ئۇيغۇرچە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى»
ژۇرنىلى جەۋھەرلىرى

ھىدايەت نۇلىرى

2

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

كىرىش سۆز

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنلى دۆلەتلىك دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قارىمىقىدا، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدا، مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ تەستىقلىشى بىلەن نەشر قىلىنىپ، دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئاراغا ئاشكارا تارقىتىلىدىغان ئۇنىۋېرسال ئىسلام ژۇرنىلى. بۇ ژۇرنال مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ھەم تارماقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن 1957 ـ يىلى تەسىس قىلىنىپ، ھۆكۈمەتنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى نامايان قىلىپ، ھەر ساھەدىكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەنىدى، بىراق تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئارىلىقتا ئىككى قېتىم توختاپ قالغان. شىنجاڭدىكى كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن 1995 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئەينى ۋاقىتتىكى گۇۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى بۇ ژۇرنالنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلاپ ۋە مەخسۇس ئالاقە چۈشۈرۈپ، شىنجاڭ دىن ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ئۇيغۇرچە بۇ ژۇرنالنى زور كۈچ بىلەن قوللىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق دىن ئىشلىرى ئىدارىسىمۇ 1995 ـ يىل 11 ـ ئايدا ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلىك مىللەتلەر ـ دىن ئىشلىرى ئىدارىلىرىگە «ئۇيغۇرچە ‹جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى› ژۇرنىلىنى تارقىتىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

مەركەزدىكى ئالاقىدار مەسئۇللار بۇ ژۇرنالنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. ئەينى ۋاقىتتىكى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ئىسمائىل ئەھمەد، مەركىزىي كومىتېت بىرلىكسەپ بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دۆلەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لى دېجۇ،

دۆلەتلىك دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يېڭ شاۋۇبىن قاتارلىق رەھبەرلەر ژۇرنىلىمىزغا مەخسۇس بېغىشلىما يېزىپ بېرىپ، ژۇرنالنى ياخشى ئىشلەشكە رىغبەتلەندۈردى.

مەركەز ۋە شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە قوللىشى ژۇرنىلىمىزغا پايدىلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، 1996-يىلىنىڭ بېشىدا بۇ ژۇرنال رەسمىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

بۇ ژۇرنال ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن تەھرىر بۆلۈممىز جەمئىيىتىمىزنىڭ تۈپ مەقسىتى ۋە ژۇرنال ئىشلەش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، ژۇرنال مەزمۇنىنى شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا زىچ بىرلەشتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ دىنىي سىياسىتىنى، ھەر خىل ئالاقىدار قانۇن، قائىدە-نىزاملىرىنى تەشۋىق قىلىش، شەرىئەتنى توغرا شەرھىلەش، جۇملىدىن ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى ۋە ئەقىدە-ئەھكاملىرىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ چۈشەندۈرۈش، ۋەز سۆزلەش مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئىسلام دىنىنى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ئۇيغۇنلىشىشقا پائال يېتەكلەش، ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر ۋە ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشۇش ئاكتىپچانلىقىنى يەنمۇ قوزغاش، ئىسلام دىنىنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تارقىتىش، ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا ئىسلام دىنى ئەقىدە-ئەھكاملىرىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ھەر خىل بىدئەت تەلىماتلارغا تاقابىل تۇرۇش، ئىبادەت، قائىدە-يوسۇن، رەسمىيەتلەرنى يەنمۇ قېلىپلاشتۇرۇش، ھەر دەرىجىلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ "كۆۋرۈكلۈك، ۋاستىلىك" رولىنى يەنمۇ جارى قىلدۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش، دىنىي زاتلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى، دىننى سۆيۈش روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشكە تۆھپە

قوشۇشقا يېتەكلەش قاتارلىق جەھەتلەردە ياخشى رول ئويناندى.

11 يىلدىن بۇيان تەھرىر بۆلۈمىمىز ژۇرنىلىمىزنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىدە ژۇرنال چىقىرىش نىشانىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۇزلۇكسىز تۇردە ژۇرنالنىڭ سەھىپىلىرىنى كۆپەيتىپ، مەزمۇنىنى موللاشتۇرۇپ، بەت ئورۇنلاشتۇرۇشىنى جانلاندۇرۇپ، ژۇرنال سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئىمكانىيىتىمىزنىڭ بېرىچە ژۇرنىلىمىزنى بىلىملىك، ئوقۇشلۇق، يېتەكچىلىك ۋە دەۋر روھىغا ئىگە قىلىپ چىقىشقا تىرىشتۇق.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن بۇيانقى 11يىل ئىچىدە 44سان ژۇرنال چىقىرىلىپ، 340 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل دىنىي ماقالە ھەمدە دىنىي زاتلارنىڭ ئىلغار ئىش ـ ئىزلىرى، دىنىي زاتلار، كارخانىچىلار، مۇسۇلمانلارنىڭ مائارىپقا ئىئانە بېرىش، يول، كۆۋرۈك ياساش، نامراتلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، مېيىپلارغا ياردەم قىلىش، ئىتتىپاقلىق، دوستانىلىك روھىنى نامايان قىلىش پەزىلەتلىرى مەزمۇن قىلىنغان نەچچە يۈز پارچە ماقالە ئېلان قىلىندى.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مەركەزدىكى ۋە ئاپتونوم رايوندىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ژۇرنالنى كۆرۈپ ۋە قىزغىن قوللاپ، ژۇرنالنى تېخمۇ ياخشى چىقىرىش توغرۇلۇق مۇھىم تەكلىپلەرنى بەردى ۋە تېخمۇ يۇقىرى تەلەپلەرنى قويۇپ كەلدى. بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن مەخسۇس شىنجاڭغا بېرىپ تىراژ توپلىغۇچىلار ۋە نۇقتىلىق ئاپتورلارنى قاتناشتۇرۇپ نەچچە نۆۋەت يىغىن ئېچىپ، ژۇرنالنىڭ ئاساسىي مەقسىتى، مەزمۇنى، بەت ياساش قاتارلىق جەھەتلىرى ئۈستىدە ئەتراپلىق پىكىر ئالدۇق، بۇ يىغىنلارغا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلىرى قاتنىشىپ ۋە سۆز قىلىپ، بىزگە تېخمۇ زور ئىلھام بېغىشلىدى.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئاپتورلار قوشۇنى ئۈزلۈكسىز كېڭىيىپ باردى. پىشقەدەم ،ئوتتۇرا

ياشلىقلار ۋە ياشلاردىن بىر تۈركۈم ئاپتورلار مەيدانغا كەلدى، بولۇپمۇ بىرمۇنچە پېشقەدەم ئۆلىمالىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ياشىنىپ، تېنىنىڭ ئاجىزلىشىپ قالغانلىقىغا قارىماي باشلامچىلىق بىلەن ئاكتىپ ماقالە يېزىپ، پېشقەدەم ئۆلىمالارنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ يېڭى دەۋردىكى ئىسلامىيەت ئىشلىرىغا بولغان مەسئۇلىيەتچانلىقىنى ۋە مۇسۇلمانلار ژۇرنىلىغا بولغان كۆيۈنۈشى ۋە قوللىشىنى ئىپادىلىدى ھەمدە ئوتتۇرا ياش ۋە ياش ئۆلىمالارنىڭ ئاكتىپ ماقالە يېزىشىغا تۈرتكە بولدى. نەتىجىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئىلىم تەھسىل قىلىپ كەلگەن ئەھلى ئىلىملەرنى، ئىسلام ئىنستىتۇتى ۋە ئىسلام دىنى مەكتەپلىرىدە مۇدەررىسلىك قىلىۋاتقان ئۇستازلارنى، ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ھەر قايسى جايلاردىكى مەسچىتلەردە ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوتتۇرا ياش، ياش ئىمام-خاتىپلارنى ھەمدە ئىسلام ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئىختىساسلىق ياش تالىپلارنى مەركەز قىلغان بىر تۈركۈم ئاپتورلار مەيدانغا كېلىپ، مەملىكىتىمىز ئىسلام دىنى زاتلىرى ۋە ئۆلىمالىرى قوشۇنىنىڭ ئىزباسارسىز قالماسلىقىنى كاپالەتلەندۈردى.

بولۇپمۇ كىشىنى خۇشال قىلدىغىنى شۇكى، بىر تۈركۈم ئىقتىدارلىق خادىملار، زىيالىي خانىم-قىزلار، ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپ كەسپىي ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ ئاپتورلار قوشۇنىمىزغا ئىشتىراك قىلىپ، مىللىتىمىز مۇسۇلمانلىرىنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىق ئىقتىدارى ۋە دىنىي تەتقىقات بىلىمى ئارقىلىق چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ۋە ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈلگەن ماقالىلەرنى يېزىپ ئالاھىدە رول ئوينىدى.

خېلى يىللاردىن بېرى خەلقئارادىكى بولۇپمۇ غەرپ ئەللىرىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر ئىسلام دىنىنى "ئەسەبىيلىك"، "تېررورلۇق"، "زوراۋانلىق" ھەرىكەتلىرى بىلەن باغلاپ كېلىۋاتىدۇ، ئىسلام دىنى قاتتىق بۇرمىلانغان بۇ خىل بىر تەرەپلىمە قاراشلار دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ،

ئىسلام دىنى توغرىسىدا بىرمۇنچە خاتا چۈشەنچىلەرنى پەيدا قىلدى. مىسىرنىڭ دىن ـ ژەقفە ژەزىرى، ئىسلام دىنى ئىشلىرى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى دوكتۇر مەھمۇد ھەمدى زەقزۇق ئەپەندى «ئىسلام دىنىغا بولغان خاتا چۈشەنچىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرايلى» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ، «قۇرئان كەرىم» ژە ھەدىس شەرىفتىن كۆپلەپ نەقىل كەلتۈرۈپ ژە ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئالاقىدار مەسىلىلەرنى بىرقەدەر تەپسىلىي شەرھىلەش بىلەن يۈقارقىدەك بىر تەرەپلىمە قاراشلارغا كۆچلۈك رەددىيە بەرگەنىدى. دوكتۇر زەقزۇق ئەپەندىنىڭ بۇ ئەسىرىنىڭ بىر قىسمىنى پارچىلارغا بۆلۈپ ژۇرنىلىمىزدا بەرگەندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياخشى ئىنكاس پەيدا قىلغانىدى. شۇڭا، ئۆزىمىزدىمۇ ئىسلام دىنى توغرىسىدا ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولالمايۋاتقان كىشىلەرگە يارىدىمى بولار دېگەن مەقسەتتە، بۇ ئەسەرنىڭ ئىسلامشۇناس ئادىل ھاجى كېرەم ئەرەبچىدىن بۇاستە تەرجىمە قىلغان بىرقەدەر تولۇق قىسمىنى مەزكۇر توپلامنىڭ بىرىنچى كىتابىدىكى ماقالىلارنىڭ ئالدىغا «ئىسلام دىنىنى توغرا چۈشىنەيلى» دېگەن سەھىپە تېمىسىدا بەردۇق.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، تۆۋەندىن نۇرغۇن ئەھلى ساھەلەر بىزگە خەت يېزىپ، تېلېفون بېرىپ ياكى ئۇچراشقان چاغلىرىمىزدا ئاغزاكى يوسۇندا ژۇرنالدىكى دىنىي ماقالىلەرنى توپلام قىلىپ چىقىرىپ بېرىش تەلىپىنى قويۇپ كەلدى، بەزىلەر بۇ ماقالىلەر بويىچە تور ئېچىشنى ياكى ئۆزلىرى توپلام چىقىرىشنى تەلەپ قىلدى، بەزىلەر ھەتتا ژۇرنال ماقالىلىرىنىڭ توپلىمىنى چىقىرىش ئۇچۇن توپلام لايىھىسى ژە ماقالىلەر مۇندەرىجىسىنىمۇ ئەۋەتتى.

كەڭ مۇسۇلمان ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، ژۇرنىلىمىزدا 10يىل جەريانىدا ئېلان قىلىنغان 300 پارچىدىن ئارتۇق دىنىي ماقالىدىن 100 پارچىغا يېقىن نادىر ماقالىنى تاللاپ ئۇيغۇرچە

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلى جەۋھەرلىرى ـــ «ھدايەت گۈلزارى» دېگەن نام بىلەن 1 ـ توپلامنى نەشر قىلدۇرغاندۇق.

1 ـ توپلام نەشردىن چىققاندىن كېيىن كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، توپلامنىڭ 1 ـ تۈركۈمدە بېسىلغانلىرى تېزلا تۈگەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، مىللەتلەر نەشرىياتى 1 ـ توپلامنى 2 ـ تۈركۈم بېسىپ تارقاتتى. شۇنداقلا كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ تەلىپى ۋە مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ئىلگىرى ژۇرنالدا بېرىلگەن ئەمما 1 ـ توپلامغا كىرگۈزۈلمىگەن نادىر ماقالىلارنى تاللاپ (2006 ـ يىلدىكىلىرىنى قوشۇپ) مەزكۇر توپلامنى يەنى 2 ـ توپلامنى نەشرگە تەييارلىدۇق.

تەھرىر بۆلۈمىمىزدىن بارات ھاجى، شەمشىنۇر، ئەنۋەر ھاجىلار ۋە ئىسلامشۇناس ئادىل ھاجى كېرەملەر ئىلگىرى ژۇرنىلىمىزغا بېرىلگەن بىر قىسىم ماقالىلارنى كومپيۇتېردا تىزىش، كوررېكتورلۇق قىلىش، تەھرىرلەش ھالقىلىرىغا ئەجىر سىڭدۈرگەنىدى. بۇ قېتىم ماقالىلەرنى توپلامغا تەييارلاش داۋامىدا، ھەربىر ماقالىنى قايتىدىن تەپسىلىي تەھرىرلەپ، ئايرىم جايلىرىنى قىسقارتتىم ياكى تولۇقلىدىم. ماقالىلار نەشرگە تەييارلىنىپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ دائىمىي مۇئاۋىن مۇدىرى، ژۇرنىلىمىزنىڭ باش مەسئۇلى ئادىل ھاجى كېرەم ماقالىلارنى كۆرۈپ چىقتى.

بۇ توپلام جىددىي تەييارلانغانلىقى، سەۋىيەمنىڭ چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن سەۋەنلىكلەردىن خالىي دېيەلمەيمەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى توپلامنىڭ تېخمۇ ياخشى تەييارلىنىشى ئۈچۈن كەڭ ئوقۇرمەنلەردىن پىكىر، تەكلىپ، تەلەپلەرنى ئۈمىد قىلىمەن.

شەمشىدىن ھاجى

مۇندەرىجە

ئىمان، تەقدىر، ئەمەل ۋە ئەقىدىلەر

1. ئىمان ۋە تەپەككۇر 2
2. ئىمان ۋە ئىسلام توغرىسىدا سوئال ـ جاۋابلار 6
3. "لائىلاھەئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ھەققىدە 15
4. ئىسلام دىنى ھەرقانداق ئىشتا نىيەتنى ئالدىنقا قويىدۇ ... 18
5. مەنىۋى بايلىق ۋە بەخت ـ سائادەت 24
6. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى پاك ۋە تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ 32
7. ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇش ۋە ئۆزىنى بىلىش توغرىسىدا 38
8. ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىش، شۇكۇر ـ قانائەت ۋە تىرىشچانلىق 44
9. جىھاد دېگەن نېمە؟ جىھادنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ 50
10. "ئىجتىھاد" ھەققىدە قىسقىچە تەھلىل 57
11. ئەمەل ۋە ئېتىقادتىكى "ئىخلاس" توغرىسىدا 62
12. ئاللاھ تائالانىڭ سىنىقىغا دۇچ كەلگەن ئۇچ كىشى ھەققىدە ئىبرەتلىك قىسسە 68

قۇرئان كەرىم

1. قۇرئان كەرىمنىڭ نازىل بولۇشى ھەققىدە قىسقىچە بايان 71
2. «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدىكى يېڭى يۇكسىلىش 76
3. «قۇرئان كەرىم»، تەرەققىيات ۋە بىز 83
4. «قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق 89
5. «قۇرئان كەرىم»دىكى تىلاۋەت سەجدىسى ھەققىدە 97
6. قۇرئاندىكى "سەبر" سۆزى ھەققىدە 103

7.«قۇرئان كەرىم» ۋە سۇيەتلىك تۇغۇت ئىلمى..... 107
8.«قۇرئان كەرىم»دىكى كۆز ـ قۇلاق ھەققىدىكى بايانلار
توغرىسىدا..... 115
9.«قۇرئان كەرىم» ۋە ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى 123
10. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىستىتىك ئالاھىدىلىكلىرى..... 128
11.دۇنيادا نەشر ھوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس
كىتاب..... 136
12.«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىشى
ھەققىدە ئەسلەتمە..... 140
13.ئوتتۇرا ئاسىيادا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ قەدىمىي «قۇرئان كەرىم»
..... 144
14.مىسىرلىق دوختۇر «قۇرئان كەرىم»بىشارىتى بىلەن كۆز
دوختۇرىسى ياساپ چىقتى 145

فىقھى ـ شەرىئەت

1.فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى ۋە ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى... 148

ئىبادەت ۋە ناماز

1.ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر ھەققىدە..... 158
2.نامازنىڭ ھېكمىتى ۋە ھۆكمى..... 173
3.جۇمە نامىزى 178
4.جۇمە نامىزى ۋە جۇمە خۇتبىسى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار
..... 190
5.ئىككى ھېيت نامىزى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار..... 198
6.نەپىلە نامازنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭ خاسىيەتلىرى..... 206

ھەج تاۋاپ

1.ھەج پائالىيىتىنى قانداق ئادا قىلىش كېرەك؟..... 211
2.ھاجىلار بىلەن كۆرۈشۈش ھەققىدە مەسلىھەت 224

زىكرى تەسبىھ

1.زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى 227
2.پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ

مەرتىبلىرى..... 235

ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم ـ مەرىپەت

1.ئىسلام دىنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان دىن... 242
2.ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم ـ پەن..... 248
3.ئىلىم تەلەپ قىلىش مەجبۇرىيىتى پەرز..... 255
4.ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك زۆرۈر ئەدەپ..... 259
5.مۇسۇلمانلارنىڭ فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىلىرى 270

ئالىم ـ ئۆلىمالار

1.ئىسلام دىنى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ۋە قۇتادغۇ بىلىك 275
2.مەشھۇر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر دامۇللام ۋە ئۇنىڭ «نەسىھەتى ئاممە» رىسالىسى..... 305

ئىسلام دىنى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەت

1.ئىسلام دىنىدىكى بىرقانچە ئەدەپ ـ ئەخلاق 319
2.تەكەببۇرلۇق ھارامدۇر..... 324
3.ھەسەتخورلۇقنىڭ يامانلىقى ھەققىدە..... 328
4.بوھتان چاپلاشتىن ھەزەر ئەيلەڭ..... 332
5.مەنىۋى قاتىللىقنىڭ رەھىمسىز پاجىئەسى..... 333
6.ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەيلى..... 339

ئىسلام دىنى ۋە مەدەنىيلىك

1.ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك دۇنيا قارىشى..... 347
2.شەرەپ ـ نومۇسنى بىلىدىغان مۇسۇلمانلاردىن بولايلى 355
3.ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى ۋە مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى 362

ئىسلام دىنى ۋە ئىناقلىق ـ دوستلۇق

1.ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن 373

2. ئىتتىپاقلىقنىڭ دۇشمنى ـــ سۇخەنچىلىك 382
3. مۇسۇلمانلار قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشى كېرەك 387
4. ئىسلام دىنىدىكى قوشنىدارچىلىق..... 394
5. مۇسۇلمانلار دوستلۇقنى قەدىرلەيلى..... 399

ئۆلۈم ۋە فىدىيە

1. قاتىللىق، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئېغىر گۇناھ 403
2. ئىسلام دىنىدىكى فىدىيە بېرىش مەسىلىسى..... 407

نىكاھ ۋە ئەر ـ ئاياللار

1. ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى 411
2. «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەردىن ئىسلام
دىنىدا ئاياللارنىڭ ئورنى 414
3. ئاللاھ زىنانى قەتئىي مەنئى قىلىدۇ..... 421
4. مەھرى(تويلۇق)توغرىسىدا..... 428
5. مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن
ھوقۇقلىرى..... 430

ئاتا ـ ئانىلار ۋە پەرزەنتلەر

1. ئائىلە ۋە ئاتا ـ ئانا، پەرزەنتلەرنىڭ ھوقۇق مەجبۇرىيەتلىرى
..... 437
2. ئانىلارنىڭ ۋە بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرەيلى
..... 444
3. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت
بېرىشى توغرىسىدا 451
4. ئىسلام دىنى بالىلارنى بوۋاق سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس
قىلىدۇ 455
5. ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئاتا ـ ئانىنىڭ رازىلىقىدا 457
6. ئاتا ـ ئانىڭزغا ياخشىلىق قىلىڭ..... 462

ئىقتىسادىي مۇئامىلە ۋە خەير ـ ئېھسان

1. ئىقتىسادىي مۇئامىلىدە ئىسلام ئەخلاقى..... 468
2. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ھەققىدە

507 .....
3.«قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر بەزى
چۈشەنچىلەر 518
4.سودىدا راستچىل بولۇش مۇسۇلمانلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقى
..... 525
5.ئىسلام دىنىدىكى خەير ـ ئېھسان توغرىسىدا..... 533

قائىدە ـ يوسۇن، ئەدەپ ـ ئادەتلەر

1.ئەخلاق پەزىلەت ۋە ئۆيگە كىرىش ئەدەپلىرى..... 539
2.چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى 544
3.خەير ـ ئېھسان قىلىش ۋە بەزى ئادەتلىرىمىز 551
4.قۇرئان، ھەدىس روھىدىن بىر قىسىم مەرىكىلىرىمىزگە نەزەر
..... 556
5.يۇرتىمىزدىكى قازاق مىللىتىنىڭ دەپنە، نەزىر مۇراسىملىرى
ئارقىلىق بىزنىڭ بەزى ئادەتلىرىمىز توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم
..... 560

ئىسلام دىنى ۋە پاكلىق، ساغلاملىق

1. تاھارەت، نامان ۋە سالامەتلىك..... 568
2.كىيىم، شىپا، ئەجەل..... 598
3.ئىسلام دىنىنىڭ پاكىزلىق نۇقتىئىنەزىرى..... 607
4.ئىنسانىيەتنىڭ ھالاكەت ئاپىتى— ئەيدىز كېسىلى 613
5.ئەيدىز كېسىلى شىنجاڭدا قورقۇنچلۇق ھالدا يامرىماقتا.. 620

ئىسلام دىنى ۋە تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش

1.ئىسلام دىنى تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ
..... 624
2.ئىسلام دىنىنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدا..... 636
3.بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىمىزدىكى"ئۆسمە"___
ھەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپچىلىق توغرىسىدا 641

ئىمام ـ خاتىپلارنىڭ ساپا ـ بۇرچى

1.ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر قانداق قىلغاندا دەۋر بىلەن تەڭ

ئىلگىرىلەپ ماڭالايدۇ؟ 645
2.ئىتتىپاقلىشايلى، ئىختىلاپ قىلىشمايلى..... 658
3.بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز..... 663
4.يېڭى دەۋرىدىكى ئىمام-خاتىپلارنىڭ ئۇزلۇكسىز بىلىم ئاشۇرۇشى كېرەك 672
5.مولا ئۆلىمالىرىمىز بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن 678

مۇسۇلمانلاردا مال بوغۇزلاش

1.هالال-هارام ۋە مال بوغۇزلاش..... 683

ئىسلام دىنى ۋە قانۇن-نىزام

1.بىرقانچە قانۇن ماددىسى بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى بايانلار هەققىدە سېلىشتۇرما..... 690

ئىسلام ئەللىرى

1.ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ۋە ئىسلام ئەللىرى 701
2.ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە ئەرەب ئەللىرى..... 707

ئىسلام دىنى غەيرىي ئىسلام ئەللىرىدە

1.غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت — ھىندىستان..... 710
2.ئىسلام دىنى كورىيە(جەنۇبى چاۋشەن)دە 712
3.ئىسلام دىنى ياپونىيەدە..... 716

ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتلىرى

1.ئىسلام ئالى بىلىم يۇرتى— ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى 721

مەشھۇر مەسچىت-مەدرىسىلەر ۋە ئىسلام ئاساره-ئەتىقىلىرى

1.شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت..... 729
2.سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى..... 732
3.قەدىمكى مەدرىسە— قەشقەر ساقىيە مەدرىسە..... 736
4.لۇكچۇن جاهانناما مەدرىسە ۋە خانلىق مەدرىسە توغرىسىدا 738

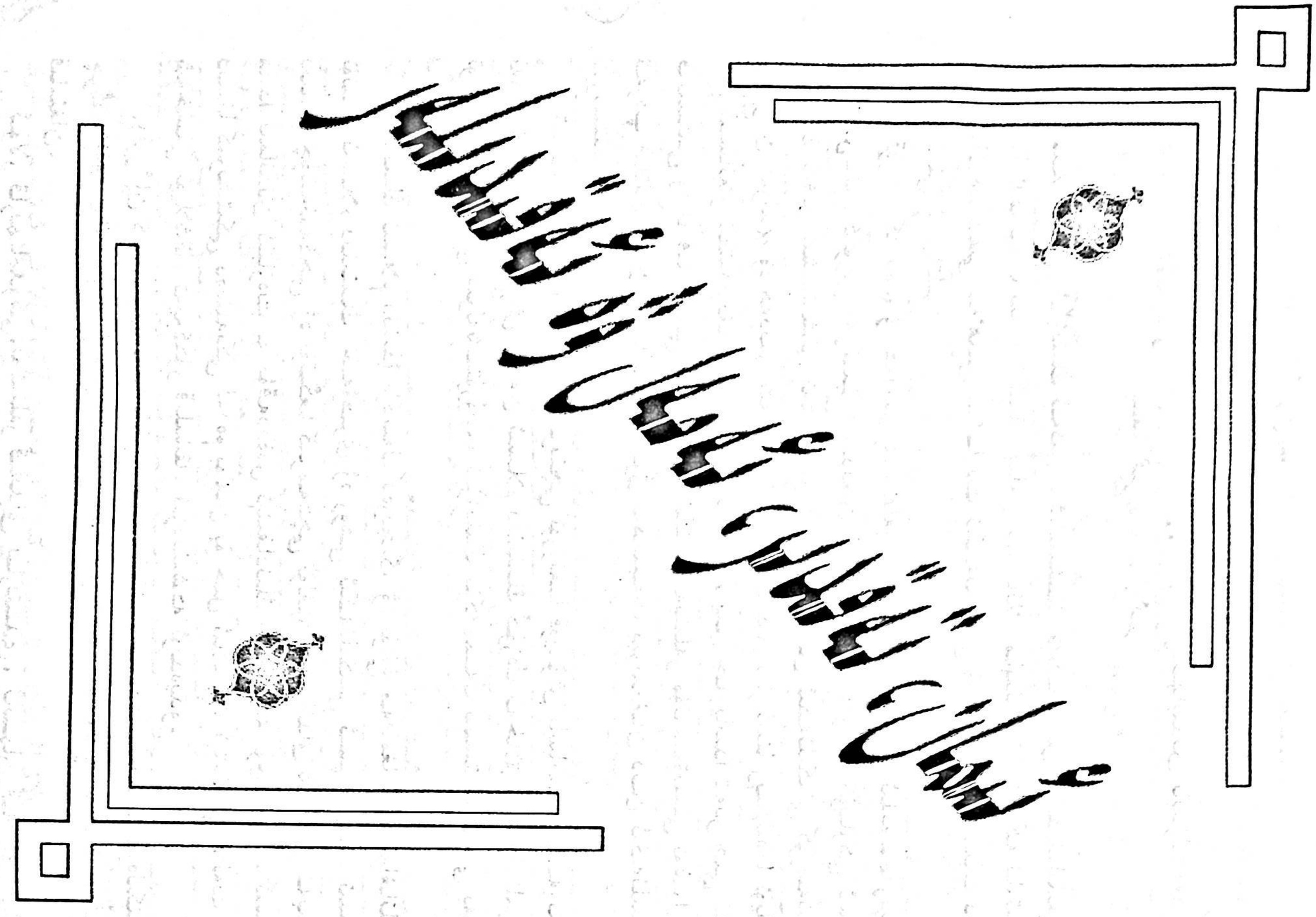
5.دامكۇ پۇناق مەدرىسە..... 742
6.قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى..... 747
7.قاغىلىق جامەسى..... 755
8.كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى..... 758
9.كۆچار قىغدۇق جامەسى..... 760
10.قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى..... 764
11.قۇمۇل جۈمە مەسچىتى..... 767
12.ئىمامى ئەپەندە مازىرى..... 771
13.قەيس غوجام مازىرى..... 773
14.سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرى..... 775
15.ئالتۇن مازار..... 776

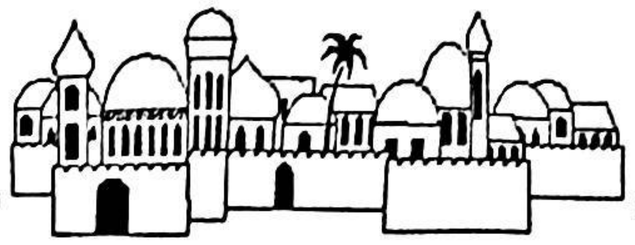
ئالاقىدار بىلىملەر

1."شەيخۇل ئەزھەر" دېگەن ۋەزىپە ئۇنۇتۇلۇپ كېتىشى
تەيىنلەنگەن شەيخ..... 780
2.قەبرىستان ئىسلاھاتىدىكى نەمۇنە..... 782
3.مۇبارەك دۇشەنبە..... 784
4.ئىلىمىز تاجىكلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكلىرى... 785

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

ئىمان ۋە تەپەككۇر

شهابىدىن ئابدۇلئەھەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىشىنى تەشەببۇس قىلىدىغانلىقى ۋە رېئاللىققا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى بىلەن ئىنسانلار مايىللىقىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئىلاھىي بېشارەت ئىكەنلىكىنى ۋە ساغلام، يېتۇك دىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

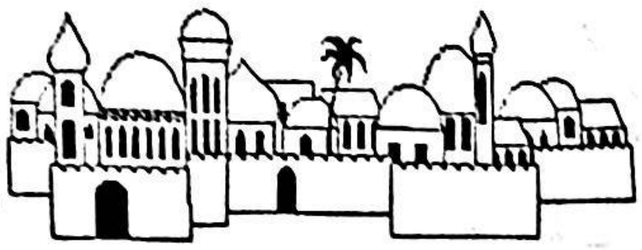
«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئەقىل - پاراسەت، ئىلىم - مەرىپەت ۋە پىكىر - تەپەككۇرنى تەرغىب قىلىدىغان ئايەت - ھەدىسلەرنىڭ كۆپلۈكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتسە، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەرنىڭ ھەر قانداق شارائىتتا رېئاللىققا ئۇيغۇن ھەم ئىنسانلار ئىقتىدارىغا مۇۋاپىق قىلىنىپ 23 يىل جەريانىدا تەدرىجىي نازىل قىلىنىشى ۋە تارقىتىلىشى ئىسلام دىنىنىڭ شەيئىلەر مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلالايدىغان، رېئاللىققا تولۇق ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسلام دىنى ئىمانىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش ئاساسىدا شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۇرغۇزۇش بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى بىرلەشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مۇكەممەل سىستېمىسىنى بەرپا قىلدى.

ئىمانىنىڭ ئىسلام دىنىدا يۈكسەك دەرىجىگە ۋە ئۇلۇغ مەقامغا ئىگە بولغانلىقى ئۇنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ جەۋھىرى ۋە روھى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەكچى ۋە ئۇنىڭغا كىرمەكچى بولغان ھەرقانداق شەخس تەبىئىي ھالدا ئىماندىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس ئېتىقادنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئىسلام دىنىغا كىرىشتىكى دەسلەپكى قەدەم بولغان بۇ خىل ئىلاھىي، ئېتىقادىي ھالەت شۇ شەخسنى ئويلاشقا، تەپەككۇر قىلىشقا، ئىزدىنىشكە ئۈندەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە تەپەككۇرنى ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، يۈزەلىكتىن چوڭقۇرلۇققا ئىلگىرى سۈرۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىش تەلەپ قىلىنغان.

ئۇلار قارىمامدۇكى:تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى، ئاسمان قانداق ئېگىز قىلىندى، تاغلار قانداق تۇرغۇزۇلدى، زېمىن قانداق يېيىتىلدى.

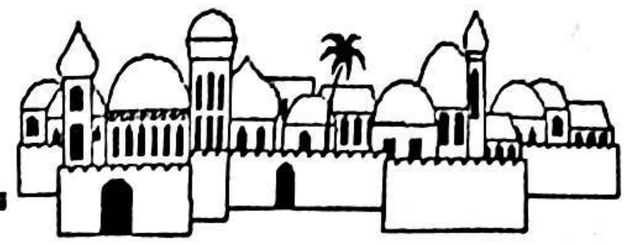
سۈرە«غاشىيە»(88 - سۈرە)، 17 — 20 - ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردە ھەم «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇناسىۋەتلىك باشقا ئايەتلىرىدە كەلگەن "نەزەر" سۆزى ئەرەب تىلىدا ئاساسەن "قارىماق"، "تەپەككۇر قىلماق" دېگەن ئىككى خىل مەنىدە كېلىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن بۇ سۆز "بىرەر شەيئىگە ئاۋۇال كۆزى بىلەن قارىماق، ئاندىن ئۇنىڭغا تەپەككۇر نەزىرى بىلەن قارىماق" دەپ ئىزاھلانغان چاغدا، ئۇنى تەپەككۇرنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى — قاراش، كېيىنكى باسقۇچى —قارىغان، كۆرگەن ئاشۇ شەيئى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق بىلىشنى قاتلاممۇقاتلام چوڭقۇرلاشتۇرۇش دەپ ئېيتىش مۇمكىن.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق ئىمان(ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش)نىڭ دەلىل - ئىسپاتلىرىنى جانلىق خىتاب سوئاللىرى بىلەن روشەن ھالدا دەلىللەپ، ئىنسانلارنى تۆگىنىڭ قانداق يارىتىلغانلىقىغا، تۆگىدىكى جاسارەت، كۈچ - قۇۋۋەتكە، ئۇنىڭ ئاشۇنداق چوڭ ھەم كۈچلۈك بولسىمۇ، ھەرقانداق ئاجىز، قېرى ھەتتا كىچىك بالا يېتىلىسىمۇ ماگىدىغان مۇلايىملىق خۇسۇسىيىتىگە، ئۇسسۇزلۇق ۋە ئاچلىققا بەرداشلىق بېرىشتەك چىدامچانلىقىغا، ئىنسانلارغا يەتكۈزىدىغان مىنىش، يۈك ئارتىش، گۆشىنى يېيىش، تېرە - يۇڭلىرىنى ئىشلىتىش، سۈتلىرىنى ئىچىشتىن ئىبارەت تۈرلۈك مەنپەئەتلىرىگە نەزەر قىلىشقا، ئاسماننىڭ قانداق يارىتىلغانلىقىغا، ئاللاھ تائالانىڭ ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز سىستېمىلىرى بويىچە ھەرىكەت قىلدۇرغان قائىدە - قانۇنىيەتلىك قىلىپ ياراتقانلىقىغا، تاغلارنى زېمىنغا تەۋرەنمەيدىغان تەگىپۈك ھالەتتە پۈختا قىلىپ تۇرغۇزغانلىقىغا، زېمىنىنى ئىنسانلارنىڭ ياشىشىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ياخشى مۇھىت بىلەن بېزەپ، مۇنبەت قىلىپ ياراتقانلىقىغا نەزەر قىلىشقا ئىلھاملاندۇردى.

بۇ خىل كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان نەرسىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى تۇنجى باسقۇچتىكى ئاددىي تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى بولۇپ، يۇقىرى بىلىم ۋە چوڭقۇر زېھنىي قابىلىيەت تەلەپ قىلمايدۇ. چۈنكى تۆگە، ئاسمان، تاغ ۋە زېمىن قاتارلىق نەرسىلەر ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا داۋاملىق نامايان بولۇپ تۇرىدىغان نەرسىلەر بولۇپ، پەقەت مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ قانداق ۋۇجۇدقا چىققانلىقىنى، كىم تەرەپتىن ۋۇجۇدقا چىقىرىلغانلىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئويلىنىپ بېقىشنىلا تەلەپ قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ تۆگە، ئاسمان، تاغ ۋە زېمىن قاتارلىقلارنى ئالاھىدە زىكرى قىلىشىدىكى ھېكمەت شۇكى:«قۇرئان كەرىم» ئەرەبلەرگە ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان بولۇپ، ئەينى چاغلاردا ئەرەبلەر كۆپىنچە چۆل - جەزىرىلەردە

سەپەر قىلاتتى. ئىنساندا شۇنداق بىر ھالەت مەۋجۇتكى، ئۇ شەھەر ـ بازارلاردىن، يېزا ـ قىشلاقلاردىن ئايرىلىپ چۆللەرگە كىرگەندە، ھەر خىل ئويلارنى ئويلاپ، تەپەككۇر دېڭىزىغا غەرق بولىدۇ. بۇ جەريانداغ ئۇنىڭ كۆزىگە تۇنجى چېلىقىدىغىنى ئۆزىنىڭ مىنگەن تۆگىسى بولۇپ، ئۇ ئۇنىڭدا تۇرۇپ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەرنى كۆرىدۇ، ئۇستىگە قارىسا ئاسمانىنى كۆرىدۇ، ئىككى يېنىغا قارىسا تاغلارنى كۆرىدۇ، ئاستىغا قارىسا يەرنى كۆرىدۇ. بۇ ھال ئىنسانىنى ئاشۇ نەرسىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشقا دالالەت قىلىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەتلەردە زىكرى قىلىنغان تۆگە، ئاسمان، تاغ، زېمىن قاتارلىق نەرسىلەر ھەققىدە يەنمۇ ئىزدەنگەندە، ئاشۇ نەرسىلەرنى ئاناتومىيە، بىئولوگىيە، پىسخولوگىيە، ئاستىرونومىيە، جۇغراپىيە، گېئولوگىيە قاتارلىق تەبىئىي پەنلەر نۇقتىسىدىن تەتقىق قىلىپ چىقىرىلغان ئىلمىي يەكۈنلەر ئاساسىدا ئاشۇ شەيئىلەرنىڭ قانداق بارلىققا كەلگەنلىكى، ئاشۇ شەيئىلەردىكى تۈرلۈك خۇسۇسىيەتلەرنى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈنۈشلەرنى، قۇرۇلمىلارنى، مۇناسىۋەتلەرنى كىمنىڭ ئاتا قىلغانلىقى، كىمنىڭ بېكىتكەنلىكى، كىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرغانلىقى توغرىسىدا قىلىنغان چوڭقۇر تەپەككۇر ئىمانسىزنى قانائەتلىنەرلىك دەلىللەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يۇقىرىقى ئايەتلەردىن باشقا يەنە تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەنلەرگە قىلىنغان ئىشارەتلەر ئاز ئەمەس.

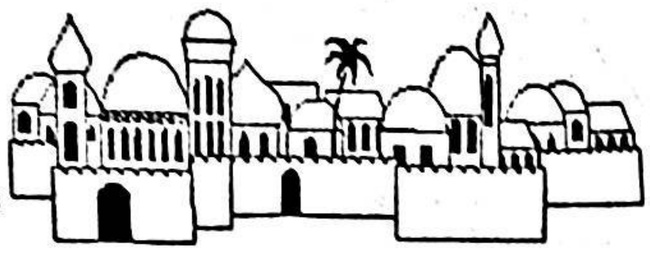
ئۇلارغا بىز تاكى قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە(ئاسمان ـ زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

ـــسۈرە «فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت

بىز ئىنسانىنى ھەقىقەتەن لاينىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق. ئاندىن ئۇنى بىر پۇختا قارارگاھ(يەنى بەچچىدان)دا (جايلاشقان) ئابىمەنى قىلدۇق. ئاندىن ئابىمەننى لەختە قانغا ئايلاندۇردۇق، ئاندىن لەختە قاننى بىر پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق، ئاندىن ئۇنى(جان كىرگۈزۈپ) باشقا مەخلۇققا ئايلاندۇردۇق، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ(ھېكمەت ۋە قۇدرەت جەھەتتىن) ئۇلۇغدۇر.

ـــسۈرە« مۇئمىنۇن» (23 ـ سۈرە)، 12 — 14 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرگە ئوخشاش كائىنات ئىلمى ۋە تەبىئەت پەنلىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇ بىزنى بارلىق تەبىئىي پەنلەرنى زور ئىجتىھاد بىلەن ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ تىل قۇرۇلمىسى، تىل ئالاھىدىلىكى، بالاغەت ۋە پاساھىتى بىزنى تىل ـ ئەدەبىيات، ئىستىلىستىكا،

لوگىكا قاتارلىق ئىجتىمائىي پەنلەرنى ئۆگىنىشكە چاقىرسا، «قۇرئان كەرىم»دىكى قىسسىلەر بىزنى تارىخ، ئارخېئولوگىيە پەنلىرىنى ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ.

يۇقىرىقىدەك پەنلەر نۇقتىسىدىن تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ياراتقۇچى بىلەن يارالغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى — مۇرەككەپ تەپەككۇر ئۇسۇلى بولۇپ، ناھايىتى يۇقىرى بىلىم ۋە چوڭقۇر زېھنىي قابىلىيەت تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى بارلىق مەخلۇقات - مەۋجۇداتلارنىڭ سىر - ئەسرارى پەقەت قاراپ قويۇش بىلەنلا ئېچىلماستىن، بەلكى قاتتىق ئىجتىھادلار، چوڭقۇر ئىزدىنىشلەر ۋە ئۇزاق زامان كۆزىتىشلەر ئارقىلىق تەدرىجىي ئېچىلىپ بارىدۇ.

ھەر قانداق ساغلام بىر ئادەم تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە. تەپەككۇر بولسىلا ئىمان بولۇۋرمەيدۇ. ئەمما ئىمانىنىڭ بارلىقى تەپەككۇرنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئىمان ئۇچۇن تەپەككۇر شەرتتۇر. لېكىن تەپەككۇر ئۇچۇن ئىمان شەرت ئەمەس. تەپەككۇر ئۇچۇن ئىمان شەرت بولغان بولسا ئىدى، بىرمۇ غەيرىي مۇسۇلمان بولمىغان بولاتتى. ئۇ چاغدا ئىمانىنى تەكتلەشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئەقلىي ئىقتىدارى بولمىغان مەجنۇن ئادەمدىن ئىمان ئېيتىش تەلەپ قىلىنمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ تەپەككۇرى يوق. دېمەك، تەپەككۇر ئىمانغا شەرت بولغان ئىكەن، تەپەككۇر ئۆزىنىڭ ئاددىي ياكى چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئىمانىنىڭ كەم ياكى زىيادە بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

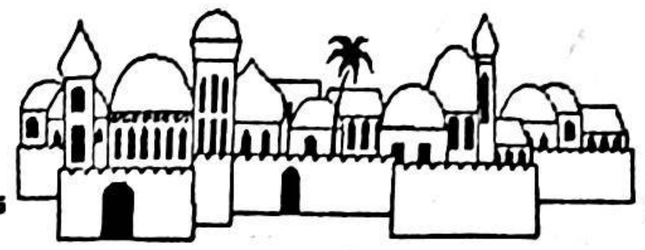
ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىرقانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

——سۇرە« مۇجادىلە »(58 - سۇرە)، 11 - ئايەت

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۇرە« زۇمەر» (39 - سۇرە)، 9 - ئايەت

بىز تەپەككۇرنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئىمانىمىزنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ، ھاياتى دۇنيانى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، مەڭگۈلۈك بەخت - سائادەت(ئاخىرەت)نىڭ مۇقەددىمىسىنى ناھايىتى پۇختا ئاساسلار بىلەن باشلىشىمىز لازىم.

ئىمان ۋە ئىسلام توغرىسىدا سوئال ـ جاۋابلار

ئۆمەرجان مۇھەممەت

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

هەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى)دۇر.

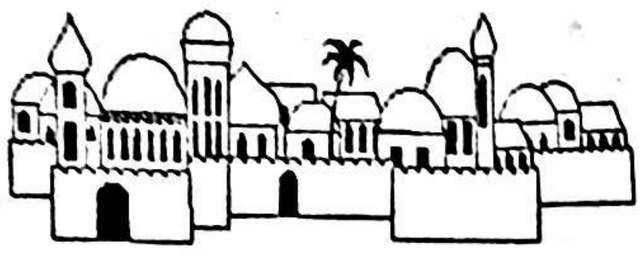
ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 19 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئاپەت ۋە خۇراپاتلىقلاردىن ئازاد قىلىپ، ئىنسانلارنى توغرا يول ۋە تەرەققىياتقا چاقىرىدىغان بۇيۇك بىر دىندۇر. بۇ دىندا يۇقىرىسى دۆلەتتىن تارتىپ تاكى ئائىلىگىچە بولغان هەرقانداق بىر ئىجتىمائىي هايات ئۈچۈن مۇئەييەن قانۇن ـ تۈزۈم ۋە پرىنسىپلار ئاللاھ تەرىپىدىن مۇكەممەل بېكىتىلگەن.

ئىنسان هاياتى ئىمان ۋە كۆرەش دېمەكتۇر. يەر يۈزىدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ئىنسان، ئىنساندىكى ئەڭ شەرەپلىك نەرسە ئۇنىڭ قەلبى، قەلبتىكى ئەڭ ئۇلۇغ، شەرەپلىك نەرسە ئىماندۇر. ئىماندىن بېزەلگەن قەلب گۈلستانغا، ئىماندىن خالي قەلب خارابلىققا ئوخشايدۇ. ئىمانىنىڭ ئىپتىدائى ئاللاهنى تونۇش، ئۇنىڭ جەۋهرى ئاللاهقا ئىمان كەلتۈرۈش. ئاللاهقا بولغان ئىمانىنى ۋە ئۇنىڭ ۋاجىباتلىرىنى تولۇقلىماقچى بولغان هەرقانداق كىشى «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ هەدىسلەر بىلەن سابىت بولۇپ، ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغان مەسىلىلەرنىڭ هەممىسگە ئىمان كەلتۈرۈشتىن بىهاجەت بولالمايدۇ، چۈنكى ئىمان كامىل ۋە ئېتىقاد توغرا بولماستىن قىلىنغان ئىبادەت ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ هەممىسى بىكاردۇر. ئېتىقادى توغرا بولمىغان كىشىنىڭ ئاللاهقا قىلغان ئىخلاسى ۋە مۇهەببىتىمۇ ئاللاهنىڭ دەرگاهىدا مەقبۇل ئەمەستۇر، چۈنكى هەرقانداق بىر نەرسىنىڭ ئۆزىگە لايىق سىستېمىسى بولىدۇ، ئىخلاس ۋە ئەمەل ئىبادەتنىڭ سىستېمىسى، توغرا ئېتىقادتىن ئىبارەتتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: ”ئېتىقادى توغرا بولمىغان كىشىنىڭ قىلغان ئىبادىتى ۋە ياخشى ئەمەللىرى مەقبۇل بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ ئۇھۇد تېغىدەك ئالتۇننى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ئېتىقادى توغرا بولمايدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭدىن بىهاجەت“.

شۇڭا ئاللاهقا لايىقىدا شۇكۇر ئېيتىش، ئاللاهقا ئاللاهنىڭ ئۆز كۆرسەتمىسى بويىچە بەندىچىلىك قىلىپ، ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن دىنىمىزدا كۆرسىتىلگەن توغرا ئېتىقادلارنى ۋە يولىورۇقلارنى ئۆگىنىش هەربىر

مۇسۇلمانلىنىڭ ئالاھىدە بۇرچىدۇر.

1. سوئال: ئىمان دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىمان — دىلدا ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش، تىل بىلەن ئۇنىڭغا ئىقرار قىلىش ۋە ئەمەللەر ئارقىلىق ئۇنى ئىسپاتلاش دېمەكتۇر.

2. سوئال: ئىمانىنىڭ ئاساسلىرى قانچە؟ ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ ئاساسلىرى ئالتە بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش؛ 2) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 3) ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 4) ئاللاھنىڭ نازىل قىلغان كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش؛ 5) قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 6) ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش.

يۇقىرىدىكى ئالتە ئىمانغا چىن دىلىدىن ئىشىنىپ ئەمەل قىلغان كىشى مۆمىن دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا(يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا(يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.

— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 136 - ئايەت.

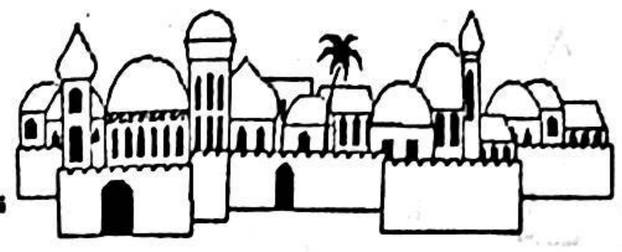
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئىمان — ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، پەيغەمبەرلىرىگە، كىتابلىرىغا، قىيامەت كۈنىگە ۋە ياخشىلىق - يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت"(مۇسلىم توپلىغان).

3. سوئال: ئىسلام دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام — ئاللاھقا ئۆزىنى تاپشۇرۇش، يەنى، تائەت - ئىبادەتلەر ئارقىلىق ئۇنىڭغا بويسۇنۇش دېمەكتۇر. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن دىن ئىسلام دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىسلام دىنىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلىنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا(ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ.

4. سوئال: ئىسلامنىڭ ئاساسلىرى قانچە؟ ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامنىڭ ئاساسلىرى بەش بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئاللاهتىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق مەبۇدنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىش؛

2) ھەر كۈنى بەش ۋاق نامازنى ئىسلامدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلىش؛

3) يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسىنى تۇتۇش؛

4) پۇل ـ مال زاكات بېرىش ئۆلچىمىگە يەتسە يىلدا بىر قېتىم پۇل ـ مالنىڭ زاكىتىنى ئايرىش؛

5) ئىقتىسادى يېتەرلىك بولۇپ قۇدرىتى يەتسە، ئۆمرىدە بىر قېتىم بەيتۇللاھقا بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىش.

يۇقىرىدىكى بەش چوڭ ئاساسقا ئەمەل قىلغان كىشى مۇسۇلمان دەپ ئاتىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلامنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ”ئىسلام — ئاللاھدىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق مەبۇدنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىش، نامаз ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش ۋە قۇدرىتى يەتسە بەيتۇللاھنى ھەج قىلىشتىن ئىبارەت“(مۇسلىم توپلىغان).

5.سوئال: ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نېمە؟

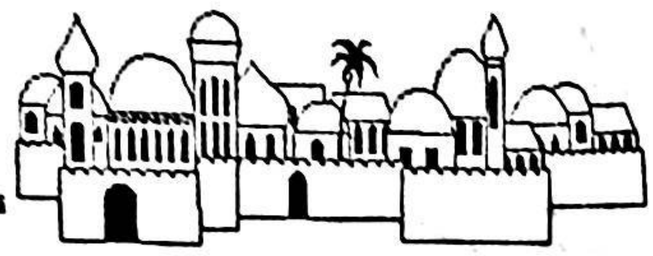
جاۋاب: ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدىغان، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمايدىغان زىچ باغلىنىشلىق مۇناسىۋەتتۇر. ئىسلام دېمەك ئىمان ۋە ئەمەل دېمەكتۇر. چۈنكى، ئىمان ئېتىقادقا، ئەمەل شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»دە ئىمان ھەمىشە ياخشى ئەمەللەر بىلەن بىرگە بايان قىلىنغان. ئاللاھ ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئۈچۈن ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇلارنىڭ دىللىرىدا) مۇھەببەت پەيدا قىلىدۇ.

ـــسۈرە« مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 96 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە دېيىلگەن ”دىللاردا مۇھەببەتنىڭ پەيدا بولۇشى“ ئىسلامنىڭ ئالامىتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە جەننەتكە كىرىشنىڭ پەقەت ئىسلامنىڭ، يەنى ئىمان ئېيتىش ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى بايان

قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

ـــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 106 ـ ئايەت

6. سوئال: كىشىلەر ئىسلام دىنىغا قانداق كىرىدۇ؟

جاۋاب: ھەرقانداق كىشى ئىسلام دىنىغا "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ" دېگەن كەلىمە تەييبەنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ئىقرار قىلىش بىلەن كىرىدۇ.

7. سوئال: بۇ كەلىمە تەييبەنىڭ مەنىسى نېمىدۇر؟

جاۋاب: بۇ كەلىمە تەييبەنىڭ مەنىسى:

"ئاللاھدىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق بولغان مەبۇد يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ۋە بەرھەق پەيغەمبىرى" دېگەنلىكتۇر. بۇ كەلىمە ئىمان ۋە ئىسلامنىڭ مەنىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىخچام كەلىمە بولغاچقا، كىشىلەر ئىسلام دىنىغا كىرىشتە ئەڭ ئاۋۋال مۇشۇ كەلىمە شەرت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلىمە تەييبە ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

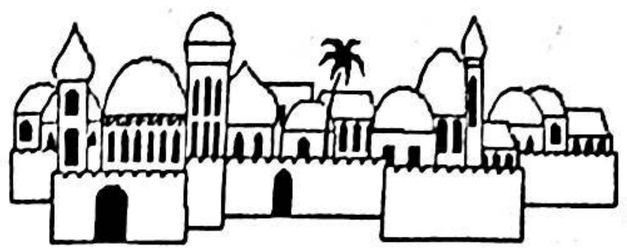
"كىمكى «لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ» دەيدىكەن، ئۇنىڭ بۇرۇن قىلغان گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ مال-مۈلكى ۋە جېنى قوغدىلىدۇ. ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىمان ئېيتقانلىقى ياكى يالغانچىلىق قىلغانلىقىنىڭ ھېسابى ئاللاھقىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان).

8. سوئال: قانداق كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ؟

جاۋاب: يۇقىرىقى ئالتە ئىمانغا، ئۇنىڭدىن باشقا «قۇرئان كەرىم»دە ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان غەيبىلەرگە ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ئىسلام دىنىدا سابىت(مۇقىم، مۇستەھكەم) بولغان شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ئىتائەت قىلغان كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ.

9. سوئال: ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە زورلامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا زورلۇق كۈچ ئاستىدا مەجبۇرىي ئېتىقاد قىلىشىنى رەت قىلىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشىدىكى بىردىنبىر ئۇسۇلى: ئاۋۋال ئىسلام دىنىنىڭ ماھىيىتىنى كىشىلەرگە تولۇق بايان قىلىش ۋە «قۇرئان كەرىم»نى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ ئوقۇپ بېرىش، ئۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرنى خالىسا ئىسلامنى قوبۇل قىلىش ياكى ئىسلامنى تەرك ئېتىش ئىختىيارى بىلەن ئۆز ھاللىرىغا قويۇۋېتىشتىن ئىبارەت. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشنىڭ ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە-دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ-بۆلۈپ نازىل قىلدۇق. ئۇنى تەدرىجىي نازىل قىلدۇق.»قۇرئانغا ئىشىنىڭلار ياكى ئىشەنمەڭلار(مەيلى، چۈنكى ئىشىنىشىڭلار ئۇنىڭغا كامالەت، ئىشەنمەسلىكىڭلار ئۇنىڭغا نۇقسان ئېلىپ كەلمەيدۇ) بۇ سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلار«، دېگىن.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 106ـــ107-ئايەتلەر

مۇسۇلمانلار كۇففارلاردىن غالىب كەلگەن چاغلاردىمۇ كۇففارلارنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە زورلاشنى «قۇرئان كەرىم» تەلىماتى قەتئىي رەت قىلىدۇ. بۇ هەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر مۇشرىكلاردىن بىرەر كىشى سەندىن ئامانلىق تىلىسە، تاكى ئۇ ئاللاھنىڭ كالامىنى(يەنى قۇرئاننى) ئاڭلىغانغا(يەنى پىكىر قىلىپ، ئۇنىڭ هەقىقىتىگە يەتكەنگە) قەدەر، ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرگىن، ئاندىن(ئۇ ئىمان ئېيتمىسا)، ئۇنى(جېنى، مېلى) ئامان تاپىدىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويغىن...

ـــسۈرە«تەۋبە»(9-سۈرە)، 6-ئايەت

10. سوئال: ئىمان زىيادە ۋە كەم بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىمان زىيادە ۋە كەم بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن ئىمان زىيادىلىشىدۇ ۋە كۈچەيىدۇ. ئاللاھ تائالانى ئۇنتۇش ۋە گۇناھ-يامان ئىشلارنى سادىر قىلىش بىلەن ئىمان ناقسىلىشىدۇ ۋە ئاجىزلىشىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا(كامىل) مۆمىنلەردۇر.

ـــسۈرە«ئەنفال»(8-سۈرە)، 2-ئايەت

دېمەك، ئىمان ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن كۈچەيىدۇ، ئاللاھتىن غاپىل قېلىش بىلەن ئاجىزلىشىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىمانىنىڭ زىيادىلىشىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

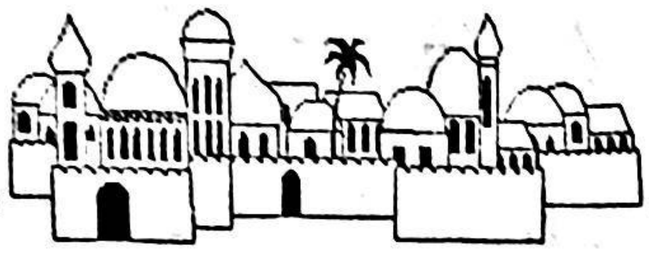
مۆمىنلەرنىڭ ئىمانىغا ئىمان قوشۇلۇشى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىغا تەمكىنلىكنى چۈشۈردى.

ـــسۈرە«فەتھ»(48-سۈرە)، 4-ئايەت

11. سوئال: ئىمانىنى كۈچلەندۈرىدىغان ۋە ئۇنى زىيادە قىلىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ ئامىللار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئىلىم. ئىلىم ئاللاھ تائالانى تونۇشقا ۋاستە بولىدۇ، ئاللاھ تائالانى تونۇش ئېتىقادنىڭ كۈچىيىشىگە سەۋەب بولىدۇ. ئېتىقادنىڭ كۈچىيىشى ئىمانىنىڭ

كۈچىيىشى ۋە كاممللىششى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا ئىلىم توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

ـــــسۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھدىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

2) ئەمەل. ياخشى ئەمەللەر بەندىنىڭ ئاللاھ بىلەن بولغان يېقىنلىقىنى زىچ باغلاپ تۇرىدىغان بىر ۋاستە بولۇپ، ئىنسان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش پۈرسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش ئىمانىنىڭ كاملاشقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر.

3) پىكىر قىلىش. ئاللاھ تائالانىڭ كائىناتتىكى قۇدرەتلىرى ھەم مۆجىزىلىرى ئۈستىدە پىكىر قىلىش ئاللاھ تائالانى تېخىمۇ ئوبدان تونۇشقا سەۋەب بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇش ئىمانىنى كۈچەيتىدۇ. قۇرئاندا ئىنسانلارنى پىكىر قىلىشقا چاقىرىدىغان ئايەتلەر ئىنتايىن كۆپ. ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە پىكىر قىلىش تائەت ـ ئىبادەتنىڭ جەۋھىرىدۇر.

4) ئاللاھنى ياد ئېتىش. قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ۋە تەسبىھ ـ تەھلىل بىلەن ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش ئىمانىنىڭ كۈچىيىشىگە ۋاستە بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھنى ياد ئېتىش ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىخلاس ۋە مۇھەببەتنى ئاشۇرىدۇ. ئىخلاس ۋە مۇھەببەت ئىمانىنى كۈچەيتىدۇ ھەم كامالەتكە يەتكۈزىدۇ.

12. سوئال: ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

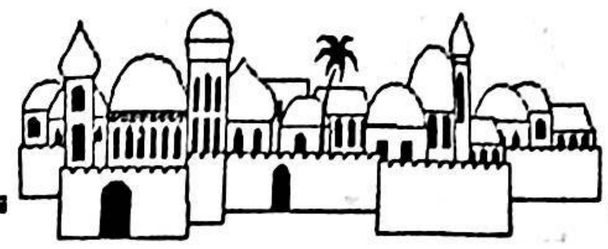
1) ئەخلاق. گۈزەل ئەخلاق ئىمانىنىڭ كاملىقىنى نامايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ماختاپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئەڭ كامىل مۆمىن ئەڭ ئەخلاقلىق كىشىلەردۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

2) ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە بولغان سۆيگۈ. ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دۇنيادىكى ھەرقانداق نەرسىدىن ئەڭ سۆيۈملۈك تۇيۇلۇشى ۋە بۇ سۆيگۈنىڭ ئاشۇ شەخسنىڭ پۈتكۈل سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدە ئىپادىلىنىشى ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۇنىڭدا

ئۇچ خىل خىسلەت تېپىلسا، ئۇ ئىمانىنىڭ ھالاۋىتىنى ۋە تەمىنى تېتىغان بولىدۇ. ئۇلار: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئۇنىڭغا ھەرقانداق نەرسىدىن سۆيۈملۈك تۇيۇلۇشى؛ بىرىنى دوست تۇتسا ئاللاھ ئۈچۈن دوست تۇتۇشى، بىرىگە دۇشمەن بولسا ئاللاھ ئۈچۈن دۇشمەن بولۇشى؛ ئىماندىن يېنىپ كېتىشنى ئوتقا تاشلانغاندىنمۇ بەك يامان كۆرۈشى"(بۇخارى توپلىغان).

3) ئاللاھتىن قورقۇش. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقىنى تونۇيدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ھەيۋىسىدىن ئەيمىنىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئاللاھ تائالانى لايىقىدا قەدىرلىيەلمىگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. مانا بۇلارمۇ ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

4) ياخشى ئەمەلەر. روھنى پاكلايدىغان، ھاياتنى گۈللەندۈرىدىغان ياخشى ئەمەلەر ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاندا ئىمان ھەمىشە ياخشى ئەمەلەر بىلەن بىرلىكتە بايان قىلىنغان. چۈنكى ئىمان ئەگەر ياخشى ئەمەللەردىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ نە مېۋىسىدىن،نە سايىسىدىن پايدىلانغىلى بولمايدىغان قۇرۇق دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ. ئىمانسىز قىلىنغان ياخشى ئەمەلەرمۇ رىيا ۋە ناپاكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

ـــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 106 ـ ئايەت

13. سوئال: ئىمانىنىڭ مېۋىلىرى قايسىلار؟

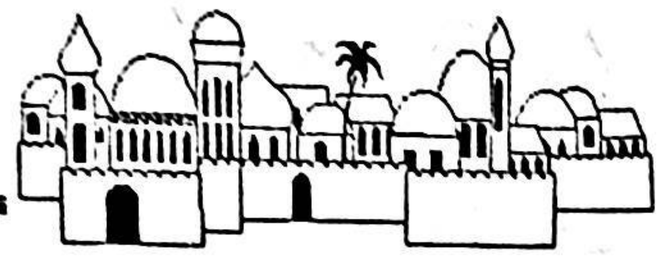
جاۋاب: ئىمانىنىڭ مېۋىلىرى ئىنتايىن كۆپ، بىز تۆۋەندە پەقەت بىرقانچىسىنى بايان قىلىمىز:

1) ھىدايەت. ئىمان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ، چۈنكى ھىدايەت تېپىش ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلەرنىڭ نەتىجىسى، شۇنىڭدەك ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىش ھىدايەتنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقانلارنى ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى پەرۋەردىگارى ئۇلارنىڭ ئىمانى سەۋەبىدىن ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەرگە يېتەكلەيدۇ.

ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

2) نىجاتلىق. ئىمان كىشىنى باشقىلارنىڭ قۇللۇقىدىن ئازاد قىلىدۇ. چۈنكى ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى كىشىگە پايدا ـ زىيان يەتكۈزۈش، ئۆلتۈرۈش ـ تىرىلدۈرۈش پەقەت بىر ئاللاھنىڭ قولىدا دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇسۇلمان

كىشى مۇشۇ ئېتىقادى بىلەن ئۆزىنىڭ ئەزەلدىن ھۆر ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە بۇ ھۆرلۈكىنى قوغدايدۇ. ئاللاھ تائالا مۆمىن زاتلارنىڭ زۇلۇم ئالدىدا بېرىدىغان جاۋابىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بىلدۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ئېيتقىنكى، بىزگە پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلغان نەرسىسى يېتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىزدۇر.

ـــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 50 ـ ئايەت

3) غالىبىيەت. ئىمان مۆمىنلەرنى غالىبىيەتكە ئېرىشتۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنى ھالاكەتلەردىن ساقلايدۇ ۋە دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غالىب قىلىدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ خالىغان كىشىگە ياردەم بېرىدۇ.

ـــسۈرە«رۇم»(30 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

4) قانائەت. ئىمان كىشىدە قانائەت ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنى يېتىلدۈرىدۇ. ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى رىزىق پەقەت ئاللاھنىڭ قولىدا، ئاللاھ تائالادىن باشقا رىزىق بەرگۈچى يوق، ئاللاھتىن كەلگەن رىزىقنى توسۇۋالغۇچى ھەم يوق، دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ(ئۆزىنىڭ ھېكمىتىگە ئاساسەن) خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ ۋە (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى)تار قىلىدۇ.

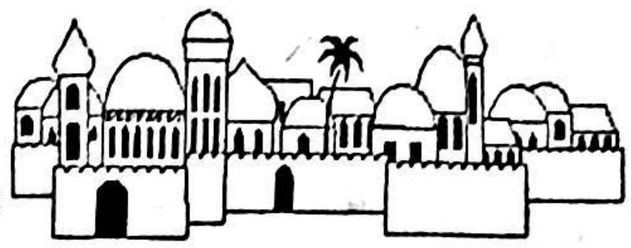
ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

5) خاتىرجەملىك. ئىمان كىشىگە خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىدۇ. دۇنيادا نۇرغۇن كىشىلەر زۇلۇملارغا ۋە ناھەقچىلىكلەرگە ئۇچرايدۇ، ئىنتىقام ئېلىشقا كۈچى يەتمەي، ماددىي ۋە مەنىۋى زىيانلارغا ئۇچرايدۇ، تۆلىگەن بەدەللىرىنىڭ ئۇنۇمىنى كۆرەلمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ھۆزۈرسىز، خاتىرجەمسىز، قايغۇلۇق ياشاشقا يۈز تۇتقاندا، ئىمان ئۇلارنى ئاللاھ تائالاغا ئۇمىد باغلايدىغان قىلىدۇ ۋە خاتىرجەم، بەھۈزۈر ياشاشقا چاقىرىدۇ.

6) قەيسەرلىك. ئىمان ئادەمدە باشقا كەلگەن ھەرقانداق بالا ـ قازا ۋە مۇسىبەتلەر ئالدىدا تەۋرەنمەيدىغان چىدامлىق ئىرادىنى يېتىلدۈرىدۇ. چۈنكى ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى باشقا كەلگەن پۈتۈن بالايىئاپەتلەر ۋە مۇسىبەتلەر ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلىشى بىلەن بولىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا مۆمىن ئادەم ئۆز بېشىغا كەلگەن ھەرقانداق كۈلپەت ۋە خاپىلىقنى قەيسەرلىك بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ.

14. سوئال: ئىمان ۋە ئىسلامدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدىغان ئاپەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: 1) ئىسلام دىنىنى ئىنكار قىلىش؛ 2) ئاللاھ تائالاغا شېرىك

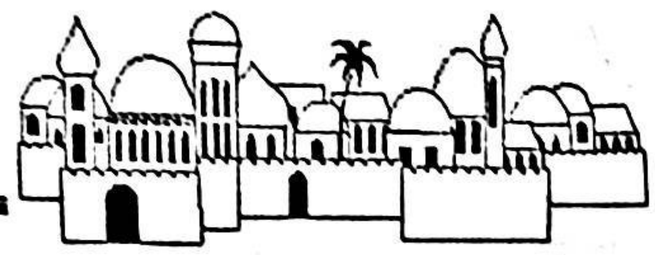
كەلتۇرۇش؛ 3) ئەمەل — ئىبادەتنى ياكى دۇئانى ئاللاهتىن غەيرىيگە قىلىش ھەمدە بۇلارنى ئاللاهقا يېتىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىش؛ 4) كۇففارلارنىڭ مەزھەپلىرىگە رازىلىق بىلدۇرۇش؛ 5) باشقىلارنىڭ تۇتقان يوللىرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن ئەۋزەل بىلىش؛ 6) «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن سابىت بولغان ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ بىرەرسىنى ئىنكار قىلىش؛ 7) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىش ياكى مەسخىرە قىلىش؛ 8) كۇففارلار بىلەن بىرلىشىپ مۇسۇلمانلارغا زىيان سېلىش؛ 9) سېھىرگەرلىك قىلىش ياكى سېھىرگە ئىشىنىش؛ 10) ئېغىزدا ئىسلام دىنى ھەققىدە سۆزلەپ قويۇپ دىلىدا ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك ياكى شەك كەلتۇرۇش؛ 11) ئىسلام تەلىماتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش ياكى ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش؛ 12) بىرەر مەسىلىگە ئاللاھ تائالانىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ ھەدىسلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا قايىل بولماسلىق؛ 13) پالچى ـ داخانلارنىڭ، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى داخان، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىدىكەن، ئۇ مۇھەممەدكە، يەنى ماڭا كەلگەن دىنغا كۇففار بولغان بولىدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). 14) ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىگە بويسۇنماسلىق يەنى ھەقىقەتكە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىش. ئىبلىسنىڭ كۇففار بولۇپ كېتىشىمۇ شۇ سەۋەبتىن ئىدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە(ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار)دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى. ئىبلىس(سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كۇففالاردىن بولۇپ كەتتى.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 34 ـ ئايەت

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلار كۇفرىلىقنىڭ ئاساسىي قىسىملىرى بولۇپ، ئۇلاردىن قايسى بىرسىنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلامدىن ۋە ئىماندىن چىققان بولىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ ھىدايىتى بولمىغان بولسا ھەممىمىز توغرا يولنى تاپالماس ئىدۇق. ئاللاھ تائالا ھەممىزنىڭ ئىمانىنى ساغلام قىلىپ، بىزنى شەيتاننىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرى ئالدىدا تېگىرقماس، تەۋرەنمەس قىلسۇن، ئامىن!

''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى ھەققىدە

ئابدۇخالىق ئوسمان ھاجى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

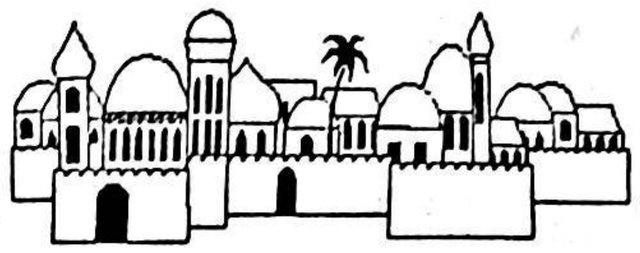
''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى ئەرەبچە سۆز بولۇپ،''بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر'' دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. ھەممىزگە مەلۇمكى،''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' دېگەن سۆز ئىسلام دىنىنىڭ بەش ئاساسىي يىلتىزىنىڭ بىرىنچىسى بولۇپ، ھەر قانداق كىشى ئىرقى، مىللىتى ۋە جىنسىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسىنى چىن قەلبى بىلەن چۈشىنىپ، دىلى بىلەن تەستىق قىلىپ، تىلى بىلەن ئېيتىسا شۇ كىشى شۇ سائەت، شۇ مىنۇتنىڭ ئىچىدە ئىسلام دىنىغا كىرگەن مۇسۇلمان بولىدۇ ۋە قالغان تۆت ئاساسىي پرىنسىپ شۇ مۇسۇلمان بولغان كىشىنىڭ ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا شۇ كىشى ئاللاھ تائالانىڭ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە رەھمەت قىلىشىغا ۋە ساۋاب بېرىشىگە تېگىشلىك بەندىسى قاتارىغا ئۆتكەن بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر؛ ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 163 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكى، ئۇنىڭ ھېچقانداق شېرىكى ۋە يارەمچىسىنىڭ يوقلۇقى، ئۇنىڭ بەندىلەرنىڭ مۇقەددەس دەپ بىلىشىگە ۋە ئىبادەت قىلىشىغا لايىق زات ئىكەنلىكى، ئاللاھ تائالانى يەككە ـ يېگانە دەپ تونۇپ، ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان بۇيرۇقلارنى بەجاندىل ئورۇندىغان بەندىلىرىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياخشىلىق ئاتا قىلىدىغانلىقى، ھەتتا ئاللاھنى تونۇمىغان ۋە ئاللاھقا ئىبادەت قىلمىغان بەندىلىرىگىمۇ دۇنيادا رىزىق بېرىپ، ئۇلارغا دۇنيادا قىلغان ئەجرىگە، تىرىشچانلىقىغا ياردىشا ئەجر ئاتا قىلىدىغان ئەڭ بۇيۇك، شەپقەتلى كەڭرى، مەرھەمەتلىك زات ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. شۇڭا بۇ كەلىمىنى''تەۋھىد كەلىمىسى'' دەپ ئاتايمىز. دېمەك، مۇسۇلمان بولمەن دېگەن كىشىنىڭ بۇ كەلىمىنى دىلى بىلەن تەستىقلاپ، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىشى شەرتتۇر.

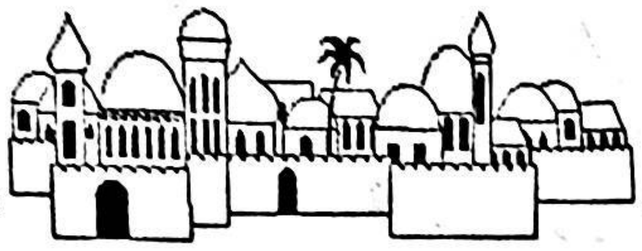
ئۇلۇغ، مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دە ''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى تەكرار ـ تەكرار تىلغا ئېلىنغان. ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەشەببۇس قىلىدىغىنى بىر مەنبەچىلىك ئالەم قارىشى بولغاچقا، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى بىر

مەنبەچىلىك كۆزقارىشى ھېسابلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم» كۆپ ئېتىقادلىقتا ۋە بىر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ بۇتقا ۋە باشقا مەخلۇقلارغا چوقۇنۇشقا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ، ئاللاھ بىردۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئۇ ناھايىتى ئىززەتلىك ۋە ئۇلۇغدۇر، كائىناتتىكى بارلىق شەيئىنى ياراتقۇچى ۋە تەربىيىلىگۈچىدۇر دەپ كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا پۈتۈن كائىناتنى ياراتقۇچىدۇر. پەقەت ئاللاھ تائالالا ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى شۇبھىسىزدۇر. بىز ئاللاھ تائالانى كۆزىمىز بىلەن كۆرەلمىسەكمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ياراتقان مۆجىزىلىرى پۈتۈن ئالەمگە تولۇپ تۇرۇپتۇ.

ۋاقتىنى مىنۇت ـ سېكۇنتلاپ كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىر نەپىس سائەتنى كۆرگىنىمىزدە، ئۇنى چوقۇم بىر تېخنىك ئۇستىنىڭ كەشىپ قىلغانلىقىنى (ياكى ياسىغانلىقىنى) ئەسكە ئالىمىز. بىز ئولتۇرۇۋاتقان بىنا، يېزا ـ قىشلاقلاردىكى ئۆيلەر، تۆمۈر يول، تاشيول، ئايروپىلان، پويىز، ماشىنىلارغا قاراپ بۇ نەرسىلەرنى ئەسلىدە بار قىلغان ئىنسانلارنى ئويلايمىز. ئۇلارنىڭ كەشپىياتچىلار ۋە تېخنىك ئىشچىلارنىڭ ئەجرى بىلەن بارلىققا كەلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىمىز. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ماھىيەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن بارلىققا كەلگەن، خالاس. ھەر بىر ئىنسان ئۆز ئەتراپىدىكى تەبىئەت دۇنياسىغا ۋە ھەر خىل شەيئىلەرگە قاراپ چوقۇم ئويلىشى كېرەك: بۇ مۆجىزىلەرنى كىم ياراتقان؟ قانۇنىيەتلىك تەبىئەت ۋە ھەرىكەتنىڭ سەۋەبكارى كىم؟

ئىنسانلار ياشاۋاتقان يەر شارى ھەر مىنۇت ـ سېكۇنت ئۆز ئوقىدا ئايلىنىپ تۇرىدۇ ھەم قۇياش سىستېمىسىدا قانۇنىيەتلىك ھالدا ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يىل، ئاي، كۈن ۋە پەسىللەر ريتملىق ئالمىشىپ تۇرىدۇ. قىش كېتىپ ياز كېلىدۇ، كېچە ئۆتۈپ تاڭ ئاتىدۇ. بۇلارنى كىم باشقۇرۇپ تۇرىدۇ؟ ۋە يەنە قۇياش سىستېمىسى، سامانيولى سىستېمىسى، ئاي شارى ۋە باشقا ئاسمان جىسىملىرىمۇ تەرتىپلىك، قانۇنىيەتلىك ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا بۇنىڭغا ئوخشاش غايەت زور مەددىلارنى كىم تىزگىنلەپ تۇرىدۇ؟ جاۋاب شۇكى: ئاسمان ـ زېمىنىنى ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنى بىر ئاللاھ باشقۇرىدۇ. ھەممىنى ياراتقۇچى ۋە ھەممىگە قادىر ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرمايدىكەن، كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئۆز قانۇنىيىتىنى يوقىتىدۇ ـ دە، دۇنيامۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. ناۋادا ئاللاھ تائالاغا بىرەر تەڭداش بولغان بولسا، ئالەمنىڭ قانۇنىيىتى ۋە تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ، بىرەكلىك ۋە ئىزچىللىق يوقاپ، رىتىم قالايمىقانلىشىپ، بۇنداق مۇكەممەل ھالەت شەكىللىنەلمىگەن بولاتتى. شۇڭا ئاسمان ـ زېمىننىڭ قانۇنىيەتلىك ھالدا مۇكەممەل رەۋىشتە يارىتىلغانلىقىنى كۆزىتىدىغانلا بولساق، ئۇنى ياراتقان ئىگىسىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ھېچقانداق يارەمچىسىز، تەنھا، يۇكسەك ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ئىمانىنىڭ ئاساسى، ئىسلام دىنىنىڭ

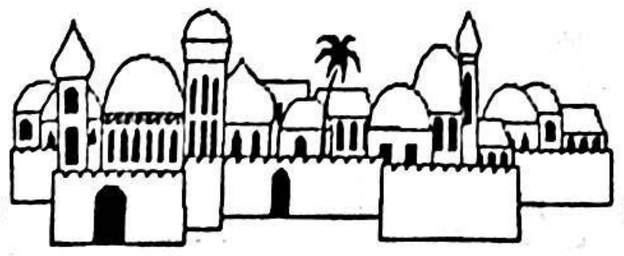
بىرىنچى رۆكنىسى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئەگەر ئاسمان-زېمىندا ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار بولسا ئىدى، (كائىناتنىڭ تەرتىپى) ئەلۋەتتە بۇزۇلاتتى.

سۈرە«ئەنبىيا» (21 - سۈرە)، 22 - ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزى ئاللاھ تائالانىڭ يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىنى، ئاللاھ تائالا بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغاندا ئۇنىڭ ھېچنېمىگە ھاجىتى چۈشمەيدىغانلىقىنى، قۇدرەتلىك ۋاجىبۇل ۋۇجۇد زات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

دېمەك، "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى"ئىمان كەلىمىسى"، "تەۋھىد كەلىمىسى"، "پاك كەلىمە"، " پاكلىغۇچى كەلىمە"، "پاكلاش كەلىمىسى" دېگەنگە ئوخشاش ناملار ۋە مەنىلەردە كېلىدۇ ۋە ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوڭ، كاتتا ئەجرگە ئېرىشتۈرىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھتىن باشقا ھېچ بىر مەبۇد (بەرھەق) يوق دەپ ئېتىقاد قىلغان كىشى جەننەتكە كىرىدۇ". بۇ سۆزدىن مەلۇم بولدىكى،"لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ئاخىرەتتە ئىنسانلارنى بەختسائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان، دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرىدىغان ئىمان كەلىمىسى، پاك كەلىمە بولۇپ، ئىسلام دىنىدا بۇ كەلىمىنىڭ ۋەزنى ئىنتايىن ئېغىر ھېسابلىنىدۇ. بۇ كەلىمە دۇنيادىمۇ ئىنسانىنى ئىنسانىيەت ئەقىدىسى قامۇالغان مەنىۋى مەينەتچىلىك، مۇشرىكلىق ۋە خاتا - خۇراپىي قاراشلاردىن پاكلاپ، ئاللاھ تائالالا ھەممىدىن ئۇلۇغ، ھەممىدىن قۇدرەتلىك، ھەممىدىن شەپقەتلىك، ئۇلۇغ كائىناتنىڭ ئىگىسى، بەندىلەرنىڭ نىيەتلىرى، ئەمەللىرى ۋە سۆزلىرىنى ھەر ۋاقىت بىلىپ تۇرغۇچى، ھايات - ماماتلىقنىڭ ئىگىسى، بەندىلىرىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات، يامان ئەمەللىرىگە جازا بەرگۈچى ئادىل، يەككە - يېگانە قۇدرەت ئىگىسىدۇر دېگەن توغرا قاراشقا ئىگە قىلىدۇ. مۇشۇنداق توغرا تونۇشقا كېلىپ ھدايەتكەن ئىنسان باشقىلار كۆرسۈن - كۆرمىسۇن ياكى ئۆزى يالغۇز قالغاندا بولسۇن، نىيەتلىرىدە، سۆز - ھەرىكەتلىرىدە دىققەت قىلىدۇ، ئاللاھتىن قورقىدۇ، ئاللاھ رازى بولىدىغان ئىشلارغا ئالدىرايدۇ، ئاللاھ چەكلىگەن ئىشلاردىن يىرگىنىدۇ؛ ھالبۇكى، ئىنسانلار ئىچىدە يۇز بېرىدىغان يامان ئىش - ھەرىكەتلەر، قەبىھ گۇناھ ۋە جىنايەتلەرنىڭ ھەممىسىنى قەلبىدە ھېچقانداق نازارەتچى يوق گۇمراھ ئادەملەر سادىر قىلىدۇ. ھەقىقىي ئىمانغا ۋە ھدايەتكە يەتكەن مۆمىنلەر بولسا يامانلىقتىن قەتئىي قول ئۈزۈپ، ئىنسانىيەت مەنپەئەتىگە پايدىلىق ياخشى، خاسىيەتلىك ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېمەك،"لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" دېگەن پاك كەلىمە ئىمان كەلىمىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى تونۇپ، ئۇنى دىلىغا چوڭقۇر ئورناتقان ئىنسانلار بۇ پاك ۋە يۇكسەك مەنىۋى ئوزۇق ئارقىلىق پاك بولغان مەنىۋى مەدەنىيەت ۋە ماددىي مەدەنىيەت يارىتالايدۇ.

ئىسلام دىنى ھەرقانداق ئىشتا نىيەتنى ئالدىنقا قويىدۇ

ئابدۇرەھمان ئابدۇلكەبىر

بسم الله الرحمن الرحيم

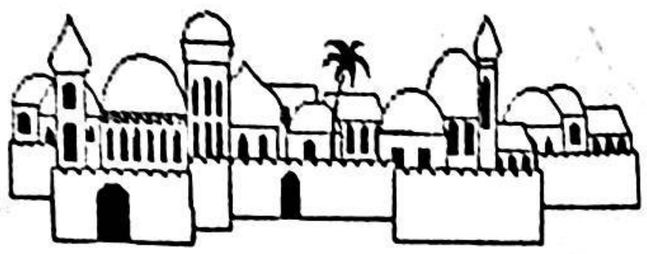
ئىسلام دىنى ئاللاھ بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن ئەتراپىدىكى شەيئىلەر ئارىسىدىكى ئىچكى-تاشقى مۇناسىۋەتدارلىقنى ئۆزىنىڭ ئىپادىلەش مەقسىتى قىلىدىغان بولغاچقا، ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىنىڭ ئاخىرقى نىشانىنى "ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەشتىن ئىبارەت" دەپ بېكىتكەن.

بىزنىڭ شاھادەت ئېيتىشىمىز، نامىز ئوقۇشىمىز، زاكات بېرىشىمىز، روزا تۇتۇشىمىز، ھەج تاۋاپ قىلىشىمىز، ئىلىم ئۆگىنىشىمىز، سەدىقە قىلىشىمىز، يول ياسىشىمىز، كۆۋرۈك سالدۇرىشىمىز، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ يېتىم-يېسىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىمىز، زاۋۇت، كان-كارخانىلارنى قۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز، پەن-تېخنىكا، مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز، دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزۇشىمىز، ئاتا-ئانىلارنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ، پەرزەنتلەرنىڭ تەربىيىلىنىشىگە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز، ئاياللىرىمىزنىڭ ھوقۇق-مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق تونۇتۇپ توغرا يېتەكلەپ مېڭىشىمىز، ئۇرۇق-تۇغقان، قۇلۇم-قوشنىلارنىڭ تۇرمۇشىغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈشىمىز، ساۋاقداشلار-خىزمەتداشلار ئارا ئېچىل-ئىناق ئۆتۈشىمىز، قىينىچىلىقتا قالغانلارنىڭ قىينىچىلىقتىن قۇتۇلۇۋېلىشىغا ياردەم بېرىشىمىز، ئۆزىمىزنى روھىي ۋە ماددىي جەھەتتىن ياخشى تەربىيىلەپ، ئۆزىمىزنىڭ روھ ۋە تەن ساپايىمىزنى ئۆستۈرۈپ، جەمئىيەت ئۈچۈن بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇشىمىز، قەلەم تەۋرىتىپ نەشر ئەپكارلار ئارقىلىق خەلقنى تەربىيىلىشىمىز...قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى خالىس ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈنلا بولىدىكەن شەكسىز ئىبادەتتۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا(يالغۇز) ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى.

ـــــسۈرە«بەييىنە» (98-سۈرە)، 5-ئايەت

بەزىلەر "مۇشۇ ئىشلارنىمۇ ئىبادەت دەيدىغاندىمۇ؟" دەپ قېلىشى مۇمكىن. چۈنكى كۆپ قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىدا، جۇملىدىن ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى پەقەت "ئۆلگەندىن كېيىن تۇپراق بېشىغا چىقىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ

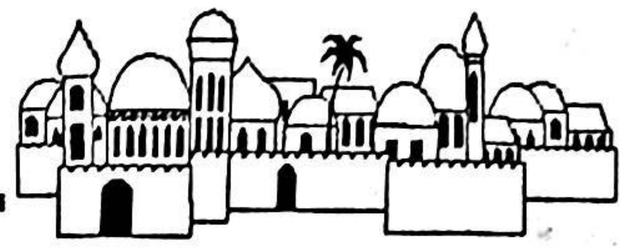

قويۇش"، "نامازئوقۇش"، "زاكات بېرىش"، "رامىزان روزىسى تۇتۇش"، "ھەج تاۋاپ قىلىش"نىلا ئىبادەت دەپ چۈشىنىدۇ. نەزەر دائىرىسى كەڭرەكلىرى "نىكاھ ئوقۇش"، "بالىسى تۇغۇلسا ئىسىم قويۇش"نىمۇ ئىبادەت دەپ چۈشىنىشى مۇمكىن. ئەمما ئاربىمىزدا ئۆزىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىكى كىشىلىك ئەخلاقى-پەزىلەت، دۇنيا قاراش، ئىجتىمائي مۇناسىۋەت، ئىجتىمائي تەرتىپ دېگەنلەر بىلەن مۇناسىۋىتى بار-يوقلۇقى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ باقمىغان مۇسۇلمانلىرىمىز بەك ئاز. بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ قويۇش زۆرۈركى، ئىسلام دىنى ئەقىدە ۋە ئىبادەت ئىشلىرىدىن باشقا، كىشىلەرنىڭ روھىي كەيپىياتى، كىشىلىك دۇنيا قارىشى، غايىسى ۋە ئىجتىمائي ئەمەلىيتى قاتارلىقلارنى تەرتىپكە سالىدىغان ئىجتىمائىيلىق ۋە ئەقىدىۋىلىككە ئىگە كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىلاھىي پرىنسىپتۇر.

ئىبادەت مەسىلىسىگە كەلسەك، ئىبادەت بەزى كىشىلەرنىڭ قارىشىدىكى چەكلىك سورۇن ۋە چەكلىك ۋاقىتتىلا ئېلىپ بېرىلىدىغان مەخسۇس پائالىيەتتىنلا ئىبارەت بولماستىن، بەلكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى، مەدەنىي ئىزدىنىشى ھەم كائىنات، ئاللاھ، ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا تونۇش ئارقىلىق توغرا ئېلىپ بارغان بارلىق ئەمەلىي پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. "ئىبادەت" دېگەن بۇ سۆز ئەرەبچە " عبادة " دەپ يېزىلىدۇ ۋە "باش ئەگمەك، بوي سۇنماق، قۇلچىلىق قىلماق" دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئەنە شۇ سۆزدىن ياسالغان " عبد" دېگەن ئىسىم "قۇل" دېگەنلىك بولۇپ، پۈتۈنلەي باشقىلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتۈپ كەتكەن، بارلىق ئىشلارنى خوجايىننىڭ رازىلىقى ئاستىدا قىلىدىغان ئادەمگە قارىتىلغان. "ئىبادەت" دېگەن بۇ سۆز دىنىي جەھەتتىن تەرەن، چوڭقۇر مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ، بۇ يەردىكى "عبد" يەنى "قۇل" ئاللاھنىڭ قۇلى، ئاللاھنىڭ بەندىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر مەئبۇدقا چوقۇنمايدىغان، پۈتكۈل پىكىر-خىيالىرى، بارلىق پائالىيەتلىرىدە ئاللاھنىڭلا رىزالىقىنى كۆزلەيدىغان، ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا لايىق كىشى دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ كېلىدۇ.

مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ(ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا(ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: "سلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز" دەيدۇ(يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ).

بۇ ئايەت يۇقىرىدىكى نۇقتىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەگەر بەندىلەرنىڭ ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن قىلىنغان بارلىق پائالىيەتلىرى ئىبادەت

بولمايدىكەن، بەزى كىشىلەر دېگەندەك ئىبادەت خاس ئورۇندىلا چەكلىنىپ قالىدىكەن، ئۇنداقتا ئاللاھ تائالانىڭ بىزنى يارىتىشتىكى مەقسىتى قانداق ئورۇندىلىدۇ؟ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم.

ـــسۈرە«زارىيات» (51 ـ سۈرە)، 56 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىبادەت قىلىش بەندىنىڭ تۈپ مەجبۇرىيىتى. بىز بۇنىڭسىز ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالالمايمىز. ئەمما ئەنە شۇ ئىبادەتنى ھەقىقي مەنىگە ئىگە قىلىدىغان تۈپ ئامىل ـــ نىيەتنىڭ ساپ بولۇشىدىن ئىبارەت:

1. نىيەت بارلىق ئەمەللەرنىڭ ئاللاھنىڭ ھوزۇرىدا مەقبۇل بولۇش ـ بولماسلىقىدىكى تۈپ ئامىل بولۇپ، ئاللاھنىڭ بەندىلەردىكى تەلىپى ئۇلارنىڭ سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك قىياپىتى بولماستىن، بەلكى ساغلام قەلبىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى مېھرىبان ئاللاھنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن قورقسا ۋە تەۋبە قىلغۇچى قەلب بىلەن كەلسە، (ئۇلارغا)جەننەتكە ئامانلىق بىلەن كىرىڭلار، بۇ مەڭگۈ قېلىش كۈنىدۇر،(دېيىلىدۇ).

ـــسۈرە«قاف»(50 ـ سۈرە)، 33 ـــ 34 ـ ئايەتلەر

قورقۇش ھەم تەۋبە قىلىش قەلبىنى پاكىزلىنىدىغان ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئېنىقكى، قەلبىنى تازىلاش نىيەتنى تۈز ھەم ساپ تۇتۇش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇ كۈنى(ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا) پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزىلىدۇ.

ـــسۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 88 ـــ 89 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:

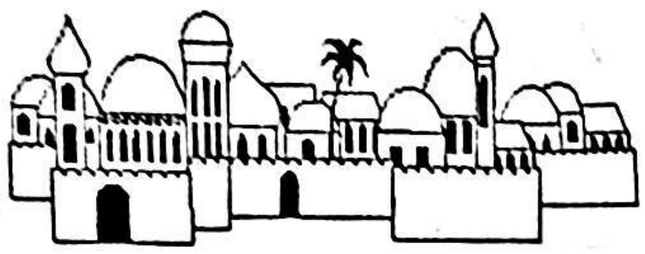
ئاللاھقا ئۇلارنىڭ گۆشلىرى ۋە قانلىرى يېتىپ بارمايدۇ، ئاللاھقا يېتىدىغىنى پەقەت سىلەرنىڭ تەقۋادارلىقىڭلاردۇر.

ـــسۈرە«ھەج» (22 ـ سۈرە)، 37 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقى ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەنمۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ قەددى ـ قامىتىڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا قارايدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

"ھەقىقەتەنمۇ ئەمەلەر نىيەت بىلەن بولىدۇ. كىشىنىڭ ئېرىشىدىغىنى نىيەت قىلغان نەرسىسىدۇر..."(بۇخارى توپلىغان).

بىز يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ئەگەر بىزدە دۇرۇس نىيەتلا بولسا،

قىلغان ئىبادەتلىرىمىز مەقبۇل بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

2. دۇرۇس نىيەت ئۆرپ ـ ئادەت چاغلىق ئىشلارنى ئىبادەت، ئىسلام شەرىئىتى يولغا قويغان مۇباھ ئىشلارنى ئىتائەت، ھەتتا شەھۋەتىنىمۇ ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەشتىكى بىر ۋاستە قىلىۋېتىدۇ. مەسىلەن: ئات بېقىش كىشىلىك تۇرمۇشتىكى بىر ئىش، ئەمما بىر ئادەم ئۇنى بېقىشتا نىيەتنى دۇرۇس قىلىپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن باققان بولسا، شۇنىڭغا قاراپ ئاللاھ ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئات ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. 1ـ رەھمان تائالا ئۈچۈن؛ 2ـ ئىنسان ئۈچۈن؛ 3ـ شەيتان ئۈچۈن"(ئەھمەد توپلىغان).

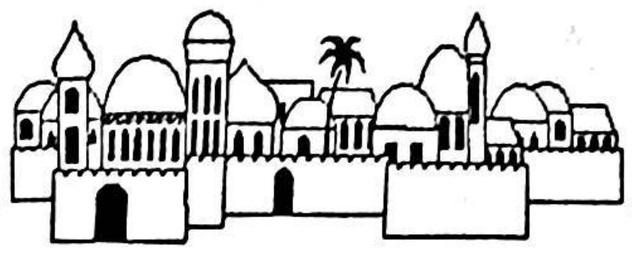
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالاغا ئېيتىلغان ھەر بىر تەسبىھ، ھەر بىر تەھلىل، ھەر بىر ھەمدۇسانا، ھەر بىر تەكبىر سەدىقىدۇر. ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىش، يامان ئىشلاردىن توسۇش سەدىقىدۇر. ھەتتا سىلەرنىڭ ئايالىلىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلىشىڭلارمۇ سەدىقىدۇر" مۇشۇنى دېگەندە، ساھابىلەر: "ئەي رەسۇلۇللاھ، بىز ئۆزىمىزنىڭ جىنسىي ھەۋىسىمىزنى قاندۇرغانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ ساۋاب بېرىلەمدۇ؟" دەپ ئەجەپلەنگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئېيتىڭلارچۇ؟ ئەگەر سىلەر جىنسىي ھەۋىسىڭلارنى ھارامدىن قاندۇرساڭلار گۇناھ بولامدۇ؟(ئەلۋەتتە گۇناھ بولىدۇ ئەمەسمۇ؟)خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش سىلەرنىڭ جىنسىي ھەۋىسىڭلارنى ھالالدىن قاندۇرغانلىقىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە ساۋاب بېرىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

3. بۇزۇق نىيەت ئاللاھ تائالا يولىدا قىلغان ھەر قانداق تائەت ـ ئىبادەتنىڭ ئاللاھ نەزىرىدىكى قىممىتىنى يەنى ساۋابىنى يوق قىلىۋېتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

شۇنداق نامаз ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ.

ـــ سۈرە«ماغۇن»(107 ـ سۈرە)، 4 — 6 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەنمۇ ئەمەللەر نىيەت بىلەن بولىدۇ. ھەر قانداق ئادەم ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ھىجرىتى ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بولىدۇ. ھەر قانداق ئادەم مال ـ دۇنيا ئۈچۈن ياكى ئايالغا ئېرىشىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ھىجرىتى كۆزلىگەن نەرسىسى ئۈچۈن بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە ئۈچ تۈرلۈك رىياخورنىڭ قىيامەت كۈنى تۇنجى قىلىپ دوزاخقا

تۇتۇرۇق قىلىنىدىغانلار ئىكەنلىكىنى، بۇلارنىڭ "ربياخور قارى، پۇل - مىللىنى باشقىلارغا كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغۇچى، ربياخور مۇجاھىد"تىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان (تىرمىزى توپلىغان).

4. نىيەت دۇرۇسلا بولىدىكەن، گەرچە ئۇ نىيەتكە ئەمەل قىلىپ بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئەنە شۇ نىيەتكە ئاللاھ يېتەرلىك ساۋاب بېرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ئۆيىدىن ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەرىپىگە ھىجرەت قىلىپ چىقسا، ئاندىن يولدا ئۆلسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى چوقۇم ئاللاھ بېرىدۇ.

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 100 - ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "بىز چىغىر يوللاردا ۋە ۋادىلاردا بولمايلى مەدىنىدە قېلىپ(بىز بىلەن چىقالمىغانلار) بىز بىلەن بىرگىدۇر(يەنى ئۇلارغىمۇ بىزگە ئوخشاشلا ئەجر بېرىلىدۇ). ئۇلارنى ئۆزرە توسۇپ قالدى..."(بۇخارى توپلىغان) (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەر بىلەن بىر قېتىملىق يۇرۇش قىلماقچى بولغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممە ساھابىلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە چىقىش قارارىغا كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىسىم ساھابىلەر مەلۇم ئۆزرە سەۋەبىدىن چىقالماي قالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئەنە شۇلار بىز بىلەن بىرگە چىقالماي قالغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىز بىلەن بىرگە چىقىش نىيىتى بولغانلىقتىن ساۋاب ئۇلارغىمۇ بىزگە ئوخشاشلا بېرىلىدۇ' دېگەن).

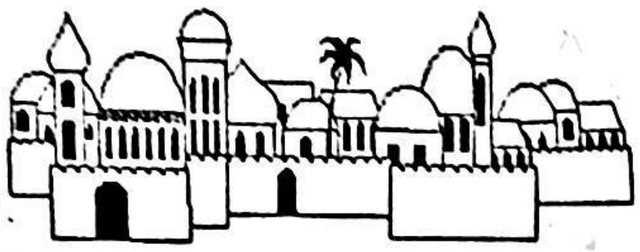
5. دۇرۇس نىيەتنىڭ بەرىكىتى ئىنتايىن مول بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئورتاق بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس شەرىپىتە مۇنداق دېگەن: "ھەرقانداق ئادەم باشقىلاردىن'چوقۇم قايتۇرىمەن' دېگەن نىيەتتە قەرز ئالغان بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىشقا يارىدەم قىلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

6. ياخشى نىيەتنىڭ نەتىجىسى دۇنيادىمۇ ياخشى تاماملىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار.ئاللاھ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۇرۇشنى خالسا، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ.

ـــــسۇرە«نىسا» (4 - سۇرە)، 35 - ئايەت

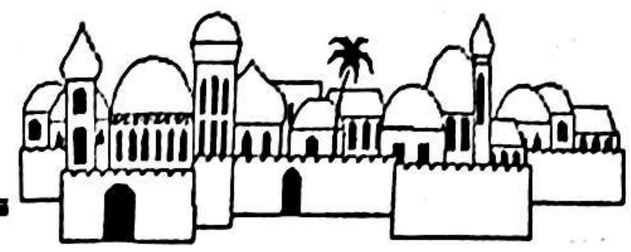
دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت - ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئىپتىقادى تەسەۋۋۇرىنىڭ تۈپ مەنبەسى

بولغان قۇرئان ـ ھەدىسنى تۆتقا قىلىپ، ئىدىيە ئازادلىقى ئېلىپ بېرىشنى ئەڭ يۇقىرى ئورۇنغا، باشقا ئەھەللەرنىڭ ھەممىسىنى ئىدىيە ئازادلىقىنىڭ نەتىجىسى ئورنىغا قويغان. شۇنىڭ ئۈچۈن فىقھى ئالىملىرىدىن ئىمام شافىئى ھەرقانداق بىر ئىبادەتنىڭ ئىبادەت بولۇشى ئۈچۈن نىيەت پەرز دەپ قارايدۇ. كىشىلەرنىڭ نىيىتى خالىس بولسىلا ئۇلارنىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ۋە باشقىلار بىلەن بولغان ساپ ئىجتىمائىي ئالاقىسىنىڭ نورمال تەرەققىي قىلىشى، ئاخىرىدا ئىسلامىي ئاڭنىڭ ئىگە بىر جامائەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئانچە قىيىنغا توختىمايدۇ. شۇندىلا كىشىلەر ئىسلام ئېتىقادى تەسەۋۋۇرى ئاستىدا گەۋدىلەنگەن ئاللاھ، ئىنسان ۋە كائىنات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئەڭ ئادىل بىر تەرەپ قىلغان ئىلاھىي پرىنسىپنىڭ يارقىن نامايەندىسىنى كۆرەلەيدۇ. لېكىن بۇ يەردە شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىككى، نىيەت توغرا ھەم دۇرۇس بولسىلا ئەمەلنىڭ ھەممىسى نەتىجىلىك بولۇپ كېتىشى ناتايىن:

1) ياخشى نىيەت گۇناھ ـ مەئسىيەتلەرنى ۋە ھارام نەرسىلەرنى ھالالغا ئايلاندۇرالمايدۇ. ئىسلام دىنى غايىنىڭ شان ـ شەرىپى ۋە ئۇ غايىگە يەتكۈزىدىغان ۋاستىلەرنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدۇ. ھەقىقەت مەنزىلىگە باتىل يول بىلەن يېتىشكە قارشى تۇرىدۇ.

2) ئاللاھ بەلگىلىمىگەن ئەقىدە، ئىبادەت يوللىرى، مەيلى ئۇ قانداق ياخشى نىيەت، ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى كۆزلەپ قىلىنغان بولسىمۇ، مەقبۇل ئەمەس. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق ئادەم بىزنىڭ مۇشۇ ئىشىمىز(ئىسلام دىنىمىز)دا يوق نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىندۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

مەنسۈى بايلىق ۋە بەخت ـ سائادەت

ئابدۇرېھىم ئابدۇغېنى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

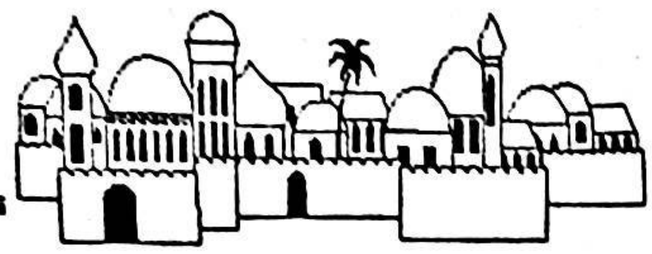
بەختكە ئېرىشىش ھەممە ئادەمنىڭ ئارزۇسى، مەيلى ساددا پىكىرلىك ئادەتتىكى كىشىلەر بولسۇن ياكى يېتىشكەن مۇتەپەككۇر، ئالىم بولسۇن ھامان بەختكە ئېرىشىشنى ئىستەيدۇ. شاھلار ئۆزلىرىنىڭ ھەشەمەتلىك ئوردىلىرىدا بەخت ئۈچۈن ئاھ ئۇرسا، گادايلار غېرىبانە كۆلبىلىرىدە بەخت ئىزدەپ چوت سوقىدۇ ۋە ئەڭ شېرىن چۈشىلەرنى كۆرىدۇ. كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، مەنئۇيىتى ساغلام، ئەقىل ـ ھوشى جايىدا بولغان ھەر قانداق ئادەم ئۆزىگە جاپا ـ مۇشەققەت ئىزدىمەيدۇ، ئۆز بەختسىزلىكىگە رازى بولمايدۇ.

بىراق ئۇ ئاھ ئۇرۇپ، بۇ چوت سوقۇپ ئىزدەۋاتقان، ئىنتىلىۋاتقان بەخت زادى قەيەردە؟ ھەقىقىي بەخت زادى نېمىدە؟ بەختنىڭ ئۆلچىمى بارمۇ؟...

تارىختا تالايلىغان كىشىلەر بەخت ئىزدەپ ياشىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن توختاۋسىز كۈرەش قىلىپ كەلدى. بىراق ھەقىقىي بەختنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن نۇرغۇن كىشىلەر بەخت ئەسلا مەۋجۇت بولمىغان جايلاردىن بەخت ئىزدەپ خۇددى باياۋاندىن گۆھەر ئىزدىگەن كىشىدەك ھالسىرىغان، سالپايغان ھالدا قۇرۇق قول قايتىشتى. دەرۋەقە كىشىلەر ئۆزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، ماددىي مەنىشەت ۋە ھېسسىي شەھۋەتلەردىن ئۆز بەختىنى ئىزدىدى. لېكىن ئۇلار ماددىي مەنىشەتكە چۆككەنسېرى، نەپسى خاھىشلىرىغا بېرىلگەنسېرى يېڭى كىرىزىسلارغا پېتىپ قېلىشتىن باشقا ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. خوش، ئۇنداقتا بەخت زادى نەدە؟ نېمىدە؟ بىز ئەتراپىمىزدىكى نەرسىلەردىن ئۇنى ئىزدەپ باقايلى.

1. بەخت ماددىي مەنىشەتمۇ؟

بىر مۇنچە كىشىلەر باي ـ بايلىقلار بولۇشنى بەخت ھېسابلىشىدۇ. بىراق بىز تۇرمۇش سەۋىيىسى پەۋقۇلئاددە يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ماددىي تۇرمۇش ۋاستىلىرى قولاي بولغان، يېمەك ـ ئىچمەكتىن غەم ـ ئەندىشىسى بولمىغان، تۇرالغۇلىرى، قاتناش ۋاستىلىرى ھەتتا يېزا ئىگىلىكىگە قەدەر يۇكسەك دەرىجىدە ماشىنىلاشقان، زامانىۋىلاشقان، ئومۇمەن بايلىقلىقتا تولغان تەرەققىي تاپقان غەرب ئەللىرىگە قارايدىغان بولساق، شۇ ئەل پۇقرالىرىدىن نۇرغۇنلىرى ھەر ۋاقىت تۇرمۇشنىڭ مەنىسىزلىكى، قەلب ئازابلىكىدىن مەھرۇم

ئىكەنلىكلىرىدىن قاقشايدۇ. بەختلىك بولۇش ئۈچۈن باشقىچە يوللارنى ئىزدەپ يۈرىدۇ. لېكىن يەنىلا ئۆزى بىزارلىق ھېس قىلىۋاتقان بۇرۇقتۇرما، بىر خىل قېلىپتىكى تۈرمۈشتىن قۇتۇلالمايدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى ئىنسان تەن ۋە روھتىن پۈتۈلگەن يارالما. ئۇ فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتىن ئاش-نانغا موھتاج بولغاندەك، روھىي جەھەتتىنمۇ مەنىۋى ئوزۇقىغا موھتاج بولىدۇ (خۇددى ئاشنىڭ ئورنىغا تاش، ئالمىنىڭ ئورنىغا چالما يېسە بولمىغاندەك مەنىۋى ئوزۇقنىڭ ئورنىنى باشقا ھېچ نەرسە باسالمايدۇ).

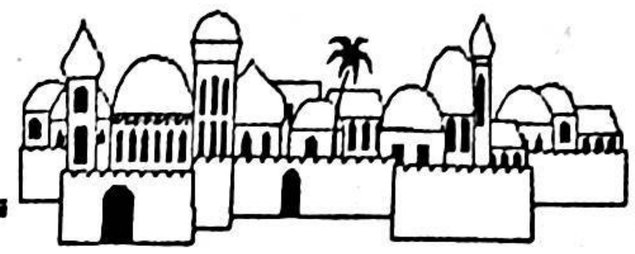
جىسمانىي ئېچىرقاش تەننى زەئىپلەشتۈرۈپ، ئىنسانىنى نورمال جىسمانىي مەشغۇلات ئىمكانىدىن مەھرۇم قىلسا، مەنىۋى ئېچىرقاش ئىنسانىنى ساغلام تەپەككۇر قىلىشتىن مەھرۇم قىلىدۇ، بۇ مەھرۇملۇق ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن بىر پاجىئەدۇر، پاجىئە بولغاندىمۇ ھەر قانداق پاجىئەنى بېسىپ چۈشىدىغان، ئۆز ئىچىدىن تۈگىشىش پاجىئەسىدۇر. ئۇمىدكە تولغان مەنىۋى بەختنى يوقىتىپ قويۇش ئىنسان ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەر قانداق بىر مەۋجۇدات ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر قاباھەتتۇر.

بۈگۈنكى كۈندە نۇرغۇن كىشىلەر ماددىي ئېھتىياجىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋېلىپ، ماددىي يۈكسەكلىكنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئىنتىلمەكتە. بۇ كىشىلەر ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان ئاشۇ ماددىي پاراغەتلەردە بىر قىسىم نەرسىلەرگە ئېرىشكەندەك قىلغان بىلەن، يەنە بىر قىسىم قىممەتلىك نەرسىلىرىدىن مەھرۇم قېلىۋاتقانلىقىنى ئاستا-ئاستا ھېس قىلىشماقتا. يەنى ئۇلار ماددىي مەنىشەت، ھۇزۇر-ھالاۋەت، سەلتەنەت ۋە ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئۆتكۈنچى ئىپتىخارغا ئېرىشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەنىۋى توقلۇق، قەلب ئازادىلىكى، روھىي قانائەت، ئەمىنلىك تۈيغۇسى قاتارلىقلاردىن كەملىك ھېس قىلماقتا.

دېمەك مال-دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى، قورساقنىڭ توق، كىيىمنىڭ پۈتۈن بولۇشلا بەختتىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ بەختنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىكى ئاساسىي ئامىل تېخىمۇ ئەمەس. ئەكسىچە مال-دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى بىر مۇنچە كىشىلەردە تولا چاغلاردا غەم-قايغۇنىڭمۇ كۆپ بولۇشىغا سەۋەب بولۇپ، ئاخىرەتتىلا ئەمەس، دۇنيادىمۇ بۇ كىشىگە نىسبەتەن بىر ئاپەت بولۇشى مۇمكىن (ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرىدىن بەزىلىرىگە كۆپ بېرىپ، بەزىلىرىگە ئاز بېرىپ، يەنە بەزىلىرىگە بەرگىنىنى ئېېلىۋېلىپ ئۇلارنى سىنايدۇ. ھالبۇكى ئاللاھنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمىگەن كىشىنىڭ ھالىغا ۋاي!).

ئاللاھ تائالا رەسۇلۇللاھقا خىتاب قىلىپ مۇناپىقلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارنىڭ مال-مۇلكى ۋە ئەۋلادى سېنى ئەجەبلەندۇرمىسۇن، ئاللاھ ئۇلارنى بۇ دۇنيادا شۇ نەرسىلەر بىلەن ئازابلاشنى ۋە ئۇلارنىڭ كۇففار پېتى جان

ئۇزۇشنى ئىراده قىلىدۇ.

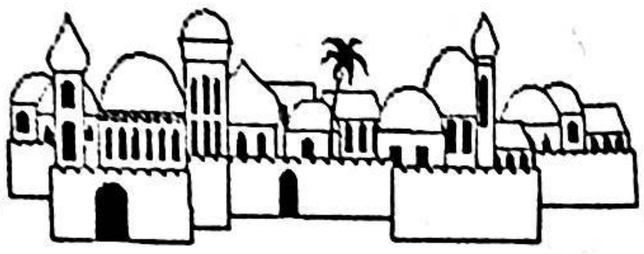
ـــسۈره«تەۋبه»(9 ـ سۈره)، 55 ـ ئايەت

ئايەت كەلىمده دېيىلگەن ئازاب جاپا ـ مۇشەققەت، غەم ـ ئەندىشە، ئاغرىق ـ سىلاق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. مانا بۇ نەق دۇنياۋى ئازاب.

ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، مال ـ دۇنيانى ئەڭ چوڭ غەم، ئارزۇ قىلىۋالغان ھەر قانداق ئادەم ھامان مەنۇى ئازاب، روھىي چۈشكۈنلۈك، ساراسىمه ئىچىده ياشايدۇ. ئۇنداق ئادەمنى ئاز مال ـ دۇنيا باي قىلالمايدۇ، كۆپ مال ـ دۇنيا تويغۇزالمايدۇ. ئۇنداق كىشى ئازغا قانائەت، كۆپكه شۈكۈر قىلمايدۇ؛ شۇڭا تولا ھاللاردا مال ـ دۇنياسى غەم ـ ئەندىشىسى بىلەن ئوڭ تاناسىپ تۇزىدۇ، يەنى مال ـ دۇنياسى ئاۋۇغانسېرى غەم ـ ئەندىشىسىمۇ كۆپەيىدۇ. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە بۇ خىل روھىي ئازابنىڭ روشەن تەسۋىرى كۆرسىتىلىپ، رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: ”كىمكى، ئۇنىڭ(بارلىق) غەم ـ ئەندىشىسى ئاخىرەت بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا روھىي غالىبلىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇنىڭ زېھنىنى تازا قىلىدۇ. دۇنيامۇ ئۇنىڭ ئالدىغا خار ھالدا كېلىدۇ. كىمكى، ئۇنىڭ غەم ـ ئەندىشىسى دۇنيا بولسا، ئاللاھ نامراتلىقنى ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىسىدەكلا(يېقىن) قىلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ زېھنىنى چېچىۋېتىدۇ. ئۇ دۇنيادىن ئازلا نېسىۋىگە ئېرىشىدۇ“(تىرمىزى توپلىغان).

دۇنيادىكى ئەڭ ئېغىر ئازاب، ئىبنى قەييۇم ھەزرەتلىرى ئېيتقاندەك: ”ئۇششاق غەملەرنىڭ ئاۋۇپ كېتىشى، قەلبىنىڭ قۇپقۇرۇق بولۇشى، نامراتلىقنىڭ كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرۇۋېلىشى(يەنى ھېلىلا نامراتلىشىپ كېتىدىغاندەك ھېس قىلىش) تۇر. مال ـ دۇنياغا ھېرىسمەن كىشىلەر شۇ ھېرىسمەنلىكى تۈپەيلى مەست بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇلار چوقۇم بۇ خىل ئازابتىن قۇتۇلۇشنى ئويلىغان بولاتتى. ۋاھالەنكى ئۇلارنىڭ كۆپلىرى دۇنيادىن زارلاپ ـ قاقشاشنىڭ نېرىسىغا ئۆتەلمەيدۇ“.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، كىشىلەر بىللەن بىللە ياشاش جەريانىدىكى ئۆزئارا ھېيلىگەرلىك ۋە ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش قاتارلىق دېپلوماتىيە بىسىملىرىدىن تۇغۇلغان روھىي ۋە جىسمانىي ئازابمۇ ئادەمنى روھىي جەھەتتىن ئېزىندۇ. شۇڭا سەلەف ئۆلىمالار: ”دۇنياغا ھېرىسمەن ئادەم قەلبىنى دۇنيانىڭ خاپىلىقلىرىغا ماكان قىلىشقا تەييارلاپ تۇرسۇن“ دەپ بىكار ئېيتمىغان(يۇسۇف قەرزاۋى). قىسقىسى، دۇنياغا بېرىلگۈچىلەردە تۆۋەندىكى ئۈچ خىل ئالاھىدىلىك بولىدۇ: قاچانلا قارىسا غەم ـ ئەندىشە ئىچىده، دەككە ـ دۈككىده ياشايدۇ؛ دۇنيا ئۈچۈن شاپاشلاپ چارچاپلا يۈرىدۇ؛ ھامان تۈگىمەس ھەسرەتتە بولىدۇ. چۈنكى بۇنداق كىشىلەر دۇنيادىن قانچىلىك كۆپ نەرسىگە ئېرىشسۇن، تېخىمۇ كۆپ بولۇشنى ئارزۇ

قىلىپ پۇچۇلىنىدۇ. رەسۇلۇللاھ: "ئاددەم بالىسىنىڭ ئىككى جىلغا ئالتۇنى بولسا، ئاشۇنداق ئۈچىنچى جىلغىنىڭ كويىدا بولىدۇ"(ئەھمەد توپلىغان) دېگەنىدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام دۇنياغا بېرىلگۈچىنى ئىچكەنسېرى خۇمارى تۇتۇپ، تەشنا بولىدىغان ھاراقكەشلەرگە ئوخشاتقانىدى.

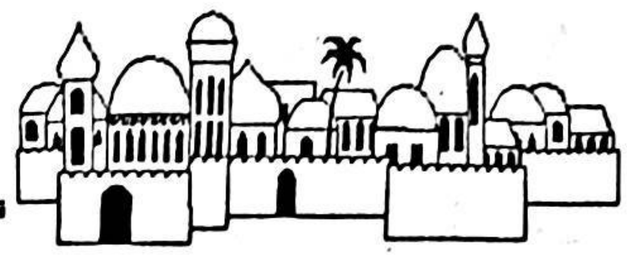
2. بەخت بالا ـ چاقىدىمۇ؟

بالىلار ھاياتلىقتىكى گۈھەرلەر. خۇددى كونىلاردا "بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار" دېيىلگىنىدەك، بالىلارسىز كۆڭۈللۈك تۇرمۇشنى ئويلاش قىيىن. بىراق بۇنىڭلىق بىلەنلا بەخت بالىلاردا دېيەلمەيمىز. چۈنكى ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپادارلىق بىلەن ياخشى، ھەقلىق يوسۇندا جاۋاب قايتۇرۇش ئورنىغا، ئۇلارنى تۇزكورلارچە قاڭغىر قاقشاتقان بالىلار ئاز ئەمەس. بالىسى ئەمدىلا تۆت ياشقا كىرگەن يىلى ئېرى تۇگەپ كېتىپ، "بالامنى ئۆگەي دادىنىڭ قولىغا تۇتقۇزمايمەن" دەپ قايتا تۇرمۇشقا چىقماي، مىڭبىر جاپادا بالىسىنى ئوقۇتۇپ، ئوغلى ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن يىلى،"بالىنى يالغۇز ئۇرۇمچىگە ئەۋەتسەم ئۇ يەردە يا تۇغقانلىرىمىز يوق، بالام ئۆي تامىقى سېغىنىپ قالىدۇ، كىرەي دېسە بىرەر تۇغقانىنىڭ ئۆيىمۇ يوق، بوينى قىسىلىپ قالىدۇ" دەپ گەرچە تېخى پېنسىيە يېشىغا توشمىغان بولسىمۇ بىر ئاممالار بىلەن پېنسىيىگە چىقۋېلىپ، بالىسىنى ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى مەكتەپ ئەتراپىدىكى بىر ئېغىزلىق ئۆينى ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرۇپ، بالىسىغا ئۆز قولى بىلەن تاماق ئېتىپ بېرىپ باقماقچى بولغان؛ بىراق بىر يىل بولا ـ بولمايلا بالىسى ئۆزلۈكىدىن مەكتەپتىن چېكىنىپ، كېچە ـ كېچىلەپ ئۆيگە كىرمەيدىغان، داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان جايلاردا ياشىلىنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ يۈرگەندە، ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ ئاڭلىتالمىغان ئانا ئۆزىنىڭ 16 يىللىق ھاياتىنى تۇل ئۆتكۈزۈش بەدىلىگە ئۇنى بېقىپ قاتارغا قوشقانلىقىنى تىلغا ئېلىپ ئوغلىدىن يامان يولدىن يېنىشىنى، مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشنى ئۆتۈنگەندە، تۇزكور ئوغلىنىڭ: "ئۇنداق زارلايدىغان، مىننەت قىلىدىغان ئادەم نېمىشقا تۇغقان؟ تۇغقان ئىكەنسەن بېقىش مەجبۇرىيىتىڭ بار ـ دە!" دەپ چالۋاقىغانلىقىنى يۈرىكى ئېزىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەرگەندە كۆزۈمدىن ئىختىيارسىز ياش ئەگمەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

تارىخقا نەزەر سالساقمۇ، نۇرغۇن شاھلار مىراس تالىشىش، پادىشاھلىق ۋە بايلىقنى بالدۇرراق ئۆز ئىلكىگە ئېلىش قەستىدە بولغان شاھزادىلىرىنىڭ قولىدا ئۆلگەن.

3. بەخت پەن ـ تېخنىكىدىمۇ؟

بىزگە يىراقنى يېقىن، مۇشكۈلنى ئاسان قىلىپ بېرىپ تۇرمۇشىمىزغا ھېسابسىز قولايلىقلارنى بەخش ئەتكەن پەن ـ تېخنىكا (تەجرىبە ئىلمى)

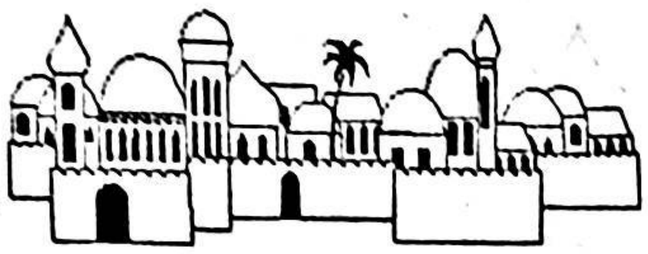
بىزنى بەختكە ئېرىشتۇرۇشكە قادىر بولالارمۇ؟

دۇرۇس، بىز ئىنسانلار پەن-تېخنىكىغا تايىنىپ، ھاياتلىقتىكى سانسىز تىلسىماتلارنى ئېچىشقا مۇۋەپپەق بولدۇق. ئاللاھ تائالا بىزنىڭ مەنپەئەتلىنىشىمىز ئۈچۈن ياراتقان تەبىئەتنى ئۆزىمىز ئۈچۈن تېخىمۇ ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق. بۇرۇن ھېچ كىشى ئويلاپ باقمىغان، ھەتتا خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ پېتىنالمىغان نەرسىلەرنى رويابقا چىقىرىشتا پەن-تېخنىكا ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىنىڭ ئاجايىپ كۈچ-قۇدرىتىنى نامايان قىلىپ، ئىنسانلار تۇرمۇشىدا پارتلاش خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ياسىدى.

ئۆزىگە مەجبۇل نەرسىلەرنى بىلىشكە ئىنتىلىش ئىنساننىڭ ئەسلى تەبىئىتى. شۇ ۋەجدىن ئىنسان ئاشۇ شەيئى ھەققىدە تولۇقراق چۈشەنچىگە ئېرىشكىچە داۋاملىق ئىزدىنىدۇ. بىراق بۇ بىلىش ئىنسانلارنى يەنىلا بەختكە ئېلىپ بارالمايدۇ. ئەكسىچە، ماس مەنىۋى ئوزۇقتىن مەھرۇم ھالەتتىكى بىلىش(تەجرىبە ئىلمى) چوقۇمكى روھىي جەھەتتىن يىمىرىلىشكە، مەنىۋى قان يېتىشمەسلىككە ئېلىپ بارىدۇ.

بەخت ئىنسانىيەتنىڭ تۇنجى ئەجدادلىرى بولغان ئادەم ئاتا، ھاۋا ئانىدىن تارتىپ تا بۈگۈنگە قەدەر ھەممە كىشى تەلپۈنۈپ كېلىۋاتقان بىر ئابستراكت ئۇقۇم. بەزىلەر ئۆزلىرىنى ئەمدىلا بەختلىك ھېسابلاشقانلىرىدا شەيتانىنىڭ چاك سېلىشى بىلەن ئۇنىڭدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپ قالغان(ئادەم ئاتا، ھاۋا ئانىغا ئوخشاش).

تارىختا تالاي-تالاي ئالىملار پۈتۈن ئۆمرىنى پەن-تېخنىكىغا بېغىشلىغان. ۋاھالەنكى ئۇلار ئۆز تەتقىقاتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە يەتكەن ھامان قەلبىنى تەسۋىرلىگۈسىز بىر ھەسرەتنىڭ چۈلغۇۋالغانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلىشقان، ئۇلارنىڭ ھاياتلىقتىكى غەم-ئەندىشىلىرى تېخىمۇ كۈچەيگەن. گەرچە ئۇلار ئۆز قېرىنداشلىرىغا(يەنى ئىنسانىيەتكە) قولاي تۇرمۇش، پاراۋان ھايات(يەنى بەزىلەرنىڭ قارىشىدىكى بەخت)نى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىنى زىنھار بەختلىك ھېسابلىيالمىغان. ئۇلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە ھەقىقىي بەختنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى خۇرسىنىش ئىچىدە قايىللىق بىلەن ھېس قىلىپ يەتكەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ھەقىقىي بەختكە ئېرىشكەن ھالدا جان ئۈزۈشتى(قەدىردان ئوقۇرمەنلىرىمىزگە سىر ئەمەسكى، ئەڭ مەشھۇر تەبىئىي پەن ئالىملىرى ۋە پەيلاسوپلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىمان ئېيتقان. «چەت ئەل پەيلاسوپلىرى قىسقىچە لۇغىتى»گە قاراڭ). سىز ئۇلارنىڭ جاۋغايلىرىدىكى تەبەسسۇم ئىزنالىرىدىن ھەقىقىي بەختكە مۇيەسسەر بولغانلىقلىرىدىن مەمنۇن ئىكەنلىكلىرىنى، ئەمما مۇڭ بىلەن قاتقان كۆزلىرىدىن بەختكە تولىمۇ

كېچىكىپ ئېرىشكەنلىكلىرىدىن ئەپسۇسلانغانلىقىنى بايقايسىز.

زور ئىختىراالرنىڭ ساھىبى بولمىش مەشھۇر كەشپىياتچى ئالىملارنىڭ تەپەككۇرى ھەقىقەتەن تېرەن، ئەتراپلىق بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ تۇرلۈك - تۈمەن مەۋجۇداتلىرى ئالدىدا يەنىلا ئاجىز، چەكلىك ئىدى. ئېينىشتېينىن ئۆزىدىن بىر نەچچە ئەسىر ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كاتتا ئالىم نيوتوننىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى 25 يىلىنى ئىلاھىيەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆتكۈزگەنلىكىگە قايىللىق بىلدۈرگەندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: "توغرا، بۇ دۇنيادا نېمىلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىيالمدۇق، ئەمما نېمىلەرنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاشتىن ئاجىز كەلدۇق".

ئۆلىمەس تۆھپىلىرى بىلەن خەلقىمىز قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان شائىرىمىز ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر «ھىدايەتنامە» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق يازغان:

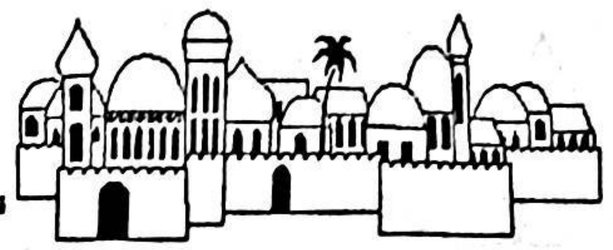
ئۆلۈمگە بىر داۋا ئىزلەپ جاھاندىن ئۆتتى كۆپ دانا،
ۋە لېكىن تاپمىدى ھېچكىم بۇ ئىشتىن زەررىچە مەنا،
ئاريستوتىل ياكى لوقمانەك ھېكىمىلەرمۇ بىمۇستەسنا،
دېيىشتى ئاخىرى مۇتلەق ئۆلۈغ قۇدرەتكە ئامەننا،
دېمەك مۇمكىن ئەمەس بۇزماق بۇ قانۇنىي زۆرۈرەتنى.

ئەنگلىيىنىڭ ھازىرقى زامان پەيلاسوپى بىراند روسسېل: "ئىنسانلار تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەشتە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ غەلبە قىلدى. بىراق ئۆزى(يەنى روھى) بىلەن بولغان كۈرەشتە غەلبە قىلالمىدى. بۇ كۈرەشتە پەن - تېخنىكا ئەسقاتمىدى" دەپ دىنىڭ بۇ(روھىي) ساھەگە مۇتلەق رەۋىشتە، ئىزچىل ھۆكۈمران بولۇپ مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى تەن ئالغانىدى.

4. بەخت مەنۇيەتتە، ئۆزىمىزدە

يۇقىرىقى بايانلىرىمىزغا كۆرە، بەخت دېگىنىمىز مال - دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشىدا، ھوقۇق - مەنسەپتە، بالا - چاقىنىڭ كۆپ بولۇشى ياكى پەن - تېخنىكىدا ئەمەس، بەلكى مەنۇيەتكە تەئەللۇق ئۇقۇم. شۇڭا ئۇنى كۆز بىلەن كۆرۈپ، تارازا بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدۇ. ئۇنى بايلىق كانلىرىدىن ياكى ئوردا خەزىنىلىرىدىن تاپقىلى بولمايدۇ، ئامېرىكا دوللىرى، ياۋرو، فوندىستېرلىنگ، مارك، رىيال، دىناردەك ئاقچىلارغا سېتىۋالغىلى تېخىمۇ بولمايدۇ. راستچىل، شۇنداقلا راستچىل ئىكەنلىكى ئاللاھ تەرىپىدىن بايان قىلىنىپ، كىشىلەر تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەنىدى: "ھەقىقىي بايلىق ماددىي بايلىق ئەمەس، روھىي بايلىقتۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

بەخت شۇنداق نەرسىكى، ئىنسان ئۇنى تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە

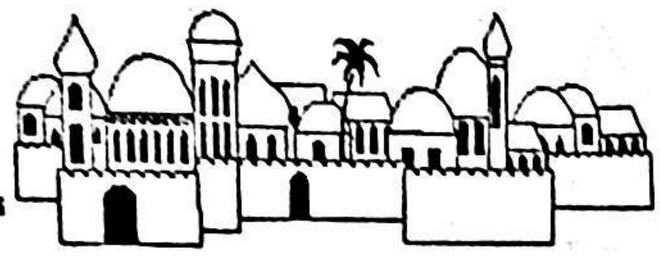
ھېس قىلىپ تەڭداشسىز لەززەتكە نائىل بولالايدۇ. ئۇ قەلبىنىڭ ئارامى، سۈزۈكلۈكى، كۆڭۈلنىڭ روشەنلىكى، ۋىجدانىنىڭ راھىتى... بولۇپ، ئۇنىڭغا ئېرىشكەن كىشىنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن تىرىلىشىنىڭ ئۇچىلىرىغا قەدەر ئازادىلىك بولىدۇ. بەخت ئىنسان قەلبىدىن ئوخچۇپ تۇرىدۇكى، ھەرگىز سىرتىدىن ئىمپورت قىلىنمايدۇ. بەخت شۇنداق نەرسىكى، ھېچقانداق كىشى ئۇنى ئاتا قىلالمايدۇ، شۇنىڭدەك تارتىپمۇ ئالالمايدۇ. شۇڭا ئۆز قەلبىدىكى چەكسىز بەختتىن سۆيۈنۈپ، ھاياجانغا چۆمگەن بىر مۆمىن مۇنداق دېگەن:"بىز مۇسۇلمانلار(مەنۇي جەھەتتە) شۇ قەدەر بەخت ئىچىدە ياشاۋاتىمىزكى، ئەگەر شاھلار بۇنىڭدىن خەۋەر تاپسا ئەلۋەتتە ئۇنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن قوشۇن تارتقان بولاتتى".

ھەقىقىي بەختتىن ئىبارەت بۇ كاتتا نېمەت ئاتا قىلىنغان كىشىلەر بېشىغا ھەر قانداق بالايى ـ قازا، دىشۋارچىلىقلار يەتسىمۇ پىسەنتىگە ئالمايدۇ. تۇرمۇش ئۇلارنى مۇشەققەتلىرى بىلەن كۈتۈۋالسىمۇ، ئۇلار ھاياتلىققا مەردانە ھالدا كۈلۈمسىرەپ باقالايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەرگە نىسبەتەن دەرد ـ ئەلەم قايغۇرۇشقا، ئاھ ئۇرۇشقا تېگىشلىك مۇسىبەت ھېسابلانسا، چىن بەختكە نائىل بولغان مۆمىنلەرگە نىسبەتەن چوقۇم شۈكۈر قىلىشى كېرەك بولغان نېمەتتۇر. چۈنكى ئۇلار"يەر يۈزىدىكى بارلىق ھادىسىلەر ۋە ئۆزگىلار ئۈچرىغان مۇسىبەتلەر بىز ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇن لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغان، بۇ (ئىش)، شۇبھىسىزكى، ئاللاھقا ئاساندۇر" {سۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت}دېگەن ئايەت كەرىمنىڭ بەرھەقلىكىگە مۇتلەق ئىشەنگەچكە، قەلبى خاتىرجەملىككە تولىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ بۇ قازاسىدىن قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئاھ ئۇرمايدۇ. چوڭ ـ كىچىك ھەر قانداق مۇسىبەتنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەجرىگە ئېرىشتۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ، سەۋر قىلىدۇ ـ دە، ئەجرىگە نائىل بولىدۇ). رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە: "مۆمىننىڭ ئىشىغا ھەيرانمەن. ئۇنىڭ ھەممە ئىشى ئۇنىڭغا پايدا ئېلىپ كېلىدۇ — بۇ پەقەت مۆمىنگىلا شۇنداق— ئەگەر ئۇنىڭغا خۇشاللىق يەتسە شۈكۈر قىلىدۇ ـ دە، ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ؛ ئەگەر ئۇنىڭغا مۇسىبەت يەتسە، سەۋر قىلىدۇ ـ دە، يەنە ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان) دېگەن.

ھايات كىرىزىسلىرىنى ئىنئامغا، قۇۋۋەت يېمەكلىكىگە ئايلاندۇرۇپ بېرەلەيدىغىنى پەقەت ئىماندۇر.

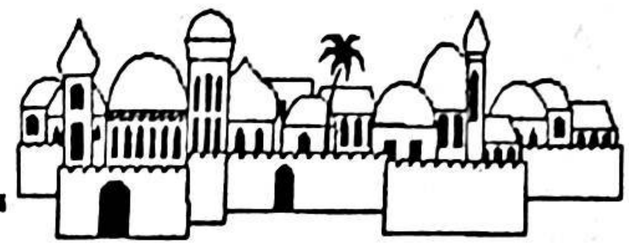
5. بەختكە زۆرۈر بولغان ماددىي ئۆلچەم

ماددىي بايلىقنىڭ بەختنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىكى بەلگىلىك رولىنى ئىنكار قىلىش بىر تەرەپلىمىلىك. چۈنكى رەسۇلۇللاھ: "سالامەت ئايال، ياخشى

تۇرالغۇ، ياخشى ئۇلاغ ئادەم بالىسىنىڭ بەختىدۇر" دېگەن. بىراق ماددىي بايلىق بەختنىڭ ئەڭ ئېشىشىدا ھالقىلىق ئورۇن تۇتالمايدۇ. چۈنكى مەزكۇر ھەدىس شەرىپتە كۆزدە تۇتۇلغىنى ھەرگىز سان ـ مىقدار ئەمەس، بەلكى سۈپەت ـ ساپادۇر. سالىھ ئايالدىن ئۇنىڭ دىيانىتى، مەنىۋى گۈزەللىكى كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، ياخشى ئولتۇراق جايدىن ئۆينىڭ ھەشەمەتلىك، ئېسىل بولۇشىدىن كۆرە ئەتراپىتىكى قوشنىلارنىڭ ياخشى، ئىشەنچلىك بولۇشىدىن ئىبارەت مەنىۋى مۇھىت كۆزدە تۇتۇلغان.

بەخت بىر دەرەخ دېيىلسە، ئىنسان روھىيىتى ئۇنىڭغا زېمىندۇر. ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىش دەرەخكە كېرەكلىك بولغان سۇ، ھاۋا، قۇياش نۇرىدۇر. پەقەت ۋە پەقەت ئىمانلا ئىنسان قەلبىدە خورىماس ـ ئۈزۈلمەس بەخت بۇلاقلىرىنى ئاقتۇرالايدۇ. ئاللاھ ھەممىزنى ھەقىقىي بەختكە مۇيەسسەر قىلغاي ـــ ئامىن!

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى پاك ۋە تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ

ئابدۇخالىق ئوسمان ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىنسانلار كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇناسىۋەت جەريانىدا ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلەت بىلەن سۇپەتلىنىشكە بەك دىققەت قىلىشى كېرەك. چۈنكى ئىنساننىڭ قىممىتى ئۆزىنىڭ تونۇش ۋە ئۆزىنىڭ قەدىرلەش بىلەن بارلىققا كېلىدۇ. بىز مۇسۇلمانلارنىڭمۇ ھەقىقىي ئىسلام ئەھلىگە خاس مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشىمىزنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى بولغان بەش پەرزنى تەلەپكە لايىق ئورۇنلىغاندىن كېيىن ياخشى ئەخلاقلىق، پاك، دىيانەتلىك، تەقۋادار بولۇشتۇر. چۈنكى ياخشى ئەخلاق، تەقۋادارلىق، مېھرىبانلىق، راستچىللىق ئادەمنى ئەسلى خىسلىتىگە يېقىنلاشتۇرۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتۇرىدىغان ھەم ئىنسانلارنى بىر-بىرىگە يېقىنلاشتۇرىدىغان، ئۆزئارا دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيدىغان مۇھىم بىر ۋاستە بولۇپ، بۇ پەزىلەتنى يوقاتقان كىشى ئۆزىمۇ بىلمەي-بىلمەي بەتخۇيلىشىپ، ئاللاھ تائالادىن ۋە ئىنسانلاردىن بارا-بارا يىراقلىشىپ، ھەتتا ئۇرۇق-تۇغقان، بالا-چاقا، قوۋم-قېرىنداشلىرىنىڭ بىلەنمۇ ياتلىشىپ كېتىدۇ.

مۇلايىملىق ۋە تەقۋادارلىقتىن مەھرۇم بولغان كىشىنىڭ ئىنسانىيلىق سۈپىتىمۇ خۇنۇكلىشىپ، ياۋايى، قوپال، ئوسال، غەلىتە مىجەز ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كېتىدۇ-دە، ئۇ كىشى بۇنىڭ دەردىنى بىر ئۆمۈر تارتىدۇ.

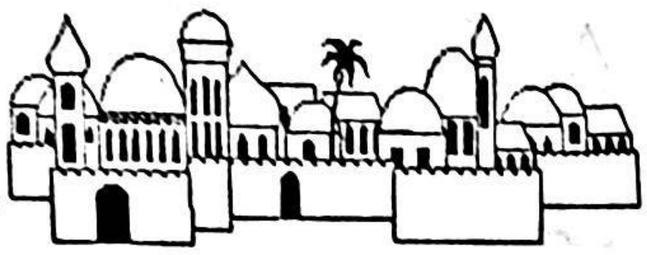
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"مۇلايىملىقتىن ئايرىلغان (مەھرۇم قالغان) كىشى پۈتۈن ياخشىلىقتىن مەھرۇم بولغان بولىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن دىنىي جەھەتتە تەقۋادار بولۇشنى، كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇناسىۋەت جەريانىدا ئۆزئارا مۇلايىم، كۆيۈمچان، راستچىل بولۇشنى، بىر-بىرىگە قېرىنداشلارچە ئىللىق مۇئامىلە قىلىشنى، ئىتتىپاقلىق، بىرلىكنى ساقلاشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئۇنداقتا تەقۋادارلىق دېگەن نېمە؟

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

بۇ كىتابتا(يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق، (ئۇ)تەقۋادارلارغا

يېتەكچىدۇر، ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن مال-مۈلۈكتىن(خۇدا يولىغا) سەرپ قىلىدۇ. ئۇلار سىلگا نازىل قىلىنغان كىتابقا، سەندىن ئىلگىرىكى(پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىشىنىدۇ ۋە ئاخىرەتكە شەكسىز ئىشىنىدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ توغرا يولىدا بولغۇچىلاردۇر، ئەنە شۇلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە» (2-سۈرە)، 2ـــ5-ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

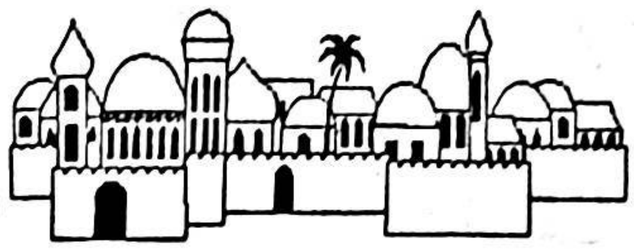
ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7-سۈرە)، 128-ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ يۇقىرىقى ئايەتلىرىدىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، تەقۋادار دېگەن ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان، ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن قەبرە ئازابىنىڭ بولىدىغانلىقىغا، دۇنيانىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈگەنچە كۈنىنىڭ يەنى قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا، قىيامەت كۈنى يەر يۈزىدىكى ۋە ئاسمانلاردىكى بارلىق جانلىق ۋە جانسىز مەخلۇقاتلارنىڭ ئۆلۈپ تۈگەپ، جانلىقلارنىڭ قايتا تىرىلىپ مەھشەرگاھ مەيدانىغا يىغىلىپ، ئاللاھ قازى بولۇپ سوئال-سوراق قىلىنىدىغانلىقىغا، ئاندىن ياخشى ئەمەل قىلغانلار جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىپ، يامان ئەمەل قىلغانلار دوزاخ بىلەن جازالىنىدىغانلىقىغا، ئىنسانىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان چوڭ-كىچىك بارلىق مەخپىي ئىشلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىدىغان، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىرى بولغان بەش پەرزنى تولۇق ئادا قىلىدىغان ۋە ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان بارلىق ياخشى ئەمەللەرنى ئۆز ۋاقتىدا كامىل ئادا قىلىدىغان، ئاللاھ ياندۇرغان بارلىق يامان ئىشلاردىن قاچىدىغان ۋە ئۇنى قىلمايدىغان، ئاللاھ بەرگەن مال-مۈلۈكلەرنى يامان يولغا سەرپ قىلماي، ئاللاھ رازى بولىدىغان ياخشى يولغا، ئىنسانلارغا پايدا-مەنپەئىتى يېتىدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ياخشى يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئاۋۋالقى ۋە ئاخىرقى پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدىغان، ئۇلارنىڭ ئاللاھ بەندىلەر ئىچىدىن تاللاپ ئەۋەتكەن ئەلچىلەر ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان، ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن «تەۋرات»، «ئىنجىل»، «زەبۇر»، «قۇرئان كەرىم» ئاتلىق بارلىق كىتابلار ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان كىشىلەردۇر، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى بارلىق ياخشى ئىشلار ئەنە شۇ تەقۋادارلارغا مەنسۇپ بولىدۇ.

تەقۋادارلىقنىڭ قانداق يەتكىلى بولىدۇ؟

جاۋاب شۇكى: ئىنسانىنىڭ قەلب قاتلىمىدا بىر پىنھان كۈچ بار بولۇپ ئۇنى كۆرگىلى بولمايدۇ. مىكروسكوپ ئارقىلىق كۆزەتكىلى ھەتتا ئاناتومىيە،

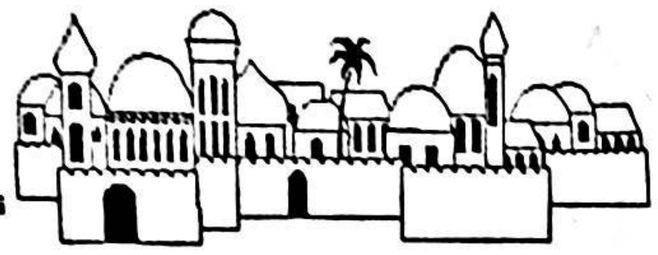

فىزىئولوگىيە ۋاستىسى بىلەنمۇ بىلگىلى بولمايدۇ. ئۇ بىر خىل مەنىۋى كۈچ بولۇپ، ئىنسان ئۆز كۆڭلىدە ئۇ كۈچنىڭ خۇددى ھەممىنى بىلىدىغاندەك ئۇنى دائىم چوڭ ئىشقا باشلاۋاتقانلىقىنى، خۇددى ماگنىتلىق يىگنە(كومپاس)گە ئوخشاش ئۇنى ھەر دائىم ياخشى تەرەپكە تارتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. بۇ كۈچ سىر ئاچىدۇ، يولغا باشلايدۇ، بۇيرۇيدۇ، توسىدۇ، ئاگاھلاندۇرىدۇ، قىزىقتۇرىدۇ، باشقۇرىدۇ، ئىجرا قىلدۇرىدۇ، ئەخلاقشۇناسلار ئۇنى " ۋىجدان" دەپ ئاتايدۇ. ئىسلام دىنى ئۇنى "قەلب" دەپ ئاتىدى. ئىمان بولسا ئاشۇ قەلبىنىڭ پېئىلى بولۇپ ئۇ ئىشنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، بىرلەشتۈرىدىغان، ئىخچاملايدىغان كۈچتۇر.

ئۇ ئىنسانىنى زۆرۈرىنى قىلىشقا، گۈناھتىن ساقلىنىشقا ۋە قول يىغىشقا ئۇندەيدۇ. ئىنسان ئۇنىڭغا بويسۇنسا خۇشاللىق، مەنىۋىلىق، بويسۇنمىسا دەرد - ئەلەم ئېلىپ كېلىدۇ. مانا بۇ دىل ياكى قەلب ئەخلاقنىڭ تۈۋرۈكى ۋە ئاساسىي يۆلەنچۈكى، ئۇ ياخشى ئەخلاققا قىزىقتۇرىدۇ، يامان ئەخلاقتىن تارتىدۇ. ئۇ ئەخلاقنى نازارەت قىلدىغان قاراۋۇلدۇر.

ئىمان شەخسىيەتچىلىك ئۇستىدىن غالىب كېلىدۇ. شەخسىيەتچىلىك خاھىشى ياكى لەززەتنى ياخشى كۆرۈش ھېسسىياتى بولسا قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان كۈچلۈك تەبىئەت، ئىنسان بۇ تەبىئەتكە بويسۇنۇپ كېتىشتىن ساقلىنالمايدۇ. لېكىن ئىمان كۈچى شەخسىيەتچىلىك تەبىئىتىنى سۈندۈرۈپ تاشلاپ، ئۇنى يول قويۇش ۋە باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئەلا بىلىش تەبىئىتىگە ئۆزگەرتىدۇ. مۆمىننى ئەرزىمەس مال - مۈلۈكتىن رىشتە ئۈزدۈرۈپ يۈكسەك غايىگە باغلاشتۇرىدۇ. ئىمان دۇنيانىڭ قىزىقتۇرۇشى ۋە ئېزىقتۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئىگىسىگە كۈچ ئاتا قىلىدىغان مىسلىسىز گۆھەر. مۆمىن دۇنياغا ئىگە بولىدۇ، دۇنيا مۆمىنگە ئىگە بولالمايدۇ. دۇنيا مۆمىننىڭ قولىنى تولدۇرالايدۇ، قەلبىنى تولدۇرالمايدۇ. سەۋەبى مۆمىن دۇنيادا ئۆتكەن ھاياتنى بىر كۆچمەننىڭ ۋاقىتلىق قونالغۇ سەپەر ئۈستى دەپ ھېسابلايدۇ. دۇنيادا بۇ روھ بىلەن ياشايدىغان ئادەم مال - دۇنيا، ئالتۇن - كۈمۈش جابدۇقلارغا ئىگە بولۇش قايغۇسىدىن يىراق بولىدۇ. ئۇنىڭ پۈتى دۇنيادا مېڭىۋاتقان بولسىمۇ، قەلبى روھىي دۇنيا بىلەن تۇتىشىپ كېتىدۇ.

مۆمىن ـــ ئاللاھنىڭ يولىدا ئەتىگەنلەپ ۋە كەچلەپ مېڭىشىنىڭ دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن ياخشى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ ياشايدىغان ئادەم. لېكىن بۇنىڭ مەنىسى مۆمىن ھاياتتا تىرىكچىلىك قىلماي ئولتۇرۇشى، ئۆزىگە ھاياتنىڭ ياخشى، ئېسىل نېمەتلىرىنى ھارام قىلىشى ياكى بۇ دۇنيانى تەرك ئېتىشى كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. ئەكسىچە، مۆمىن دۇنيانى ئاۋاتلاشتۇرۇشقا، تەرەققىي قىلدۇرۇشقا، شۇ ئارقىلىق ئاخىرەتكە دەسمايە توپلاشقا، دۇنيانى غايىسى

ئەمەس، قورالى قىلىشقا، شەخسىيەتچىل، ئابرۇيپەرەس، مۇتەكەببۇر بولماستىن، بۇ دۇنيادا ئىجتىهات بىلەن مېهنەت قىلىپ دۇنيانى ئاۋاتلاشتۇرۇش ۋە تەرەققي قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئەل ئۈچۈن پايدىلىق ئىش قىلىشقا بۇيرۇلغان كىشىلەردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمده مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئىنسان! سەن ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىڭغا مۇلاقات بولغىنىڭغا قەدەر(ئۆز ئىشىڭدا) سەئىيى ئىجتىهات قىلسەن(يەنى ئەمەلىڭنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىسەن).

ـــــسۈرە«ئىنشىقاق»(84 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

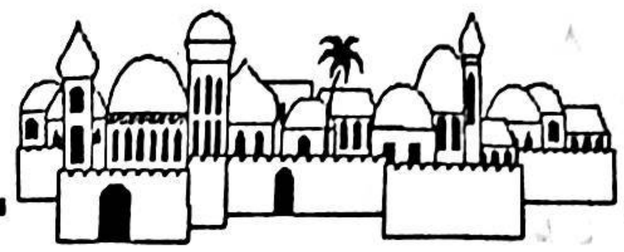
بۇ ئايەتتىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىنسان قىسقىغىنا ئۆمرى ئىچىدە دۇنيا تىرىكچىلىكىنى بىر قولدا، ئاخىرەت ئىشىنى بىر قولدا تۇتۇپ ئىجتىهات قىلىپ تىرىشىپ مېهنەت سىڭدۈرسە، ئۇ تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسىنى ئەلۋەتتە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە كۆرىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەيدۇ. دېمەك، ئىنسان ساپ قەلب، خالىس ئېتىقاد، ئەمەل ئىجتىهات ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ھەقىقي تەقۋادارلىققا يېتەلەيدۇ.

تەقۋادارلارنىڭ سۈپەتلىرى يۇقىرىقىلار بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمده مۇنداق دەيدۇ:

سىلەرنىڭ كۇن چىققان ۋە كۇن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا(يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش-ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە(يەنى پۇل-مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل-مال يارەم بېرىش، نامازنى ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاھنىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا)راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر.

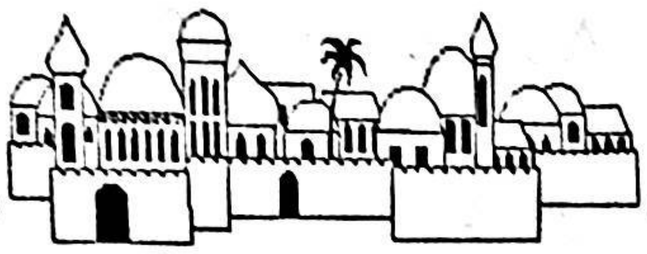
ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 177 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، بەش پەرز ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىدۇر، لېكىن ئىسلام دىنىنىڭ ھەممىسى ئەمەس. ئىسلام دىنىنى بەش پەرزدىن ئىبارەت بەش تۈۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، لېكىن بەش پەرزنىلا ئادا قىلىپ، باشقا جەھەتلەر بىلەن كارى بولمايدىغان كىشىلەر ۋە ئۆزى ياشاۋاتقان جەمئىيەتكە كۆكۈل بۆلمەيدىغان ئادەم گۇياكى بۇران-يامغۇر ۋە قىزىق ئاپتاپقا دالدا بولالمايدىغان، ئۇستى ۋە تاملىرى يوق، بەش تال تۈۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇۋاتقان ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۆزىنىڭ دىنىي مەجبۇرىيىتىدىكى بەش ئەمەل بىلەنلا

بولۇپ، قوۋم ـ قېرىنداش، ئائىلە، جەمئىيەت ئۆچۈن ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتىنى ئۆتىمەيدىغان ئادەمنى بەش پەرزنى تولۇق ئادا قىلىپ تەقۋالىق دەرىجىسىگە يەتتى دېگىلى بولمايدۇ. پاك ـ دىيانەتلىك ۋە تەقۋادار بولمەن دېگەن كىشى دىنىي ئېتىقادىنىڭ بەش تۈۋرۈكى ئارىسىدىكى تاملارنى ئېگىزلىتىپ، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلەرنى تولۇق ئادا قىلغاندىلا ھەقىقىي تەقۋادارلىققا ئېرىشەلەيدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە بەش پەرز بىلەن ئىمانىنىڭ ئالتە مەزمۇنى (يەنى خىش ـ ئەقىرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل ـ مال يارەم بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش قاتارلىقلار) ئوخشاش تىلغا ئېلىنغان. شۇنىڭ ئۆچۈن ئېتىقاد، دىنىي ئەمەل، ئىجتىمائىي مەجبۇرىيەت قاتارلىق ئۇچ جەھەتنى تەڭ تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىنمۇ ئايرىپ قويماي ئوخشاش ئادا قىلغاندىلا شۇنداق كىشى ئىخلاسمەن ۋە تەقۋادار بولالايدۇ. شۇنداقلا پاك ـ دىيانەتلىك، تەقۋادار مۇسۇلمان كىشى ئىسلام دىنىنىڭ بەش پەرزىنى ئادا قىلىش بىلەن بىللە، ياشانغانلارنى ھۆرمەت قىلىشى، كىچىكلەرگە كۆيۈنۈشى، رەھىمدىل بولۇشى، باشقىلار بىلەن ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتۈشى، ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن كەمبەغەللەرگە يارەم بېرىشى، باشقىلارغا يارەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىپ قىينىچىلىقتا قالغانلارنى قۇتقۇزۇشى، باشقىلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇشى، ھەر قانداق ئىشتا ئادىل بولۇپ ھەققانىيەتنى ياقلىشى، ئەھدىگە ۋاپا قىلىشى، يۇرتىنى گۈللەندۈرۈش ئۆچۈن ئېقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇشقا تىرىشىشى، باشقىلار بىلەن ئىتتىپاق بولۇپ ھەمكارلىشىشقا ماھىر بولۇشى، ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ ۋەتەننى، دىنىنى سۆيۈشى، ئىسلام دىنىنىڭ ئىسسل پەزىلەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ بىدئەت ئىشلارغا قارشى تۇرۇشى لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۆزىنىڭ ئېتىقادىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ھەقىقىي تەقۋادارلىققا يېتەلەيدۇ ۋە ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ قۇرئان كەرىمدە كۆرسىتىلگەن يول بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدىغانلا بولساق، بۇ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بەختكە ئېرىشىدىغان پاك، تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ چىقالايمىز. ئاللاھ تائالا بارلىق كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئەۋزەل بولۇشى ياخشى ئەمەلىگە ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقىنى، تەقۋادار كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئالدىدا باشقىلار ئېرىشەلمەيدىغان شەپقەتلەرگە ئېرىشىدىغانلىقىنى قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا تىلغا ئېلىپ، مۇسۇلمانلارنى پاك ـ تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ بىز بەندىلەرگە قىلغان رەھمىتىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ھەر قانداق ئادەم ئاللاھ تائالادىن ئۆزىنىڭ دۇنيادا قىلغان گۇناھلىرىنى

كەچۈرۈشىنى، دوزاخ ئازابىدىن ساقلىشىنى، ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولۇپ جەننەتكە كىرىشىنى، ئاللاھنىڭ شۇ كىشىنى دوست تۇتۇپ ھەر بىر ئىشلاردا ئاسانلىقنى بېرىپ ياردەم قىلىشىنى، ئۆزىنىڭ ئارزۇ قىلغان ئارمانلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى تىلەيدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا پاك، تەقۋادار كىشىلەرنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈپ دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ ھەم شۇ كىشىنى دوست تۇتۇپ ھەممە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يەتكۈزىدۇ.

دېمەك، بارلىق ياخشىلىق، بەخت ـ سائادەت ۋە نىجاتلىق تەقۋادارلىق بىلەن قولغا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

تەقۋادارلار ھەقىقەتەن (ئاخىرەتتە ياپيېشىل) باغ ـ بوستانلاردىن، (سۇ، ھەسەل ۋە مەي ئېقىپ تۇرىدىغان)بۇلاقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ. (ئۇلارغا) جەننەتكە ئامان ـ ئېسەن، تىنچ كىرىڭلار! دېيىلىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى دۇشمەنلىكنى چىقىرىپ تاشلايمىز، ئۇلار ئۆزئارا قېرىنداش بولغان ھالدا تەختلەر ئۈستىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىدۇ. جەننەتتە ئۇلارغا چارچاش بولمايدۇ. ئۇلار جەننەتتىن چىقىرىۋېتىلمەيدۇ.

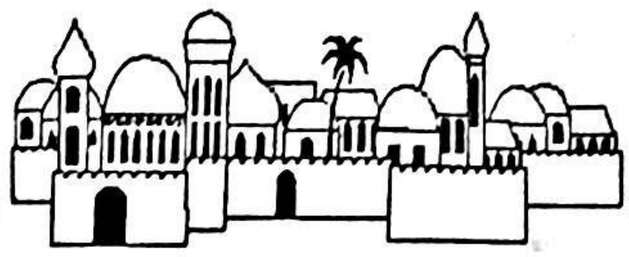
ـــ سۈرە«ھىجر»(15 ـ سۈرە)، 45ـــ48 ـ ئايەتلەر

ئۇ دائىمي تۇرالغۇ بولغان، مەرھەمەتلىك ئاللاھ بەندىلىرىگە ۋەدە قىلغان، ئۇلار كۆرمەي تۇرۇپ(ئىشەنگەن) جەننەتلەردۇر، ئاللاھنىڭ (جەننەت بىلەن قىلغان)ۋەدىسى چوقۇم ئىشقا ئاشىدۇ. ئۇلار جەننەتتە بىھۇدە سۆز ئاڭلىمايدۇ. پەقەت(پەرىشتىلەرنىڭ ئۇلارغا بەرگەن) سالامنىلا ئاڭلايدۇ، ئۇلار جەننەتتە ئەتىگەن ـ ئاخشامدا(كۆڭلى تارتقان يېمەك ـ ئىچمەكلەردىن) رىزىقلىغا ئىگە بولۇپ تۇرىدۇ. بەندىلىرىمز ئىچىدىكى تەقۋادارلارغا بىز مىراس قىلىپ بېرىدىغان جەننەت ئەنە شۇ.

ـــ سۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 61ـــ63 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن پاك ـ دىيانەتلىك، تەقۋادار كىشىلەرنىڭ يۇكسەك خىسلەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە، بەخت ـ سائادەتكە پەقەتلا تەقۋادارلىق بىلەن يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

شۇڭا، ھۆرمەتلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار! بىز ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى ۋە مەرھەمىتىنىڭ بېشارىتى بويىچە پانىي دۇنيادىكى ئازغىنا ئۆمرىمىزنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈش جەريانىدا پاك ـ دىيانەتلىك ۋە تەقۋادار بولساق يۇقىرىقىدەك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىدىغانلىقىمىزنى ئويلاپ يېتىشىمىز كېرەك. پەرۋەردىگارىمىز! ھەممىمىزنى پاك، تەقۋادار بولۇشقا مۇيەسسەر قىلغىن، بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئاقىۋىتىمىزنى ياخشى قىلغىن، گۇناھ ـ مەئسىيەتلىرىمىزنى كەچۈرگىن ـــ ئامىن!

ئاللاهنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇش ۋە ئۆزىنى بىلىش توغرىسىدا

ئابدۇغېنى ئابدۇۋەلى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام: "ئۆزىنى تونۇغان كىشى ئۆز رەببىنى تونۇيالايدۇ" دېگەنىدى. دەرۋەقە بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ تۇرۇۋاتقان ياشىماي روھىي ۋە ماددىي يېتىلىشىنىڭ ئۆزىگە خاس نېسىۋىسىنى تېتىماي ئۆمرىنى گۇمراھلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ئادەم ئاخىرەتتە دەھشەتلىك ھېساب بېرىدۇ. ئۆزىنى ئۆزى سۆيمىگەن ئادەمنى ھېچكىم سۆيمەيدۇ. ئۆزىگە ئۆزى يارىدەم قىلمىغان ئادەمگە ھېچكىم يارىدەم قىلمايدۇ. ئۆز قانۇنىيىتىدىن ئايرىلغان نەرسە ھالاكەتتىن دېرەك بەرگەندەك، ياشاشنىڭ تۈپكى ماھىيىتىنى بىلمىگەن ئىنسان ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتقان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ جىسمى تىرىك بولغان بىلەن روھى ئۆلۈكتۇر. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

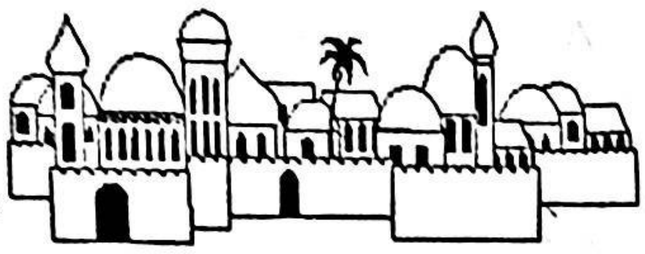
—— سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

شۇبھىسىزكى، بىلىمەستىن يامان ئىشلارنى قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە ئەمەلىنى تۈزەتكەنلەرگە پەرۋەردىگارىڭ ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.

——سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 119 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئېچىش بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئەيىبىنى تۈزەش بىلەن بولغان ئادەم چوڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ". شۇڭا بىز ئۆزىمىزنى تونۇمىساق، روھىمىزنى ساپلاشتۇرمىساق، ئۆزىمىزدىكى ئەيىبلەرنى تۈزەتمىسەك، جەمئىيەتتە ئۆز رولىمىزنى جارى قىلدۇرمىساق چوڭ ساۋابقا ئىگە بولالمايمىز ھەم دۇنيا سەھنىسىدىن ئورۇن ئالالمايمىز.

ئاللاھ بىزگە ھەر قانداق زامان ۋە ماكانغا ماسلىشىدىغان مول مەزمۇنلۇق ئۇلۇغ كىتاب «قۇرئان كەرىم»نى، بىزنى جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدىن ئىمانىنىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىرىپ تىنچلىققا، خاتىرجەملىككە، شۇنداقلا بۇ دۇنيادا ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە مېھرىبان، كۆيۈمچان، سەممىي، ھەقىقىي ئادەمدەك ۋە ئادەمگە خاس خىسلەت، پەزىلەت بىلەن ياشاشقا ئۇندەيدىغان توغرا دىن—— ئىسلام

دىنىنى ۋە شۇنى قوبۇل قىلىدىغان ئەقىل-پاراسەتنى ئاتا قىلدى. مانا بۇ ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان كاتتا نېمىتى.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم.

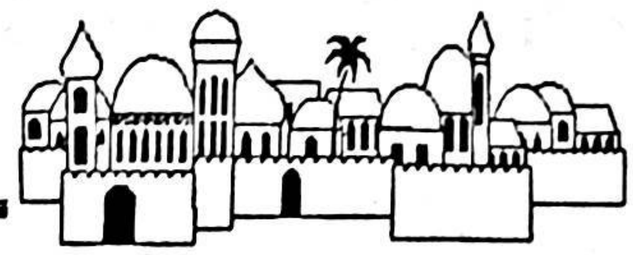
ـــسۇرە« مائىدە»(5 ـ سۇرە)، 3 ـ ئايەت

ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇشۇ شەك-شۇبھە بولمىغان مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە ئاتا قىلغان ئەڭ كاتتا نېمەتنى بايان قىلىپ ئۆتتى. مۇشۇ ئارقىلىق ھەر بىر مۇسۇلمان ئاللاھنىڭ مۇشۇ دۇنياغا، جۇملىدىن بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنىڭ ئىسلام دىنى ئىكەنلىكىنى بىلىشى، ئاللاھقا ھەمدۇسانا، تەشەككۇر ئېيتىپ تۇرۇشى لازىم. ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان يەنە بىر چوڭ نېمىتى بىزنى يولباشچىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۈممىتى بولۇشقا تاللىغانلىقى.

ئەمدى بىز ئاللاھنىڭ نېمىتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشىمىز، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولۇشقا لايىقلىشىش ئۈچۈن قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟

ئاللاھ بىزنى ئۆز دەرگاھىدا قوبۇل بولىدىغان ئىسلام دىنىغا ۋە ئەخلاق خەزىنىسى، جەننەتنىڭ پەخرلىك ئوغلانى، پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇغقانچىسى بولغان مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئۈممەت بولۇشتەك شەرەپكە ئىگە قىلغانكەن، بىزمۇ يۇكسەك تىرىشچانلىق بىلەن ئىسلام دىنىمىزنىڭ تېخىمۇ گۈللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى، شۇنداقلا ئىسلام ئەۋلادلىرىنىڭ تېخىمۇ ياخشى تەربىيلىنىپ چىقىشى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشىمىز، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىپ، ئاللاھ ئىرادە قىلغاندەك بەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈمىد قىلغاندەك ياخشى ئۈممەت بولۇش ئۈچۈن پۈتكۈل تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىپ، دىنىمىزنىڭ ئەقىدىسى ۋە ئەخلاق، قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئۆزىمىزگە مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، رولىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتىمىزنى، مۇسۇلمانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئۆزىمىزنى تونۇشىمىز ئۈچۈن يەنىلا ئەڭ ئاۋۋال «قۇرئان كەرىم»دىكى، ھەدىسلەردىكى ھېكمەتلىك بايانلارغا مۇراجىئەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلىرىنىڭ، جۇملىدىن ھەر بىر ئىنسانلىرىنىڭ بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتىنى تولىمۇ روشەن بايان قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئۈممەتلەر ۋە ھەر قايسى قاتلامدىكى كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ۋە ھالىتىنى، ئىش-پائالىيەتلىرىنى، پايدا-زىيىنىنى تولۇق

بايان قىلىپ ئۆتكەن، ئاندىن پەيغەمبىرىمىز ئۆزىنىڭ سۆزلىرىدە يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە، چۈشىنىشلىك ھالەتتە كۆرسەتكەن. بىز شۇلاردىن پايدىلىنىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىمىزنى تونۇيمىز ۋە ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنىڭ نىجاتلىق يولىنى تاپالايمىز. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

بۇ كىتاب غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر. ساڭا بىز (بۇ) كىتابنى ھەقىقەتەن ھەق بىلەن (يەنى ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) نازىل قىلدۇق، دىنىڭنى شېرىكتىن(ۋە رىيادىن) ساپ قىلغىنىڭ ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن.

ـــ سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 1 ــ 2 ـ ئايەتلەر

بۇ (قۇرئان ئۇنىڭغا ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن كىشىگە كامىل) ھىدايەتتۇر، پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلار ئەڭ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

بۇ (قۇرئان) ئىنسانلار ئۈچۈن روشەن پاكىتلاردۇر، ھىدايەتتۇر، (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) جەزمەن ئىشەنگەن قەۋم ئۈچۈن رەھمەتتۇر.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

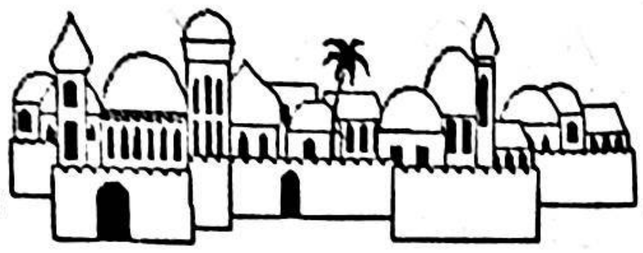
ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

روھ بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشى ـ يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى، روھنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــ سۈرە«شەمس»(91 ـ سۈرە)، 7 ــ 9 ـ ئايەتلەر

ھەقىقەتەن ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قورقۇنچلۇقى ئىنسان قەلبىنىڭ قۇرغاقلىشىشى، روھنىڭ بۇلغىنىشى، ئېتىقادىنىڭ يوقىلىشىدۇر. بىز ئاشۇ قۇملىشىۋاتقان قەلبىمىزنى، كۈندىن ـ كۈنگە بۇلغىنىۋاتقان روھىمىزنى ساپلاشتۇرۇش، ئاستا ـ ئاستا يوقىلىشقا يۈزلىنىۋاتقان ئېتىقادىمىزنى قايتىدىن تىكلەش ئۈچۈنمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

لېكىن، تولىمۇ ئەپسۇس، ئىنسانلارنىڭ بەزىسى ھازىر روھنى پاك قىلىشنىڭ ئورنىغا ئېپتىدائىي ھەۋەسكە قىزىقىپ ھايۋان تەبىئىتىگە خاس بەزى ياۋايى ھالەتلەرنى دۇنياۋى يۈزلىنىش، مەدەنىيلىشىش، زامان تەرەققىياتى دەپ چۈشەندۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا بىز مۇسۇلمانلاردىمۇ ئىسلامىي، مىللىي ئەنئەنىنى ئىنكار قىلىدىغان خاھىش يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇ يەردە ئىسلامىي تەرەققىياتىمىز، ئەدەپ ـ ئەخلاق كۆز قاراشلىرىمىز، تەلىم ـ تەربىيىمىز،

مىللىي ئەنئەنىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىز ئەرزىمەس بولۇپ قالدىمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. دىنىمىزدا، ئەنئەنىمىزدە بىزنىڭ ماددىي، مەنىۋى، ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىمىزگە، تۇرمۇشىمىزدىكى مۇرەككەپ مەسىلىلەردىن ئاددىي مەسىلىلىرىمىزگىچە چېتىلىدىغان ئاجايىپ دۇردانىلەر، مول مەزمۇنلار كەڭ دائىرىدە بايان قىلىنىپ تونۇشتۇرۇلغان ۋە چۈشەندۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ مەزمۇنلار بىزنىڭ ھەر بىر پائالىيىتىمىزگىچە يېتەكچىدۇر.

ھالبۇكى، بىز بولساق ئاشۇ بايان ۋە چۈشەندۈرۈش، يول كۆرسىتىشلەرنى كۈندىلىك پائالىيىتىمىز، ئومۇمىي ئىشلىرىمىزدا، كوللېكتىپ ۋە شەخسىي مەنپەئەتكە چېتىلىدىغان پائالىيەتلەردە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئۆزىمىزگە تەتبىقلاپ شۇ بويىچە يول تۇتۇشنىڭ ئورنىغا ئۆز ئېتىقادىمىز، ئىمانىمىزنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئەبجەش يۈزلىنىشلەر بىلەن روھىمىزنى بۇلغاپ، قەلبىمىزنى ئاللىبۇرۇن چىرىگەن مەنۇي كېسەللىنىڭ ئورنىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمىز.

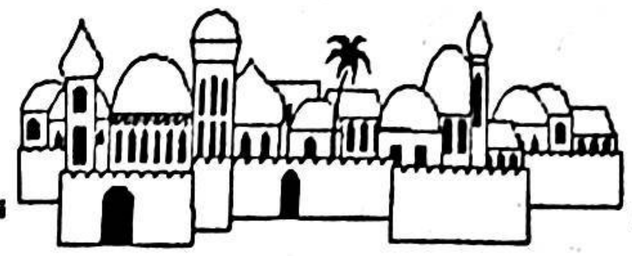
ئىمان ۋە ئىسلام ئىنسانغا بەخت ۋە تىنچلىق، ئىشەنچ بېرىش بىلەن بىلىمدىن، ئىلىم-پەندىن مەھرۇم قىلمايدىغان، ئاخىرەتكە باغلاش بىلەن دۇنيادىن قۇرۇق قالدۇرمايدىغان، ئاسمان كۆكىگە چىقىرىش بىلەن زېمىندىن ئايرىۋەتمەيدىغان ئالەمشۇمۇل غايىلەرنى ئىشقا ئاشۇرالايدىغان مەنۇي كۈچ ۋە تايانچ.

ئىنسانىدىكى ئەخلاقى چىرىكلىك، روھىي ئازاب، ئائىلە پاراكەندىلىكى، ئەقلىي نورمالسىزلىق، ئىجتىمائىي بۆلۈنۈش، ئادەمنى يۇرەكئالدى قىلىپ قويىدىغان جىنايى ھالەتلەر ھەرگىز مەدەنىيەت ۋە زامانىۋىلىشىش ئەمەس. دېمەك، ئاللاھنى ۋە ئۆزىنى ئۇنتۇغان، ئىمانى ئاجىزلىشىپ، ئېتىقادى يوقالغان مىللەت ئىچىدە، ئىمان، ئېتىقاد يوقالغان ماكاندا بۇزۇقچىلىق يامراپ، پاسىقلىق ئەۋج ئېلىپ كېتىدۇ.

شۇڭا بىز روھىمىزنى ساپلاشتۇرۇپ، ئىمان-ئېتىقادىمىزنى قوغداشقا پايدىسى بار نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىشىمىز ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز، ئۆز قەدىر-قىممىتىمىزنى چۈشۈرىدىغان، ئېتىقادىمىزنى سۇسلاشتۇرۇپ ئىمانىمىزنى يوق قىلىدىغان نەرسىلەردىن، ئىش-پائالىيەتلەردىن يىراق بولۇشىمىز، ناچار قىلىقلاردىن نەپرەتلىنىشىمىز، يىرگىنىشىمىز، قولىمىزدىن كېلىشىچە شۇ خاتالىقلارنى تۈزىتىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئۆز قەدىر-قىممىتىمىزنى ئۆزىمىز يارىتىشىمىز، ئىززەت-ئىكرامنى ئۆزىمىز قولغا كەلتۈرۈشىمىز لازىم.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى ساناپ-مۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

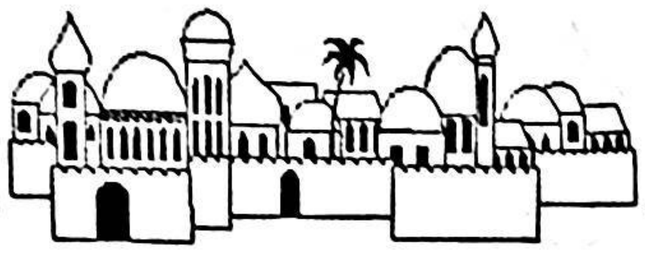
ئاللاه ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى(كامالى) پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇنىڭدا ھەقىقەتەن (قۇدرىتى ئىلاھيىنى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ۋە بىرلىكنى كۆرسىتىدىغان) (روشەن) دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

شۇڭا بىز بۇ نېمەتلەرنى ۋە پۈرسەتلەرنى قەدىرلەپ، ھەر بىر ئارتۇقچىلىقلىرىمىزدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىنسانلارنىڭ، قېرىنداشلارنىڭ پايدىسى، مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، ئۇلارنى ئازراق بولسىمۇ خۇشاللىقا ئېرىشتۇرۇپ، خاتىرجەم قىلىشىمىز، ھەرگىز ئۆزىمىزنى ۋە روھىمىزنى، مۇقەددەس ئېتىقادىمىزنى ئۇنتۇپ، ئۆزئارا پىتنە ـ پاسات، غەيۋەت ـ شىكايەت، كۆرەلمەسلىك، چېقىمچىلىق، بىر ـ بىرىگە ئورا كولاش... قاتارلىق قەبىھ روھىي ئىللەتلەرنى تارقىتىپ ئۇلارنى ۋەھىمگە سالماسلىقىمىز لازىم. چۈنكى ئۆزىنىڭ كەملىكىنى ئۇنتۇپ، ۋىجدان، ئار ـ نومۇس، قېرىنداشلىق، مېھىر ـ شەپقەتنى يوقاتقان ئادەم ھايۋاندىنمۇ بەتتەر بولىدۇ.

ھالبۇكى، خېلى بىر قىسىملىرىمىز ئاللاھ بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ تونۇپ يېتەلمىدۇق. ئۆزئارا قېرىنداشلىق ۋە ئىللىقلىقنىڭ قەھرى ـ غەزىپىتىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى، باشقىلارغا يول قويۇپ سەۋرچان بولۇشنىڭ قورقۇنچاقلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئۆزئارا دوستلۇق ـ قېرىنداشلىقنى كۈچەيتىپ، مۇسۈلمانلارنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىنسانغا خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغانلىقنى ھېس قىلساقمۇ، ئۆزئارا تالىشىنىڭ بىزگە پايدا ئېلىپ كەلمەيدىغانلىقنى بىلىپ تۇرساقمۇ، يەنىلا ئۆزئارا يول قويۇشماي ئىنسانىي پەزىلەت، مېھىر ـ شەپقەت، ئىسلامي مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە قېرىنداشلىقنى دەپسەندە قىلىپ ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى خۇنۇكلەشتۈرۈۋاتىمىز. بۇ بىزدىكى ئۆزىمىزنى بىلمەي، ئاللاھنى، ئىسلامنى ھەقىقي تونۇمای نېمەتكە تۇزكورلۇق قىلىپ گۇمراھلىقتا يۇزلىنىشىمىزنىڭ روشەن بىر تەرىپى ئەمەسمۇ؟

شۇنى ئۇنتۇمايلىكى، تارىخىمىزدا نۇرغۇن ئۇلۇغلىرىمىز ئىسلامىيەتتىن ياتلاشماي، ئېتىقادنى يوقاتماي، ئىنسانىيەت تارىخىغا، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ ئۆچمەس مەدەنىيەتلەرنى ياراتقان. چەت ئەللىكلەر ھازىر ئاددىي قۇرۇلمىلاردىن ئۆتۈپ، ئاددىي كۆزقاراش ۋە چۈشەنچىلەرنى تاشلاپ، ئېلېكترون، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، ئالەم سىرلىرى ھەققىدە ئىزدىنىپ، ئاللاھنىڭ مۆجىزە ۋە ھەقىقەتلىرىنى ئاشكارىلاپ، ئاستا ـ ئاستا زالالەت ۋە جاھالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ھەقىقەت ۋە ئىمانىنىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىۋاتىدۇ. ئەگەر بىزمۇ ئاللاھنىڭ بىزگە

ئاتا قىلغان پۈرسەتنى ۋە نېمەتنى جايىدا ئىشلىتىپ، ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆزىمىزنى كۈچلەندۈرۈپ، تاشقى دۇنيا، ئالەم سىرلىرى ۋە ئۆزىمىز ھەققىدە كۆپرەك ئويلانساق ھەقىقىي ئىمان ۋە ئېتىقادقا ئىگە بولالايمىز. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۆمىنلەر ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ھەقىقەتەن نۇرغۇن دەلىللەر بار. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە (ئاللاھ زېمىندا) تارقىتىۋەتكەن جانىۋارلاردا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە) جەزملەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 3 — 5 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بىز ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدۇق، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 101 ـ ئايەت

ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق، كۆپ ھاللاردا ئازاب ـ ئوقۇبەت بىزنى ئاسانلىقچە يېقىتالمايدۇ، لېكىن ئېتىقادىمىز ۋە ئىشەنچىمىز، ئىمانىمىزنىڭ سۈسلۇقىدىن ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز يېقىتىمىز، يەنى غەيرەت ـ ئىرادە، ئەقىدىمىزدىن مەھرۇم قالىمىز ـ دە، شەيتاننىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كېتىپ تۇگىمەس ئازابقا قالىمىز، باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۆتۈلۈپ بېچارىلىشىپ كېتىمىز. ئەگەر بىز ئىرادىمىز، ئىمانىمىز، ئېتىقادىمىز ۋە ئىشەنچ ـ ئەقىدىمىزنى مۇستەھكەملەپ، ئازراق بەرداشلىق بېرىپ تىرىشساقلا نەتىجە يارىتالايمىز، ھەممەيلەنگە جاۋاب قايتۇرالايمىز.

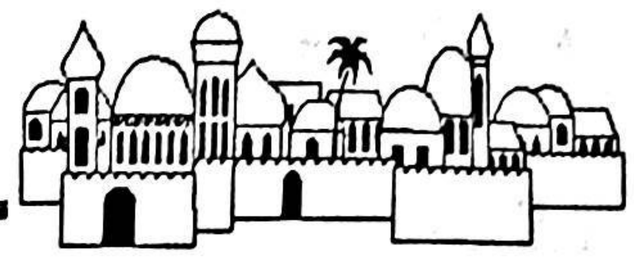
ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

زامان بىلەن قەسەمكى، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر ـ بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر ـ بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر.

ـــ سۈرە«ئەسر»(103 ـ سۈرە)، 1 — 3 ـ ئايەتلەر

ئەقلى ـ ھوشى جايىدا، ئىمانى دۇرۇس، سەزگۈر كىشىلىرىمىز يۇرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ۋىجدانى، دىن ۋە دىيانىتى ھەققىدە ئويلىنىپ باقسا بولىدۇ.

ئاللاھ بىزنى زىيان ئىچىدىكى ئادەملەردىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ۋە ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇيدىغان ياخشى مۇسۇلمان، غالىب ئەۋلادلاردىن قىلسۇن ـــ ئامىن!

ئاللاهقا تەۋەككۈل قىلىش، شۈكۈر ـ قانائەت ۋە تىرىشچانلىق

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا كۇپايە قىلىدۇ.

ـــ سۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

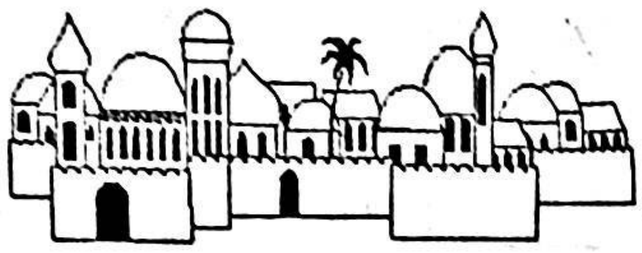
مۆمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن(يەنى مۆمىنلەر ھەممە ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھنىمسۇن).

ـــ سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 51 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردە دېيىلگەن "تەۋەككۈل قىلىش" دېگەن سۆزنى قانداق چۈشىنىشىمىز كېرەك؟ ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم، ئى ئاللاھ، ھەممە ئىشىمنى ئاسان قىلغىن، دەپ قويۇپلا، تىرىشچانلىق كۆرسەتمەي ئولتۇرساقمۇ ھەممە ئىشلىرىمىز ھەل بولامدۇ؟

"تەۋەككۈل" سۆزىنىڭ لۇغەت مەنىسى "تايىنىش، تاپشۇرۇش" دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسلام دىنىدىكى ئىستىلاھىي مەنىسى ھەر قانداق بىر ئەمەل، ھەرىكەت قىلغاندا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش بىلەن سەۋەب، تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجە ـ ئاقىۋىتىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش، تىرىشىپ ئەمەلىي ھەرىكەت قىلغاندىن كېيىن ئىشنىڭ نەتىجە ـ ئاقىۋىتى توغرىسىدا ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلىش، چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىش؛ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن چاغدىكى روھىي ھالەت نورمال بولۇش، ئارتۇقچە زورۇقۇپ كەتمەسلىك دېگەننى چۈشەندۈرىدۇ. ئىنسان ھەر قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى پۈتكۈل كائىناتنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى بىردىنبىر قۇدرەت ئىگىسى ئاللاھ تائالانىڭ ياردىمىدىن قىلچە ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. پەقەت ئاللاھ تائالا خالىغاندىلا ئاندىن تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجىسىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ توغرىلىق ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

پەقەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر(يەنى ئاللاھ خالىمىغۇچە سىلەرنىڭ خالىغىنىڭلارنىڭ ھېچ پايدىسى يوق).

— سۈرە«تەكۈسر»(81 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

شۈكۈر قىلىش، قانائەت قىلىش دېگەنلەرمۇ مەنىۋى جەھەتتە ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلىشقا ئىنتىلمەسلىك، تۇرغۇن ھالەتتىن باش كۆتۈرمەسلىك دېگەنلىك ئەمەس.

"شۈكۈر" سۆزى باشقىلارنىڭ ياخشىلىقىغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش دېگەن بولىدۇ. ئاللاھقا شۈكۈر قىلىش دېگەنلىك ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىش؛ ئاللاھنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىغا تولۇق بويسۇنۇش، چەكلىگەنلىرىدىن قەتئىي ساقلىنىش ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇش دېگەننى چۈشەندۈرىدۇ.

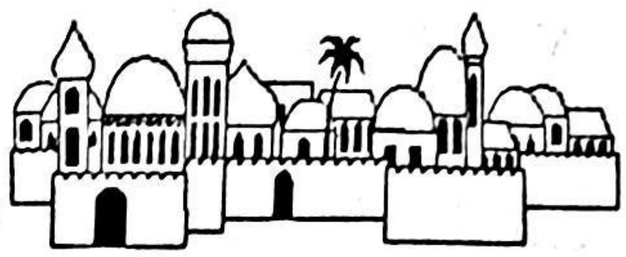
قانائەت قىلىش دېگەن كۆڭلى توق بولۇش، ئاچ كۆز بولماسلىق، ھالال تىرىكچىلىكى بىلەن كۈپايىلىنىش؛ باشقىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا ئېچىنىي سالماسلىق، ئىقتىسادىي جەھەتتىن چىرىكلەشمەسلىك دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش ۋە شۈكۈر ـ قانائەت قىلىش دېگەنلىك ھەرگىز تىرىشماي، ھەرىكەت قىلماي بىكار ئولتۇرۇش دېگەنلىك ئەمەس؛ تىرىشىپ سەئىيى ھەرىكەت قىلىش دېگەن سۆزمۇ تەۋەككۈل قىلماسلىق، شۈكۈر ـ قانائەت قىلماسلىق دېگەنلىك ئەمەس.

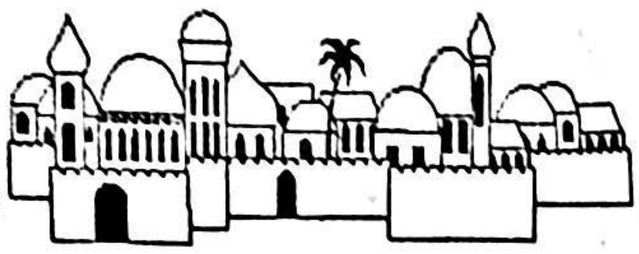
«ئىبنى كەسىر» دېگەن تەپسىرده سۈرە«مۈلك»(67 ـ سۈرە) نىڭ 150 ـ ئايىتى تەپسىر قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەن: "تەۋەككۈل قىلىش بىلەن سەئىيى ھەرىكەت قىلىش ھەرگىز بىر ـ بىرى بىلەن توقۇنۇشمايدۇ. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: 'سىلەر ئاللاھ تائالاغا ھەقىقي توغرا تەۋەككۈل قىلساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئەتىگەنده ئۇۋۇلىرىدىن ئاچ قورساق چىقىپ كېتىپ، كەچتە پوكانلىرى لىق تولغان ھالەتتە قايتقان قۇشلارغا ئوخشاش مول رىزىق بىلەن قايتۇراتتى' ".

شۇنداق، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇۋۇسىدىن چىقماي ياتسا دانىنى بىر كىم ئەكىرىپ بەرمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ھەر كۈنى ئەتىگەن ئۇۋۇلىرىدىن قوزغىلىپ، يىراق ـ يىراقلارغا پەرۋاز قىلىپ بېرىپ، رىزىق ـ تەمىنات ئىزدىشىدۇ.

بۈگۈنكىدەك ئىقتىسادىي رىقابەت يەر شارىلىشىۋاتقان، پۇرسەت ۋە خىرىس تەك مەۋجۇت بولۇۋاتقان ھالقىلىق بىر ۋەزىيەتتە بىزمۇ ھورۇنلۇق، مۇتەئەسسىپلىك ۋە بېكىنمىچىلىك ئىدىيىلىرىنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئاللاھقا تەۋەككۈل دەپلا بەلنى مەھكەم باغلاپ، ئۆيدىن چىقىپ، ھەر خىل زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە تۇتۇش قىلساق، دىنىي بىلىم سەۋىيىمىزنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرسەك، ھەر خىل پايدىلىق ھۈنەر كەسىپ ۋە سودا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانساق، كۆز قورقۇتۇپ ئولتۇرماي مۇۋاپىق تىجارەت تۈرلىرىگە مەبلەغ سالساق، ئاللاھ تائالا

بۇ تىرىشچانلىقلىرىمىزغا يارىشا بەرىكەت، رىزىق بېرىدۇ.
كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا كۇپايە قىلىدۇ.
ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت
ئاللاھ سىلەرگە زېمىنىي مېڭىشقا ئاسان قىلدى، زېمىنىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار، ئاللاھنىڭ بەرگەن رىزقىدىن يەڭلار.
ـــــسۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت
ئىقتىسادىي تەرەققىيات باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئەگەر بىز باشقا جايلار، ئىچكىرى ئۆلكىلەر ۋە باشقا دۆلەتلەر بىلەن قويۇق سودا ئالاقىسى ئورناتساق، ھەر خىل ئىقتىسادىي توختام تۈرلىرىنى بەرپا قىلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىمىزنى ئىلگىرى سۈرسەك "زېمىنىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار" دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى ئەمەلىيلەشتۈرگەن بولىمىز.
كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقىت) قىلدۇق.
ـــــسۈرە«نەبە»(78 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت
ئاللاھ تائالا بۇ ئايەت ئارقىلىقمۇ تىرىكچىلىك ئىشلىرىمىزدا ئۈمىدۋارلىق بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە ئىلھام بەرگەن.
ئىنسان ـــــ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ نورمال ھاياتلىقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن مۇڭاپىق ماددىي ئىستېمال بىلەن شۇغۇللىنىش شەرتى بىلەن ياراتقان مەخلۇق. شۇڭا ئىنسانلارنىڭ ماددىي ئېھتىياجىنى نەزەردىن ساقىت قىلىش ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ ياراتقان ھاياتلىق قانۇنىيىتى بىلەن چىقىشالمايدۇ.
ئىسلام دىنى ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى چەتكە قاقمايدۇ، لېكىن ئىقتىساد ۋە پۇل ـ مالغىلا چوقۇنۇپ كېتىپ، ئاللاھنىڭ بىرلىك، بارلىقىنى، ئاللاھنىڭ ھەممە مەۋجۇداتنى يوقتىن بار قىلغۇچى، بىردىنبىر چوقۇنۇشقا تېگىشلىك زات ئىكەنلىكىنى ھەقىقي ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت مەركىزي ئېتىقادتىن تەۋرىنىپ تۇيۇق يولغا(يەنى چىرىكلىشىش، چۈشكۈنلىشىش يولىغا) مېڭىپ قېلىشتىن قەتئىي ئاگاھلاندۇرىدۇ.
ماددىي بايلىق نورمال دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىش، ئاللاھقا ھەقىقي تەقۋادارلىق قىلىش ئىشلىرىمىزدا مۇھىم ئاساسلارنىڭ بىرى. چۈنكى ئېتىقاد دېگەن ئىنسانىنىڭ قەلبىدىلا چەكلىنىپ قالمىغان نەرسە ئەمەس، شۇنداقلا ئېغىزدىكى قۇرۇق نەزەرىيىدىلا ئىبارەت ئەمەس، بەلكى ئاللاھ بىر، ئاللاھ بارلىق كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى دېگەن مەركىزي ئېتىقاد ئاساسىدا شۇ ئېتىقادنىڭ ھەقىقي نامايەندىسى سۈپىتىدە ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي ھەرىكەتلەرنىمۇ كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ھەج قىلىش، ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ياخشى ئىشلارغا پۇل ـ مال سەرپ قىلىش، ئاللاھ تائالانىڭ سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)نىڭ

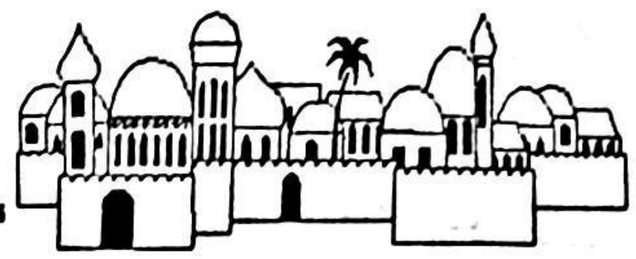
195 ـ ئايتىدە: ”ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلىڭلار، ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار، ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ“ دېگەن تەلىمگە ئاساسەن، دىلى سۈنۈق مىسكىنلەرگە، ئاجىز ـ مېيىپلارغا ھەقىقي ئىللىقلىق يەتكۈزۈش، جامائەت پاراۋانلىقى، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە بارلىق ئىشلىرىمىزنىڭ مۇھىم ئاساسى بولغان ئىلىم ـ مائارىپ ئىشلىرىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن پۇل ـ مال سەرپ قىلىش قاتارلىقلار. ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە، ئاللاھ يولىدا ياخشى يوللارغا يەنى ئۆزۈڭلارغىمۇ پايدىسى بولىدىغان ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا پۇل ـ مال چىقىم قىلىشتىن بېخىللىق قىلىپ ئۆزۈڭلارنى ئۆزۈڭلار ھالاكەتكە تاشلىماڭلار دەپ بايان قىلغان. دېمەك، ئېتىقاد يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك ياخشى ئەمەللەر ئارقىلىق ئەمەلىيلەشكەندىلا ئاندىن ھەقىقي ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولىدۇ ۋە ھەقىقي ئېتىقاد بولىدۇ. ھازىر بىر قىسىم شەھەر، بازارلاردا كۈن ـ كۈنلەپ خۇدىنى بىلمەي، قىممەتلىك ئۆمرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋاتقان قىز ـ ئوغۇللىرىمىزغا، ئىدىيىسى مەست ـ گاراڭ بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ۋاقتىنىڭ تىزگىنىنى قولىدا مەھكەم تۇتۇشنى بىلمەي پەرۋاسىز كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ ماددىي تەرەققىياتى ۋە مەنىۋى تەرەققىياتىدىن سۆز ئېچىش قىيىندەك تۇرىدۇ...

بىز بۇگۈنكىدەك دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرىپەتنى قورال قىلىپ، دادىل ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان رىقابەت دەۋرىدە تەۋەككۈل قىلىش، شۈكۈر ـ قانائەت قىلىش دېگەن سۆزنى خاتا چۈشىنىپ سۈيىئىستېمال قىلىدىغان بولساق چوڭ خاتالىق سادىر قىلغان بولىمىز، ھەر جەھەتتىن چېكىنىپ كېتىمىز. ھازىر بىر قىسىم تەرەققي قىلغان دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا دۆلىتىمىز تەرەققي قىلۋاتقان دۆلەت. بىر دۆلەتنىڭ تەرەققي قىلىشى شۇ دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ ئىدىيە

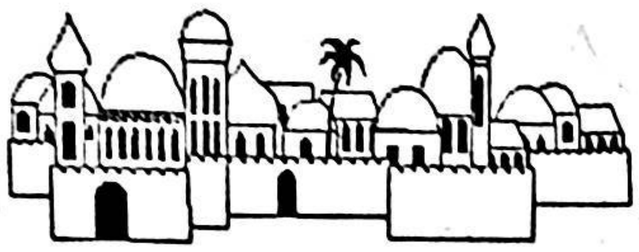

ساپاسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئىلغار پىكىر ـ تېخنىكىنىڭ مەسئۇلى بولغان كومپىيۇتېرغا ئوخشاش ئېلېكترون ـ ئۇچقۇر كەسپىي ساھەسىدىكى زامانىۋى ۋاستىلەر دۇنيا بويىچە ئومۇملىشىپ ئىنسانىيەت تۇرمۇشىغا غايەت زور ئۆزگىرىشىلەرنى ئېلىپ كەلمەكتە. بىز ئاللاھقا يارىغۇدەك ھەقىقىي، لايىقەتلىك مۇسۇلمان بولمىز دەيدىكەنمىز، بۇرنىمىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرمەي، يىراقنى نەزەر تاشلاپ، باشقىلار نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ بىز نېمە ئىش قىلىۋاتىمىز؟ باشقىلارنىڭ ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزچۇ؟ بىز ھەممىز ئاللاھنىڭ ئوخشاش بەندىلىرى بولغاندىكىن، قانداق قىلساق باشقىلاردىن كېيىن قالماي دۇنيا، ئاخىرەتتە بەختلىك ئورۇنغا ئېرىشەلەيمىز؟ ـــ مانا مۇشۇلارنى ئويلىشىمىز لازىم.

ئاللاھ تائالا سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)نىڭ 9 ـ ئايىتىدە:"ئېيتقىنكى، 'بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ'" دېگەن دەلىل ئارقىلىق بىلىملىك كىشىلەر بىلەن بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ ھەرگىز تەڭ بولالمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئورنىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى، "پەقەت(ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ" دېگەن ئايەت ئارقىلىق ساغلام ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە ئىنسانىنىڭ باشقا ئىلغار كىشىلەر بىلەن ئۆزىنى سېلىشتۇرۇپ(يەنى بىلىملىك كىشىلەر بىلەن بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ ئاقۇبىتىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ)، ئۇنىڭدىن ئىبرەت ـ ساۋاق ئېلىپ، ئىجابىي يول تۇتىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەن.

ئۆتكەن بىر ئەسىردە نۇرغۇن ئىسلامىي ئالىملار، تەتقىقاتچى ۋە كەشپىياتچىلار ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەرنى يارىتىپ، ئىسلام دىنى ئۇچۇن، ئىنسانىيەتنىڭ بەخت ـ سائادىتى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۇچۇن تۇرتكىلىك رول ئويناندى. ئۇلارنىڭ بۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشى ھورۇنلۇق ۋە ئارىسالدى بولۇپ ئولتۇرۇش ئىدىيىسىدىن ئۆزۈل ـ كېسىل ئازاد بولۇپ، ئاڭلىق تەۋەككۇل قىلىش روھى بويىچە دادىل ھەرىكەتكە ئاتلانغانلىقىنىڭ مەھسۇلى. شۇنداقلا ئاللاھ تائالانىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشىنى تەرغىب قىلغان بارلىق تەلىملىرىگە ئەمەل قىلغانلىقىنىڭ مەھسۇلى.

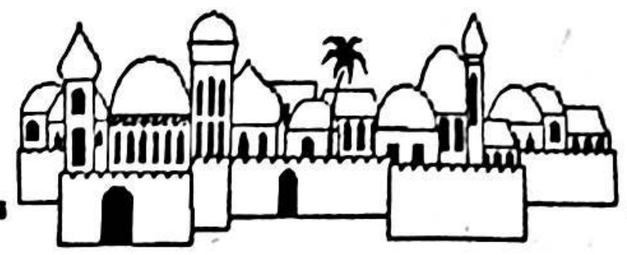
مۇھەممەد سالىھ دامولا ھاجىمنىڭ «‹قۇرئان كەرىم› 29 ـ ، 30 ـ پارىلىرىنىڭ تەپسىرى» دېگەن كىتابىدا سۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە) 15 ـ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق بىر رىۋايەت قىستۇرۇلغان:"ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر توپ بىكار تەلەپ ئولتۇرغان كىشىلەردىن: 'سىلەر نېمە ئادەملەر؟' دەپ سورىۇندى، 'بىز ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىپ

ئولتۇرغۇچىلارمىز' دېدى. ھەزرىتى ئۆمەر ئۇلارغا: 'سىلەر يۆلىنىۋالغۇچىلار ئىكەنسىلەر. ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغۇچى دېگەن ئالدى بىلەن يەرگە ئۇرۇقنى تېرىپ قويۇپ(يەنى سەۋەبنى قىلىپ قويۇپ) ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم' دەيدۇ'' دېگەن. دېمەك ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىنغان.

. ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىمۇ بىر قىسىم ھورۇن، مۇتەئەسسىپ كىشىلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلمىز دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئۆزىنى ئاقلاۋاتىدۇ. بۇ تۇپتىن خاتا. ئاللاھ تائالا سۈرە« مۇلك »(67 ـ سۈرە)نىڭ 23 ـ ئايىتىدە: ''(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، 'ئاللاھ سىلەرنى يارىتتى، سىلەر ئۈچۈن قۇلاقنى، كۆزلەرنى، دىللارنى يارىتتى. سىلەر ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر' '' دەپ بايان قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بارلىق سەزگۈ ئەزالارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ۋە ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئىشلىتىشكە بەرگەنلىكىنى سەممىزگە سالغان. ئىسلام دىنى پۈل ـ مال تېپىشنى چەتكە قاقمايدۇ، پەقەت پۈل تېپىشتىكى نىيەت ـ مەقسەتنىڭ توغرا بولۇشىنى تەكىتلەيدۇ. ئىسلام دىنى ئۇلۇغۋار ئېتىقادـــ ئاساس، ئىقتىسادىي بايلىقـــ مۇھىم ۋاستە دېگەن كۆزقاراشنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

بارلىق مۇسۇلمانلار ھەر خىل پەس ئارزۇ ـ ھەۋەسلەرنىڭ لاي ـ لاتقىلىرىدا تۇنجۇقۇپ قالمىغان كىشىلەردىن بولماي، ئۇلۇغۋار غايىنى كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ، يىراق كەلگۈسىگە نەزەر تاشلاپ، ئاللاھ رازى بولىدىغان، كەڭ خەلق ئاممىسىغا پايدىلىق بولغان چوڭ ـ چوڭ ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن، ئاڭلىق تەۋەككۈل قىلىش روھى بويىچە دادىل قەدەم تاشلايلى! ئى ئاللاھ، بىز بارلىق ئىشلىرىمىزدا ساڭا تەۋەككۈل قىلىمىز. سەندىنلا ياردەم ـ مەدەت تىلەيمىزـــ ئامىن!

جهاد دېگەن نېمە؟ جهادنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هەق سۆبهانەهۇ ۋە تائالا ئېيتىدۇركى:

بىز سىلەرنى ئەلۋەتتە(جهادقا ئەمر قىلىش ۋە مۇشەققەتلىك ئىشلارغا تەكلىپ قىلىش بىلەن) سىنايمىز، تاكى سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن(ئاللاهنىڭ يولىدا) جهاد قىلغۇچىلارنى ۋە(جهادنىڭ مۇشەققەتلىرىگە) چىداشلىق بەرگۈچىلەرنى بىلگەنگە، سىرلىرىڭلاردىن ۋاقىپ بولغانغا قەدەر.

ـــسۈرە« مۇھەممەد »(47 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىكى "جهاد قىلغۇچى" ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلغۇچىنى كۆرسىتىدۇ، ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلىش (تىرمىشىش) "جهاد" هېسابلىنىدۇ.

1. "جهاد"نىڭ مەنىسى

"جهاد" دېگەن ئەرەبچە سۆز "كۈرەش قىلىش"، "تىرىشچانلىق كۆرسىتىش"، "جاپا چېكىش" دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇمۇمەن "مەلۇم بىر ئىش ئۈچۈن پۈتۈن ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىش" قا قارىتىلغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

كىمكى جهاد قىلىدىكەن، ئۇنىڭ قىلغان جهادى ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈندۇر، ئاللاه ھەقىقەتەن تامامى ئەھلى جاھاندىن بىھاجەتتۇر.

ـــسۈرە« ئەنكەبۇت »(29 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

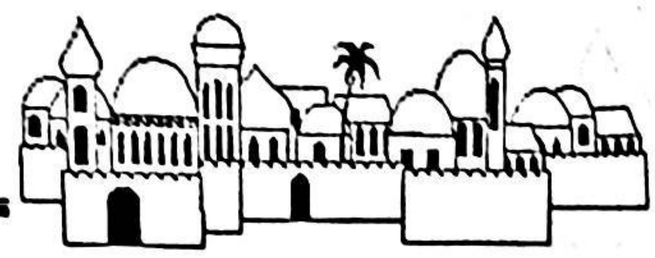
يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇلار ئاللاهنىڭ يولىدا جهاد قىلىدۇ ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدۇ.

ـــسۈرە« مائىدە» (5 ـ سۈرە)، 54 ـ ئايەت

مۇشۇنىڭدەك ئايەت ـ ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ ئۆلىمالار يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا "جهاد"نى "ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلىش" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىپ، مەخسۇسلا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئىمانى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە جارى قىلدۇرۇشىنى كۆزدە تۇتقان. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، "جهاد" دېگەن سۆزنىڭ تۇپ مەنىسى "كۈرەش قىلىش" دېمەكتۇر.

مىسىر دىن ئىشلىرى ۋەخپە ۋازارىتىنىڭ ۋەزىرى ۋە ئىسلام ئىشلىرى

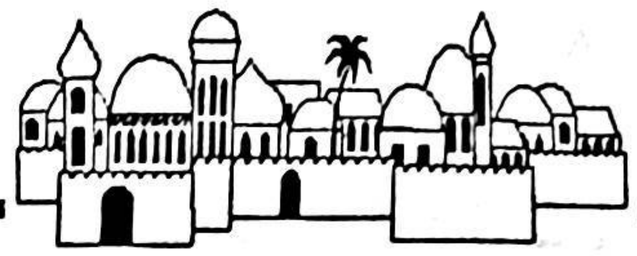

ئالىي مۇدىرىيىتىنىڭ رەئىسى مەھمۇد ھەمدى زەقزۇق ئۆزىنىڭ «ئىسلام دىنىنى بۇرمىلايدىغان بىر تەرەپلىمىلىكلەرنى تۈزىتەيلى!» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: ''غەرب دۇنياسى مۇسۇلمانلارنىڭ چەت ئەل تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنى بۇرمىلاپ 'مۇقەددەس ئۇرۇش' دەۋالدى. ئەمەلىيەتتە، ئىسلام دىنى 'مۇقەددەس ئۇرۇش' دېگەن ئاتالغۇنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئىسلام دىنى ئۇرۇشىنى ھەققانىي ئۇرۇش ۋە ھەققانىي بولمىغان ئۇرۇش دەپ ئىككى خىلغا ئايرىيدۇ. 'جىھاد' (الجهاد) سۆزى 'جۇھد' (جهد) سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى 'شەخس ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىش' دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇ يەنە ئىككى قاتلام مەنگە ئىگە، بىرىنچى قاتلام مەنىسى شەخسنىڭ روھىي جەھەتتىكى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئىككىنچى قاتلام مەنىسى ھەققانىي ۋە توغرا ئۇرۇشتا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بىرىنچى قاتلام مەنىدىكى غەيرەت بىلەن تىرىشىش 'چوڭ جىھاد' دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ شەخسنىڭ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، ھەممە گۇناھ ۋە ئازغۇنلۇقلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، قەلبىنى پاكلاشتۇرۇپ، تۈرلۈك گۇناھلاردىن بولۇپمۇ ھەسەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ئۆچمەنلىكلەردىن يىراق بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىشنى كۆرسىتىدۇ. باشقا شەكىلدىكى جىھادلار 'كىچىك جىھاد' دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ مەنىسى ھەققانىي، توغرا ئۇرۇشنى ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت''.

2. كىچىك جىھاد

بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەڭ مەيدانىدىن قايتىپ كېلىپ، يېنىدىكىلەرگە: "بىز كىچىك جىھادتىن چوڭ جىھادقا قايتىپ كەلدۇق" دېگەن. شۇڭا بىز جىھادنى "كىچىك جىھاد" ۋە "چوڭ جىھاد"دەپ ئايرىيمىز. "كىچىك جىھاد" دېگىنىمىز تار مەنىدىكى جىھاد بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ نوقۇل ھالدا ئىسلام دىنىنىڭ توغرا ئېتىقادى ئۈچۈن زىيانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، ھەققانىيەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان قوراللىق كۈرىشىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، "كىچىك جىھاد" شەرتلىك "جىھاد"تۇر.

ئىسلام دىنىمىز تىنچلىقنى سۆيىدىغان دىن. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەقىقەت ۋە ھەق دىننى تەرغىب قىلىشقا ئەۋەتكەندىن كېيىن، باشتىن تارتىپلا رەسۇلۇللاھ "ھېكمەت" ۋە "ياخشى نەسىھەت" ئارقىلىق كىشىلەرگە تەربىيە بەرگەن، كىشىلەرنى قورال كۈچى بىلەن بويسۇندۇرمىغان، بەلكى ئىسلام دىنىنى زورلۇق ئىشلىتىلمىگەن تىنچلىق ئۇسۇلى بىلەن تەرغىب قىلغان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دىنىي دەۋەت ئېلىپ بارغان دەسلەپكى چاغلاردا، قۇرەيش ئاقسۆڭەكلىرى مۇسۇلمانلارغا زىيانكەشلىك

قىلغان، ئۇلارنى مەسخىرە قىلغان، رەسۇلۇللاھقا ھۇجۇم قىلغان، رەسۇلۇللاھ قاتتىق خورلۇققا ئۇچرىغان. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن، سالام دېگىن (يەنى ئۇلارغا بەددۇئامۇ قىلمىغىن، دىنغا دەۋەتمۇ قىلمىغىن)، ئۇلار كەلگۈسىدە (كۇففرىنىك ئاقىۋىتىنى) بىلىدۇ.

ـــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 89 ـ ئايەت

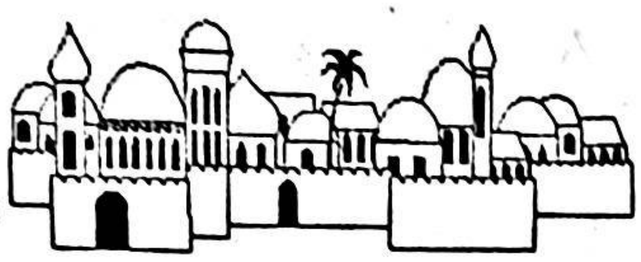
بۇ چاغدا ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىزنى "كىچىك جىھاد"نى قوللىنىشقا بۇيرۇمىدى، بەلكى سەۋر ـ تاقەت بىلەن داۋاملىق كۈرەش قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇزاق مەزگىل تىنچ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىن كېيىنمۇ مۇسۇلمانلار يەنىلا مەككە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ زوراۋانلىقىغا ۋە زۇلمىغا ئۇچراۋەردى، ئۇلارنىڭ ھاياتى تەھدىت ئاستىدا قالدى، بۇ چاغقا كەلگەندە ، «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇنۇ ئايەت نازىل بولدى:

ھۇجۇم قىلىنغۇچىلارغا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقلىرى ئۈچۈن، (قارشىلىق كۆرسەتمىگەن) رۇخسەت قىلىندى.

ـــسۈرە«ھەج» (22 ـ سۈرە)، 39 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئاندىن قوراللىق كۈرەشنى باشلىدى. لېكىن ئاللاھ تائالا يەنىلا قورال كۈچى ئىشلىتىشكە چەك قويدى. مەسىلەن، مەككە فەتھى قىلىنىش ئالدىدا، قۇرەيش لاگېرىدىكىلەر "سۈلھى قىلىش" كېرەكمۇ ياكى "ئۇرۇشۇش" كېرەكمۇ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: "ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن"{سۈرە«ئەنفال»(8 ـ سۈرە)، 61 ـ ئايەت) دېگەن ۋەھيى كەلدى. بۇنىڭدىن كۈرگىلى بولىدۇكى، ئىسلام دىنى جىھاد قىلىش شارائىتى ھازىرلانغان ئەھۋالدىمۇ، ئالدى بىلەن تىنچلىقنى تاللىغان، ئامال بولمىغاندىلا ئۇرۇش ئېلىپ بارغان.

يۇقىرىقىلارنى يىغىنچاقلىغاندا كۈرۈۋېلىشقا بولىدۇكى: "كىچىك جىھاد" دېگەن ھەققانىي ۋە توغرا ئۇرۇش داۋامىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۈرسىتىدۇ. "كىچىك جىھاد" شەخسىلەرنىڭ ئۆز مەيلىچە ئېلىپ بارىدىغان ھەرىكىتى ئەمەس، بەلكى ئىسلام دىنى داھىيلىرىنىڭ چاقىرىقى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان تەشكىللىك ھەرىكەت. تارىختا ئۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش بۇيرۇقلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، خەلىپىلەر ياكى ئىمامىلار ئۆزلىرى چىقارغان ھەمدە بۇ ئۇرۇشلارغا ئۆزلىرى قوماندانلىق قىلغان. دېمەك، "كىچىك جىھاد" ئەزەلدىن ئوچۇق ـ ئاشكارا ۋە دەبدەبىلىك ئېلىپ بېرىلغان بىر خىل ھەرىكەتتىن ئىبارەت بولغان. ھېلىقىدەك پارتلىتىش، قەستلەپ ئۆلتۈرۈش، بۇزغۇنچىلىق قىلىش ۋە

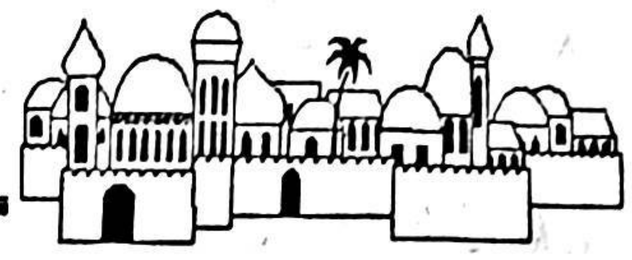
تبررورلىق قىلىشقا ئوخشاش ھەربىرىتلەر ئىسلام دىنىدا دېيىلگەن "كىچىك جىھاد" ئەمەس.

ئىسلام دىنىمىز شۇنداق تەشەببۇس قىلىدۇكى، "كەڭ مەنىدىكى جىھاد" يەنى چوڭ جىھاد "پەرز ئەين"دۇر، شەرتسىزدۇر، ھەر بىر مۇسۇلمان ئۇچۇن مەجبۇرىيەتتۇر. "تار مەنىدىكى جىھاد" يەنى "كىچىك جىھاد" بولسا "پەرز كىپايە"دۇر، شەرتلىكتۇر. مۇنداق بىر رىۋايەت بار: جاھىمە دېگەن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا :"ئى روسۇلۇللاھ! مەن دىن يولىدا جىھادقا چىقماقچى ئىدىم، ئاتايىتەن سىزدىن مەسلىھەت سورىغىلى كەلدىم" دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" ئاناڭ بارمۇ؟" دېدى، ئۇ ئادەم : "ئانام بار" دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"سەن ئاناڭدىن ئايرىلما، چۇنكى جەننەت ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا" دېدى(ئەھمەد ۋە نەسەئى توپلىغان).

3. چوڭ جىھاد

"چوڭ جىھاد" مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقاد ئاساسىدىكى بارلىق تىرىشچانلىقلىرى ۋە كۈرەشلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئۆزىنىڭ روھىنى پاكلاشتۇر. بۇ شەخسلەرنىڭ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، كۆڭلىدىكى ھەممە گۇناھ ۋە ئازغۇنلۇقلارنى، بولۇپمۇ ھەسەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ئۆچمەنلىكلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، شۇنىڭ بىلەن ئوچۇق - يورۇق ۋە كەڭ قورساق بولۇپ، ئاللاھ يولىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىنسانلارنىڭ ھەقىقىي بەخت - سائادىتى ئۈچۇن پۈتۈن كۈچى بىلەن ھەقىقەت ۋە ھەق يول ئۈچۇن كۈرەش قىلغانلىقى "چوڭ جىھاد" ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە، بىزنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىككى ئالەملىك بەخت - سائادەت ئۈچۇن كۈرەش قىلىشىمىز "چوڭ جىھاد" تۇر. "چوڭ جىھاد" نىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن مول. بۇنى ھەر بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇشى ۋە خىزمىتىدە كونكرېتلاشتۇرغاندا، تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1) تىرىشىپ ئۆگىنىش "چوڭ جىھاد" تۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن : "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بىز ئىسلام ھىدايىتىنى ئۆگىنىشىمىز، ئىسلامنىڭ تىنچلىق روھىنى ئىگەللىشىمىز، "جىھاد" نىڭ توغرا مەنىسىنى ئىگەللەپ، ئىسلام ئەقىدىسىنى بۇرمىلاپ ئەسەبىيلىك قىلىشقا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. بىز يەنە ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىشىمىز لازىم. ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادا، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەت ئۆگەنمەسلىك، يېڭى بىلىملەرنى ئىگەللىمەسلىك، شەك -

شۇبھەسىزكى، ئۆزىنىڭ قىممىتىنى چۈشۈرۈپ ئۆزىنى ھالاك قىلغانغا باراۋەردۇر، بىلىمى ۋە مەدەنىيىتى ئارقىدا قالغان بىر ئادەمنىڭ ئاللاھ يولىدا كۈرەش قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس.

2) تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش، تۇرمۇشنى ياخشىلاش "چوڭ جىھاد" تۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھالال كەسىپ ئىزدەش (ئىبادەت خاراكتېرىدىكى) پەرزىدىن قالسا يەنە بىر پەرزدۇر" (تەبرانى ۋە بەيھەقى توپلىغان).

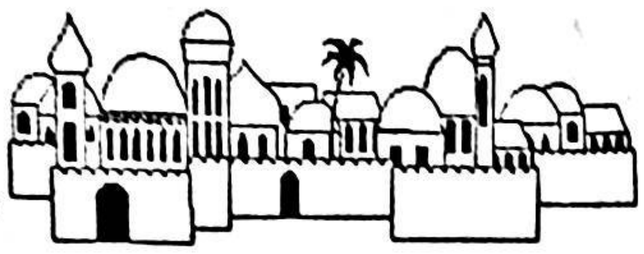
«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئىنسانلارنىڭ قايسىلىرىنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز ھەقىقەتەن يەر يۈزىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق.

——سۇرە«كەھف» (18 ـ سۇرە)، 7 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئىنسانلارنىڭ كاللا ئىشلىتىپ، تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئاتا قىلغان ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئىقتىدارنى جارى قىلدۇرۇپ، قىينىچىلىقتىن قورقماي، ئۆگۈششىزلىكلاردىن قورقماي، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈشىگە ئىلھام بېرىلگەن. ئىسلام دىنىمىزدا :"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك" دېگەن بىر ھېكمەتلىك سۆز بار. بۇ سۆزدە مۇسۇلمانلارغا ئاخىرەتلىك ئەمەلىرنى ياخشى ئادا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاكتىپ مېھنەت قىلىش(ئىشلەش)، ھەممە ئىشتا تىرىشچان بولۇش ئارقىلىق، بۇ دۇنيادا بەختلىك ياشاش تەۋسىيە قىلىنغان.

3) كىشىلەرنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىش قىلىشتىن توسۇش چوڭ جىھادتۇر. ئۆزىنىڭ جاپالىق ئىشلەپ تاپقان مال ـ مۈلكىنى تۇرلۈك خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا، جۇملىدىن ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادارلىق قىلىش، خوتۇن ـ بالىلىرىنى بېقىش، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، نامراتلارنى قۇتقۇزۇش قاتارلىقلارغا ئاتىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى چوڭ جىھاد قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ. خەيرلىك ئىشلارنى قىلغان، پاك ـ دىيانەتلىك بولغان، ئادىل ئىش قىلغان، ھەققانىيەتنى قوللىغان ھەمدە قانۇننى ئىجرا قىلىشتا قاتتىق بولۇپ، ئەخلاق مىزانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلغانلار ۋە ئاللاھ رازى بولىدىغان بارلىق ئىشلار بىلەن شوغۇللانغۇچىلارنىڭ ھەممىسى "چوڭ جىھاد" قىلغۇچىلاردۇر. جەمئىيەتتىكى ھەققانىي ئىشلار ئۈچۈن يامان ئادەم، يامان ئىشلار بىلەن كۈرەش قىلىش، مەسىلەن: ئىپپەت ـ نومۇسنى سېتىش،

پاھىشۇازلىق قىلىش، شەھۋانىي بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ۋە تارقىتىش، ئايالالار ۋە بالىلارنى ئالداپ سېتىش، زەھەر سېتىش ۋە چېكىش، يىغىلىپ قىمار ئويناش، خۇراپاتلىقتىن پايدىلىنىپ باشقىلارنىڭ پۇل - مېلىنى قاقتى - سوقتى قىلىپ ئېلىۋېلىش قاتارلىقلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىدىكى "چوڭ جىھاد" ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ قىلمىشلار ئىسلام دىنىدا يا ھارام، يا كۈفرىلىققا ياتىدۇ. بۇ قىلمىشلارنى ئىسلام دىنى مەنئىي قىلىدۇ، جەمئىيەتمۇ ئۇنىڭغا يول قويمايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ "كىشىلەرنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىش قىلىشتىن توسۇش" تەلىپىگە ئاساسەن ، بۇ قىلمىشلارغا قارشى جىھاد قىلىش ھەم ئىسلام دىنىنىڭ ئەمرى ھەم جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىدۇر.

يۇقىرىدا بايان قىلغانلىرىمىزنى يىغىنچاقلىغاندا، شۇنىسى ئايدىڭكى، "جىھاد" دېگەن سۆزنىڭ ئاساسىي مەنىسى ئۇرۇش قىلىش دېگەنلىك ئەمەس، ھەرگىز ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگەنلىكمۇ ئەمەس، بەلكى كۈرەش قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئىسلام دىنىمىز ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرمەيدۇ، بەلكى تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مۇسۇلمانلار تىنچلىقنى سۆيىدۇ، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش ۋە ھەققانىيەتنى قوغداشتىن سىرت ئۇرۇش قوزغاشقا يول قويۇلمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە: "پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا(يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسۇلۇبتا ياخشى ۋەز-نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن..."{سۈرە«نەھل»(16 - سۈرە)، 125 - ئايەت} دېيىلگەن. شۇڭا بىگۇناھ ئادەملەرنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈش"جىھاد" ئەمەس، بۇنداق قىلىش ساۋابقا ئېرىشەلمەيلا قالماستىن، ئەكسىچە، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ. خۇددى «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ؛ كىمكى بىر ئادەمنى تىرىلدۈرسە (يەنى قۇتقۇزسا ياكى ھايات قېلىشىغا سەۋەبچى بولسا)، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندەك بولىدۇ.

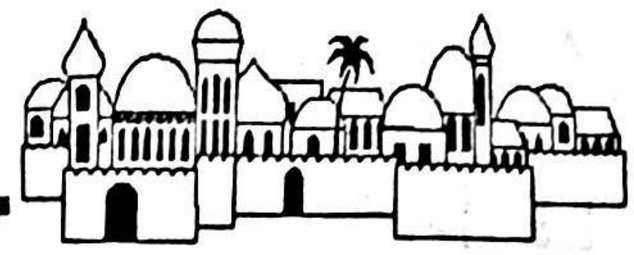
ـــــسۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ(ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەكلەر، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئەنئام»(6 - سۈرە)، 151 - ئايەت

شۇڭا ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ناھايىتى چوڭ گۇناھدۇر.

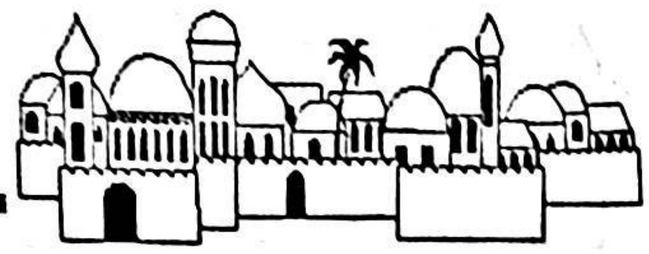
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە مۇسۇلمانلار رەھىمسىزلەرچە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقتىن ئۇ ساھابىلەرنى ھەققانىيەت ۋە ئۆزلىرىنى

قوغداش ئۇچۇن "كىچىك جىهاد" ئېلىپ بېرىشقا چاقىرغان ئىدى. بۇگۈنكى كۈنده بولسا دەۋر ئۆزگەردى، جەمئىيەت تەرەققي قىلدى، مەملىكىتىمىز مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاق بولۇش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بولۇش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىش هوقۇقىمىزغا كاپالەتلىك قىلدى، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ مىللەتلەر بۇيۇك ئائىلىسىده بەختلىك ياشىشىمىزغا كاپالەتلىك قىلدى. بۇنداق شارائىتتا، "كىچىك جىهاد" ئېلىپ بېرىش بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بەختلىك، تىنچ ـ ئامان تۇرمۇشىنى بۇزغانلىق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق، جەمئىيەت مۇقىملىقىنى بۇزغانلىق بولىدۇ. بۇ هەرگىزمۇ ئىسلام دىنىدا دېيىلگەن"جىهاد" بولماستىن، بەلكى، جىهاد ئىدىيىسىنى قاتتىق بۇرمىلىغانلىق بولىدۇ.

ئەهلى جامائەت! ئىسلام دىنىدىكى جىهادنىڭ دائىرىسى ناهايىتى كەڭ. ئۇ ئىسلام دىنى كىشىلەرگە تەلىم بەرگەن بىر خىل ياشاش پوزىتسىيىسىدىن، ئاكتىپ تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلىشكە بۇيرۇيدىغان ياشاش پوزىتسىيىسىدىن ئىبارەت. ئىسلام دىنىنىڭ توغرا يولىدىكى كۈرەشلەرنىڭ هەممىسى جىهاد هېسابلىنىدۇ. بىز "چوڭ جىهاد" روهى بىلەن، جەمئىيەتتىكى ناچار ئەهۋاللارغا قارشى باتۇرلارچە جەڭ ئېلان قىلايلى! ئۆزىمىزدىكى قەبىھ ئىدىيىلەرگە قارشى جەڭ ئېلان قىلايلى! نامراتلىق ۋە قالاقلىققا قارشى جەڭ ئېلان قىلايلى! ئۆزىمىزگە توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان كۈرەش روهى بىلەن ئىلهام ۋە مەدەت بېرەيلى! دىنىي ئەمەللەرنى تىرىشىپ ئادا قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى كۆپرەك قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ ۋە تىرىشىپ ئىشلەپ، ئىككى ئالەم بەخت ـ سائادەت ئۇچۇن تىرىشايلى! ئاللاه تائالا بىزگە كۈرەشتە غەيرەت، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلغاي ـــ ئامىن!

("يېڭى ۋەز ـ تەبلىغلەر" 1 ـ توپلامدىن)

”ئىجتىهاد“ ھەققىدە قىسقىچە تەھلىل

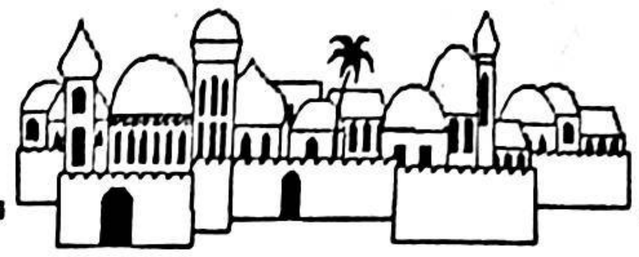
ـــشەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇش پرىنسىپلىرى

ھاجى ئابدۇۋاھاب

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

شەرئىەتنىڭ تا بۈگۈنگە قەدەر تەرققىي قىلىپ، مەزمۇنى ناھايىتى كەڭ بىر قانۇن سىستېمىسىغا ئايلىنالىشى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى فەقىھلەرنىڭ «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفىنىڭ پرىنسىپ، بەلگىلىمىلىرى ۋە روھىغا ئاساسەن ئۈزلۈكسىز تىرىشىپ شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بۇ بىر جەريان ئىلمى فىقھەدە ”ئىجتىھاد“ دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئۇقۇمنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولسىمۇ، بىراق شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۈزۈش ئەمەلىيىتى جەريانىدا، ئىلمى فىقھە مۇتەخەسىسلىرىنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتا پەيدا بولغان يېڭى ئەھۋاللار، يېڭى شەيئىلەر، يېڭى مەسىلىلەرگە قارىتا«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئۆز ئەقىل-پاراسىتىنى ئىشلىتىپ، خۇلاسىلەش، سېلىشتۇرۇش، ھۆكۈم قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، پۈتكۈل شەرئىەت مىزانى بىلەن توقۇنۇشمايدىغان شەرئىەت ھۆكمى ۋە قائىدىلىرىنى چىقىرىشنىڭ پۈتكۈل تەپەككۇر جەريانىنى كۆرسىتىدىغان مەخسۇس ئاتالغۇ بولۇپ قالدى. بۇ يەنە«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفنى تەفسىرلەش، قوللىنىش، تا يېڭى، كونكرېت پەتىۋالارنى تۈزۈشكىچە بولغان جەريانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خىل شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۈزۈش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئۇلىمالار ”مۇجتەھىد“(پەتىۋا تۈرغۈزغۇچى)دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىجتىھادنىڭ تۈپ روھى ۋە تەلىپى ئەمەلىيەتتە ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى شەرئىەت تارىخىدا ئاللىقاچان بەلگىلىنىپ بولغانىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە تۆت چوڭ خەلىپە شەرئىەتتىكى ئالاقىدار مەسىلىلەرگە پەتىۋا چىقىرىش يولى بىلەن جاۋاب بېرىپ كەلگەنىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام رېئال تۇرمۇشتىكى بىر قىسىم مۇجمەل مەسىلىلەرنى«قۇرئان كەرىم»دىكى ئالاقىدار ئايەتلەرگە ئاساسەن يېشىپ بەرگەنىدى. مانا بۇ پەتىۋا تۈرغۈزۈشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇنجى ”مۇجتەھىد“دۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:”ھېچقانداق ۋەھىي كەلمىگەن ئەھۋالدا، مەن دائىم ئۆز قارىشىم بويىچە سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھۆكۈم چىقىرىمەن“. بۇ، كېيىنكى دەۋرلەردىكى فەقىھلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۈزۈشىغا(ئىجتىھاد قىلىشىغا)

ئاساس بولۇپ بەردى.

ئىجتىھاد — «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق پرىنسىپلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شەرىئەتنىڭ پەتىۋالىرىنى بېكىتىپ چىقىشتۇر. بۇنىڭ مۇنداق ئىككى خىل ئۇسۇلى بار:

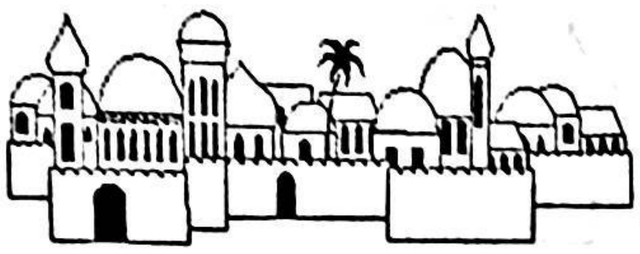
1.«قۇرئان كەرىم»، ھەدىسلەردىكى ئېنىق ئىبارىلەرنىڭ سۆز مەنىسىگە ئاساسلىنىپ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇش. بۇ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇسنىڭ كىتابىي ئاساسى دەپ ئاتىلىدۇ.

2.«قۇرئان كەرىم»، ھەدىسلەردىكى ئېنىق ئىبارىلەرنىڭ ئىچكى مەنىلىرىگە ئاساسلىنىپ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇش. يەنى مەلۇم ئىبارىدە تىلغا ئېلىنغان ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەن يېڭىدىن پەيدا بولغان ئىش-ھەرىكەتلەرنىڭ خاراكتېرى يېقىنلاشسا، مۇشۇ ئىبارىنىڭ روھىغا ئاساسلىنىپ ياكى ئۇنىڭغا تەتبىقلاپ ھۆكۈم چىقىرىشتۇر. بۇ ئىلمى فىقھەدە شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ "قىياس" پرىنسىپى دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىن تۆت چوڭ خەلىپە دەۋرىگىچە شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇزۇپ چىقىشنىڭ دائىرىسى ناھايىتى تار بولۇپ، پەقەت يېڭىدىن سادىر بولغان مەسىلىلەر ۋە ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەنلا چەكلىنىپ، مۇكەممەل قانۇن سىستېمىسى شەكىللەنمىگەنىدى. ھەر قېتىم يېڭى مەسىلىلەرگە يوقۇقاندا كىشىلەر «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىدىن ئاساس ئىزدەيتتى، كېيىنكى فەقىھلەر بۇنى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىق شەرىئىتى دەپ ئاتىغان. ئەمما، "ئىجتىھاد" شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ مۇھىم ئىدىيە پرىنسىپى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئېتىقاد ۋە دىنىي ئەمەللەر توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەردىن باشقا، ئاساسلىقى كېيىنكى دەۋرلەردىكى ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرغان ئىجتىمائىي شارائىت ۋە ئەمەلىي تۇرمۇشقا قارىتىلغان.

ئىجتىھاد ياكى شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتىن كېيىن تۇرىدىغان ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى پرىنسىپلىرى "ئىجمائ" ۋە "قىياس" تۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزلۈكسىز تارقىلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ تۇرمۇشى كۈنسايىن مۇرەككەپلىشىپ باردى، بولۇپمۇ پەن-مەدەنىيەت بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان رايونلاردا، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان تېخنىكا كۆپ يېڭى مەسىلىلەر كۆرۈلدى، شۇ ۋەجدىن يۇقىرىقى تۆت چوڭ پرىنسىپتىن پايدىلىنىپ، شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇپ چىقىش نۇرغۇنلىغان فەقىھلەرنىڭ كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغان ۋەزىپىسىگە ئايلاندى. 8-9-ئەسىرلەردە ئىسلامى فىقھە ساھەسىدە ئارقا-ئارقىدىن ھەر خىل مەزھەپ ۋە

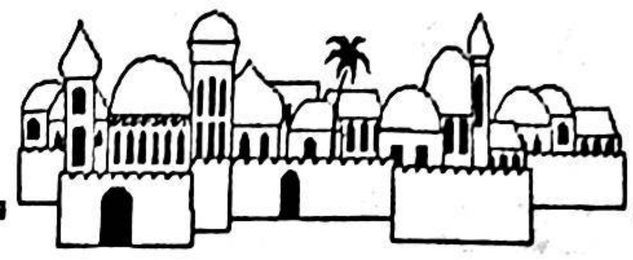

ئەدىبىە ـ خاھىشلار مەيدانغا كەلدى، گەرچە پرىنسىپ جەھەتتە ھەممىسى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىئىتى پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇشنىڭ باش پرىنسىپى ۋە ئاساسى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، بىراق، ئۇلار ئولتۇراقلاشقان رايونلارنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەتى سەۋىيىسى ۋە تارىخىي ئەنئەنىسى بىردەك بولمىغانلىقتىن، ھەرقايسى مەزھەپلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۇزۇشتىكى پوزىتسىيىسى، پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلىمۇ تامامەن ئوخشاش بولۇپ كەتمىدى. سۇننىي مەزھىپىدە ئاساسلىق ئىككى خىل ئەھۋال بارلىققا كەلدى: بىر خىلى، شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇشنىڭ تۆت چوڭ پرىنسىپىنى يېتەكچى قىلىش ئارقىلىق، ئىستىھسان(ياخشىلىرىنى تاللاش) پرىنسىپى ۋە ئەقىل ـ ئىدراكقا تايىنىپ پەتىۋا تۈرغۇزۇشتا چىڭ تۇرۇش، تابىئىنلارنىڭ سۆزلىرىنى، ئادەت قائىدىلىرىنى ئەھۋالغا قاراپ قوللىنىش ئەھۋالى. بۇ مەزھەپنىڭ ۋەكىلى ئىراقتىكى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(697—767)بولۇپ، كېيىن ھەنەفىيە مەزھىپى شەكىللەنگەن. يەنە بىر خىلى، مەدىنىدىكى ساھابىلەر بايان قىلغان ھەدىسلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىش ئارقىلىق پەتىۋا تۈرغۇزۇش ياكى ھەدىس ماددىلىرىنى بۇاستە ھالدا شەرىئەتنىڭ ھەربىر ئەھكامى قىلىپ بەلگىلەش، ياكى دەسلەپكى چاغدىكى مەدىنە ئاھالىسىنىڭ ھەربىر ئەت مىزانىغا ئاساسلىنىش ئەھۋالى. بۇ مەزھەپنىڭ ۋەكىلى ھىجاز رايونىدىكى ئىمام مالىك(712—795)بولۇپ، كېيىن مالىكىيە مەزھىپى شەكىللەنگەن. بۇنىڭدىن باشقا، يەنە شافىئىيە مەزھىپى ۋە ھەنبەلىيە مەزھىپى قاتارلىق مەزھەپلەرمۇ بار.

ھەممىزگە مەلۇمكى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىئىتە پەقەت بىر قىسىم مەسىلىلەرگە قارىتالا پىرىنسىپاللىق قائىدە ۋە پروگراممىا خاراكتېرلىك چەك ـ چېگرالار بەلگىلەپ بېرىلگەن، ئاۋۋال ئۆتكەن فەقىھلەر تۈرغۇزغان شەرىئەت پەتىۋالىرىنىڭ كېيىن يولۇققان بارلىق مەسىلىلەرگە نەق جاۋاب بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن "ئىجتىھاد" فەقىھلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۇزۇشىدىكى تۈرتكە ۋە پرىنسىپاللىق ئۇسۇل بولۇش سۈپىتى بىلەن، شەرىئەتنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن شەرىئەت پەتىۋالىرى يېڭى شەيئىلەرنىڭ ئۇزلۇكسىز مەيدانغا كېلىشىگە ماسلاشقان ھالدا تولۇقلىنىپ ۋە بېيىپ باردى. بۇ ئەھۋال "ئىجتىھاد" نىڭ كىشىلەرگە بەرگەن مۇھىم بېشارىتى بولۇپ قالدى.

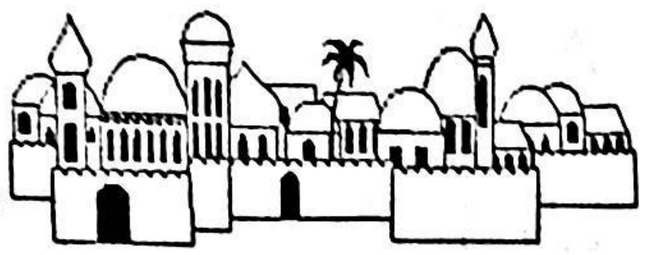
ئىلمى فىقھەدە بەلگىلىنىشچە، پەتىۋاچىلار چوقۇم تۆۋەندىكىدەك شەرتلەرنى ھازىرلىغان بولۇشى كېرەك:

1. ئەرەب تىلى ۋە ئۇنىڭ گراممماتىكىسى، بالاغىتى(ئىستىلىستىكىسى)نى پۇختا ئىگىلىگەن بولۇش، دىنىي كىتابلارنىڭ مەنىلىرىنى توغرا چۈشىنەلەيدىغان

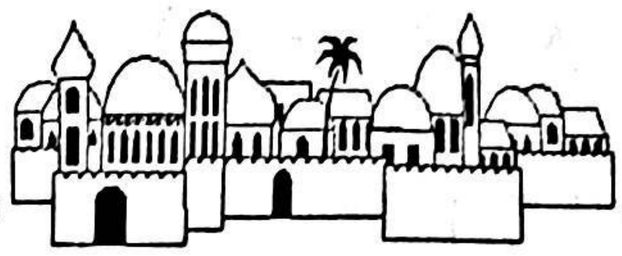
بولۇش؛
2.«قۇرئان كەرىم» ۋە ئىلمى قۇرئاننى ئىگىلىگەن بولۇش، ناسىخ ۋە مەنسۇخ ئايەتلەرنى پىششىق بىلىش؛
3.ھەدىس ۋە ئىلمى ھەدىسنى مۇكەممەل بىلىدىغان بولۇش، «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن ئالاقىدار ئەھكاملارنى ئېنىق تەپسىر قىلالايدىغان بولۇش؛
4.ئىلمىي فىقھەنى پىششىق بىلىش، ئۇنىڭ قائىدىلىرى بويىچە پەتۋا تۇرغۇزۇلايدىغان بولۇش؛
5.ئىجتىھادنى مۇكەممەل ئىشلىتەلەيدىغان قابىلىيەتكە ئىگە بولۇش، ھەممە ئەھۋاللارنى نەزەردە تۇتالايدىغان، ئوبىيېكتىپ ھالدا پەتۋا چىقىرالايدىغان بولۇش.

بەزىلەر: يېقىنقى زاماندىن باشلاپ، كىشىلەر ئاۋۋالقىلار چىقىرىپ بەرگەن پەتۋالارغا ئەمەل قىلىدىغان دەۋرده تۇرماقتا، شۇڭا، شەرىئەتنى تەتقىق قىلغۇچى فەقىھلەرنىڭ قابىلىيىتى ھەرقانچە كۈچلۈك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۆز مەزھىپىنى بىنا قىلغۇچىلار بەلگىلەپ بەرگەن تەشەببۇسلار بىلەن زىتلاشماسلىقى لازىم، مەلۇم مەسىلىرگە نىسبەتەن ئۆز ئالدىغا ئىجتىھاد قىلىدىغان، ھۆكۈم چىقىرىدىغان ئىشنى تېخىمۇ قىلماسلىقى كېرەك، چۈنكى ئىجتىھاد دەۋرى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، دەپ قارايدۇ. شۇ سەۋەبلىك، "ئىجتىھاد يولى ئېتىلدى تەلىماتى" دېگەن نۇقتىنىزەر كېلىپ چىققان. بىراق، ئۇقۇمۇشلۇق زاتلار:پەقەت ئىسلام دىنى ۋە شەرىئەت مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن، ئىجتىھاد يولى مەڭگۈ ئېتىلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ ھەمدە ئىسلام دىنى ۋە شەرىئەتنىڭ تاكى بۈگۈنگە قەدەر داۋاملىشىپ كېلىشى دەل ئىجتىھاد يولىنىڭ كەڭ ئېچىقلىق ئىكەنلىكىدىن، دەپ ھېسابلايدۇ. يەمەندىكى سانالىق مۇجتەھىد فەقىھ شەۋكانى (؟—1834):
"شەرىئەتتىكى ئىجتىھاد يولى ئېتىلدى دەيدىغان تەلىماتتا چىڭ تۇرۇش پۈتكۈل شەرىئەتنى تاشلاپ قويۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس"دەپ كۆرسەتكەنىدى.
مىسىرنىڭ مۇجتەھىد ئۇلىماسى شەيخ مۇھەممەد ئابدۇھ (1849—1905) ئەقىل-پاراسەتنى ئىشلىتىپ، ھەقىقەت بىلەن سەپسەتىگە ھۆكۈم قىلىشنى، ئايەت ۋە ھەدىس شەرىئەت مەنبەلىرىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ چۈشەندۈرۈشنى شەرىئەت ئىسلاھاتىنىڭ ئاساسى قىلىشنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان. پاكىستانلىق ئاتاقلىق پەيلاسوپ ئىقبال(1877-1938) تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا، "ئىجتىھاد—ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ پرىنسىپى" دەپ كۆرسەتتى ۋە ئۇنى "ھەرىكەت قائىدىسى" دەپ ئاتىدى ھەمدە ئىجتىھاد—ھازىرقى زامانداكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھوقۇقى ھەم ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى، دەپ ھېسابلىدى.
20-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىن كېيىن، دەۋرنىڭ ئالغا بېسىشى ۋە

تەرققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، مۇنداق بىر خىل يېڭى يۈزلىنىش مەيدانغا كەلدى: سۈننىي مەزھىپىدىكى نۇرغۇن ئالىملار ئارقا-ئارقىدىن كىتاب يېزىپ، ئۆز تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوتتۇرا ئەسىردىكىدەك ھەر دېسىلا تەقلىد قىلىدىغان، قارىغۇلارچە ئەگىشىدىغان ئىدىيىنى تەنقىد قىلدى ھەمدە "ئىجتىھاد يولى"نى قايتىدىن ئېچىۋېتىشنى، ئىسلام دىنىنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان ئەقلىيچىلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى.

ئىسلام شەرىئىتى مەزمۇن جەھەتتىن ئىككى چوڭ بۆلەككە بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭ بىرسى، ئاللاھ تائالا بىلەن مۆمىنلەرنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدىكى مەزمۇنلار، بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بولۇپ، مۇقىم، ئۆزگەرمەستۇر؛ يەنە بىرسى، كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئالاقىدار مەزمۇنلار، بۇ خىلدىكى مەزمۇنلارنى دەۋر شارائىتىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ چۈشەندۈرۈشكە، تولۇقلاشقا بولىدۇ. ھازىرقى بىر قىسىم ئەرەب-ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ "دارىل پەتىۋا"(پەتىۋاخانا)لارنى تەسىس قىلىشى مانا مۇشۇ مەقسەتتىن بولغان. كۆرۈشكە بولىدۇكى، "ئىجتىھاد"نى توغرا چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىش ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي روھىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم بىر يولىدۇر.

ئەمەل ۋە ئېتىقادتىكى ”ئىخلاس“ توغرىسىدا

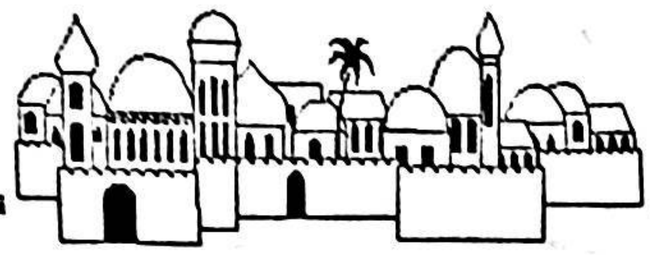
ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم الله الرحمن الرحيم

”ئىخلاس“ سۆزى ئەرەب تىلىدىكى ”خالىس“ (الخالص)يەنى ھېچقانداق غەيرىي نەرسە ئارىلاشمىغان ساپ، پاكىز دېگەن مەنىدە كېلىدىغان سۆز تومۇرىدىن تۇرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى ئەمەل ۋە ئېتىقادنى غەيرىي، بۇزۇق غەرەزلەرنى ئارىلاشتۇرماي ئاللاھ ئۈچۈنلا خالىس قىلىش دېگەن بولىدۇ(ئەرەبلەر ھېچ نەرسە ئارىلاشتۇرمىغان ساپ سۈتنى ”خالىس سۈت“، ساپ ھەسەلنى”خالىس ھەسەل“ دەپ ئاتايدۇ. سۈت ياكى ھەسەلگە كىچىككىنە غەيرىي نەرسە قوشۇلسا بۇنى خالىس دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئاتىمايدۇ).

«قۇرئان كەرىم»دىكى 112 - سۈرىمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىك - بارلىقىنى، كائىناتتىكى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى ھەمدە ھېچقانداق بىر مەۋجۇدات ئۇنىڭدىن مەڭگۈ بىھاجەت بولالمايدىغان پەۋقۇلئاددە تەڭداشسىز زات ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان سۈرە بولغانلىقى ھەمدە بۇتپەرەسلىك، ئاتەشپەرەسلىك قاتارلىق ھەرخىل خۇراپىي ئىدىيىلەردىن ئۆزۈل - كېسىل ئادا - جۇدا بولۇپ، ياراتقۇچىسىنىڭ بىرلىك - بارلىقى ۋە چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتقان تۇرلۇك - تۇمەن مەۋجۇداتلارنىڭ بىردىنبىر ئىجادچىسى بولغان بىر ئاللاھقىلا خالىس ئېتىقاد قىلىشقا ۋە ئىبادەت قىلىشقا ئۈندەيدىغان سۈرە بولغانلىقى ئۈچۈن «ئىخلاس»سۈرىسى دەپ ئاتالغان.

ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش قانداقتۇر دۇنيالىق ئىشلارغا ئوخشاش پەقەت شەكلەن ئادا قىلىپ قويسىلا ئىش پۈتىدىغان، ھاشار - سىلىق ۋە باشقا جىسمانىي ئەمگەككە ئوخشاش نوقۇل جىسمانىي كۈچ بىلەنلا ئادا قىلىپ قويسا بولۇۋېرىدىغان پائالىيەت ئەمەس. ئىبادەت شەكىل جەھەتتىن ھەرقانچە مۇكەممەل ئادا قىلىنسىمۇ، لېكىن مەنىۋى جەھەتتىن بارلىق دۇنياۋى غەرەزلەردىن مۇستەسنا ھالدا پەقەت خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا بولمىسا، ئىبادەت قىلىۋاتقان ھالەتتىكى ئېتىقاد دەققەت يۇزلىنىشى پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا دەلمۇدەل توغرىلانمىسا، بۇ ئىبادەت ئاللاھقا ھەقىقىي يارايدىغان ئىبادەت قاتارىغا ئۆتەلمەيدۇ. ئىبادەت قىلغۇچى كىشى شەكلى جەھەتتىن ئاللاھقا ھەقىقىي يۇزلەنگەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسى مەخسۇس ئاللاھ تەرىپىگىلا قارىتىلمىغان قالسا ئۇنىڭ ئېرىشىدىغىنى ئاللاھ رىزالىقى ۋە ئاللاھنىڭ ساۋاب مۇكاپاتى ئەمەس بەلكى

ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدىكى پەرىشانلىق سۈرىتىلا بولىدۇ، خالاس!

ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئەمەللەرنىڭ دۇرۇس بولۇشى نىيەتكە باغلىق، ھەر كىشىگە ئۆزىنىڭ نىيىتى قىلغان نەرسىسى بولىدۇ، كىمكى ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ؛ كىمكى دۇنيادا پۇل-مالغا ئېرىشىش ئۈچۈن ياكى خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ھىجرىتى نىيىتى قىلغان نەرسىسى ئۈچۈن بولغان بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

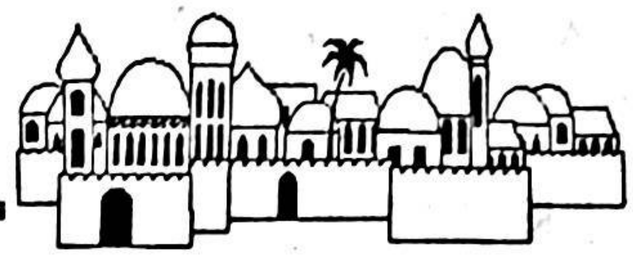
دېمەك، ئەمەل ئىبادەتلەرنىڭ مەقبۇل بولۇش-بولماسلىقى پەقەت نىيەتكە باغلىق. سىزنىڭ ياخشى يوللارغا ھەرقانچە تاغدەك ئالتۇن-كۈمۈش سەرپ قىلىشىڭىزدىن قەتئىينەزەر، سىز بۇنى ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىشنى ئويلاپ، ئاللاھقا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ھېسسىياتىڭىز بىلەن ئاللاھ رىزالىقىنىلا كۆزلەپ قىلماي "ئاللاھمۇ رازى بولسۇن،'ئاتانمىغان ئەردىن ئاتانغان دۆڭ ياخشى' دېگەن ماقال بارىكەن، كۆپچىلىكمۇ مەندىن مىننەتدار بولۇپ قالسا، كۆپچىلىك ئىچىدە نامىمۇ چىقىپ قالار" دەپ ئەبجەش نىيەت بىلەن قىلسىڭىز، كۆپچىلىك ئالدىدا نامىڭىز چىقسىمۇ ئاللاھ تائالا ئالدىدا بۇ ئەمىلىڭىز نۆلگە تەڭ بولۇپلا قالماي، ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك كەلتۈرگەن بولۇپ ئاللاھنىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار بولىسىز. بۇ توغرىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ. خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ.

ـــــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 48-ئايەت

شۇڭلاشقا بىز جىسمانىي كۈچىمىز ياكى ئەقلىي كۈچىمىز شۇنداقلا ئىقتىسادىي بايلىقىمىز ئارقىلىق بولسۇن ياخشى ئىشلارنى ھەر ۋاقىت ئۈزۈلدۈرمەي قىلىپ تۇرۇشىمىز، لېكىن بۇ ئىشلارنى چوقۇم ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن خالىس قىلىشىمىز كېرەك. ئىبادەت مېۋىلىرىمىزنى نابۇت قىلىپ تاشلايدىغان، باشقىلارنىڭ سوۋۇغا-سالاملىرى ۋە تەشەككۇر ماختاشلىرىغا ئېرىشىش نىيىتىدىن ئىبارەت بۇ زىياندىش ھاشارەتنىڭ دىل بېغىمىزغا كىرىپ قېلىشىدىن قاتتىق پەخەس بولۇشىمىز لازىم. بىز ھەرخىل ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان چېغىمىزدا دۇنياۋى غەرەزلەردىن خالىي ھالدا پەقەت ئاللاھ رىزالىقىنىلا كۆزلىسەك، باشقىلارنىڭ بىزنى ماختاش-ماختىماسلىقىغا قىلچە پەرۋا قىلمايدىغان بولساق ئاندىن ئىبادەت-ئەمەللىرىمىزنىڭ مېۋىسىگە(يەنى ساۋابقا) ئېرىشەلەيمىز.

سۈپىيان سەۋرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: بىر ئادەم كېلىپ رەسۇلۇللاھدىن: 'يا رەسۇلۇللاھ، مەن ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كۆپ سەدىقە قىلىپ تۇرىمەن، كۆپچىلىك ئىچىدە نام چىقىرىشنىمۇ ئارزۇ قىلىمەن' دېدى. مۇشۇ چاغدا رەسۇلۇللاھقا مۇنۇ ئايەت نازىل بولدى:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن(يەنى ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن. پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن.

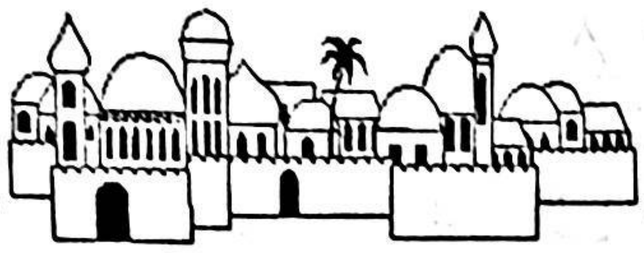
ـــــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەت، ياخشى ئىشلارنى قىلغاندا باشقىلارنىڭ باھاسىغا ئېرىشىشنى تاما قىلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، بىز ياخشى ئىشلارنى قىلغان چېغىمىزدا ئىمكانقەدەر بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىقىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئۇقماي قالغۇدەك دەرىجىدە خالىس قىلىشىمىز، ھەرگىزمۇ داغدۇغا پەيدا قىلىپ، قىلغان ئىشىمىزنى باشقىلار ئالدىدا كۆز ـ كۆز قىلىپ داۋراڭ سېلىپ يۈرمەسلىكىمىز لازىم.

ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالاغا پۈتۈن خالايىقنى توپلىغاندا بىر توۋلىغۇچى توۋلايدۇ: 'قانداق كىشى ئاللاھ ئۈچۈن قىلغان ئەملىدە باشقا بىرسىنى شېرىك كەلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ ساۋاب مۇكاپاتىنى ئاللاھنىڭ غەيرىدىن تېپىۋالسۇن. ئاللاھ بولسا ئۇ شېرىك كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى شېرىكلەر ئىچىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق شېرىككە موھتاج بولمايدىغىنىدۇر' "(«مىشكاتۇل مەسابىھ»دىن).

قەلبىمىزنىڭ ساپ، ئېتىقادىمىزنىڭ خالىس بولۇشى — ئەمەل ئىبادەتلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي خالىس بولۇشى ۋە مەقبۇل بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. «دۇررەتۇننا سىھىن» دېگەن كىتابنىڭ "دۇئا توغرىسىدا" دېگەن بابىدا رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "بىلىپ قويۇڭلاركى، غاپىل دىل بىلەن قىلىنغان دۇئا مەقبۇل قىلىنمايدۇ"(بۇ يەردىكى غاپىل دىل دېيىلگىنى غەپلەت ۋە ھاۋايى ھەۋەس قاپلىغان، مەخسۇس ئاللاھقىلا يۈزلەنمىگەن، ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت ۋە ئېتىقادى هارارەت يالقۇنجاپ تۇرمىغان دىل دېگەن بولىدۇ).

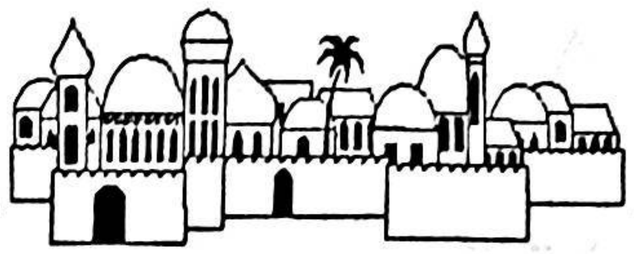
ئۇندىن باشقا ھازىر ئۆزىنى ئىخلاسمەن چاغلايدىغان خېلى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئوقۇغان نامىزىدىمۇ مەسىلە بار. ئۇلار نامازلىرىنى ئىنتايىن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئوقۇيدۇ، رۇكۇ ـ سەجدىلىرىنىمۇ راۋۇرۇس كەلتۈرۈپ ئوقۇمايدۇ. رۇكۇ قىلغاندا خۇددى بەللىرى ئېگىلمەس بولۇپ قالغاندەك تولۇق ئېگىلمەيدۇ. رۇكۇدىن باش كۆتۈرگەندىمۇ راۋۇرۇس ئەر كىشىدەك بېشىنى كۆتۈرۈپ، نورمال نەپەسلىنىپ بەدەننى بوشاشتۇرۇپ، ئاندىن سەجدىگە چۈشمەي، رۇكۇدىن

بەشىنى چالا كۆتۈرۈپلا سەجدىگە چۈشىدۇ، سەجدە قىلغاندىمۇ بەشىنى يەرگە قويا ـ قويمايلا باش كۆتۈرۈپ بولىدۇ. سەجدىدىن باش كۆتۈرگەندە رەسمىي بىر ئولتۇرۇپ، تولۇق نەپەسلىنىپ بەدەننى بىمالال بوشاشتۇرۇپ ئاندىن 2 ـ سەجدىگە بارمايى، ئالدىراپ كەينى ـ كەينىدىن سەجدە قىلىدۇ، مانا بۇ نامىز ئوقۇۋاتقان چاغدىكى روھىي ھالەتنىڭ ئاللاھقا ھەقىقىي يۈزلەنمىگەنلىكىنىڭ ۋە ئاللاھقا ھەقىقىي ئىخلاسمەن بولمىغانلىقىنىڭ ئالامىتى. رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرىدىن ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرى بىلەن بىللە نامىز ئوقۇپ بولۇپ ئولتۇراتتى، بىر ئادەم كىرىپ نامىز ئوقۇشقا باشلىدى. لېكىن رۇكۇ ۋە سەجدە ئارىلىقىدا بەدەننى بوشاشتۇرۇپ بىمالال ھالەتتە ئوقۇماي توخۇ دان چوقۇلىغاندەك ئوقۇدى. رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرىغا: "مانا سىلەر بۇ ئوقۇلغان نامازنى كۆردۈڭلار. بۇ نامىز ئوقۇغان كىشى مۇشۇ ھالىتى بويىچىلا نامىز ئوقۇپ ئۆلۈپ كەتسە مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتىنىڭ غەيرىيدىن ئۆلگەن بولىدۇ. بۇ كىشى نامازنى قاغا قان چوقۇلىغاندەك چوقۇلاپ ئوقۇدى" دېدى(«كىتابۇلكەبائىر»).

ھەرقانداق ئەمەل ئىبادەتنى خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا قىلماي رىيا بىلەن قىلىشنىڭ يامان ئاقىۋىتى توغرىسىدا «مىشكاتۇل مەسابىھ» دېگەن كىتابنىڭ "ئىلىم توغرىسىدا" دېگەن بابىدا ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: "خالايىقلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاۋۋال ھۆكۈم قىلىنىدىغان كىشى—ئاللاھ يولدا شېھىت بولغان كىشى بولۇپ، ئۇ ئادەم ئېلىپ كېلىنىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا دۇنيادا ئاتا قىلغان نازۇنېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن:'بۇنىڭغا قانىتا مېنى رازى قىلغۇدەك نېمە ئىش قىلىپ كەلدىڭ؟' دەپ سورايدۇ(لېكىن ئاللاھ ئۇنىڭ قىلمىشىنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىدۇ) ئۇ كىشى:'سېنىڭ رىزالىقىڭنى ئىزدەپ كۈرەش قىلىش جەريانىدا شېھىت قىلىندىم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا:'يالغان سۆزلىدىڭ! بەلكى سەن كىشىلەر تەرىپىدىن باتۇر دېگەن نامغا ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش قىلغانتىڭ ۋە شۇنداق نامغا ئېرىشتىڭ' دەيدۇ. بۇ كىشى يۈزى بىلەن سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

يەنە بىر كىشى بولۇپ، ئۇ ئىلىم ئۆگەنگەن ۋە باشقىلارغا ئۆگەتكەن ھەم قۇرئان ئوقۇغان. ئۇ كىشى ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيادا ئاتا قىلغان نازۇنېمەتلىرىنى ئېسىگە سېلىپ ئۆتكەندىن كېيىن:'سەن بۇنىڭغا يارىشا مەن رازى بولغىدەك نېمە ئىش قىلىپ كەلدىڭ؟' دەيدۇ. ئۇ كىشى:'مەن ئىلىم ئۆگەندىم ۋە باشقىلارغا ئۆگەتتىم. سېنىڭ رىزالىقىڭنى كۆزلەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا:'يالغان سۆزلىدىڭ، بەلكى سەن خالايىق

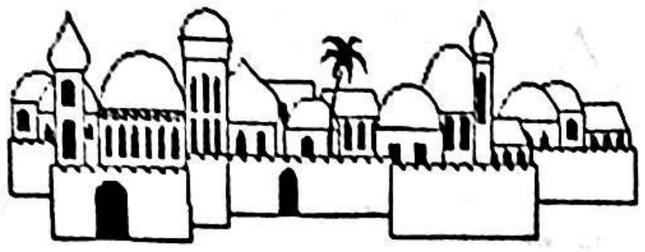

مېنى ئەجەب كاتتا ئالىمكەن، ئەجەب ياخشى قارى ئىكەن، دېسۇن دەپ ئىلىم ئۆگەندىك، قۇرئان ئوقۇدۇك' دەيدۇ. ئۇ كىشىمۇ پۈتىدىن يۈزى بىلەن يەرگە سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

يەنە بىر كىشى بار، ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ تائالا كۆپلەپ پۇل-مال بېرىپ پاراۋان تۇرمۇشقا ئىگە قىلغان كىشى. بۇ كىشىدىنمۇ ئاللاھ تائالا: 'مەن ئۆچۈن خالىس نېمە ئىش قىلىپ كەلدىك؟' دەپ سورايدۇ. ئۇ كىشى: 'ئى ئاللاھ، سەن رازى بولىدىغان قانداقلا ئىش بولىدىكەن، مەن بىرىنمۇ قالدۇرۇپ قويماي دېگۈدەك خالىس پۇل-مال چىقىم قىلدىم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: 'يالغان سۆزلىدىك! بەلكى سەن كىشىلەر تەرىپىدىن سېخىي دېگەن نامغا ئېرىشىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدىك' دەيدۇ. ئۇ كىشىمۇ يۈزى بىلەن سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئۈچ تۈرلۈك كىشى دۇنيادىكى چاغلىرىدا نۇرغۇن جاپالارنى چېكىپ ئاز بولمىغان بەدەللەرنى تۆلىدى. بىرسى ئاللاھ يولىدا جاپالىق كۈرەش قىلدى ۋە ئۆزىنىڭ ئەزىز جېنىنى قۇربان قىلدى. يەنە بىرى مىڭ بىر جاپادا ئىلىم ئۆگەندى، باشقىلارغا ئۆگەتتى، قۇرئان يادلىدى. يەنە بىرسى بولسا ئۆزىنىڭ كۆپلىگەن پۇل-مالىلىرىنى ئاللاھ يولىدا ئايانماي سەرپ قىلدى. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە دۇنيادىكى چاغدا بۇ كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئىنتايىن ياراملىق بەندىلىرى ئىدى... بۇ كىشىلەر ئاخىرەتكە بارغاندا دۇنيادا قىلغان ئەمەللىرى ئاللاھقا ياراپ ئاللاھنىڭ ئىلتىپات-مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ جەننەتكە كىرەلىدىمۇ؟!...ئەپسۇس... تولىمۇ ئەپسۇس! ئۇلارنىڭ بىر ئۆمۈر قىلغان ئەجر-مېھنىتى، تىرىشچانلىقلىرى، ئەمەللىرى نېمە ئۈچۈن بىكار بولۇپ كەتتى؟ چۈنكى ئۇلارنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ ئەجرى ۋە دەبدەبىلىك ھالدا قىلغان ئەمەللىرى ھەقىقىي ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا خالىس نىيەت بىلەن قىلىنمىدى، سەممىيلىك بىلەن ئورۇنلانمىدى. شۇڭا بىز ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستىكى: "قىيامەت كۈنى سىلەردىن ھېساب ئېلىنىشتىن بۇرۇن ئۆزىدىكىلاردىن دۇنيادا ھېساب ئېلىپ تۇرۇدىغان" دېگەن تەلىمات بويىچە ئەمەل ئىبادەتلىرىمىزنى ۋاقتى-ۋاقتىدا دەڭسەپ كۆرۈپ تۇرۇشىمىز لازىم.

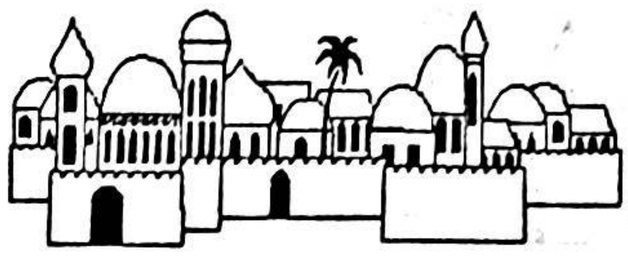
سەممىيلىك بولسا ئىنسانلار بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە بولسۇن ياكى ئىنسانلار بىلەن ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە بولسۇن كەم بولسا بولمايدىغان، ئىنسانلار ھازىرلاشقا تېگىشلىك مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. سەممىي بولۇش دېگەنلىك—دىلدا توغرا، ئۇلۇغۋار غايە، مۇستەھكەم نىيەت، ئىرادە تۇرغۇزۇش؛ دىلدىكى ئاشۇ نىيەت بىلەن ئەمەلىي ھەرىكەت بىردەك بولۇش يەنى تىلى بىلەن دىلى، ئىچى بىلەن تېشى بىردەك بولۇش؛ باشقىلار ئالدىدا

ئاشكارىلىنىپ قالسا سەت تۇرىدىغان، داۋاملىق ئۆز-ئۆزىنىلا ئويلايدىغان، مەسىلىرگە ئومۇمىي جەھەتتىن قارىمايلا بىر تەرەپلىمىلىك قاراشتا بولىدىغان ئىللەتلەردىن ساقلىنىش دېگەنلىكتۇر. رىيا بولسا — سەممىي بولمىغان بىرخىل بىنورمال ناچار ھېسسىياتتۇر. رىيا قىلغۇچى ئىنسان ئەمەلنى ئاللاھ ئۈچۈن قىلغاندەك تۇرسىمۇ ئەمەلىيەتتە باشقىلارغا كۆرسىتىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا ئاللاھتىنلا ساۋاب ئۈمىد قىلىپ تۇرمايلا، باشقىلاردىن يۈقىرى باھا تەمە قىلىدۇ. بىرەر خەير-ساخاۋەت قىلسا بۇنى باشقىلار ئۇقمايلا قالسا ياكى ساخاۋەت قىلىنغۇچى تەرەپتىن ئالاھىدە ماختاش ۋە تەشەككۈرلار بىلەن جاۋاب قايتۇرۇلمىسا كۆڭلى ھەرگىز ئارام تاپمايدۇ. مانا بۇ يامان ئاقىۋەتكە قېلىشنىڭ ئاساسىي سەۋەبلىرىدىن بىرى. شۇڭا بىز ئۆزىمىزنىلا ئويلايدىغان بىر تەرەپلىمىلىك كۆزقاراشلاردىن ساقلىنىپ، پۈتۈن كۆڭۈلنى ئاللاھ كۆرسەتكەن توغرا داغدام يولدا مېڭىپ، دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بەخت-سائادەتكە ئېرىشىشى ئۈچۈن ئۆزىمىزنى بېغىشلىشىمىز لازىم. توغرا يولنى ئېنىق بىلەلمەي يۇرۇڭۇاتقان كىشىلەرگە ھەرگىزمۇ قېيىداپ-يامانلاپ قويىاللىق قىلماسلىقىمىز، ھالاكەت زىندانىغا ئۆزىنى ئېتىۋاتقانلارغا قاراپ تۇرماي خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن سەممىي نەسىھەت قىلىشىمىز، دۇنيادىكى بەخت-سائادەت بىلەن ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتنى كۆڭلىڭ ئورتاق قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىشىمىز لازىم.

بەندىنىڭ ئۆزىنىڭ قىلغان ئاز-تولا ئەمەللىرىنى بەك يۇقىرى مۆلچەرلەپ مەغرۇرلىنىپ كېتىپ: "مەن چوقۇم ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق، ئاللاھنىڭ ئازابى ماڭا مەڭگۈ كەلمەيدۇ" دەپ پەرۋاسىز ھالەتتە يۈرىشى تولىمۇ خەتەرلىك. شۇنداقلا گۇناھ-مەئسىيەتكە چوڭقۇر پېتىپ كەتكەنلەرنىڭمۇ: "مەن ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە مەڭگۈ ئېرىشەلمەيمەن، مېنىڭ بولغىنىم بولغان" دەپ چۈشكۈنلۈك، ئۈمىدسىزلىك پاتقىقىغا پېتىپ قېلىشى تېخىمۇ خەتەرلىك. بەندىنىڭ ئۆز ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولۇۋاتقان-بولمايۋاتقانلىقىغا پەرۋا قىلماسلىقى، ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىدىن ئەندىشە قىلماي بېپەرۋالىق قىلىشى، ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولۇشىنى ئاللاھتىن تىلەپ ئىلتىجا قىلماسلىقى تولىمۇ ئەقىلسىزلىق. "قورقۇنچ ۋە ئۈمىد — ئىنسان ئۈچۈن قۇشتىكى بىر جۈپ قاناتقا ئوخشاش مۇھىم" (ھەدىس).

پەرۋەردىگارىمىز! بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئاقىۋىتىمىزنى ياخشى قىلغىن. ھەممىمىزنى ئۆزەڭ رازى بولىدىغان توغرا ئېتىقاد ئاساسىدا بىرلەشتۇرگىن، پەرۋەردىگارىمىز! بىز گۇناھ-مەئسىيەت يولىدىن سېنىڭ تەرىپىڭگە خىجىللىق ئىلكىدە كەچۈرۈم سورىغان ھالدا قايتىپ كەلدۇق، بىزنى رەھمىتىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىن ئۈمىدسىز قايتۇرىۋەتمىگىن. ئامىن!

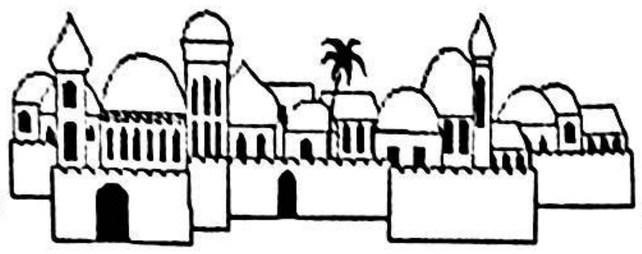

ئاللاه تائالانىڭ سىنىقىغا دۇچ كەلگەن ئۇچ كىشى ھەققىدە ئىبرەتلىك قىسسە

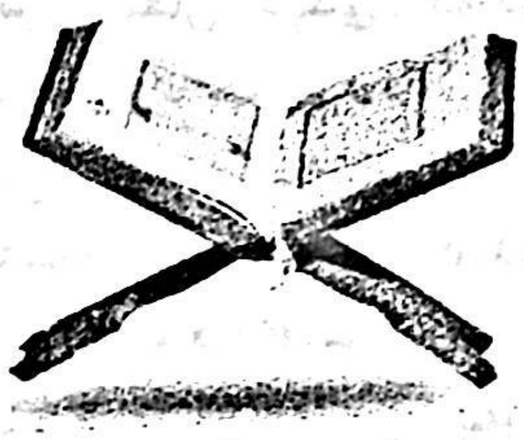
ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

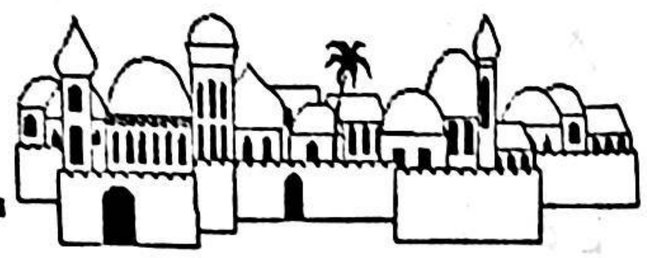
ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەنى ئىسرائىلدا بىر ئاق كېسەل، بىر تاز ۋە بىر ئەمادىن ئىبارەت ئۈچ ئادەمنى ئاللاھ سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇلارغا بىر پەرىشتىنى ئەۋەتتى. پەرىشتە ئاق كېسەلنىڭ ئالدىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئۇ: 'كىشىلەر مەندىن يىرگىنىدۇ، تېرەم تۈزۈلۈپ چىرايلىق رەڭدە بولۇشىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭ سىلاپ قويۇۋېدى، ئۇنىڭ رەڭگى تۈزۈلۈپ، تېرىسى چىرايلىق بولۇپ كەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. ئۇ: 'تۆگىنى ياكى كالىنى ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر بوغاز تۆگە ئاتا قىلدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'مېلىڭ بەرىكەتلىك بولسۇن' دېدى. پەرىشتە تازنىڭ يېنىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. تاز: 'كىشىلەر مەندىن يىرگىنىدۇ، بېشىم تۈزۈلۈپ چىرايلىق چېچىم بولۇشىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنى سىلاپ قويۇۋېدى، بېشى تۈزۈلۈپ چىرايلىق چاچ چىقتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. ئۇ: 'كالىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر بوغاز كالا ئاتا قىلدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'مېلىڭ بەرىكەتلىك بولسۇن' دېدى. پەرىشتە ئەمانىڭ يېنىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئەما: 'ئاللاھ كۆزۈمنى ئېچىۋەتسە، كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىنى كۆرسەم ئىكەنمەن' دېدى. پەرىشتە سىلاپ قويۇشى بىلەن ئاللاھ ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىۋەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭدىن: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئۇ: 'قوينى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر قوزىلىق ساغلىق ئاتا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مالىرى كۆپەيىپ، ئاق كېسەل بىر ئويمان تۆگىگە، تاز بىر ئويمان كالىغا، ئەما بىر ئويمان قويغا ئىگە بولۇپ قالدى. ئاندىن كېيىن پەرىشتە ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتى ۋە تۇرقىدا كېلىپ ئاق كېسەلگە: 'مەن مىسكىن ئادەممەن، سەپىرىمدە رىزىقىڭ يولىنى تېپىشقا ئامالسىز قالدىم، بۈگۈن تىلىكىمنىڭ ھەل بولۇشى ئاللاھتىن

قالسا ساڭلا باغلىق بولۇپ قالدى، سېنىڭ ردڭگىڭنى، تېرەڭنى چىرايلىق قىلغان، ساڭا مال بەرگەن ئاللاھنىڭ ھەققى ئۈچۈن سەندىن سەپىرىمدە ھاجىتىمدىن چىقىدىغان بىر تۆگە سورايمەن' دېدى. ئۇ:'مالىڭنى تېكشىلىك چىقىملىرى كۆپ' ددپ جاۋاب بەردى. پەرىشتە ئۇنىڭغا:'مەن سېنى تونۇيدىغاندەك تۇرىمەنغۇ، سەن كىشىلەر يىرگىنىدىغان ئاق كېسەل ئەمەسمىدىڭ؟ ئاللاھ ساڭا مال بەردىغۇ؟' دېدى. ئۇ:' بۇ مال ماڭا چوڭ ئۆتكەن ئاتا-بوۋىلىرىمدىن مىراس قالغان' دېدى. پەرىشتە:' يالغان ئېيتقان بولساڭ، ئاللاھ سېنى ئىلگىرىكىدەك قىلىپ قويسۇن' دېدى. پەرىشتە تازىنىڭ يېنىغا ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتى ۋە تۇرقىدا كېلىپ ئاق كېسەلگە قايسى گەپلەرنى دېگەن بولسا، ئۇنىڭغىمۇ شۇ گەپلەرنى دېدى. تازمۇ ئۇنىڭغا ئاق كېسەلنىڭ جاۋابىدەك جاۋاب بەردى. پەرىشتە تازغا:' يالغان ئېيتقان بولساڭ، ئاللاھ سېنى ئىلگىرىكىدەك قىلىپ قويسۇن' دېدى. پەرىشتە ئەمانىڭ يېنىغا ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتىدە كېلىپ:'مەن مىسكىن مۇساپىر ئادەممەن، سەپىرىمدە رىزىقىنىڭ يوللىرى كېسىلدى، بۇگۈن تىلىكىمنىڭ ھەل بولۇشى ئاللاھتىن قالسا ساڭلا باغلىق بولۇپ قالدى، سېنىڭ كۆزۈڭنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ئاللاھنىڭ ھەققى ئۈچۈن سەندىن سەپىرىمدە ھاجىتىمدىن چىقىدىغان بىر قوي سورايمەن' دېدى. ئەما:'مەن ئەما ئىدىم، ئاللاھ كۆزۈمنى ئەسلىگە كەلتۈردى، گاداي ئىدىم، ئاللاھ مېنى باي قىلدى، خالىغىنىڭنى ئالغىن. ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، سەن خۇدا ھەققى ئۈچۈن ئالىدىغان نەرسىنى بەرمەي، سېنى قېيىن ئەھۋالدا قويمايمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا:'مېلىڭنى ئۆزۈڭ ئالغىن، ئاللاھ سىلەرنى سىناپ كۆردى، ئاللاھ سەندىن رازى بولدى، سېنىڭ ئىككى ھەمراھىڭغا غەزەپ قىلدى' دېدى".

قۇرئان كەرىم

«قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل بولۇشى ھەققىدە قىسقىچە بايان

يۈسۈپجان سەمەت

بسم الله الرحمن الرحيم

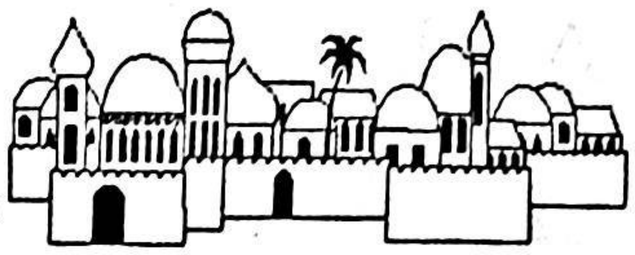
«قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل بولۇشى قاچان باشلانغان؟

"ساماۋى كىتابلارنىڭ ئانىسى" دەپ تەرىپلىنىدىغان «قۇرئان كەرىم» پەيغەمبىرىمىز 40 ياشقا كىرگەن چېغىدا، رامىزاننىڭ 17 - كۈنى نازىل بولۇشقا باشلىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىدا ئىبادەت قىلۋاتقان ۋاقتىتا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ھېكمەتلىك «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى ئېلىپ كەلگەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكرىكىنى سىققان، ئاندىن قويۇۋەتكەن، بۇ ئىش ئۈچ قېتىم تەكرارلانغان، ھەر قېتىمدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: "ئوقۇ" دېگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: "ئوقۇشنى بىلمەيمەن" دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۈچىنچى قېتىمدا جىبرىئىل ئۇنىڭغا ئېيتقانكى:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

——سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)، 1—5 - ئايەت

بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەزى ئالامەتلەر بىلدۈرۈلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈش كۆرسە ئەمەلىيەت خۇددى چۈشىدە كۆرگىنىدەكلا بولغان. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خىلۋەتلىكنى، جىمجىتلىقنى، يالغۇزلۇقنى ياقتۇرۇپ، ھىرا غارىدا پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىشقا باشلىغان... رىۋايەت قىلىنىشچە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: "ئۈيقۇدا ياخشى چۈشلەرنى بىلدۈرۈش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەلچىلىكى باشلانغانلىقىنىڭ تۇنجىسى. ئۇ خۇددى تاڭنىڭ نۇرىغا ئوخشاش كەلگەن چۈشنى كۆرەتتى. ئۇنىڭغا يالغۇزلۇق ياخشى كۆرسىتىلدى. ئۇ(ھىرا غارىدا) خالىي بولاتتى ۋە ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى بىر قانچە كېچە ئىبادەت قىلاتتى، ئاشۇ ئىبادەت ئۈچۈن ئوزۇقلۇق ئېلىۋالاتتى، ئاندىن خەدىچەنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلەتتى. ئۇ ھىرا غارىدىكى چاغدا ھەقىقەت

ئۇنىڭغا يېتىپ كەلگەنگە قەدەر ئاشۇنىڭدەك ئوزۇقلۇق ئېلىۋالاتتى. ئۇنىڭ قېشىغا پەرىشتە كەلدى ۋە:'ئوقۇ' دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'مەن ئوقۇشنى بىلمەيمەن' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتتى:' ئۇ مېنى قاتتىق سىقتى، مەتتاكى مەن چارچاش ھېس قىلدىم، ئاندىن قويۇۋەتتى. ئاندىن:«ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۇردى» دېدى'، شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇرىكى سېلىپ كەتكەن ھالدا قايتتى"دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

«قۇرئان كەرىم» قايسى تىلدا نازىل بولغان؟

«قۇرئان كەرىم» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا روشەن ئەرەب تىلى بىلەن نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

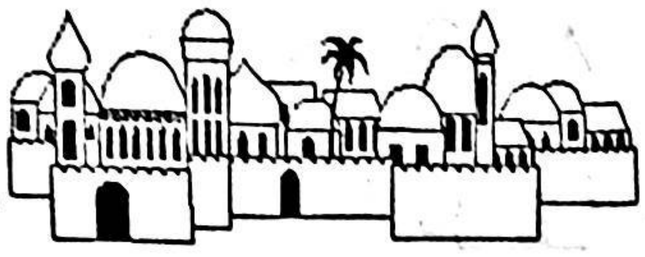
(قۇرئان) ئوچۇق ئەرەب تىلىدا (نازىل بولدى).

—«شۇئەرا»(26 - سۈرە)، 195 - ئايەت

ئاللاھنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىشىدىكى ھېكمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەينى چاغدىكى سېھىر تەرەققىي قىلغان، سېھىرگەرلىك ئەۋج ئالغان، سېھىرگەرلەر كۆپەيگەن شارائىت ئاستىدا"سېھىرلىك ھاسا" غا ئوخشاش ئىلاھىي مۆجىزىنى بېرىپ، ئۇنى بەنى ئىسرائىل(يەھۇدىي) قەۋمىگە ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ سېھىر-ئەپسۇنلىرىنى بىكار قىلغان.

شۇنىڭدەك ناسارا(خرىستىئان) لارنىڭ تېبابەتچىلىكى راسا تەرەققىي قىلغان بىر چاغدا، ئاللاھ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئىنجىلنى ۋە تېبابەتچىلىك ئىلمىنى ئاتا قىلىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنى"قۇتقۇزغۇچى خۇدا" دەپ بىلجىرلىغانلارنىڭ ساختىلىقلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان.

دەرۋەقە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي كېلىشتىن ئىلگىرى ئەرەبلەرنىڭ تىلى ئىنتايىن پاساھەتلىك بولۇپ، ئۇلار شېئىرغا ئۇستا كېلەتتى، ھەتتا سودا-سېتىق، گەپ-سۆزلەردىمۇ شېئىر بىلەن پاراڭلىشاتتى. ھەر يىلى بىر قېتىم شېئىر مۇسابىقىسى ئۆيۇشتۇرۇپ، كىمنىڭ شېئىرى بىرىنچىلىكنى ئالسا شۇنىڭ شېئىرىنى كەئبىنىڭ تېمىغا ئېسىپ قويۇشاتتى. مانا موشۇنداق بىر پەيتتە ئاللاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پاساھەت-بالاغەتتە مۆجىزىلىك «قۇرئان كەرىم»نى ئەۋەتكەن. شۇنىڭ بىلەن ئەرەبلەرنىڭ پاساھەت، بالاغەتلىك شېئىرلىرى «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئالدىدا ئەرزىمەس نەرسىلەرگە ئايلىنىپ قالغان. ئۇلار

قۇرئاندىكى كىچىك بىر سۈرىنىڭ نەرسىسىنى كەلتۈرەلمىگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كەلتۈرەلمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

بەندىمىز(مۇھەممەد)گە بىز نازىل قىلغان قۇرئاندىن شەكلەنسىزلار، قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى مەيدانغا چىقىرىپ بېقىڭلار. (قۇرئانغا تەئەررۇز قىلىشتا) ئاللاھدىن باشقا يارەمچىلارنىڭ ھەممىسىنى(يارەمگە) چاقىرىڭلار، (قۇرئان ئىنسانىنىڭ سۆزى دېگەن گېپىڭلاردا)راستچىل بولساڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

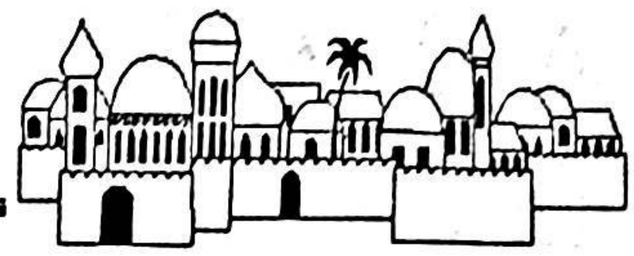
«قۇرئان كەرىم»نى كىم ئېلىپ چۈشكەن؟

قۇرئاننى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئېلىپ چۈشكەن. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىپ بېرەتتى ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەر يىلى رامىزاندا قۇرئاننى ئۆتكۈزۈۋالاتتى. ئۇ(جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام) قۇرئاندا"روھۇل ئەمىن"، "روھۇل قۇددۇس" دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، مۇپەسسىرلەرنىڭ بىرلىككە كېلىشىچە، ئۇ ۋەھىيگە ئەڭ ئىشەنچلىك پەرىشتە بولۇپ، بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي ئېلىپ كەلگەن. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بىر قانچە قېتىم ئەسلى سۈرىتىدە كۆرگەن بولۇپ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالتە يۈز قانىتى بار ئىكەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى تۇنجى نازىل بولغان ئايەت قايسى؟ ئاخىردا نازىل بولغىنىچۇ؟

بەزى كىشىلەر سۈرە«مۇددەسسىر»(74 ـ سۈرە)نىڭ ئايەتلىرى تۇنجى نازىل بولغان دېيىشىدۇ. بۇخارىنىڭ ھەدىسىگە ۋە كۆپلىگەن مۇپەسسىرلەرنىڭ كۆزقارىشىغا ئاساسلانغاندا سۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)دىكى"ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن..." دېگەن بەش ئايەت تۇنجى قېتىم نازىل بولغان. سۈرە«مۇددەسسىر» بولسا سۈرە«ئەلەق»نىڭ بەش ئايىتىدىن كېيىن تولۇق نازىل بولغان سۈرىدۇر.

بىر قىسىم كىشىلەر سۈرە «مائىدە»(5 ـ سۈرە)نىڭ 3 ـ ئايىتىدىكى"بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم" دېگەن ئايەتتىكى"بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم" دېگەن مەزمۇنغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئۇ ئايەتنى ئەڭ ئاخىردا نازىل قىلىنغان ئايەت دەپ قارايدۇ. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر"سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلارکى، ئۇ كۈندە سىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، ئاندىن ھەر كىشى قىلغان(ياخشى-

يامان) ئەمەلىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ. ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ،{سۈرە «بەقەرە»(2 - سۈرە)، 281 - ئايەت} دېگەن ئايەت ئەڭ ئاخىرقى قېتىم نازىل بولغان، چۈنكى، "بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم" دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرەفاتتىكى چاغدا«ھەججەتۇل ۋىدا» دا نازىل قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەت نازىل قىلىنغاندىن كېيىن 81 كۈن ياشىغان. ئەمما "سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى..." دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشتىن توققۇز كۈن بۇرۇن نازىل قىلىنغان دەپ قارايدۇ. دېمەك، بۇ ئايەت ئەڭ ئاخىرقى قېتىم نازىل بولغان. ئۇنداقتا ئاللاھ "بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم..." دېگەن تۇرسا يەنە نېمە ئۈچۈن ئايەت نازىل بولىدۇ؟ چۈنكى"بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم" دېگەن ئايەت شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ، چەكلىمە(ھالال - ھارام)لىرىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەرگىز ئەمدى ئايەت چۈشمەيدۇ دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن "شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى..." دېگەن ئايەت ئەڭ ئاخىردا نازىل بولغان ئايەتتۇر.

«قۇرئان كەرىم» قانداق نازىل قىلىنغان؟

«قۇرئان كەرىم» ئىككى خىل يول بىلەن نازىل قىلىنغان:

1. «قۇرئان كەرىم» لەۋھۇلمەھپۇزدىن دۇنيا ئاسمىنىغا قەدر كېچىسىدە بىراقلا نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا شۇنداق دېگەن:

بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن شەبى قەدرىدە نازىل قىلدۇق.

ـــسۈرە«قەدر»(97 - سۈرە)، 1 - ئايەت

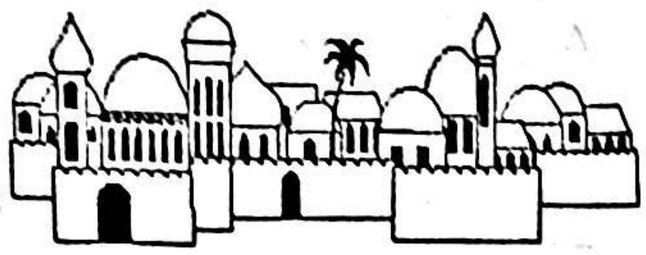
2. «قۇرئان كەرىم» 23 يىل جەريانىدا، دۇنيا ئاسمىنىدىن زېمىنغا بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شۇنداق دەيدۇ:""«قۇرئان كەرىم» رامىزان ئېيىدىكى قەدر كېچىسىدە دۇنيا ئاسمىنىغا بىراقلا نازىل قىلىنغان، ئاندىن(زېمىنغا) بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغان". ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغانلىقىنى سۈرە«بەنى ئىسرائىل»دە دەلىللەپ شۇنداق دەيدۇ:

قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە - دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق، ئۇنى تەدرىجي نازىل قىلدۇق.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 106 - ئايەت

سۈرە «فۇرقان»دىمۇ مۇنداق دەيدۇ:

كۇففارلار: 'قۇرئان نېمىشقا ئۇنىڭغا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىر قېتىمدىلا نازىل قىلىنمىدى؟' دېدى. سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش

ئۇچۇن، ئۇنى پارچە-پارچە نازىل قىلدۇق، ئۇنى ئايرىم-ئايرىم نازىل قىلدۇق.
——سۈرە«فۇرقان»(25-سۈرە)، 32-ئايەت

بۇ ئىككى ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى شۇكى، رىۋايەت قىلىنىشىچە، يەھۇدىي، مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇرئاننىڭ بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغانلىقىغا قاراپ ئەيىبلىشەتتى ۋە ئۇنى(قۇرئاننى) بىراقلا چۈشۈرۈشكە زورلايتتى؛ ھەتتا بىر يەھۇدىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:"ئى ئەبۇلقاسىم! قۇرئان خۇددى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋرات نازىل قىلىنغانغا ئوخشاش، ھەرگىزمۇ بىراقلا نازىل بولمايدۇ!" دېگەن. ئاللاھ بۇ ئىككى ئايەتنى ئۇلارغا رەددىيە بولۇشى ئۈچۈن نازىل قىلغان.

قۇرئاننىڭ بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنىشىنىڭ ھېكمىتى:

1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىنى مۇشرىكلارنىڭ ئەزىيەتلىرى ئالدىدا مۇستەھكەم قىلىش؛

2) ۋەھيى چۈشكەن چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سىلىق بولۇش(ئېغىر بولۇپ قالماسلىق)؛

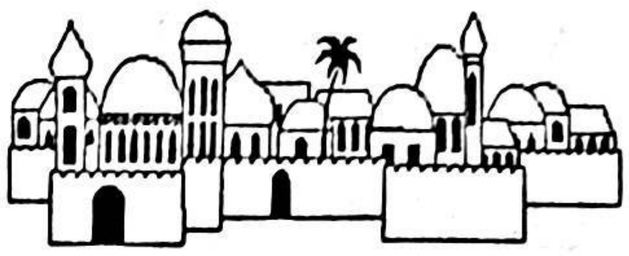
3)ساماۋى ھۆكۈملەرنى يولغا قويۇشتا تەدرىجىي بولۇش؛

4)مۇسۇلمانلارنىڭ قۇرئاننى يادلىشىغا، چۈشىنىشىگە ئاسان بولۇش؛

5)ئەمەلىيەت، رېئاللىققا ماس بولۇش؛

6)قۇرئاننىڭ كېلىش مەنبەسىگە يېتەكلەش.

«قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ قانۇنى، كۇففارلارنى، مۇناپىقلارنى ئاگاھلاندۇرغۇچى ئىلىم-ھېكمەت دېگىزى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن گۆھەر، ئۇنچە-مەرۋايىتلارنى ئېلىپ چىقىشىمىز كېرەك.

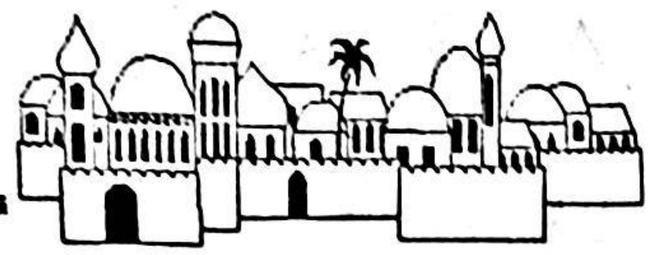
«قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدىكى يېڭى يۈكسىلىش

مۇھتەرەم ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانىڭ سۆيۈملۈك يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈپ بەرگەن مۇقەددەس كىتابى بولۇپ، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىردىنبىر مۆجىزە. «قۇرئان كەرىم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ 23 يىللىق پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن شانلىق دەۋردە جەمئىيەتنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجلىرى، كىشىلەرنىڭ رېئال تۇرمۇش شارائىتىغا ماس ھالدا تەدرىجىي نازىل بولغان. بۇ مۇقەددەس كىتاب 30پارە، 114سۈرە، 6236ئايەتتىن تەركىب تاپقان.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ تىلى دۇنيادىكى ھېچقانداق تىللاردا تېپىلمايدىغان ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق سۆز-ئىبارىلىرىنىڭ راۋانلىقى، مەزمۇنلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئالاھىدە ئىستىلىستىكىلىق ئېپادىلەش ئۇسلۇبى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان مۆجىزىلىك خۇسۇسىيەتلىرى 1400 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان دۇنيادىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، ئۇلارنى بۇ ئۇلۇغ، مۇقەددەس كىتابنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مۆجىزە ئىكەنلىكىگە قايىل قىلماقتا ھەمدە دۇنيادا نۇرغۇنلىغان تەتقىقاتچىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ مەخسۇس تەتقىقات تېمىلىرىغا ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن بۇ مۇقەددەس كىتابنىڭ ھەقىقىتى ئۈستىدە ئىزدىنىشىگە، تەتقىقات يۈرگۈزۈشىگە تۈرتكە بولماقتا. ئۇلارنىڭ بەزىسى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىسمى، سۈرىلىرى ۋە ئايەتلىرى ئۈستىدە توختالسا، يەنە بەزىسى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ھۆكۈملىرى، مەزمۇنلىرى ئۈستىدە توختالغان. ئۇلارنىڭ بىر بۆلۈكى«قۇرئان كەرىم»نىڭ يېزىلىشى، شەكلى ئۈستىدە توختالسا، يەنە بىر بۆلۈكى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئوقۇلۇشى، ئوقۇلۇش قائىدىلىرى ئۈستىدە توختالغان. دېمەك، ئۇلىمالار«قۇرئان كەرىم»نى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن تەتقىق قىلىپ، بۇ ساھەدە كىشىلەر ئۇچۇن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقارغان. «قۇرئان كەرىم»بىلىملىرى تېمىسىدا ئالاھىدە

توپلاملارنى يەزىپ چىقىپ، ئىسلام دىنىمىزغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان.

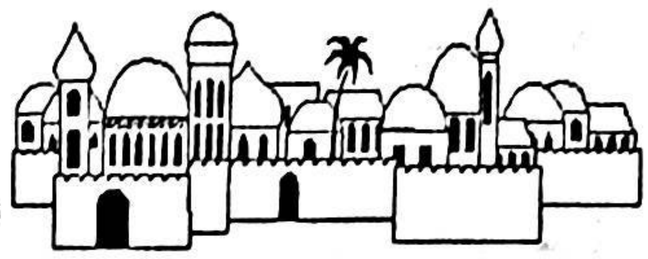
ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارغا بىز تاكى ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە (ئاسمان-زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

ـــــسۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 53-ئايەت

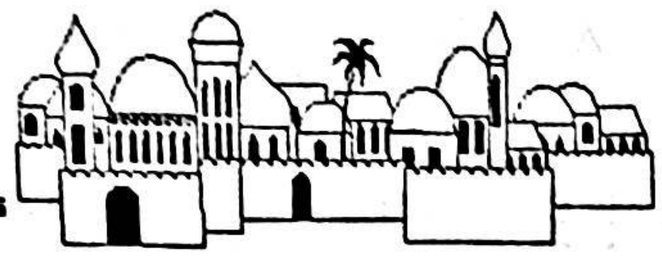
بىز بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى چۈشىنىۋالىمىزكى، جەمئىيەت تەرەققىي قىلىشۋاتقان نۇرغۇنلىغان ھەقىقەتلەر كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرماقتا، تەتقىقاتلارنىڭ سىرلىق نەتىجىلىرى ئۇلارنى چۆچۈتمەكتە، ھەر ساھە كىشىلىرىگە ئوخشاش بولمىغان مەزمۇنلاردىكى سوئال بەلگىلىرىنى چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىز ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلىدىغان بولساق، بىز ھازىر كۆرۈۋاتقان ھەم يېڭىلىق ھېس قىلىۋاتقان نۇرغۇنلىغان ئىشلارنىڭ بۇنىڭدىن 1400يىل ئىلگىرى «قۇرئان كەرىم» تىلىدا بايان قىلىنىپ، ئاللىبۇرۇنلا بېشارەت بېرىلگەنلىكىنى، بۇ ئاجايىپ ھەيران قالارلىق ئەھۋاللارنىڭ دەۋرىمۇدەۋر جەمئىيەتنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتىغا ياندىشىپ تەدرىجىي يۈز بېرىشى شۇ دەۋر، شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ھەقىقەت يولىغا مېڭىشى ئۈچۈن يېتەكچى رول ئوينايدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالىمىز.

ھازىرقى دەۋرىمىزدە ئېلېكترونلۇق مېڭە ئەڭ ئىلغار ھېسابلاش ماشىنىسى، ئۇنۇملۇك تەتقىقات ۋاستىسىگە ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن «قۇرئان كەرىم» ئېلېكترونلۇق مېڭە تەتقىقات ساھەسىگە كىرىپ، تەتقىق قىلىنىشقا باشلىدى. «قۇرئان كەرىم»نىڭ پۈتۈن نۇسخىسى ئېلېكترونلۇق مېڭىگە ئەتراپلىق ھالدا(ئۆلچەملىك يېزىلىش شەكلى، ئۆلچەملىك ئوقۇلۇش قائىدىلىرى، ئۆلچەملىك ئوقۇلغان ئاۋازى، ھەربىر سۆز، ئايەتلەرنىڭ ئۆلچەملىك

تەپسىرلىرى) تولۇق كىرگۈزۈلۈپ، «قۇرئان كەرىم»نى تەتقىق قىلغۇچىلارغا تولۇق قولايلىق شارائىت يارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن قايسى مەزمۇندىكى، قايسىئايەت ياكى بىر سۆزنى ئىزدىمەكچى بولغان كىشى شۇ مىنۇت، شۇ سېكۇنت ئىچىدە ئوقۇلغان ئاۋازى، يېزىلىش شەكلى، ئوقۇلۇش قائىدىسى ۋە ئۇنىڭ بىرلىككە كېلىنگەن ئۆلچەملىك تەپسىرلىرىنى ئوچۇق كۆرەلەيدىغان بولدى. بۇ ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى ساھەسىدە يېڭى نەتىجىلەر يارىتىلىپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئالاھىدە مۆجىزىلىرى، سىرلىق سان ـ سىفىرلىرى بايقاپ چىقىلدى. بۇ ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» ئۆزىنىڭ مۆجىزىلىك كارامىتىنى دۇنياغا يەنە بىر قېتىم جاكارلىدى ھەمدە ھەر ساھە ئۆلىمالىرىنى تېخىمۇ زور دەرىجىدە ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى.

تارىخىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، قۇرئان تەتقىقات ئىشلىرى ئەسلىدە «قۇرئان كەرىم»نى تەپسىر قىلىش، ئىزاھلاش، شەرھلەش ئىشلىرى بىلەن باشلانغان. ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ساھابىلەر «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن پەيغەمبىرىمىزگە مۇراجىئەت قىلاتتى. كېيىنكى دەۋرلەردە مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش، دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان. ئۇلار «قۇرئان كەرىم»نى تەپسىر قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان پرىنسىپىدا «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرىنىڭ ئوچۇق بولمىغان تەرەپلىرىنى ئالدى بىلەن «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرىنىڭ ئۆزىدىن چۈشىنىش، مۇجمەل كەلگەن جايلىرىنى بولسا، تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئايەتلەر بىلەن تەپسىر قىلىش، ئىزاھلاش بەلگىلەنگەن. ئەگەر «قۇرئان كەرىم»دە مەلۇم بىر مەسىلىگە تەپسىلىي بايان بولمىغاندا، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدىن تەپسىلىي ئىزاھلارنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى ئىزدىگەن. ئەگەر «قۇرئان كەرىم»دە مۇجمەل بايان قىلىنغان مەسىلىلەر ئۈستىدە ھەدىس شەرىپىمۇ تەپسىلىي توختالمىغان بولسا، ئۇ ھالدا، ئۆز ۋاقتىدا ساھابىلەرنىڭ بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدىكى كۆزقاراشلىرىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى ئىزدىگەن. ئەڭ ئاخىردا ئۆزلىرىنىڭ تىرىشچانلىقلىرى بىلەن ھەر خىل شەرت ـ شارائىتلارنى ھازىرلاپ، بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىقات يۈرگۈزگەن ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ «قۇرئان كەرىم»گە نىسبەتەن ئىزاھلىق رولىنى ئۈينايدىغان كۆزقاراشلىرىنى، چۈشەنچىلىرىنى بايان قىلغان. شۇ دەۋرلەردە ۋە يېقىنقى زامانلاردا نۇرغۇنلىغان يۇقىرى سەۋىيىلىك تەپسىرشۇناس تەتقىقاتچىلار بارلىققا كېلىپ، «قۇرئان كەرىم» توغرىسىدا ئالاھىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان ھەمدە كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىغا بۇ مۇقەددەس كىتابنىڭ چۈشىنىشلىك ئىزاھلىرىنى، تەپسىرلىرىنى تەقدىم قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئىسلام

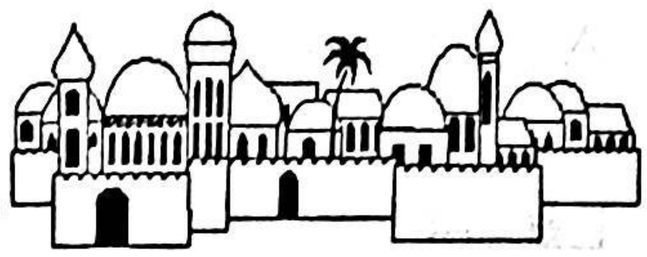

دۇنياسىدا نۇرغۇنلىغان تەپسىر كىتابلىرى بارلىققا كەلگەن. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، «قۇرئان كەرىم» دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان تىللارغا تەرجىمە قىلىندى ۋە تەپسىر قىلىندى. بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىرلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى، بىر تەرەپتىن كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئىسلام دىنىنى توغرا، ئوچۇق چۈشىنىشىگە ئاساس بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلام دىنىدا بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىشىغا، بۇ ئۇلۇغ مۆجىزىنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشىنىشىگە، ئۇنىڭغا قايىل بولۇشىغا گەۋدىلىك رول ئويناندى ھەمدە بەزىلىرىنىڭ پاك قەلبىدە ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئورۇن ئالدى. شۇڭا بۇ تەرجىمىلەردىن پايدىلانغان ۋە قايىل بولغان ھەمدە يېڭىدىن ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ئالىملاردىن گېرمانىيىلىك يازغۇچى دوكتور ھامىد مور فوس مۇنداق دېگەن:"مەن ھازىر «قۇرئان كەرىم»نىڭ سەۋدايى تەرجىمە قىلغان فرانسۇزچە نۇسخىسىدىن بىرنى سېتىۋالدىم. ئۇ مېنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ساقلاۋاتقان ئەڭ قەدىرلىك نەرسەم بولۇپ قالدى". يەنە ئەنگلىيىلىك يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان ھۇسەيىن زوف مۇنداق دەيدۇ:"مەن بىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ تەرجىمە قىلغان «قۇرئان كەرىم» نۇسخىسىدىن بىرنى ئوقۇدۇم. بۇ ئارقىلىق ئىسلام دىنى توغرىسىدا توغرا كۆزقاراشنى تۇرغۇزۇۋالدىم". ۋە يەنە ئىسلام دىنىغا كىرگەن بىر كىشى مۇنداق دېگەن:"مەن جوجارتى تىلىدا تەپسىر قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»نى تەتقىق قىلىپ چىقتىم. بۇ ماڭا ناھايىتى ياخشى يارەمچى بولدى ھەمدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىردىنبىر مۆكەممەل دىنىي كىتاب ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇرۇشۇمگە ئاساس بولدى".

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىۋاتقان «قۇرئان كەرىم» تەرجىمىلىرىمۇ دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ، ھەر خىل تىللاردا سۆزلەيدىغان، ھەر خىل مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئالىملارنىڭ ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىشىدىكى ئاساسىي مەنبەسى بولۇش بىلەن بىرگە، يەنە بىر تەرەپتىن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئۈچۈن ھەقىقەت يولىغا باشلايدىغان ھىدايەت چىرىغى، يېتەكچى ئىدىيىسى، يۈزلىنىدىغان قىبلىنامىسى ۋە ئۆزلىرى بىللە ساقلايدىغان ئەڭ سۆيۈملۈك ئەڭگۈشتەرگە ئايلانغان.

«قۇرئان كەرىم» ئۈستىدىكى يۇقىرىقىدەك ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە «قۇرئان كەرىم» ئېلېكترونلۇق مېڭە ئېكرانىغا كىرگەندىن كېيىن، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقات ئىشلىرى ئېلېكترونلاشقان زامانىۋى تەتقىقات باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

مەن بۇ يەردە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى سانائەت ئىشلىرى تەرەققىيات تەشكىلاتىنىڭ يارەمچى مۇتەخەسسىسلىك ۋەزىپىسىدە بولغان بىر

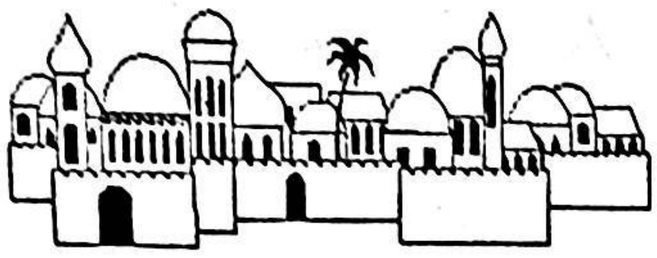

تەكرارلانغانلىرىنى ئېلىۋېتىپ قوشساق 162146 بولىدۇ. بۇ سان يەنىلا ئاشۇ سىرلىق 19نىڭ 8534 ھەسسىسىگە نەقلىشىپ چىقىدۇ.

دېمەك، بۇ سىرلىق 19 پۈتۈن «قۇرئان كەرىم» بىلەن زىچ باغلىنىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ سىرنىڭ تېگىگە يەتكەن، سىرىنى ئاچقان، جاۋابىنى تاپقان بىر كىشى بولمىغاچقا، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىمۇ ئۆز ئېكرانىدا يوغان بىر سوئال بەلگىسىنى چىقىرىپ كىشىلەرنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇرماقتا: "19" ؟

بىز بۇ يەردە مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتكەن سىرلىق 19 كۆرسەتمىلىرى ئامېرىكىلىق بۇ دوكتورنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئېلېكترونلۇق مېڭە ئارقىلىق تەتقىق قىلىپ ئېرىشكەن بىر قىسىم نەتىجىلىرى بولۇپ، بۇ پەقەت ھازىرقى دەۋرىمىزدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھەر خىل ئۇسۇللاردىكى قۇرئان تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ بىر قانچە تېپىك مىساللىرىدىنلا ئىبارەت.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقات ئىشلىرى دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ناھايىتى زور دەرىجىدە ئىلگىرىلەش ھاسىل قىلدى. تەتقىقات ئۇسۇللىرى، ۋاستىلىرى ئىلمىيلىشىشكە، زامانىۋىلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. بۇ ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان ئۆلىمالار يېڭى ئىلمىي تەتقىقات باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدا يېڭى يۈكسىلىشلەرنى پەيدا قىلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ئىسلام دىنىمىزنىڭ كەلگۈسىدە تېخىمۇ رونىاق تېپىشىدىن، ئىلمىي ئىشلىرىمىزنىڭ تېخىمۇ گۈللىنىشىدىن دېرەك بېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»، تەرەققىيات ۋە بىز

نۇرمۇھەممەت ھەسەن

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئىلمگە قىزىقتۇرۇپ ۋە ئۇنى ئۆگىنىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلار قارىمامدۇكى، تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى؟ ئاسمان قانداق ئېگىز قىلىندى؟ تاغلار قانداق تۇرغۇزۇلدى؟ زېمىن قانداق يېيىتىلدى؟

ـــسۈرە«غاشىيە»(88 ـ سۈرە)، 17 — 20 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ يالغۇز دىنىي بىلىملەرنىلا ئىگىلەپ قالماستىن، بەلكى بىئولوگىيە، ئاستىرونومىيە، ئارخېئولوگىيە، جۇغراپىيە بىلىملىرىنىمۇ ئىگىلىشى لازىملىقى، ئۇ بىلىملەرنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى چۈشىنەلەيمىز.

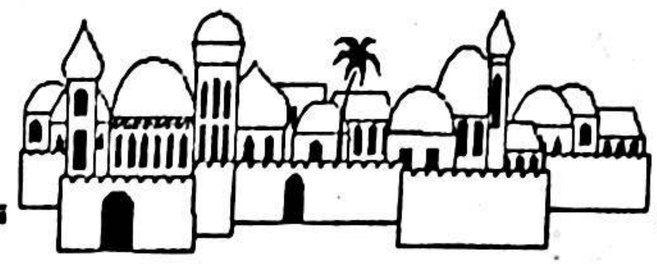
بۈگۈنكى كۈندە ئىلىم ـ پەننىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىسلام تەرەققىياتىدىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ھەقىقەتلەرنىڭ سىرى ئېچىلىپ، فىزىكا، خىمىيە ۋە باشقا پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن مەزمۇنلارنىڭ«قۇرئان كەرىم»دە ئاللىبۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ تەرەققىياتقا ئىنتىلىدىغان، پەن ـ تېخنىكىنى قوللايدىغان دىن ئىكەنلىكى، جۇملىدىن، «قۇرئان كەرىم» تەرەققىياتنىڭ يىلتىزى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ بەندىنىڭ سۆزى ئەمەس، بەلكى ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ كالامى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. «قۇرئان كەرىم»دە پەن بىلىملىرىگە ئائىت مەزمۇنلار كۆپ ئۇچرايدۇ:

بىرىنچى، ھازىرقى زامان ئالىملىرى ئاسمانلارنىڭ تۈمان ھالىتىدە ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغانكى، ئاللاھ زېمىننى يارىتىپ بولغاندىن كېيىن:

ئاندىن ئۇ ئاسمانىنى (يارىتىشقا)يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ تۈمان ھالىتىدە ئىدى، دېيىلگەن.

ـــسۈرە«فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ئىككىنچى، ئالىملار ئاينىڭ ئۆزى يورۇقلۇق چىقارماستىن، بەلكى قۇياش نۇرىنى قايتۇرۇش ئارقىلىق يورۇقلۇق تارقىتىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق مەزمۇن بار:

كېچه بىلەن كۈندۈزنى ئىككى ئالامەت قىلدۇق، كېچىنىڭ ئالامىتىنى كۆتۈرۈۋەتتۇق،...كۈندۈزنىڭ ئالامىتىنى يورۇقلۇق قىلدۇق.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 12 ـ ئايەت

ئاسماندا بۈرۈجلارنى، يېنىپ تۇرىدىغان چىراغنى(يەنى كۈننى)ۋە نۇرلۇق ئاينى ياراتقان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر.

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 61 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەردىن ئاينىڭ يورۇقلۇقنى قۇياشتىن(يەنى بىر چىراغدىن) قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇنداق بولمىسا ئىدى، ئاللاھ چوقۇم "ئىككى چىراغ" دېگەن بولاتتى، ھالبۇكى ئاللاھ بۇ يەردە "بىر چىراغ" دېگەن.

ئۈچىنچى، ھازىر ئالىملار ئادەم يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى ھاۋا شالاڭلىشىپ، نەپەس ئېلىشى قىينلىشىپ كېتىدۇ، دەپ ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تارايتىۋېتىدۇكى، (ئىمان ئېيتىش)ئۇنىڭغا گويا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ...

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 125 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئىنسان ھاۋاغا ئۆرلىگەنسېرى ساپ ھاۋا مىقدارى ئازىيىپ، نەپەس ئېلىش قىينلىشىپ، كۆكسى سىقىلىدىغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

تۆتىنچى، ئارخېئولوگىيە ئالىملىرى تاغلارنىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى يەر ئۈستىدىكى قىسمى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، قېقىلغان قوزۇقتا ئوخشايدۇ، ئۇ يەر تەۋرەشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ياكى يەر تەۋرەشنى ئاجىزلىتىشتا مۇئەييەن رول ئوينايدۇ دەپ ئوتتۇرىغا قويغان.«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟

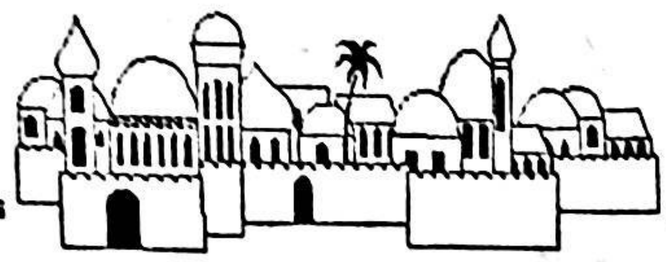
ـــــسۈرە«نەبە»(78 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

يەر تەۋرەپ ئۇلارنىڭ خاتىرجەمسىز بولماسلىقى ئۈچۈن، بىز زېمىندا تاغلارنى ياراتتۇق.

ـــــسۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

بەشىنچى، بوتانىكا ئالىملىرى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭمۇ باشقا جانلىقلارغا ئوخشاشلا جۈپ بولىدىغانلىقىنى(ئانىلىق ۋە ئاتىلىق ئۇرۇقى بولىدىغانلىقىنى) ۋە شۇ ئارقىلىق نەسىل قالدۇرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم» بۇ ھەقتە مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ:

ئاللاھ(پۈتۈن ئەيىب ـ نۇقسانلاردىن) پاكتۇر، ئۇ پۈتۈن شەيئىلەرنى

جۇپ ياراتتى. زېمىندىن ئۇنۇپ چىقىدىغان ئەرسلەرنىڭ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان ئەرسلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جۇپتى بار.

ـــــسۇرە«ياسىن»(36 ـ سۇرە)، 36 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەتتىن يالغۇز ئىنسان، ھايۋان، ئۆسۈملۈكلەرنىڭلا جۇپتى بولۇپ قالماستىن، بەلكى توك، ماگنىت ۋە خىمىيۋى ماددا زەررىچىلىرىنىڭمۇ مۇسبەت ۋە مەنپىيدىن ئىبارەت جۇپلۇكتىن شەكىللىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئالتىنچى، جۇغراپىيە ئالىملىرى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق پەلەستىننىڭ ئېرۇسالىم رايونىنى دۇنيا بويىچە يەر يۈزى ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ تۆۋەن رايون دەپ ئىسپاتلاپ چىقتى. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

رۇملۇقلار يېقىن بىر جايدا(زېمىننىڭ ئەڭ تۆۋەن يېرىدە) يېڭىلدى، ئۇلار يېڭىلگەندىن كېيىن بىرقانچە يىل ئىچىدە يېڭىدۇ.

ـــــسۇرە«رۇم»(30 ـ سۇرە)، 2ـــــ4 ـ ئايەتلەر

رۇملۇقلار بىلەن پارسلار ھازىرقى پەلەستىن رايونىدا ئۇرۇشقان بولۇپ، ئۇ ئېرۇسالىم رايونىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە نۇرغۇن مۇپەسسىرلەر مۇشۇ كۆزقاراشتا.

يەتتىنچى، مېدىتسىنا ئالىملىرى ئادەمنىڭ سېزىش قۇۋۋىتى تېرىگە ئورۇنلاشقان، ئەگەر تېرە كۆيدۈرۈلسە ئۇ جايغا بىر نەرسە قاتتىقراق تېگىپ كەتسىمۇ تېرە سەزمەيدۇ، چۈنكى كۆيدۈرۈلگەن تېرە سەزگۈرلۈكىنى يوقىتىدۇ دەپ كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ توغرۇلۇق مۇنداق مەلۇمات بار:

شۇبھىسىزكى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزىمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

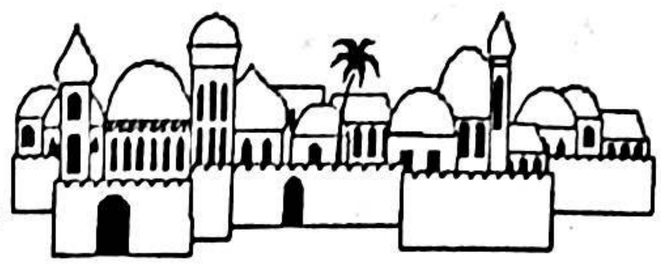
ـــــسۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 56 ـ ئايەت

دېمەك، بۇ ئايەتتىن سېزىماچانلىقنىڭ ھەقىقەتەن تېرىگە ئورۇنلاشقانلىقىنى ۋە كۆيدۈرۈلگەن تېرىنىڭ سېزىمچانلىقىنى يوقىتىدىغانلىقىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ.

سەككىزىنچى، دېڭىز ـ ئوكيان تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇشىچە، ئىككى ئوكيان ياكى ئىككى دېڭىز ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان تەبىئىي توسماق بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇيى بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشكەندەك كۆرۈنسىمۇ، بىراق بىر دېڭىزدىكى سۇنىڭ تەمى يەنە بىر دېڭىزدىكى سۇنىڭ تەمگە ئوخشىمايدىكەن، ئۇلارنىڭ سۇيى بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ ئارىلىشىپ كەتمەيدىكەن. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن:

ئۇ(ئاللاھ) ئىككى دېڭىزنى(بىرى تاتلىق، بىرى ئاچچىق) ئاققۇزدى، ئۇلار ئۇچرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توسما بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەيدۇ.

ـــــسۇرە«رەھمان»(55 ـ سۇرە)، 19ـــــ20 ـ ئايەتلەر

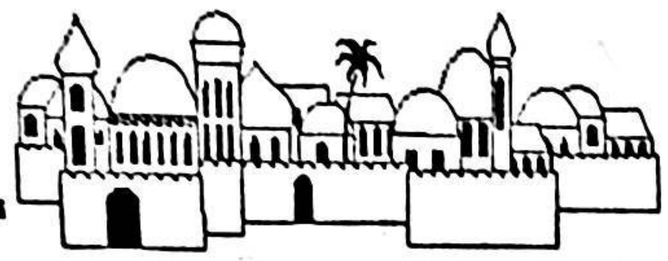

ئەنە يۇقىرىقىدەك پەن بىلىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۇنىڭدىن 14ئەسىر بۇرۇن يەنى پەن - مەدەنىيەت گۈللەنمىگەن، تەكشۈرۈش ئەسۋابلىرى يوق، ساۋاتسىزلىق ئەۋج ئالغان بىر دەۋردە مەيدانغا كېلىشى ئۇنىڭ چوقۇم ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى، ئۇنداق مول بىلىمنىڭ ئاللاھنىڭ كالامىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسىدە تېپىلمايدىغانلىقىنى، ھەمدە بۇنداق سىستېمىلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر كىتابنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەرگە چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ پەقەت ئاللاھ تاللىغان پەيغەمبەرگىلا چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ بېرىدۇ. بۇ نېمىدېگەن بۇيۇك ھەقىقەت - ھە! ئەنە شۇ ھەقىقەتنى بىلگەن، ئىسلام دىنى دۇنياسىدىكى تەرەققىياتنىڭ يېلتىزى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تەرەققىياتقا قارشى دىن ئەمەس، ئەكسىچە تەرەققىپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ياۋروپالىق ۋە ئامېرىكىلىق نۇرغۇن ئالىم ۋە مۇتەخەسسىسلەر «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇھەممەد پەيغەمبەر ئۆزى ئىجاد قىلغان كىتاب بولماستىن، بەلكى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتاب ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدى ھەم ئۇلاردىن بىرمۇنچىلىرى ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى. ھالبۇكى، بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىپ، قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرگە كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. باشقىلار قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرنى تونۇپ، ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى تەرەققىيات يولىغا ئىشلەتسە، بىزنىڭ بىرمۇنچە كىشىلىرىمىز قۇرئاننىڭ ھەقىقي قىممىتىنى چۈشەنمەي تۇرۇپلا ئۇنى شەكلەن ئۇلۇغلاۋاتىدۇ ياكى ھەر خىل مەنپەئەت، ئابروي ئىشلىرىغا دەستەك قىلىۋېلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىز باشقا بىرمۇنچە مىللەتلەردىن پەن - مەدەنىيەت، تەرەققىيات جەھەتتە ئارقىدا قالدۇق. تەرەققي تاپقان ئەللەردىكى بىلىملىك كىشىلەر قۇرئانغا قىزىقىپ، ئۇنىڭ سىر - ھېكمەتلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ ئۆزىگە تۇغرا ئېتىقاد يولى تېپىۋاتسا، بىزنىڭ بىرمۇنچە كىشىلىرىمىز قۇرئاننى نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈن سورۇنلىرىدا ۋە مازار - قەبرىستانلاردا يادلاپ ئوقۇشتىن باشقىنى بىلمەيۋاتىدۇ. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، قۇرئان كىشىلەرگە ھەر جەھەتتىن يېتەكچىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۆز كالامىدا شۇنداق دەيدۇ:

بۇ كىتابتا(يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق. (ئۇ)تەقۋادارلارغا يېتەكچىدۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 2 - ئايەت

جەمئىيىتىمىزدە، يەنە بەزى كىشىلەر، «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى مىسال كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارنى تەرەققىياتقا ئۇندىگەنلەرنى مەسخىرە قىلىپ، "بۇرۇنقىلار بىلمەپتىكەنمۇ؟ ئاتا - بوۋىمىز دېمىگەن، ئوتتۇرىغا قويمىغان نەرسىلەرنى بىز قوبۇل قىلامدىكەنمىز" دېيىشىدۇ، بۇنداق دېيىشنىڭ ئۆزى نادانلىقتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن سائا نازىل قىلىنغان نەرسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلدىغان ئادەم(ھەقنى كۆرمەيدىغان دىلى)كور ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟ (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا پەندـ نەسىھەت ئالىدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 19 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانلارنى پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش ۋە ئىگىلەشكە ئۇندەيدىغان نۇرغۇن ئايەتلەر بار:

شۇبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، روشەن دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 190 ـ ئايەت

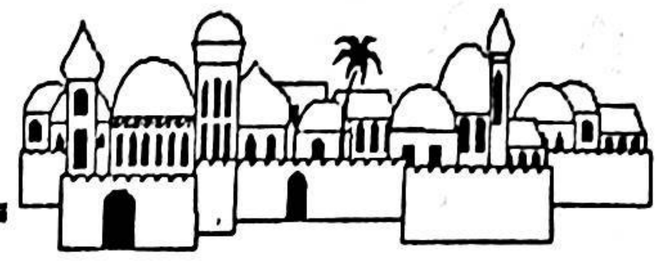
ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۆمىنلەر ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان)ھەقىقەتەن نۇرغۇن دەلىللەر بار. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە (ئاللاھ زېمىندا) تارقىتىۋەتكەن جانىۋارلاردا(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە)جەزمەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھنىڭ بۇلۇتتىن(كۆكتىن) يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن رىزىقلاندۇرۇپ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرۈشىدە ۋە شامالالارنىڭ يۈزلىنىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىدا، چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرىستىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 2ـــ5 ـ ئايەتلەر

(ئى مۇھەممەد!)ئېيتقىنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار.

ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 101 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈر ۋە مۇھىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. بىراق بىزنىڭ بىر قىسىم كىشىلىرىمىز: ”قۇرئاندىن چىقمىغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايمىز، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز قىلمىغان ئىشنى بىزمۇ قىلمايمىز، ئۇنى قىلساق يامان بولىدۇ، بۇنى قىلساق يامان بولىدۇ“ دەپ، مىللىتىمىزنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ئۆگىنىش ئىشلىرىغا توسقۇنلۇق قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قۇرئان تەلىملىرى توغرىسىدىكى بىلىمسىزلىكىنى، قۇرئاننىڭ ھەقىقىي قەدرىگە يېتەلمەيۋاتقان روھىي زەئىپلىكىنى ئاشكارىلاپ يۇرمەكتە. ھازىر كۆپىنچە ئائىلىدە بىرىدىن «قۇرئان كەرىم» بار، بەزىلەر ئۇنى ئوقۇپلا قويىدۇ، ئۇنىڭ سىرـ ھېكمىتىنى تەھلىل قىلمايدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئىدىيە ـ مەزمۇن، بىلىم، چۈشەنچىلىرىنى ئۆزلەشتۈرەلمەيدۇ، ئۆزلەشمىگەن نەرسە ئېسىدە قالمايدۇ،

ئېسىده قالمىغاندىكىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمايدۇ؛ بەزىلەر قۇرئاننىڭ ئوقۇپمۇ قويماي ئۇنى ئەگگۈشتەر بىلىپ ساقلاپ ياتىدۇ، بەزىلەر ھەتتا ئۇنى تاپاۋەتنىڭ دەستىكى قىلىۋالىدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بىزدە قۇرئاننىڭ قەدرىگە ھەقىقىي يېتەلەيدىغانلار ھەم ئۇنىڭ مۇقەددەس ئەھمىيىتىدىن پايدىلىنالايدىغانلار تولىمۇ ئاز. رەسۇلۇللاھ بىر ھەدىسىده مۇنداق دەيدۇ: ”ئى قۇرئان ئىگىلىرى (مۇسۇلمانلار)! قۇرئانغا ياستۇق ئورنىدا يۆلىنىۋالماڭلار، ئۇنى كۈندۈزىده ۋە كېچىده لايىقىدا ئوقۇڭلار، ئۇنى كىشىلەرگە تارقىتىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈڭلارنى باي دەپ ھېسابلاڭلار(پۇل يىغىش ئۈچۈن ئىشلەتمەڭلار). قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەر توغرىسىدا ئويلىنىڭلار، ئۇمىدكى سىلەر نەتىجە قازىنىسىلەر. ئۇنىڭ ساۋابىغا(مەنپەئىتىگە، پۇلغا) بۇ دۇنيادا ئالدىراپ كەتمەڭلار، چۈنكى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرەتتە ساۋاب بار“(بەيھەقى توپلىغان).

مانا بۇ ھەدىستىن «قۇرئان كەرىم»نى ھەرگىزمۇ پۇل تېپىشقا ئىشلىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلاپ، ئۇنىڭدىكى سىرلارنى ئېچىپ باشقىلارغا يەتكۈزۈشنىڭ لازىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

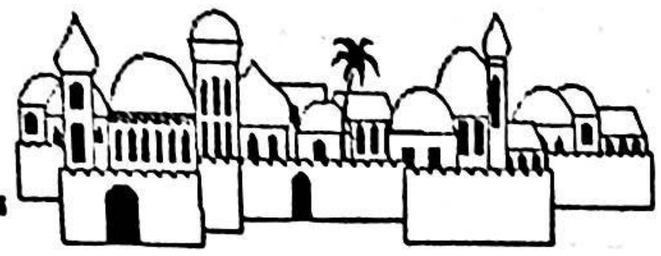
باشقا مىللەتلەر ئۆزىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكته. بىزمۇ تەرەققىيات يولىمىزنى يەنىلا ئۆزىمىز تېپىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن تىرىشىپ بىلىم ئىگىلىشىمىز، ئۆزىمىزنى مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم» ئىدىيىسى بويىچە تەرەققىيپەرۋەر مۇسۇلمانغا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك، ئېتىقاد ۋە ئىلىم ئىگىلەشلا بىزنى كامالەتكە، تەرەققىياتقا سازاۋەر قىلالايدۇ. ئەگەر تەرەققىياتقا ئىنتىلمەي ئۈجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دەپ غەپلەتته ئولتۇرساق، قالاق ھالەتته قالغىنىمىز قالغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئېنىق ئېيتقان:

ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ھۆرمەتلىك مۇسۇلمانلار! ھەممىمىز بىرلىكته ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئىگىلەپ، تەرەققىياتقا ئاتلىنىپ، مىللىتىمىزنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى يۇكسەلدۈرەيلى!

ئاللاھ تائالا ھەممىزگە مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلغاي ـــــئامىن!

«قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق

ئابابەكرى قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

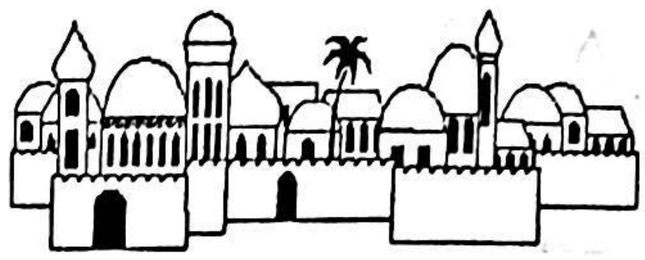
پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇركى:"كىمكى قۇرئان ئوقۇسا ئاندىن ئۇنى ياد ئالسا، ئۇنىڭ ھالال دېگىنىنى قىلسا، ھارام دېگىنىدىن يانسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ ۋە (ئۇ كىشىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن) ئۇنىڭغا دوزاخقا كىرىشكە ۋاجىپ بولغان ئون كىشىنى شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلىدۇ" (تىرمىزى توپلىغان).

«قۇرئان كەرىم» — بارلىق ھەمدۇسانا‌غا لايىق بولغان، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھنىڭ بۇيۇك كالامى. ئۆزىنىڭ ھەرقانداق زامانغا ماس، ئۆچمەس مۆجىزىسى بىلەن دۇنياغا داڭلىق مىسلىسىز كىتاب.

دۇنيادا «قۇرئان كەرىم»دەك ھەر دائىم ئوقۇلىدىغان كىتاب يوق(يەنى بىر ئائىلە، بىر مەھەللە، ھەتتا بىر رايوندىكى مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇپ توختىغان ۋاقتىتا، يەنە بىر ئائىلە، يەنە بىر مەھەللە، يەنە بىر رايوندىكى مۇسۇلمانلار ئۇنى ئوقۇۋاتقان بولىدۇ).

ئادەتتە، ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆيىدە بىردىن «قۇرئان كەرىم» تېپىلىدۇ. مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى كۆز قارىچۇقىنى ئاسرىغاندەك ئاسرايدۇ. ئۇلار ئۆيلەردە، مەسچىتلەردە ۋە باشقا جايلاردا ئولتۇرۇپ «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىپ، ھاياتقا بولغان ئۇمىدى ھەسسىلەپ ئېشىپ، ئۆزىنىڭ ئۇمىدسىزلىك ھالەتلىرىگە خاتىمە بېرىدۇ، ئۇنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، پاكىز رەختلەرگە ئوراپ، ئېگىز جايلاردا ساقلايدۇ. ئەتىگىنى بامدات نامىزىدىن كېيىن مەسچىتتە ئوقۇلغان قۇرئان تىلاۋەتلىرىگە قۇلاق سالىدۇ. ئەتىگەندە ئوقۇلغان بۇ قىرائەتتىن كۈندىلىك ئىشلىرىغا قۇۋت ـ بەرىكەت ئىزدەيدۇ.

بىرەر مۇسۇلمان قېرىندىشى ۋاپات بولسا، تۇيۇقسىز بېشىدا مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازلىرى ياڭرايدۇ؛ "يەتتىلىكى" ۋە "قىرقى" بولغاندا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىپ مۇسىبەت ئىگىلىرىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى ئىزدىشىدۇ ۋە ئۇنىڭ ساۋابىنى ۋاپات بولغۇچىنىڭ روھىغا بېغىشلايدۇ. رامىزان ۋاقتىلىرىدا ھەم بۇ چاغدىكى"تەراۋىھ" نامازلىرىدا قۇرئان خەتمە قىلىنىپ ئوقۇلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلار ئىچىدە مانا مۇشۇنداق سۆيۈپ ئوقۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۆلىما ـ ئالىملار قۇرئان، ھەدىس روھىغا ئاساسلىنىپ، «قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى بىر قانچىلىغان

ئەدەپ ـ ئەخلاقلارنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە «قۇرئان كەرىم»نى قانداق ئوقۇش، قانداق ھۆرمەتلەش توغرىسىدا كۆرسەتمىلەرنى بەرگەن:

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىشى، ئۆزىنى خۇش پۇراق قىلىشى ۋە مسۋاك ئىشلىتىشى لازىم، بولۇپمۇ چىش ۋە ئېغىز تازىلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەرنىڭ ئېغىزلىرىڭلار قۇرئاننىڭ يوللىرى، ئۇنداقكەن، سىلەر ئېغىزلىرىڭلارنى مسۋاك بىلەن تازىلاپ ياخشىلاڭلار"(ئىبنى ماجە توپلىغان).

※ قۇرئان تىلاۋەت قىلغاندا، پاك ئورۇندا بولۇش لازىم. مەسچىتنىڭ ئەڭ پاكىز، خاتىرجەم ئورۇن ئىكەنلىكى ھېچكىمگە سىر ئەمەس، ئەلۋەتتە.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، قىبلىگە قاراپ، ئاللاھتىن ئەيمەنگەن ھالدا، رۇس، تېتىك ئولتۇرۇپ ئوقۇش ياخشى دەپ قارىلىدۇ. لېكىن ئۇ كىشىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرى قۇرئان ئوقۇشتىن توسۇپ قويمىسا، غوۋغا يوق پاكىز ئورۇندا مېڭىپ ئوقۇشقا؛ ئۇيقۇسى توسۇپ قويمىسا يېتىپ ئوقۇشقا ھەم بولىدۇ. ئەمما قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئوقۇش ئەۋزەل.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، "ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەش شەيتانىر رەجىيم " ۋە "بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم" (سۈرە«تەۋبە»دىن باشقىسىدا) دېيىش لازىم. ئەگەر ئوقۇماقچى بولغان ئايەت مەلۇم سۈرىنىڭ باشلىمى بولمىسا "بىسمىللاھ..."نى دېيىش ـ دېمەسلىك ئىختىيار. "ئەئۇزۇ بىللاھ..."نى ھەرقانداق ۋاقىتتا دېيىش لازىملىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بىر ئايەت بار:

سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ (ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن.

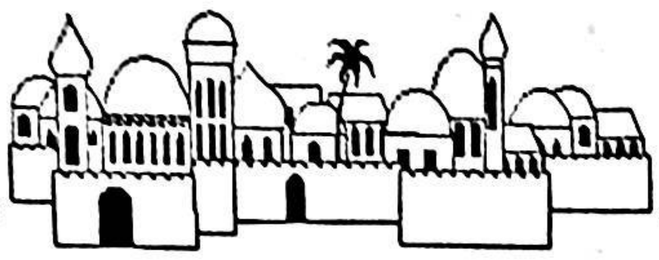
ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 98 ـ ئايەت

※ ئىمام نەۋەۋى مۇنداق دېگەن:"قۇرئان ئوقۇشقا تاللانغان ۋاقىتنىڭ ئەۋزىلى نامازدىكى ۋاقىت؛ ئاندىن كېچە، كېچىنىڭ ئاخىرقى يېرىمى، شام بىلەن خۇپتەننىڭ ئارىلىقى ۋە سۈبھىدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردۇر". شۇنداق، كېچىنىڭ قىرائىتى، بولۇپمۇ كېچىدە نامازدىكى ۋاقىتتا ئوقۇلغان قىرائەت ھەممىدىن ئەۋزەل. ساھابىلارنىڭ ئىچىدىكى قارىيلار كېچىدە قۇرئاننى كۆپ ئوقۇغانلىقتىن چىرايىنىڭ سېرىقلىقى، جىسمىنىڭ ئورۇقلۇقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇراتتى.

※ قۇرئاننى تەجۇىدلىك، ئالدىرىماي، تەمكىن ھالدا، چىرايلىق ئوقۇش لازىم. «قۇرئان كەرىم» مانا شۇنداق چاقىرىق قىلىدۇ:

قۇرئاننى تەرتىل بىلەن(يەنى دانە ـ دانە ئوچۇق) ئوقۇغىن.

ـــــسۈرە«مۇززەممىل»(73 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇرئانغا ئاۋازىكلار بىلەن زىننەت بېرىكلار. چىرايلىق ئاۋاز قۇرئانغا ھەقىقەتەن ھۆسنىنى زىيادە قىلىدۇ" (داريمى توپلىغان). ئاگلىغۇچى «قۇرئان كەرىم»نى ياخشى ئاۋاز، چىرايلىق ئاھاڭدا ئاگلىسا ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش كېلىدۇ. "قۇرئان ئوقۇكلار ۋە يىغلاكلار. ئەگەر يىغلىمساكلار يىغلىغانىنى دوراكلار"، دەيدۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (ئىبنى ماجە توپلىغان). ئالىملار: "بىر جۈزئى(بىر پارە) قۇرئانىنى تەرتىل بىلەن (دانە ـ دانە) ئوقۇش، ئىككى جۈزئى قۇرئانىنى تەرتىلسىز ئوقۇغاندىن ئەۋزەل" دەپ قارايدۇ.

* قۇرئان ئوقۇغاندا، ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى تەپەككۇر قىلىش ئۈچۈن كۆڭلىنى تەييار تۇتۇش لازىم. قۇرئاندىن بىر ئايەتنى تەپەككۇر قىلىپ ئوقۇش تەپەككۇر قىلماي قۇرئاننىڭ ھەممىسىنى ئوقۇغاندىن ياخشى. چۈنكى قۇرئان ئوقۇشتىكى مەقسەت ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئويلاپ تەپەككۇر قىلىشتۇر.

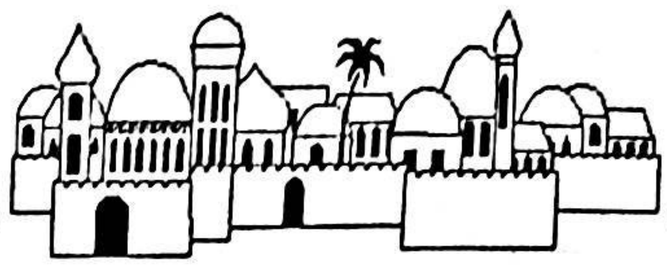
(بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر.

ـــسۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاننى تەرتىل بىلەن ئوقۇش سۈننەت. تەرتىل بىلەن ئوقۇغاندا قۇرئانىنىڭ مەنىلىرىنى كۆڭۈلدە مۇلاھىزە قىلغىلى بولىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "چۈشەنچىسىز ئىبادەتتە، تەپەككۇرسىز قىرائەتتە ياخشىلىق يوق".

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى مۇلاھىزە قىلىش مەقسىتىدە ھەربىر ئايەتنى ئوقۇغاندا توختاپ، تىنۇبلىپ ئوقۇش، رەھمەت ئايەتلىرىنى ئوقۇغاندا ئاللاھدىن رەھمەت تىلەش، ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلىقى زىكرى قىلىنغاندا، ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىش، بەزى ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى تولۇق چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن قايتىلاپ تەكرار ئوقۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇنداق قىلاتتى، ھەتتا بىر ئايەتنى تەكرارلاپ كېچىچە تۇرۇپ كېتەتتى.

* قۇرئان ئوقۇغۇچى خۇددى ئۆزىگە "ۋەھيى" تىلاۋەت قىلىنىۋاتقاندەك ياكى ئاللاھتىن بىۋاستە ئاگلاۋاتقاندەك ھالەتتە بولۇش لازىم. ئالىملاردىن بىرى مۇنداق دېگەن:"مەن قۇرئان تىلاۋەت قىلسام ياكى ھالاۋەت تاپالمايتتىم؛ كېيىن مەن قۇرئاننى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاگلاۋاتقاندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە تىلاۋەت قىلىپ بېرىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا تىلاۋەت قىلدىم؛ شۇ چاغدا بىرئاز ھالاۋەت تاپتىم. كېيىن بىر بالداق ئۆرلەپ ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامدىن ئاگلاۋاتقاندەك، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئوقۇپ بېرىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولدۇم؛ ئۇنىڭدىن كېيىن

تېخمۇ بىر بالداق ئۆرلەپ ئۇنى ئاللاهتىن بۈاستە ئاڭلاۋاتقاندەك ھېسسىياتتا ئوقۇدۇم؛ مانا شۇ چاغدا ئىپادىلەپ بەرگۈسىز لەززەت تاپتىم". شۇنداق، قارىيلارنىڭ ئېغىزىدىن چىقۋاتقان ئايەت — جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، ساھابىلەرنىڭ ئېغزىلىرىدىن چىققان ئايەتنىڭ دەل ئۆزى شۇ. مانا مۇشۇنداق يېقىنلىق مۇناسىۋەتنى ئويلىغاندا ئۇ ئادەم نېمىشقىمۇ لەززەت تاپالمىسۇن؟! مانا بۇ "مۇقەررەبىن" لەرنىڭ دەرىجىسى.

ئۇلار جەننەتكە ئەڭ ئالدىدا كىرگۈچىلەردۇر. ئۇلار نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەردە ئاللاهقا يېقىن بولغۇچىلاردۇر.

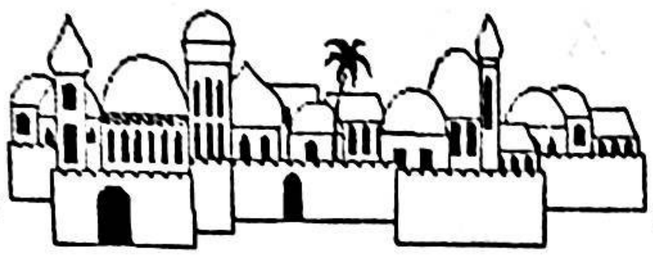
ـــسۈرە«ۋاقىئە»(56 ـ سۈرە)، 10 — 12 ـ ئايەتلەر

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى قۇرئاننىڭ مۇھكەم (مەنىسى ئوچۇق) ئايەتلىرىگە ئەمەل قىلىشى، مۇتەشابىھ (مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس) ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈشى، ئۇنىڭ ھەرخىل مىساللىرىدىن ئىبرەت ئېلىشى، ئۇنىڭ بېشارەتلىرىدىن خۇش بېشارەت قوبۇل قىلىشى، ئاگاھلاندۇرۇشلىرىدىن قورقۇشى، ئۇنىڭ ئاجايىباتلىرىدىن ئەجەبلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىگە ئېسىلىپ مېڭىشى لازىم.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، دىلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ ياكى ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرۇشى، زېرىكىپ قالماسلىقى لازىم. كۆڭۈل مايىللىقى بىلەن ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرۇشنىڭ بىرى بولمىسا ئۇ ئادەم قۇرئاندىن ناھايىتى ئاز مەنپەئەت ئالىدۇ. "قۇرئاننى تېتىك، كۆڭلۈڭلار تارتقان ۋاقىتتا ئوقۇڭلار. ئەگەر مالال بولۇپ قالساڭلار قوپۇپ كېتىڭلار" دەيدۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

※ قارىيلار پاكىز كىيىمى، ياخشى ئەخلاقى، ياخشى قىلىقلىرى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرۇشى ۋە قۇرئاننىڭ ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى. ئۇ قۇرئان رازى بولغىنىغا رازى بولاتتى، قۇرئان يامان كۆرگەننى يامان كۆرەتتى.

※ قارىيلار قۇرئاننى ئۇنتۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ ئوقۇپ تۇرۇشى، ئۇنى ياش ۋاقتىدا ياد ئېلىشى لازىم. بۇنداق ۋاقتتا ياد ئېلىنغان قۇرئان قان بىلەن گۆشكە ئارىلىشىپ، ئاسان يادىدىن كەتمەيدۇ. شۇنىڭدەك، قارىيلار قۇرئاننى كۆپەرەڭ ياد ئوقۇشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇرئاننى يادلاپ تۇرۇڭلار. ئۇ كىشىلەرنىڭ دىلىدىن قېچىش جەھەتتە باغلىقىدىن قاچىدىغان تۆگىدىنمۇ يامان" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). شۇنىڭ ئۈچۈن قارىيلار قۇرئاننى ھەپتىدە بىر قېتىم خەتمە(تامام) قىلىشى زۆرۈر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ھەپتىدە بىر

قېتىم خەتمە قىلىشقا بۇيرۇغان. ساھابىلەر ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ قارىيلاردىن بولغان ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد، ئوبەي ئىبنى كەئب، زەيد ئىبنى سابىت(رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)لەرمۇ يەتتە كۈندە بىر قېتىم، جۈمە كۈنلىكىدە خەتمە قىلاتتى. قارىيلار ھېچ بولمىغاندا 40 كۈندە بىر قېتىم بولسىمۇ خەتمە قىلىش لازىم. بىر ئادەمنىڭ قۇرئاننى ئۆگىنىپ ئۇنۇتۇپ قېلىشى ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر.

※ قارىيلار تەقۋادار بولۇشى لازىم. تەقۋادار بولماسلىق قۇرئاننى ئۇنۇتۇپ قېلىشقا چوڭ سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە «سەپۋە تۇتتافاسىر»دا ئىمام شافئى(رەھمەتۇللاھ)نىڭ مۇنداق شېئىرى مىسال كەلتۈرۈلگەن:

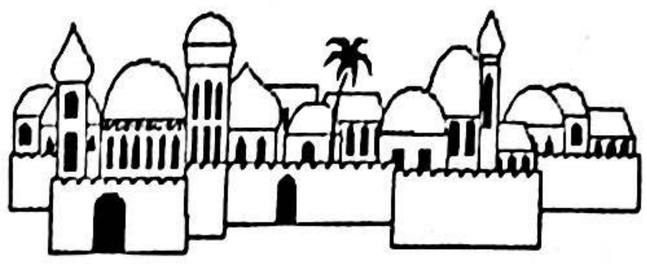
"ھال ئوقۇدۇم مەن ۋۈكەيىشگە مېنىڭ ئۇنۇتقاقلىقىمنى،
شۇئان، گۇناھلارنى تاشلاشقا يېتەكلىدى ئۇ مېنى.
خەۋەر بەردى جەزمەن ئۇ، ئىلىم دېگەن بىر نۇردۇر،
بېرىلمەيدۇ ئاسىيغا ئاللاھنىڭ بۇ نۇرى."

※ قۇرئان خەتمە قىلىدىغان ۋاقىتتا، ئائىلىسىدىكىلەرنى ۋە دوست-بۇرادەرلىرىنى چاقىرىپ دۇئاغا ئۇلارنىمۇ قاتناشتۇرۇش لازىم. بۇ ۋاقىت دۇئا ئىجابەت قىلىنىدىغان، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياغدىغان ۋاقىتتۇر. مۇمكىن بولسا خەتمە قىلىدىغان كۈنى روزا تۇتۇش كېرەك.

※ قۇرئاننى خەتمە قىلىپ بولغاندا، تاشلىنىپ قالغان شەكىلدە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ باشلىمىدىن يەنە باشلاپ ئوقۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئاننى خەتمە قىلىپ سۈرە«ناس»نى ئوقۇپ بولغاندا، يەنە سۈرە«فاتىھە»دىن باشلاپ ئوقۇيدىغانلىقى، ئاندىن سۈرە«بەقەرە»نى"ئۇلائىكە ھۇمۇل مۇپلىھۇن"غىچە ئوقۇپ، ئاندىن خەتمە دۇئاسى ئوقۇيدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان(داريمى توپلىغان). قۇرئاننى ئوقۇپ توختىغاندا "سەدەقەللاھۇل ئەزىم" دېيىش ياخشى، دەپ قارىلىدۇ.

※ قۇرئاننى بەزى چاغلاردا باشقىلاردىن ئاڭلاپ تۇرۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئاننى باشقىلاردىن ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەبى موسا ئەشئەرىگە قاراپ:"بىزگە رەببىمىزنى ئەسلىتىپ قوي" دەيتتى. ھەتتا قۇرئان تىڭشاپ ئولتۇرۇپ نامازۋاقتىنىڭ تەڭلىشىپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇقماي قالاتتى.

※ ھەر قانداق ئىلىمنى «قۇرئان كەرىم»دىن ئىزدەش لازىم. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر مىسال بار: "ئارىپ"لاردىن بولغان بىر زات پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ"مۇئمىننىڭ جېنى، ئۇنىڭ جەستىدىن خۇددى يۇمشاق خېمىردىن قىل چىققاندەك ئاسان چىقىدۇ" دېگەن سۆزىگە قۇرئاندىن دەلىل چىقامدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ قاپتۇ. ئاندىن قۇرئاننى ئالدىرىماي، تەپەككۇر

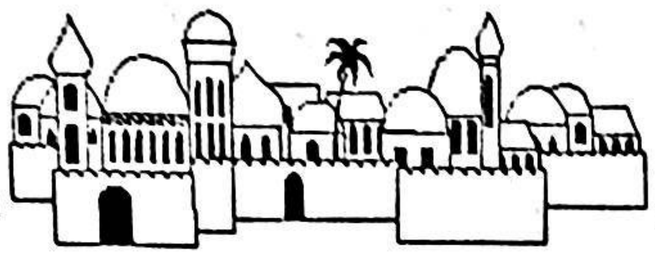
قىلىپ، ھەممىنى ئوقۇپ چىقىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭغا دەلىل تاپالماپتۇ. ئۇ بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى چۈشىدە كۆرۈپ قېلىپ بۇ ھەقتە سوراپتۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سەن ئۇنى سۈرە«يۈسۈف»دىن ئىزدىگىن" دەپتۇ. ئۇ ئۈيقۇسىدىن ئويغىنىپ دەرھال سۈرە«يۈسۈف»نى ئوقۇپ"ئۇلار يۈسۈفنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ بولۇپ قېلىشتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى كېسىۋېلىشتى"{سۈرە «يۈسۈف»(12-سۈرە)، 31-ئايەت} دېگەن ئايەتكە كەلگەندە تۇرۇپ ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە دەلىل تاپقانلىقىغا خۇرسەن بوپتۇ. ئەسلىدە ئۇ ئايالالار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ قالغان. شۇ ھەيرانلىقتا قوللىرىنىڭ ئاغرىغىنىنمۇ سەزمىگەن. شۇنىڭدەك مۆمىن سەكرات قىلىۋاتقاندا رەھمەت پەرىشتىلىرىنى، ئۆزىنىڭ جەننەتتىكى ئورنىنى ۋە ئۇنىڭدىكى نېمەتلەرنى، ھۆر قىزلارنى، ھەرخىل داچىلارنى كۆرۈپ كۆڭلى شۇلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ، ئۆلۈمنىڭ ئاغرىقىنى ھېس قىلمايدىكەن، دەپ ئويلاپتۇ. دېمەك، قۇرئاندىن ھەرقانداق ئىلىمگە دەلىل چىقىدۇ(ئىشارىتەن بولسىمۇ). "كىمكى قۇرئاننى تولۇق چۈشىنىدىكەن بارلىق ئىلىمنى چۈشەندۇرۇپ بېرەلەيدۇ" دەيدۇ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ.

※ قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتۇشقا بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:
ئۇنى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ.
——سۈرە«ۋاقىئە»(56-سۈرە)، 79-ئايەت

جۇنۇپ كىشىلەر ۋە ھەيزدار ئاياللارنىڭ قۇرئان ئوقۇشى ۋە ئۇنى تۇتۇشى دۇرۇس بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "**جۇنۇپ ۋە ھەيزدار ئاياللار قۇرئاننى ئوقۇشقا بولمايدۇ**" دەپ ئۇقتۇرىدۇ(ئىبنى ماجە توپلىغان). كىچىك تاھارىتى يوق كىشىلەر قۇرئان ئايەتلىرىنى ئوقۇشقا بولىدۇ، لېكىن قۇرئاننى تۇتۇشقا بولمايدۇ. كىچىك تاھارىتى يوق كىشىلەر تاھارەت ئېلىپ ئاندىن قۇرئاننى تۇتۇشى، ھېچ بولمىغاندا ئالدىراش زۆرۈر پەيتلەردە تەيەممۇم بىلەن تۇتۇشى لازىم. ئەمما كىچىك بالىلار قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتسا بولىۋېرىدۇ.

※ قۇرئان ئوقۇۋاتقاندا قۇرئان ئوقۇشنى توختىتىپ قويۇپ زۆرۈرىيەتسىز كىشىلەر بىلەن گەپ قىلىشقا ۋە قۇرئان ئوقۇۋېتىپ ئەسنەشكە بولمايدۇ. ئەگەر ئەسنەك كېلىپ قالسا قۇرئان ئوقۇشتىن توختاپ، ئاغزىنى قولى بىلەن ئېتىۋېلىش لازىم. چۈنكى ئەسنەك شەيتاندىن بولغاچقا، ئادەمنى ئاسان ئېزىلەككۇ-لەقۋا قىلىپ قويىدۇ.

قۇرئان ئوقۇشنى ئۈزۈپ قويۇپ كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىش مەكروھ. ئىمام بەيھەقى ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قۇرئان ئوقۇسا ئۇنىڭدىن پاراڭ بولمىغۇچە ھېچ كىم بىلەن سۆزلەشمەيدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغان.

※ قۇرئان ئوقۇۋاتقاندا قۇرئاندىن غاپىل بولۇپ باشقا نەرسىلەرنى ئويلاش ۋە قۇرئاننى ئۇچ كۈندىن ئاز ۋاقىتتا تامام قىلىش ياخشى ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى قۇرئاننى ئۇچ كۈندىن ئاز ۋاقىتتا تامام قىلسا ئۇ كىشى قۇرئاننى چۈشەنمىگەن بولىدۇ".

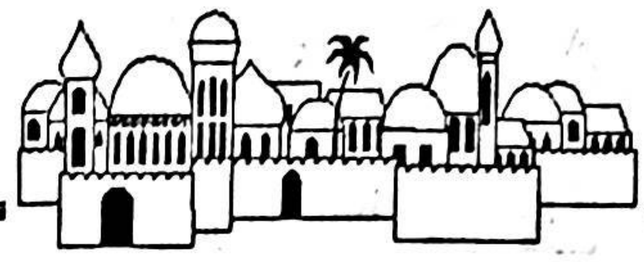
※ قۇرئاننى ۋاستە قىلىپ تىلەمچىلىك قىلىشقا، ھالال كەسىپ قىلماي قۇرئاننى دەسمايە قىلىپ جان بېقىشقا، ھەرخىل سودا ۋە باشقا مۇناسىۋەتلەردە ئۆزىنىڭ قارىيلىقىنى پەش قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنداق قىلىش كىشىلەرنىڭ ئېگىدا تەبىئي ھالدا «قۇرئان كەرىم» ۋە قارىيلارنىڭ ھۆرمىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ. «قۇرئان كەرىم» بۇيۇك كىتاب بولغاندىكىن ئۇنى ئوقۇغان قارىيلارمۇ باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرۇشى، ئۆزىنى پاك تۇتۇشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"كىمكى قۇرئان ئوقۇيدىكەن سورايدىغىنى ئاللاھتىن سورىسۇن. بۇندىن كېيىن ھەقىقەتەن بىر خەلقلەر كېلىدۇ. ئۇلار قۇرئان ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنى ۋاستە قىلىپ كىشىلەردىن تىلەمچىلىك قىلىدۇ" (ئەھمەد ۋە تىرمىزى توپلىغان). «مىشكاتۇل مەسابىھ»تە، بۇ ھەدىستىكى "تىلەمچىلىك" دېگەن سۆزگە "ھەقىقىي تىلەمچىلىك ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن تىلەمچىلىك"، دەپ شەرھى بېرىدۇ.

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى كىشىلەر مېنى ئەجەب ياخشى قارىيدۇ ئىكەن دېسۇن دەپ پەخىر قىلىش ئۈچۈن ئوقۇشقا بولمايدۇ، شۇنىڭدەك، تەپسىرشۇناسلىققا ئائىت بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ:" مېنى موللا ئىكەن دېسۇن" دەپ ئايەتلەرگە مەنە ئىزىتىپ، ئالىملار بىلەن جاڭجاللىشىپ ئىختىلاپ تېرىشقا ۋە «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى بىر-بىرىگە زىتلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى قۇرئانغا رايى بويىچە تەپسىر قىلىدىكەن، گەرچە توغرا تەپسىر قىلغان بولسىمۇ، ئۆز ئورنىنى دوزاختىن تەييارلىۋالسۇن"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»).

※ «قۇرئان كەرىم»نى ھۆرمەتلەش لازىم، شۇڭا ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتاب-ژۇرنال ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئېلىپ قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى، قۇرئان ئاللاھنىڭ سۆزى. ئاللاھ سۆزى ئەلۋەتتە باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

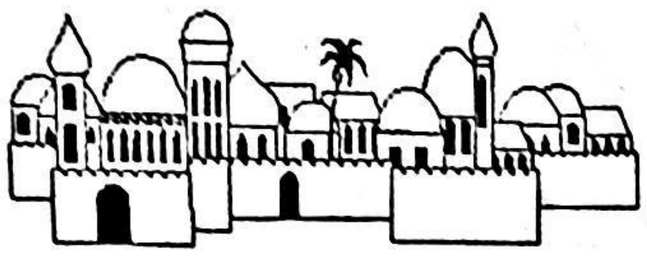
※ قۇرئاندىن"پالانى ئايەتنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن"، دېيىش مەكروھ، بەلكى "ئۇنۇتتۇرۇلۇپتىمەن" دېيىش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ مەن پالانى-پالانى ئايەتنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن دېيىشى ئەجەب يامان. ئۇنداق دېمەي ئۇنۇتتۇرۇلۇپتىمەن دېيىشى لازىم. قۇرئاننى يادلاپ تۇرۇڭلار..."(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

※ «قۇرئان كەرىم»نى پاكىز بولمىغان ئورۇن ۋە پەس جايلاردا قويۇشقا بولمايدۇ. جۇملىدىن ئادەمنىڭ دىلى(يۈرىكى)دىن تۆۋەن ئورۇنغا قويۇش

ياخشى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر جۇغلىشىپ پارە قۇرئان ئوقۇغان ۋاقىتتا پارە قۇرئانلارنى يەردە قويماي بەلكى ئېگىز شىرەلەردە قويۇش كېرەك. شۇنىڭدەك، قۇرئاننىڭ ۋاراقلىرىنى ئارقىغا قايرىپ، گېزىت ئوقۇغاندەك ئوقۇشقا بولمايدۇ.

※ بەك كونىراپ، ۋاراقلىرى تېتىلىپ كەتكەن قۇرئاننى ئوقۇش ياخشى ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭ ۋاراقلىرى تېتىلىپ يەرگە چۈشۈپ دەسسىلىپ قالىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ تېتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئادەملەر كۆپ ماڭمايدىغان پاكىز، يىراق جايلارغا ئاپىرىپ مۈسۈلمانىنىڭ جەستىنى دەپنە قىلغاندەك دەپنە قىلىش لازىم.

«قۇرئان كەرىم»دىكى تىلاۋەت سەجدىسى ھەققىدە

ئابابەكرى قارى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ ھەق سۆزبانەھۇ ۋە تائالا ئىنسانلارنى باتىل نەرسىلەرگە سەجدە قىلىشتىن ياندۇرۇپ، بىر ئاللاھقا سەجدە قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»نى نازىل قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم»نىڭ بارلىق قائىدە ـ پرىنسىپلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئىنسانلارنى ئاللاھقا سەجدە قىلىشقا يېتەكلىدى. مۇتتەقى ـ مۆمىنلەر «قۇرئان كەرىم»نىڭ چاقىرىقلىرىغا پۈتۈنلەي ئاۋاز قوشۇپ، 14 ئەسىر مابەينىدە بىر ئاللاھقا سەجدە قىلىپ كەلدى. ئىسلام شەرىئىتىدە قۇرئان ـ ھەدىس چاقىرىقىغا ئاساسلىنىپ بەلگىلەنگەن، نامازنىڭ غەيرىدىكى بىر سەجدە بار، ئۇ بولسىمۇ "تىلاۋەت سەجدىسى"دۇر. "تىلاۋەت سەجدىسى"ـــ «قۇرئان كەرىم» ئوقۇلۇپ، سەجدە ئايىتى زىكرى قىلىنغاندا ئوقۇغۇچىغا ۋە ئاڭلىغۇچىغا سەجدە قىلىش كېلىدىغان، ئۆزىدە تەشەھھۇد، تەھرىم ۋە تەسلىم بولماسلىق بىلەن نامازسەجدىسىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بىر سەجدە.

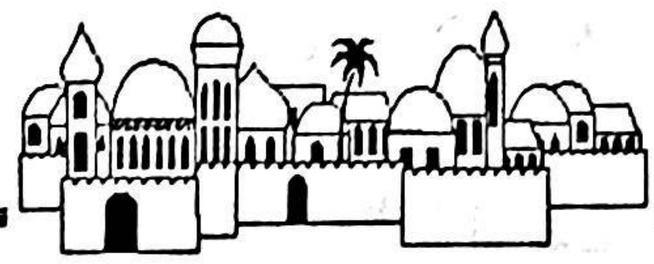
ئاللاھ «قۇرئان كەرىم »دە:

ئۇلارنىڭ يېنىدا قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا نېمىشقا سەجدە قىلمايدۇ؟

ـــسۇرە« ئىنشىقاق»(84 ـ سۇرە)، 21 ـ ئايەت

دەپ سەجدە ئايىتى ئوقۇلغاندا سەجدە قىلمىغانلارنى سۆكىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىش ئىمانىنىڭ دەلىلى ۋە جەننەتنىڭ يولى ئىكەنلىكىنى خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئادەم بالىسى سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان ۋاقىتتا سەجدە قىلسا شەيتان ئايرىلىپ يىغلايدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ:'ۋاي ئىسىت، ئادەم بالىسى سەجدىگە بۇيرۇلغاندى، سەجدە قىلدى، ئۇنىڭغا جەننەت بار؛ مەن سەجدىگە بۇيرۇلغانتىم، رەت قىلدىم، ماڭا دوزاخ بار' "(مۇسلىم توپلىغان).

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشنىڭ مۇھىملىقىنى سۆزلەپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان تىلاۋەت قىلاتتى ۋە سەجدە ئايىتى بار سۈرىلەرنى ئوقۇپ سەجدە قىلاتتى، بىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە سەجدە قىلاتتۇق، ھەتتاكى بەزىلەر پېشانىسىنى

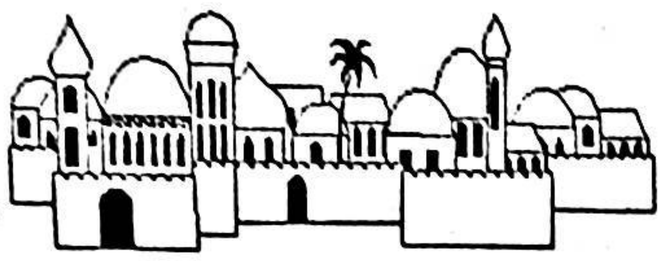

قويغىلى ئورۇنمۇ تاپالماي قالاتتى"(مۇسلىم توپلىغان).

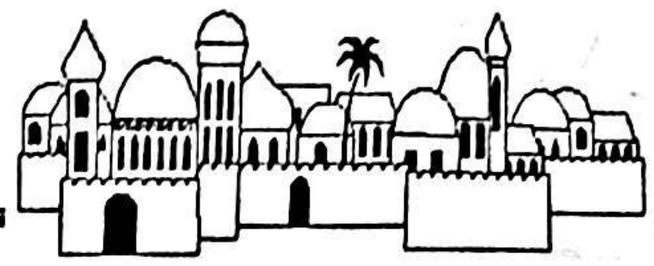
داڭلىق مۇجتەھىد ئالىملاردىن ئىمام مالىك، ئىمام شافىئى، ئىمام ئەھمەد (رەھمەھۇللاھ)لەر "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىش سۈننەت دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئەمما ئىمام ئەئزەم (رەھمەھۇللاھ) ئىبنى ئۆمەر(رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ) يەتكۈزگەن "ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇغان ۋە ئاڭلىغان كىشىنىڭ گەدىنىگە سەجدە قىلىش كېلىدۇ"(ئىبنى ئەبى شەيبە توپلىغان) دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرۈپ: "بۇ ھەدىستىن ۋاجىپلىق چىقىدۇ" دەپ قارايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە 14 ئورۇندا سەجدە ئايىتى بار بولۇپ، ئۇلار: سۈرە «ئەئراف»(7 - سۈرە)نىڭ 206 - ئايىتى؛ سۈرە«رەئد»(13 - سۈرە)نىڭ 15 - ئايىتى؛ سۈرە «نەھل»(16 - سۈرە)نىڭ 48 — 49 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)نىڭ 107 — 109 - ئايەتلىرى؛ سۈرە« مەريەم»(19 - سۈرە)نىڭ 58 - ئايىتى؛ سۈرە«ھەج»(22 - سۈرە)نىڭ 18 - ئايىتى؛ سۈرە«فۇرقان»(25 - سۈرە)نىڭ 60 - ئايىتى؛ سۈرە «نەمل»(27 - سۈرە)نىڭ 24 — 26 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«سەجدە»(32 - سۈرە)نىڭ 15 - ئايىتى؛ سۈرە« ساد»(38 - سۈرە)نىڭ 24 - ئايىتى؛ سۈرە«فۇسسىلەت»(41 - سۈرە)نىڭ 37 — 38 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«نەجم»(53 - سۈرە)نىڭ 62 - ئايىتى؛ سۈرە«ئىنشىقاق»(84 - سۈرە)نىڭ 21 - ئايىتى؛ سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)نىڭ 19 - ئايىتىدۇر.

يۇقىرىدىكى ئايەتلەرگە نەزەر تاشلايدىغان بولساق، سەجدە قىلىش ھەققىدىكى ئىبارىلەردە:1. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى پەرىشتىلەرنىڭ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتماي ئۈنىگۈنا سەجدە قىلىدىغانلىقى؛ 2.ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ھەرقانداق نەرسىنى باشقۇرۇشقا قۇدرىتى يېتىدىغان كاتتا ھۆكۈمرانلىقى بولغاچقا، پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلار ئىختىيارىي ۋە مەجبۇرىي يوسۇندا ئاللاھقا بويسۇنغاندىن سىرت، ئۇلارنىڭ سايىلىرىمۇ داۋاملىق تۇرده ئاللاھقا بويسۇنۇپ سەجدە قىلىدىغانلىقى؛ 3. ئاللاھ ياراتقان نەرسىلەرنىڭ سايىلىرىمۇ ئاللاھقا سەجدە قىلىش يۇزىسىدىن، ئوڭ - سولغا مايىل بولۇپ تۇرىدىغانلىقى ۋە ئاسمان - زېمىنلاردىكى پەرىشتىلەر، ھايۋانلار ئاللاھتىن قورقۇپ، بۇيرۇغانىنى قىلىپ، ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلمايدىغانلىقى، ئىنسانلارنىڭ بۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىپ ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن يۈز ئۆرۈمەسلىكى؛ 4. ئەھلى كىتابلارنىڭ سالىھ كىشىلىرى قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغدا تەسىرلىنىپ سەجدىگە بېرىپ: "پەرۋەردىگارىمىز پاكتۇر، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ" دەيدىغانلىقى ۋە يىغلىغان ھالدا سەجدىگە يىقىلىپ، قۇرئاننى ئاڭلاش بىلەن ئاللاھقا تېخىمۇ تەزەررۇ

قىلىدىغانلىقى؛ 5. بارلىق پەيغەمبەرلەرگە مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلارنىڭ مەرتىۋىلىرى شۇنچە ئۇستۈن بولسىمۇ، سەجدە قىلغان ۋە يىغلىغان ھالدا زېمىنغا يېقىلىدىغانلىقى؛ 6. ئاسمان-زېمىندىكى پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ ئاللاھقا سەجدە قىلىدىغانلىقى، ھەتتا مەجۇسىيلار خۇدا دەپ ئىبادەت قىلىۋاتقان قۇياشنىڭمۇ ۋە ئاي، يۇلتۇزلار، تاغلار، دەريالار، ھايۋاناتنىڭمۇ ئۆز ياراتقۇچىسىغا بويسۇنۇپ سەجدە قىلىدىغانلىقى، شۇنداقلا نۇرغۇن كىشىلەر ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ سەجدە قىلغان بولسىمۇ، كۆپ كىشىلەرنىڭ كۇفرىلىق قىلىپ سەجدە قىلمايۋاتقانلىقى ئازابقا دۇچار بولغانلىقى؛ 7. مۇشرىكلارغا "رەھمانغا (يەنى **ھەممە نەرسىگە رەھمىتى يەتكەن ئاللاھقا**) سەجدە قىلىڭلار" دېيىلسە ئۇلار:"رەھمان دېگەن نېمە؟ سەن بىزنى بۇيرۇغان نەرسىگە سەجدە قىلامدۇق؟" دەپ ئىسلام دىنىدىن تېخىمۇ يىراقلىشىدىغانلىقى؛ 8. سەبە شەھرىنىڭ ئايال پادىشاھى بىلقىس ۋە ئۇنىڭ خەلقلىرى قۇياشقا چوقۇنۇپ ئۇنىڭغا سەجدە قىلىدىغانلىقى(مۇسۇلمان بولۇشتىن ئىلگىرى)، شەيتان ئۇلارغا بۇ قىلمىشىنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى، ئۇلار ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرلارنى ئاشكارىلىغۇچى، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھقا سەجدە قىلمايدىغانلىقى؛ 9. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان ئېيتىدىغان كىشىلەرگە شۇ ئايەتلەر بىلەن ۋەز-نەسىھەت قىلىنسا، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن ئاللاھقا سەجدە قىلغان ھالدا يېقىلىپ، پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ۋە ھەمدو ئېيتىدىغانلىقى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتمايدىغانلىقى؛ 10. داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ سىنىغانلىقىنى بىلىپ ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلغانلىقى ۋە سەجدە قىلىپ تەۋبە قىلغانلىقى؛ 11. كېچە بىلەن كۈندۈز، كۈن بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلىرى بولغاچقا، قۇياشقىمۇ، ئايغىمۇ سەجدە قىلماسلىق، بەلكى ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا سەجدە قىلىشنىڭ لازىملىقى، ئەگەر كۈففارلار چوڭچىلىق قىلىپ ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن باش تارتسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى پەرىشتىلەر كېچە-كۈندۈز ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ مالال بولۇپ قالمايدىغانلىقى؛ 12. مۇشرىكلارنى«قۇرئان كەرىم»نى ئاڭلىغاندا زاڭلىق قىلىپ كۈلمەسلىككە، بەلكى يىغلاشقا، غاپىل بولماسلىققا، ئاللاھقا سەجدە قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىش؛ 13. مۇشرىكلارنىڭ ئىمان ئېيتىشقا ئوچۇق دەلىل تۇرسىمۇ ئىمان ئېيتمىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ يېنىدا قۇرئان ئوقۇلسا سەجدە قىلمىغانلىقىنى ئەيىبلەش؛ 14. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھقا يېقىنلىق ھاسىل قىلىش ئۈچۈن سەجدە قىلىشقا چاقىرىش قاتارلىق مەزمۇنلار ئىپادىلەنگەن(يۇقىرىدىكى14 سەجدىنىڭ مەزمۇنى

«سەفۋەتۈتتافاسسر» ۋە ئۈيغۇرچە «قۇرئان كەرىم»دىن ئىلىنغان). بۇ مەزمۇنلار ئايەت سەجدىسى ئوقۇلغاندا سەجدە قىلىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ئۇقتۇرىدۇ.

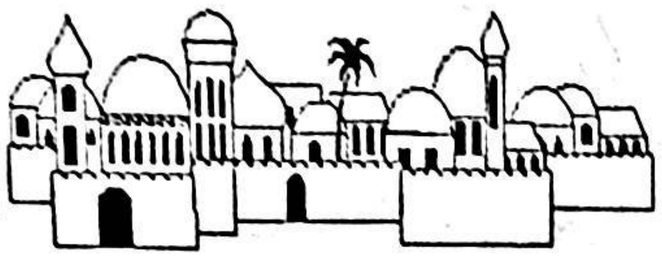
ئۇنداقتا تىلاۋەت سەجدىسىنى قانداق قىلىش كېرەك؟

سەجدە ئايىتىنى تىلاۋەت قىلغاندا تىلاۋەت قىلغۇچىغا(گاسلىقتىن ئۆزى ئاڭلىماي قالسىمۇ) ۋە ئاڭلىغۇچىغا(ئۆزى ئاڭلىسا ياكى ئاڭلاپ قالسىمۇ) سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. تىلاۋەت سەجدىسى نامازدا ئوقۇلسا دەرھال سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. نامازدا ئوقۇلغان ئايەت سەجدىسى نامازنىڭ بىر جۈزئىسىدەك بولۇپ قالغاچقا ئۇنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ. شۇڭا قىرائەتنى توختىتىپ، سەجدىنى نىيەت قىلىپ، رۈكۇ قىلىۋەتسىمۇ ياكى ئايرىم سەجدە قىلسىمۇ ۋە ياكى نامازنىڭ رۈكۇ-سۈجۈدىغا قوشۇپ، بىرگە سەجدە قىلىشنى نىيەت قىلىۋەتسىمۇ بولىدۇ. ئەگەر نامازدا ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇپ بولۇپ قىرائەتنى توختاتماي، ئۇچ ۋە ئۇنىڭدىن كۆپرەك ئايەتنى ئوقۇۋەتسە، نامازنىڭ ئىچىدە ئايرىم سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. ئەمما نامازنىڭ سىرتىدا سەجدە ئايىتى ئوقۇلسا سەجدە قىلىشنىڭ ۋاقتى مۇئەييەن ئەمەس، كېيىنرەك ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. لېكىن سەجدە ئايىتى ئوقۇلغان ۋاقىتتىلا سەجدە قىلىش ياخشى(بۇ، سەجدە قىلىشقا مەكرۇھ ۋاقىت بولمىسىلا).

ئەگەر ئىمام نامازدا ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇسا ئىقتىدا قىلغانلار ئىمامغا ئەگىشىپ سەجدە قىلىدۇ. لېكىن ئىقتىدا قىلغۇچى ئوقۇسا ئوقۇغۇچىغىمۇ ۋە ئاڭلىغۇچىغىمۇ سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. بىر سەجدە ئايىتىنى بىر ئورۇندا قانچە رەت ئوقۇۋەتسە بىرلا سەجدە كېلىدۇ. بىر سەجدە ئايىتى بىر قانچە ئورۇندا ئوقۇلسا، ھەر بىر ئورۇنغا بىردىن سەجدە كېلىدۇ. بىر ياكى كۆپ ئورۇندا قانچە سەجدە ئايىتى ئوقۇلسا ھەربىر سەجدە ئايىتىگە بىردىن سەجدە كېلىدۇ.

سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغۇچى بىر ئورۇندا تۇرۇپ ئوقۇسا، ئەمما ئاڭلىغۇچى ئورۇن يۆتكىلىپ ئاڭلىسا، ئاڭلىغۇچىغا ھەر بىر ئورۇنغا بىردىن سەجدە كېلىدۇ. يول ۋە ئوچۇقچىلىق مەيدانلاردا سەجدە ئايىتىنى ئوقۇپ، ئۇچ قەدەم يۆتكىلىپ يەنە ئوقۇش، دەريا ياكى چوڭ كۆلچەكلەردە سۇ ئۈزۈپ ئوقۇش قاتارلىقلار ئورۇن يۆتكەلگەنلىك بولىدۇ. ئەمما سەجدە ئايىتىنى ئوقۇۋېتىپ كىچىك ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىغا يۆتكىلىش، مەسچىتنىڭ ئىچىدە يۆتكىلىش، گەرچە چوڭ بولسىمۇ، ئۈستىگە چىققان كېمە ياكى ماشىنىلارنىڭ مېڭىشى، بىر ئوتلام سۇ ئىچىش، بىر چىشلەم تاماق يېيىش، ئۇچ قەدەمدىن ئاز مېڭىش، ئورۇندىن تۇرۇش، بىر نەرسىگە مىنىش ۋە ئۇنىڭدىن چۈشۈش قاتارلىقلار ئورۇن يۆتكىلىش ھېسابلانمايدۇ.

تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىشقا تۆۋەندىكى شەرتلەر ئورۇنلىنىدۇ:

تاھارەتلىك بولۇش، ئەۋرىتىنى يېپىش، قىبلىگە قاراش، نىيەت قىلىش، بەدەن، كىيىم، سەجدە قىلىدىغان ئورۇن قاتارلىقلارنى نىجاسەتتىن پاكلاش كېرەك. قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇچىنىڭ "سەجدە قىلىشقا تەييارلىقىم يوق" دەپ سەجدە ئايىتىنىلا ئايرىپ ئوقۇماي قويۇشى مەكرۇھ . بۇنداق قىلىش «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەرتىپىنى بۇزۇشتەكىلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئايرىپ قويماي ئوقۇۋېرىپ: بىز(دەۋىتىگىنى) ئاڭلىدۇق ۋە(ئەمرىگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىگىنى تىلەيمىز، ئاخىر يانىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىگىدۇر.

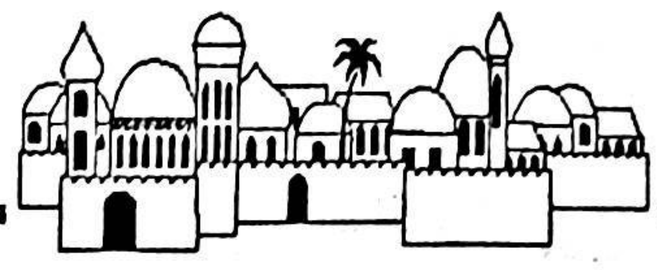
ـــــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 285 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى ئوقۇشى ۋە كېيىن سەجدە قىلىۋېلىشى لازىم.

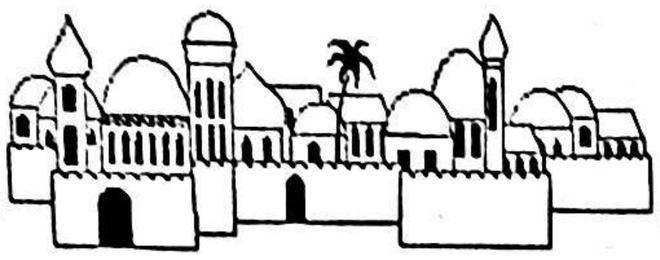
ئۇخلاغلىق ئادەمدىن، بىھوش ياكى سارىڭ ئادەمدىن، بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك بالىدىن ئاڭلانغان سەجدە ئايىتىگە سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. ئادەمدىن باشقا، قۇش، شاتۇت، ئۆگىتىلگەن مايمۇن، ئۇنىڭلۇ، سىنئالغۇ، تېلېۋىزىيە ۋە رادىئو قاتارلىقلاردىن ئاڭلانغان سەجدە ئايىتىگە سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. ھەيز ـ نىپاسدار ئايالار، جۇنۇب كىشىلەر سەجدە ئايىتىنى ئاڭلىسا ۋە ئوقۇپ قالسا (ئەسلىدە بۇلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشىغا بولمايدۇ) ئۇلارغا سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار سەجدە ئەھلى ئەمەس، ئەمما ئۇلاردىن ئاڭلىغان كىشىگە سەجدە قىلىش كېلىدۇ.

ئەرەب تىلىدىن غەيرىي تىلغا تەرجىمە قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»دىكى سەجدە ئايىتىنىڭ تەرجىمىسىنى ئوقۇسا، ئىمام ئەئزەمنىڭ قارىشىدا شۇ ئايەتنىڭ سەجدە ئايىتى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلىسىلا سەجدە قىلىش كېلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئىككى شاگىرتى ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ بىلەن ئىمام مۇھەممەدنىڭ قارىشىدا سەجدە كەلمەيدۇ. سۇرە «ھەج»دىكى ئىككىنچى سەجدىنى، ئىمام ئەئزەم:"رۇكۇ بىلەن سەجدە بىر ـ بىرىگە يېقىن كېلىپ قالغاچقا، ئۇ نامازغا مۇناسىۋەتلىك سەجدە، تىلاۋەت سەجدىسى ئەمەس" دەپ قارايدۇ.

تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىشنىڭ شەكلى مۇنداق:قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ تەكبىر ئېيتىدۇ ۋە سەجدە قىلىدۇ. سەجدىدە نامازنىڭ سەجدىسىگە ئوخشاش ئۇچ قېتىم "سۇبھانە رەببىئۇل ئەئلا"نى تىلغا ئېلىپ تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە يەنە بىر تەكبىر ئېيتىپ سەجدىدىن باش كۆتىرىدۇ. ئەگەر سەجدىدە ئۇچ قېتىم تەسبىھ ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن "سەجدە ۋەجھى لىللەزى خەلەقەھۇ، ۋە شەققە سەمئەھۇ، ۋەبەسەرەھۇ، بىھەۋلىھى ۋەقۇۋۋەتىھى"(مېنىڭ يۈزۈم شۇ يۈزنى ياراتقان ۋە ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن شۇ يۈزگە قۇلاق ۋە كۆز پەيدا قىلغان بىر زاتقا سەجدە قىلدى) دېگەن دۇئانى ئوقۇسا ناھايىتى ياخشى(پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇ دۇئانى ئوقۇيتتى). تۆۋەندىكى ھەدىستە تىلغا ئېلىنغان دۇئانى ئوقۇسىمۇ

بولىدۇ: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:"بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇنداق دېدى:يا رەسۇلۇللاھ مەن ھەققەتەن كېچىدە بىر چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە بىر دەرەخنىڭ ئارقىسىدا نامаз ئوقۇۋاتقۇدەكمەن، ئاندىن سەجدە قىلدىم، ھېلىقى دەرەخمۇ مېنىڭ سەجدەمگە ئەگىشىپ سەجدە قىلدى. مەن ئۇ دەرەخنىڭ مۇنداق دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم: 'ئاللاھۇممەكتۇپ لى بىھا ئىندەكە ئەجرەن، ۋەزەئ ئەننى بىھا ۋىزرەن، ۋەجئەلھالى ئىندەكە زۇخرەن، ۋە تەقەببەلھا منى كەماتەقەببەلتەھا من ئەبدىكە داۋۇدە' "(ئى ئاللاھ ئۇ سەجدىنىڭ سەۋەبى بىلەن ماڭا دەرگاھىڭدا كۆپ ئەجرىنى پۈتكىن ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن مەندىن گۇناھلارنى كۆتۈرۈۋەتكىن ۋە ئۇنى ماڭا دەرگاھىڭدا توپلانما بايلىق قىلىپ قويغىن ۋە ئۇنى بەندەڭ داۋۇد ئەلەيھىسسالامدىن قوبۇل قىلغاندەك مەندىنمۇ قوبۇل قىلغىن). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەجدە ئايىتىنى ئوقۇدى، ئاندىن سەجدە قىلدى. مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھېلىقى ئادەم دەرەخ ھەققىدە ئېيتىپ بەرگەن دۇئانى ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم"(تىرمىزى توپلىغان). سەجدىدىن باش كۆتۈرۈش بىلەن سەجدە ئاخىرلىشىدۇ. ئۇنىڭدا تەھرىم باغلاش ئۈچۈن قول كۆتۈرۈش، تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇپ تەشەھھۇد ئوقۇش ۋە سالام بېرىش قاتارلىق ئىشلار بولمايدۇ. مانا بۇ، ئۇنىڭ نامازدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېرى. كىتابتا مۇنداق دېيىلىدۇ:"كىمكى «قۇرئان كەرىم»دىكى سەجدە ئايەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى جۇغلاپ بىر كېچىدە ئوقۇسا ۋە ھەر بىرىگە بىردىن سەجدە قىلسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەقسەت قىلغان ئىشلىرىغا كۇپايە قىلىدۇ".

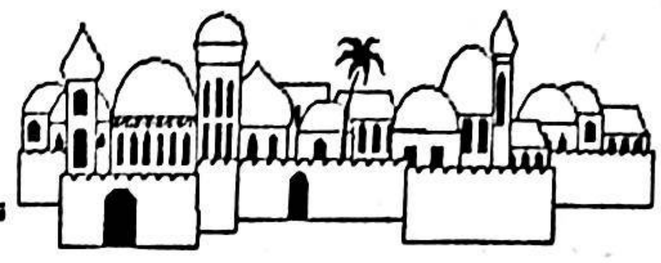
قۇرئاندىكى ”سەبر“ سۆزى توغرىسىدا

ئابدۇمىجىت مۇھەممەت

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»دە ”سەبرى“ (سەۋر-تاقەت) سۆزى 96 ئورۇندا تىلغا ئېلىنىدۇ. بۇ سۆز ئەرەبچىدە ”مۇشەققەتكە باش ئەگمەسلىك، چىدامليق بولۇش، غەيرەتلىك بولۇش، ئۆكۈنۈشسىزلىققا يولۇققاندا بەل قويۇۋەتمەسلىك، جاپا-مۇشەققەتلەردىن قورقماي ئالغا ئىلگىرىلەش، قىينىچىلىققا ئۇچرىغاندا بۇنىڭ ئارقىسىدا چوقۇم ئاسانلىق، بایاشاتلىق ۋە غەلىبىنىڭ بارلىقىغا ئىشەنچ قىلىپ، غالىبىيەتكە ئىرادە باغلاش“ دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئىسلام دىنى ماددىي دۇنيا بىلەن روھىي دۇنياغا ئوخشاشلا كۆڭۈل بۆلىدىغان دىن بولغاچقا، نەپسانىيەتنىڭ چەكسىزلىكىگە قارشى ھالدىكى ماددىي قانائەت ۋە روھىي قانائەتمۇ ئىسلام دىنىدىكى سەۋر قىلىش جۈملىسىگە كىرىدىغان يۈكسەك پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا«قۇرئان كەرىم»دە ”ئاللاھ سەبرى قىلغۇچىلار بىلەن بىرگە“دەپ ئۇلارنى(سەبرى قىلغۇچىلارنى) ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن بەندىسى قاتارىدا تىلغا ئېلىش ئارقىلىق، مۇسۇلمانلارنى سەۋر-تاقەتلىك بولۇشقا چاقىرغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانلار ئىچىدىكى ئەڭ سەۋر-تاقەتلىك زات ئىدى، ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈش جەريانىدا مۇشرىكلارنىڭ نۇرغۇن قارشىلىقلىرىغا دۇچ كەلسىمۇ، غازات جەريانىدا پۈت-قوللىرىدىن قانلار ئېقىپ، چىشلىرى تۆكۈلسىمۇ ۋە باشقا تۈمەن تۈرلۈك ئەزىيەتلەرنى چەكسىمۇ ئۆز ئىرادىسىدىن زادىلا قايتمىغانىدى. مۇشرىكلار رەسۇلۇللاھنى پۇل-مال ۋە تاج، ئابروي بىلەن سېتىۋالماقچى بولغاندىمۇ رەسۇلۇللاھ: ”**بىر قولۇمغا ئاينى، يەنە بىر قولۇمغا قۇياشنى ئېلىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ ئىرادەمدىن ھەرگىز يانمايمەن**“ دېگەن ئىدى. مۇشرىكلار بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، رەسۇلۇللاھقا ئىبلىس قولىنى سۇنماقچى بولغاندا، رەسۇلۇللاھ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۆز يۇرتىدىن، ئائىلىسىدىن، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلدى. رەسۇلۇللاھ ئەنە شۇنداق چىدامليق، سەۋر-تاقەتلىك زات بولغاچقا، ئىسلام نۇرىنى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن دۇنياغا تارقىتالىدى، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ۋە ئىنسانلارنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك زاتقا ئايلىنالىدى. ھازىر پۈتۈن دۇنيادىكى 1مىليارد 300مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان ئۇنىڭغا مەدھىيە

ئوقۇماقتا ھەم ئۇنىڭ ئىش-ئىزلىرىدىن ئۆگەنمەكتە، ھەتتا بەزى مۇسۇلمان ئەمەس ئالىملارمۇ ئۇنى دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ مەشھۇر شەخس دەپ تەرىپلىمەكتە.

دېمەك، سەۋر-تاقەت ئەقىلنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ياردەمچىسى. ئەگەر ئەقىل ئۆزىنىڭ بۇ ياردەمچىسىدىن ئايرىلسا، ھەقىقىي مۇكەممەللىكىگە ۋە يۈكسەك مەنزىلگە يېتەلمەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان "سەبرى"نى مۇنداق بىرقانچە تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ:

بىرىنچى، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىكى سەبرى

بۇنىڭدا ئاللاھقا چىن ئىخلاسى بىلەن ئىبادەت قىلغۇچى ئىبادەت جەريانىدا ھەر تۈرلۈك جاپا-مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىدۇ، مۇشۇ يولدا يەتكەن ئەزىيەتلەرگە، باشقىلارنىڭ مالامەتلىرىگە ۋە باشقا قىيىن شارائىتلارغا چىدايدۇ. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى ھەممىدىن ئەلا دەپ بىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

سەن ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن، ئۇنىڭ ئىبادىتىگە چىداملىق بولغىن.

ـــسۈرە« مەريەم»(19 - سۈرە)، 65 - ئايەت

شۇڭا مۇسۇلمانلار قانداق ئورۇن، قانداق شارائىت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىنى، يەنى بىر مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماسلىقى، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىبادەتنى تولۇق ھەم ۋاقتىدا ئادا قىلىشقا تىرىشىشى كېرەك.

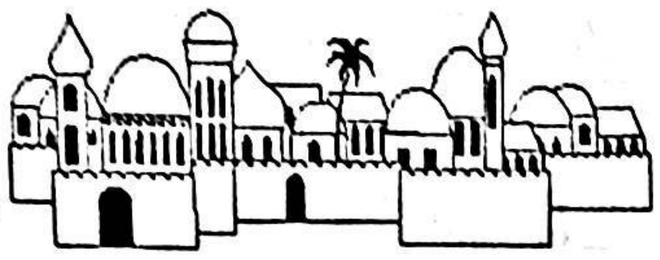
ئىككىنچى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى سەبرى

ئىنسان ئۆچۈن بۇ دۇنيا سىناق دۇنياسى، ئاخىرەتتە جەننەتكە كىرىشكە يول ھازىرلايدىغان، ئاللاھنىڭ بۇ دۇنيادا بەرگەن نېمەتلىرىگە تەشەككۈر ئېيتىدىغان ئورۇن. ئاللاھ مۇسۇلمانلارنى بۇ دۇنيادا خىلمۇخىل سىناقلار بىلەن سىنايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

بىز سىلەرنى بىرئاز قورقۇنچ بىلەن، بىرئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە مالىلىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، بالىلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز.(بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، زىيان-زەخمەتلەرگە)سەۋر قىلغۇچىلارغا(جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگىن.

ـــسۈرە« بەقەرە»(2 - سۈرە)، 155 - ئايەت

دېمەك، جەننەت ئەنە شۇنداق سەۋرچان مۇسۇلمانلارغا مەنسۇپ،

ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىنى، بەندىنىڭ ھەققىنى ۋە ئاخىرەتنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

ئۈچىنچى، ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇشتىكى سەۋىر

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇشقا ئۈندەيدۇ. «قۇرئان كەرىم»ۋە ھەدىستە بۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن بايانلار بار. مۇسۇلمانلار جەزمەن ھايالىق، ئىپپەتلىك ياشىشى، تۇرلۇك مەرەز، ئىپلاسلىق ۋە باشقا دائىملىق ناچار ئىللەتلەرنى تىرىشىپ تۇگىتىشى، تەرەققىيات ئۇستىدىكى ماددىي ھەم مەنىۋى تۇرمۇشنىڭ گۈزەل، ئىلغار تەرەپلىرىگە ماسلىشىشى، شۇنىڭدەك بەزى چىرىك، چۈشكۈن ياشاش ئادىتىگە، ھەددىدىن ئاشقان پەس ئارزۇ-ھەۋەسلەرگە ھەرگىز بېرىلمەسلىكى كېرەك. نەپسىنى تىزگىنلەشكە قادىر سەۋرچان مۇسۇلمانلار زىناخورلۇق، پاراخورلۇق، ھەشەمەتخورلۇق قىلمايدۇ، پايدىلىق ئىشلارنى تاشلاپ، مەنسىز ئويۇن-تاماشىلارغا بېرىلمەيدۇ، ھاراق، نەشە، خېروئىن قاتارلىق ھارام نەرسىلەرگە يېقىن يولىمايدۇ ۋە ئۇنى ئېلىپ ساتمايدۇ. مۇسۇلمانلار چوقۇم ھەر ئىشتا ئاللاھنى ياد ئېتىپ ئاشۇنداق پاك، ھالال ياشىشى، بارلىقنى پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بېغىشلىشى كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا، ئاندىن قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان ھەقىقىي سەۋرچانلاردىن، ئاللاھقا يېقىن تۇرىدىغان تەقۋادارلاردىن بولالايدۇ.

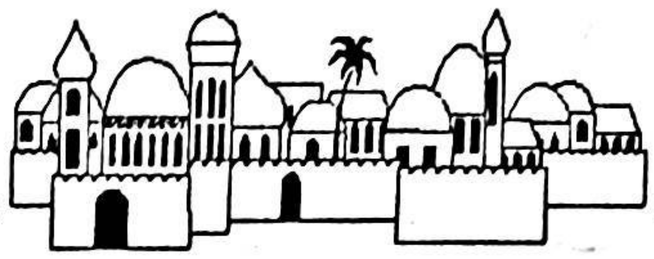
تۆتىنچى، ئەخلاق ھەم كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى سەۋىر

مۇسۇلمانلار چوقۇم ئۆز مىجەزىنى تەكشىيەلەيدىغان، كەيپىياتىنى ئازادىلىككە، ئىزگۈلۈككە تۇرغۇنلاشتۇرالايدىغان، ئۆپچۆرسىدىكى مۇھىت ۋە خىلمۇخىل ئادەملەرگە لايىقىدا مۇئامىلە قىلالايدىغان، ھەر ئىشقا كەمتەرلىك، ئېھتىياتچانلىق، كەڭ قورساقلىق، ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن قارىيالايدىغان بولۇشى لازىم. شۇ چاغدا:

ئۇلارنىڭ سەۋر-تاقەتلىرى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنى جەننەت بىلەن ۋە (ئۇ يەردىكى) يىپەك(لىباسلار) بىلەن مۇكاپاتلايدۇ.

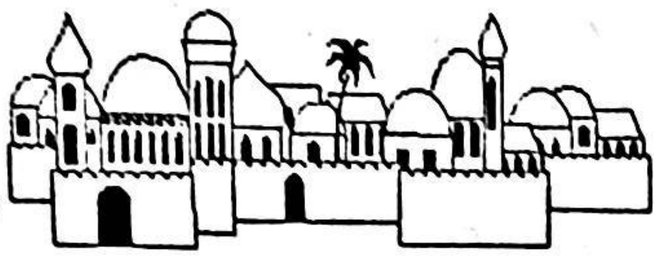
—سۈرە«ئىنسان»(76-سۈرە)، 12-ئايەت

ئېيتىش كېرەككى، سەبرى سۆزى بىزنىڭ تىلىمىزغىمۇ يۇقىرىقىدەك مەزمۇنلىرى بىلەن كىرگەن ۋە دەسلەپتە شۇنداق مەزمۇنلىرى بىلەن ئومۇملاشقاندى. بىراق ھازىرقى دەۋرگە كەلگەندە بىرمۇنچە ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنىڭ قۇرئان بىلىملىرىدىن خەۋەرسىز قېلىشى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىجتىمائىي ھادىسىلەر تۈپەيلىدىن بۇ مۇبارەك سۆز ئۆزىنىڭ ئەسلىي مەنىسى ۋە ماھىيىتىنى يوقىتىپ قويۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتىكى، بىر

قسسم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ ئۆزىنىڭ بولۇمسىزلىقى تۈپەيلىدىن نامراتلىششى، ئەخلاقىنىڭ بۇزۇلۇشى، قۇرئانغا ۋە مۇسۇلمان دېگەن نامغا مۇخالىپ ئىش قىلىشى مۇسۇلمانلار ئەمەسلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئۆزىمىزدىكى ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىسلام دىنىنى چالا ھەتتا ناتوغرا چۈشىنىپ قېلىشىنى ھەم ئىسلام دىنىدىن يىراقلىششىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. مىسرلىق بىر ئالىم مۇنداق دېگەن:"بىز ئۆزىمىزنىڭ قۇرئانغا لايىق مۇسۇلمان ئىكەنلىكىمىزنى باشقىلارغا بىلدۈرگەندىلا، ئاندىن ئۇلار قۇرئاننىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ".

شۇڭا، قۇرئاننىڭ مەزمۇنىنى توغرا چۈشىنىشىمىز ۋە ئۇنىڭغا شۇ بويىچە ئەمەل قىلىشىمىز لازىم. سەۋر قىلماق، تېگى-تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۆزىنى تونۇماق، ئۆزىنى تۈتۈۋالماق، مۇقەددەس ئېتىقاد ۋە مۇستەھكەم ئىرادە بىلەن ياشىماق دېگەنلىكتۇر. بىز ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى قۇرئاننى ياخشى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىغا تولۇق ئەمەل قىلىش بىلەن بىرگە يەنە ئىلىم-مەرىپەت بىلەن گۈللىنىۋاتقان بۇ تەرەققىيات، ئۇچۇر ۋە رىقابەت دەۋرىگە مۇناسىپ ئىش قىلساق، ئاندىن ئىككىلا ئالەمدە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشەلەيمىز.

«قۇرئان كەرىم»ۋە سۇپەتلىك تۇغۇت ئىلمى

يۈسۈف

بسم الله الرحمان الرحيم

هازىرقى دۇنيادا بىرمۇنچە مەملىكەتلەر ئۆز مەملىكىتىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئاھالە ساپاسىغا ناھايىتى بەك ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدىكى سۇپەتلىك تۇغۇتقا دائىر مەزمۇنلارنى بايان قىلىش مۇسۇلمانلارنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۈرۈپ، سۇپەتلىك تۇغۇش ـ سۇپەتلىك تەربىيىلەش ئېڭىنى كۈچەيتىشتە ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىر مەسىلە بولۇپ قالدى.

1. ئەر ـ ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئىختىيارىي قوشۇلۇشىنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدە نىكاھ ئەركىنلىكى، نىكاھقا باشقىلارنىڭ مەجبۇرىي ئارىلىششىغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى مەزمۇنلار خېلى كۆپ:

ئۇلار قائىدە بويىچە(تەگمەكچى بولغان)ئېرى بىلەن پۇتۇشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسمايدۇ.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 232 ـ ئايەت

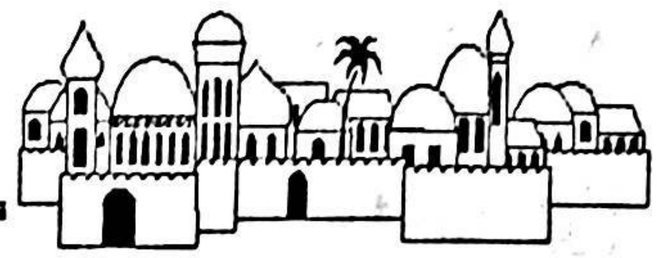
ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئايالالارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

——سۇرە«نۇر»(24 ـ سۇرە)، 32 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئايالالارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق(يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ.

——سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 19 ـ ئايەت

«سەھىھۇلبۇخارى»دا مۇنداق دېيىلگەن: "ساڭا كۆيۈنىدىغان قىزنى ئەمرىڭگە ئالغىن"، "قىزنىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ؛ تۇل خوتۇننىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنىمۇ خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ". بۇ، ئەر ـ ئايالنىڭ ئۆزئارا كۆڭلى چۈشكەن ئادەمنى تاللاش ھوقۇقى بار، دېگەن سۆزدۇر. ھەممىگە مەلۇمكى، ئەر بىلەن ئايالنىڭ بىر ـ بىرىگە كۆيۈشى سۇپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ ئالدىنقى شەرتى، «قۇرئان كەرىم»دە، پرىنسىپ جەھەتتىن بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ، بۇ ئەينى زامانداھەقىقەتەن قالتىس ئىش ئىدى.

2. ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە غەمخورلۇق قىلىش، كۆيۈنۈشنى ۋە ئائىلىدە ئىناق بولۇشنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاياللار بىلەن ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىدىغان ئۇچۇن(ئاللاھنىڭ)ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تېپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا(يەنى ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا) مېھر-مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ(كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر.

——سۇرە«رۇم»(30-سۇرە)، 21-ئايەت

ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتنىمۇ ئۆتۆشى كېرەك.

——سۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 228-ئايەت

ئاللاھ سىلەر(نىڭ ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىڭلار)ئۇچۇن خوتۇنۇڭلارنى ئۆز تېپىڭلاردىن ياراتتى، سىلەر ئۇچۇن ئۇلاردىن ئوغۇللارنى ۋە نەۋرىلەرنى ياراتتى.

——سۇرە«نەھل»(16-سۇرە)، 72-ئايەت

ئائىلە ئىناقلىقى ۋە ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كېلىشتۇرۇش ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار، ئاللاھ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۇرۇشنى خالىسا، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ.

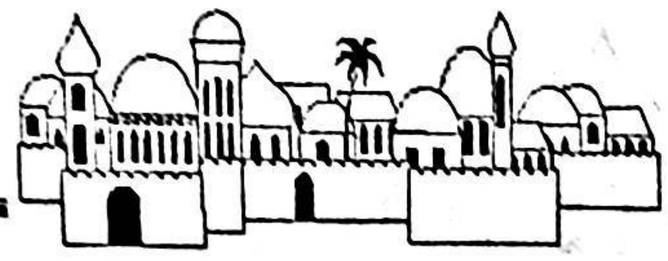
——سۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 35-ئايەت

بۇخارى توپلىغان ھەدىس شەرىپتە مۇنداق دېيىلگەن:"ئاياللارغا ئېتىبار بېرىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، ۋەسىيىتىمنى قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار!" بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مېھر-مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىناقلىقى ئائىلە بەخت-سائادىتىنىڭ ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنىڭ بىر ئاملى، شۇنداقلا سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

3. ھاراق ئىچىشنى چەكلەش

ھاراق ئىچىش—— ساغلام تۇغۇشقا ۋە ئىنسانلارنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم بىر ئامىل. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۇچۇن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ

ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشكىلار ئۈچۈن، شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 ـ ئايەت

ئايەتتىكى"بەختكە ئېرىشىش" سۆزىنىڭ مەنىسى چوڭقۇر. ئەر ـ خوتۇننىڭ ساغلام بولۇشى ۋە ساغلام، زېرەك پەرزەنت كۆرۈشى ھەقىقەتەن بەختلىك ئىش.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللاھ رەھمىتىدىن يىراق قىلدى، ئۇلارنى(ھەقنى ئاڭلاشتىن)گاس قىلدى،(ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن)كور قىلدى.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

بۇنداق گاسلىق بىلەن كورلۇق كېسەللىكى ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمىدە كۆرسىتىلگەن ھەددىدىن ئارتۇق ھاراق ئىچىش ئارقىسىدا يۈز بېرىدىغان تۆرەلمە غەلىتىلىكى ئەمەسمۇ؟

4. چېكىملىك چېكىشنى ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى يېيىشنى چەكلەش

سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىدە ھامىلدار ئاياللارنىڭ چېكىملىك چېكىشى ۋە تۆرەلمىنىڭ يېتىلىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى يېيىشى چەكلىنىپ، ئوزۇقلۇقنى كۆچەيتىش، يېمەكلىك كۆپ خىل بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلدۇ:

ئۇ ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 157 ـ ئايەت

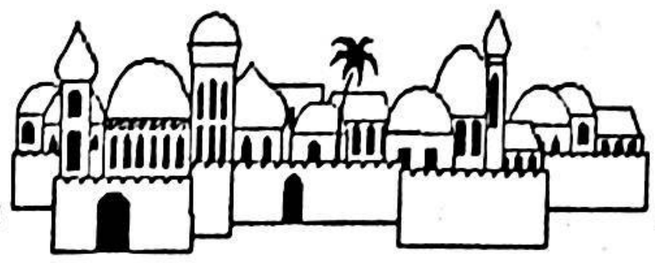
ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوچۇق دۈشمەندۇر.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 168 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆشىنى، ئاللاھتىن غەيرىنىڭ(يەنى بۇتلارنىڭ)نامى بىلەن ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى.

ـــــسۈرە« بەقەرە»2 ـ سۈرە)، 173 ـ ئايەت

بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇنداق يېمەكلىكلەرنى يېيىش كېسەل پەيدا قىلىدۇ، مەسىلەن Bتېپلىق جىگەر يالۇغى قان ئارقىلىق يۇقىدۇ، ئۆلۈك نەرسىنىڭ گۆشىنى يېگەندە، ئاسانلا زەھەرلىنىدۇ ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولىدۇ ۋە باشقىلار. قەدىمكى يۇنانىنىڭ ئاتاقلىق پەيلاسوپى ئارىستوتېلمۇ مۇشۇنداق سۆزلەرنى قىلغانىدى: ”ئايالار ھامىلدار چاغلىرىدا، ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىگە چوقۇم ئەھمىيەت بېرىشى لازىم، تۇرمۇشتا ئەزمىلىك قىلماسلىقى، شۇنداقلا سۈيۇق ـ سەلەك

نەرسىلەر بىلەنلا كۈن ئۆتكۈزمەسلىكى لازىم". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئادەمكە زىيانلىقلىكى نەرسە مەنئى قىلىنىدۇ"، "مەست قىلىدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر". شۇڭا ئىسلام قانۇنى مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە ئەپىۋون، مورفىن ۋە خېروئىن قاتارلىقلارنى چېكىشنى مەنئى قىلىدۇ.

5. يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشنى چەكلەش

يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشى ئاھالە ساپاسىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم ئامىل بولغاچقا، كىشىلەر بۇنىڭغا ئەزەلدىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلمەكتە. 1400يىل بۇرۇنلا«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھلىنىشى ھەققىدە بەزى بەلگىلىمىلەر چىقىرىلغان: 1. يېقىن تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 2. سۈت ئانىنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى بىلەن نىكاھلانماسلىق؛3.قۇدا تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 4.ئەرلىك ئايالالار بىلەن نىكاھلانماسلىق؛ 5. بىر تەرەپ زىناكار بولسا ئۇنىڭ بىلەن نىكاھلانماسلىق لازىم. ئالدىنقى ئۈچ تارماق يېقىن تۇغقانلارنىڭ، قۇدا ـ تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى چەكلەشكە قارىتىلغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئايالالارنى ئالماڭلار.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت

سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەمشىرەڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمشىرەڭلارنىڭ قىزلىرىنى، سۈت ئانىلىرىڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان ئايالىرىڭلارنىڭ(باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى(بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى، يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئايالىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئىككى ھەمشىرىنى بىرلا ۋاقىتتا ئەمرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئىسلامدا شېلىك مۇناسىۋەت قانداشلىققا ئوخشاش، نىكاھتا ئوخشاشلا ھارام ھېسابلىنىدۇ".

«قۇرئان كەرىم»دە ئەينى ۋاقىتتا يەنە مۇنداق بەلگىلەنگەن:

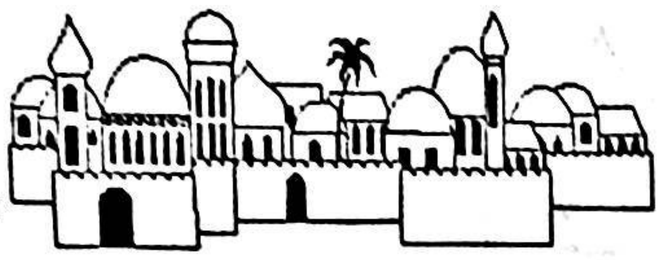
زىنا قىلغۇچى ئايالالار مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى.

ـــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

بۇنداق قىلىش ھەر خىل جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈندۇر.

6.ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولۇشنى چەكلەش

ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ھەيز كەلگەندە بىللە

بولۇش زىيانلىق، ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولغاندا ئاسانلا سۈيدۈك يولى سىستېمىسى ۋە بالىياتقۇدا يۇقۇملىنىش پەيدا بولىدۇ ۋە بىر-بىرىگە B تىپلىك جىگەر يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇھەممەد!)ئۇلار سەندىن ھەيز توغرۇلۇق(يەنى ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسى ئالاقە قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقى ياكى دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرۇلۇق)سورايدۇ. ئېيتقىنكى، ھەيز زىيانلىقتۇر(يەنى ھەيز مەزگىلىدە جىنسىي ئالاقە قىلىش ئەر-خوتۇن ھەر ئىككىسگە زىيانلىقتۇر)، ھەيز مەزگىلىدە ئايالىرىڭلاردىن نېرى تۇرۇڭلار، ھەيزدىن پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار، پاك بولغاندا، ئۇلارغا ئاللاھ بۇيرۇغان جايدىن يېقىنچىلىق قىلىڭلار.

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 222-ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سىلەر ھەيز مەزگىلىدىكى ئاياللار بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلمىساڭلارلا، ھەممە ئىش ئۆز جايىدا بولىدۇ".

7.خوتۇننى قانداق تاللاش توغرىسىدا تەلىم

«قۇرئان كەرىم»دە پەزىلەتلىك، مېھرىلىك، ئاقكۆڭۈل ئايالنى خوتۇنلۇققا ئېلىش كۆپ قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن:

مۆمىنلەردىن بولغان ئەفەندە ئاياللار، سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر(يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار)دىن بولغان ئەفەندە ئاياللار سىلەرگە ھالالدۇر.

ـــــسۇرە«مائىدە»(5-سۇرە)، 5-ئايەت

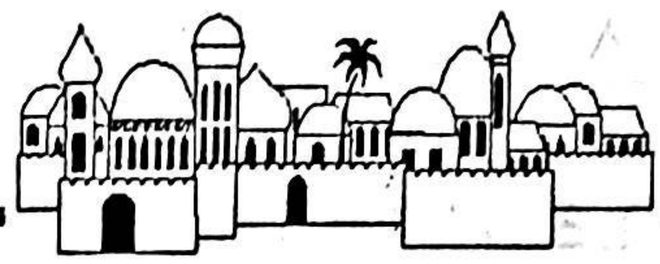
ياخشى ئايالالار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا ئاللاھنىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇچىلاردۇر.

ـــــسۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 34-ئايەت

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئايالالارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

ـــــسۇرە«نۇر»(24-سۇرە)، 32-ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە، خوتۇن تاللىغاندا، ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا، پەزىلەتلىك، چىرايلىق بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىشلا ئەمەس، بەلكى ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردىن بولغان ئەفەندە ئاياللار بىلەن ياكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان مۇشرىك ئايالالار بىلەن قوشۇلۇشمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنداق قىلىش ئۆز مىللىتىنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىشىلەر ئايال كىشىنى تۆت نەرسىگە قاراپ ئالىدۇ:ئۇنىڭ بايلىقىغا، ئۇنىڭ چىرايىغا، ئۇنىڭ نەسەبىگە ۋە ئۇنىڭ دىيانىتىگە. سەن دىيانەتلىكنى تاللىغىن، بولمىسا زىيان تارتىسەن"(بۇخارى توپلىغان).

8. هاملىدار بولۇش ۋە هاملىنىڭ يېتىلىشى

مەنىدىن هاملىدار بولۇش توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاه بىر جۈپىنى — ئەركەك بىلەن چىشىنى يارىتتى، ئېتىلىپ چىققان مەنىدىن(يارىتتى).

— سۈرە«نەجىم»(53 - سۈرە)، 45 — 46 - ئايەتلەر

ئاللاه سىلەرنى ئانىڭلارنىڭ قارنىدا بىر هالەتتىن يەنە بىر هالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ(يەنى ئابىمەنى، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن گۆش باسقۇچلىرىغا بۆلۈپ)، ئۈچ قاراڭغۇلۇق(يەنى بالا هەمراهىنىڭ پەردىسى، بەچچىدان ۋە ئانىنىڭ قورسىقى)ئىچىدە يارىتىدۇ.

— سۈرە«زۇمەر»(39 - سۈرە)، 6 - ئايەت

بىز سىلەرگە (ئاللاهنىڭ قۇدرىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيهىسسالامنى)تۇپراقتىن، ئۇنىڭ ئەۋلادىنى(ئالدى بىلەن)ئابىمەنىدىن، ئاندىن لەختە قاندىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈلمىگەن پارچە گۆشتىن يارىتتۇق. بىز خالىغان ئادەمنى بەچچىدانىدا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرىمىز، ئاندىن سىلەرنى(ئانىڭلارنىڭ قارنىدىن)بوۋاقلىق هالىتىڭلاردا چىقىرىمىز(ئاندىن سىلەرنى ئاستا - ئاستا كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدۇرىمىز). سىلەر(كامالەت يېشى)قىران ۋاقتىڭلارغا يېتىسىلەر، بەزىلىرىڭلار ياشلىقىڭلاردا ۋاپات بولۇپ كېتىسىلەر، بەزىلىرىڭلار(ئىلگىرى)بىلگەندىن كېيىن هېچ نەرسىنى بىلمەس هالىتىڭلارغا قايتۇرۇلۇشىڭلار ئۈچۈن، ناهايىتى قېرىپ كەتكۈچە (هايات)قالدۇرۇلىسىلەر.

— سۈرە«هەج»(22 - سۈرە)، 5 - ئايەت

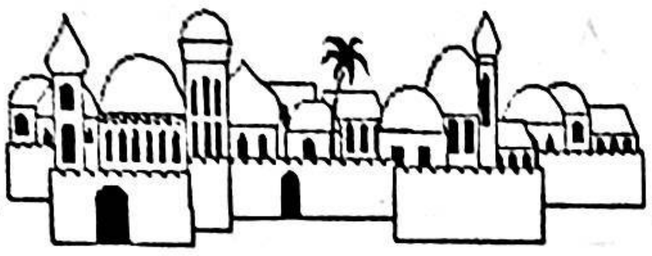
بىز ئىنسانىنى ئارىلاشما مەنى(يەنى ئەر بىلەن ئايالنىڭ مەنىسى)دىن يارىتتۇق، ئۇنى بىز(شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن) سىنايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بىز(ئۇنى نازىل قىلغان ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۇن دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ يارىتتۇق.

— سۈرە«ئىنسان»(76 - سۈرە)، 2 - ئايەت

بۇنداق ئاۋۇال ئاڭلايدىغان(هامىلە بەش ئايلىق بولغاندا)، كېيىن كۆرىدىغان (تۇغۇلۇپ ئۇچ كۈن بولغاندا) قائىدە هامىلە تەسىرچانلىقى ئۈچۈن ماددىي ئاساس يارىتقان.

9. بوۋاقنىڭ تۇغۇلۇشى ۋە ئانا سۈتى بىلەن بېقىلىشى

«قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلىنىشچە، بۇ ئۇى مەرىيەم ئىيسانى تۇغقان چېغىدا: تولغاقنىڭ قاتتىقلىقى ئۇنى(يۆلىنىۋېلىش ئۈچۈن)بىر خورما دەرىخىنىڭ

يېنىغا كېلىۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. مەريەم ئېيتتى: «كاشكى، مەن بۇگۈندىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسامچۇ! كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن(ئەرزىمەس) نەرسىگە ئايلىنىپ كەتسەمچۇ!». جىبرىئىل ئۇنىڭغا خورما دەرىخىنىڭ ئاستىدىن نىدا قىلىدى: «غەم قىلمىغىن، پەرۋەردىگارىڭ سېنىڭ ئاستىڭدىن(ئېقىپ تۇرىدىغان) بىر ئېرىقنى پەيدا قىلدى. خورما دەرىخىنى ئۆز تەرىپىڭگە ئىرغىتقىن، ئالدىڭغا پىشقان يېڭى خورمىلار تۆكۈلىدۇ.

ـــسۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 23—25 ـ ئايەتلەر

هازىرقى زامان تېببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، خورما هەققەتەن قۇۋۋەت، قان بېرىدۇ، بالىياتقۇنى قورۇيدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇۋاقنى ئېمىتىش هەققىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئانىلار(بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە)تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 233 ـ ئايەت

بالىنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس قىلىش هازىرقى زامان «ئانا ـ بۇۋاق ساغلاملىقى قانۇنى»غا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

10. (ئەر ـ ئايال) ئاھالە نىسبىتىنى تەڭشەش

«قۇرئان كەرىم»دە ئۇغۇللارنى ساقلاپ، قىزلارنى تاشلاش مەنئى قىلىنغان:

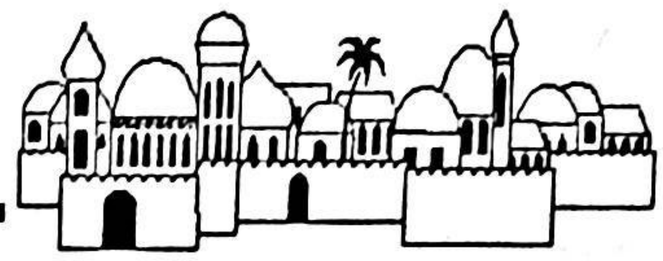
ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە(خوتۇنىنىڭ)قىز تۇغقانلىقى خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپناك بولۇپ كېتىدۇ. يەتكۈزگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى توپا ئاستىغا(تىرىك)كۆمەمدۇ؟(شۇ هەقتە ئويلىنىدۇ)ئۇلارنىڭ هۆكمى(يەنى ئۇغۇللارنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاهقا نىسبەت بېرىشى)هەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ!

ـــسۈرە«نەهل»(16 ـ سۈرە)، 58—59 ـ ئايەتلەر

ئەينى زاماندا ئەرەب جەمئىيىتىدە سودا كاساتلىقى يۈز بېرىپ، ئۇرۇش توختىماي، تۇرمۇش مۇشكۈللىشىپ، تالاپەت(ئاساسەن ئەرلەر) ناھايىتى زور بولغانىدى، شۇڭا دۆلەتنى قوغداش يۈزىسىدىن ئوغۇلنى ساقلاپ، قىزنى تاشلايدىغان يامان ئادەت سىڭىپ قالغان. شۇڭا قۇرئاندا يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

(سىلەرچە ياخشى هېسابلانغان)ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان هېسابلانغان)قىز بالا ئاللاهقا خاسمۇ؟

سۈرە«نەجىم»(53 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

11. كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش توغرىسىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بايانلىرى خېلى كۆپ، مەسىلەن ئېيتايلۇق: "ئاللاھ تائالا پاكىزدۇر، ئۇ پاكىزلىقنى ياقتۇرىدۇ"، "ئاشقازان ھەممە كېسەللىكنىڭ كانى، تىزگىنلەش ھەممە دورىنىڭ ئەۋزىلى، ھەرقانداق كېسەللىكنى داۋالاش ئۇسۇلى بولىدۇ"، "يۇقۇملۇق كېسەللىك ئاللاھ ئىلگىرىكىلەرگە كەلتۈرگەن ئاپەت. بىرەر جايدا ۋابا يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىساڭلار، ئۇ جايغا كىرمەڭلار، سىلەر بار جايدا ۋابا يۈز بەرگەن بولسا، ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاممىۋى سورۇنلاردا تۆكۈرۈشنى مەنئى قىلىشنىمۇ ئېيتقان: "مەسچىتلەردە يەرگە تۆكۈرۈش زور خاتالىق".

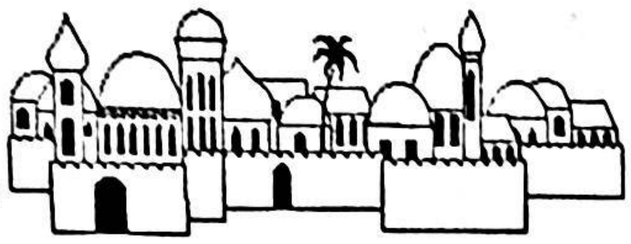
12. ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىقنى مەنئى قىلىش

ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىقنى مەنئى قىلىش ئۈستىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

لۇتىنى(ئەھلى سەمۇدقا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە(ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەندى:"سىلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟ مۇنداق قەبىھ ئىشنى سىلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلمىغانىدى. سىلەر ھەقىقەتەن ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەرلەر بىلەن جىنسىي تەلۈكلارنى قاندۇرۇسىلەر، سىلەر ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمسىلەر".

——سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 80 — 81 ـ ئايەتلەر

شەكسىزكى، بۇ ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىرىنى قاتتىق ئەيىبلەشتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەر ـ ئاياللار قالايمىقان مۇناسىۋەتتە بولۇشنى ۋە غەيرىي جىنسىي قىلمىشلارنى مەنئى قىلىش ھەققىدە مۇنداق دېگەندى: "ئاشۇ ئەللەردە كىشىلەر شۇنداق زىناخور، شەرمەندە ـ نومۇسسىز بولۇپ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتىكى، ئۇ يەردە ۋابادىن باشقا، يەنە بەزى ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكلەر كېلىپ چىقىدۇ". مەسىلەن ئالساق، ئەيدىز كېسىلى ئەنە شۇنداق ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكتۇر. «سەھىھۇلبۇخارى»دا يەنە:"ئايال بىلەن ئايال بىر تۆشەكتە ياتمىسۇن" دېيىلگەن ھەمدە ئاۋۋال ھامىلدار بولۇپ، ئاندىن نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان.

«قۇرئان كەرىم»دىكى كۆز، قۇلاق ھەققىدىكى ئاجايىپ بايانلار

مۇختەر ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

«قۇرئان كەرىم»دە، مەيلى قايسى ئايەتتە بولمىسۇن "ئاڭلاش" سۆزى "كۆرۈش" سۆزىنىڭ ئالدىدا كەلگەن، "ئاڭلاش" سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان ياسالما سۆزلەر «قۇرئان كەرىم»دە 227 قېتىم ئۇچرىسا، "كۆرۈش" سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان سۆزلەر 148 قېتىم ئۇچرايدۇ؛ "كۆز"، "قۇلاق" بايان قىلىنغان ئايەتلەردە "قۇلاق" سۆزى "كۆز" سۆزىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ.

تۆۋەندىكى ئايەتلەرگە نەزەر سالايلى:

(ئىنسان قىيامەت كۈنى) قۇلاق، كۆز، دىل(يەنى سەزگۈ ئەزالىرى)نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەققەتەن سۇئال-سوراق قىلىنىدۇ.

ـــ سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 36-ئايەت

سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە يۈرەكلەرنى ياراتتى، سىلەر بەك ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر. 115

ـــ سۈرە«سەجدە»(32-سۈرە)، 9-ئايەت

(...نېمەتلەرنى بەرگۈچى ئاللاھنى تونۇشى ئۈچۈن) ئۇلارغا قۇلاق، كۆز، قەلبلەرنى بەردۇق. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى، دىللىرى ئۇلاردىن (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ھېچ نەرسىنى دەپئى قىلمىدى، ئۇلار مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارغا نازىل بولدى.

ـــ سۈرە«ئەھقاف»(46-سۈرە)، 26-ئايەت

(ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى،"...سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟...".

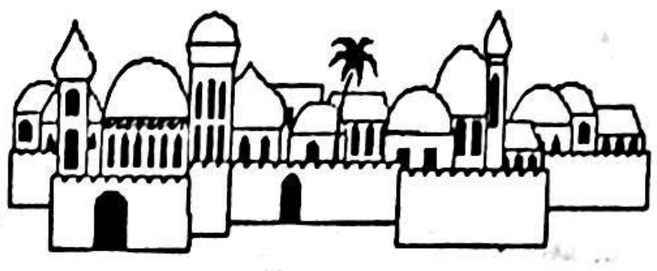
ـــ سۈرە«يۇنۇس»(10-سۈرە)، 31-ئايەت

ئۇلار(ھەقنى) ئاڭلاشقا ۋە (ھەقنى) كۆرۈشكە قادىر بولالمايدۇ.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11-سۈرە)، 20-ئايەت

بىز (ئۇنى نازىل قىلغان ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۇن دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ ياراتتۇق.

ـــ سۈرە«ئىنسان»(76-سۈرە)، 2-ئايەت

ئۇلارنى(ھەقنى ئاڭلاشتىن) گاس قىلدى، (ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلدى.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

ئۇلار گاستۇر(يەنى گاس ئاڭلىمىغاندەك، ياخشىلىقنى ئاڭلىمايدۇ)، گاچىدۇر(يەنى گاچا سۆزلىيەلمىگەندەك، ياخشى ئىشنى سۆزلىيەلمەيدۇ)، كوردۇر(يەنى كور بولۇپ قالغاندەك،توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)، شۇڭا ئۇلار (گۇمراھلىقتىن) قايتمايدۇ.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ.

ـــــسۈرە« فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 73 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ قۇلاقلىرى(قۇرئاننى ئاڭلاشتىن) ئېغىردۇر (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گويا قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، قۇرئان ئۇلارنىڭ(دىللىرىغا) كورلۇقتۇر(يەنى ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ).

ـــــسۈرە« فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇلارنى ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن ئەلۋەتتە مەھرۇم قىلاتتى. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

شۇبھىسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) چوڭ سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا، سىلەرنى(يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە سالدۇق، سىلەرگە ئۇنى ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن، تۇتۇۋالىدىغان قۇلاقلارنىڭ تۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن(بىز شۇنداق قىلدۇق).

ـــــسۈرە« ھاققە»(69 ـ سۈرە)، 11 — 12 ـ ئايەتلەر

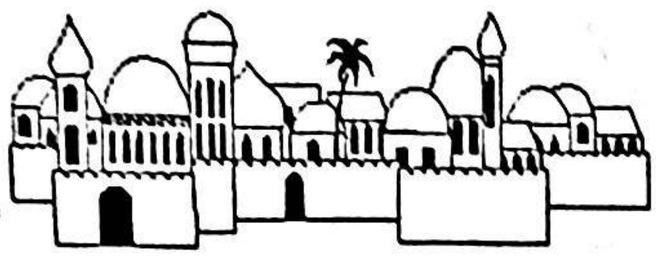
(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى،"ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئاللاھ سىلەرنىڭ قۇلىقىڭلارنى گاس، كۆزۈڭلارنى كور قىلىپ قويسا، دىللىرىڭلارنى پېچەتلىۋەتسە(يەنى سىلەرنى ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويسا)، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا يەنە قايسى ئىلاھ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ".

ـــــسۈرە« ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

ئەنە شۇ كىشىلەر ئاللاھ تەرىپىدىن دىللىرى، قۇلاقلىرى ۋە كۆزلىرى پېچەتلىۋېتىلگەن كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار غاپىللاردۇر.

ـــــسۈرە« نەھل»(16 ـ سۈرە)، 108 ـ ئايەت

ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كەلگەن كۈندە(قىيامەت كۈنىدە)

قۇلاقلىرى تازا ئاڭلايدىغان، كۆزلىرى تازا كۆرىدىغان بولىدۇ، لېكىن زالىملار بۇگۈن(يەنى بۇ دۇنيادا) روشەن گۇمراھلىقتىدۇر.

ـــــسۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 38 ـ ئايەت

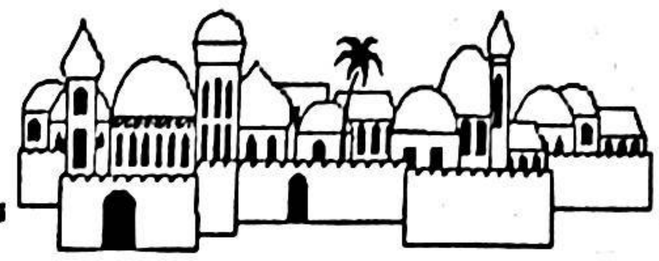
يۇقىرىدا مىسال كەلتۈرۈلگەن ئايەتلەردىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئايەتلەردە "قۇلاق" سۆزى ھەم ئىنساننىڭ ئاڭلاش سېزىمى رەت جەھەتتە "كۆز" سۆزى ھەم كۆرۈش سېزىمىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ. نېمە ئۈچۈن ھەممىنى بىلگۈچى بەرھەق ئاللاھ "قۇلاق" ۋە "ئاڭلاش" سېزىمىنى "كۆز" ۋە "كۆرۈش" سېزىمىنىڭ ئالدىدا بايان قىلىدۇ؟

بىز نەزىرىمىزنى ئىلىم ـ پەن ئالىملىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىگە، ئىلمىي پاكىتلارغا سېلىپ باقايلى:

تۆرەلمەشۈناسلىق ئىلمىنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە، ئىنساننىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئەزالىرى بىرلا ۋاقىتتا تۆرىلىدۇ، ھامىلە تۆرىلىپ ئۈچ ھەپتە بولغاندا قۇلاق ئاساسى تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ يېتىلىشىنىڭ باشلىنىشى. تۆت ھەپتە بولغاندا كۆزنىڭ ئاساسى تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئىچكى قۇلاق تەرەققىي قىلغان ھالغا كېلىدۇ. تۆت ھەپتە بولغاندا قۇلاق قۇلۇلىسى يېتىلىشكە باشلاپ سەككىز ھەپتە بولغاندا مۆكەممەل ئاڭلاش ئويمىنى شەكىللىنىدۇ. 21 ھەپتە بولغاندا ھامىلىنىڭ قۇلاق قۇلۇلىسى قېتىشىپ بولىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئاڭلاش تۈگىنىدىكى يۆگۈلمەچ قىسىم يېتىلىدۇ. بەش ئاي بولغاندا ھامىلىنىڭ ئىچكى قۇلاق قىسمى ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالىغۇدەك دەرىجىگە بارىدۇ. تاشقى قۇلاق 10 ھەپتىدىن 20 ھەپتىگىچە بولغان ئارىلىقتا يېتىلىپ ئىچكى قۇلاققا تۈتىشىدۇ. قۇلاق سۈپرىسى 32 ـ ھەپتىسى(ھامىلە سەككىز ئايلىق بولغاندا) ئۆسۈپ يېتىلىدۇ.

نېرۋا تالالىرى يېتىلىپ 10 ـ ھەپتىگە بارغاندا ئاندىن ئۈنۈملۈك كۆرۈش نېرۋىلىرىنىڭ غىدىقلىنىشىنى ئۆتكۈزىدۇ. 25 ـ ھەپتىگە بارغاندا نۇرلۇق پەردە يېتىلىدۇ، 26 ـ ھەپتىسى بوۋاقنىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ.

دېمەك، ئىچكى قۇلاق بەش ئايدا تولۇق يېتىلىدۇ ھەم ئاڭلاش سەزگۈ نېرۋىلىرى غىدىقلىنىشىنى قوبۇل قىلالايدۇ. ئەمما، كۆز ئالمىسى بىلەن كۆرۈش پەردىسى(نۇرلۇق پەردە) يەتتە ئايدا يېتىلىدۇ ھەم ئېچىلىدۇ. بىراق كۆز بالىياتقۇ ئىچىدە ھېچنەرسىنى كۆرەلمەيدۇ، ئەمما قۇلاق ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، ھامىلە ئانىسىنىڭ يۈرەك سوقۇشى، ئۆچەي ھەرىكەتلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ. ھامىلىنىڭ ئاۋازلارنى ئاڭلىشىدا تۆرەلمە ئاڭلاش قىسمىدىكى ئۈششاق سۆڭەكلەر ھەم ئوتتۇرا، سىرتقى قۇلاققا تولغان باش سۈيۇقلۇقى مۇھىم رول ئوينايدۇ(ئاۋاز ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئوينايدۇ). بالىياتقۇ ئىچىدە

هاملىنىڭ شەيئىلەرنى كۆرەلمەسلىكى بالىياتقۇ ئىچىنىڭ قاراڭغۇ بولۇشى بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك بولماستىن، يەنە بوۋاقنىڭ كۆرۈش پەردىسىنىڭ ھەم كۆرۈش نېرۋىلىرىنىڭ مۇكەممەل يېتىلمىگەنلىكى بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك.

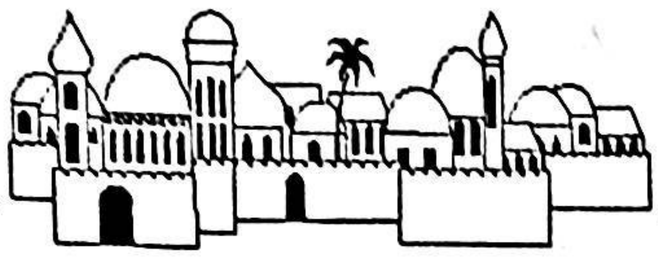
بوۋاق يېڭى تۇغۇلۇپ بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، تېرە توقۇلمىلىرىدا، شۇنداقلا ئوتتۇرا ۋە تاشقى قۇلاقتا قېلىپ قالغان باش سۈيىنىڭ قالدۇقلىرىنى سىڭدۈرۈۋالىدۇ(قالدۇق باش سۈيۇقلۇقى ئاستا-ئاستا قۇرۇيدۇ). ئاندىن كېيىن بوۋاق ھاۋانىڭ ۋاستىسى بىلەن ئاۋازلارنى سەزگۈر ھالدا ئاڭلايدۇ.

ھەيران قالارلىق بىر ئىش شۇكى، پەقەت ئادەمدىن ئىبارەت بۇ جانلىقلار بالىياتقۇ ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئاۋازنى ئاڭلىيالايدۇ. لېكىن، ھايۋانلار تۇغۇلۇپ مەلۇم كۈندىن كېيىن ئاندىن ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ.

ئىنسان تۆرىلىپ(ھامىلە) تۆت ئايلىق بولغاندا ئاۋازلارنى ئاڭلىيالسا، مۇشۇك بالىسى تۇغۇلۇپ 5-، 6-كۈنلىرى، توشقان بالىسى تۇغۇلۇپ 7-كۈنلىرى، ئىت كۈچۈكى تۇغۇلۇپ 10-كۈنلىرى، بۇلغۇن بالىسى تۇغۇلۇپ 30-كۈنلىرى، چاشقان بالىسى تۇغۇلۇپ 50-كۈنلىرى ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا كۆرۈش قۇۋۋىتى ئىنتايىن ئاجىز بولۇپ، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق.

بوۋاق قاراڭغۇ بىلەن يورۇقلۇقنى ئىنتايىن تەس پەرقلەندۈرىدۇ ياكى شەيئىلەرنى تەسرەك كۆرىدۇ. بوۋاقنىڭ كۆزى ئىنتايىن تەۋرىنىشچان بولغاچقا بىر شەيئى ئۇستىدە مەركەزلىشەلمەيدۇ. تۇغۇلۇپ 3-ئايغا بارغاندا ئاندىن ئۇ ئاتا-ئانىسىنى ياكى سۈت شىشىسىنى كۆرەلەيدۇ ھەم ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە تىكىلىپ قارىيالايدۇ. تۇغۇلۇپ 6-ئايغا بارغاندا، ئۇ ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ چىرايىنى پەرق ئېتەلەيدۇ، لېكىن يىراقنى كۆرەلمەيدۇ، ئون ياشقا كىرگەندە كۆرۈش سەزگۈسى تەرەققىي قىلىشتىن توختايدۇ.

بوۋاق بالىياتقۇ ئىچىدە بەش ئايلىق بولغاندىلا ئاۋازنىڭ تەسرىگە ئۇچراشقا باشلايدۇ، نەتىجىدە مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ ئاڭلاش رايونىنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارى ئاۋازلارنىڭ تەسىرىدە يېتىلىشىنى، مۇكەممەللىشىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بىراق بوۋاقنىڭ كۆرۈش مەركىزىي تۈگۈنى بوۋاق تۇغۇلغاندىن كېيىن ئاندىن غىدىقلىنىشقا ئۇچرايدۇ. شۇڭا بوۋاقلارنىڭ رەسىم، خەرىتە قاتارلىق بىلىم-ئۇچۇرلارنى كۆرۈپ خاتىرىسىدە ساقلاپ قېلىشىدىن يېقىملىق مۇزىكا، ناخشا(ئەللەي ناخشىلىرى)، شېئىرلارنى ئاڭلاپ خاتىرىسىدە ساقلاپ قېلىشى ئاسان بولىدۇ(بوۋاق بالىلار بۇ خىل ئۇچۇرلارنى ئېسىدە ساقلاپ قالالايدۇ. قۇلاق ئارقىلىق ئېرىشكەن ئۇچۇرلارنىڭ بالىغا تەسىرى چوڭقۇر بولىدۇ. شۇڭا دۆلىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇتەخەسسىسلەر بالىنى ھامىلە چېغىدىن باشلاپلا

تەربىيلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭدا ئىنسانىنىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ رولىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشى مۇھىم مەقسەت قىلىنغان). شۇڭا سۈرە«ھاققە» (69 - سۈرە)نىڭ11ـــ12 - ئايەتلىرىدە قۇدرەتلىك ئاللاھ مۇنداق خىتاب قىلىدۇ:

شۇبھىسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) چوڭ سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا، سىلەرنى(يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە سالدۇق، سىلەرگە ئۇنى ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن، تۇتۇۋالىدىغان قۇلاقلارنىڭ تۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن(بىز شۇنداق قىلدۇق).

ئىنساننىڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ تىلنى چۈشىنىش دائىرىسى تەرەققىي قىلىپ ئاڭلاش سەزگۈ رايونىغا يېقىنلاشقان بولىدۇ. بۇ ئىككى دائىرىنىڭ مۇناسىۋىتى كۆرۈش سەزگۈ رايونىنىڭ مۇناسىۋىتىگە قارىغاندا تېخىمۇ زىچ. كۆرۈش سەزگۈ رايونى كىتاب ئوقۇش جەريانىدا مەلۇم ھەسسە قوشسىمۇ، لېكىن ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ مېڭىنىڭ تىلنى چۈشىنىش دائىرىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تېخىمۇ قويۇق.

ئىنسانىنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى كۆرۈش سەزگۈسىدىن بۇرۇنراق تەرەققىي قىلىدۇ ھەم پىشىپ يېتىلىدۇ، مۇكەممەللىشىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن تۆۋەندىكىلەرنى خۇلاسىلەش مۇمكىن:

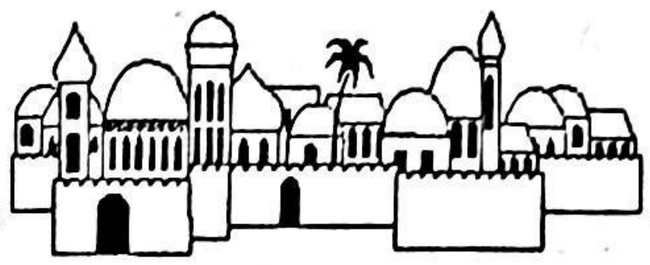
1) تۆرەلمىنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسىغا قارىغاندا بۇرۇن يېتىلىدۇ. ئاڭلاش سەزگۈسى ھامىلە بەش ئايلىق بولغاندا چوڭ ئادەمنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى شەكىلگە كىرىدۇ. كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسى ئادەم 10 ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئاندىن مۇكەممەللىشىپ پىشىپ يېتىلىدۇ.

2) تۆرەلمە (ھامىلە) بالىياتقۇدىكى چېغىدا ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ، ئەمما نۇر، سىزىقلارنى تۇغۇلغاندىن كېيىن پەرقلەندۇرەلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە "ئاڭلاش" سۆزىنىڭ "كۆرۈش" سۆزىنىڭ ئالدىدا بايان قىلىنىشىنىڭ باشقا يەنە قانداق سەۋەبلىرى بار؟!

‹1› بىئولوگىيە ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە: ئادەم ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئاۋۋال ئۇنىڭ كۆرۈش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ(ئاستا-ئاستا ئۆچۈپ)، ئاندىن كېيىن ئاڭلاش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ، ئىشتىن توختايدۇ. ئىنسان بىھوش بولغاندا، ئوكسىگېن يېتىشمىگەندە، سەكراتقا چۈشكەندە، مېڭىگە قان يېتىشمىگەن ئەھۋاللاردىمۇ ئاۋۋال كۆرۈش سېزىمى يوقلىپ، ئاندىن ئاڭلاش سېزىمى يوقلىدۇ.

‹2› ئايروپىلان ئۇچقۇچىلىرى ۋە ئالەم ئۇچقۇچىلىرى تېز سۈرئەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلىگەندە كۆرۈش قۇۋۋىتىگە تەسىر يېتىپ مۇجمەل كۆرۈش قۇۋۋىتى

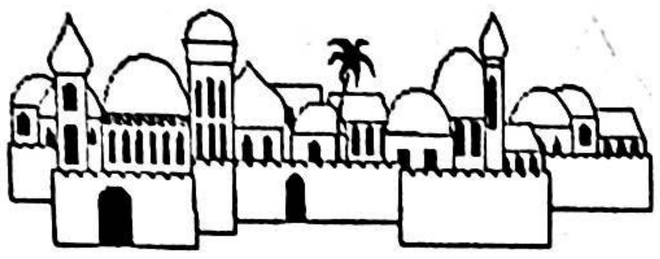
شەكىللىنىدۇ. ئەمما، ئاڭلاش ئىقتىدارى ھەرگىزمۇ يوقالمايدۇ. ئاڭلاش قۇۋۋىتى ئىنتايىن تۆۋەن سەۋىيىدە بولسىمۇ ساقلىنىپ قالىدۇ. ئالەم ئۇچقۇچىلىرى كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن مەھرۇم قالغان ئەھۋالدىمۇ يەر يۈزى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى داۋاملاشتۇرالايدۇ. ئادەتتە ئۇچقۇچىلار ئايروپىلان كۇنۇپكىلىرىنى ئىشلىتىشنى مەشىق قىلغاندا كۆزنى تېڭىپ قويۇپ مەشىق قىلىدۇ. بۇنداق بولۇشىمۇ يۇقىرى سۈرئەتتىكى ئايروپىلاننى باشقۇرۇش داۋامىدا جىسمانىي كۆزنىڭ رولى ئاجىزلىشىپ "ئەقىل كۆزى"نىڭ رولى كۈچىيىدىغانلىقىدىن بولغان.

‹3› ئادەم ئوخشاش بولمىغان يۆنىلىش، ئوخشاش بولمىغان تەرەپلەردىن كەلگەن ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. لېكىن ئادەمنىڭ بېشى مۇقىم بىر ئورۇندا تۇرغاندا، ئۇنىڭ تەكشىلىكتىكى كۆرۈش بۇلۇڭى 180^0، تىكلىكتىكى كۆرۈش بۇلۇڭى 145^0 بولىدۇ. نۇر تۇز سىزىق بويىچە تارقالغاچقا، توسالغۇلاردىن، ئەگرى جايلاردىن ھەم سۇزۇك بولمىغان جىسىملاردىن ئۆتەلمەيدۇ، لېكىن ئاۋاز ھەر قايسى تەرەپلەرگە تارقىيالايدۇ. ئېگىز-پەس جايلاردىمۇ، قېلىن، ئېگىز تاملاردىمۇ تارقىيالايدۇ(ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ). ئۆزىنى كۆرمىسەكمۇ ئاۋازىنى ئاڭلىيالايمىز. بالىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئانا بىر توپ كىشىلەرنىڭ سۈرەن-چۇقانلىرى ئىچىدە ئۆز بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىيالايدۇ. ئىنسان ھەر خىل ئاۋازلارنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى چېنىقتۇرسا، ئۇنىڭ ئېرىشىدىغان پايدىسىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ.

‹4› ئەگەر ئادەمنىڭ چوڭ مېڭىسى زەخمىلەنسە، كېسەل ئادەمنىڭ قۇلقى ئاڭلاش سېزىمىنى يوقاتمايدۇ. لېكىن كۆزنىڭ ئەھۋالى باشقىچە، ئەگەر مېڭە ئازراق زەخمىلەنسە، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى تۆۋەنلەيدۇ، ھەتتا يوقلىپ كېتىدۇ.

‹5› ئەگەر بوۋاق تۇغما گاس بولۇپ تۇغۇلسا ياكى تۇغۇلۇپلا گاس بولۇپ قالسا، ئۇ گاچا بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، ئەما تۇغۇلسىمۇ قۇلاق ساق بولسا سۆزلىشىشنى ئۆگىنەلەيدۇ. بۇ يەردە بىز مۇنداق مىساللارنى كەلتۈرەلەيمىز:

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قاراخانىيلار دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇر شائىرى ئەدىب ئەھمەد يۈكنەكى ئىككى كۆزى تۇغما ئەما بولسىمۇ، لېكىن بىزگە مەشھۇر دېداكتىك ئەسىرى «ئەتەبەتۈل ھەقايىق»(ھەقىقەتلەر ئىشىكى ياكى ھەقىقەتلەر بوسۇغىسى) نامىلىق مەشھۇر ئەسىرىنى قالدۇرغان؛ مىسىرلىق مەشھۇر ئالىم تاھا ھۈسەيىن تۇغما ئەما بولسىمۇ، لېكىن "قەلب كۆزى"گە، ئاللاھ ئاتا قىلغان بىر جۈپ قۇلىقىغا تايىنىپ دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن؛ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى ن. ئا. ئوستروۋسكىي ئىككى كۆزى ئەما ھالەتتىمۇ «پولات قانداق تاۋلاندى» نامىلىق رومانىنى يېزىپ چىققان. بۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن مەشھۇر شەخسلەر ئىككى قۇلقىغا تايىنىپ، ئەمالار يېزىقىنى ئۆگىنىپ قەلب

كۆزنىنى ئاچقان، ئىنسانىيەتكە زور ھەسسىلەرنى قوشقان. ئىسلام دۇنياسىدا ئەما ئالىم ۋە ھافىز(پۇتۇن قارى)لار ئاز ئەمەس.

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار زېمىندا سەير قىلمىدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (يەنى سەير قىلىپ) چۈشىنىدىغان دىللارغا، ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلارغا ئىگە بولمىدىمۇ؟ ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ھەم چۈشەنمەيدۇ).

ـــــسۈرە«ھەج»(22 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

‹6› ئىنساننىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى تەبىئىيلا ئاجىزلىشىپ كەتسە ياكى يوقالسا، چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىدىكى كۆرۈش رايونى ـــ چوڭ مېڭىنىڭ ئەستە ساقلاش، ئانالىز قىلىش ۋە ئەقلي جەھەتلەردىكى قۇۋۋەتلىرىنى ئاشۇرىدۇ. لېكىن ئاڭلاش رايونى ئۇنداق قىلالمايدۇ. ئاڭلاش سېزىمى ئاجىزلىسا ياكى يوقالسا، چوڭ مېڭىنىڭ ئەستە ساقلاش، ئانالىز قىلىش ۋە ئەقلي قۇۋۋەتلىرى ئاشمايدۇ (بۇنىڭ سەۋەبى تېخى ئېنىقلانمىغان). بۇ ئىنساننىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ ئىنسان ھاياتىدا تېخىمۇ مۇھىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

‹7› ئىنساننىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلار ئىنساننىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ، باشقا سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق ئېرىشكەن ئۇچۇرلارنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى ھەم تەسىرى بۇنىڭغا يەتمەيدۇ.

‹8› كۆرۈش سەزگۈسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدىغان ئۇچۇرلار مىقدارى ئاڭلاش سەزگۈسى ئارقىلىق ئېرىشىدىغان ئۇچۇرلاردىن كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلار كىشىلەرنىڭ مېڭىسىدە تېخىمۇ كەڭ ھەم تېخىمۇ چوڭقۇر كۆزقاراش، تەسەۋۋۇر، ئۇقۇملارنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىنسانىنىڭ قەلبىنى ئېرىتىۋېتىدىغان مۇڭلۇق، تەسىرلىك قىرائىتى قەلبىمىزنى ئېرىتىپ بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىكى:

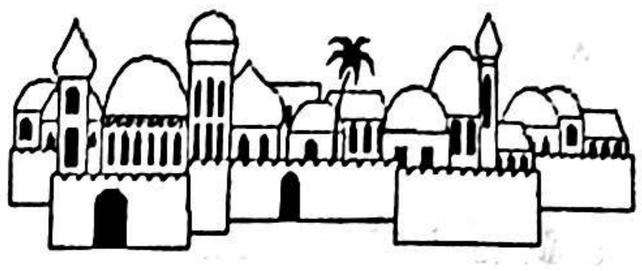
ياخشى سۆز تاشنى يارار،

يامان سۆز باشنى (يارار).

ئادەم قۇلاقتىن سەمرىيدۇ،

ھايۋان تۇياقتىن (سەمرىيدۇ).

دېگەن ھېكمەتلىرىمۇ قۇلاقنىڭ مۇھىم رولى بايان قىلىنغان. تۇرمۇشىمىزدىن يەنە مىسال ئالساق: ئاۋازلىق كىنونىڭ تەسىرى ھەم ئۇنۇمى ئاۋازسىز كىنونىڭ

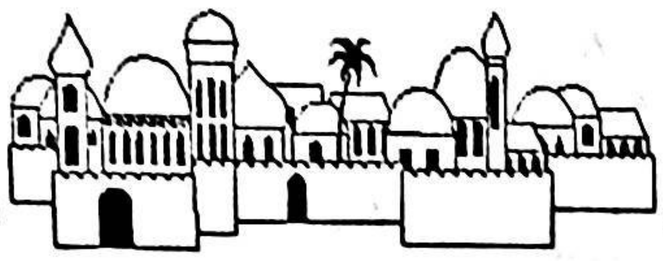

تەسىردىن كۈچلۈك بولىدۇ. ئىجتىمائىي ئالاقىدا ئىشلەتكەن تىلنىڭ ئاھاڭى، شېۋىسى ئوخشىمىسا باشقىلارغا بېرىدىغان تەسىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەزمۇنى بىر خىل بولسىمۇ، لېكىن شەكلى، ئاھاڭى ئوخشىمىغان سۆز ئوخشىمىغان ئۇنۇم پەيدا قىلىدۇ.

‹9› قۇلاق بارابان پەردىسىنىڭ سىرتقى قەۋىتى بىلەن ئۇچۇر قوبۇل قىلغۇچى چوڭ مېڭە ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەچچە مىليون قۇرۇلما بولغاچقا، ئۇ ئاڭلىغان ھەرخىل ئاۋازلارنى ئادەمنىڭ چوڭ مېڭىسىدە قايتا ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ ھەمدە ئاۋازلار ئارىسىدىكى سانسىزلىغان ئىنچىكە پەرقلەرنىمۇ پەرقلەندۈرەلەيدۇ. يەنە كېلىپ، ئاڭلىغان بارلىق ئاۋازلارنى، چوڭ مېڭە بىلەن نۇقسانسىز تۇتاشتۇرالايدۇ. ئالىملار شۇنداق قارايدۇكى: ئاڭلاش ئىقتىدارى ئەستە قالدۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدىلا قالماستىن، بەلكى تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارى ۋە ئىجادىي ئىقتىدارنىڭ ئاساسىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ، ياخشى ئاڭلاش ئىقتىدارىنىڭ بولۇشى ئادەمنىڭ ساپاسى ۋە ئەقلىي ئىقتىدارنى ئۆستۈرۈشكە ناھايىتى زور ياردەم بېرىدۇ.

‹10› ئادەتتە ئىنسانلار چاستوتىسى 16 گىرتسىتىن(Hz) 20 مىڭ گىرتسقىچە بولغان ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. بىراق ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان يېرى شۇكى، ئادەمنىڭ باش ۋە بويۇن قىسمىدىكى قان ئايلىنىشىنىڭ ئاۋازى بۇ دائىرە ئىچىدە بولسىمۇ، بىراق ئادەم بۇ ئاۋازنى ئاڭلىيالمايدۇ(مۇبادا بۇ ئاۋازلارمۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگە ئاڭلىنىدىغان بولسا، بۇنىڭ ئىنسانغا روھىي، جىسمانىي جەھەتتىن ئېغىر ئازابى بولۇر ئىدى). بۇمۇ مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىنسانغا قىلغان چوڭ رەھمىتى، ئەلۋەتتە.

خۇلاسە: «قۇرئان كەرىم»دە ''قۇلاق'' ۋە ''ئاڭلاش'' سۆزلىرىنىڭ ''كۆز'' ۋە ''كۆرۈش'' سۆزلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇلۇشى چوڭقۇر ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بىزنىڭ يەنىمۇ چوڭقۇر ئويلىنىشىمىزغا، ئىزدىنىپ كۆرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى

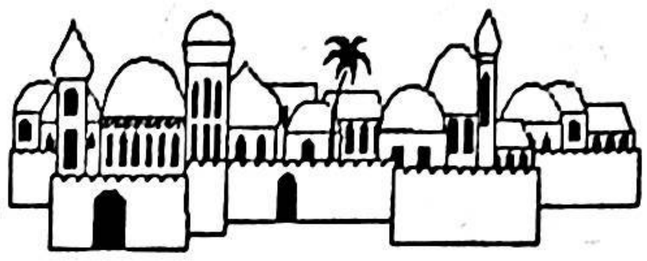
مۇھەممەت ئابدۇرېھىم

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلغان ئىلاھىي كىتابتۇر. «قۇرئان كەرىم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كامالەتكە يېتىپ قىرىق ياشقا كىرگەندە نازىل بولۇشقا باشلاپ، 23 يىلدا تامام بولغان. «قۇرئان كەرىم»دە 114 سۈرە، 6236 ئايەت بار بولۇپ، ئۇنىڭ سۈرە-ئايەتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، مەزمۇنى مول ھەم ئېنىق، تىلى گۈزەل ھەم راۋان، سۆز-ئىبارىلىرى پاساھەتلىك، ئىپادىلەش ئۇسۇلى جانلىق ۋە تەڭداشسىزدۇر. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي ھاياتىنى، شۇنداقلا غايە، تىلەك ۋە ئىنتىلىشلىرىنى ھەمدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئېستېتىك زوقىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يۈكسەك قىممەتكە ئىگە ئىلاھىي كىتاب بولۇپ، ئۇ مەزمۇن ۋە مەنە جەھەتتىكى چەكسىز سېھرىي كۈچى ۋە ئۇسلۇبتىكى ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىشىنى ئىنتايىن جەلپ قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» بىر خىل گۈزەل تۈرنى يەنى شېئىرمۇ ئەمەس، ئادەتتىكى نەسرمۇ ئەمەس، ئەركىن، تەبىئىي، نەپىس، رېتىملىق ۋە جاراڭلىق، خۇش ئاۋاز بىلەن ئوقۇشقا تازا باب كېلىدىغان بىر خىل تۈرنى يارىتقان. بىراق «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇسلۇبى ئۇنىڭ مەزمۇنىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەر خىل شەكىلدە بولغان: «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئاللاھنىڭ بىردىنبىر ئەڭ يۈكسەك ھەق ئىكەنلىكىنى جاكارلىغان ۋاقىتتىكى ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى كىشىلەرگە ئاجايىپ سۈرلۈك تۇس بېرىدۇ؛ بەندىلىرىنىڭ ئاللاھنى ئېتىراپ قىلماسلىقى ۋە ئىسلام دىنىغا بېھۇرمەتلىك قىلىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئاگاھلاندۇرغان ۋاقىتتىكى دەھشەتلىك سۈرى ئادەمنى شۇركەندۇرىدۇ؛ ئىنسانلارنى ھەقىقەتكە قايتىشقا چاقىرغان چاغدىكى قىزغىن سەمىمىيتى ئادەمنى تەسىرلەندۇرىدۇ؛ «قۇرئان كەرىم»نىڭ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك بايانلىرى ئاجايىپ بىر خىل جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ شۇنچە ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولالىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، ئۇنىڭ ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ مۇقەددەس ئىلاھىي كىتابى ئىكەنلىكىدە.

«قۇرئان كەرىم» ئەرەب مىللىتىدىن بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم»نىڭ چۈشىنىشلىك، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغانلىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇن ئايەتلەر بار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

قۇرئان ئەرەبچىدۇر، ئەگىرىلىكتىن خالىدۇر، ئۇمىدكى ئۇلار (قۇرئاننىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ كۇفرىدىن) ساقلانغاي.

——سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

روشەن كىتاب بىلەن قەسەمكى، سىلەرنى ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنسۇن دەپ، بىز ئۇنى ھەقىقەتەن ئەرەبچە قۇرئان قىلدۇق.

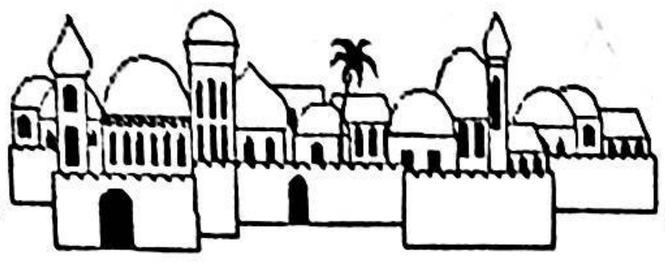
——سۈرە«مۇئمىنۇن»(43 ـ سۈرە)، 2 — 3 ـ ئايەتلەر

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنىشى ئەرەب تىلى ئۇچۇن ئۆچمەس ئابىدە تىكلىدى. «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى ئەرەب تىلى قەبىلە شېۋىسىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئورتاق ئەدەبىي تىل شەكىللەنمىگەن ئىدى. ئۇنىڭدا ئەمەلىي ئالاقە قىلىشتا چۈشىنىش قىيىن بولغان نۇرغۇن سۆزلەر مەۋجۇت ئىدى، مەنا ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ھەرپ ـ بەلگىلەر تېخى تۇراقلىشىپ كەتمىگەن ۋە ئەرەب تىلى گراممماتىكىسىمۇ سىستېمىلاشمىغان ئىدى. تىل جەھەتتىن ئالاھىدە پۇختا بولمىغان كىشىلەر خەت يېزىش ۋە ئوقۇش دېگەندىن سۆز ئاچالمايتتى. دېمەك، ئەرەبلەر بۇ دەۋردە ئورتاق ئەدەبىي تىلى بولمىغان نامسىز مىللەت ئىدى. ھالبۇكى «قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل قىلىنىشى ئەرەبلەرنىڭ تەقدىرىنىلا ئەمەس، بەلكى مەدەنىيەت ۋە تىل ـ ئەدەبىياتىنى يورۇتقۇچى نۇرلۇق چىراغ بولدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئەرەب تىلى يېپىيېڭى تۇسكە كىرىپ، بىرلىككە كەلگەن ئەرەب ئۆلچەملىك ئەدەبىي تىلى بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىسلامىيەت ئۇرۇقى چېچىلغان ھەر بىر زېمىنغىچە ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى ۋە ئەدەبىياتى چوڭقۇر يىلتىز تارتتى.

ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى ئەرەب تىلىدا «ئەللۇغەتۇل ئەرەبىيەتۇل فۇسھا» دەپ ئاتىلىپ، ھازىرقى ئەرەب دۆلەتلىرىدىكى گېزىت، ژۇرنال، رادىئو، تېلېۋىزورلاردا ھەمدە مەكتەپلەردە ئورتاق قوللىنىۋاتقان ئەرەب ئەدەبىي تىلىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەرەب ئۆلچەملىك ئەدەبىي تىلىنى ياخشى چۈشىنىش ئۈچۈن، بۇ تىلنىڭ تىل سىستېمىسى ۋە ئۆلچەملىشىش ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ چىقىش بەكمۇ زۆرۈر.

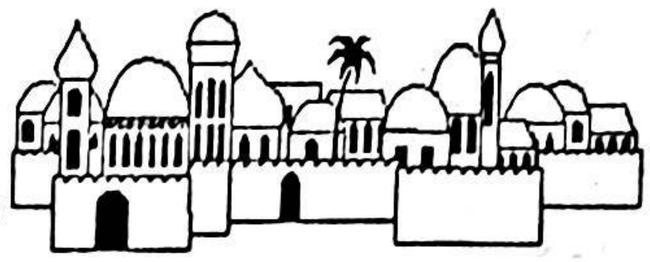
ئەرەب تىلى دۇنيادىكى ئەڭ قەدىمىي سېمىت ـ ھامىت(ھام ـ سام) تىل سىستېمىسىنىڭ سېمىت تىل گۇرۇپپىسىدىكى ئەڭ ياخشى، ئەڭ جانلىق،

ئەك باي، تولۇپ ـ تاشقان هاياتني كۆچكه ئىگه، قوللىنىش دائىرىسى ئەك كەك بولغان بىر تىل تارمىقىدۇر.

ئىسلام دىنى روناق تېپىشتىن ئىلگىرى، ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ئاھالىلەر نۇرغۇن قەبىلىلەرنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ھەرقايسى قەبىلىلەر ئۆزلىرىنىڭ شېۋىسىنى ئىشلەتكەن. بۇ شېۋىلەر جەنۇب لەھجىسى ۋە شىمال لەھجىسى دەپ ئىككى چوڭ تۈركۈمگە بۆلۈنگەن. «قۇرئان كەرىم» تىلى ئەسلىدە مىلادى 5 ـ ئەسىرنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئەرەبلەر قوللانغان شىمالدىكى قۇرەيشلەرنىڭ تىلى ئىدى. بىراق قۇرەيش تىلى ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەردە تېخى ئومۇملاشمىغان بولۇپ، ئۇنى كۆپىنچە ھاللاردا شائىرلار قوللىناتتى، مىلادىيە 5 ـ ، 6 ـ ئەسىرلەردە پەيدا بولغان «سەبئە مۇئەللەقات» (يەتتە پارچە ئاسما شېئىر) قۇرەيش شېۋىسىدە يېزىلغان. مەككە قۇرەيشلىرىدىن سىرت جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەر ئىشلەتكەن تىل بىلەن قۇرەيش تىلى چوڭ پەرققە ئىگە بولۇپ، مەككىگە يېقىنلاشقانلىرىنىڭ پەرقى ئاز، مەككىگە يىراقلىرىنىڭ پەرقى چوڭ ئىدى. ئىسلام دىنى روناق تاپقاندىن كېيىن، جەنۇب ـ شىمالدىكى قەبىلىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئىسلام دىنىغا كىرىپ، «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇغان ھەم «قۇرئان كەرىم» تىلىنى ئۆگەنگەن. شۇنىڭ بىلەن «قۇرئان كەرىم»نىڭ قىرائەت سادالىرى ھەممە جايدا جاراڭلاپ بىپايان قۇملۇققا تارالغان. شۇنداقلا ھەر قايسى جايلاردىكى غەيرىي ئەرەبلەرمۇ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەس ـ بەستە ئەرەب تىلىنى ئۆگەنگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» شۇ قەبىلىنىڭ تىلىدا نازىل بولغاچقا، قۇرەيش تىلى جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەردە ھۆكۈمران ئورۇنىنى ئىگىلىگەن. نەتىجىدە جەنۇب ـ شىمالنىڭ فونېتىكا، گرامماتىكا ۋە لېكسىكىسى تەدرىجىي بىرلىككە كېلىپ، قۇرەيش قەبىلىسى شېۋىسىنى ئاساس قىلغان ئەدەبىي ئۆلچەملىك تىل شەكىللەنگەن.

ئابباسىيلار دەۋرىگە كەلگەندە، ئەرەب تىلى تەرەققىي قىلىپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ساھەسىدە ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىلغا ئايلانغان. ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدا يەرلىك ئەنئەنىۋى تىللارنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، ئومۇمىي خەلقنىڭ رەسمىي تىلى سۈپىتىدە ئومۇملاشقان ھەمدە ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيالاردىمۇ كەڭ تارقالغان. بارلىق ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كۆپ ساندىكىسى ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا يېزىلغان. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى ئىسلام دۇنياسىدا كۈچلۈك هاياتىي كۈچكە ئىگە دۇنياۋى مۇھىم تىلغا ئايلانغان. ئۇ ئەرەب ـ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ سىياسىي،

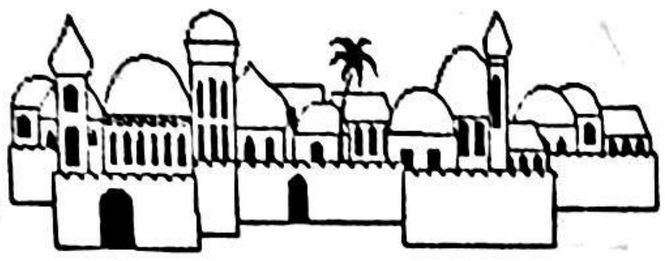

ئىجتىمائىي، دىن، ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن غايەت زور تەسىر كۆرسەتتى. بۇگۈنكە كەلگەندە، غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدىكى 20 نەچچە ئەرەب دۆلىتى ۋە رايونلىرى ھەممىگە ئورتاق بولغان بىر ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا مەشغۇلات ئېلىپ بارالايدىغان بولدى.

بىرلىككە كەلگەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ئوسمانىي" نۇسخىسىنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرىنى سەل چاغلاشقا بولمايدۇ، بەلكى ئۇنى ئەرەب تىلىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن ئەڭ ئاساسلىق ئامىل دېيىشكە بولىدۇ. ئەينى چاغدا ھەرقايسى قەبىلە خەلقلىرىنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلىشىغا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم» يەتتە خىل شېۋىدە نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "شەك-شۈبھىسىزكى قۇرئان يەتتە خىل تىلدا(شېۋىدە) نازىل قىلىنغان...". كېيىن ھەر قايسى قەبىلەر ئارىسىدا «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلىش توغرىسىدا بەزى ئىختىلاپلار كۆرۈلگەن. شۇڭا خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئەلا بىلىپ، «قۇرئان كەرىم» نى پەقەت تىل جەھەتتىن قۇرەيش شېۋىسىنى ئاساس قىلىپ، بىرلىككە كەلتۈرۈپ ھەر قايسى جايلارغا ئەۋەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ نۇسخا"ئوسمانىي" نۇسخىسى دەپ ئاتالغان. «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۇ "ئوسمانىي" نۇسخىسى ئەرەبلەرنىڭ ھەر قايسى قەبىلە خەلقلىرىگە تېز ئومۇملىشىپ ھەممدە ئۆلارنىڭ شېۋىلىرىگە بۆاستە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققي قىلىشىغا، شۇنداقلا ئەرەب مىللىتى ئىچىدە ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىل بولالىشىغا قولايلىق شارائىت ھازىرلاپ بەرگەن.

ئەرەبلەر ئۆز تىلىنىڭ لۇغەت فوندىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن، چەت ئەل تىلىدىن، بولۇپمۇ پارس تىلىدىن سۆز قوبۇل قىلغاندا، ئەسلى سۆزنىڭ ئەسلى ھالىتىدىكى تەلەپپۇزى بويىچە ئالماي، تامامەن "ئەرەبلىشىش"كە مايىللاشتۇرۇپ قوبۇل قىلغان. يەنى فونېتىكا، سۆز شەكلى، لېكسىكا، گراممماتىكا قاتارلىق تەرەپلەرنى يۇغۇرۇپ، ئىسلاھ قىلىپ، ئەرەب تىلىنىڭ ئەسلى قانۇنىيىتىگە چۈشۈرۈپ، ماسلاشتۇرۇپ قوبۇل قىلغان. بۇ ئەرەب تىلى تەرەققىياتىنىڭ شۇنداقلا ئەرەب تىلىنىڭ مول، رەڭگارەڭ تىل بولۇپ چىقالىشىنىڭ بىر سەۋەبى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

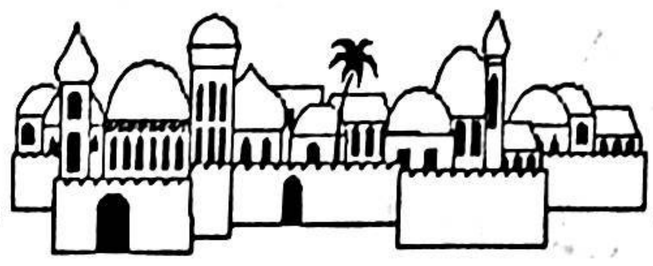
ئەسلى ئەرەب تىلىدا زىر-زەۋەر يوق ئىدى، بۇ سەۋەب غەيرىي ئەرەبلەرنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشى ۋە ئۆگىنىشىگە زور قىيىنچىلىق ئېلىپ كەلگەن. مىلادىيە 8-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئەرەب تىلىغا زىر-زەۋەر

قويۇلغان، بۇنىڭ بىلەن ئەرەب تىلىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولۇپ، ئەرەب بولمىغان مۇسۇلمانلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى توغرا تەلەپپۇز بىلەن ئوقۇشىغا ۋە ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشكە ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىلگەن. بۇ خىل ئىجادىيەتمۇ ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ كەڭ تارقىلىپ مۇكەممەللىشىشىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسەتكەن.

ئەرەب تىلىنىڭ ساپلىقىنى ساقلاش، «قۇرئان كەرىم»نى خاتاسىز ھالدا توغرا ئوقۇش، ئەرەبتىن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىلىرىنى توغرا چۈشىنىشى ۋە كىشىلەرنىڭ ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشكە قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، 8 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن نۇرغۇنلىغان تىلشۇناسلار ۋە گىرامماتىكلار ئەرەب تىلى گىرامماتىكىسىغا بولغان تەھلىل ۋە تەتقىقاتلارنى كۈچەيتكەن. ئۇلار ئەرەب كۆچمە چارۋىچىلىرىنىڭ ئاغزاكى تىلىغا، كلاسسىك شېئىرلارغا، ھەمدە قۇرئان ۋە ھەدىسكە ئاساسەن ئەرەب تىلىغا قارىتا خاتىرىلەش، رەتلەش، تۈرگە ئايرىش، يىغىنچاقلاش خىزمىتىنى ئىشلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئەرەبلەردە «قۇرئان كەرىم»نى چۆرىدىگەن ھالدا تىل - يېزىقشۇناسلىق، ئىملاشۇناسلىق، ئىستىلىستىكا، گىرامماتىكا قاتارلىق تىل ئىلىملىرى پەيدا بولۇشقا باشلىغان. شۇ ئاساستا ئەرەب ئەدەبىي تىلىنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە ئۆلچەملىشىشى تەدرىجىي ئىلگىرى سۈرۈلگەن. بۇ ھال ئەرەب ئەدەبىي تىل گىرامماتىكىسىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە تۈرتكە بولغان. بۇنىڭ بىلەن بىر يۈرۈش مۇكەممەل لېكسىكا ۋە گىرامماتىكا قائىدىلىرى قەدەممۇقەدەم ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تۈزۈلۈپ چىققان. كۈفە بىلەن بەسرەدىن ئىبارەت ئىككى ئېقىمدىكى ئالىملار ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە مۇھاكىمىلەر گىرامماتىكا سىستېمىسىنى كۈنسايىن مۇكەممەللەشتۈرگەن.

قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم» تەڭداشسىز ئىلاھىي كىتاب بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەرەب ئۆلچەملىك تىلىنىڭ ئەڭ كاتتا ئۈلگىسى بولالىغان، «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ئوسمانىي" نۇسخىسىنىڭ شەكىللىنىشى ئەسلى ئەرەبلەرنىڭ ھەر قايسى قەبىلىلىرى قوللىنىپ كېلىۋاتقان، چېچىلاڭغۇ، قالايمىقان تىللارنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ ھەم قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ئاساس بولغان. شۇنىڭ بىلەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، تارلىقتىن كېڭىيىپ ھەم مۇكەممەللىشىپ، بۈگۈنگە كەلگەندە 20 نەچچە ئەرەب دۆلىتىنىڭ ئورتاق تىلى ۋە بىر مىلياردتىن ئارتۇق مۇسۇلمانىنىڭ دىنىي پائالىيەت تىلى بولالىغان.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىستىتىستىك ئالاھىدىلىكلىرى

جارۇللا يۈسۈپ

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

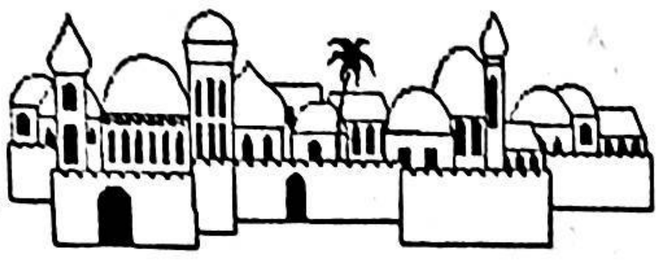
ئىستىتىستىكا — ئىستىتىستىك ئوبيېكت ئۆز ئىچىگە ئالغان گۇرۇپپىلىك، گۇرۇپپىلىكنىڭ كېلىپ چىقىشى، گۇرۇپپىلىكنىڭ تەرەققىياتى، گۇرۇپپىلىكنىڭ تۈرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ كونكرېت ھالەتلىرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېغىشلاپ، ئىنسانىنى گۇرۇپپىلىك مەنزىلگە يېتەكلەيدىغان، چىن ئىنسانلىق قەدىر-قىممىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ئۇندەيدىغان ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىدىغان نۇرغۇن سۈرە-ئايەتلەر بار. بۇ سۈرە-ئايەتلەرنىڭ ئىنسانلارغا بېرىدىغان تەربىيىۋى رولى، ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور بولۇپ، ئىنسانلارنى ماددىي ۋە مەنىۋى گۇرۇپپىلىككە يېتەكلەيدۇ ۋە ئۇلاردا بۇنىڭغا ئېرىشىش ئىستىكىنى قوزغايدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئومۇمىي گەۋدىسىدىن ئېيتقاندىمۇ «قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تەرىپىدىن ئىنسانلارغا ئاتا قىلىنغان پەندى-نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ساماۋى كىتاب. كونكرېت ئېيتقاندا، ئىنسانىنىڭ دىلىنى ئىمان بىلەن نۇرلاندۇرىدىغان، ئىش-ھەرىكىتىدە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ، گۇرۇپپىلىك ماكان(جەننەت)غا ئېرىشىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان دەرسلىكتۇر.

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ ئىنسانلارغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېرىپ، ئىنسانلاردا ئارزۇ-ئىستەك، غايە، ئىرادە، ئەخلاق يېتىلدۈرۈپ، ئىنسانلارنى پارلاق، گۇرۇپپىلىك بولغان نىشان(جەننەتكە ئېرىشىش) ئۇچۇن تىرىشىشقا ئۇندەيدۇ. تۆۋەندە، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىنسانلارغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېرىپ، گۇرۇپپىلىك مەنزىلگە يېتەكلەش، ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇش، ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلەش، خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەندۈرۈشتەك ئىستىتىستىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

1. ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇپ، گۇرۇپپىلىك مەنزىل(جەننەت)گە يېتەكلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە كىشىنىڭ ئىشەنچىنى ئاشۇرۇپ، ئىرادىسىنى تاۋلايدىغان، غايە تىكلەپ، ئارزۇسىغا يېتىش ئۈچۈن تىرىشىشقا

رىغبەتلەندۇرىدىغان، ئۆزىدە يۈكسەك، مۇستەھكەم ئىرادە تىكلەپ، ئىككى ئالەملىك ھايات نىشانىنى تۈرغۇزۇشقا تۈرتكە بولىدىغان سۈرە ـ ئايەتلەر خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن:

. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار خۇشاللىققا، گۈزەل قارارگاھقا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشىدۇ.

ـــــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقانلار ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار مەغپىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا(يەنى جەننەتكە)ئېرىشىدۇ.

ـــــسۈرە«ھەج»(22 ـ سۈرە)، 50 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارنى چوقۇم ياخشىلار قاتارىغا كىرگۈزىمىز.

ـــــسۈرە«ئەنكە بۇت»(29 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەرنىڭ كىشىلەردە ئىرادە تىكلەش خاھىشىنى شەكىللەندۈرەلەيدىغانلىقى تەبىئىي. چۈنكى، ئايەتتە ئاللاھ ئىنسانلارغا شەرت قويۇپ، شۇ شەرتلەرنى ھازىرلاش بەدىلىگە بېرىدىغان ئەجر ۋە مۇكاپاتنى ۋەدە قىلغان، يەنى ئاللاھنى بىر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر دەپ چىن دىلىدىن ئېتىراپ قىلغان، ئاللاھنىڭ ۋەھيىسى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن، قىلىشقا تېگىشلىك ئەمەللەرنى قىلغانلارنى كاتتا ساۋاب، ئەجر، مۇكاپات ۋە جەننەتكە مۇيەسسەر قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بەرگەن.

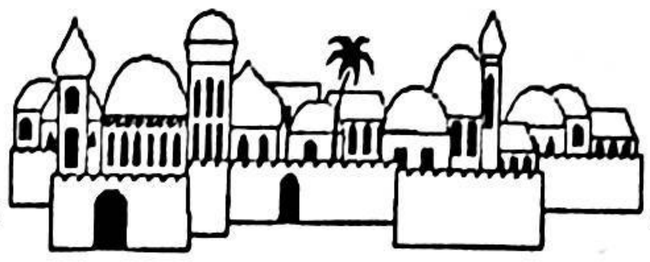
بۇ ئايەتلەرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ھېچقانداق مۇمكىنچىلىك قويۇلماي، ئېنىق ھۆكۈم شەكلىدە بۇاسىتە ئېيتىلىشى كىشىلەردە يۈكسەك مۇستەھكەم ئىرادە تىكلەپ، ئاللاھنىڭ يولىنى تۇتۇش ئىستىكىنى قوزغايدۇ.

ئۇندىن باشقا يەنە «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان "جەننەت" تەسۋىرىمۇ كىشىلەردە جەننەت ۋە جەننەت مەنزىلىدىكى مۇكاپاتقا بولغان قىزىقىش ۋە ئىنتىلىش قوزغاپ، جەننەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىش خاھىشىنى قوزغايدۇ. مەسىلەن:

تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان جەننەتنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇ يەردە رەڭگى ئۆزگەرمىگەن سۇدىن ئۆستەڭلەر، تەمى ئۆزگەرمىگەن سۈتتىن ئۆستەڭلەر، ئىچكۈچىلەرگە لەززەت بېغىشلايدىغان مەيدىن ئۆستەڭلەر ۋە ساپ ھەسەلدىن ئۆستەڭلەر بولىدۇ. ئۇلارغا جەننەتتە بەھرىمەن بولىدىغان تۈرلۈك مېۋىلەر بولىدۇ ۋە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن مەغپىرەت بولىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ جۈپتىلىرى(جەننەتلەرنىڭ) سايىلىرى ئاستىدا تەختلەرگە يۆلەنگەن ھالدا تۇرىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن جەننەتتە(تۈرلۈك) مېۋىلەر بار، ئۇلار

ئۇچۇن جەننەتتە(ئۇلارنىڭ) كۆڭلى تارتقان نەرسىلەر بولىدۇ. مېھرىبان پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن(ئۇلارغا) سالام دېيىلىدۇ.

ـــسۈرە«ياسىن»(36 ـ سۈرە)، 56 ـ 58 ـ ئايەتلەر

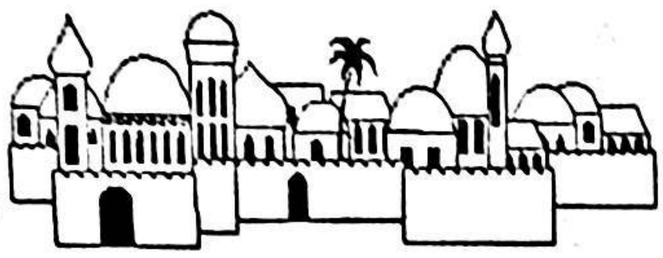
«قۇرئان كەرىم»دە جەننەت تەسۋىرى ئىنتايىن كۆپ ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، جەننەتنىڭ گۈزەل تەسۋىرى كىشىلەردە جەننەتكە ئېرىشىش، جەننەتنىڭ ئۇلۇغلاش ۋە ئۇنىڭغا قىزىقىش خاھىشىنى شەكىللەندۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە جەننەتنىڭ ئەڭ ئاساسىي سۈپىتى تەرىپلىنىدە جەننەتنى"ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان بايلىقلار ۋە گۈزەل جاي" دەپ تىلغا ئالىدۇ. مۇشۇ بىر تەسۋىرلا «قۇرئان كەرىم»دە، 35 قېتىم تىلغا ئېلىنغان.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە كىشىلەرنى ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇپ، پارلاق مەنزىل(جەننەت) گە ئۇندەيدىغان ئايەتلەرنىڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىشى كىشىلەرنى توغرا يولغا، پارلاق مەنزىلگە يېتەكلەش بولۇپ، كىشىدە ئاللاھنىڭ توغرا يولىغا بولغان ئىنتىلىشىنى قوزغاش، ئەڭ مۇھىمى گۈزەللىك تۈيغۇسى بېرىپ، چىن ئىنسانلىق سۈپىتىنى شەكىللەندۈرۈشكە ئىرادە تۇرغۇزۇشنى مەقسەت قىلغان.

2.ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە شەرھلەنگەن ئەخلاق قارىشى ئىسلام دىنى دۇنيا قارىشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدە ئىدىئولوگىيە شەكلى سۈپىتىدە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئەخلاقلىق بولۇش ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان مۇھىم تەرەپ بولۇپ، مۇسۇلمانلىق سۈپىتىگە ئىگە بولۇش ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا نائىل بولۇشنىڭ مۇھىم شەرتلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم» سۈرە ـ ئايەتلىرىدە، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئالاھىدە تەشەببۇس قىلىنغان بولۇپ، ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئومۇمىي ماھىيىتىدىن قارىغاندىمۇ، يەنىلا ئەخلاقلىق بولۇشقا دەۋەت قىلىش ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ھەمدە ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىش، يامان ئىشلاردىن ساقلىنىش ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلغۇچىلارنىڭ مەڭگۈلۈك بايلىقلار ماكانـــ جەننەتكە مۇيەسسەر بولالايدىغانلىقى ئېنىق ھۆكۈم قىلىنغان.

«قۇرئان كەرىم» ئەخلاقسىزلىققا ياتىدىغان شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىپ كېتىش، تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، زىنا قىلىش، يالغان سۆزلەش، ساختا گۇۋاھلىق بېرىش، تۆھمەت قىلىش، لەۋزىدە تۇرماسلىق، باشقىلارنى مازاق قىلىش ۋە چېقىۋېلىش، زاكىلىق قىلىش، يامان نىيەتتە گۇمان قىلىش، باشقىلارنىڭ شەخسىي سىرىنى تەكشۈرۈش ۋە

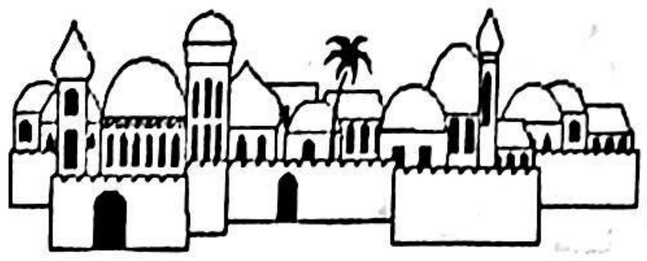
يېيۇېتىش، باشقىلارنىڭ غەيۇبتىنى قىلىش، باشقىلارغا غەزەپلىنىش، ھەسەتخورلۇق قىلىش، يالغان سۆزلەپ كۆڭۈل ئېچىش، سەت چاقچاق قىلىش قاتارلىق ئىللەتلەرنى قاتتىق چەكلەيدۇ. شۇنداقلا بۇلارنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە، مۇددىئاسىغا خىلاپ يامان قىلىقلار دەپ قارايدۇ. گۈزەل ئەخلاققا ياتىدىغان پاكىز بولۇش، سەۋرچان بولۇش، ئاتا ـ ئانىلارغا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، نامرات ـ يوقسۇللارغا، يېقىن ـ يىراقتىكى قولۇم ـ قوشنىلارغا، ساۋاقداشلارغا، ھەمراھلارغا، قول ئاستىدىكىلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىش، يارەم قىلىش، نومۇسچان بولۇش، ئەپچان بولۇش، چىداملىق بولۇش، ئەمگەكچان، مەرد بولۇش، باشقىلارغا تەسەللى بېرىش، قايغۇ ـ ئەلەمگە ئورتاقلىشىش، كەڭ قورساق، سەممي، ئادىل بولۇش، باشقىلارنى قىينىچىلىقتىن قۇتقۇزۇش، ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ياخشى دوست تۇتۇش، قائىدە ـ يوسۇنلارغا ئەھمىيەت بېرىشنى تەكىتلەيدۇ. بۇ ھەربىر ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن بولۇپ، مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتلىرى ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان نۇقتىلار «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇنلىغان ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان، كۆپ ساندىكىلىرى كالامدا قانۇنلاشتۇرۇلغان، جەزمەن ئۆز ئەمەلىي ھەربىكتىدە ئىجرا قىلىش تەلەپ قىلىنغان، بۇيرۇلغان ئىش ـ ئەمەللەردۇر. «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان ئەخلاق نۇقتىلىرى چىن ئىنسان بولۇشنىڭ زۆرۈر شەرتلىرى بولۇپ، ئىنسانىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىپ، ھەقىقىي گۈزەللىككە ئىگە قىلىدىغان نۇقتىلاردۇر. قىلماسلىققا بۇيرۇلغان ۋە قىلىش تەلەپ قىلىنغان بۇ ئەمەللەر ئىنسان ھەربىرىتىنىڭ مىزانى بولۇش بىلەن، كىشىلەرگە كۆرسىتىلگەن ئەخلاقىي ئۆلچەملەر بولۇپ، بۇ ئۆلچەملەرگە تولۇق ئەمەل قىلىپ، ئۆزىنى ھەر ۋاقىت بۇ ئۆلچەملەر بىلەن باھالاپ تۇرۇش تەكىتلەنگەن. ئىسلام دىنى: ئاللاھنى بىر ۋە مەۋجۇت، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بەرھەق پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلغان كىشىلەر بۇ نۇقتىلارنى ئۆزلىرىدە يېتۈلدۈرسە كامىل مۇسۇلمانلىق مەقامىغا يېتىدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئەخلاقلىق بولۇشقا ئۈندەش، ئەخلاقلىق بولۇشنى تەكىتلەش «قۇرئان كەرىم» تەرغىب قىلماقچى بولغان مۇھىم كاتېگورىيە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىنسانىنىڭ ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك بولۇشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئىنسانلارنىڭ سەرخىلى، پەيغەمبەرلەرنىڭ خاتىمىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ ئاتا قىلغان ئەخلاقى بىلەن مەنۇيىتىنى بېيىتىپ، گۈزەللىككە تولغان شەخس ئىدى. شۇڭا، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

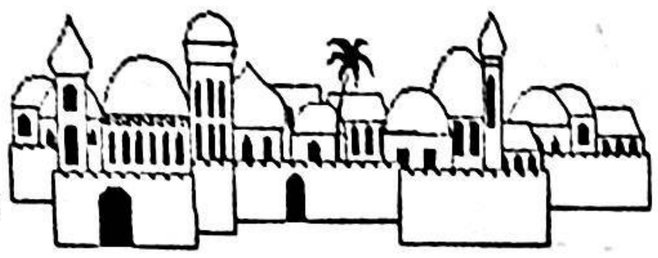
دەپ تەرىپلىگەن. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇيۇك ئەدەپ ـ ئەخلاق، پەزىلەت بېرىپ، ئۇنى پەيغەمبەر قىلىپ ئىنسانىيەتكە ئەۋەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ۋەھيىسىنى ئىنسانىيەتكە يەتكۈزگەنلىكى ۋە ئۇنىڭدىكى ئاللاھ بۇيرۇغان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىقى شۇنىڭدەك ئۆزىدە يېتىلدۇرگەنلىكى بىلەن دۇنياۋى بۇيۇك شەخس، شۇنداقلا، ئۆز ئەدەپ ـ ئەخلاقى بىلەنمۇ ئىنسانىيەتكە ئۈلگە بولالىغان شەخس. دېمەك، ئىسلام دىنى ئەخلاقلىق بولۇشنى تەكىتلەيدىغان دىن، «قۇرئان كەرىم»مۇ ئەخلاقلىق بولۇشقا ئۇندەيدىغان ۋە بۇيرۇيدىغان پەندى ـ نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق دەرسلىكى بولۇپ، ئۆزىنىڭ مەنۇيىتىنى گۈزەل ئەخلاق بىلەن گۈزەللەشتۈرگەن ئىنسانىنى مۆمىن مۇسۇلمانلىق سالاھىيىتىگە ئىگە دەپ قارايدۇ.

3. خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەنمەسلىك، گۈزەللىككە ئىنتىلدۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» كىشىلەرگە نىسبەتەن ئېستېتىك تەربىيە ئاتا قىلىپ، ماھىيەتنى گۈزەللەشتۈرۈشنى مۇددىئا قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» بۇ نۇقتىنى شەرھىلەشتە، پەلسەپىۋى قائىدە ـ قانۇنىيەتلەرنى تەكىتلەش بىلەنلا كۇپايىلەنمىگەن، گۈزەللىكنى نوقۇل پەندى ـ نەسىھەتنىڭ ئوبيېكتى قىلمۇالمىغان، بەلكى، گۈزەللىك تەربىيىسىنى ئىنتايىن ئۈستىلىق بىلەن ئىپادىلەپ، كىشىلەرگە بولغان تەسىر قىلىش ۋە قوبۇل قىلدىرىشچانلىقىنى ئۆستۈرۈشتە ئۆزگىچە ئۇسۇلۇبلار بىلەن بايان قىلىپ بەرگەن، نەتىجىدە بۇ خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ ئۇنۇمى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان. شۇنداقلا، «قۇرئان كەرىم»دە گۈزەللىكنىڭ ئەكسى بولغان خۇنۇك، رەزىللىكلەرمۇ تىلغا ئېلىنىپ، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ گۈزەللىككە بولغان تونۇشى ۋە چۈشەنچىسى تاكامۇللاشتۇرۇلغان. بۇ ئاساسىدا «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار ئوبرازى، دوزاخقا كىرىدىغانلار بىلەن جەننەتكە مەنسۇپ ئادەملەر، قىيامەت كۈنىدىكى كىشىلەرنىڭ ھالىتى، جەننەت ۋە دوزاخ مەنزىرىسى ۋە ئۇلارغا تەۋە كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى تەسۋىرلەنگەن سۈرە ـ ئايەتلەردە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. تۆۋەندە، بۇ نۇقتىلار ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

1) «قۇرئان كەرىم» دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار ئوبرازى

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلىگەن پېرسونا ژلار ئىچىدە خۇنۇك، رەزىل ماھىيەتتى بىلەن كىشىلەرنى يىرگەندۇرىدىغان ئوبرازلار خېلى كۆپ. مەسىلەن: ئىبلىس، پىرئەۋن ، قارۇن ئوبرازلىرىدىكى رەزىللىك، خۇنۇكلۇك بىزنى غەزەپلەندۇرۇپ، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان بۇ سەلبىي ئوبرازلارنىڭ

يىرگىنچلىك خاراكتېرى بىزنى سەسكەندۈرىدۇ. ئىبلىسنىڭ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق قىلىپ، پەرۋەردىگارىدىن يۈز ئۆرىشى، مەككۇلۈك لەنەتكە قېلىشى، پىرئەۋننىڭ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆجىزىلىرى ئالدىدا ھەقنى ئېتىراپ قىلماي ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشى، ئاللاھقا ئۆزىنى شېرىك كەلتۈرۈشى بىزنى غەزەپلەندۈرسە، قارۇننىڭ ئاللاھ ئاتا قىلىپ بەرگەن مال-دۇنياغا شۈكرى قىلماي، مال-دۇنياغا ئېرىشىش ئارزۇسىنى ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش ئورنىغا دەسسىتىشى، ئاچكۆز، تويماس، ياۋۇزلۇقى، نەپسانىيەتچىلىكى بىزنى يىرگەندۈرىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، پىرئەۋن ۋە قارۇن بىلەن ھەققانىيەت، ئادالەت ئۈستىدە كۆرەش قىلىپ، ھاردىم-تالدىم دېمەي ئاللاھنىڭ ھەق-توغرا يولىنى تەرغىب قىلغان، ئاللاھنىڭ توققۇز مۆجىزىسىگە نائىل بولغان مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بولسا ھۆرمەتسىز ھەسسىلەپ ئاشىدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرد، كەڭ قورساق، قورقماس، قەيسەر، باتۇر ئوبرازى بىزنى سۆيۈندۈرىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام خاراكتېرىدىكى گۈزەللىك، ئىلغار، ئىجابىي تەرەپلەر مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوبرازىنى تېخىمۇ يارقىنلاشتۇرىدۇ.

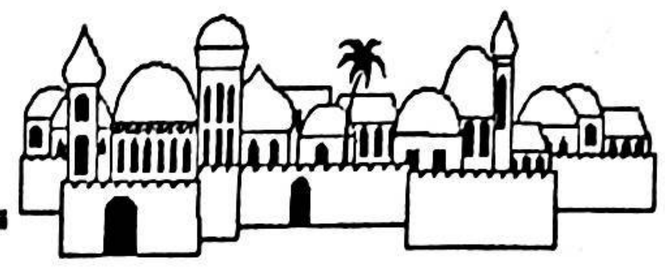
دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار پۈتۈنلەي ئىجابىي شەخسلەرلا بولماستىن، سەلبىي شەخسلەرمۇ سۈرەتلەنگەن. ئىجابىي شەخسلەر بىلەن سەلبىي شەخسلەر يانداشتۇرۇلۇپ ۋە كىرىشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن. بۇنداق تەسۋىرلەشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە رولىنى تۆۋەندىكى نۇقتىلار بويىچە كۆرسىتىش مۇمكىن.

① ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە سەلبىي شەخسلەرنى تەسۋىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ خۇنۇك، رەزىل ئوبرازىنى سۈرەتلەش ئارقىلىق، ئىجابىي شەخسلەرنىڭ(ئاللاھنىڭ توغرا، ھەق يولىدا ماڭغۇچىلارنىڭ) روھىي گۈزەللىكىنى، چىن ئىنسانلىق ماھىيىتىنى ۋە گۈزەل خاراكتېر، ئوبرازىنى تېخىمۇ يورۇتىدۇ. كىشىلەرنى ئۇلاردىن ئۆگىنىشكە، ئۇلارنى ئۇلۇغلاشقا چاقىرىدۇ.

② كىشىلەرنى سەلبىي شەخسلەرنىڭ خۇنۇك، رەزىل ماھىيىتىنى تونۇپ يېتىپ، ئۇلاردەك ئېچىنىشلىق تەقدىر، ھالاكەتلىك ئاقىۋەتكە قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئەگەر سەلبىي شەخسلەرنىڭ خۇنۇك ئوبرازى گەۋدىلەندۈرۈلمىگەن بولسا، ئىجابىي شەخسلەرنىڭ ئىلغار تەرەپلىرى، گۈزەل خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكى ئۇنچۋالا تولۇق ئىپادىلەنمىگەن، قۇرئان ئوقۇغۇچىلارغا تەسىر كۆرسىتەلمىگەن، ئۇلارنى سۆيۈندۈرەلمىگەن بولاتتى.

2) «قۇرئان كەرىم»دىكى شەيئىلەر تەسۋىرى

«قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن شەيئىلەر ئىچىدىمۇ خۇنۇكلۇك، رەزىللىك ئىپادىسىنى تاپقان ئوبيېكتلار ئاز ئەمەس؛ بۇ شەيئىلەرنىڭ خۇنۇك،

رەزىل تەرەپلىرىمۇ بىزنى ئوخشاشلا يىرگەندۈرۈپ، گۇزەللىككە، ئىلغارلىققا يۇزلىنىشكە دەۋەت قىلىدۇ. تۆۋەندە، بىز نۇقتىلىق قىلىپ «قۇرئان كەرىم»دە سۈرەتلەنگەن "دوزاخ"، "جەننەت" تەسۋىرىنى كۆرۈپ ئۆتىمىز.

"دوزاخ" ۋە "جەننەت"، «قۇرئان كەرىم»دە كۆپ سۈرىلەردە تىلغا ئېلىنغان. «قۇرئان كەرىم»دە دوزاخ ئەڭ قورقۇنچلۇق جاي بولۇپ، دوزاخ تەسۋىرلەنگەن ئايەتلەرنى ئوقۇغان كىشىنىڭ تېنى شۇركۇنىدۇ. مەسىلەن:

بەتبەختلەرگە كەلسەك، ئۇلار دوزاخقا كىرىدۇ،ئۇلار دوزاختا(ئېشەك هاڭرىغاندەك) توۋلاپ ناله-پەريات چېكىدۇ.

——سۈرە«هۇد»(11-سۈرە)، 106-ئايەت

ئۇلارنى ئۇستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت، ئاستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت ئورىۋالىدۇ.

——سۈرە«زۇمەر»(39-سۈرە)، 16-ئايەت

ئاندىن ئۇنى ئۇزۇنلۇقى 70 گەز كېلىدىغان زەنجىر بىلەن باغلايدۇ.

——سۈرە«هاققە»(69-سۈرە)، 32-ئايەت

ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۇستىدىن يۇقىرى هارارەتلىك قاينىقسۇ قۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچ-باغرى ۋە تېرىلىرى ئېرىتىلىدۇ.

——سۈرە«هەج»(22-سۈرە)، 19——20-ئايەتلەر

ئۇلار تۆمۈر توقماقلار بىلەن ئۇرۇلىدۇ.

——سۈرە«هەج»(22-سۈرە)، 21-ئايەت

ئۇنىڭغا يىرتقىدىن باشقا تاماق يوقتۇر.

——سۈرە«هاققە»(69-سۈرە)، 36-ئايەت

بۇ ئايەتلەرنى ئوقۇغىنىمىزدا، دوزاخنىڭ دەهشەتلىك هالىتى ۋە مۇدهىش مەنزىرىسىدىن تېنىمىز شۇركۇنىدۇ. دوزاخ ئازابىنىڭ دەهشەتلىك كۆرۈنۈشىدىن يۇرىكىمىز سىقىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ۋۇجۇدىمىزدا دوزاخنىڭ خۇنۇك قىياپىتى، ئازاب، مۇشەققەتلىك هالىتىدىن ئەنسىرەش، قورقۇش شەكىللىنىدۇ. شۇنداقلا، دوزاخ ئازابىغا گىرىپتار بولۇشتىن ساقلىنىش هېسسىياتى پەيدا بولىدۇ.

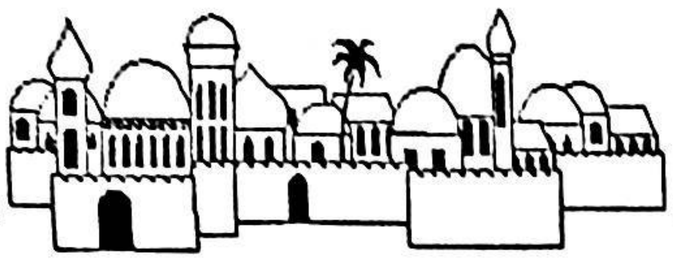
قىسقىچە ئېيتقاندا، دوزاخنىڭ ئازاب ۋە مۇشەققەت بىلەن تولغان ماهىيىتى ئىنسانلارنى سەسكەندۈرىدۇ. مەڭگۇ بايىاشاتلىق، گۇزەللىك ۋە ياخشىلىق بىلەن تولغان ماكان——جەننەتكە ئىنتىلىش ئارزۇسىنى كۈچەيتىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە "جەننەت" توغرىسىدا مۇنداق دېگەن:

شۇبهىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاهى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

——سۈرە«كەهف»(18-سۈرە)، 107-ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر

ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمىز، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇ يەردە ئۇلارغا پاك جۇپتلەر بولىدۇ، ئۇلارنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك سايىسىدە داخىل قىلىمىز.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 57 ـ ئايەت

ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمەن.

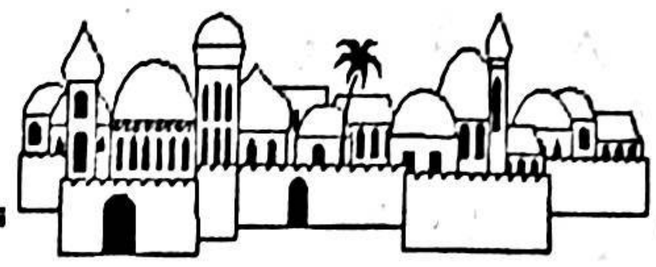
ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

سۈرە«ئىنسان» (76 ـ سۈرە)نىڭ 12ـــــ21 ـ ئايەتلىرىدىمۇ جەننەت مەنزىرىسى سۈرەتلەنگەن.

بۇ ئايەتلەردە، جەننەتنىڭ ئىنسان ئۈچۈن ئارامبەخش ئېتىدىغان، مەڭگۈلۈك بايلىقلار ماكان ئىكەنلىكى ئىزاھلانغان. جەننەتنىڭ مانا شۇنداق گۈزەل مەنزىرىسى ئىنسان ۋۇجۇدىدا گۈزەل جەننەتكە ئىنتىلىش، قىزىقىش خاھىشى شەكىللەندۈرىدۇ. جەننەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ئىنسان روھىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىققا چاقىرىدۇ. ئىنسان مەنۇي دۇنياسىنىڭ گۈزەل بولۇشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىپ، خۇنۇكلۇك، رەزىللىك ۋە چاكىنىلىقتىن توسىدۇ، ئىنسان روھىيەت گۈزەللىكىنى بېيىتىدۇ.

قىسقىسى، جەننەت تەسۋىرى، دوزاخ تەسۋىرىگە قارىشى ھالدا ئىنسان روھىيىتىنى ساپلاشتۇرۇپ، گۈزەللىك ئالىمىگە ئىنتىلدۈرىدۇ. خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەندۈرۈپ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىققا يۈزلەندۈرىدۇ.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئېستېتىك ئالاھىدىلىكلىرى ئىنتايىن كەڭ دائىرىدە ئىپادىلەنگەن بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇقەددەس كالامى ئارقىلىق ئىنسانلارغا گۈزەللىك تەربىيىسى بېرىپ، مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئۆلچەملىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

دۇنيادا نەشر هوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كىتاب

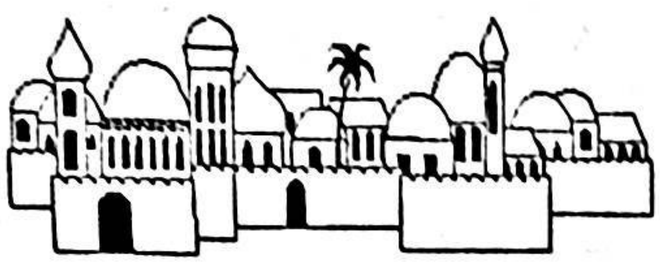
ــــ«قۇرئان كەرىم»دىكى بىر قىسىم سانلىق مەلۇماتلار توغرىسىدا مۇسا

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

«قۇرئان كەرىم»ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەرەبچە نازىل قىلغان ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ مۇكەممەل كىتابتۇر. ئۇ ئىسلام دىنى ئەھكاملىرى، شەرىئىتى ۋە ئەدەپ ـ ئەخلاق تەلىماتىنىڭ مەنبەسى بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيە، ھەرىكەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مىزانىدۇر. «قۇرئان كەرىم»نىڭ «كىتاب»، «سۇھۇف»، «فۇرقان»، «تەنزىل»، «ھەق»، «تەزكىرە»، «بايان»، «ھادى»، «ھۇدا»، «مەۋئىزەن»قاتارلىق 55خىل نامى بار. «قۇرئان كەرىم»دە «قۇرئان» سۆزى 70 قېتىمغا يېقىن ئۇچرايدۇ. مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى دۇنيادا نەشر ھوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كىتاب، دەپ قارايدۇ.

1. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالانىڭ ھەر تۈرلۈك ئالىيجانابلىقىنى تەرىپلەيدىغان99 گۈزەل ئىسمى بار، «قۇرئان كەرىم»دە "ئاللاھ" دېگەن نام 2698 قېتىم تىلغا ئېلىنغان، "رەھمان"دېگەن گۈزەل ئىسىم جەمئىي 57قېتىم، "رەھىم" دېگەن گۈزەل ئىسىم 114 قېتىم تىلغان ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 70 نەچچە يەردە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش تەكتىلەنگەن؛ 150نەچچە ئورۇندا سەدىقە بېرىش تەكتىلەنگەن؛ نامازنى ئوقۇشنى تەلەپ قىلىش جەمئىي 700ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە قىرائەت قىلغاندا سەجدە قىلىش 14ئورۇندا تەكتىلەنگەن. رۇكۇ 540 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 39582 قېتىم ھەرفى جەر(ئاخىرقى بوغۇمنى "ئى"تاۋۇشىغا ئايلاندۇرغۇچى ھەرف)، 53223 قېتىم زەۋەر(فەتھە)، 8804 قېتىم پەش(زۇممە)، 1771 قېتىم مەد(مەددە)، 1274قېتىم تەشدىد ئىشلىتىلگەن.

2. «قۇرئان كەرىم»نازىل قىلىنغان ئەڭ قىممەتلىك ئاي رامىزان ئېيى(روزا ئاي)؛ ئەڭ قەدىرلىك كېچە قەدرى كېچىسى(رامىزاننىڭ 27 ـ كېچىسى)؛ «قۇرئان كەرىم»نى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن پەرىشتە جىبرىئىل پەرىشتىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنغان ئىككى شەھەر مەككە مۇكەررەمە ۋە مەدىنە مۇنەۋۋەرە بولۇپ، بۇ ئىككى شەھەر ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس جايلىرىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان ئۇچ مەسچىت: ھەرەم

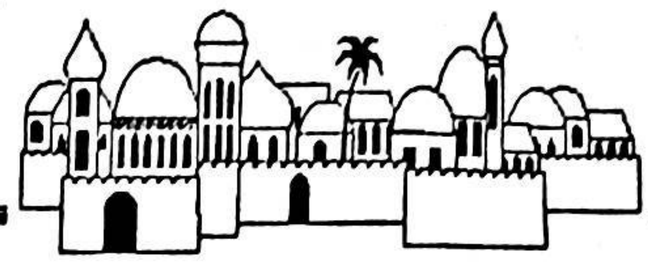

مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە)، ئەقسا مەسچىت(قۇددۇستا) ۋە قۇبا مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە)دۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان مۇقەددەس كىتابلار «تەۋرات»، «ئىنجىل» ۋە «زەبۇر»دۇر.

3. «قۇرئان كەرىم»دە جەمئىي 114سۈرە بار بولۇپ، 30پارىگە بۆلۈنگەن، ئۇنىڭدا جەمئىي 60ھىزب(بۆلەك)، 6236ئايەت بار؛ «فاتىھە»سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى بىرىنچى سۈرە، «ناس»سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك ئاخىرقى سۈرە(114 - سۈرە)، «بەقەرە»سۈرىسى(ئىككىنچى سۈرە)«قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك ئۇزۇن سۈرە، «كەۋسەر»سۈرىسى(108 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك قىسقا سۈرە، «تەۋبە»سۈرىسى(9 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى بىردىنبىر "بىسمىللاھ" بىلەن باشلانمىغان سۈرە، «ياسىن» سۈرىسى(36 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەركىزى سانىلمىغان سۈرە، «رەھمان»سۈرىسى(55 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھقا ئەك ئېسىل ھەمدۇسانالار ئوقۇلغان سۈرىدۇر؛ "ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن"{سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)، 1 - ئايەت} دېگەن ئايەت ھىرا غارىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان تۇنجى ئايەت بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 40ياشتا ئىدى؛ "بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تامامىلدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم"{سۈرە«مائىدە»(5 - سۈرە)، 3 - ئايەت} دېگەن ئايەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجى قىلغاندا نازىل بولغان ئەك ئاخىرقى ئايەت بولۇپ، نازىل بولغان ۋاقتى ھىجرىيىنىڭ 10 - يىلى12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئىدى، شۇ يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 63ياشتا ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم»دىكى 86 سۈرە مەككە مۇكەررەمەدە، 28 سۈرە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە نازىل بولغان.

4. «قۇرئان كەرىم»دە ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەر ۋە ئەۋلىيالاردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا، ئادەم، ئىدرىس، نوھ، ھۇد، لۇت، ئەيىيۇب، سالىھ، ئىبراھىم، مۇسا، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈف، شۇئەيب، يۇنۇس، ھارۇن، ئىلياس، ئىلىيەسە، سۇلەيمان، لوقمان، زەكەرىيا، يەھيا، ئىيسا، زۇلكىفل، داۋۇد ئەلەيھىسسالام قاتارلىق 25پەيغەمبەر تىلغا ئېلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئەك كۆپ تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر، بىردىنبىر تىلغا ئېلىنغان ئايال زاتى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى بۇۋى مەريەمدۇر.

5. ئۇچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەۋرىدە «قۇرئان

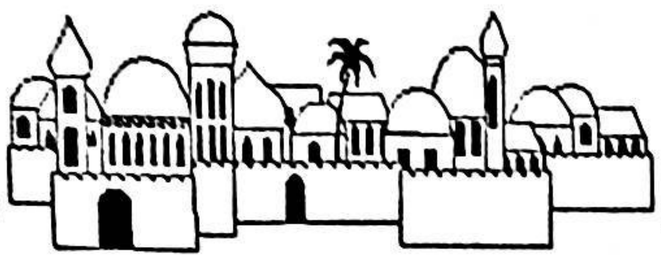

كەرىم» كىتاب قىلىپ رەتلەنگەن بولۇپ، بۇ نۇسخا ”ئوسمانىي نۇسخا“دەپ ئاتالغان؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا دەرگاھىغا سەپەر قىلغاندا 22 كىشى پۈتۈن «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلالايتتى، بۇ كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشاپ، كۈرەش قىلغان ساھابىلەر ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم» 22 يىل بەش ئاي 14كۈن ئىچىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پۈتۈنلەي نازىل قىلىنىپ بولغان.

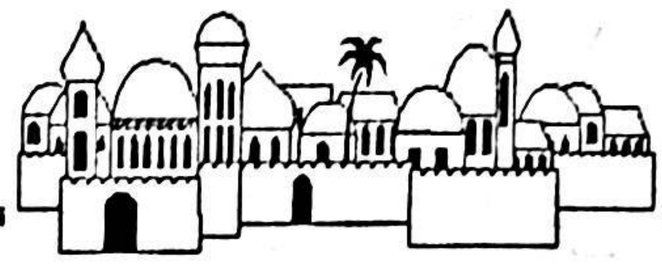
6. «قۇرئان كەرىم»دە ئومۇمەن سۈرە بېشىغا ئەرەب ھەرپلىرى ئىشلىتىلىپ، بۇ ئارقىلىق سىرلىق مەنىلەر ئىپادىلەنگەن سۈرىلەردىن 29 سۈرە بار. «قۇرئان كەرىم»دە ئەرەب تىلىدىكى 28 ھەرپنىڭ ئىشلىتىلىش قېتىم سانى ھەرپلەرنىڭ رەت تەرتىپى بويىچە مۇنداق بولغان:

بىرىنچى ھەرپ(ا) 52592قېتىم، ئىككىنچى ھەرپ(ب) 11428قېتىم، ئۈچىنچى ھەرپ(ت) 1199قېتىم، تۆتىنچى ھەرپ(ث) 276قېتىم، بەشىنچى ھەرپ(ج) 3237قېتىم، ئالتىنچى ھەرپ(ح) 973قېتىم، يەتتىنچى ھەرپ(خ) 2416 قېتىم، سەككىزىنچى ھەرپ(د) 5602قېتىم، توققۇزىنچى ھەرپ(ذ) 4677 قېتىم، ئونىنچى ھەرپ(ر) 11793قېتىم، ئون بىرىنچى ھەرپ(ز) 1590قېتىم، ئون ئىككىنچى ھەرپ(س) 5991قېتىم، ئون ئۈچىنچى ھەرپ(ش) 2115 قېتىم، ئون تۆتىنچى ھەرپ(ص) 2012قېتىم، ئون بەشىنچى ھەرپ(ض) 1307قېتىم، ئون ئالتىنچى ھەرپ(ط) 1277قېتىم، ئون يەتتىنچى ھەرپ(ظ) 842قېتىم، ئون سەككىزىنچى ھەرپ(ع) 9220قېتىم، ئون توققۇزىنچى ھەرپ(غ) 2208قېتىم، يىگىرمىنچى ھەرپ(ف) 8499قېتىم، يىگىرمە بىرىنچى ھەرپ(ق) 6813قېتىم، يىگىرمە ئىككىنچى ھەرپ(ك) 9500قېتىم، يىگىرمە ئۈچىنچى ھەرپ(ل) 3432قېتىم، يىگىرمە تۆتىنچى ھەرپ(م) 36535قېتىم، يىگىرمە بەشىنچى ھەرپ(ن) 40190قېتىم، يىگىرمە ئالتىنچى ھەرپ(ھ) 1970قېتىم، يىگىرمە يەتتىنچى ھەرپ(و) 25536قېتىم، يىگىرمە سەككىزىنچى ھەرپ(ى) 45919قېتىم ئىشلىتىلگەن.

7. «قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىدىكى ھەر تۈرلۈك ئىلىم-بىلىملەرنىڭ بۇلقى بولۇپ، ھازىرقى دۇنيادا ئۆگىنىپ قىرائەت قىلىۋاتقانلار ئەڭ كۆپ، ئەڭ ئېتىبارغا ئېرىشكەن ۋە نەقىل قىلىنىپ ئىشلىتىلىۋاتقان مۇقەددەس كىتابتۇر؛ «قۇرئان كەرىم» كۆپ خىل تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان ھەمدە تەپسىر نۇسخىلىرى ئەڭ كۆپ كىتاب بولۇپ، ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، مىڭغا يېقىن تەپسىرى ۋە نۇرغۇن «قۇرئان كەرىم» لۇغەتلىرى بار ئىكەن؛ «قۇرئان كەرىم» پارس، ئوردۇ، نېمىس، ئىنگلىز، فرانسۇز، ياپون، رۇس تىلى قاتارلىق 60-70خىلدەك تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان؛ جۇڭگودا ئۇنىڭ خەنزۇچە،

ئۇيغۇرچە، قازاقچە، قىرغىزچە تەرجىمە نۇسخىلىرى بار؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ يەنە ھەرقايسى تەبىقىلەرگە تەۋە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى يادلىيالايدىغان، ھەممىسى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇقەددەس كىتابتۇر؛ دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر كىتاب «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك كۆڭۈل بۆلۈشىگە ئېرىشىپ باقمىغان ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭدا قانچە ھەرپ، قانچە زىر-زەۋەر ۋە قانچە پەش، قانچە ھەرفى جەر(ئاخىرقى بوغۇمىنى "ئى" تاۋۇشىغا ئايلاندۇرغۇچى ھەرىپ) بارلىقى ستاتىستىكا قىلىپ چىقىلغان. «قۇرئان كەرىم» نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمانلار ئەمەسلەر ئارىسىدا بۇنچە زور ئېتىبارغا ئېرىشىدۇ؟ بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي كىتابى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەڭ قابىل ئەلچىسى، ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان مۇقەددەس كىتاب بولغانلىقىدا. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر سۈرە، ھەربىر ئايەت چوڭقۇر پەلسەپىۋىي پىكىر ۋە تەربىيىۋىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئىنسانلارغا ئىككىنچى ئالەم ملىك بەخت-سائادەتكە يېتىش يىلىملىرىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تەپەككۇر قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى سىرلىق مەنىلەرنى قوبۇل قىلىپ ھەمدە بۇ مۇقەددەس كىتاب ئالدىدا ئۆزىمىزنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىمىزنى توغرىلاپ، «قۇرئان كەرىم»دىكى تەلىم ۋە قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئۆزىمىزنىڭ ھايات مۇساپىمىزنى ئىككىنچى ئالەم ملىك بەخت-سائادەتكە ئېرىشىش يولىدا ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشىمىز لازىملىقىنىڭ سەۋەبى مانا مۇشۇ يەردە.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىشى ھەققىدە قىسقىچە ئەسلەتمە

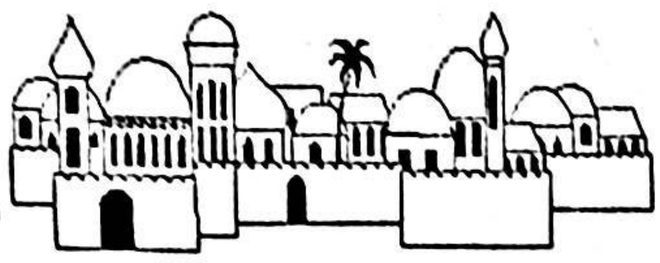
غەيرەتجان ئوسمان

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى. قەيەردە مۇسۇلمانلار بولىدىكەن شۇ يەردە «قۇرئان كەرىم» بولىدۇ.

قاراخانىيلار خانلىقى(850—1212)نىڭ مەشھۇر خانى سۇتۇق بۇغراخان (888—956) مىلادىيە 915-يىلى(910-يىلى دېگۈچىلەرمۇ بار) كاشغەر شەھىرىدە خانلىقنىڭ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاۋام خەلقنى ئىسلام دىنىنىڭ يولىنى تۇتۇشقا دەۋەت قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ «قۇرئان كەرىم» ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىغان. «قۇرئان كەرىم»نى دەسلەپ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى ئەسلىدىكى ئەرەب تىلىدىكى نۇسخا بويىچە ئوقۇغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئەينى زاماندىن باشلاپلا قۇرئان ئايەتلىرىنى شەرھلەپ چۈشەندۈرۈش قولغا ئېلىنىپ، ھەر قايسى دەۋرلەردە تۈركۈم-تۈركۈملەپ شەرھشۇناسلار يېتىشىپ چىققان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ دەسلەپكى شەرھشۇناسلاردىن ھۇسەيىن ئىبنى ئەلى ئىبنى خەلەف كاشغەرى بولۇپ، بۇ زات تىلشۇناس مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئۇستازى، قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ بىرقانچە ئەۋلاد خانلىرىنىڭ مەنىۋى داھىيسى، مۇدەررىس ئىدى. ئۇ ئۆمرىدە 200 رىسالىدىن ئارتۇق كىتاب يازغان. ئۇنىڭ بىر قانچە پارچە شەرھىسى «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»تە نەقىل ئېلىنغان. بۇ مەشھۇر شەرھشۇناس ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى«قۇرئان كەرىم»نى شەرھلەش بىلەن ئۆتكۈزگەن.

ئۇيغۇرلار «قۇرئان كەرىم»نى شەرھ ئارقىلىق چۈشىنىپ كەلگەندىن باشقا يەنە تەرجىمىسى ئارقىلىقمۇ چۈشەنگەن. «قۇرئان كەرىم» قاراخانىيلار خانلىقى زامانىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىن، يەنى 12-ئەسىردىن باشلاپ 14-ئەسىرگىچە ئىلگىرى-كېيىن ئالتە قېتىم ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. ئۇنىڭ ئەڭ دەسلەپكى تەرجىمە نۇسخىسى 12-، 13-ئەسىردىكى قوليازما نۇسخا بولۇپ، بۇنى مۇھەممەد ئىبنى ھاجى دۆلەتشاھ ھىجرىيە 734-يىلى(مىلادىيە 1333—1334-يىلى) ئىرانىنىڭ شىراز شەھىرىدە نەپس ئەرەب يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈپ چىققان، جەمئىي 902 بەت، ھەر بىر بېتىدە توققۇز قۇر خەت بار، مەزمۇنى تولۇق، ئەرەب تىلىدىكى

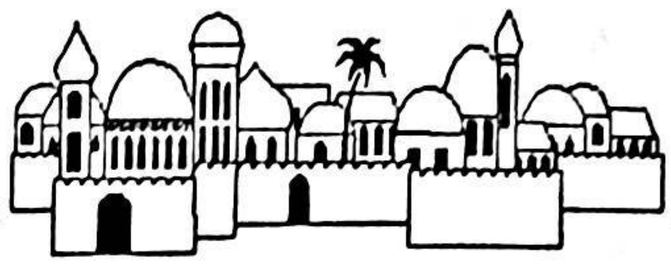
ئايەتلەرنىڭ ئاستىدا قىزىل سىياھ بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل تەرجىمىسى يېزىلغان، تەرجىمان ئەسلىگە سادىق بولغان ئاساستا مېھنەت سىڭدۈرگەن. بۇ تىپىك ئۇدۇل تەرجىمە نۇسخا ھازىر تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى تۈرك ۋە ئىسلام ئەسەرلىرى مۇزېيىدا ساقلانماقتا. ئەپسۇسكى، بۇ تەۋەررۈك نۇسخىنى كىم، قەيەردە، قاچان تەرجىمە قىلغانلىقى توغرۇلۇق ئۇچۇر پىنھان بولماقتا. ئۇنىڭدىن كېيىن تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىلارنىڭمۇ تەرجىمانلىرى ئېنىق ئەمەس. بۇلار ھازىر لوندون ۋە تاشكەنت قاتارلىق شەھەرلەردىكى مۇزېيلاردا ساقلانماقتا.

«قۇرئان كەرىم» 17 ـ ئەسىردىن 20 ـ ئەسىرگىچە يەنە كۆپ قېتىم ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. مەسىلەن، يەركەنت ھۆكۈمدارى خوجا ياقۇپ(ئەدەبىي تەخەللۇسى ئەرشى، 1685—1756 ـ يىللىرى ياشىغان، 1735 ـ يىلدىن 1756 ـ يىلغىچە ھۆكۈمدار بولغان) دىۋان خىراجىتى بىلەن «تەپسىرى قۇرئان»نى ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەتكۈزگەن. بۇنىڭدىن كېيىن مۇھەممەد سادىق كاشىغەرى (1725—1849) مۇ «قۇرئان كەرىم تەپسىرى» نى ئىشلەپ تۈگەتكەن. ئەمما ئالمىنىڭ بۇ خىزمىتى قانچىلىك يىلى تاماملانغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر يوق.

قاغىلىقتا ئۆتكەن داڭلىق ئۆلىما ھۈسەينىخان تەجەللى (1856—1925) 1910 ـ يىلى ئۇيغۇرچە «قۇرئان تەپسىرى»نى ئىشلىگەن. تەجەللىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئابلىكىم مەخسۇم ھاجى «تەجەللى ـ مۇجەللى»نامىلىق كىتابى (بۇ كىتاب قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1984 ـ يىلى نەشر قىلىنغان) دا ئېيتىشىچە، تەجەللى ھەزرەتلىرى بۇ تەپسىرنى ئابدۇقادىر دامولام (1869—1924)، شەمسىدىن دامولام(1882—1936)، ھۈسەين باي ھاجى ۋە باھاۋۇدۇن باي قاتارلىق قەشقەر كاتتىلىرىنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن يېزىپ چىققان. يەنە شۇ 1910 ـ يىلى چۆچەكتىكى روزى ئاخۇنۇمنىڭ تەشەببۇس قىلىشى ۋە قوللىشى بىلەن يۈسۈپ دامولا «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى تاللاپ تەرجىمە قىلىپ چىققان.

شەمسىدىن دامولام بۇرادىرى تەجەللى ھەزرەتلىرىنىڭ تەرجىمىسىدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم ئاممىباب، چۈشىنىشلىك قىلىپ «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى تەرجىمە قىلىپ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا نام چىقارغان.

«روشەن بايان ـ تۈركىي تەفسىرۇل قۇرئان» دېگەن نامدىكى ئۇيغۇرچە تەپسىر سابىت دامولام(1883—1942) شېئىر شەكلىدە تۈرمىسىدە(1937 ـ يىلىدىن كېيىن قولغا ئېلىنغان) ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئىشلەپ چىققان قىممەتلىك ئەمگەك. تەرجىمان بۇ تەرجىمە «مۇقەددىمە»سىدە:"ھەر سائادەتنىڭ يۇلتۇزى، ھەر شاراپەتنىڭ يىلتىزى، ھەر ئىلىم ـ مەرىپەتنىڭ دېڭىزى، ھېكمەت ۋە

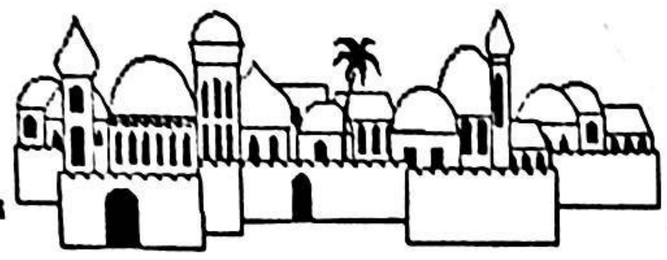

ئادالەتنىڭ تارازىسى شەكسىز قۇرئان ھېكمدۇر. بۇ قۇرئان ھېكىم خۇدانىڭ كالامى بولغاچ بەندىنىڭ ئۇنى بايان قىلمىقى پەۋقۇلئاددە قىيىن ئىدى...كەمنە بۇ مەيدان كىشىلىرىدىن بولمىساممۇ ۋە مېنىڭ ئىشىم ئاجىزلىق ۋە كەمچىلىكتىن ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدەك بولمىسىمۇ، لېكىن ھەر كىشىگە ئۆز قۇدرىتىگە بېقىپ دىن - مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلماق بەك زۆرۈر بولغان سەۋەبتىن قۇرئان ھېكمىنى نازىرلار(ئوقۇرمەنلەر) مالال بولغۇدەك ئۇزۇن قىلماي ۋە مەنسىگە دەخلى بەرگۈدەك قىسقا قىلماي، ئوتتۇرا ھال بىر تەپسىر قىلسام دەپ كۆپ زاماندىن بېرى خىيال قىلىپ، ئۇزۇن - قىسقا تەپسىرلەرنى توپلاپ ئۇنىڭدىن ئىستىفادە قىلغانىدىم(پايدىلانغانىدىم)، ھەمدۇسانانىڭ ئىگىسىگە چەكسىز ھەمدۇسانا بولسۇنكى، خۇدانىڭ لۇتفى - ئىنايىتى بىلەن ۋە تەۋپىق - ھىدايىتى بىلەن هممەتلىك نازىرلارنىڭ كۆڭۈللىرى خۇرسەن بولغۇدەك زىبا بىر كىتاب بولدى" دەپ يازغان. بۇ تەرجىمە - تەپسىرنىڭ 30 - پارىسى 1948 - يىلى غۇلجىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېسىپ تارقىتىلغان. بۇ تەپسىرنىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى سابىت دامۇللامنىڭ غۇلجىدا ئولتۇرۇشلۇق ئوغلى ھاجى ئابدۇللا 1961 - يىلى ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر تەتقىقاتى ئورنىغا ھەدىيە قىلغان.

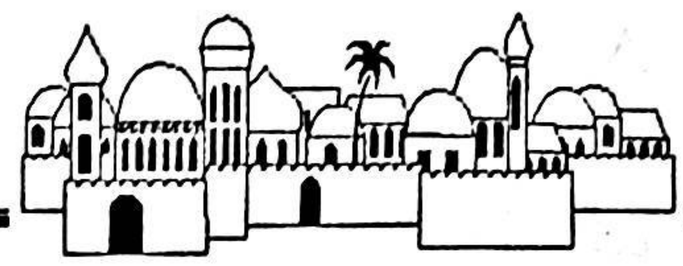
يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دامۇللا مۇھەممەد زىرىپ قارى ھاجى (1858—1956) 1955 - يىلى غۇلجىدا «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان. زىرىپ قارى ھاجىنىڭ 1926 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە يېزىپ تاماملىغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ «ئەممە پارە تەپسىرى» 1987 - يىلى قاتاردا فاكسىمىل قىلىپ بېسىلغان نۇسخىسىغا ئاساسەن 2003 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە مۇبارەك شەھىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى.

مۇھەممەد سالىھ دامۇللا تەرجىمە قىلىپ، مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەرجىمىسى ئىشەنچلىكلىكى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ئالاھىدىلىكى بويىچە چۈشىنىشلىك، توغرا ئىشلەنگەنلىكى سەۋەبىدىن شىنجاڭدىكى بىر قاتار مىللەتلەر ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغاپلا قالماستىن، بەلكى چەت ئەللەردىمۇ نام چىقاردى.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» ئۆز زامانىسىدىن باشلاپلا ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنىۋى مىراسىغا ئايلىنىپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇنىڭدىن مىڭ يىل مۇقەددەم ئۇيغۇرلار «قۇرئان كەرىم» بىلەن ئۇچراشقان، ئېتىقاد ۋە مەنىۋى ساغلاملىقنى ئاشۇرۇشتا، مەنتىقي، ئەقلي ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە ئۇنىڭ سېھرىي كۈچىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. تارىختا

ئۇيغۇر تۆلىمالىرى ئىچىدە ئەرەب تىلىنى بىلىدىغانلىرى «قۇرئان كەرىم»دىن بىۋاستە پايدىلانغان بولسا، بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەر تۆلىمالار كەڭ مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ ئېھتىياجىنى تېخىمۇ ئوبدان قاندۇرۇش ئۈچۈن تەرجىمە - تەپسىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ ئۇلۇغ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەپ ئاممىغا تەقدىم قىلغان. قۇرئانشۇناسلىق دۇنياۋى ئىلىم بولۇپ شەكىللىنىش جەريانىدا ھەر قايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ تېگىشلىك ھەسسىسىنى قوبۇل قىلغان. جۇملىدىن ئۇيغۇرلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە خېلىلا مۇھىم تۆھپە قوشقان مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

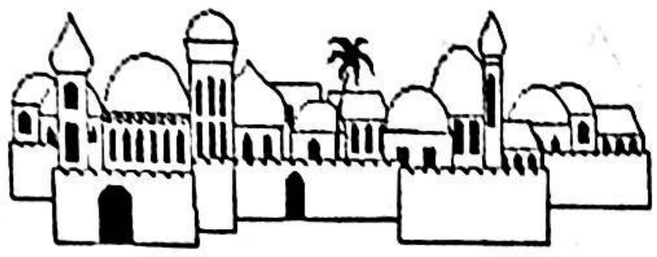
ئوتتۇرا ئاسيادا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ قەدىمىي قۇرئان ـــ «مۇسھەفى ئوسمان»

15 ـ ئەسىردە نەقشىبەندىيە تەرىقىتىنىڭ نوپۇزلۇق نامايەندىلىرىدىن تاشكەنتلىك خوجا ئۇبەيدۇللا ئەھرار ۋەلى (1490 ـ 1401) كىچىك ئاسىياغا قىلغان سەپىرىدە ئۇنىڭ تەببىي ئىلمىدىن خەۋىرى بار ھەمراھ شاگىرتى بىمار بولۇپ ياتقان مەملىكەت پادىشاھىنى كېسەلدىن ساقايتىدۇ ۋە پادىشاھ بۇنىڭ بەدىلىگە تېۋىپنىڭ تىلىكى بىلەن مەملىكەتتە ساقلىنىۋاتقان ئۇشبۇ «مۇسھەفى ئوسمان»نى سەييياھ مېھمانلارغا تەقدىم قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ «مۇسھەفى ئوسمان» تەخمىنەن 1480 ـ يىلىدا سەمەرقەنتكە ئېلىپ كېلىنىدۇ(ئەمىر تۆمۈر ئىراقنى زەبت قىلغاندا بۇ قۇرئاننى باغداتتىن ئېلىپ كەلگەن دېگەن تەخمىنمۇ بار).

سەمەرقەنت روسىيە تەرىپىدىن ئىستىلاھ قىلىنغاندىن كېيىن بۇ قۇرئان 1869 ـ يىلى گېنېرال كائوفمانىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پېتېربورگقا ئەۋەتىلىدۇ ۋە 1918 ـ يىلغىچە ئىمپېراتور كۇتۇبخانىسىدا ساقلىنىدۇ. شۇ يىلى يانۋاردا بۇ قۇرئان پۇتۇن روسىيە مۇسۇلمانلىرى جەمئىيىتىنىڭ تەلىپى بىلەن تاتار مۇسۇلمانلىرى ئىختىيارىغا بېرىلىپ ئۇفەدە ساقلىنىدۇ. 1923 ـ يىلى ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى ئىختىيارىغا بېرىلىپ تا ھازىرغىچە ئۆزبېكستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي ئىدارىسىنىڭ كۇتۇبخانىسىدا ساقلانماقتا. بۇ قۇرئان دەسلەپ يېزىلغان بىرىنچى قۇرئان دەپ تەخمىن قىلىنىدۇ. چۈنكى دۆلەتكە ھاكىملىق دەۋاسىدا، قۇرئان ئوقۇپ ئولتۇرغان خەلىپە ئوسمانغا قاتتىل قىلىچ ئۇرغان ئىكەن. دەرھەقىقەت ئۇشبۇ قۇرئان سەھىپىلىرىدە قان داغلىرىنىڭ ئىزناسى بار. ئۇلۇغ ئاللاھ ھەممىدىن ياخشى بىلگۈچىدۇر.

(ئابدۇللا قادىرنىڭ «تاشپولات تاجاڭ نېمە دەيدۇ؟ـــ كالۇاڭ مەھزۇمنىڭ خاتىرە دەپتىرىدىن» ناملىق ئۆزبېكچە كىتابىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئاتۇشتىن ياسىنجان تۇرسۇن)

(تەھرىرلىگۈچىدىن: مەن 2000 ـ يىلى تاشكەنت، سەمەرقەند ۋە بۇخارالاردا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقان ھەم زىيارەتتە بولغان چېغىمدا، ئۆزبېكستان دۆلەت مۇپتىسى، ئۆزبېكستان ئىسلام دىنى ئىدارىسىنىڭ رەئىسى ئابدۇرېشىت ھاجى بەھرامۇفنىڭ ھەمراھلىقىدا، مەزكۇر ئىدارىنىڭ كۇتۇبخانىسىدا كىيىك تېرىسىگە يېزىلغان ۋە ھىم ئېتىلگەن ئەينەك رامكىغا ئېلىنىپ پۈختا ساقلىنىۋاتقان بۇ ئىپتىدائىي نۇسخا قۇرئانىنى زىيارەت قىلغان ۋە بۇ قۇرئان ئالدىدا سۈرەتكە چۈشكەنىدىم. ـــ شەمشىدىن ھاجى)

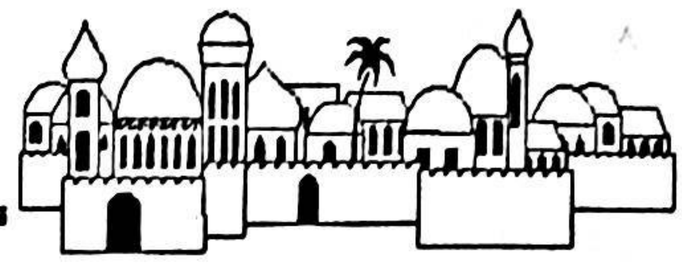
مىسرلىق دوختۇر«قۇرئان كەرىم» بېشارىتى بىلەن كۆز دوربىسى ياساپ چىقتى

هاجى ئابدۇرەھمان

بسملالاهىر رەهمانىر رەهىم

مىسرلىق بىر دوختۇر «قۇرئان كەرىم»دىكى «يۈسۈف» سۈرىسىنى ئوقۇغان چاغدا تاسادىپىي بىر ئىلهامغا كېلىپ قېلىپ، دەرهال تەتقىقاتقا كىرىشىپ ئادەمنىڭ تەر بېزىدىن ئېلىمېنت ئېلىپ كاتاراكتا(كۆز گۆهىرىگە ئاق چۈشۈش كېسىلى)نى داۋالايدىغان يېڭى بىر خىل دورا ياساپ چىققان. بۇ يېڭى دورا سىناق قىلىپ ئىشلىتىلگەندىن كېيىن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىپ، كۆزدىكى ئاقنى ئوپېراتسىيە قىلمايلا داۋالغىلى بولغان ۋە ئۇنىڭ شىپالىق ئۈنۈمى 99% كە يەتكەن. بۇ دوختۇر ئۆزىنىڭ ئىلمى تەجرىبە ۋە دورىنى تەكشۈرۈش دوكلاتىنى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دورا ئىلمى تەتقىقات ئورگانلىرىغا تاپشۇرۇپ دەلىللىتىپ ۋە باهالىتىپ رەسمىي گۇۋاهلىق ۋە ئىجازەتكە ئېرىشكەن. ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دورا باشقۇرۇش نوپۇزلۇق ئورگانلىرى ئۇنىڭ بۇ رېتسېپىنى بازارغا سېلىشىنى هەم مۇشۇ ئەسىردىكى يېڭى دورا سۈپىتىدە تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىشنى تەستىقلىغان.

ئابدۇللا باسىت دېگەن مىسرلىق بۇ دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە، بىر كۈنى سەهەردە ئۆزىنىڭ سەهەرلىك قۇرئان تىلاۋىتىدە«قۇرئان كەرىم»نىڭ «يۈسۈف» سۈرىسىنى ئوقۇغان. بۇ سۈرىدىكى ئايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ياقۇپ ئەلەيهىسسالام ئۆزىنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى يۈسۈفنى ياد ئېتىۋېرىپ قاتتىق هەسرەت چېكىپ ئىككى كۆزى ئاقرىپ كەتكەن(يەنى كۆرمەس بولۇپ قالغان). چۈنكى يۈسۈف بالا ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئاتا بىر، ئانا بۆلەك ئاكىلىرى ئۇنى ئالداپ چەت-ياقا بىر جايغا ئاپىرىۋەتكەن، ئەمما ئۇ نۇرغۇن ئەگىرى-توقايلىقلارنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ مىسرغا كېلىپ قېلىپ، ئاخىرى مىسر پادىشاهلىقىنىڭ دۆلەت ئاشلىق ئامبىرىغا باش ئامبال بولغان. ئاپەت يىللىرى بولغاندا، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسى مىسرغا كېلىپ ياردەم تىلىگەن. ئۇلار بۇ باش ئامبالنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزلىرى ئالدىغان ئىنىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىغان هەمدە ياشانغان ئاتىسىنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلىنى ياد ئېتىپ ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتقان. يۈسۈف ئۇلارغا:"سىلەر مېنىڭ بۇ كۆڭلىكىمنى ئېلىپ بېرىپ، ئاتامنىڭ يۈزىگە تاشلاڭلار، كۆزى ئېچىلىدۇ" دېگەن

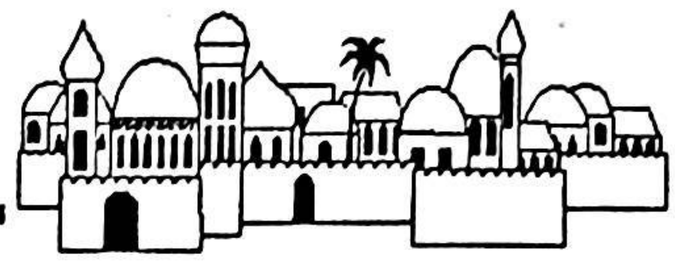
{سۈرە«يۈسۈف»(12 - سۈرە)، 93 - ئايەت}. دوختۇر ئابدۇللا باسىت مۇنداق دەيدۇ:"دوختۇر بولغان مەن بۇ ئايەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇزاققىچە ئۆزۈمنى باسالماي، ئايەتتىكى ھېكمەت ھەققىدە ئويلاندىم. مېنىڭ خىيالىم ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ يۈزىگە تاشلانغان ھېلىقى كۆڭلەككە مەركەزلىشىپ، ئۇنىڭدا نېمە بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلىنىشقا باشلىدىم ۋە چوقۇم يۈسۈف كىيگەن كۆڭلەكتە ئۇنىڭ بەدىنىدىكى تەر بار، دېگەن ئويغا كەلدىم. مۇشۇ خىيالىم بويىچە مەن تەرنىڭ تەركىبى ئۈستىدە ئىزدەندىم ھەم بىر ئىلمىي تەتقىقات پىلانى تۈزۈپ، تەجرىبىخانىغا كىرىپ، ئالدى بىلەن، توشقان بەدىنىدىن چىققان تەر ئۈستىدە تەھلىل ۋە تەجرىبە قىلىشقا باشلىدىم ۋە بۇنى ئەقلىغە مۇۋاپىق تەسەۋۋۇر دەپ ھېس قىلدىم، ئاندىن تەر تەركىبىدىن مۇھىم ئېلېمېنتلارنى چەككىلەپ چىقىپ، بۇلارنى كۆزگە ئاق چۈشۈشكە ئالاقىدار ماددىلار بىلەن قوشۇپ دورا ئىشلەپ چىقتىم ۋە بىر مۇنچە كېسەللەرگە ئىشلىتىپ كېلىنكىلىق تەجرىبە ئېلىپ باردىم. كۆزگە ئاق چۈشكەن 250 كېسەلنى ئىككى ھەپتىنى بىر دەۋر قىلىپ، كۈنىگە ئىككى قېتىمدىن دورىنى ئىشلىتىپ داۋالىدىم. نەتىجىدە ئەملىيەت ئۇنىڭ ئۇنۇم بېرىش نىسبىتىنىڭ 99% ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى".

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ ئىلمىي تەجرىبە ئېلىپ بارغان ۋە بۇ دورىنىڭ رېتسىپىنى تۈزۈپ ھەم ئۇنى ياساش تەرتىپىنى لايىھىلەپ چىقىپ، ئاخىرى رەسمىي دورىنى ئىشلەپ چىققان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پۈتۈن تەجرىبە دوكلاتىنى ھەم پاتېنت ھوقۇقى ئىلتىماس قىلىش ھۆججىتىنى تەييارلاپ چىققان.

دوختۇر ئابدۇللا ئاببىاس بۇ يېڭى دورىغا ۋاقتىنچە"قۇرئان شىپادانى" دەپ ئات قويغان ھەمدە مۇشۇ نام بىلەن پاتېنت ھوقۇقى ۋە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئىلتىماس قىلغان. شۇبھىسىزكى دورا تەتقىقاتى ئىنستىتۇتىنىڭ تەۋسىيە قىلىشى بىلەن، شۇبھىسىزكى دورا زاۋۇتى ۋەكىل ئەۋەتىپ بۇ دوختۇر بىلەن توختام تۈزۈشۈپ، بۇ دورىنى تۇنجى بولۇپ تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىپ خەلقئارالىق دورا بازىرىغا سالماقچى بولغان.

فىقهى ـ شەرئەت

فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى ۋە ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى

ياقۇپجان ئەزىز

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام شەرىئىتىدە بايان قىلىنغان ھۆكۈملەرنىڭ ھەممىسى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف، ئىجمائ[1] ۋە قىياس[2] تىن ئىبارەت تۆت مەنبەنى ئاساس قىلىدۇ.

مەسىلىرگە ھۆكۈم چىقىرىشتا ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسقا تايانماي، ھۆكۈم ئېلىش قائىدە ـ قانۇنىيەتلىرىگە رىئايە قىلماي ئۆز خاھىشى بويىچە ھۆكۈم چىقارغاندا، گەرچە ئۇ ھۆكۈم «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن كېلىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئۇ ھۆكۈم مەقبۇل ھۆكۈم بولالمايدۇ، شەرىئەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمايدۇ.

«قۇرئان كەرىم» ساپ ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان، ھەدىس ساپ ئەرەب تىلى بىلەن ئېيتىلغان، شۇڭا مەسىلىرگە ئەتراپلىق ھۆكۈم بېرىش ئۈچۈن قۇرئان، ھەدىس ئىبارىلىرىنى شۇنداقلا ئەرەب تىلى ئىبارىلىرىگە خاس تىل قائىدىلىرىنى چۈشەنمەي بولمايدۇ.

ئىسلام دىنىدىكى شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ دەلىل مەنبەلىرى، ئۇلارنىڭ دەرىجىسى، دەلىل ئېلىش پرىنسىپلىرى، دەلىل ئالغۇچىنىڭ بىلىشى ۋە رىئايە قىلىشى زۆرۈر بولغان قائىدىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم—فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى دەپ ئاتىلىدۇ.

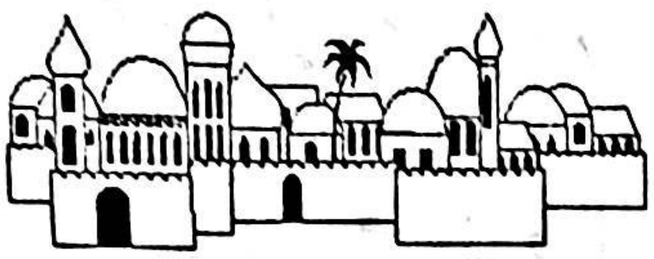
بۇ پەننىڭ نامى ئەرەب تىلىدا «أصول الفقه»(ئۇسۇلى فىقهە) بولۇپ، "أصول" ۋە "الفقه" دىن ئىبارەت ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن.

"أصول" دېگەن سۆز "أصل" دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەرەب

---

① ئىجمائ ـــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ھەرقانداق بىر دەۋردە يۈز بەرگەن دىنىي ئەمەلىي مەسىلىرنىڭ شەرئى ھۆكمىگە قارىتا «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفتە ئۇچۇق دەلىل بولمىغان ئەھۋالدا مۇسۇلمان مۇجتەھىد ئالىملىرىنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئومۇمىي يۈزلىنىشىنى چىقىش قىلىپ، ئاشۇ مەسىلىنىڭ ھۆكمىدە بىرلىككە كېلىشى.

② قىياس ـــ يېڭىدىن يۈز بەرگەن، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتە ئېنىق كۆرسەتمە بېرىلمىگەن مەسىلىگە ھۆكۈم چىقىرىشتا ئارقا كۆرۈنۈشىنى(ئىللەت ۋە سەۋەبى) ئاشۇ مەسىلىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، قۇرئان، ھەدىستە ئۇچۇق ھۆكۈم بېرىلگەن مەسىلىنىڭ ھۆكمىنى كۆچۈرۈپ ئىشلىتىش.

تىلدا "يىلتىز، ئاساس، ئۇل" دېگەندەك مەنىلەردە كېلىپ، ماددىي ۋە مەنىۋى نەرسىلەرنىڭ ئاستى قورۇلمىسىنى كۆرسىتىدۇ.

فىقھى ئىستىھالىدا بولسا بۇ سۆز تۆۋەندىكىدەك بەش خىل مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ:

1."دەلىل، ئۇسۇل، قائىدە، پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل في وجوب الصلاة، قوله تعالى: وأقيموا الصلاة (نامازنىڭ پەرزلىكىنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ "ناماز ئوقۇڭلار" دېگەن بۇيرۇقىدۇر). أصل هذه المسألة الكتاب والسنة (بۇ مەسىلىنىڭ دەلىلى قۇرئان ۋە ھەدىستۇر). بۇ مىساللاردا "أصل" دېگەن سۆز "دەلىل" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

2."ئومۇمى پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: بني الاسلام على خمسة أصول: لا ضرر ولا ضرار... (ئىسلام دىنى بەش ئاساسى پرىنسىپ ئۈستىگە قۇرۇلغان. 1 ـ باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك، ئۆزىمۇ زىيان تارتماسلىق...). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "ئومۇمي پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

3."ئۈستۈن، مۇقەددەم، كۈچلۈك" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل في الكلام الحقيقة (سۆزنىڭ ئەسلى مەنىسى مەجازىي مەنىسىگە موقەددەمدۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "مۇقەددەم" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

4."قىياس قىلىنىدىغان ئەسلى مەنبە" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الخمر أصل النبيذ (ھاراق ـــ ئىچىتىلغان مېۋە سۈيىنى قىياس قىلىدىغان ئەسلىي مەنبەدۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "ئەسلىي مەنبە" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

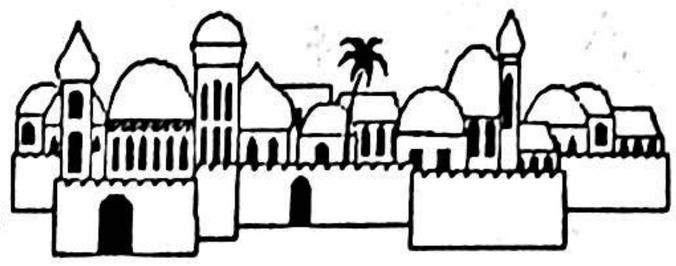
5."مۇئەييەن، مۇقەررەر، ئېنىق" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل الطهارة (تاھارەت ئالغان، لېكىن تاھارىتىنىڭ سۇنغان، سۇنمىغانلىقىدا گۇمانلانغان ئادەمگە نىسبەتەن تاھارەتنىڭ سۇنغانلىقى ئېنىق بولغانغا قەدەر پاكلىق مۇقەررەردۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "مۇقەررەر" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

بۇ پەننىڭ نامى بولغان"أصول الفقه"دىكى "أصل" دېگەن سۆز يۇقىرىقى مەنىلەر ئىچىدىن بىرىنچى خىل مەنىدە يەنى "دەلىل" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

"الفقه" سۆزى ئەرەب تىلىدا "بىر نەرسىنى بىلىش، چۈشىنىش" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ سۆز مۇتلەق بىلىش، چۈشىنىش دېگەن مەنىدە قوللىنىلماستىن، بەلكى سۆزلىگۈچىنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىش، چوڭقۇر چۈشەنچە، مۇكەممەل بىلىم دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلغان.

مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق كەلگەن:

قَالُواْ يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيراً مِّمَّا تَقُولُ

ئۇلار ئېيتتىكى:"ئى شۇئەيب! بىز سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭنىڭ نۇرغۇنىنى چۈشەنمەيمىز".

—— سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 91 ـ ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمدە كۇففارلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا:"بىز سېنىڭ مەقىستىڭنى(غەرىزىڭنى) بىلمىدۇق" دېگەن.

فَمَا لهَـؤُلاء الْقَوْمِ لاَ يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً

بۇ قەۋمگە نېمە بولدىكىن، ئۇلار ھېچبىر سۆزنى(يەنى ھەممە شەيئىنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى)چۈشەنمەيدۇ.

—— سۈرە «نىسا»(4 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمدە " الفقه" سۆزى چوڭقۇر چۈشەنچە مەنىسىدە كەلگەن.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ« مَنْ يُرِدْ اللَّهُ به خَيْرًا يُفَقِّهْهُ في الدِّين

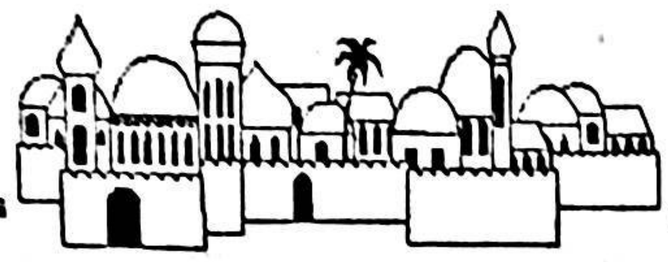
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا بىر بەندىگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا ئۇنى دىنى ئەھكاملارنى بىلدۈرىدىغان ئالىم قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

بۇ ھەدىستە"فقهى" سۆزى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى مۇكەممەل بىلىش دېگەن مەنىدە كەلگەن.

"فقهى" سۆزىنىڭ بۇ پەندىكى ئىستېمال مەنىسى: بەندىلەرنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە ئالاقىدار بولغان شەرئى ھۆكۈملەرنى(پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، ھالال، ھارام، مەكروھ، مۇستەھەب، مۇباھ قاتارلىقلارنى) دەلىللىرى بىلەن بىلىش دېمەكتۇر.

"أصول" ۋە "الفقه" دېگەن بۇ ئىككى سۆزنىڭ لۇغەت ۋە ئىستېمال مەنىلىرى ئۆزئارا تولۇق ماسلاشقان بولۇپ، بۇ ئىككى سۆزنىڭ بىرىكمىسى "ھەر خىل دىنى مەسىلىرگە شەرئىتنىڭ ھۆكۈم مەنبەلىرىگە تايىنىپ، ئىجتىھات ئارقىلىق ھۆكۈم چىقىرىشنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتىنى بىلدۈرىدىغان پەن"گە خاس نام قىلىپ قويۇلغان. بۇ ئىككى سۆز ئەرەب تىلى بىلىدىغان ئادەمگە بىر قاراش بىلەنلا ئۆزىنىڭ قانداق ئىلىم ئىكەنلىكىنى(نېمىنى تەتقىق قىلىدىغانلىقىنى) كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ.

بۇ پەن شەرئىەت ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشىنى(ئالىم ـ ئۆلىما، مۇجتەھىدلەرنى) مەسىلىرگە خاتا ھۆكۈم بېرىشتىن ساقلاپ قالىدۇ، شۇنداقلا توغرا ھۆكۈم بىلەن ئاساسسىز، خاتا ھۆكۈمنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىدۇ.

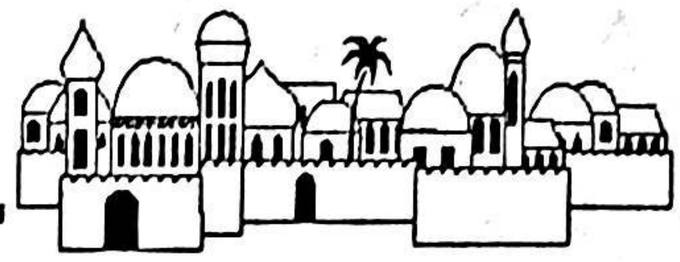
بۇ ئىلىمنىڭ پەيدا بولۇشى

فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى ماهىيەتتە فىقهى ئىلمى بىلەن تەڭ، بەلكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرىلا مەۋجۇت ئىدى، لېكىن خاتىرىلىنىش، ئايرىم بىر پەن بولۇپ شەكىللىنىش جەھەتتە فىقهى ئىلمى فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن مۇقەددەمدۇر. ساھابىلەر ۋە تابىئىنلار دەۋرىدە گەرچە فىقهى پرىنسىپلىرى خاتىرىلەنمىگەن ۋە ئالاھىدە تىلغا ئېلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار قۇرئان ۋە ھەدىسنى دەلىل قىلىپ ھۆكۈم چىقارغاندا مەلۇم قائىدە ـ پرىنسىپلارغا ئاساسلىناتتى. ئەمەلىي تارىخ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ساھابىلەر ۋە تابىئىنلاردىن چىققان مۇجتەھىد ئالىملار دەلىل ئېلىش يوللىرى، قائىدە ـ پرىنسىپلىرى جەھەتتە مۇكەممەل بىلىمگە ئىگە ئىدى.

ئۇسۇلى فىقهى گەرچە خاتىرىلەنمىگەن، مەخسۇس بىر پەن شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ فىقهى ئىلمىدىن بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ، ساھابىلەر، تابىئىنلار تەرىپىدىن ئاللىبۇرۇنلا قوللىنىلغان. بۇنىڭ مىسالى خۇددى ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىغا ئوخشاش. ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىنىڭ رەسمىي بىر پەن شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىققان ۋاقتى مىلادىيە 7 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا توغرا كېلىدۇ. بىراق ئەرەبلەر گرامماتىكا ئىلمى رەسمىي بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىشتىن بۇرۇنلا شۇ گرامماتىكا قائىدىلىرى بويىچە سۆزلەيتتى ۋە شۇ قائىدىلەرگە رىئايە قىلاتتى. شۇ ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان پاساھەتلىك شېئىرلارنى ۋە نەزمىلەرنى يېزىپ قالدۇرغانىدى.

يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە ئۇسۇلى فىقهى ئىلمىنىڭ خاتىرىلەنمەسلىكى، مەخسۇس بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقماسلىقى ئۇنىڭغا ئېھتىياج بولمىغانلىقىدىندۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۈز بەرگەن بارلىق مەسىلىلەرگە ئۆزى بۇاستە جاۋاب بېرەتتى. ئۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقا بىر كىشىنىڭ دەلىللەردىن ئىجتىھات قىلىپ ھۆكۈم ئېلىشى بىھاجەت ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇنيادىن ئۆتكەندىن كېيىن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە ھەر تۈرلۈك يېڭى ئەھۋاللار يۈز بەردى. بۇ مەسىلىلەرگە ھۆكۈم بەرمەي بولمايتتى. ساھابىلەردىن چىققان ئالىملار بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ئالدى بىلەن «قۇرئان كەرىم»دىن جاۋاب ئىزدەيتتى، ئۇنىڭدىن جاۋاب تېپىلمىغاندا ھەدىس شەرىپىگە مۇراجىئەت قىلاتتى، ئەگەر ئۇنىڭدىنمۇ بۇ مەسىلىگە ئېنىق ھۆكۈم چىقمىسا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇزۇن مەزگىل بىللە بولۇش جەريانىدا ھاسىل قىلغان مول دىنىي بىلىمى، ئۆتكۈر ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە پاك قەلبىگە تايىنىپ ئىجتىھات قىلاتتى. ئۇلار

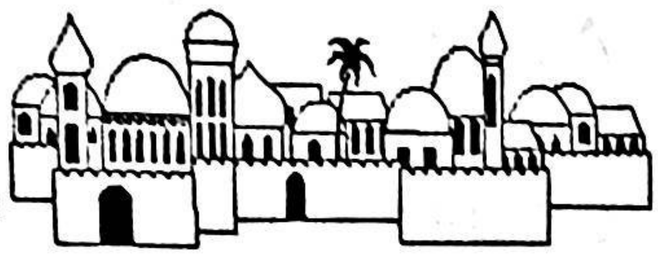

شەرىئەتنىڭ ھېكمەت ـ سىرلىرىنى، قۇرئان، ھەدىسنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ۋە ئارقا كۆرۈنۈشلىرىنى پىششىق بىلگەنلىكى، ئەرەب تىلى، ئەرەبى ئىبارىلەرنىڭ مەنىسى ۋە دالالىتىنى تولۇق چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلاردا ئىجتىھاتنىڭ شەرتلىرى تولۇق ھازىرلانغانىدى. شۇڭلاشقا ساھابىلەر دەۋرىدىمۇ فىقھىي پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن ئىبارەت بۇ پەن مۇستەقىل بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغان.

تابىئىنلار دەۋرىدىمۇ ئەھۋال شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتەتتى. تابىئىنلار دەۋرىدىن كېيىن ئىسلام دىنى ئەتراپى ئالەمگە تېخىمۇ كەڭ تارالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا نۇرغۇنلىغان يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. ئەجەملەر(غەيرى ئەرەبلەر)نىڭ ئىسلام دىنىغا كۆپلەپ كىرىشى، ئەرەبلەرنىڭ باشقا تىلدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئارىلىششى نەتىجىسىدە ئەرەب تىلىنىڭ ساپلىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولماي قالدى. مەسىلىلەرگە ئىجتىھات قىلىپ ھۆكۈم بېرىدىغان، پەتۋا بېرىدىغانلار كۆپەيدى. تالاش ـ تارتىشلار مەيدانغا چىقتى. ھەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ قارىشىنى كۈچلەندۈرىدىغان، مەسىلىلەرگە ھۆكۈم بېرىشتە ئۆزى خالىغان پرىنسىپلارنى ئىشلىتىدىغان ئەھۋال يۈز بەردى. دەل مۇشۇ پەيتتە ئەينى دەۋردىكى داڭلىق مۇجتەھىد ئالىملار ئىجتىھات قىلىش قائىدىلىرى، ئۇنىڭ شەرتلىرى، دەلىل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا ھەممە كىشى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدىغان، ئۆلچەم خاراكتېرلىك پرىنسىپلار يېزىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ ۋە تارىخشۇناسلارنىڭ قارىشىدا فىقھىي پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن ئىبارەت بۇ پەننى مۇستەقىل بىر پەن سۈپىتىدە، تۇنجى قېتىم قەلەم تەۋرىتىپ يېزىپ چىققان كىشى ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان شافىئىي مەزھىپىنىڭ پېشۋاسى مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس شافىئىدۇر (ھىجرىيە 204 ـ يىلى ۋاپات بولغان).

ئىمام شافىئىي دۇنياغا كەلگەن مەزگىلدە ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە ئىلگىرى ئۆتكەن چوڭ دىنىي ئۇلىمالاردىن نۇرغۇنلىغان فىقھىي بىلىم بايلىقى قالغان. ئۇ ئانا يۇرتى مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەرجىمانى دەپ نام ئالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئابدۇللا ئىبنى ئابباسنىڭ ئىلمىگە ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۇنى تولۇق ئىگىلىگەن. ئاندىن كېيىن شۇ دەۋرىدىكى چوڭ ـ چوڭ ئىسلام دىنى مەدرىسلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىگە بېرىپ ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان مالىكى مەزھىپىنىڭ پېشۋاسى ئىمام مالىكتا ئوقۇغان، ئۇنىڭ فىقھىي بىلىملىرىنى ئۆگەنگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىراق، كۇفە شەھەرلىرىگە بېرىپ ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھنىڭ چوڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى بولغان

مۇھەممەد ھەسەن شەيباندىن ھەنەفي مەزھىپىنىڭ فىقھى ئىلمىنى ئۆگەنگەن.

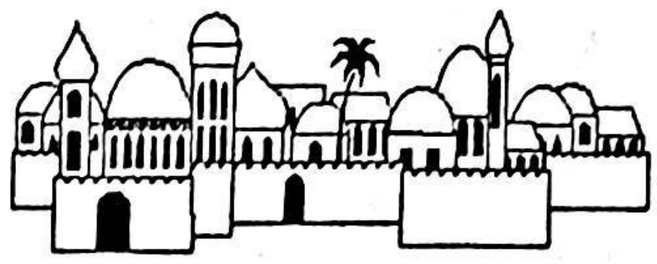
ئۇ ئۆز دەۋرىدىكى مەشھۇر مەدرىسلەردە ئىگىلىگەن كەڭ دائىرىلىك بىلىمى ۋە مول تەجرىبىلىرى ئاساسىدا ھەر خىل قاراش ۋە دەلىل ئىلىش ئۇسۇللىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى فىقھى پرىنسىپلىرى ھەققىدە مۇكەممەل بىر نەزىرىيىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئىمام شافئىي فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى توغرىسىدا «مەشھۇر ئۇسۇل قائىدىلىرى» دېگەن كىتابنى يېزىپ چىققان. ئۇ كىتابىدا «قۇرئان كەرىم» ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈم بايان قىلىش ئەھۋاللىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ۋە ئۇنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى بايان قىلىدىغانلىقى، ئىجمائنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى، قىياس ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى، ئىلگىرىكى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرالايدىغان دەلىللەر، ھۆكمى ئەمەلدىن قالغان دەلىللەر، بۇيرۇق پېئىلى نېمىنى ئىپادىلەيدۇ؟ چەكلەش پېئىلى نېمىنى ئىپادىلەيدۇ؟ يالغۇز كىشىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستىن ھۆكۈم ئىلىش يوللىرى قانداق بولىدۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار ئىجتىھاتقا ئالاقىدار قائىدىلەرنى تەپسىلىي بايان قىلغان.

ئىمام شافئىنىڭ بۇ پەننى تولۇق، مۇكەممەل بىر پەن سۈپىتىدە يېزىپ چىقىشقا مۇۋەپپەق بولۇشى ئۇنىڭ ئەرەب تىلى جەھەتتىكى مول بىلىمى، كلاسسىك ئەرەب تىلىدىنمۇ تولۇق خەۋەردار ئىكەنلىكى، «قۇرئان كەرىم»گە ئالاقىدار بىلىملەردىن سىرت يەنە ئۆز دەۋرىدىكى مەشھۇر ئالىملاردىن ھەدىس ئىلمىنىمۇ مۇكەممەل ئۆگىنىپ، بۇ جەھەتتە ۋايىغا يەتكەنلىكى، ئۆز دەۋرىدىكى دىنى ئەھكام ئىلمىنى بىرنى قويماي ئىگىلىگەنلىكى، ساھابىلەر دەۋرىدىن تارتىپ، ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋرگىچە ئۆتكەن بارلىق ئۆلىمالارنىڭ پەتۋا ـ ھۆكۈملىرىدىكى ئوخشىمايدىغان تەرەپلەر ۋە ئۇنىڭ ئوخشىماسلىقىنىڭ سەۋەبىنى پۈختا بىلگەنلىكىدىندۇر.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنىڭ تەتقىقات تېمىسى

بۇ پەننىڭ تەتقىقات تېمىسى قۇرئان، ھەدىس، ئىجمائ ۋە قىياسدۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە قۇرئان ۋە ھەدىس ئىسلام شەرىئىتىدىكى ھەر قانداق ھۆكۈمنىڭ ئەسلىي دەلىلى ۋە مەنبەسىدۇر. شۇڭا قۇرئان، ھەدىسنى مۇكەممەل ئىگىلەش لازىم. قۇرئان، ھەدىسنىڭ ئىبارىلىرىنى چۈشىنىش، مۇكەممەل ئىگىلەش ۋە شەرھلەش ئۈچۈن شەرىئەتتىكى ھۆكۈم دېگەن سۆزنىڭ ئۇقۇمىنى، ھۆكۈملەرنىڭ دەلىللىرىنى، شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسىتىنى، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىئىتىدىكى تېكىستلەر زاھىرى جەھەتتە ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ قالغاندا،

قارىمۇقارشى ئۇقۇم ئىپادىلىگەنده قايسىسىنى كۆچلەندۈرۈش ۋە قايسىسىنى ئېلىشنى، قايسى تېكستلارنىڭ ھۆكمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان؟ قانداق تېكستلار باشقا تېكستلارنىڭ ھۆكمىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ ؟ دېگەندەك مەسىلىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان قائىدىلەرنى بىلمەي بولمايدۇ. بۇ پەن يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى تۆۋەندىكىدەك ئۇچ چوڭ بابتا تەپسىلىي بايان قىلىدۇ:

بىرىنچى باب: ھۆكۈم ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى:

پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، مۇستەھەب، ھالال، ھارام، مەكروھ، مۇباھ، رۇخسەت، سەۋەب، شەرت قاتارلىقلار.

ئىككىنچى باب: ھۆكۈملەرنىڭ دەلىللىرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى:

قۇرئان، ھەدىس، ئىجمائ، قىياس، ئىستىھسان[1] مەسالىھۇل مۇرسەلە(شەرىئەتكە ئۇيغۇن، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق، ئەمما ئۇنى قوبۇل قىلىش ياكى قوبۇل قىلماسلىق توغرىسىدا ھېچقانداق دەلىل يوق ئىشلار)، ۋاستە (ئىشىنىڭ نەتىجىسىنىڭ ھۆكمىنى شۇ ئىشقا بېرىش)، ئۆرپ ـ ئادەت(دەلىل تېپىلمىغاندا، قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روھىغا ئۇيغۇن بولغان ئۆرپ ـ ئادەتنى دەلىل قىلىش)، ساھابىلەرنىڭ سۆزى، ئىلگىرىكىلەرنىڭ شەرىئىتى قاتارلىقلار.

ئۈچىنچى باب: ھۆكۈم ئېلىشقا ئالاقىدار قائىدىلەر.

بۇ قائىدىلەر ئۈچ تۈرگە بۆلىنىدۇ:

1. ئەرەب تىلىغا ئالاقىدار ئۇسۇل قائىدىلىرى

دەلىللەردىن ھۆكۈم ئېلىش يوللىرى ۋە دەلىل ئېلىش قائىدىلىرى. خاس، ئام، مۇتلەق، مۇقەييەد، بۇيرۇق پېئىلى، چەكلەش پېئىلى، ھەقىقەت، مەجاز قاتارلىقلار.

2. شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقستىنى تونۇش

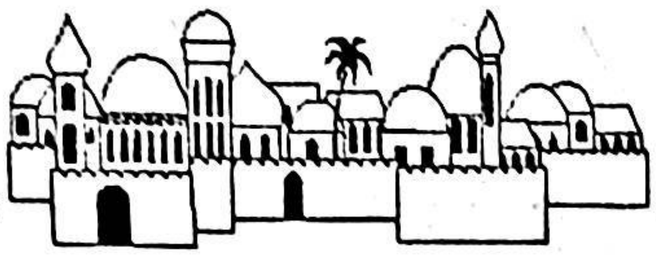
بۇ مەقسەت ـ زەرۇرىيات(كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا، جەمئىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا زۆرۈر بولغان ئىشلار. مەسىلەن: دىننى ساقلاش، ھاياتىنى ساقلاش، ئەقلى قابىلىيىتىنى ساقلاش، نەسلىنى ساقلاش، مال ـ مۇلۇكىنى ساقلاش)، ھاجىيات(كىشىلەردىن قىينىچىلىقنى ۋە مۇشەققەتنى كۆتۈرۈۋېتىش)، تەھسىنات(كىشىلەرنىڭ يۇكسەك ئەدەپ ـ ئەخلاققا، ئالىيجانابانە پەزىلەتكە يېتەكلەش) قاتارلىق ئۇچ نۇقتىدا مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ.

3. ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرىدىغان تېكستلەر

ھۆكمى ئەمەلدىن قالغان تېكستلەر، تېكستلەرنىڭ ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ

---

[1] ئىستىھسان—— بىر مەسىلىگە ھۆكۈم بېرىشتە ئارقا كۆرۈنۈشى جەھەتتە ئوخشاش مەسىلىگە قىياس قىلىشنى تەرك ئېتىپ، باشقا بىر كۆچلۈك دەلىل بىلەن شەرىئەتنىڭ روھىغا يېقىن بولغان ھۆكۈم بېرىش.

قېلىش ئەھۋالى، تېكستلەر ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ قالغاندا كۆچلەندۈرۈشكە ئالاقىدار قائىدىلەر.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىشنىڭ مەقسىتى

بىز يۇقىرىدا فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى، ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات تېمىسىنى سۆزلەپ ئۆتتۇق. ئۇنداقتا ئۇنى ئۆگىنىشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟ بۇ سوئالغا دوكتور ۋەھبەتۇز زۇھەيلى(سۈرىيە دەمەشق ئۇنىۋېرسىتېتى شەرىئەت فاكۇلتېتىنىڭ ئىسلام دىنى فىقھى ئىلمى ۋە فىقھى پرىنسىپى ئىلمىنىڭ پروفېسسورى) ئۆزىنىڭ «ئىسلام فىقھى پرىنسىپلىرى» دېگەن كىتابىدا مۇنداق جاۋاب بەرگەن:

1.تارىخىي جەھەتتىن پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

بىز فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئىلگىرىكى مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ ئىلمى قۇۋۋىتى، ھۆكۈم ئېلىش يوللىرى ۋە قانائەتلىنەرلىك دەرىجىدە ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىقات ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ھۆكۈم بەرگەنلىكىدىن ئىبارەت تارىخى بىلىمگە ئىگە بولىمىز. ھېچقانداق بىر ئىنسان تارىخىي دەرسلىكىنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنكار قىلمايدۇ، چۈنكى، تارىخ بىر مىللەتنىڭ ئۆتمۈشى بىلەن كەلگۈسىنى باغلاشتا ۋە شۇ تارىخ ئاساسىدا كەلگۈسى پىلانلارنى لايىھەلەشتە زور پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

2.ئىلمىي ۋە ئەمەلىي پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

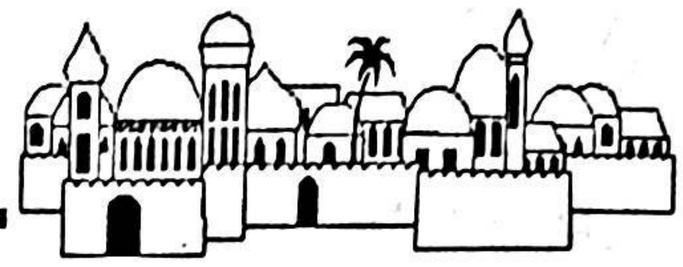
فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش مۇجتەھىد ئالىمغا نىسبەتەن دەلىللەردىن ھۆكۈم ئېلىش ئىقتىدارىنى ھازىرلايدۇ. ئەمما مۇجتەھىدلارنىڭ كۆرسەتكەن يولىغا ئەگىشىپ ماگىدىغانلارغا نىسبەتەن تارىخىي پايدىلىنىش قىممىتىدىن باشقا يەنە، ئۆزى ئەگەشكەن مۇجتەھىدنىڭ ھۆكمىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىش ۋە قانائەت ھاسىل قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

3.ئىجتىھاتتا پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك بۇ ئىلىم مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ مەسىلىلەرنى ئىجتىھات قىلىشىغا يارىدەم بەرگەندىن سىرت، تەتقىقاتچىلارنى ئىلگىرىكى فەقىھلەرنىڭ سۆزلىرىنى تاللاش ۋە كۆچلەندۈرۈش، يېگىدىن يۈز بەرگەن ئەھۋاللارغا ئىلگىرىكىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ھۆكۈم بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىدۇ.

4.قارىغۇلارچە ئەگىشىشتىن ساقلايدۇ.

ھەر قايسى فىقھى مەزھەپلەرنىڭ ئوخشىمىغان ھۆكۈملىرىنى سېلىشتۇرۇش جەھەتتە پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. ھەر قايسى مەزھەپ ئۆلىمالىرىنىڭ بەزى

مەسىلىلەرگە بەرگەن، ئوخشىمايدىغان ھۆكمىنى سىلىشتۇرۇشتا چوقۇم فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتىگە يۆلەنمەي بولمايدۇ.

5. دىنىي جەھەتتە پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش شەرئىەت ئەھكاملىرى ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرىنى مۇستەھكەملەش يولى. ئۇ شەرئىەتكە تەكلىپ قىلىنغان كىشىلەرنى شەرئىەت ئەھكاملىرى ۋە دىنىي ئەمر ـ پەرمانلارنى بەجا كەلتۈرۈشكە ئۈندەيدۇ. فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىشتىن مەقسەت شەرئىەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ۋە بىلىش ئۈچۈندۇر. شەرئىەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ۋە بىلىش بولسا بەندىنىڭ دۇنيا ـ ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىشىگە سەۋەب بولىدۇ («فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى» دېگەن كىتابتىن ئېلىندى. 30 ـ بەت).

يىغىنچاقلىغاندا، فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى ھەر بىر مۇجتەھىدكە، ھەر بىر مۇفتىغا، ھەر بىر ئالىمغا، ھەر بىر تالىبۇل ئىلمگە ئۆگىنىش ۋە بىلىش زۆرۈر بولغان ئىلىملەرنىڭ بىرى.

ھازىرقى بىر قىسىم ئىمانىلىرىمىز ۋە ئۆلىمالىرىمىز بۇ ئىلمگە ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن قۇرئان، ھەدىستىن خاتا ھۆكۈم چىقىرىۋالىدىغان، ھەتتا ئەرەب تىلىدىن بىخەۋەر ھالدا قۇرئان، ھەدىستىن ئۆز رايى بىلەن ھۆكۈم ئالىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتىدۇ. ئالىم ـ ئۆلىمالارنىڭ ئەمگىكىگە، ئۇلارنىڭ ئىجتىھات ۋە ئىزدىنىشلىرىگە توغرا قاراش، ئىلمىي پوزىتسىيە بىلدۈرۈش روھى بولمىغانلىقتىن ئىلگىرى ئۆتكەن مۇجتەھىد ئالىملارنى ئەيىبلەيدىغان، ھاقارەتلەيدىغان ئەھۋاللارمۇ ھەم مەۋجۇت. بۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس.

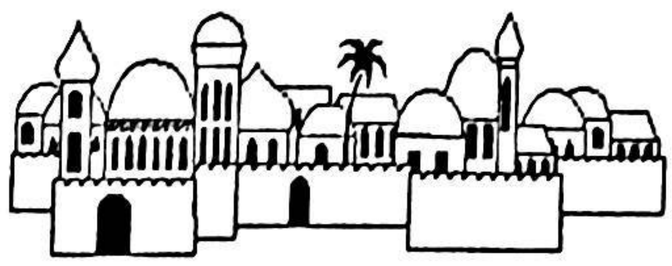
ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن دىنىي قېرىنداشلىرىغا تۇتقان مەيدانىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن. دىللىرىمىزدا مۆمىنلەرگە قارشى دۇشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن. پەرۋەردىگارىمىز! سەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن، مېھرىباندۇرسەن.

ـــ سۈرە «ھەشر» (59 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

بىز مەسىلىلەرگە ھۆكۈم چىقارغاندا خاتالىقتىن ساقلىنىپ، ئىلگىرى ئۆتكەن مۇجتەھىد ئالىملىرىمىزنىڭ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى توغرا تونۇپ ۋە قەدىرلەپ، ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان جەمئىيىتىمىزگە لايىق ئۆلىمالاردىن بولۇش ئۈچۈن ھەر قايسى جەھەتلەردە بىلىم قۇرۇلمىمىزنى مۇستەھكەملىشىمىز، جۈملىدىن فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى مۇكەممەل ئىگىلىشىمىز كېرەك.

ئىبادەت ۋە نامار

ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر ھەققىدە

نەزىرە مۇھەممەد سالىھ

بسم الله الرحمن الرحيم

مۆمىنلەر ھايـاتىنىڭ زۆرۈر تـەركىبىي قىسـمىغا ئايلانغـان ۋە دائـم تىلـدا ئىشـلىتىدىغان "ئىبـادەت" ئاتالغۇسـى ئەرەبچـە سـۆز بولـۇپ، "ئىتائـەت قىلـىش، بويسۇنۇش، بەندىچىلىك قىلىش" مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئەرەب تىلىنىڭ مەشـھۇر قامۇسى ھېسابلانغان «محـيط القـاموس»(مۇھىتۇلقامۇس)نىڭ ئاپتورىمۇ ئىبادەت سـۆزىنى يۇقـىرىقىدەك مەنىلـەردە ئىـزاھلايدۇ. بـۇ ئىبـادەت سـۆزىنىڭ نوقـۇل تىـل قـاتلىمىدىكى مەنىسـى بولـۇپ، ئۇنـىڭ ئىستىلاھ مەنىسـى مۇشـۇ ئاساسـتا ئۆزىگـە تېخىمۇ كەڭ مەنىلەرنى جۈغلىغان: ئىبادەت ـــ بەندىنىڭ ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىغا مۇھەببـەت ۋە ئىخـلاس بىلـەن بويسۇنۇشـى، ئـاللاھ بۇيرۇغـان ئەمەللـەرنى ئىتائەتمـەنلىك بىلـەن ئـادا قىلىشـىدۇر. ئىسـلام ئالىمى مۇھەممـەد غـەززالى «بـۇ بىـزنىڭ كىتابىمىز» ناملىق كىتابىدا ئىبادەت ھەققىدە توختىلىپ مۇنـداق دەيـدۇ: "ئىبادەت ـــ ياراتقۇچى ئاللاھ بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى بۇاستە ئالاقە بولـۇپ، بۇ خىل ئالاقە ھېچقانداق ۋاستىگە ھاجەت ئەمەس. بـەندە نامـاز ئوقۇماقچى بولسا ئۇنـى ئاللاھقـا يۈزلـىنىپ ئىلتىجـا قىلىشـتىن ھېچقـانداق ئىنسـان يـاكى پەرىشـتە توسـالمايدۇ. گـۇناھ پـاتقىدا نادامـەت چەككـەن بـەندىنىڭ ئـاللاھنىڭ رەھمـەت مەغپىرەت ئىشىكىنى چېكىشىگە ھېچبىراۋنىڭ ھەمراھلىقى كېرەك ئەمەس".

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە شۇنداق خىتاب قىلىدۇكى:

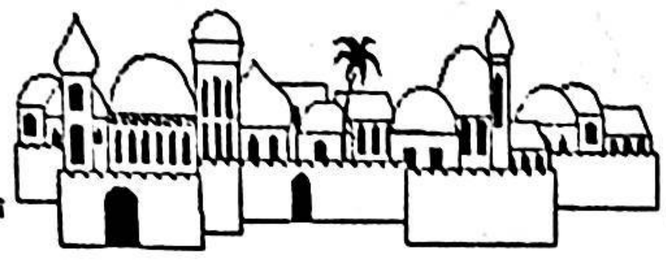
ئـى ئىنسـانلار! تـەقۋادارلاردىن بولۇشـۇڭلار ئۈچـۈن سـىلەرنى ۋە سـىلەردىن بۇرۇنقىلارنى(يەنى ئۆتكـەنكى ئۈممەتلـەر)نـى ياراتقـان پەرۋەردىگـارىڭلارغا ئىبـادەت قىلىڭلار.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

ئى ئىنسانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگـەن نېمەتىنى يـاد ئېتىڭلار. ئـاللاھتىن باشقا سىلەرگە ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىپ تۇرىدىغان ياراتقۇچى بارمۇ؟ ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەبۇد(بەرھەق) يوقتۇر. (ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن) قانداقمۇ باش تارتىسىلەر؟

ـــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

"ئاللاھنىڭ خىتاب ـ نىدالىرىنىڭ ھەممىسىنى مۇھەببـەت ۋە رازىلىـق بىلـەن قوبۇل قىلىشنىڭ ئۆزى ئىبادەتتۇر" (ھەدىس).

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالانىڭ ئادەمنى يارىتىشتىكى مەقسىتى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان:

جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم. ئۇلاردىن مەن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشىنى تىلىمەيمەن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىگە رىزىق بەرگۈچىدۇر، قۇدرەتلىكتۇر.

——سۈرە«زارىيات»(51 ـ سۈرە)، 56—58 ـ ئايەتلەر

ئىبادەتنىڭ مۇسۇلمانىنىڭ ھاياتىدىكى ئورنى ۋە ئەھمىيىتىنىڭ قانچىلىك زورلۇقىنى ئاللاھنىڭ يۇقىرىقى بايانىدىنمۇ ياخشى ئېپادىلىگۈچى سۆز تېپىلمايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئادالەت نۇرلىرىدا، بىر ئاتا، بىر ئانىدىن يارىلىپ يەر يۈزىگە تارالغان ئىنسانلارنىڭ بايلىق، تەبىقە، نەسەب، ئىرق پەرقلىرىدىن خالىي ھالدا تەڭ باراۋەر ئىكەنلىكى ئەكس ئېتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ بىر-بىرىدىن ئارتۇقلۇقى، ئەۋزەللىكى ئۇلارنىڭ قىلغان تائەت ـ ئىبادەتلىرى، ياخشى ئەمەللىرى بىلەن بولىدىغانلىقى ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزگىلەردىن پەرقلىنىدىغان ئىنسانىي قىممەت روھىنى نامايان قىلىدۇ. ئىبادەت—— ئادەمنى يارىتىشتىكى مەقسەت، ئىبادەت—— قۇلغا پادىشاھلارچە ئىززەت ـ ھۆرمەت، قارا تەنلىك كىشىگە يۈز ـ قوللىرىدا پارلاپ تۇرىدىغان ئاپئاق نۇر بەخش ئېتىدىغان ئالتۇن تاج. ئىبادەت—— ھېچنېمىسى يوق نامراتقا دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بايلىقلارنى بېسىپ چۈشىدىغان ئەجىر خەزىنىسى ئاتا قىلىدىغان ئەڭگۈشتەر.

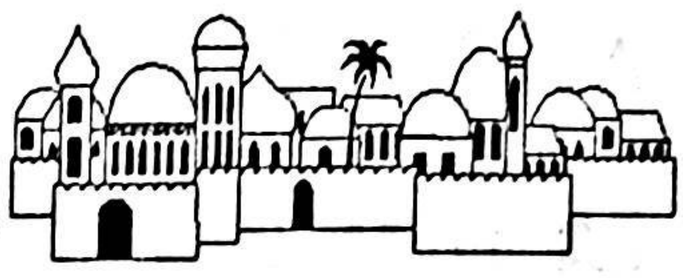
ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسلەر.

——سۈرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

ئىنسانىنىڭ ئاخىرقى مەنزىلگاھىنىڭ جەننەت ياكى جەھەننەم بولىدىغانلىقىغا سەۋەب بولۇپ قالغۇچى ئىبادەتنى ئىنسان ھاياتىنىڭ بىر ئېغىز سۆز بىلەن خۇلاسىلىنىشى دېسەك خاتالاشقان بولمايمىز. شۇڭا ئىبادەت بىلەن ئوخشاش بىر تۇپ سۆزدىن كېلىپ چىققان "عبد" (ئابدۇ، يەنى بەندە، قۇل) سۆزى ئىنسانىنىڭ خارلىقى، بىچارىلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ، ئەكسىچە، ئۆز ياراتقۇچىسى، رىزىق بەرگۈچىسىگە مۇھەببەت بىلەن ئىتائەت قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىش ئىنسانغا ھۆرمەت ۋە شەرەپ ھېسابلىنىدۇ. نۇرغۇن ئايەتلەردە ئاللاھ تائالانىڭ تاللانغان پەيغەمبەرلىرى ۋە سالىھ بەندىلىرىنى ھۆرمەت ۋە يېقىنلىق تۇسىدە "بەندىلىرىم" دەپ ئاتىغانلىقى بۇنىڭ تېپىك دەلىلىدۇر.

ئىبادەتتە كۈچلۈك، (دىندا) بەسرەتلىك بەندىلىرىمىز ئىبراھىم، ئىسھاق ۋە يەئقۇبنى ئەسلىگىن.

——سۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

سۇلەيمان نېمدېگەن ياخشى بەندە! ئۇ (ئاللاھقا) ھەقىقەتەن ئىتائەت قىلغۇچى ئىدى.

ـــــسۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 30 ـ ئايەت

(ئۇلارغا)"بەندىلىرىم! بۇگۈن سىلەرگە قورقۇنچ يوق، غەم ـ قايغۇمۇ يوق"(دېيىلدۇ).

ـــــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 68 ـ ئايەت

ئىبادەتنىڭ تۈرلىرى

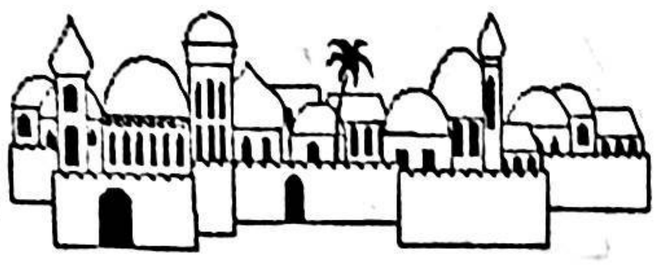
ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كىشىلەرگە شۇنداق دەپ جاكارلاشقا بۇيرۇيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى:"مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ـ ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر. مەن مۇشۇنىڭغا(يەنى يالغۇز ئاللاھقىلا خالىس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم. مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن".

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 162 ـ 163 ـ ئايەتلەر

"شەيخۇلئىسلام" دەپ نام ئالغان كاتتا ئالىم ئىبنى تەيمىيەنىڭ تۆۋەندىكى سۆزى يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تەپسىلىي شەرھلەپ بېرىدۇ:"نامىز، روزا، زاكات، ھەج ـ ئۆمرە، دۇئا، زىكرى ـ تەسبىھ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، سەممىي بولۇش، ئامانەتكە خىيانەت قىلماسلىق، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، سىلە ـ رەھىم قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش، قىينىچىلىقتا قالغانلارغا ياردەم بېرىش...ھەممىسى ئىبادەتنىڭ تۈرلىرىدۇر. يەنە ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنى ياخشى كۆرۈش، ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە سەۋر قىلىش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قازايى قەدىرگە رازى بولۇش، ئىشلىرىدا ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش، ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقۇشمۇ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئىبادەت ـــ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئۈمىد قىلىدىغان بارلىق ئاشكارا ـ يوشۇرۇن سۆز ـ ئەمەللەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشىدۇر".

مۇسۇلماننى پەقەت مەسچىتتە، جايناماز ئۈستىدە، ھەج مەزگىلىدىلا ئەمەس بەلكى ھاياتنىڭ ھەر بىر نەپەس، ھەر بىر تىنىقىدا، ھەر زامان، ھەر ماكاندا ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىغا مەھكەم باغلايدىغان بۇ خىل رىشتە ئىبادەتنىڭ بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكى دائىرىدىن ھالقىغان ناھايىتى كەڭ مەنىلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى ۋە روھىغا ئاساسلانغاندا ئىبادەت تۆۋەندىكىدەك ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. خاس مەنىدىكى ئىبادەت

بۇ ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇيرۇغان، ئادا قىلىش ئۈسۈللىرى، شەكلى، ۋاقتى بەلگىلەنگەن نامаз، روزا، زاكات، ھەجگە ئوخشاش شەرئىەت ئەھكاملىرىدۇر. بۇ "ئىبادەت" سۆزى تىلغا ئېلىنىش بىلەن ئەك ئاۋۋال كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىدىغىنى ئەسلىي مەنىدىكى ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى مەشھۇر ھەدىسى ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلىنغان ئىبادەتلەرنى مەركەزلىك بايان قىلغان: "ئىسلام دىنى مۇنداق بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئۇلار: بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوق دەپ كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، نامаз ئوقۇش، زاكات بېرىش، رامىزان روزىسىنى تۇتۇش، ئىمكانىيىتى يار بەرسە ھەج قىلىشتىن ئىبارەت"(بۇخارى توپلىغان).

خاس مەنىدىكى ئىبادەت تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1) تاھارەت: تاھارەت ئىسلام دىنى ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن ئىبادەتلەرنىڭ بىرىدۇر. مۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، تاھارەت ـــ نامаз، قۇرئان ئوقۇش، ھەج پائالىيىتىدىكى كەئبىنى تاۋاپ قىلىشتەك مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ دۇرۇس ۋە مەقبۇل بولۇشىنىڭ شەرتى ۋە ۋاسىتىسى.

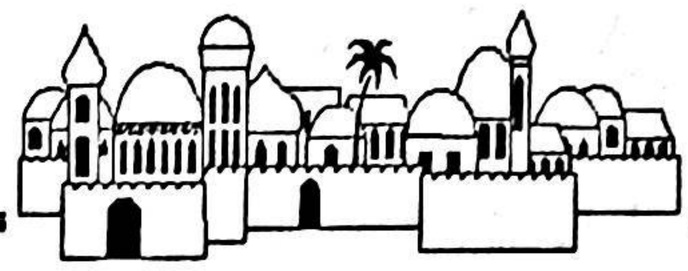
ئاللاھ ھەقمەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقمەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 222 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاھارەتنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەن:"تاھارەت ئىماننىڭ يېرىمى"؛ "نامازنىڭ ئاچقۇچى تاھارەت، تاھارەتسىز بەندىنىڭ نامىزى قوبۇل قىلىنمايدۇ".

فىقھە ئىلمى مەزمۇن ئېتىبارىغا ئاساسەن ئىبادەت قىسمى ۋە مۇئامىلە قىسمى دەپ ئىككى بۆلەككە بۆلۈندۇ. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە يېزىلغان ۋە يېزىلۋاتقان فىقھە كىتابلىرىنىڭ ئىبادەت قىسمىنىڭ بىرىنچى بېتى تاھارەت بابىدىن باشلىنىدۇ. "تاھارەت" ئەرەبچە سۆز بولۇپ، "پاكىزلىق، پاكلانماق" مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى بولسا بەندىنىڭ نىجاسەت ۋە مەينەتچىلىكلەردىن پاك سۇ بىلەن پاكلىنىپ ئىبادەتكە لايىقلىششىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاللاھ تائالا سۇرە«مائىدە»(5 ـ سۇرە)نىڭ 6 ـ ئايىتىدە تاھارەت ئېلىشنىڭ ئۇسۇلىنى تەپسىلىي بايان قىلغان. بۇمۇ ئىسلام دىنىنىڭ نۇرغۇن خۇسۇسىيەتلىرى ئارىسىدىكى مۇجمەللىكتىن خالىي، ئېنىقلىق، ئەمەلىيەتچانلىق خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىمۇ تاھارەتنىڭ فەزىلى ـ ساۋابى بايان قىلىنىش بىلەن مۇسۇلمانلارنى ھەر ۋاقىت تاھارەت بىلەن پاك ھالەتتە يۈرۈشكە

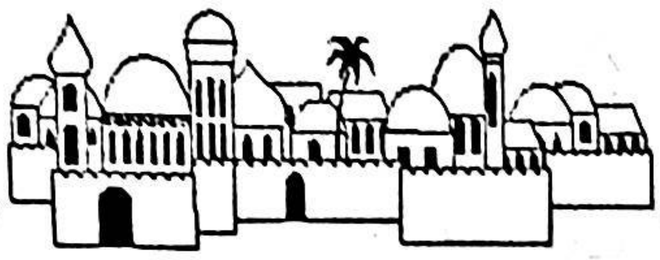

تەۋسىيە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەرنىڭ بىرىڭلار تولۇق تاھارەت ئېلىپ، ئاندىن:'بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقلۇقىغا ۋە مۇھەممەدنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن' دەيدىكەن، ئۇ كىشىگە سەككىز جەننەتنىڭ ئىشىكى ئېچىلىدۇ. ئۇ خالىغان ئىشىكتىن كىرەلەيدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). "كىمكى تولۇق تاھارەت ئالسا، ئۇنىڭ گۇناھ ـ خاتالىقلىرى بەدىنىدىن چىقىپ كېتىدۇ، ھەتتاكى تىرناقلىرىنىڭ ئاستىدىنمۇ چىقىپ كېتىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

2) ناماز: ناماز ئاللاھ تائالا ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلغان ئىبادەت بولۇپ، قۇرئاندىكى 100 دىن ئارتۇق ئايەتتە زىكرى قىلىنغان. رەسۇلۇللاھمۇ نەچچە يۈزلىگەن ھەدىسلىرىنى نامازنىڭ فەزلى ـ ئەجرىنى بايان قىلىشقا خاس قىلغان. نامازنىڭ ئىسلام شەرىئىتى ۋە مۆمىننىڭ ھاياتىدا تۇتقان ئورنى، ئەھمىيىتىنىڭ زورلۇقىغا باشقا ھېچبىر ئىبادەتنى تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدۇ.

نامازنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن ئىلگىرى ئىسرا ـ مىئراج كېچىسىدە بۇيرۇلغان بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا بېكىتىلگەن ئىبادەتلەرنىڭ تۇنجىسى ھېسابلىنىدۇ. نامازدىنىڭ تۇۋرۇكى، مۆمىننىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋاستىسى، بەندىنى ئاللاھقا مەھكەم باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە. تۇرلۇك مۇشكۈلاتلارغا تولغان ھايات دولقۇنىدا تىرمىشىپ يۈرگەن ئىنسانغا ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىپ پاناھلىق تىلەيدىغان، خاتىرجەملىك ئاتا قىلىدىغان نامازدىنمۇ ئېسىلراق روھىي ئوزۇق بارمۇ؟ چۈشكۈنلۈك، مەنسىزلىك قاراڭغۇلۇقىدا روھىي تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلغان زامانىۋى دۇنيا كىشىلىرى ئۈچۈن، قەلبلەرنى ياشارتىپ يۈكسەك روھىي ھايات بەخش ئېتىدىغان نامازدىنمۇ ئوبدانراق پىسخىك تەڭشىگۈچ بارمۇ؟ **پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم بىرەر قىينچىلىققا دۇچ كەلسىلا تاھارەت ئېلىپ نامازغا ئوقۇيتتى ۋە "ناماز بىلەن ئەجەبمۇ راھەتلىنىپ يەڭگىللەپ قالدىم" دەيتتى.** رەسۇلۇللاھنىڭ جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۈممىتىگە قىلغان ئاخىرقى ۋەسىيىتىمۇ يەنە شۇ "نامازغا! نامازغا! **مەھكەم يېپىشىڭلار!**" ئىدى. نامازيەنە شەخسىي ئىبادەتلا ئەمەس، كىشىلەرنى ئۆزئارا ئىتتىپاقلاشتۇرىدىغان، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا قېرىنداشلارچە مېھىر ـ مۇھەببەتنى كۈچەيتىدىغان ئىجتىمائىي باغلانمىلىق رولىنى ئۆتەيدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردىكى جامائەت نامىزىغا دەۋەت قىلغان، جامائەت نامىزىنىڭ ساۋابى يالغۇز ئوقۇلغان نامازدىن ئارتۇق ئىكەنلىكى نامايان قىلىنغان بايانلار بۇ نۇقتىنى روشەن كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

3) روزا: روزا ئىسلام دىنىنىڭ بەش مۇھىم ئەركانىنىڭ بىرىسى. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا روزىنى پەرز قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمنلەر! (گۇناھلاردىن)ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ(رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى.

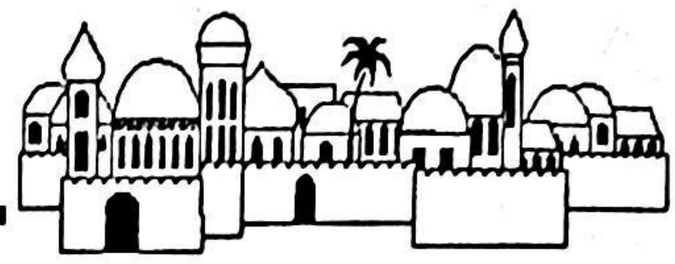
ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 183 ـ ئايەت

روزا بەندىنىڭ ھەر يىلى رامىزان ئېيىدا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش نىيىتى بىلەن تاڭ ئاتقاندىن باشلاپ كۈن پاتقانغا قەدەر يېيىش ـ ئىچىش، جىنسىي مۇناسىۋەت ۋە روزىنى بۇزغۇچى باشقا ئامىللاردىن ئۆزىنى ساقلىشىدۇر.

ئىسلام دىنىدىكى مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ بىرسى ھېسابلانغان روزا ھىجرەتنىڭ 2 ـ يىلى پەرز قىلىنىپ بېكىتىلگەن. رامىزان ئېيى ئايلار ئىچىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئاي. ياخشىلىق ۋە بەرىكەتكە تولغان ئاي، چۈنكى «قۇرئان كەرىم» رامىزان ئېيىدا نازىل بولۇشقا باشلىغان. بىر كېچىلىك ئىبادىتى مىڭ ئايلىق ئىبادەتتىن ئارتۇق سانالغان قەدىر كېچىسىمۇ رامىزان ئېيىنىڭ ئاخىرقى 10 كېچىسى ئىچىدىكى بىر كېچە.

روزىدارنىڭ فەزلى ـ ساۋابىنىڭ كاتتىلىقى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر بار. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇكى:'ئادەم بالىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزى ئۈچۈن، پەقەت روزىلا مەن ئۈچۈن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئۆزەم بېرىمەن. روزا بەندەمنى دوزاختىن ساقلايدىغان قالقاندۇر'. بىرىنچىلار روزا تۇتقاندا سەت گەپ قىلمىسۇن، باشقىلار بىلەن ئۇرۇش ـ جېدەل قىلمىسۇن. ئەگەر بىرەرسى ئۇنى تىللىسا ياكى ئۇرۇشسا'مەن روزىدارمەن' دېسۇن، مۇھەممەدنىڭ جېنى ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، روزىدارنىڭ ئېغىزىنىڭ پۇرىقى ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئىپارىدىنمۇ خۇشپۇراقتۇر. روزىدار ئۈچۈن ئىككى خۇشاللىق بار، بىرى ئېغىز ئاچقاندىكى خۇشاللىق، يەنە بىرى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇپ، ئۆزى ئۈچۈن تەييارلانغان ساۋابنى كۆرگەندىن كېيىنكى خۇشاللىق "؛ رەسۇلۇللاھ يەنە مۇنداق دېگەن:"كىمكى ئاللاھ يولىدا بىر كۈن روزا تۇتىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ يۈزىنى شۇ روزا سەۋەبلىك دوزاختىن 70مىڭ يىل يىراقلاشتۇرىدۇ".

روزا گويا بىر مەكتەپ بولۇپ، مۆمىن ئۇنىڭدا گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىدۇ. ھەر ۋاقىت، ھەممە يەردە پەقەت ئاللاھنىڭ كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقىدەك ئىشەنچ مۆمىننىڭ ھەقىقىي تەقۋادارلىقىغا، سەۋرگە يېتەكلەيدۇ، ئىرادىسىنى كۈچەيتىدۇ. ئۆز نەپسى بىلەن كۈرەش قىلىشنى ئۆگىنىدۇ. كەمبەغەل ـ مىسكىنلەرنىڭ ئاچلىق، موھتاجلىقىنى بىۋاستە بېشىدىن ئۆتكۈزۈش كىشىنى شەخسىيەتچىلىكتىن ساقلاپ باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش، خەير ـ ئېھسان قىلىشقا ئۈندەيدۇ. روزىنىڭ ئىجتىمائىي مەنپەئەتلىرىدىن بىرى، ئۇ جەمئىيەتنى ئەزالىرىنى ئادىللىق، باراۋەرلىك، ئۆزئارا مېھرىبانلىققا ئادەتلەندۈرىدۇ.

جەمئىيەتنى يامانلىق، بۇزۇقچىلىقلاردىن ساقلايدۇ. روزىنىڭ كىشىنى نورمال ئوزۇقلىنىش، سەمرىپ كېتىش ۋە تۇرلۈك كېسەللىكلەردىن ساقلاشتەك تەن ساغلاملىقىغا بولغان پايدىسى دەل هازىرقى تېببىي ئىلمىدا تەشەببۇس قىلىنۇاتقان ئىلمىي ئوزۇقلىنىش پرىنسىپىدۇر.

4) زاكات: زاكاتنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى "پاكلىنىش، كۆپىيىش، زىيادە بولۇش" بولۇپ، بۇ زاكاتنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى بىلەن زىچ باغلانغان. تۆۋەندىكى ئايەتتە بۇ خىل باغلىنىش ناھايىتى ئوچۇق ئىپادىلەنگەن:

ئۇلارنىڭ مالىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە هېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە(ياخشىلىقلرىنى) كۆپەيتكەيسەن.

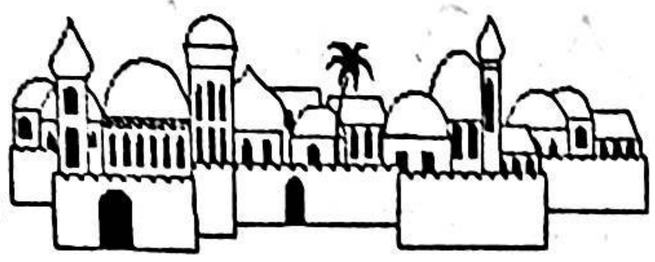
— سۇرە«تەۋبە»(9 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

زاكات ئاللاھ تائالا مال ـ مۇلكى شەرئىەتتە بەلگىلەنگەن مىقدارغا يەتكەن هەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلىنغان ئىبادەتتۇر.

«قۇرئان كەرىم»دىكى 32 يەردە زاكات نامىز بىلەن باغلىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ "نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار" دېگەن ئەمرى خېلى كۆپ يەرلەردە ئۇچرايدۇ. رەسۇلۇللاھ ئىسلامنىڭ بەش ئاساسىنى بايان قىلغان هەدىسىدە نامازدىن كېيىنلا زاكاتنى سانىغان. زاكات هىجرەتنىڭ 2 ـ يىلى پەرز قىلىنغان. زاكات بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش، ئاللاھقا يېقىنلىشىش نىيىتى بىلەن قىلىدىغان ئىقتىسادقا مۇناسىۋەتلىك ئىبادەتتى هېسابلىنىدۇ. مال ـ مۇلكى قانچىلىك مىقدارغا يەتكەن كىشىگە زاكاتنىڭ پەرز بولىدىغانلىقى، ئالتۇن ـ كۈمۈش، نەق پۇل، تىجارەت مالىرى، ئاشلىق، قوي ـ كالا، ئات ـ تۆگە، يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن قانچىلىك زاكات ئايرىش كېرەكلىكى ۋە زاكات بېرىلىدىغان كىشىلەر شەرئىەتتە تەپسىلىي بەلگىلەنگەن. بۇلار فىقهە كىتابلىرىدىكى زاكات بابىنىڭ ۋە ئىسلام ئىقتىساد ئىلمىنىڭ مەزمۇنلىرىدىن بىرى.

زاكاتنىڭ هېكمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ زاكات بەرگۈچىنى بېخىللىق، ئاچكۆزلۈك، شەخسىيەتچىلىك ئىللەتلىرىدىن ساقلايدۇ. زاكاتنى ئالغۇچى كەمبەغەل ـ مىسكىنلەرنىڭ هاجىتىدىن چىقىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى هەسەتخورلۇق، ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەتتىن ساقلايدۇ. بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ئىناقلىق، مېهرىبانلىق كەيپىياتى شەكىللىنىدۇ. زاكات ئارقىلىق پۇل ـ مال چەكلىك كىشىلەرنىڭ قولىغا توپلىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىپ، مىللەتنىڭ بەخت ـ سائادىتى مەركەزلىشىدىغان ئومۇمىي مەنپەئەت قولغا كەلتۇرۇلىدۇ.

5) هەج: ئاللاھ تائالا هەجنىڭ مۇسۇلمانلارغا شەرتلىك پەرز قىلىنغان ئىبادەت ئىكەنلىكىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

هەقىقەتەن ئىنسانلارغا(ئىبادەت ئۇچۈن) تۇنجى سېلىنغان ئۆي(يەنى بەيتۇللا) مەككىدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر، ئۇنىڭدا ئوچۇق ئالامەتلەر باركى، ماقامى ئىبراھىم شۇلارنىڭ بىرى، بەيتۇللاغا كىرگەن ئادەم ئەمن بولىدۇ، قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۇچۈن كەئبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى.

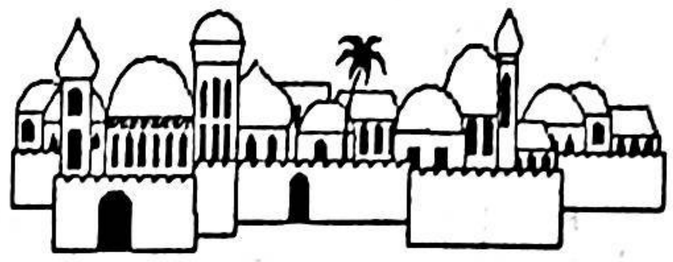
ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 96 ـــ 97 ـ ئايەت

ئەقلى ھوشى جايىدا، بالاغەتكە يەتكەن، ئىقتىسادىي ئىمكانىيىتى يار بەرگەن ھۆر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج قىلىشى پەرز، ھەج مەزگىللىدىن باشقا چاغدا ھەج قىلىشى ئۆمرە بولۇپ، تەكىتلەنگەن سۈننەتتۇر. ھەج ھىجرىيىنىڭ4 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى(مىلادىيە 626 ـ يىلى 12 ـ ئايدا) پەرز قىلىنغان ۋە ھىجرىيىنىڭ 8 ـ يىلى(مىلادىيە 630 ـ يىلى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جامائەتنى باشلاپ ھەج تاۋاپ رەسىمىيىتىنى ئادا قىلغان. ھەجدە نامازى، دۇئا ـ زىكىرى، سەدىقىدەك ئىبادەتلەرنىڭ كۆپى جەمئەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئەۋزەل ئىبادەتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ھەج ۋە ئۆمرىنىڭ فەزلى ـ ساۋابى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئۆمرە يەنە بىر ئۆمرەگىچە بولغان ئارىلىقتىكى گۇناھلارغا كاپارەت بولىدۇ، راۋۇرۇس قىلىنغان ھەجنىڭ مۇكاپاتى پەقەت جەننەتتۇر" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). "كىمكى خۇدالىق ئۈچۈن ھەجگە بېرىپ، ھەج قىلىش جەريانىدا ھەجدە چەكلەنگەن ئىشلارنى ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلماي ھەجنى تاماملاپ قايتسا، ئۇ خۇددى ئانىسىدىن تۇغۇلغان بوۋاق كۈنىدىكىدەك گۇناھتىن پاك بولۇپ قايتقان بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

ھەج مۆمىننى سەۋرگە، جاپاغا چىداش روھىغا يېتەكلەيدۇ؛ نەپسىنى گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن، بېخىلىقتىن پاكلايدۇ. ئىنسانىنى دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىرىگە، مال ـ دۇنياغا بېرىلىپ كېتىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ ئاخىرەتنى ئەسلىتىدۇ. ئىلگىرى ـ كېيىنلىك تەرتىپى، ۋاقتى ناھايىتى ئېنىق بېكىتىلگەن ھەج پائالىيىتى كىشىگە ۋاقىتنىڭ ئەھمىيىتىنى قايتا تونۇتىدۇ.

ھەج گويا ھەر يىلى ئېچىلغان خەلقئارالىق يىغىن بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا ئۆزئارا ئۇچرىشىش، چۈشىنىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا يارەم بېرىشتەك دىنىي قېرىنداشلىقنى ئەملگە ئاشۇرىدۇ.

6) «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىش: ئاللاھ تائالا روشەن ئەرەب تىلى بىلەن نازىل قىلغان «قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى سۈپىتى بىلەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ بىرىنچى مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدا ئىسلام دىنىنىڭ مەقسىتى، غايىسى ۋە تەلىپى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان.

هایاتقا کۆز ئاچقان هەر بىر ئىنسانىنىڭ "نەدىن كەلدىم، نەگە بارىمەن، نېمە ئۈچۈن؟" دېگەن سوئالنىغا مۇكەممەل جاۋاب بەرگەن. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي تۇۋرۇكى سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ مۇكەممەل هایاتلىق مىزانى هېسابلىنىدۇ. ئاللاهنىڭ كالامى بولغان قۇرئاننىي ئوقۇش بىلەن قاراڭغۇ دىللار يورۇيدۇ، غەمناك كۆڭۈللەر شادلىنىدۇ، تېڭىرقىغان ئەقىللەر نىجاتلىق تاپىدۇ، قىينالغان جانلار ئارام تاپىدۇ. قۇرئاننىي تىلاۋەت قىلىش دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەنپەئەت ـ ساۋابى بىرلەشكەن ئىبادەت هېسابلىنىدۇ.

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ۋە ئۆگىنىش ـ ئۆگىتىشنىڭ فەزلى، قارىيلارنىڭ ئاخىرەتتىكى يۇقىرى دەرىجىسى هەققىدە قۇرئان ۋە هەدىسلەردىن نۇرغۇن مىساللارنى كەلتۈرۈش مۇمكىن. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاهنىڭ كىتابىدىن بىر هەرپ ئوقۇيدىكەن، ئۇنىڭغا ياخشىلىق يېزىلىدۇ، بىر ياخشىلىققا ئون هەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. 'ئەلىف، لام، مىم' نى ئوقۇغانغا بىر ياخشىلىق ئەمەس، 'ئەلىف' ئۈچۈن ئون هەسسە، 'لام' ئۈچۈن ئون هەسسە، 'مىم' ئۈچۈن ئون هەسسە ياخشىلىق يېزىلىدۇ" (تىرمىزى توپلىغان)، "سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار قۇرئان ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشىلەردۇر" (بۇخارى توپلىغان).

رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرىنى قۇرئاننىي سۈرئەت قوغلىشىپ ئەمەس، ئەقىل كۆزى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ ئوقۇشقا بۇيرۇيتتى. ساھابىلارمۇ قۇرئاننىڭ هەر بىر ئايىتىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ ئوقۇش ۋە ئۇنى ئۆز ئەمەلىيىتىگە تەدبىقلاشنى مۇمىننىڭ خىسلىتى دەپ بىلەتتى ۋە شۇنداق قىلىشتا بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشەتتى. بەزىلىرى هەر كۈنى قۇرئاندىن بىر پارە ئوقۇپ، 30 كۈندە بىر قېتىم قۇرئاننىي تاماملىسا، يەنە بەزىلىرى كۈنىگە ئىككى پارىدىن ئوقۇپ 15 كۈندە بىر قېتىم، هەتتا بەزىلىرى هەپتىدە بىر قېتىم تاماملايتتى.

7) ئاللاهنى زىكرى قىلىش(ئاللاهنى ياد ئېتىش): ئاللاھ تائالا جەننەتكە لايىق مۇمىن بەندىلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئاللاهنى ياد ئېتىشتىن ئىبارەت بۇ ئەۋزەل ئىبادەت بىلەن باغلاپ مۇنداق دەيدۇ:

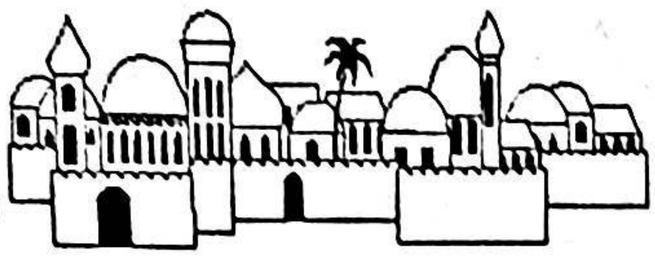
ئى مۇمىنلەر! ئاللاهنى كۆپ ياد ئېتىڭلار، ئۇنىڭغا ئەتىگەن ـ ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار.

ـــسۈرە«ئەھزاب» (33 ـ سۈرە)، 41ـــ42 ـ ئايەتلەر

ئاللاهنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاهنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

ـــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئىنسانىنىڭ هەر ۋاقىت، هەر يەردە، هەممە خىل هالەتتە ئاللاهنى ياد ئېتىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ بارلىق ئەمەللىرىنى تۈزەپ، ئۇنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەت بەختىنى

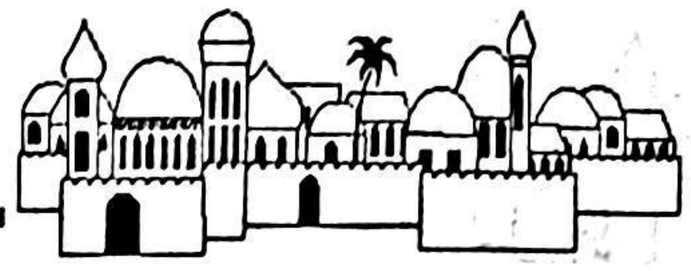

قولغا كەلتۈرۈشتىكى تەقۋادارلىق مەنبەسىدۇر. رەسۇلۇللاھ ئاللاھ تائالانىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايىسىدا سايىدىتىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەمنى ساناپ، شۇلار قاتاردا "خالىي ھالدا ئاللاھنى ياد ئېيتىپ كۆزىدىن ياش تۆككەن ئادەم"نى تىلغا ئالغان. ئاللاھنى زىكرى قىلىشنىڭ شەكىل ـ ھالەتلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە مۇسۇلمان تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەردە ئوقۇپ تۈرىدىغان زىكرى ـ تەسبىھ، ھەمدۇسانالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن دۇئالار كەلگەن.

ئاللاھ تەرىپىدىن قەتئىي رەۋىشتە بەلگىلەنگەن، ئادا قىلغۇچىغا ساۋاب بېرىلىدىغان، تەرك ئەتكۈچى جازالىنىدىغان ئىبادەتلەر پەرز ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ، يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەن بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بەش ۋاق نامаз ئوقۇش، يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسى تۇتۇش، شەرتى توشقان كىشىنىڭ زاكات بېرىشى ۋە ھەج قىلىشى مانا مۇشۇ پەرز ئىبادەتلەر جۈملىسىدىندۇر. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىسلام دىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى، مۇھەببىتىنى تىلەپ ئاللاھقا يېقىنلىشىش، تېخىمۇ تەقۋادارلىق قىلىش ئۈچۈن نەفلى ئىبادەتلەرنىڭ دەرۋازىسىنمۇ كەڭ ئېچىپ بەرگەن. نەفلى ئىبادەت تەرك ئەتكۈچى جازالانمايدىغان، ئەمما ئادا قىلغۇچىغا زىيادە ئەجىر بېرىلىدىغان ئىبادەتتۇر. چاشگاھ نامىزى، تەھەججۇد نامىزى، تەسبىھ نامازلىرى، ھەر ئاينىڭ ئاق كۈنلىرى(13 ـ ، 14 ـ ، 15 ـ كۈنلىرى) ۋە ھەپتىنىڭ دۈشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى، ئاشۇرا كۈنى روزا تۇتۇش، خەير ـ ئېھسان، سەدىقە قىلىش قاتارلىقلار نەفلى ئىبادەتلەر دائىرىسىدىندۇر. پەرز ئىبادەت ھەر بىر مۇسۇلمانغا قويۇلىدىغان ئەقەللىي تەلەپ، ئۇ بىنانىڭ ئاساسى، ئۈلى بولسا، نەفلى ئىبادەتلەر شۇ بىنانى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرىدىغان تولۇقلىما ھېسابلىنىدۇ. نەفلى ئىبادەتلەرنى قىلغۇچىنىڭ دەرىجىسىنىڭ ئوستۇنلۇكى ۋە ئەجرىنى تۆۋەندىكى ھەدىسى قۇددۇس ناھايىتى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ:"'ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:'بەندەم مەن ئۇنىڭغا پەرز قىلغان ئىبادەتلەرنى قىلىپ ماڭا يېقىنلىشىدۇ، ھەتتا نەفلى ئىبادەتلەرنى قىلىۋەرگەنلىكتىن ماڭا يېقىنلىشىپ، مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالىمەن، ئەگەر مەن بەندەمنى ياخشى كۆرۈپ قالسام، ئۇنىڭ ئاڭلايدىغان قۇلىقى، كۆرىدىغان كۆزى، تۇتىدىغان قولى بولۇپ قالىمەن. ئەگەر بەندەم مەندىن پاناھلىق تىلىسە، مەن ئۇنى ئۆز پاناھىمدا ساقلايمەن، ئەگەر مەندىن نېمىنى سورىسا، ئۇنىڭغا بېرىمەن'"(بۇخارى توپلىغان).

2. كەڭ مەنىدىكى ئىبادەت

ئىسلام دىنى زامان، ماكان چەكلىمىسىدىن ھالقىغان، ئىنسان ھاياتىنىڭ ھەر بىر بۆلۈكى، ھەر بىر تەرەپلىرىگىچە تۇتاشقان دىندۇر. ئۇنىڭ غايىسى ۋە مەقسىتى

بولسا مۇسۇلمانلىنىڭ بارلىق ھاياتى پائالىيەتلىرى ئىمان يېلتىزىدىن شاخلاپ چىققان بولۇشى، ئۆز ئەقىدىسىنىڭ ئەمەلىيەتكە تەتبىقلانغان كونكرېت كۆرۈنۈشى بولۇشتىن ئىبارەت. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۆزى رازى بولىدىغان مۆمىنلىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق خىتاب قىلىدۇ، بۇ يەنە مۆمىنلەرگىمۇ قىلىنغان ئورتاق خىتاب ھېسابلىنىدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى:"مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم(دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت-ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر".

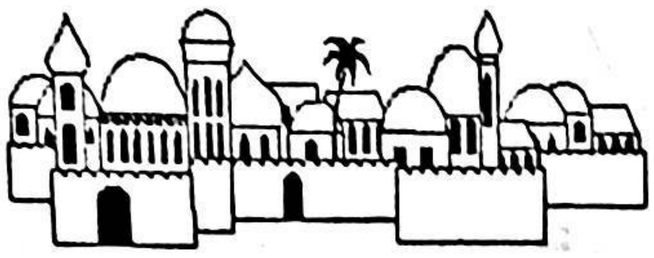
ـــــسۇرە«ئەنئام»(6-سۇرە)، 163-ئايەت

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانىنىڭ مەسچىتتە، جاينامازىنى ئۇستىدە، ھەج ۋە ئۆمرە ئۈچۈن بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلغاندا، رامىزان ئېيىدىلا تائەت-ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۆيدە، يولدا، خىزمەتتە، رامىزان ئېيىدىن باشقا بارلىق ئايلاردا، مەككىدە، مەدىنىدە، ئۆز يۇرتىدا، ھاياتىنىڭ ھەر بىر لەھزە، ھەر بىر تىنىقلىرىدا ئاللاھنى ياد ئېتىشىنى، ئاللاھقا باغلىنىشىنى، ئاللاھ رازىلىقىنى بارلىق ئەمەللىرىنىڭ مەقسىتى قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇشۇ مەندىن ئېيتقاندا، ئىبادەت نامازى، روزا، زاكاتتىن ھالقىغان تېخىمۇ كەڭ مەنىلەرگە ئىگە: ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلىش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا سەپەر قىلىدىكەن، ئۇ تاكى قايتقىچە ئاللاھنىڭ يولىدا ھېسابلىنىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان). ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

سەلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3-سۇرە)، 104-ئايەت

ھالال كەسىپ بىلەن ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنى بېقىش ئىبادەت سانىلىدۇ، "ئاللاھ تائالا بەندىسىنىڭ ھالال كەسىپ بىلەن تىرىكچىلىك قىلىشى يولىدا ھېرىپ-چارچىغانلىقىنى كۆرۈشنى ياقتۇرىدۇ"(دەيلەمى توپلىغان)؛ كىشىلەر ئارىسىدا ئادىل ھۆكۈم چىقىرىش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ، "ئاللاھنىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايىسىدا سايىدىتىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەمنىڭ بىرى ئادىل ھۆكۈمراندۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان)؛ ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشى، ئايالنىڭ ئېرىنىڭ خىزمىتىنى ئۇبدان قىلىشىمۇ ئىبادەت، پەرزەنتلەرنى ئۇبدان، يارامليق تەربىيىلەشمۇ ئىبادەت، "سەلەرنىڭ ھەر بىرىڭلار پادىچىغا ئوخشايسىلەر،

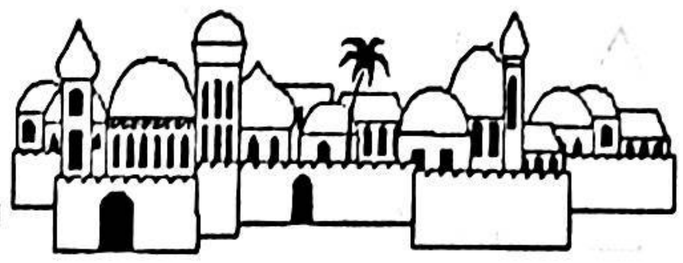
پادىچى ئۆز پادىلىرى ھەققىدە سورالغاندەك سىلەرمۇ مەسئۇلىيىتىڭلار ھەققىدە سورىلىسىلەر، پادىشاھ پادىچىغا ئوخشايدۇ. ئەر كىشى پادىچىغا ئوخشايدۇ، ئۇ ئائىلىسىدىكىلەر ھەققىدە سورىلىدۇ. ئايال كىشىمۇ پادىچىغا ئوخشايدۇ، ئۇ ئېرىنىڭ ئۆيى ۋە بالىلىرى ھەققىدە سورىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان)؛ جەمئىيەت ۋە خەلق ئۈچۈن پايدىلىق ئىش قىلىش ئىبادەت، ئاجىز ـ موھتاجلارغا ياردەم بېرىشمۇ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. قىسقىسى، مۇسۇلمانىنىڭ ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. بەندىلەر ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىنى مۇشۇنچىۋالا كەڭ ئاچقان ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەنمۇ مەدھىيىگە لايىقتۇر.

ئىبادەتلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

ئىسلام شەرىئىتىدىكى ئىبادەتلەر ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە، تۆۋەندە بۇلارنىڭ قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1) بەندىنىڭ تائەت ـ ئىبادەت قىلغاندا ئۇنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىش ۋە جازاسىدىن قورقۇشنى پەقەت يېگانە ئاللاھقىلا خاس قىلىشى تەۋھىد ئەقىدىسى بولۇپ، بۇ ئەقىدە ئىبادەتلەردە تولۇق ھالدا ئەكس ئېتىدۇ. ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگەن ھالدا ئاللاھ رازىلىقىنى مەقسەت قىلغاندىلا بەندىنىڭ ئىبادەتلىرىگە ئەجر ـ ساۋاب بېرىلىدۇ. ئەمما دۇنيالىق پايدا ـ مەنپەئەت ياكى كىشىلەر ئالدىدا ماختىنىش ۋە ياكى بىراۋلارنىڭ شەررىدىن قورقۇش يولىدا قىلىنغان رىياكارلىقلار ئىبادەتنىڭ بارلىق ساۋابىنى يوققا چىقىرىۋېتىدۇ. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇيرۇغان ۋە رازى بولىدىغان ئىبادەتلەر دەل سۈرە«فاتىھە»دىكى: "(رەببىمىز) پەقەت ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز"{سۈرە «فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت}نى ئۆزىنىڭ جېنى ـ روھى قىلغان ئىبادەتلەردۇر. مەشھۇر ئالىم فۇزەيل ئىبنى ئىياز بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:"ئىبادەت ـ ئەمەللەرنى كىشىلەر ئۈچۈن قىلىش رىيادۇر، كىشىلەر ئۈچۈن ئۇنى تەرك ئېتىش شېرىكتۇر، ئاللاھ تائالا ئىخلاس ئارقىلىق سېنى يۇقىرىقى ئىككى خىل گۇناھتىن ساقلايدۇ".

2) ئىسلام شەرىئىتىدىكى بارلىق ئىبادەتلەر ياراتقۇچى ئاللاھ بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى بىۋاسىتە ئالاقە بولۇپ، ھېچقانداق ۋاسىتە ـ ياردەمچىگە موھتاج ئەمەس. بەندە قاچان، قەيەردە بولمىسۇن، نامازدۇئا ئارقىلىق ئاللاھقا يۈزلىنەلەيدۇ. ئاللاھتىن مەغپىرەت ـ رەھمەت تىلىگەن كىشىگە ھېچبىراۋنىڭ ھەمراھلىقى، ياردىمى كېرەك ئەمەس، پەرۋەردىگارىغا يۈزلەنگەن بەندىنىڭ ئىلتىجاسىنى ئاللاھقا يېتىشتىن توسۇپ تۇرىدىغان پەردە يوق. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرۇلۇق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن(يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن)، ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 186 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ ھەق دىن ئىكەنلىكىنىڭ دەلىللىرىدىن بىرى ئۇنىڭ قانداقتۇ كاھىنلارنىڭ دۇئاسى، تەۋبە قىلىش ھەققى دېگەندەك باتىل قاراشلاردىن خالىي ئىكەنلىكىدۇر.

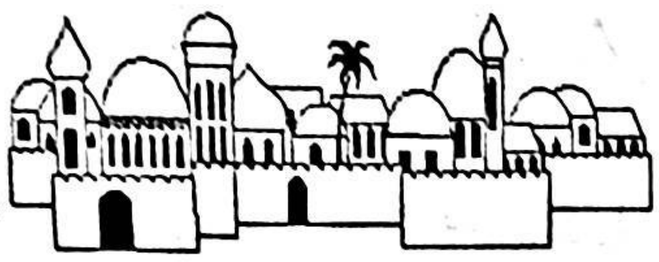
3) ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىش ئۈسۈللىرى ئۇنىڭ شەكىل قىسمى بولۇپ، بەندىنىڭ ئۇنى ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس بىلەن ئادا قىلىشى ئىبادەتلەرگە جان ـ روھ ئاتا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا جىسمى نامازغا ھازىر بولسىمۇ قەلبى دۇنيا ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل، دىلىدا ئىخلاستىن ئەسەر بولمىغان نامازۇ ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ قېلىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

شۇنداق نامازۇ ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ، نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ.

ـــسۈرە« مائۇن»(107 ـ سۈرە)5ـــ4 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"بەندىنىڭ نامازلىرىدىن پەقەت ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس بىلەن ئوقۇلغان نامازلىرىلا قوبۇل قىلىنىدۇ"(ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، نەسەئى، ئىبنى ھەببانلار توپلىغان). ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس يالغۇز نامازدىلا ئەمەس، روزا، زاكات، ھەج ـ ئۆمرە قاتارلىق بارلىق ئىبادەتلەردە تەلەپ قىلىنىدۇ.

4) ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر پەقەت قۇرۇق شەكىل، كۆرۈنۈشلا ئەمەس، بەلكى ئىبادەتلەرنىڭ تاشقى شەكلى بەندىنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىلەن زىچ بىرلەشكەندىلا ئاندىن ھەقىقي مەنىدىكى ئىبادەت ھاسىل بولىدۇ. نامازنىڭ زۆرۈر شەرتلىرىدىن بولغان تاھارەت ئۆلچىمىدە بەدىنىڭ بەدىنى، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى پاكىزلاش تەلەپ قىلىنىدۇ، ئەمما بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالماي، روھىنى گۈناھ ـ مەئسىيەتلەرنىڭ كىرلىرىدىن پاكلاپ، تەۋبە بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىش تاھارەتنى تېخىمۇ تولۇق مەنىگە ئىگە قىلىدۇ. نامازدا بەندىنىڭ باشقا تەرەپلەردىن بۇرۇلۇپ قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش بىلەن بىرگە قەلبىنى بارلىق ئىشلاردىن خالىي قىلىپ، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئاتاشنىڭ ئۆزى نامازنىڭ تەلەپلىرىدىن بىرى. الله أكبر(ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتقاندا پەقەت تىلىنىڭ ھەرىكىتىلا ئەمەس، ئاۋۇال دىلىنىڭ شۇ سۆزنى تەستىقلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مانا مۇشۇ تەرىقىدە قىرائەت، رۇكۇ، سەجدە، تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى نوقۇل بەدەننىڭ ھەرىكىتى بولۇپلا قالماي، روھنىڭ تەستىقى بىلەن بىرلەشكەن بولۇشى ئىبادەت تاكامۇللۇقنىڭ

بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ.

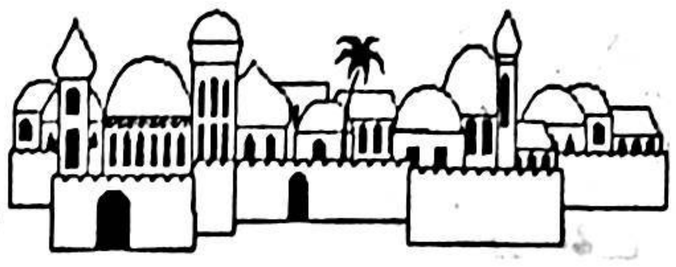
5) «قۇرئان كەرىم»نى تەپەككۇر كۆزى بىلەن ئوقۇپ چىققان كىشىگە شۇ نەرسە ئايان بولىدۇكى، ئىسلام مىزاندا دۇنيا ۋە ئاخىرەت تەڭپۇڭلاشتۇرۇلغان ئىككى تەرەپ، ئىنسان بولسا ماددا بىلەن روھنىڭ بىرلەشمىسى. شۇ سەۋەبتىن ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق ئەھكاملىرى ۋە ئىبادەتلىرىدە ئىنسان تەبىئىتى تولۇق ئېتىبارغا ئېلىنىپ ئىنسانىنى يۈكسەك روھىي ھاياتقا ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىنغان.

بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە ئۇچ ئادەم كەلگەن، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرىدىن ئۇنىڭ ئىبادەتلىرىنى سورىغان ۋە ئاڭلىغاندىن كېيىن:"بىز قانداقمۇ پەيغەمبەر بىلەن تەڭ بولالايمىز؟ ئاللاھ ئۇنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىنىڭ ھەممىسىنى مەغپىرەت قىلغان تۇرسا" دېيىشكەن. ئۇلاردىن بىرى: "بۇندىن كېيىن مەن كېچىچە ئۇخلىماي نامаз ئوقۇپ چىقىمەن" دېگەن. ئىككىنچىسى: "مەن ئۆمۈر بويى روزا تۇتىمەن، ئېغىز ئاچمايمەن" دېگەن. ئۈچىنچىسى:"مەن توي قىلمايمەن" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېلىپ بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن: "سىلەر مۇنداق، مۇنداق دېدىڭلارمۇ؟ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن ئاللاھتىن سىلەردىنمۇ ئارتۇق قورقىمەن. مەن سىلەرنىڭ ئەڭ تەقۋادارىڭلار بولىمەن، مەن گاھى روزا تۇتىمەن، گاھى ئاغزىم ئوچۇق يۈرىمەن. كېچىنىڭ بىر قىسمىدا نامаз ئوقۇيمەن، يەنە بىر قىسمىدا ئۇخلايمەن. ئاياللارغا ئۆيلىنىمەن، كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ئەمەس" دېگەن(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

دەرۋەقە، نۇرغۇن پەلسەپىۋى ئېقىملاردا ئىنسانىنىڭ بەدەن ئېھتىياجىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، پۈتۈنلەي زاھىتلارچە تۇرمۇشقا ئۇندەيدىغان ۋە ياكى روھىي ئامىلدىن خالىي ھالدا يەپ ـ ئىچىش، ئويناپ كۈلۈشتەك ھايۋانىي تۇرمۇشقا دالالەت قىلىدىغان ئىدىيىلەرنى ئۇچرىتىمىز.

ئىنسان ئەقىل ۋە ھۆكۈم ئىقتىدارى بىلەن دۇنيادىكى نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى بىلەلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىنسان ئەقلى يەنە بەزى نەرسىلەرنىڭ ھېكمىتى، سەۋەبىنى بىلىپ كېتەلمەيدۇ. ئىبادەتلەر دەل مۇشۇ جۈملىدىندۇركى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بەش ۋاق نامаз ئوقۇش، يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسى تۇتۇش، مال ـ مۈلكى بەلگىلەنگەن ھېسابقا يەتكەن كىشى مال ـ مۈلكىنىڭ قىرىقتىن بىرىنى زاكات بېرىش قاتارلىقلارنى پەرز قىلىپ بېكىتكەن.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردە كىشى ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىنىڭ بېكىتكەن پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، نەپسىنى پاكلاپ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەختىنى قولغا

كەلتۈرۈشتەك ھېكمەتلەر بايان قىلىنغان. نامازنىڭ نېمىشقا تۆت ۋاق ياكى ئالتە ۋاق ئەمەس، بەش ۋاق ئىكەنلىكى، نامازنىڭ رەكئەت سانلىرىنىڭ نېمىشقا باشقىچە ئەمەس، ھازىرقىدەك بەلگىلەنگەنلىكى، روزىنىڭ ئىككى ئاي ياكى 15 كۈن ئەمەس، يىلدا بىر ئاي ئىكەنلىكى، زاكات مىقدارىنىڭ نېمىشقا ئاز ياكى كۆپ ئەمەس، ھازىرقىدەك بەلگىلەنگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىلىشكە ئىنسان قادىر ئەمەس، ھەم بۇلارنىڭ سەۋەبى ئۈستىدە ئىزدىنىشكە ئىنسان تەكلىپ قىلىنغانمۇ ئەمەس. ئىبادەتلەر قايسى رەۋىشتە قانداق بۇيرۇلغان بولسا ئىتائەتمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىش ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئادا قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز.

خاتىمە

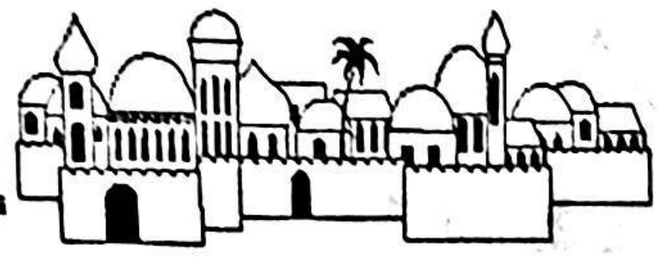
ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر؛ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەرھەمەتلىكتۇر.

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ رەھمىتى، مەغپىرىتى، بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرى گويا پايانى يوق دېگىز بولسا، ئۇنىڭغا باققاندا بەندىگە بۇيرۇلغان ئىبادەت ئەنە شۇ دېگىزنىڭ كىچىككىنە بىر تامچىسىدۇر. ئىبادەت ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە قىلغان چوڭ رەھمىتىدۇر، چۈنكى ھاياتنىڭ تۈرلۈك كۆڭۈلسىزلىك، غەلۋە ـ غوۋغالىرى ئىچىدە يۈرىكى ئېزىلگەن، نىجاتلىق يولى ئىزدەۋاتقان ئىنسان ئەنە شۇ ئىبادەت بىلەن ئاللاھتىن باشپاناھلىق سورايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا:"ئى بىلال، ئەزان ئېيتقىن، بىز نامازغا بىلەن ئەجەبمۇ راھەتلىنىپ كېتىمىز" دېگىنىدەك، كىشى ئىبادەت بىلەن خاتىرجەملىك ۋە بەختكە ئېرىشىدۇ. تائەت ـ ئىبادەت بەندىنىڭ ئىمانىغا نۇر قوشىدىغان شاھىددۇركى، ئىبادەتنى تەرك ئېتىپ ئىمان دەۋاسى قىلغۇچىلارغا ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزى يېتەرلىكتۇر:

ئىنسانلار ئىمان ئېيتتۇق دەپ قويۇش بىلەنلا سىنالماي تەرك ئېتىلمىز دەپ ئويلامدۇ؟ ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى بىز ھەقىقەتەن سىنىدۇق. ئاللاھ (ئىماندا)راستچىللارنى چوقۇم بىلىدۇ، (ئىماندا)يالغانچىلارنىمۇ چوقۇم بىلىدۇ.

ـــــسۈرە«ئەنكەبۇت»(29 ـ سۈرە)، 2ـــــ3 ـ ئايەتلەر

نامازنىڭ ھېكمىتى ۋە ھۆكمى

ئابابەكرى قارى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

نامازئوقۇغىن، نامازھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ.

ـــسۈرە«ئەنكەبۈت» (29 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

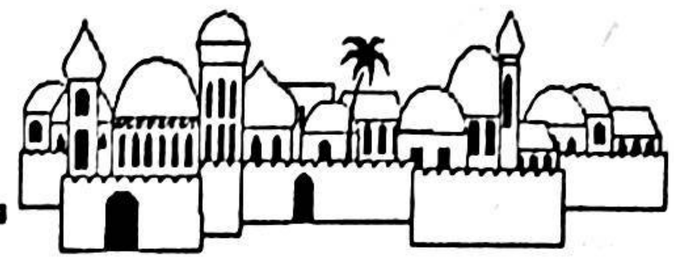
ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىمىزنى يەر يۈزىگە چۈشۈرگەندىن باشلاپ، ئىنسانلار تەدرىجىي كۆپەيدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇلار دىن، ئەقىدە ۋە ئېتىقادقا باغلىنىپ كەلدى، بۇ ھال ئۇلارنى ھازىرقىدەك ھەر خىل مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشۇاتقان دەۋردىمۇ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ئېرىشتۈردى، ئىسلام ئېتىقادىنىڭ سىمۋولى بولغان نامازمۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئورۇن ئىلىپ كەلدى.

ئۇنداقتا نامازنىڭ ھېكمىتى نېمە؟

نامازبەندىلىرىگە مېھرىبان، ھېكمەتلىك ئىش قىلغۇچى ئاللاھنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان ئىنئامى بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇسۇلمانلارغا ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە نۇرغۇن پايدا ـ مەنپەئەت بار.

نامازئىتتىپاقلىق ئېڭىنى كۈچەيتىدۇ

مۇسۇلمانلار كۈندىلىك مەشغۇلاتلىرىغا كىرىشىپ كەتكەن چاغلاردا مۇئەززىن"ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئەزان ئېيتىشقا باشلايدۇ، مۇسۇلمان كىشى ئەزاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بارلىقى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىش ئۈچۈن، ماددىي مەنپەئەت دۇنياسىدىن ئۆزىنى تارتىدۇ. نامازبىر خىل ئومۇميلىققا ئىگە بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىگە تەبىئىي ھالدا شەخسىيەتچىلىك قىلماسلىقنى سىڭدۈرىدۇ، مۇسۇلمانلار ئالىي ـ تۆۋەنلىك، باي ـ كەمبەغەللىك ئايرىماي باراۋەر ھالدا بىر سەپتە تۇرۇپ ئاللاھقا تەڭ يۈزلىنىدۇ ۋە نامازدا:"(رەببىمىز) ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز، بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن..." دەپ كۆپچىلىكنى تەڭ تىلغا ئالىدۇ، بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشۇ ۋاقىتتا ھەر جايدىكى مەسچىتلەردە ئاللاھ تائالاغا تەڭ يۈزلەنگەنلىكنى ئويلاپ، مۇسۇلمانلارنىڭ شۇ قەدەر ئۆم ۋە بىر گەۋدە ئىكەنلىكنى ھېس قىلىدۇ. نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن كۆڭلىدىكى غەشلىكلەرنى تازىلىنىپ، روھلىنىپ تېتىكلىشىپ قالىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبى يېقىنلىشىدۇ، دوستلۇقى كۈچىيىدۇ. «قۇرئان كەرىم»مۇ مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلىققا چاقىرىدۇ:

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

ناماز ئىنسانىنى دۇنيانىڭ غەم ـ ئەندىشىلىرىدىن خالاس قىلىدۇ.

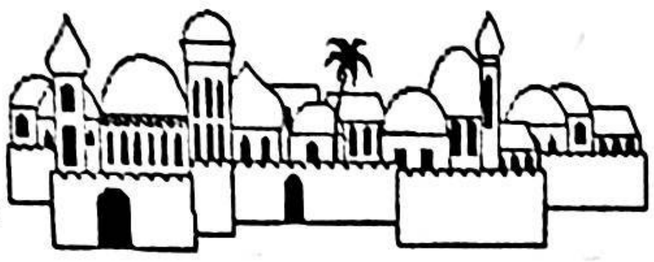
دۇنيادا ئىنسانىنىڭ بېشىغا كەلمەيدىغان كۈن يوق، مەغلۇبىيەت بىلەن غەلىبە، خۇشاللىق ۋە غەم ـ قايغۇ، خۇرسەنلىك ھەم پاراكەندىلىك ھەر ۋاقىت ئىنسانغا ھەمراھ بولۇپ تۇرىدۇ. ئىنسان كۆپ ھاللاردا ئازاب ۋە غەمدىن قۇتۇلالمايدۇ، شۇڭا ئىنسانغا بۇ جەھەتتە ئالدىن تەييارلىق يەنى روھىي ساغلاملىق كېرەك. روھىي ساغلاملىق ھەقىقىي ئىنسانلىقنىڭ بىر بەلگىسى. مۇسۇلمان كىشى خاپىلىق تارتقان ۋاقىتلىرىدا ناماز ئارقىلىق روھىي ئەمىلكىكە ئېرىشىدۇ، چۈنكى ئۇ نامازدا ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر روھىي كۆچىنىڭ ھاسىل بولغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. بەزى كىشىلەر روھىي ئازابقا چىدىمايۋالىدۇ، مانا بۇنىڭدىن ئۇ كىشىنىڭ بىر روھىي كۆچكە ۋە تەسەللىگە ئېرىشەلمىگەنلىكىنى كۆرۈۋالىمىز.

يولۇمغا ئەگەشكەنلەرگە (ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 38 ـ ئايەت

ناماز يامان ئىشلاردىن توسىدۇ

مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق بولۇش، پاك بولۇش تەكتلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە پاراخورلۇق، زىناخورلۇق، كەيپ ـ ساپا...ئىللەتلىرى يەنىلا مەۋجۇت. تەئدىل ئەركانلىرى، شەرتلىرى تولۇق ئادا قىلىنىپ ئوقۇلغان ناماز ئىنسانىنى ناچار ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ. داڭلىق ئالىم يۈسۈف قەرزاۋى ئۆزىنىڭ «پەتىۋا مۇئاسىرە» دېگەن كىتابىدا مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرگەن:"سەلەفى سالىھىنلاردىن بىرى بولغان ھاتەمۇل ئەسەم دېگەن ئادەمدىن:'نامىزىڭنى قانداق ئادا قىلىسەن؟' دەپ سورىغاندا، ئۇ جاۋاب بېرىپ:'مەن نامازغا تۇرغاندا ناھايىتى پۈختا تەكبىر ئېيتىمەن. تەرتىل بىلەن قىرائەت قىلىمەن، ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇپ رۇكۇ قىلىمەن، ئۆزەمنى تۆۋەن تۇتۇپ سەجدە قىلىمەن. جەننەتنى ئوك تەرىپىمدە، دوزاخنى سول تەرىپىمدە، سىرات كۆۋرۈكىنى ئاستىمدا، كەئبىنى ئىككى قېشىمنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام بېشىمدا، گۇناھلىرىم مېنى ئورىۋالغان، ئاللاھ ماڭا قاراپ تۇرغۇچى دەپ ئويلايمەن. ئوقۇۋاتقان نامىزىمنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدىكى نامازمىكىن دەپ ھېسابلاپ، كۈچلۈمنىڭ يېتىشىچە ئىخلاس بىلەن ئوقۇيمەن. ئەمما ئۇ نامازنى ئاللاھ مەندىن قوبۇل قىلامدۇ ياكى ئۇ ناماز ئىگىسىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇۋېتىلار دەمدۇ بۇنى بىلمەيمەن' دېگەن". دېمەك، ئىخلاس بىلەن ناماز ئوقۇپ، نامىزىدا ئاللاھتىن ئەيمىنىپ، ئاللاھنى ئۆز لايىقىدا ئۇلۇغلاپ ناماز ئوقۇغان كىشىنى ناچار ۋە گۇناھ ئىشلاردىن توسۇپ تۇرىدىغان بىر روھىي چەكلىمە بولىدۇ. ئەينى

ۋاقىتتا ساھابىلارنىڭ ھاراق ھارام قىلىنىشى بىلەن تەڭ، ئىچىش ئۈچۈن كوزىغا قاچىلىۋالغان ھاراقلارنى ھەچكىم مەجبۇرلىمىسىمۇ ئېلىپ چىقىپ تۆكۈۋېتىشى بۇيرۇلدى بىر مىسالى.

نامازنى ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ.

ـــــسۈرە«ئەنكەبۇت»(29 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

نامازنى تەرتىپ ـ ئىنتىزامى ۋە ۋاقتىنى قەدىرلەشنى ئۆگىتىدۇ

كىشىلەرنىڭ غايە ۋە مەقسەتلىرى بەلگىلىك تەرتىپ ـ ئىنتىزام ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. ھەر كۈنى مۇئەييەن ۋاقىتتا تەرتىپلىك ئوقۇلىدىغان نامازلار مۇسۇلمانلارنى بەش ۋاق نامازنىڭ ئىنتىزامىغا كۆندۈرۈش بىلەن ئاللاھ ئىنئام قىلىپ بەرگەن ۋاقىتنى قەدىرلەشنى، ئىنتىزامچان بولۇشنى، بىر مىنۇت ۋاقىتنىمۇ بىكار ئۆتكۈزمەسلىكنى ئۆگىتىدۇ. تەرتىپسىز ئۆتكەن ھايات چۈۋالچاق ھەم قەدىر ـ قىممەتسىز بولىدۇ، لايغەزەل ئادەمنىڭ ئۆمرى گويا لاي سۈدەك ئېقىپ تۈگەيدۇ.

نامازنى بەدەننى ساغلام قىلىدۇ

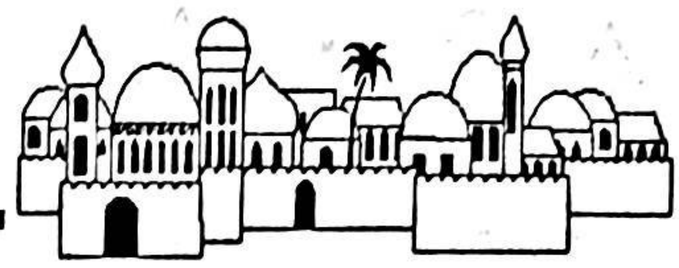
قايسى بىر ماتېرىيالدىن دۇنيا بويىچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرىنىڭ مۇسۇلمانلاردىن ئەڭ كۆپ چىققانلىقىنى كۆرگەنسىز. ئۇزۇن ئۆمۈرنى تەن ساغلاملىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، تەننىڭ ساغلام بولۇشى ئۈچۈن مۇۋاپىق تۈردە بەدەن چېنىقتۇرۇش لازىم. نامازنى بىر خىل بەدەن چېنىقتۇرۇش تۈسىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدا تەھرىم باغلاش ئۈچۈن قول كۆتۈرۈش، قىيامدا رۇس ھالەتتە تۇرۇش، رۇكۇ ئۈچۈن ئېگىلىش، سەجدە قىلىش ئۈچۈن باش قىسمىنى يەرگە قۇيۇش ۋە تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇش قاتارلىق بىر نەچچە ھەرىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر باشقا بەدەن چېنىقتۇرۇشقا قارىغاندا ئوڭاي ھەم يەڭگىل بولۇپ ئادەمنى ئاسان چارچىتىپ قويمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە نامازيالغۇز جىسمانىي چېنىقىشلا ئەمەس، ئۇ ھەم بىر روھىي چېنىقىش بولۇپ، تەن ۋە روھىي جەھەتتىن تاۋلىنىشنى تەڭ ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

بىز مۆمىنلەرگە(يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز.

ـــــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 82 ـ ئايەت

نامازنى ئادەمنى ئارام ئالدۇرۇپ ھاردۇق چىقىرىدۇ

رىقابەتكە تولغان ھازىرقى دەۋردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى كۆپەيدى، تۇرمۇش رىتمى تېزلەشتى. لېكىن ئەمگەك ئۈچۈن ئارام ئېلىشمۇ كېرەك. بەزىلەر ھېرىپ چارچىغاندا يوللارغا چىقىپ ھاردۇق ئېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەمما مۇڭداشقىلى ئادەم چىقمىسا ئىچى پۇشۇپ كېتىدۇ. بەزىلەر چارچىغاندا قېنىپ ئۇخلۇۋېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەمما زىيادە ئۇخلاش بەدەنگە زىيانلىق بولۇپ،

سېمىزلىك، لەقۋالقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ۋاقىتنى ھەم ئىسراپ قىلغانلىق بولىدۇ. ئارام ئېلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى نامازنى ئوقۇشتۇر. ھېرىپ چارچىغاندا يۈز-كۆزلىرىنى يۇيۇپ تاھارەت ئېلىپ نامازنى ئوقۇسا، نامازدىكى روھىي ئازادىلىك ۋە يەڭگىل ھەرىكەت بىلەن چارچىغان مېڭە ئارام تاپىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەزان ئېيتىشقا بۇيرۇپ: "ئى بىلال، بىزنى نامازدا ئارام ئالدۇرغىن" دېگەن(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

بەزى ھۆرۈن مۇسۇلمانلار كۆڭلىدە نامازنى ۋاقىتنى ئىسراپ قىلغانلىق دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە نامازنى ئوقۇش ھەرگىز ۋاقىتنى ئىسراپ قىلغانلىق ئەمەس، نامازدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك خىزمەت ياكى باشقا ئىش-ھەرىكەتكە ھېچقانداق تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. مەسىلەن: بامدات نامىزى سەھەردە ئوقۇلىدۇ، بۇ ئىنتايىن ياخشى ۋاقىت بولۇپ، ئادەم بۇ ۋاقىتتا ئازراق ھەرىكەت قىلىۋالسا ئۆزىگە كۆپ پايدىلىق. پېشىن نامىزى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. چۈشتە بۇنىڭغا يېتەرلىك ۋاقىت چىقىدۇ ھەم تاماق يەپلا يېتىپ ئۇخلاپ ئاشقازاننى بۇزۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ئەسىر نامىزى بىر كۈنلۈك ئىش ئاخىرلاشقاندا ئوقۇلىدۇ، بۇنداق چاغدا ئادەم تاھارەت ئېلىپ يۇز-كۆزلىرىنى يۇيۇۋالسا ئۆزىنى روھلۇق، تېتىك ھېس قىلىدۇ. شام نامىزى كۈن ئولتۇرۇپ بولغاندا ئوقۇلىدۇ، بۇ ھەم بىر كۈندۈزلۈك ئىش-ھەرىكەتنىڭ خاتىرجەم ئاياغلاشقانلىقىغا قارىتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا بىلدۈرگەن تەشەككۈرىدۇر. خۇپتەن نامىزىنى ئۇخلاش ئالدىدا ياكى تاڭ ئاتقۇچە قاچان ئوقۇسا بولىدۇ. ئۇخلاش ئالدىدا تاھارەت ئېلىپ چىشلىرىنى چايقاپ، پۇتلىرىنى يۇيۇپ نامازنى ئوقۇپ ئۇخلىسا راھەت ھەم خاتىرجەم ئۇخلايدۇ. دېمەك، بەش ۋاق نامازنى ئەقىلگە ناھايىتى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئىنسانىنىڭ دۇنيالىق ئىشلىرىنىڭ ھېچ بىرىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. نامازنى ئوقۇش ۋاقتىنى ئىسراپ قىلغانلىق دېگەنلىك نامازنى ئوقۇش ئېغىر كەلگەنلىك يەنى ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

نامازنى ئاللاھدىن قورقۇچىلار(يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بۇيسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.

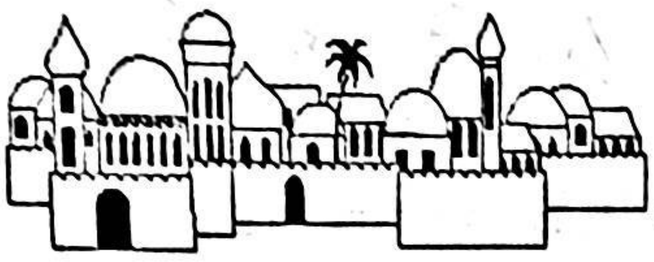
ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 45-ئايەت

يۇقىرىقىلار نامازنىڭ قىسمەن ھېكمىتى. شەكلەن نامازنى ئوقۇماي ھەقىقىي نامازنى ئوقۇغان كىشىلەرلا يۇقىرىقى ھېكمەتكە سازاۋەر دۇر.

نامازنى مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى.

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 103-ئايەت

ئىسلام دىنى پرىنسىپلىرى مۇقەددەس، شەرىئەت ئەھكاملىرى مۇستەھكەم، قائىدە-تۈزۈملىرى مۇكەممەل بىر دىن بولۇپ، بەش ئەركاننىڭ بىرى بولغان

نامازنى ئادا قىلىشقا بولمايدۇ. نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن كىشىلەرگە نازۇنېمەتلىك جەننەت بىلەن خۇشخەۋەر بېرىلىدۇ.

ئۇلار نامازلىرىنى(ۋاقتىدا تەئدىل ئەركان بىلەن) ئادا قىلغۇچىلاردۇر. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقىدەك سۈپەتلەرگە ئىگە مۆمىنلەر نازۇنېمەتلىك جەننەتنىڭ ۋارىسلىرىدۇر.

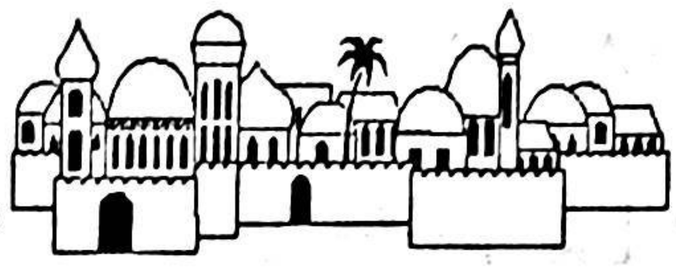
——سۈرە«مۆئمىنۇن»(23 - سۈرە)، 9 — 10 - ئايەتلەر

نامازنى ئىنكار قىلىپ ناماز ئوقۇشتىن باش تارتقانلار ئازاب يۈرتى بولغان دوزاخقا كىرىدىغانلىقى بىلەن ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ. "بىز ناماز ئوقۇغۇچىلاردىن بولمىغان ئىدۇق" —— مانا بۇ قىيامەت بولغاندا دوزاخ ئەھلىلىرىنىڭ ئازابتا خورلىنىپ دەيدىغان سۆزى. نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇش چاقىرىق قىلىنغان، ۋاقتىدا ئوقۇغانلارغا مۇكاپات، تەرك قىلغۇچىلارغا جازا بېرىلىدىغانلىقى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، بەزى كىشىلەر ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇيالمايدۇ ياكى پۈتۈنلەي تەرك ئېتىدۇ. بۇنىڭ ھۆكمىگە قارىتا فەقىھلەردە ئاساسلىق مۇنداق ئىككى قاراش بار: بىرى، نامازنىڭ پەرزلىكىنى ئىنكار قىلىپ تەرك قىلسا ئۇ دىندىن چىقىدۇ؛ بىرى، نامازنىڭ پەرزلىكىنى ئىنكار قىلمايۋ، ھۇرۇنلۇق، سۇسلۇق قىلىپ تەرك قىلسا پاسىق، گۇناھكار بولىدۇ. شەرئىەت نامازنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، قانداق نامازنى ئوقۇيالىساق شۇنداق ئوقۇ، ۋاقتىدا ئوقۇيالمىساڭ قازاسىنى ئوقۇ؛ سۇ بىلەن تاھارەت ئال، ئەگەر قادىر بولالمىساڭ توپا بىلەن تەيەممۇم قىل؛ ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇ، ئەگەر قادىر بولالمىساڭ ئولتۇرۇپ ئوقۇ، ئۇنداقمۇ قىلالمىساڭ يېنىچە يېتىپ ئوقۇ ياكى ئوڭدىسىغا يېتىپ بېشىڭ بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئوقۇ، نامازنى ھەرگىز تەرك قىلما دەپ قارايدۇ.

تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار.

——سۈرە«تەغابۇن»(64 - سۈرە)، 16 - ئايەت

ئاللاھ ھەممىمىزنى توغرا يولغا باشلىسۇن—— ئامىن!

جۇمە نامىزى

شېرىپجان دامۇللا ھاجى، مۇھتەرەم ھاجى

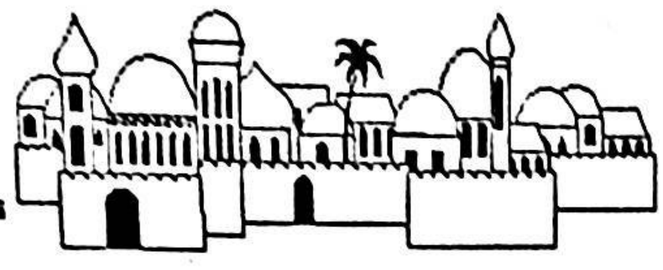
بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"جۇمە"دېگەن بۇ سۆز ئەرەب تىلىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ھەر خىل مىللەتلەرنىڭ تىلىغا كىرىپ، بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدىكى كەڭ كۆلەملىك ئالاھىدە بىر دىنىي يىغىلىش بولىدىغان كۈنگە ياكى شۇ كۈندىكى زور دەرىجىدە توپلىشىپ ئادا قىلىدىغان بىر دىنىي پائالىيەتكە قارىتىلغان.

"جۇمە"دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا "الجمعة"(جۇمئە) دەپ ئېيتىلىدۇ. بۇنىڭ لۇغەت مەنىسىمۇ "توپلاشماق، يىغىلماق، جەم بولماق"دېگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنىنىڭ كەينىدىكى، شەنبە كۈنىنىڭ ئالدىدىكى مەخسۇس بىر كۈنىنىڭ پېشىن ۋاقتىدا ئالاھىدە ئوقۇغان ئىككى رەكئەت نامىزى "جۇمە نامىزى" دەپ ئاتالغان.

تارىخىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، جۇمە كۈنى جاھىلىيەت دەۋرىدە "ئەرۇبە كۈنى" دەپ ئاتىلىدىكەن، بۇنىڭ مەنىسى "ئۇلۇغ كۈن" ياكى "رەھمەت كۈنى" دېگەن بولىدۇ. ئىسلام دىنى كەڭ دائىرىدە تارقىلىپ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىگە يېتىپ بارغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلار يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭمۇ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە ئالاھىدە يىغىلىش ئۆتكۈزىدىغان كۈنلىرىنىڭ بارلىقىنى بايقىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرلىكتە مەسلىھەتلىشىپ:"يەھۇدىيلارنىڭ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە بىر جايغا توپلىشىدىغان بىر كۈنى بار، ئۇ بولسىمۇ شەنبە كۈنى. ناسارالارنىڭمۇ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە بىر جايغا توپلىشىدىغان بىر كۈنى بار، ئۇ بولسىمۇ يەكشەنبە كۈنى. بىزمۇ بىر كۈننى ئالاھىدە توپلىشىدىغان كۈن قىلىپ بېكىتىپ، ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالانى زىكرى قىلايلى، شۈكۈر ئىبادەتلەر بىلەن شۇغۇللىنايلى" دېيىشكەن. ئاندىن كەئبە ئىبنى لۇئى تۇرۇپ، "ئەرۇبە كۈنى"نى جۇمە كۈنىگە ئۆزگەرتىشنى تەكلىپ بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن تارىختا ئەڭ بۇرۇن "ئەرۇبە كۈنى"نى جۇمە كۈنى دەپ ئاتىغان كىشى كەئبە ئىبنى لۇئى بولۇپ قالغان.

بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىدا، بۇ كۈندە كۆپ ياخشىلىقلار توپلانغانلىقى (جەمئەتلىكى) ئۈچۈن جۇمە كۈنى دەپ ئاتالغان. يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىدا، بۇ كۈندە ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز زېمىنغا چۈشۈرۈلۈپ ئۇزاق مۇددەت بىرى بىلەن ئۇچرىشالمايى، ئاخىر مۇشۇ جۇمە كۈندە بىر يەردە جەم بولغان، شۇڭا بۇ كۈن جۇمە كۈنى دەپ ئاتالغان.

1.جۈمە كۈنىنىڭ پەزىلىتى

ئىسلام دىنىدا جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەپتىلىك كىچىك بايرىمى بولۇپ، بۇ كۈندە بارلىق مۇسۇلمانلار ئاممىسى پاكىز يۇيۇنۇپ، پاكىز كىيىنىپ، خۇشال ـ خۇراملىق مۇھىتى ئىچىدە پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ئۇلۇغ ۋەزىپىنى ئادا قىلىۋاتقان زور پائالىيەت ئۈستىدە ئۈچرىشىدۇ، ئۈزئارا تونۇشىدۇ، بىر ـ بىرى بىلەن بولغان قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتلىرىنى كۈچەيتىدۇ ھەمدە ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ ھەپتىلىك ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن قىلغان مول مەزمۇنلۇق، ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈلۈپ قىلىنغان تەسىرلىك تەلىم ـ تەربىيىلىرىنى، تەشۋىقاتلىرىنى ئاڭلاپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى، پرىنسىپلىرىنى چۈشىنىدۇ ۋە ئۆزلىرىدە ئىسمى جىسمىغا لايىق ھەقىقىي تەقۋادارلىق خىسلىتىنى يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ.

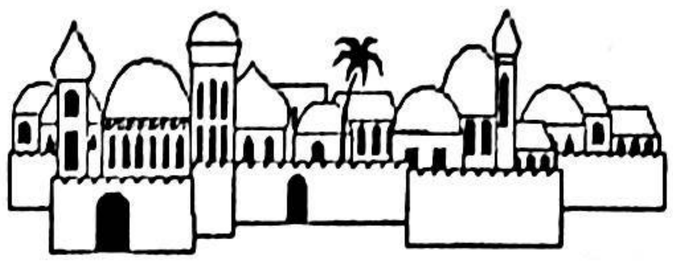
سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: "ئەڭ ياخشى كۈن جۈمە كۈنى بولۇپ، بۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، بۇ كۈندە ئۇ جەننەتتىن چىقىرىلغان، قىيامەت كۈنى پەقەت مۇشۇ كۈندە بولىدۇ". پەيغەمبىرىمىزنىڭ بۇ كۈننىڭ ئەھمىيىتى، ئالاھىدىلىكى، باشقا كۈنلەرگە نىسبەتەن ئەۋزەللىك تەرەپلىرىنى بايان قىلىپ، "بۇ كۈندە ئاللاھ 600مىڭ كىشىنى ئازابتىن قۇتقۇزىدۇ، بۇ كۈندە ۋاپات بولغان كىشى شېھىت بولىدۇ، قەبرە ئازابىدىن ساقلىنىدۇ"دېگەن مەزمۇندىكى ھەدىسلەرى بار.

2.جۈمەگە تەييارلىنىش

ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى كەچقۇرۇن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەتىسىدىكى كەڭ كۆلەملىك ئۇلۇغ يىغىلىشىغا قاتنىشىش ۋە بۇ كۈندە ئورۇنداش پەرز بولغان جۈمە نامىزىنى تەلەپكە لايىق ئادا قىلىش ئۈچۈن ئەتراپلىق تەييارلىق قىلىش ئىنتايىن مۇھىم. شۇڭا جۈمە نامىزى گەدىنىگە چۈشكەن ھەربىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ بۇ ئۇلۇغ كۈنىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئىشلارنى ئورۇندىشى مۇستەھەب دەپ قارىلىدۇ:

1)پەيشەنبە كۈنى جۈمە كۈنىدە كىيىدىغان كىيىم ـ كېچەكلەرنى يۇيۇپ، تازىلاپ، دەزمال سېلىپ تەييارلاپ قويۇشى، كىيىم ـ كېچەكلەرگە چاچىدىغان خۇشبۇي، ئەتىرە قاتارلىقلارنى ھازىرلاپ قويۇشى لازىم.

2)جۈمە كۈنى سەھەردە غۇسۇل تاھارەت ئېلىشى، ئۆزىنى پاكلىشى كېرەك. پەيغەمبىرىمىز بۇ ھەقتە يولىرۇق بېرىپ: "ئەي مۇسۇلمانلار جامائەسى، ئاللاھ تائالا سىلەرگە بۇ كۈننى بايرام قىلىپ بەردى، شۇڭا سىلەر يۇيۇنۇڭلار ۋە

چىشلىرىڭلارنى مىسۋاك بىلەن پاكلاڭلار" دېگەن.

3)جۈمە كۈنى ياخشى كىينىنىشى، ياسىنىشى، چىشلىرىنى پاكىز يۇيۇشى، ساقال-بۇرۇتلىرىنى ياسىشى، تىرناقلىرىنى ئېلىشى، كىيىم-كېچەكلىرىگە ئەتىر، خۇشبۇي نەرسىلەرنى چېچىشى كېرەك.

4)جۈمە ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتىگە ناھايىتى تەمكىنلىك، كەمتەرلىك بىلەن ئۇلۇغ ئاللاھ تائالانى ئەسلەپ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، ئالدىراپ بالدۇر مېڭىشى كېرەك. بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا بالدۇر بېرىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: "جۈمە كۈنى كېلىدىغان بولسا، پەرىشتىلەر قوللىرىدا كۈمۈشتىن بولغان خاتىرىلەرنى، ئالتۇندىن ياسالغان قەلەملەرنى تۇتۇشۇپ، مەسچىتلەرنىڭ ئىشىكلىرى ئالدىدا بىرىنچىلەپ كەلگەنلەرنى ئۆز تەرتىپى بويىچە بىر-بىرلەپ تىزىملايدۇ".

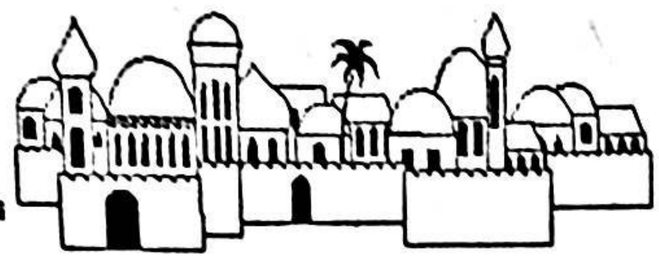
5)جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتىگە كىرگەندە قىستىلىشماي كىرىش، مەسچىت ئىچىدە ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتمەسلىك ھەمدە ئۇلارنىڭ باش-بويۇنلىرىنى ئاتلاپ ماڭماسلىق كېرەك. ئەگەر ئالدىنقى سەپتە بوش ئورۇن بولۇپ، بالدۇر كىرگەن كىشىلەر ئورۇننى بوش قويغان بولسا، شۇ بوش ئورۇنغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇۋالسا بولىدۇ.

6)ئىمام جۈمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىنى ئوقۇش ئۈچۈن مۇنبەرگە چىققاندا، نامازخانلار نامراز ئوقۇۋاتقان بولسا نامىزىنى ئاياغلاشتۇرۇشى، مۇئەززىنىڭ ئېيتقان ئەزىنىغا تەڭ جاۋاب قايتۇرۇشى، ئىمام خۇتبە سۆزلەشنى باشلىغاندا، ئۇنى دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ ئاڭلىشى كېرەك.

3.جۈمە نامىزى

جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى توشقان ھەربىر مۇسۇلمان كىشى ئۈچۈن جۈمە نامىزى پەرز بولۇپ، بۇ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپلاردىكى ئايەت، ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىسپاتلانغان ھەمدە بارلىق ئۆلىمالار بىرلىككە كېلىپ ئىجمائ قىلغان ھۆكۈمدۇر.

جۈمە نامىزى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل پەرز نامراز بولۇپ، ئۇ بەزى كىشىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك پېشىن نامىزىنىڭ ئورنىغا چۈشكەن نامراز ئەمەس، چۈنكى، جۈمە نامىزى گەدىنىگە پەرز بولمىغان بىر كىشى پېشىن نامىزىنى ئادا قىلىش نىيىتىنى قىلىپ جۈمە نامىزىغا كىرسە ئۇنىڭ نامىزى دۇرۇس بولمايدۇ، بۇنىڭدىن جۈمە نامىزى بىلەن پېشىن نامىزىنىڭ ئايرىم-ئايرىم نامراز ئىكەنلىكىنى، جۈمە نامىزى ئۆز ۋاقتىدا تەلەپلەرگە لايىق، مۇۋاپىق ھالدا ئادا قىلىنغاندا پېشىنىنىڭ پەرزلىكى ساقىت بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالىمىز. بەزىلەر: جۈمە نامىزى پېشىن نامىزىنىڭ

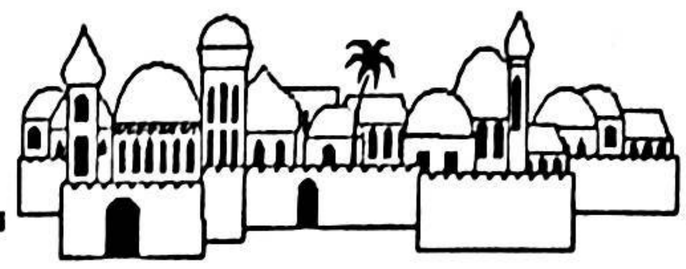

ئورنىغا چۈشكەن ناماز بولۇپ، ئىمام سۆزلىگەن ئىككى خۇتبە پېشىنىنىڭ ئىككى رەكئىتىنىڭ ئورنىنى ئالسا، ئىككى رەكئەت جۈمە نامىزى قالغان ئىككى رەكئەتنىڭ ئورنىغا چۈششە تۆت رەكئەت پېشىن نامىزىنىڭ ئورنىنى دەسسەيدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ خىل كۆز قاراش ئەمەلىيەتكە تازا ئۆيغۇن ئەمەس ھەمدە بۇ خىل كۆزقاراشنى كۆپىنچە ئۆلىمالار رەت قىلىدۇ. چۈنكى بۇ توغرىدا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "جۈمە نامىزى قىسقارتىلغان ناماز بولماستىن، بەلكى ئۇ تولۇق پۈتۈن نامازدۇر". بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد ۋە باشقىلار رىۋايەت قىلغان ھەمدە ئىمام نەۋەۋى «مەجمۇئ» دېگەن كىتابىدا ھەسەن(ياخشى) ھەدىس دەپ بېكىتكەن.

جۈمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنغان ۋاقتى توغرىسىدا ئىككى خىل رىۋايەت بولۇپ، بۇ رىۋايەتلەرنىڭ بىرسىدە جۈمە نامىزى ھىجرىيىنىڭ 1 - يىلى مەدىنىدە پەرز قىلىنغان دېيىلگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە جۈمە نامىزى پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چېغىدىلا پەرز قىلىنغان بولۇپ، مۇسۇلمانلار مەككىدىكى قۇرەيش ئەھلىنىڭ ھەر خىل قىيىن - قىستاق، توسقۇنلۇقلىرى تۈپەيلىدىن، جۈمە نامىزىنى ئوقۇيالمايى كەلگەن دېيىلگەن. بۇ كېيىنكى رىۋايەتنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئاساسى بولۇپ، بۇنى دارۇقۇتنىنىڭ ئىبنى ئەببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسى قۇۋۋەتلەيدۇ. رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

"پەيغەمبىرىمىز ھىجرەت قىلىشتىن ئىلگىرى ئۈنىڭغا جۈمە نامىزى ئوقۇش بەلگىلەنگەن، لېكىن پەيغەمبىرىمىز مەككىدە (ھەرخىل توسقۇنلۇقلار تۈپەيلىدىن) جۈمە نامىزى ئوقۇيالمىغان، شۇڭا پەيغەمبىرىمىز مۇسئەب ئىبنى ئۈمەيرغا مەكتۇپ يازغان. خېتىدە: 'مەقسەتكە كەلسەم، سەن يەھۇدىيلارنىڭ شەنبە كۈنىلىك زەبۇر تىلاۋەت قىلىدىغان كۈنىگە قارا، سىلەر خوتۇن، بالا-چاقىلىرىڭلارنى يىغىپ، جۈمە كۈنى كۈن قايرىلغاندا، ئىككى رەكئەت نامىز ئوقۇپ ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىڭلار'" دېگەن.

مۇسئەب ئىبنى ئۈمەير مەدىنىگە ئەكىلىپ ئاۋۋال ھىجرەت قىلغان كىشىلەردىن بولۇپ، ئۇ مەدىنىدە ئىمامەتچىلىك قىلغاچ مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلارغا قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگىتەتتى، ئىسلام دىنىنى چۈشەندۈرەتتى، شۇڭا ئۇ مۇقىرى(قىرائەت تەلىماتچىسى) دەپ ئاتىلاتتى. شۇ ۋاقىتدا ئەسئەد ئىبنى زۇرارە كىشىلەرنى يىغىپ بەرسە، مۇسئەب ئۇلارنى باشلاپ نامىز ئوقۇيتتى، شۇڭا "مۇسئەب ئىبنى ئۈمەير پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن بۇرۇن 12 كىشى بىلەن جۈمە نامىزى ئوقۇغان" دەپ رىۋايەت قىلىنغان. يەنە بىر رىۋايەتتە، ئەك ئاۋۋال جۈمە نامىزى ئوقۇغان ئەسئەد ئىبنى زۇرارە بولۇپ، ئۇ 40 كىشى بىلەن مەدىنىنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئويمان بىر جايدا جۈمە نامىزى ئوقۇغان، دېيىلگەن. بۇ رىۋايەتلەردە بايان قىلىنغان نامازلارنى بەزىلەر نەپلى نامازلار ئىدى دەپ قارىغان. جۈمە نامىزىنى مەيلى

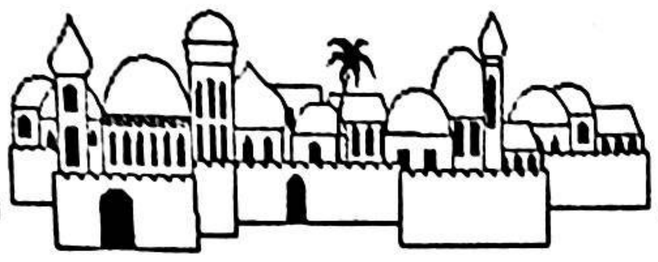
كىملا باشلاپ ئوقۇغان بولسۇن، مەيلى بۇ نامازلار جۈمە نامزى بولسۇن ياكى نەفلى ناماز بولسۇن، بۇ رىۋايەتلەر بىزگە شۇ ۋاقتىدا جۈمە نامزىنىڭ باشلانغانلىقىنى ياكى جۈمە نامزىنىڭ باشلىنىشىغا ئاساس سېلىنغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ دۈشەنبە كۈنى يېتىپ بارغان. شۇ كۈنى، سەيشەنبە كۈنى ۋە چارشەنبە كۈنى ئەمرى ئىبنى ئەۋف قەبىلىسىنىڭ قۇبا دېگەن جايىدا تۇرۇپ، پەيشەنبە كۈنى قۇبا مەسچىتىنى سالغان. ئەتىسى جۈمە كۈنىدە ئۇ يەردىن يولغا چىقىپ سالىم ئىبنى ئەۋف مەھەللىسىگە كەلگەندە جۈمە نامزىنىڭ ۋاقتى توشۇپ قالغان، پەيغەمبىرىمىز شۇ يەردە دەسلەپكى جۈمە نامزىنى ئوقۇغان. بۇ ھىجرىينىڭ 1 - يىلى رەبىئەل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 16 - كۈنى — مۇبارەك جۈمە كۈنى ئىدى. بەزىلەر بۇ كۈننى جۈمە پەرز بولغان كۈن دەپ قارىشىدۇ، لېكىن بۇ خىل كۆزقاراشنىڭ كۈچلۈك پاكىتى بولمىغاچقا، ئۇستاز ۋەھبى زۇھەيلى ئۆزىنىڭ «ئىسلام دىنى قانۇنى ۋە پاكىتلىرى» دېگەن كىتابىدا دارۇقۇتنىنىڭ ئىبنى ئەبباستىن قىلغان رىۋايىتى بىلەن جۈمە نامزى پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چېغىدىلا پەرز قىلىنغان دېگەن قاراشنى قوللىغان، بۇ خىل كۆزقاراشنىڭ زور دەرىجىدە ئاساسى بار.

4.جۈمە نامزىنىڭ شەرتلىرى

جۈمە نامزىغا ئادەتتىكى بەش ۋاق نامازغا قويۇلغان ئالتە شەرتتىن باشقا، يەنە بىرقانچە شەرتلەر قويۇلغان بولۇپ، بۇ شەرتلەر ئۇستىدە ئۆلىمالار ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن تەتقىق قىلىپ، ئەقلىي ۋە نەقلىي دەلىل - پاكىتلارغا تايىنىش ئاساسىدا، "جۈمە" دېگەن سۆزنىڭ مۇشۇ كۈنگە قارىتا ئېيتىلىشىدىكى ئارقا كۆرۈنۈشىگە ھەمدە بۇ سۆزنىڭ لۇغەت ۋە ئىستىلاھ مەنىلىرىگە، شۇنىڭدەك جۈمە نامزى پەرز قىلىنىشىدىكى ئىلمىي ھېكمەتلەرگە تولۇق مۇۋاپىق بولۇشى ھەمدە جۈمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۈرۈس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن بۇ شەرتلەر چوقۇم ھازىرلىنىشى كېرەك دەپ بېكىتكەن. بۇ ئۆلارنىڭ ساپ ئەقلىي ئىجتىھاتلىرىنىڭ نەتىجىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۆلار بۇ شەرتلەرنى بېكىتىشتىن بۇرۇن ھەربىر مەسىلە ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىپ، كۆچلۈك تايانچ بولالايدىغان نەقلىي دەلىل - پاكىتلار ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن ئىزدەنگەن ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان، شۇڭا بۇ كۆزقاراشلارغا ئالاھىدە ئىلمىي پوزىتسىيىدە بولۇشىمىز، ئۆزىمىزنىڭ ئاددىيغىنا مەلۇماتلىرىمىز بىلەن بەزى تەقۋادار ئۆلىمالىرىمىز ئۈستىدىن خاتا ھۆكۈملەرنى چىقىرىپ قويۇشتىن قاتتىق ساقلىنىشىمىز كېرەك.

جۈمە نامزىغا ئالاھىدە ئىككى تۈركۈم شەرت قويۇلغان بولۇپ، بۇنىڭ بىر تۈركۈمى جۈمە نامزى ئوقۇغۇچىلارغا قويۇلغان، يەنە بىر تۈركۈمى جۈمە نامزىنىڭ دۈرۈس ھالدا ئادا بولۇشىغا قويۇلغان.

جۇمە نامىزىنى ئادا قىلغۇچىلارغا قويۇلغان شەرتلەر ئالتە بولۇپ، ئۇلار:

1)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى ئەر كىشى بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى ئاياللارغا پەرز ئەمەس. ئەگەر ئايال كىشىلەرنىڭ شارائىتى قۇلايلىق، جۇمە ئوقۇلىدىغان ئورۇندا ئاياللارغا خاس ئورۇن ئاجرىتىلغان ياكى جامائەتنىڭ بىر تەرىپىدە جۇمە ئوقۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسا، جۇمە نامىزى ئوقۇسا بولىدۇ.

2)جۇمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشى ئەركىن كىشى بولۇشى كېرەك. قۇل ياكى قۇللۇق خاراكتېرىدە ياشاۋاتقان كىشىگە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش پەرز ئەمەس. ئەگەر بۇ خىلدىكى كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ قۇلايلىق شارائىتلىرى بولۇپ، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلسا، نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

3)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى ساغلام بەدەن بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى كېسەلچان، ئاجىز، قارىغۇ دېگەندەك جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا شارائىتى يار بەرمەيدىغان كىشىلەرگە پەرز ئەمەس. ئەگەر ئۇلاردىن جۇمە نامىزىغا بارسا كېسىلىگە ئەكس تەسىر بەرمەيدىغان، بېرىشقا قۇلايلىق شارائىتلىرى بار كىشىلەر جۇمە نامىزىغا بارسا، نامىزى دۇرۇس بولىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۆچۈن ياخشى.

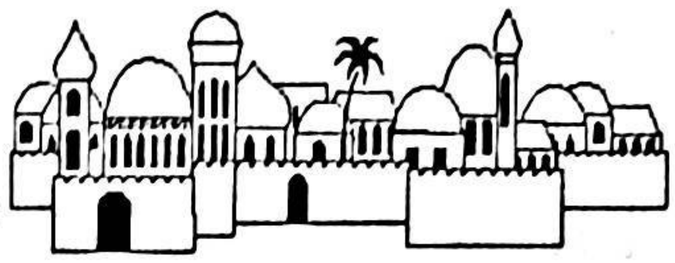
4)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان يۇرتتا مۇقىم تۇرىدىغان كىشى بولۇشى كېرەك. ئەگەر مۇساپىر بولسا، شۇ يۇرتتا 15 كۈندىن ئارتۇق ئىقامەت(تۇرۇش)نى نىيەت قىلغان بولۇشى كېرەك. ئەگەر ئىقامەتنى نىيەت قىلمىغان، 89 كىلومېتىردىن ئوشۇق مۇساپىدىكى يولنى ماڭغان مۇساپىر كىشى بولسا، ئۇنىڭغا جۇمە نامىزىنى چوقۇم ئادا قىلىش پەرز ئەمەس، ئەگەر شارائىتى يار بېرىپ جۇمە نامىزىنى ئوقۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسا، جۇمە نامىزى ئوقۇسا، ئوقۇغان نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، مۇساپىر كىشى بارغان ئورۇندا ئىقامەتنى نىيەت قىلسۇن ياكى نىيەت قىلمىسۇن، ئۇ جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن جامائەتنىڭ ئەڭ ئاز سان چەكلىمىسىگە قويۇلغان سان دائىرىسىگە كىرەلەيدۇ، شۇڭا، ئۇ ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە جامائەتتىكى ئۈچ كىشىنىڭ بىرسى بولالايدۇ.

5)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى بالاغەتكە يەتكەن بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى كىچىك، سەبىي بالىلارغا پەرز ئەمەس.

ئۆلىمالار ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان يۇقىرىقى تۆت شەرتكە پەيغەمبىرىمىزنىڭ: "جۇمە نامىزى ھەربىر مۇسۇلمان كىشىگە جامائەت بىلەن ئادا قىلىش ۋاجىپ، پەقەت تۆت خىلدىكى كىشىلەر بۇنىڭ سىرتىدا، ئۇلار: باشقىلارنىڭ ئىگىدارلىقىدىكى قۇل، ئايال كىشى، كىچىك بالا، كېسەل كىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت" دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرگەن.

6)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بولۇشى

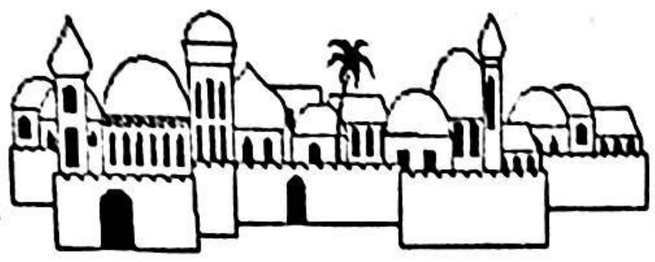
كېرەك. مەجنۇن، ساراڭلارغا جۇمە نامزىنى ئوقۇش پەرز ئەمەس.

ھەنەفىيلار يەنە جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق ھالدا دۇرۇس ئادا بولۇشى ئۈچۈن ئالتە شەرتنى ئوتتۇرىغا قويغان:

1) ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۇمە نامزى تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن، جۇمە ئوقۇلىدىغان ئورۇن مسسر(چوڭراق يۇرت ياكى ئاۋات جاي) بولۇشى كېرەك. ئۆلىمالار مسسر دەپ ئاتالغان چوڭراق يۇرتنىڭ دائىرىسى، دەرىجىسى، تەبىرى مەسىلىلىرىدە ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشلاردا بولغان. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ ئېيتىشىچە، "مسسر" دېگەن نامغا چۈشىدىغان چوڭراق يۇرت دېگىنىمىز شەرىئەت ئەھكاملىرى ئەمەلىي ئىجرا قىلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ ئەھكاملارنى ئىجرا قىلالايدىغان قازى، مۇفتىلىرى بار ئورۇننى كۆرسىتىدۇ. ئەمما ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۈف(ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن)لارنىڭ بەرگەن تەبىرىدە، "مسسر" دېگەن بىر يۇرت بولۇپ، ئۇ يۇرتتىكى جۇمە نامزى ئوقۇش گەدىنىگە چۈشكەن بارلىق جامائەتلەر شۇ يۇرتنىڭ ئەڭ چوڭ جامە مەسچىتىگە يىغىلىسا سىغىشماي قالىدىغان دەرىجىدىكى يۇرتتىن ئىبارەت. يەنە بەزىلەر "مسسر" دېگەن بۇ ئاتالغۇغا بىرقانچە خىل ئوخشاش بولمىغان تەبىرلەرنى بەرگەن. لېكىن بۇ تەبىرلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇۋاپىق دەپ قارالغىنى يۇقىرىدىكى ئىككى خىل چۈشەنچە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۈف(ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن رازى بولسۇن)نىڭ بەرگەن تەبىرى كۆپىنچە ئۆلىمالارنىڭ قارشىدا مەقبۇل بولغان ھەمدە ئالدىنقى تەبىرگە تايىنىۋېلىپ، بەزى كىشىلەرنىڭ جۇمە نامزىنى ئوقۇماي قېلىشىدىن ساقلىنىش ئېھتىياتى بىلەن كۆپ ھاللاردا كېيىنكى تەبىر بىلەن پەتۋا بېرىلگەن.

ھەنەفىيلەر جۇمە نامزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن مسسر بولۇشى كېرەك دەپ قويغان بۇ شەرتكە پەيغەمبىرىمىزنىڭ: "جۇمە نامزى ۋە تەشرىق كۈنلىرىدىكى تەكبىرلەر پەقەت چوڭ مسسردىلا ئوقۇلىدۇ"دېگەن ھەدىسىنى ھەمدە ئەبۇ شەيبەنىڭ ئوغلى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان: "جۇمە نامزى، تەشرىق كۈنلىرىدىكى تەكبىرلەر، روزا ھېيت نامزى، قۇربان ھېيت نامزى قاتارلىقلار پەقەت چوڭ بىر يۇرتتا ياكى چوڭ بىر شەھەردە ئوقۇلىدۇ"دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلغان.

2)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا، جۇمە نامزىغا ئىمام بولىدىغان كىشى سۇلتان(يۇرت باشلىقى) ياكى سۇلتان ئىجازەت بەرگەن ئالاھىدە نوپۇزلۇق كىشى بولۇشى كېرەك. چۈنكى مۇشۇنداق چوڭ، كەڭ كۆلەملىك دىنىي يىغىلىشقا ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىمالار، ئىمام ـ خاتىپلار ناھايىتى زور دەرىجىدە كۆپلەپ قاتنىشىدۇ. بۇ كەڭ كۆلەملىك زور دىنىي يىغىلىشتىكى جامائەتنىڭ ھەر خىل كىشىلەردىن تەركىب تاپقانلىقى، ئۇلارنىڭ سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى،

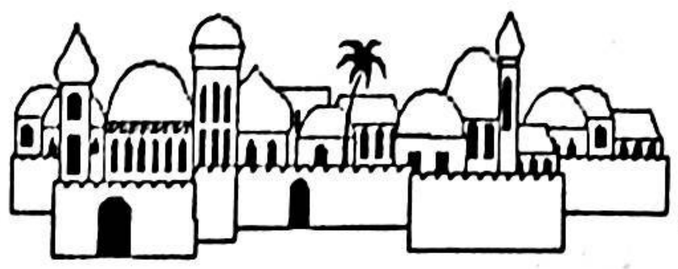

تونۇشلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىدەك ئالاھىدە ئېھتىياجى زور سەلتەنەتلىك، ئىقتىدارلىق، يۈقىرى سەۋىيىلىك بىر شەخسى كەڭ دىنىي ئىجتىمائىي بىلىملىرى بىلەن جامائەتكە خۇتبە سۆزلىشى، قايىل قىلارلىق ۋەز-نەسىھەت قىلىشى، ئۇلارغا داغ-دۇغا بىلەن يېتەكچىلىك قىلىپ، جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بېرىشى ناھايىتى زۆرۈر. يەنە بىر تەرەپتىن جۈمە نامىزىدەك مۇشۇنداق داغ-دۇغلىق ئۆتكۈزۈلىدىغان پائالىيەتكە ئالاھىدە بىر شەخسنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى بولمىسا، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشتىكى ھەر خىل كىشىلەردىن تەركىب تاپقان جامائەت ئىمامىنى تەيىنلەشتە بىردەك كۆزقاراشتا بولماي، ئىختىلاپ كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. شۇڭا ھەنەفىيلەر بىر يۇرت ئىچىدىكى ھەپتىلىك چوڭ پائالىيەتكە ئالاھىدە نوپۇزلۇق كىشىلەرنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەكلىكىنى بېكىتىپ، بۇنىڭغا ئۆلىمالار مەرفۇئىلۇق(بۇنى رەسۇلۇللاھ دېگەن بولۇشى مۇمكىن دېگەن ئىشەنچ) دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن بىر ھەدىسنى يەنى "تۆت ئىش يۇرت باشلىقلىرىغا تاپشۇرۇلىدۇ، ئۇلار: ئولجا تەقسىم قىلىش، ھۆكۈملەرنى ئىجرا قىلىش، زاكات مالى ئېلىش، جۈمە نامىزى ئوقۇش ئىشلىرىدىن ئىبارەت"دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلغان. شۇڭا بۇ ھەدىستىن ئىمام سۇلتان بولۇشى ياكى ئۇنىڭ مۇئاۋىنى بولۇشى، ئەگەر ئۇلار ئىمام بولمىسا، سالاھىيىتى توشىدىغان كىشىلەرگە ئوچۇق-ئاشكارا ئىجازەت بېرىشى كېرەك، دېگەن ئۇقۇم ھاسىل بولىدۇ.

3)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن جۈمە ئوقۇلىدىغان ئورۇن جۈمە گەدىنىگە چۈشكەن بارلىق مۇسۇلمانلارغا ئوچۇق بولۇشى كېرەك. كىشىلەرنىڭ يىغىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان سەۋەبسىز ئىشلار بولماسلىقى كېرەك. شۇڭا ئىمام ئاخۇنۇم چوڭ بىر قورۇنىڭ ئىچىدە دەرۋازىسىنى تاقۇۋېلىپ، ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى، خىزمەتچىلىرىنى يىغىپ جۈمە نامىزى ئوقۇسا، ئوقۇغان نامىزى دۇرۇس ئەمەس دېيىلىدۇ. ئەگەر جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتنىڭ ئىشكى ئەركىن قويۇۋېتىلگەندە، مەسچىت ئىچىدىكى جامائەتكە كۆتۈلمىگەن ۋەقەلەر كېلىپ چىقىش ئېھتىماللىقى بولسا، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق تەدبىر قوللانسا بولىدۇ.

4) ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن جامائەت بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتنى بارلىق ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا قويغان، لېكىن ئۇلارمۇ بۇ جامائەتنىڭ سانى قانچىگە يەتكەندە توشىدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە ئوخشاش بولمىغان قاراشلاردا بولغان.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ قارىشىدا، ئىمامدىن باشقا ئۈچ كىشى بولۇشى كېرەك. چۈنكى جامائەتنىڭ لۇغەت مەنىسى "كۆپچىلىك" دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ، ھەرقانداق بىر ئىسىمنىڭ كۆپلۈكى

ئۇنىڭ سانى ئۇچكە يەتكەندە توشىدۇ. ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۇف(ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن رازى بولسۇن)نىڭ قارىشىچە، ئىمام بىلەن قوشۇلۇپ ئۇچ كىشى بولسا جامائەتنىڭ سانى توشىدۇ دېيىلگەن. مەيلى ئىمامدىن باشقا ئۇچ كىشى بولسۇن، ياكى ئىمام بىلەن قوشۇلۇپ ئۇچ كىشى بولسۇن، بارلىق ھەنەفىيلەر بۇ ئۇچ سانىنى ئۆزرەسى بار كىسەلچان، قۇل ياكى مۇساپىرلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن توشقۇزسىمۇ جۇمەنىڭ دۇرۇس ئادا بولۇشىغا قويۇلغان جامائەتنىڭ شەرتى توشىدۇ، دەپ قارايدۇ.

5)جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس بولۇشى ئۇچۇن بۇ نامازئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىنىشى كېرەك. ھەنەفىيلارنىڭ قارىشىدا جۇمە نامزىنىڭ ۋاقتى پېشىن ۋاقتى بولۇپ، ئۇلار بۇنىڭغا سەلمە ئىبنى ئەكۋەنىڭ:"بىز رەسۇلۇللاھ بىلەن كۇن قايرىلغاندا جۇمە نامزى ئوقۇيدىغان" دېگەن رىۋايىتى بىلەن ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ:"رەسۇلۇللاھ كۇن قايرىلغان ۋاقىتتا جۇمە نامزى ئوقۇيدىغان" دېگەن ھەدىسىنى دەلىل كەلتۇرگەن ھەمدە بۇ كۆزقاراشنى شافئىلار بىرەك قوللىغان.

جۇمە نامزىنىڭ ۋاقتى مەسلىسىدە يەنە بەزى مەزھەپلەرنىڭ باشقىچە كۆزقاراشلىرى بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئىسلام دۇنياسىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا جۇمە نامزى پېشىن ۋاقتىدا ئوقۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

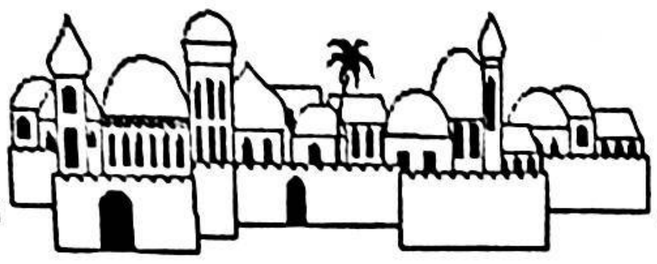
6)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا، جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا بولۇشى ئۇچۇن جۇمە نامزىنىڭ خۇتبىسى(نۇتۇق)نى سۆزلەش كېرەك.

جۇمە كۇنىدە جۇمە نامزىدىن بۇرۇن خۇتبە سۆزلەش بارلىق مۇسۇلمانلار ئاممىسغا قىلىنىدىغان كەڭ دائىرىدىكى ھەپتىلىك تەلىم ـ تەربىيە بولۇپ، بۇ جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۇچۇن ھازىرلىنىشقا تېگىشلىك شەرتلەرنىڭ بىرى. ئاللاھ تائالا بىزگە «قۇرئان كەرىم»دە جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشنىڭ جۇمە نامزىنىڭ بىر تەركىبى قىسمى ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاش جۇمە نامزى ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن ۋاجىپ ئىش ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە جاكارلاپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۇنى جۇمە نامزىغا ئەزان ئېيتىلسا ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئالدىراپ بېرىڭلار.

ـــــسۇرە«جۇمۇئە» (62 ـ سۇرە) 9 ـ ئايەت

بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتتىكى "ئاللاھنى ياد ئېتىشكە" دېگەن سۆزنى "جۇمە نامزىنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامزىنى ئادا قىلىشقا" دەپ تەپسىر قىلغان. بۇ خىل تەپسىرنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان: "جۇمە نامزى ئۇنىڭدىن بۇرۇن خۇتبە كەلگەنلىكى ئۇچۇن قىسقا بولغان"دېگەن ھەدىس بۇنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئۇنىڭ

ئۇستىگە پەيغەمبىرىمىز ئۆمىرىدە بىر قېتىممۇ خۇتبە ئوقۇمايلا تۇرۇپ جۇمە نامىزى ئوقۇپ باققان ئەمەس. شۇڭا بارلىق ئۆلىمالار جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم نامازدىن بۇرۇن خۇتبە ئوقۇلۇشى شەرت دەپ بىرەك قاراشقا كەلگەن.

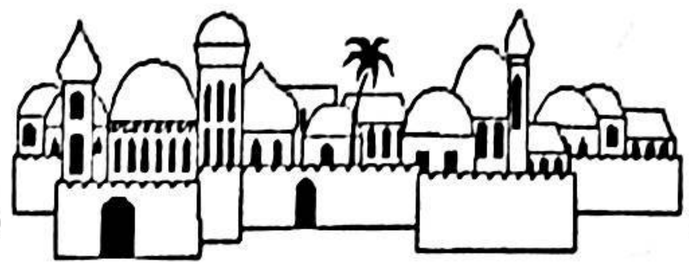
ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا جۇمە خۇتبىسىنىڭ بىر رۇكنى بولۇپ، ئۇ ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زىكرىلەردىن ئىبارەت. ئەمما خۇتبىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن قويۇلغان شەرتلىرى ئالتە بولۇپ، ئۇلار:

خۇتبە نامازدىن بۇرۇن بولۇشى؛ خۇتبە ئوقۇش نىيەت قىلىنىشى؛ خۇتبە ئۆز ۋاقتىدا سۆزلىنىشى؛ خۇتبە سۆزلىگەندە ئەك ئاز دېگەندە جۇمە نامىزى گەدىنىگە پەرز بولغان كىشىدىن بىرسى بولۇشى؛ خۇتبە سۆزلەش جەريانىدا ئارىلىق ئۇزۇپ قويۇلماسلىقى؛ خۇتبە جامائەت ئاڭلىغۇدەك ھالدا جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىنىشى كېرەك.

جۇمە خۇتبىسىنىڭ بىرقانچە سۇننەتلىرى بولۇپ، بۇ سۇننەتلەرنىڭ بىر قىسمى خۇتبە ئوقۇيدىغان ئىمامغا مۇناسىۋەتلىك، يەنە بىر قىسمى ئوقۇلىدىغان خۇتبىگە مۇناسىۋەتلىك. بۇ سۇننەتلەر:

خۇتبە سۆزلەيدىغان كىشى تاھارەت بىلەن بولۇشى؛ خۇتبە سۆزلەشتىن بۇرۇن مۇنبەردە ئولتۇرۇشى؛ خۇتبىنى ئۆرە تۇرۇپ سۆزلىشى؛ خۇتبە سۆزلىگەندە ھاسىغا ياكى بىرەر تاياقچىغا تايىنىۋېلىشى؛ خۇتبىنى جامائەتكە يۈزمۈيۈز تۇرۇپ سۆزلىشى؛ ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا بىرئاز ۋاقىت ئولتۇرۇشى؛ بىرىنچى خۇتبىدە "ئەئۇزۇ"نى ئىچكى ئاۋازدا باشلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملارنى، ئايەت ـ ھەدىسىلەرنى، جامائەتكە قىلىدىغان ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى ئوقۇشى؛ ئىككىنچى خۇتبىنى جاراڭلىق ئاۋازدا ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملار بىلەن باشلاپ، ئاخىردا بارلىق ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلار ئۈچۈن دۇئا قىلىشى كېرەك.

بۇ خۇتبىنىڭ جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن شەرت ئىكەنلىكىدە بارلىق ئۆلىمالار ئوخشاش قاراشتا. شۇڭا بۇ يەردە خۇتبىنىڭ رۇكنى، شەرتى، سۇننىتى دېگەن مەسىلىلەردە باشقا ئۆلىمالارنىڭ كۆزقاراشلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلمايمىز. بۇنىڭ ئىچىدە بىز ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك بولغىنى، جۇمەنىڭ خۇتبىسىنى چوقۇم ئەرەب تىلىدا ئوقۇش كېرەكمۇ ياكى جۇمە ئوقۇيدىغان جامائەت چۈشىنىدىغان بىر تىلدا سۆزلەش كېرەكمۇ؟ دېگەن مەسىلە. بۇ مەسىلىگە ھەنەفىيلەر ناھايىتى قىسقىلا جاۋاب بەرگەن بولۇپ: خۇتبە ئوقۇيدىغان ئىمام خۇتبە ئوقۇلىدىغان ئورۇندىكى جامائەتنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ، ئۇلارنىڭ شارائىتى قايسى تىلدا خۇتبە سۆزلەشنى تەقەززا قىلسا، شۇ تىلدا سۆزلىسە بولىدۇ. ھەنەفىيلەر بۇ كۆزقارىشىغا سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "بىز

پەيغەمبەرلەر جامائەسى، كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ چۈشىنىش ئىقتىدارىغا قاراپ خىتاب قىلمىز" دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرگەن. بۇ ھەدىسنىڭ روھى مەنىسىدىن خۇتبە سۆزلىگەندىمۇ خۇتبە ئاڭلايدىغان جامائەتنىڭ چۈشىنىش ئەھۋالىغا قاراپ سۆزلەيدىغان تىلنى تاللىۋېلىش، كىشىلەر چۈشىنەلەيدىغان تىلدا خۇتبە سۆزلەش كېرەكلىكى چىقىپ تۇرىدۇ.

5.جۈمە نامىزى ۋە پېشىن نامىزى

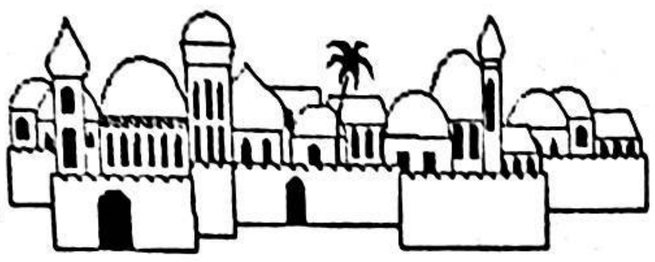
ئۆلىمالار جۈمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنىشىدىكى روھىي ماھىيەتكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق ئادا قىلىنىشى ھەم دۇرۇس بولۇشىغا يۇقىرىقى شەرتلەرنىڭ چوقۇم ھازىرلىنىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ ھەمدە بۇ شەرتلەر ھازىرلانمايۋاتقان ئۇقۇلغان جۈمە نامىزىدىن كېيىن پېشىن نامىزى ئۇقۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. يەنى ھەنەفىيلەر ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان جۈمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشىدىكى ئالتە شەرتنىڭ بىرەرسىنىڭ توشقان ياكى توشمىغانلىقىغا تولۇق ئىشەنچ قىلالمايدىغان بىر خىل شەك ھالىتى بولۇپ قالسا، ئۇ ۋاقىتدا جۈمە نامىزىدىن كېيىن ئېھتىياتەن پېشىن نامىزى ئوقۇش كېرەك دەپ قارايدۇ.

بۇ فىقھى مەسىلىلەردە ئېھتىياتى ھۆكۈم دەپ قارىلىدۇ. بۇنداق ھۆكۈملەر كىشىلەرنى ھەر خىل شەكلەردىن، بىر ئىشنى قىلىپ قويۇپ بولدىمىكىن - بولمىدىمىكىن دېگەن گۇمان، ئارىسالدىلاردىن خالىي قىلىدۇ ھەمدە تەپەككۇر قىلىشى پەقەت بەش سەزگۈ ئەزاسىغىلا تايىنىدىغان، ئىنسانلارچە كىچىك ئەقلى بىلەنلا بىر تەرەپلىمىلىك ھۆكۈملەرنى چىقىرىپ قويىدىغان كىشىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدىكى چوڭ جاۋابكارلىقلاردىن خالاس قىلىدۇ.

خۇلاسە

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە جامائەتنىڭ سانى، جۈمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشىلەر، جۈمە ئوقۇلىدىغان مەسچىت مەسىلىسىدە باشقا ئۆلىمالاردەك ئالاھىدە شەرتلەرنى قويمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ ئۇچ مەسىلىدىكى باشقا ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرنىڭ تولۇق ھازىرلىنىشىغا قۇلايلىق شارائىت ھازىرلاپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدە ئۇچ تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇلار:

1)جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن چوقۇم بىز چۈشەندۈرۈپ ئۆتكەن تەبىردىكى چوڭ، ئاۋات بىر يۇرت بولۇشى كېرەك. بۇنىڭدىن بىر يۇرتقا تەۋە مەھەللە - كەنتلەردىكى كىشىلەرنىڭ ئىمكانقەدەر شۇ يۇرتنىڭ مەركىزىگە يىغىلىشى كېرەك دېگەن ئۇقۇم ھاسىل بولىدۇ.

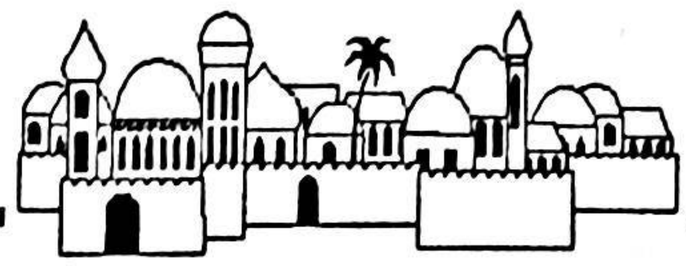

2)جۇمە نامىزىغا سۈلتان(يۇرت باشلىقى) ئىمام بولۇشى ياكى سۈلتان ئىجازەت بەرگەن كىشى ئىمام بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتتىن بىر يۇرتتا ئالاھىدە بىر چوڭ دىنىي پائالىيەت بولىدىغانلىقىنى، بۇ پائالىيەتنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىمكانقەدەر بىرلا جايغا يىغىلىپ، ئۇنى شۇ يۇرتنىڭ باشلىقى باشقۇرۇشى كېرەكلىكىنى، ئەگەر ئورۇن كىچىك بولۇپ بىر جايغا يىغىلىش ئىمكانىيىتى بولمىسا، يۇرت باشلىقىنىڭ بىرقانچە ئورۇندا جۇمە نامىزى ئوقۇشقا ئىجازەت بېرىشى ھەمدە ئىمامىلارنى بېكىتىپ بېرىشى كېرەكلىكىنى چۈشىنۈۋالىمىز.

3)جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن جۇمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشىلەرگە ئوچۇق بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتتىن بىر يۇرت ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇنغا يىغىلىشى ئۈچۈن يول ئوچۇق بولۇشى كېرەك ئىكەنلىكىنى، بۇنداق بولمىسا، جۇمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنىشىدىكى ھەقىقىي مەقسەت ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى چۈشىنۈۋالىمىز.

ئەگەر سەلەفى ئۆلىمالىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا جۇمە نامىزى مەسىلىسىدە مۇشۇنداق تىرىشچانلىقلارنى قىلمىغاي، ھازىرقى زامانىدىكى بەزى ئۆلىمالىرىمىزغا ئوخشاش ئالدىراپ-تېنەپىلا ھۆكۈم چىقىرىپ قويغان بولسا ئىدى، بۇگۈنكى كۈندە مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر ھەپتىدە بىر كېلىدىغان ھەپتىلىك ئۇلۇغ بايرىمنى يوقىتىپ قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى، ھەتتا گەدىنىمىزگە پەرز بولغان جۇمە نامىزىنى جامائەت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆيلەردە ئوقۇپ ئولتۇرغان بولۇشىمىز مۇمكىنىدى.

دېمەك، بۇرۇنقى ئۆلىمالىرىمىزنىڭ ھەربىر مەسىلىگە چىقارغان ھۆكمى ياكى قويغان شەرتى ئۇلارنىڭ ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى مۇشۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويلىنىش، تەپەككۇر قىلىش، تەھلىل قېلىش، ئىستىنبات قىلىش(ئايەت، ھەدىسلەردىن ھۆكۈملەرنى چىقىرىش) ئىشلىرى بىلەن ئۆتكۈزۈپ ياشىغان ئىلمىي ھاياتىنىڭ قىممەتلىك نەتىجىسى. ئۇلار ئىسلام دىنى بىلىملىرىنى ئۆگىنىش، ئۆگىتىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلىپ، ئىسلام دىنىمىز ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى(پەرۋەردىگارىمىز ئۇلاردىن رازى بولسۇن).

جۇمە نامىزى ۋە جۇمە خۇتبىسى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد، مۇھەممەد مۇسا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

1. جۇمەنىڭ سۆز مەنىسى نېمە؟

ج: جۇمە ئەرەبچە سۆز بولۇپ، "يىغىلىش، ئۈيۈشۈش، بىرلىشىش، جەملىنىش" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

2. جۇمەنىڭ شەرئىەتتىكى ئىستېمال مەنىسى نېمە؟

ج: ھەر ھەپتىنىڭ جۇمە كۈنى پېشىن نامىزى ۋاقتىدا، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى ھازىرلانغان كىشىلەرنىڭ ئىمامنىڭ باشلامچىلىقى، يېتەكلىشى ئاستىدا بىر ئورۇنغا يىغىلىپ نامازغا ئوقۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

3. جۇمە نامىزى قاچان، قەيەردە پەرز قىلىنغان؟

ج: جۇمە نامىزى رەسۇلۇللاھ مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلىشتىن بۇرۇن مەككە مۇكەررەمەدە پەرز قىلىنغان.

4. جۇمە نامىزىنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: جۇمە نامىزى پەرز ئەين(ھەر بىر مۇسۇلمان ئۆزى قىلمىسا ئادا تاپمايدىغان پەرز) بولۇپ، تۆۋەندىكى ئايەت بىلەن ئىسپاتلانغان.

ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

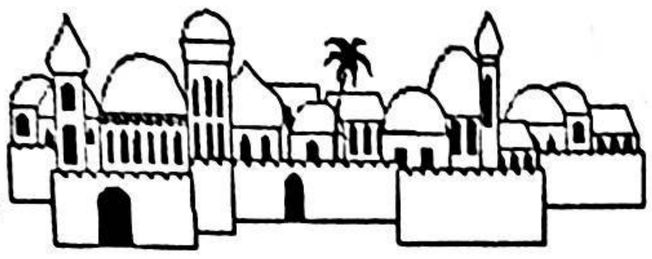
ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۈنى جۇمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا)ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم-سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ـــــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

5. جۇمە كۈنىنىڭ پەزىلىتى قانداق؟

ج: جۇمە كۈنى دۇنيا كۈنلىرى ئىچىدىكى ئەڭ پەزىلەتلىك ۋە ئۈلۈغ كۈن بولۇپ، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۇمە كۈنى كۈنلەرنىڭ كاتتىسى ۋە ئەڭ ئەۋزىلى، ئۇ ئاللاھنىڭ نەزىرىدە روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كۈنىدىنمۇ ئۈلۈغدۇر" (بەيھەقى توپلىغان).

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇياش چىققان كۈنلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى جۇمە كۈنى بولۇپ، شۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، شۇ كۈندە جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن، شۇ كۈندە جەننەتتىن

چىقىرىلغان. شۇ كۈنده قىيامەت بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

6. جۈمه نامىزىنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى ھېكمەت نېمە؟

ج: جۈمه نامىزى جۈمه نامىزىنى ئادا قىلىشقا شەرتى ھازىرلانغان مۇسۇلمانلارنى ھەر ھەپتىده بىر قېتىم بىر ئورۇنغا يىغىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەنپەئەتىگە ئالاقىدار بولغان ۋە ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا يارىمى بولىدىغان بىر قىسىم مەسىلىلەر ئۈستىده توختىلىپ تەلىم بېرىش، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن چەكلەش، مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا باراۋەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش، ئۇلارنى ئۆزئارا دوستلاشتۇرۇش ۋە تونۇشتۇرۇش، بىرلىكتە دۇئا قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىنى تىلەش مەقسىتىده يولغا قويۇلغان.

7. جۈمه نامىزىنىڭ پەرز بولۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

ج: 1) ئەر كىشى بولۇش(ئايالغا پەرز ئەمەس)؛ 2) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش(سەبىي بالىغا پەرز ئەمەس)؛ 3) تېنى ساغلام بولۇش(قارىغۇ، پالەچ ۋە كېسەل كىشىلەرگە پەرز ئەمەس)؛ 4) ئەركىن، ھۆر ئادەم بولۇش(قۇللارغا پەرز ئەمەس)؛ 5) يۇرتىدا مۇقىم تۇرغان كىشى بولۇش (مۇساپىر كىشىلەرگە پەرز ئەمەس).

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "جۈمه نامىزى ئايال، سەبىي بالا، قۇل ۋە كېسەل كىشىلەردىن باشقا بارلىق مۇسۇلمانلارغا پەرزدۇر" دېگەن (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

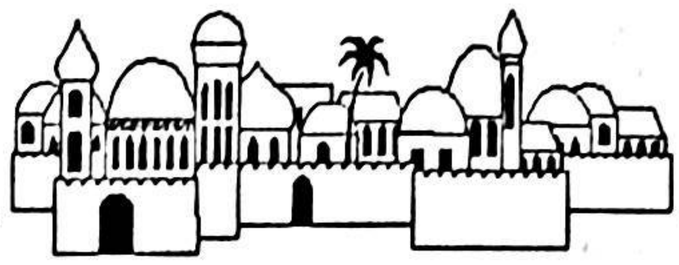
ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۈمه نامىزى مۇساپىرغا پەرز ئەمەس" (دارىقۇتنى توپلىغان).

8. جۈمه نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇش شەرتى قايسىلار؟

ج: 1) كىشىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت، شەھەر، بازار بولۇشى؛ 2) نامازغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان دىنىي باشلامچى ياكى ئىمام بولۇشى؛ 3) نامازدىن بۇرۇن خۇتبە ئوقۇلۇشى(ۋەز ئېيتىلىشى)؛ 4) جامائەت بولۇش، يەنى ئەڭ ئاز دېگەنده ئۈچ ئادەم بولۇشى؛ 5) پېشىن نامىزى بىلەن ئوخشاش ۋاقىتتا ئوقۇلۇشى لازىم.

9. جۈمه كۈنى سەپەر قىلىش دۇرۇسمۇ؟

ج: جۈمه كۈنى سەپەر قىلىشتا فىقھى ئۆلىمالىرىنىڭ كۆزقارىشى ئىككى خىل بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا ئاسانلىق يارىتىش، ئېغىرچىلىق سالماسلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ھەنەفىي ۋە مالىكى مەزھىپىده پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتى كىرىشتىن بۇرۇن شەھەر دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلىسە، سەپەر قىلسا گۇناھ بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمما

كۈن قايرىلغاندىن كېيىن، جۈمە نامىزى ئوقۇشتىن بۇرۇن سەپەر قىلىشنى مەكروھ دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇلارنىڭ دەلىلى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: "جۈمە سەپەر قىلىشتىن چەكلىمەيدۇ" دېگەن سۆزىدۇر. («دۇررۇلمۇختار»)

10. جۈمە خۇتبىسىنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: فىقھى ئۆلىمالىرى خۇتبە ئوقۇشنىڭ جۈمەدە شەرت ئىكەنلىكىگە، جۈمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىز جايىز بولمايدىغانلىقىغا بىرلىككە كەلگەن. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ ئەززە ۋە جەللىنىڭ:

ئاللاھنى ياد ئېتىشكە(يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار.

ـــــسۈرە«جۈمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

دېگەن سۆزى بولۇپ، بۇ ئايەتتىكى "ياد ئېتىش" تىن مەقسەت خۇتبىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خۇتبىسىز جۈمە ئوقۇمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن قانداق نامازنى ئوقۇسام شۇنداق نامازنى ئوقۇڭلار" دېگەن (بەيھەقى توپلىغان).

11. خۇتبىنىڭ رۇكنىسى(ئىچكى شەرتى) قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ رۇكنىسى بىر بولۇپ، "ئەلھەمدۇلىللاھى، سۇبھەنەللاھى، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" غا ئوخشاش قىسقا ئىبارىلەر بىلەن بولسىمۇ ئاللاھنى ياد ئېتىش. بۇنىڭ ئاساسى:

1) ئاللاھ تائالانىڭ سۈرە«جۈمۇئە»دىكى: "ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئالدىراپ بېرىڭلار" دېگەن سۆزىدىكى "ئاللاھنى ياد ئېتىش" بىلەن ئىرادە قىلىنغان مەقسەت تەپسىرشۇناسلارنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن خۇتبە دەپ قارالغان. ئايەتتە ئاز-كۆپىنى ئايرىماستىن "زىكرى" ئىبارىسى كەلتۈرۈلگەن.

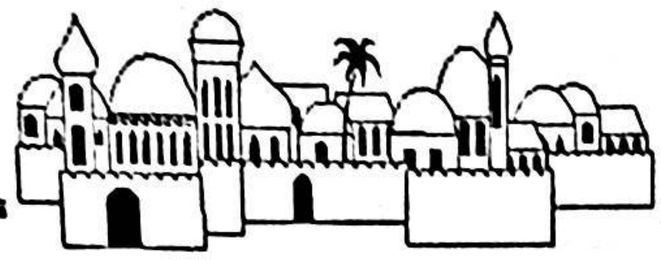
2) ھەزرىتى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە ئولتۇرۇپ تۇنجى جۈمە ئوقۇغاندا، مۇنبەرگە چىقىپ، "ئەلھەمدۇلىللاھ" دەپلا تۇرۇپ قېلىپ، باشقا سۆز دېمىگەن. ئۇ مۇنبەردىن چۈشۈپ ناماز ئوقۇغان. شۇ چاغدا ئۆلىما ساھابىلارنىڭ بىرەرسىمۇ بۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرمىگەن («ھىدايە»دىن ئېلىندى).

12. خۇتبىنىڭ تاشقى شەرتلىرى قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ تاشقى شەرتلىرى ھەنەفي مەزھىپىدىكىلەرنىڭ قارىشىدا بەش تۈرلۈك: 1) جۈمە نامازى ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن بولۇش؛ 2) ۋەز ئېيتىش مەقسىتى بىلەن بولۇش؛ 3) ئۆز ۋاقتىدا بولۇش؛ 4) جۈمە ئوقۇشى دۇرۇس بولىدىغان كىشىلەردىن بىرەرسى بولسىمۇ ئاڭلاش؛ 5) نامىز بىلەن خۇتبىنىڭ ئارىسىنى يۇيۇنۇش، غىزالىنىشقا ئوخشاش يات ئىشلار بىلەن ئايرىماسلىق.

13. خۇتبىنىڭ سۇننەتلىرى قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ سۇننەتلىرى 15:

1) خاتىپ خۇتبە ئوقۇشتىن بۇرۇن ئولتۇرۇش، ئاندىن مۇئەززىن ئەزان ئېيتىش، ئاندىن خاتىپ خۇتبە ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇش. ئابدۇللا ئىبنى ئۈمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى خۇتبە ئوقۇيتتى، ئۇ مۇنبەرگە چىققاندا مۇئەززىن ئەزانىدىن پاراغ بولغانغا قەدەر ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ بىرىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى، ئاندىن ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى" (بەيھەقى توپلىغان).

2) خۇتبىنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش. جابىر ئىبنى سەمۇرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "رەسۇلۇللاھ ئۆرە تۇرغان ھالەتتە خۇتبە ئوقۇيتتى، ئاندىن ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆرە تۇرغان ھالەتتە ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى" دېگەن (مۇسلىم توپلىغان).

3) تاھارەت بىلەن ئوقۇش. بۇنىڭ سۈننەت بولۇشىدىكى سەۋەب، خۇتبە نامازمۇ ئەمەس، نامازنىڭ بىر بۆلىكىمۇ ئەمەس، لېكىن ئۇ ساۋاب جەھەتتە نامازنىڭ بىر بۆلىكىگە ئوخشاش.

4) ئەۋرەتنى يېپىش.

5) خۇتبىنى مۇنبەر ئۈستىدە ئوقۇش. مۇنبەر مېھرابنىڭ ئوڭ تەرىپىدە بولۇش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىمۇ شۇنداق قويۇلغان ئىدى. مۇنبەر بولماي قالسا ئېگىز ئورۇندا تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ شۇنداق قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرى ئولتۇرىدىغان بالدىقىدىن باشقا ئۈچ بالداقلىق ئىدى.

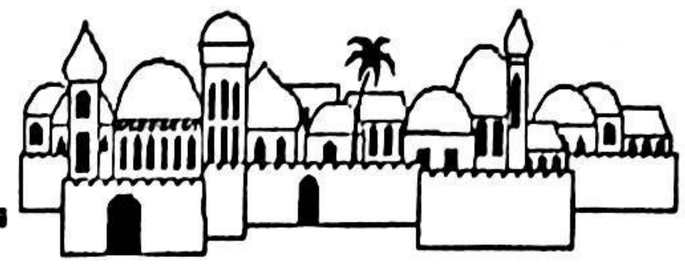
6) خاتىپ ئوڭ ـ سول تەرەپكە قارىماستىن، جامائەتكە يۈزلىنىپ ئالدىنى قىلىش.

بۇ ھەقتە ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "رەسۇلۇللاھ مۇنبەرگە چىقسا ئۇنىڭغا تىكلىپ قاراپ تۇراتتۇق" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان).

7) مۇنبەرگە چىققاندا كىشىلەرگە سالام قىلىش. بۇ ھەقتە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنبەرگە چىقسا سالام قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

8) ئاللاھقا ھەمدۇسانالارنى ئېيتىش، ئىككى شاھادەتنى ئوقۇش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت يوللاش، ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش، «قۇرئان كەرىم»دىن بىر ئايەت بولسىمۇ ئوقۇش.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە خۇتبىسىدە مۇنداق دەيتتى: "ئىنناەل ھەمدە لىللاھى، نەھمەدۇھۇ ۋە نەستەئىينۇھۇ، مەن يەھدىھىللاھۇ فەلا مۇزىللە لەھۇ، ۋەمەن

يۇزلىل فەلاھادىيە لەھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەن لا ئىلاھە ئىللەللالھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكە لەھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ ئەمما بەئدۇ (مەنسى: شۇبھىسىزكى، جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر، ئۇنى مەدھىيلەيمىز، ئۇنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىمىز، ئاللاھ ھىدايەتكە باشلىغان كىشىنى ئازدۇرۇۋەتكۈچى يوق، ئاللاھ ئازدۇرغان كىشىنى توغرا يولغا سالغۇچى يوق، گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، يەككە-يېكانە بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر. يەنە گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) ئۇنىڭ بەندىسىدۇر، بىزلەرگە ئەۋەتكەن ئەلچىسىدۇر. مەقسەتكە كەلسەك...)" (مۇسلىم توپلىغان).

9) ئىككى خۇتبە ئوقۇش، ئىككىنچى خۇتبە بىرىنچى خۇتبىدىن قىسقىراق بولۇش.

ئەممار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شۇبھىسىزكى، بىر كىشىنىڭ نامىزىنىڭ ئۇزۇن، خۇتبىسىنىڭ قىسقا بولۇشى ئۇنىڭ ئالىملىقىنىڭ بەلگىسى، شۇڭا نامازنى ئۇزۇن، خۇتبىنى قىسقىراق ئوقۇڭلار" (مۇسلىم توپلىغان).

10) ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا ئۇچ ئايەت مىقدارىدا ئولتۇرۇش.

جابىر ئىبنى سەمۇرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ھەقتە ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئىككى خۇتبە ئوقۇيتتى، ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا ئولتۇراتتى، خۇتبىسىدا قۇرئان ئوقۇيتتى ۋە كىشىلەرگە ۋەز-نەسىھەت قىلاتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

11) ئىككىنچى خۇتبىنىڭ ئەۋۋىلىدە ھەمدۇسانالارنى قايتا ئوقۇش. تۆۋەت خەلىپە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەمزە، ئابباس (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) دىن ئىبارەت ئىككى تاغىسىنى تىلغا ئېلىش.

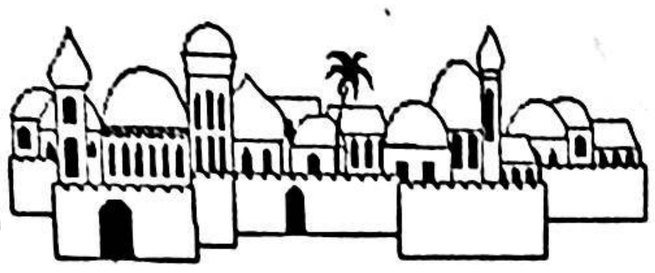
12) ئىككىنچى خۇتبىدە مۆمىن ئەر ۋە ئاياللارغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىش، دۇشمەنلەر ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىش، ھەر تۈرلۈك كېسەللەردىن سالامەت بولۇش ھەققىدە دۇئا قىلىش.

13) خاتىپ خۇتبە ئوقۇش جەريانىدا ھاسا دېگەندەك نەرسىلەرگە تايىنىپ تۇرۇش.

بۇ ھەقتە ھەكەم ئىبنى ھەزنى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئەلچى بولۇپ بارغان ۋاقتىمدا جۇمە نامىزىنى بىللە ئوقۇغانىدىم. رەسۇلۇللاھ قىلىچ ياكى ئوقيا ياكى ھاسىغا تايانغان ھالەتتە خۇتبە ئوقۇغانىدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

14) جامائەتكە خۇتبىنى ئاڭلىتىپ ئوقۇش.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبە ئوقۇسا ئىككى كۆزى قىزىرىپ كېتەتتى، غەزەپلەنگەن ھالەتتە ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ئوقۇيتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

15) خۇتبە ئاربىلقلىرىدا جامائەت شۇك ئولتۇرۇش.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۈمە كۈنى ئىمام خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا يېنىڭدىكى كىشىگە 'شۇك تۇر' دېسەڭ بىھۇدە ئىش قىلغان بولىسەن" (مۇسلىم توپلىغان).

14. خۇتبىدىكى مەكروھلار قايسىلار؟

ج: 1) خۇتبىنى ئۈزۈن ئوقۇش. بۇ ھەقتە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنىدە ۋەز-نەسىھەتنى ئۈزۈن قىلمايتتى، سۆزنى مەنىسى چوڭقۇر، قىسقا كەلىمىلەر بىلەنلا ئاخىرلاشتۇراتتى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

2) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان 15 تۈرلۈك سۈننەتنىڭ بىرەرسىنى تەرك ئېتىش.

3) خاتىپ خۇتبىدىن بۇرۇن مېھرابتا نامаз ئوقۇش.

15. خۇتبە ئاڭلىغۇچىلاردا مەكروھ سانىلىدىغان ئەمەللەر قايسىلار؟

ج: 1) يېيىش - ئىچىش (بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىدا بۇنداق قىلىش ھارام سانىلىدۇ).

2) ئۇششاق ھەربىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش.

3) خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان كەلىمىلەر بىلەن بولسىمۇ سۆز قىلىش.

4) تەسبىھ ئېيتىش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، دۇرۇت ئېيتىش.

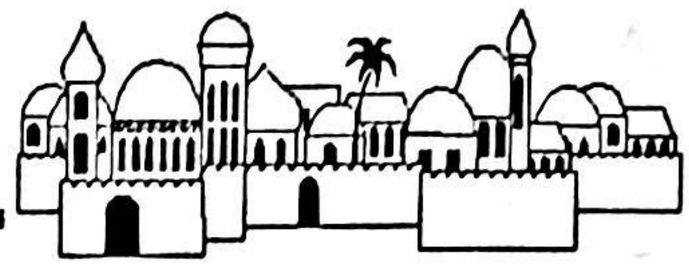
16. جۈمە نامىزىغا كەلگەن كىشى ئىمامنىڭ تەشەھھۇدتا ئولتۇرغان ياكى سەۋەنلىك سەجدىسى قىلىۋاتقان ھالىتىگە ئۇلگۈرسە قانداق قىلىدۇ؟

ج: بۇ خىل ئەھۋالدا ئىمامغا ئىقتىدا قىلىۋېرىپ، ئۇلگۈرەلمىگىنىنى تولۇقلاپ ئوقۇيدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "نامازغا تەكبىر ئېيتىلىپ قالسا، يۇگۇرمەي مېڭىپ كېلىڭلار، تەمكىنلىكنى لازىم تۇتۇڭلار، ئۇلگۈرگىنىنى ئوقۇڭلار، ئۇلگۈرەلمىگىنىڭلارنى تولۇقلىۋېلىڭلار" (بۇخارى توپلىغان).

17. جۈمە كۈنىدە ۋاجىپ ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تەمكىنلىك بىلەن مەسچىتكە مېڭىش. بۇ ھەقتە ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم-سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ـــــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

2) تۇنجى ئەزان ئېيتىلىشى بىلەنلا سودا ـ سېتىقنى تەرك ئېتىش، شۇنىڭدەك جۇمەگە بېرىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان بارلىق پائالىيەتلەرنى تاشلاش.

3) ئىمام مۇنبەرگە چىققاندا ناماز ئوقۇشنى ۋە سۆزلەشنى تەرك ئېتىش، خۇتبىنى بېرىلىپ تىڭشاش. ئىمام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت يوللاشنى بۇيرۇسا، يەنى:

ئى مۆمىنلەر! سىلەر پەيغەمبەرگە دۇرۇت ئېيتىڭلار ۋە ئامانلىق تىلەڭلار (چۈنكى رەسۇلۇللاھنىڭ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىكى ھەققى چوڭدۇر. ئۇ سىلەرنى گۇمراھلىقتىن ھدايەتكە، زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغۇچىدۇر).

ـــــسۇرە«ئەھزاب»(33 ـ سۇرە)، 56 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى تىلاۋەت قىلسا مەخپىي دۇرۇت يوللاش.

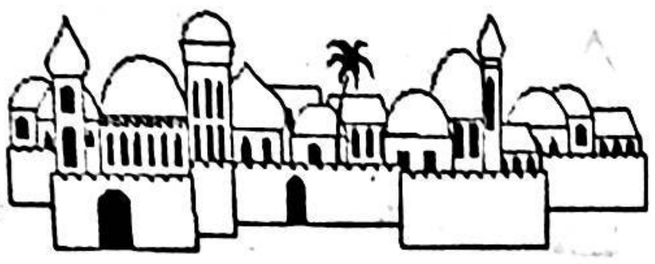
18. جۇمە كۈنىدە سۈننەت ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: غۇسلى قىلىش، مىسۋاك ۋە خۇشپۇراق بۇيۇملارنى ئىشلىتىش. بۇ ھەقتە سەلمان فارسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "جۇمە كۈنىدە كىشى يۇيۇنۇپ، ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشچە تازىلىنىپ، ئۆزىنى مايلاپ ياكى ئۆيىدىكى خۇشپۇراقتىن ئىستېمال قىلىپ، ئاندىن بېرىپ ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىنى قىستىماستىن، بەلگىلەنگەن نامازلارنى ئوقۇپ بولۇپ، ئىمام خۇتبە ئوقۇغىچە جىم تۇرسا، ئاللاھ ئۇنىڭ بۇ جۇمە بىلەن ئىككىنچى جۇمە ئارىلىقىدىكى گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

مەيلى پەرز ناماز بولسۇن، نەپلە ناماز بولسۇن، ھەممىسىدە مىسۋاك ئىشلىتىش ئوخشاش زۆرۇر. جۇمە نامىزى ئۈچۈن تاشقى ئەزالارنى تازىلاش، خۇشپۇراق نەرسىلەرنى چېچىش تەلەپ قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، زىكرى مۇناجات ئېيتىدىغان ئەزا ـــ ئېغىزنى تازىلاپ، ئېغىزنىڭ پەرىشتىلەرنى ۋە ئادەملەرنى سەسكەندۈرىدىغان بەتبۇيلۇقنى كەتكۈزۈش تېخىمۇ زۆرۈر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئۇممىتىمگە ئېغىرچىلىق تۇغدۇرۇپ قويماي دېمىسەم، ئۇلارنى ھەر بىر نامازدا مىسۋاك ئىشلىتىشكە بۇيرۇيتتۇم" (بۇخارى توپلىغان).

19. جۇمە كۈنى مۇستەھەب بولىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) سەدىقە ـ ئېھسانىنى كۆپ قىلىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ـ سالامنى كۆپ يوللاش. ئەۋس ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كۈنلىرىڭلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى جۇمە كۈنى بولۇپ، ئۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، شۇ

كۈندە قەبزى روھ قىلىنغان، شۇ كۈنى قىيامەت بولىدۇ، شۇڭا بۇ كۈندە ماڭا دۇرۇت ـ سالامنى كۆپ يوللاڭلار، سىلەرنىڭ دۇرۇتىڭلار ماڭا يېتىپ تۇرىدۇ" (نەسەئى توپلىغان).

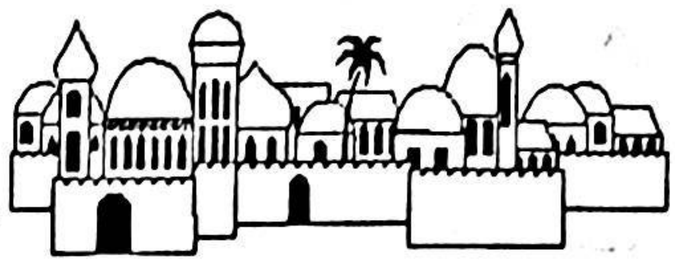
2) دۇئانى كۆپ قىلىش. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۇمە كۈنى ئۇستىدە توختىلىپ: "جۇمە كۈنىدە دۇئا ئىجابەت بولىدىغان بىر ۋاقىت بار. بىرەر مۇسۇلمان بەندە نامراز ئوقۇۋاتقان چاغدا شۇ ۋاقىتنى تېپىپ ئاللاھتىن بىرەر نەرسە تىلىسىلا، ئاللاھ ئۇنىڭ تىلىگىنىنى بەرمەي قويمايدۇ" دېگەن ۋە قولى بىلەن ئۇ ۋاقىتنىڭ قىسقىلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن (بۇخارى توپلىغان).

3) سۈرە «كەھف»نى قىرائەت قىلىش. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى جۇمە كۈنىدە سۈرە «كەھف»نى تىلاۋەت قىلسا، ئىككى جۇمەنىڭ ئارىسىدىكى كۈنلىرى نۇرغا توشىدۇ" (بەيھەقى توپلىغان).

4) تىرناق ئېلىش، بەدەندىكى مويلارنى تازىلاش، چاچ ـ ساقاللارنى ياستىش.

20. جۇمە نامىزىنى ئوقۇش قائىدىسى قانداق؟

ج: ئوقۇش قائىدىسى مۇنداق: جۇمەگە ئەزان چىققان ھامان كامىل تاھارەت ئېلىپ مەسچىتكە بېرىپ، ئالدى بىلەن ئىككى رەكەت تەھىييەتۇل مەسجىد (تحية المسجد)، يەنى مەسچىت نامىزى ئوقۇيمىز. ئاندىن جۇمەنىڭ تۆت رەكەت سۈننىتىنى ئوقۇيمىز، ئىمام ئەمرىمەرۇپ قىلغۇاتقان بولسا، پۈتۈن زېھنىمىزنى يىغىپ، بېرىلىپ ئاڭلايمىز، ئەگەر ئەمرىمەرۇپ قىلىنمىسا ئاللاھنى زىكرى قىلىپ ئولتۇرىمىز. خاتىپ مۇنبەرگە چىققاندا، ئىككىنچى ئەزان ئوقۇلىدۇ، ئاندىن خاتىپ خۇتبىنى باشلايدۇ. خۇتبە ئوقۇۋېتىپ ئوتتۇرىدا بىر ئولتۇرۇپ، ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيدۇ. ئوقۇلۇۋاتقان خۇتبىنى دىققەت بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىشىمىز كېرەك(خۇتبە ئوقۇغان خاتىپ ئىمكان قەدەر ئەرەبچە ئوقۇش بىلەن بىرگە ئۆز تىلىدا چۈشەندۈرۈپ بەرسە تېخىمۇ ئەۋزەل بولىدۇ). خۇتبە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تەكبىر ئوقۇلىدۇ، ئىمام جۇمەنىڭ ئىككى رەكەت پەرز نامىزىنى باشلايدۇ، جامائەت ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدۇ. ئىككى رەكەت پەرز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن تۆت رەكەت سۈننەت نامىزى ئوقۇيمىز. مەزھەپ ۋە كۆزقاراش پەرقى تۇپەيلى، ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلغان ئاساستا جۇمە نامىزىدىن كېيىن پېشىن نامىزى قوشۇپ ئوقۇلىدۇ.

ئىككى ھېيت نامىزى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد، مۇھەممەد مۇسا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

1. ھېيتنىڭ سۆز مەنىسى نېمە؟

ج: "ھېيت" (عيد) سۆزى ئەرەب تىلىدىكى "عاد يعود" پېئىلىنىڭ سۆز تومۇرى بولۇپ، لۇغەت مەنىسى "قايتىلانماق، تەكرارلانماق، قايتىدىن باشلانماق" دېگەنلىكتۇر. بۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىمىزغا "ھېيت" سۆزى بىلەن ئۆزلەشكەن.

2. ھېيتنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى نېمە؟

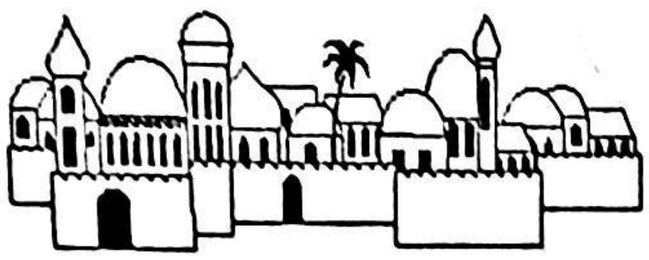
ج: ھەر يىلى مۇبارەك رامىزان روزىسى تاماملىنىپ شەۋۋال ئېيىنىڭ 1 ـ كۈنى، ھەج پائالىيەتلىرى ئاخىرلىشىپ، زۇلھەججە ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنى كۈن بىر يېكى ئىككى نەيزە مىقدارى ئۆرلىگەندە، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى ھازىرلانغان كىشىلەرنىڭ ئىمامنىڭ باشچىلىقىدا بىر يەرگە يىغىلىپ نامازئوقۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

3. نېمە ئۈچۈن بۇ كۈنلەرگە "ھېيت" دەپ ئىسىم قويۇلغان؟

ج: بۇنىڭدىكى سەۋەب، ھەر يىلنىڭ مۇشۇ كۈنلىرىدە رامىزان تاماملىنىدۇ، چەكلىمىلەر ئاخىرلىشىدۇ، سەدىقە ـ پىتىر تارقىتىلىدۇ؛ ھەج تاۋاپ ئاخىرلىشىدۇ، قۇربانلىق گۆشلىرى كەمبەغەللەرگە تارقىتىلىدۇ، دېمەك، بۇ كۈندە ئاللاھ تائالانىڭ تۈرلۈك نېمەتلىرى تەكرارلىنىدۇ، ياخشىلىق ۋە نېمەت قايتىلىنىدۇ.

4. ھېيت نامىزى قاچان، قەيەردە يولغا قويۇلغان؟

ج: ئىككى ھېيت نامىزى ھىجرىيىنىڭ 2 ـ يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە رەسمىي يولغا قويۇلغان. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلدى. شۇ ۋاقىتلاردا ئۇلار (يەنى مەدىنىلىكلەر) ئىككى كۈن بايرام قىلاتتى. رەسۇلۇللاھ ئۇلاردىن: 'بۇ قانداق بايرام؟' دەپ سورىۋىدى، ئۇلار: 'بۇ بىزنىڭ ئىسلامدىن ئىلگىرى تەبرىكلەيدىغان بايرام كۈنلىرىمىز' دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىلەرگە بۇ ئىككى كۈننىڭ ئورنىغا ئۇنىڭدىنمۇ ئەۋزەل ئىككى ھېيتنى بايرام قىلىپ بەردى. ئۇ بولسىمۇ قۇربان ھېيت ۋە روزا ھېيت كۈنىدۇر' دېدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

داۋۇد توپلىغان).

5. ھېيت نامزىنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى دەلىل نېمە؟

ج: ھېيت نامزى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف بىلەن يولغا قويۇلغان. ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن.

—— سۈرە«كەۋسەر»(108 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

مەشھۇر، مۆتىۋەر تەپسىرلەردە ئايەت كەرىمدىكى "پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن" غا "قۇربان ھېيت نامزىنى ئوقۇش"، "قۇربانلىق قىلغىن" غا "زەبھە قىلىش" دەپ تەپسىر بېرىلگەن.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت نامزىنى ئوقۇيتتى. نامаз ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خۇتبە سۆزلەيتتى"(بۇخارى توپلىغان).

6. ھېيت نامزىنىڭ فىقھى ھۆكمى نېمە؟

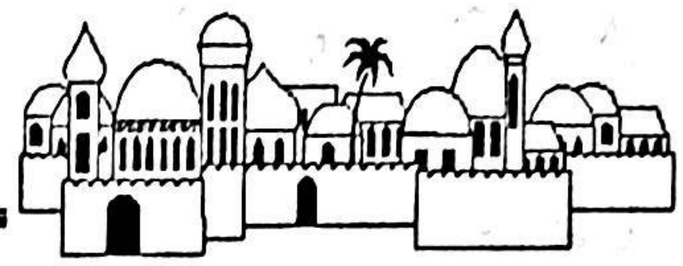
ج: ھېيت نامزى جۈمە نامزى پەرز بولغان كىشىلەرگە ۋاجىپ ئەمەل بولۇپ، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام بۇ ئىككى نامازنى داۋاملىق ئوقۇغان ۋە مۇسۇلمانلارنى ھېيت نامزىغا بېرىشقا ئەمر قىلغان. ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى ھېيت نامزىغا چىقاتتى. ئاۋۋال نامаз ئوقۇپ، ئاندىن كىشىلەر تەرەپكە يۈزلىنىپ ۋەز-نەسىھەت قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

7. ئىككى ھېيتنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى ھېكمەت نېمە؟

ج: 1) ھېيت نامزى جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامаз بولۇپ، مۇسۇلمانلار بىر ئىمامنىڭ ئارقىسىدا خۇددى پەرىشتىلەر ئۆز رەببى ئالدىدا سەپتە تۇرغاندەك مۇنتىزىم بولۇپ، باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق روھىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

2) مۇسۇلمانلار نامازدىن كېيىن ئىمامنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ دىنى ۋە دۇنياۋى مەنپەئەتلىرىگە ئالاقىدار مۇھىم كۆرسەتمىلەرنى چۈشىنىش بىلەن بىرگە سەدىقە-پىتىر ۋە قۇربانلىققا ئائىت ئەھكاملاردىن خەۋەردار بولىدۇ.

3) مۇسۇلمانلار ھېيت نامزى ئۈچۈن يىغىلىپ، بىر-بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، مۇبارەك ھېيتنى تەبرىكلىشىدۇ. بايلار ئاللاھ ئاتا قىلغان پۇل-مال-لىرىدىن پېقىر-مىسكىنلەر ئۈچۈن خەير-ئېھسان قىلىپ، قېرىنداشلىق، دوستلۇق روھىنى نامايان قىلىپ، ھېيت خۇشاللىقىدىن تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ.

4) مۇسۇلمانلار بۇ كۈنده بىر ئورۇنغا يىغىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر ئايلىق مۇبارەك رامىزان روزىسىنى ئاللاھنىڭ ئىنايىتى بىلەن تولۇق تامام قىلغانلىقىغا ھەمده ئاللاھنىڭ تەۋپىقى بىلەن مۇقەددەس ھەج مەۋسۇمىنىڭ تاماملانغانلىقىغا ناماز ئوقۇش ئارقىلىق مىننەتدارلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

5) مۇسۇلمانلار بۇ كۈنده ئۆزئارا ھېيتلىرىنى تەبرىكلىشىپ خۇشاللىقا چۆمدۇ. ئاۋۋال ئاتا - ئانىلىرى، ئۇستازلىرىنى، ئاندىن قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى يوقلاش، زىيارەت قىلىش ئارقىلىق، ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببەتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، سەممىي غەمخورلۇقنى يەتكۈزىدۇ. ئاداۋەتلىشىپ قالغانلار بۇ مۇبارەك كۈننىڭ ھۆرمىتى يۈزىسىدىن سالاملىشىپ، يارىشىپ قالىدۇ.

8. ھېيت نامىزىنىڭ ۋاجىپ بولۇشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

ج: 1) ئەر كىشى بولۇش (ئايالغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 2) ئاقىل بولۇش (ساراڭغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 3) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش (كىچىك بالىلارغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 4) تېنى ساغلام بولۇش (قارىغۇ، پالەچ ۋە كېسەل كىشىلەرگە ۋاجىپ ئەمەس)؛ 5) ئەركىن، ھۆر ئادەم بولۇش (قۇللارغا ۋاجىپ ئەمەس).

9. ھېيت نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇش شەرتى قايسىلار؟

ج: 1) كىشىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت، شەھەر، بازار بولۇش.

2) نامازغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان دىنىي باشلامچى ياكى ئىمام بولۇش.

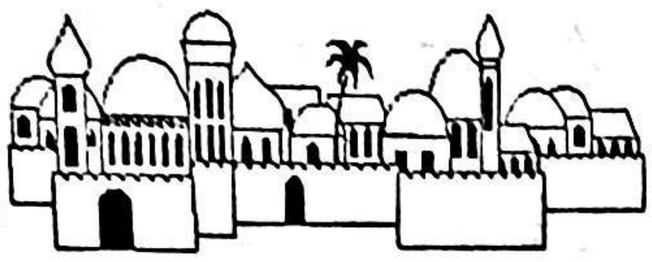
3) جامائەت بولۇش، يەنى ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ ئادەم بولۇش.

4) كۈن چىقىپ بىر ياكى ئىككى نەيزە مىقدارى بولغاندىن كېيىن ئوقۇلۇشى لازىم.

10. ھېيت كۈندىكى سۈننەت ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) روزا ھېيت كۈنىده ھېيت نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئۈچ تال خورما ياكى تاتلىق يېمەكلىكلەردىن ناشتا قىلىش سۈننەت. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت كۈنىده بىر نەچچە تال خورما يېمەي تۇرۇپ نامازغا چىقمايتتى" (بۇخارى توپلىغان). قۇربان ھېيت كۈنىده نامىزنى ئوقۇپ بولۇپ، قۇربانلىق مېلىنىڭ گۆشى بىلەن ناشتا قىلىش سۈننەت. بۇرەيده رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دىيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ناشتا قىلماي تۇرۇپ روزا ھېيت نامىزىغا چىقمايتتى. قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇماي تۇرۇپ ناشتا قىلمايتتى" (تىرمىزى توپلىغان).

2) جامائەتنىڭ، بولۇپمۇ ئىمامنىڭ نامازغا غۇسلى قىلىپ چىقىشى سۈننەت. ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ

مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت، قۇربان ھېيت ۋە ئەرەفات كۈنلىرىدە غۇسلى قىلاتتى"(ئىبنى ماجە توپلىغان).

3) نامازغا ئەڭ چىرايلىق، پاكىز كىيىملىرىنى كىيىپ چىقىش سۈننەت. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ئىككى ھېيت ۋە جۈمە كۈنىدە يەمەندىن كەلتۈرۈلگەن تونىنى كىيەتتى"(بەيھەقى توپلىغان).

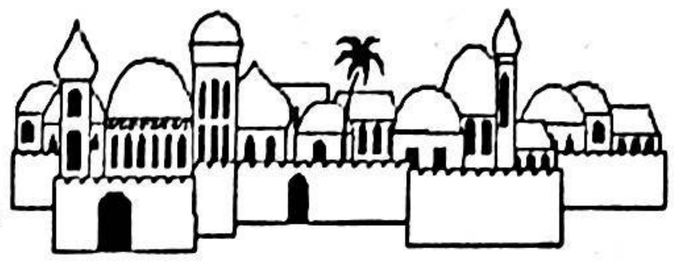
4) ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشىچە تازىلىنىپ، ئۆزىنى مايلاپ، ياكى ئۆيىدىكى خۇشپۇراقتىن ئىشلىتىش، بولۇپمۇ زىكرى ـ مۇناجات ئېيتىدىغان ئەزا ـــ ئېغىزنى تازىلاپ، مىسۋاك قىلىش سۈننەت. ئىبنى ساباق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، مەلۇم بىر جۈمە كۈنىدە رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئى مۇسۇلمانلار جامائىتى! شۇبھىسىزكى، بۇ ئاللاھ مۇسۇلمانلارغا بايرام قىلىپ بەرگەن كۈن. شۇڭا يۇيۇنۇپ، ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشىچە خۇشپۇراق ئىشلىتىپ، مىسۋاك قىلىپ چىقىڭلار" (ئىبنى مالىك توپلىغان).

5) ھېيت كۈنلىرىدە ئۆچراشقان بارلىق مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا "ئايىمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن، ھېيتىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن" دېگەنگە ئوخشاش مۇبارەكلەش ئىبارىلىرى بىلەن ياخشى تىلەك ۋە خۇشاللىقلىرىنى ئىزھار قىلىش سۈننەت. ھەبىب ئىبنى ئۆمەر ئەنسارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "دادام ماڭا ھەدىس سۆزلەپ مۇنداق دېگەنىدى: 'ھېيت كۈنىدە ۋاسىلە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۇچرىشىپ: تقبل الله منا و منك (تەقەببەلەللاھۇ مىننا ۋە مىنكە. مەنىسى: ئاللاھ ھەممىزنىڭ ئىبادەتلىرىنى قوبۇل قىلسۇن) دېگەنىدىم، ئۇمۇ شۇنداق جاۋاب قايتۇردى". (« مەجمەئۇز زاۋائىد» 2 ـ جىلد، 206 ـ بەت)

6) ھېيت كۈنلىرىدە سەدىقە ـ ئىھسانىنى كۆپ قىلىش، سەدىقە ـ پىتىر ۋاجىپ بولغان كىشىلەرنىڭ ھېيت نامىزىدىن بۇرۇن سەدىقە ـ پىتىرنى ئادا قىلىشى سۈننەت. ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى ھېيت نامىزىغا چىقىشتىن بۇرۇن سەدىقە ـ پىتىرنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇيتتى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

7) ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىنلىك بىلەن نامازغا بالدۇرراق، پىيادە بېرىش سۈننەت. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ:"ھېيت نامىزىغا پىيادە چىقىشىڭ سۈننەتتىنىڭ جۈملىسىدىندۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

8) ھېيت نامىزى ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن ۋە ياكى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن

مەسچىتتە نەپلە ناماز ئوقۇماسلىق سۇننەت. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ:"رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام قۇربان ھېيت ياكى روزا ھېيت كۈندە ئىككى رەكئەت ھېيت نامىزىنى ئوقۇيتتى، ئۇنىڭ ئالدى-كەينىدە نەپلە ناماز ئوقۇمايتتى"(مۇسلىم توپلىغان). ئەمما ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نەپلە ناماز ئوقۇش مۇستەھەپ. ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام نامازگاھتىن قايتىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى"(«مۇستەدرەك»تىن).

9) مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيۇتىنى نامايان قىلىش ۋە قەدەمنىڭ كۆپلۈكى بىلەن ساۋابنى زىيادە قىلىش ئۈچۈن مەسچىتكە بېرىش يولى بىلەن قايتىش يولى باشقا-باشقا بولۇشى سۇننەت. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ھېيت كۈندە بېرىش يولى بىلەن قايتىش يولىنى باشقا-باشقا قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

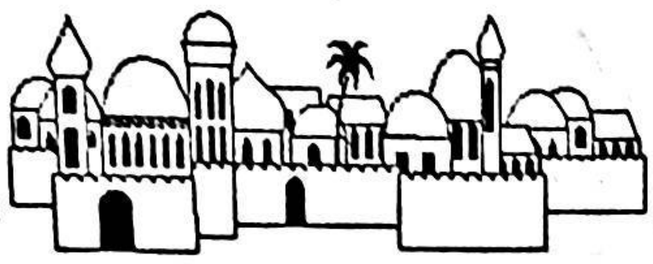
10) مۇسۇلمانلارنىڭ قۇربانلىقنى بالدۇرراق قىلىۋېلىشىغا شارائىت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن قۇربان ھېيت نامىزىنى بالدۇرراق ئوقۇش، سەدىقە-پىتىرنى ئادا قىلىۋېلىشى ئۈچۈن روزا ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرەك ئوقۇش مۇستەھەپ. ئەبۇ ھۇرەيرىس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام نەجراندىكى ئەمرى ئەمر ئىبنى ھەزمگە مەكتۇپ يوللاپ مۇنداق دېگەن: "قۇربان ھېيت نامىزىغا ئالدىرىغىن، روزا ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرگىن، كىشىلەرگە ۋەز-نەسىھەت قىلغىن" («مىشكاتۇل مەسابىھ»تىن).

11. ھېيت نامىزى قانداق ۋاقىتتا ئوقۇلىدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقتى قۇياش كۆتۈرۈلۈپ نامار ئوقۇش جايىز بولغاندىن باشلاپ، ئاخىرقى ۋاقتلىرى قۇياش قايرىلغۇچىلىك بولىدۇ. ئەگەر كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ئوقۇلسا شەرىئەتتە چەكلەنگەن ۋاقىتتا ئوقۇلغان نامار ھېسابلىنىدۇ.

12. ھېيت نامىزىدا خۇتبە ئوقۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟ قاچان ئوقۇلىدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىدا خۇتبە ئوقۇش سۇننەت بولۇپ، نامازدىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر ۋە ھەزرىتى ئوسمان (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم ئەجمەئىنلەر) خۇتبىدىن بۇرۇن ھېيت نامار ئوقۇيتتى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). روزا ھېيىت خۇتبىسىدا سەدىقە-پىترگە ئالاقىدار مەسىلەر، قۇربان ھېيت خۇتبىسىدا قۇربانلىق قىلىش ۋە تەشرىق تەكبىرلىرىگە ئالاقىدار ھۆكۈملەرنىڭ سۆزلىنىشى مۇستەھەپ.

13. هېيت خۇتبىسىنى ئاڭلاشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: مەيلى جۈمە خۇتبىسى بولسۇن، ياكى ھېيت خۇتبىسى بولسۇن، ھەر قانداق خۇتبىنى بېرىلسېپ ئاڭلاش ئوخشاشلا ۋاجىپ.

14. ھېيت نامىزىدا قايسى سۈرىلەرنى ئوقۇش مۇستەھەپ؟

ج: ھېيت نامىزىدا سۈرە «ئەئلا» ۋە سۈرە «غاشىيە»لەرنى ئوقۇش مۇستەھەپ. نوئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئىككى ھېيت نامىزىدا ۋە جۈمە نامىزىدا 'سبح اسم ربك الأعلي' (سەببى ھېسمە رەببىكەل ئەئلا) ۋە 'ھل اتاك حديث الغاشية' (ھەل ئەتاكە ھەدىيسۇل غاشىيە) سۈرىلىرىنى ئوقۇيتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

15. ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى قازاسىنى قىلامدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى يالغۇز ھالەتتە قازاسىنى قىلمايدۇ، بەلكى ئۆيىگە قايتىپ تۆت رەكئەت زۇھا نامىزى ئوقۇيدۇ. ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى (ئۆيىگە قايتقاندا) تۆت رەكئەت نامار ئوقۇسۇن" (تەبەرانى توپلىغان).

16. ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرۈش جايىزمۇ؟

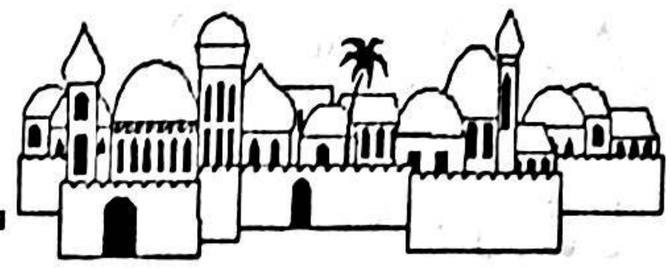
ج: ھېيت نامىزىنى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئاۋۋالقى كۈنىدە ئوقۇيالماي قالسا كېچىكتۈرۈپ ئوقۇش جايىز. روزا ھېيت نامىزىنى ئىككىنچى كۈنى ئوقۇسا بولىدۇ. ئۆزۈرلۈك بولسىمۇ ئىككىنچى كۈندىن كېيىن ئوقۇلمايدۇ. ئەمما قۇربان ھېيت نامىزىنى ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى كۈنلىرىگە تەخىر قىلىش جايىز. ئۈنگىدىن كېيىن ئوقۇلمايدۇ.

17. تەشرىق تەكبىرى دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ھۆكمىچۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى دېگىنىمىز، نامار ئوقۇغۇچىنىڭ ھەر قانداق پەرز نامازدىن كېيىن" الله اكبر الله اكبر لا إله إلا الله والله اكبر الله اكبر ولله الحمد " (ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ۋەلىللاھىل ھەمدۇ. مەنىسى: ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بارلىق مەدھىيىلەش ئاللاھقا خاستۇر) دېيىشتۇر.

تەشرىق تەكبىرى بارلىق بالاغەتكە يەتكەن ئەرلەرگە، مەيلى جامائەت بىلەن نامار ئوقۇسۇن ياكى يالغۇز نامار ئوقۇسۇن، مۇقىم ياكى مۇساپىر بولسۇن، ئوخشاشلا ۋاجىپ. بۇ ھەقتە ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بۇيرۇق قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

ساناقلىق كۈنلەردە (يەنى تەشرىق كۈنلىرىدە) ئاللاھنى ياد ئېتىڭلار

(يەنى نامازلىرىڭلارنىڭ ئاخىردا تەكبىر ئېيتىڭلار).

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 203 ـ ئايەت

18. تەشرىق تەكبىرى قاچان باشلىنىپ، قاچان ئاخىرلىشىدۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى زۈلھەججىنىڭ 9 ـ كۈنى يەنى ئەرەفات كۈنى(ھارپا كۈنى)نىڭ بامدات نامىزىدىن كېيىن باشلىنىپ، تەشرىق كۈنلىرىنىڭ ئاخىرى (ھېيتنىڭ 4 ـ كۈنى) دېگەر نامىزدىن كېيىن ئوقۇلۇش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ، يەنى جەمئىي 23 نامازدا ئوقۇلىدۇ. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرەفات كۈنىنىڭ بامدات نامىزىدىن كېيىن ساھابىلارغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ: 'ئورنۇڭلاردا ئولتۇرۇڭلار' دەپ ئارقىدىنلا: 'ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ۋەلىللاھىل ھەمدۇ' دېگەنىدى. رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ئەرەفات كۈنىنىڭ بامدات نامىزىدىن تەشرىق كۈنلىرىنىڭ ئاخىرى دېگەر نامىزىغىچىلىك تەكبىر ئېيتاتتى" (داريقۇتنى توپلىغان).

19. قۇربان ھېيت نامىزىغا ماڭغاندا يولدا تەكبىر ئېيتىلامدۇ؟ ھۆكمىچۇ؟

ج: قۇربان ھېيت كۈنى نامازگاھقا ماڭغاندا يولدا ئاشكارا تەكبىر ئېيتىلىدۇ. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ قۇربان ھېيت كۈنىدە نامازگاھقا بارغۇچە ئاشكارا تەكبىر ئېيتاتتى. (داريقۇتنى، بەيھەقى توپلىغان). بۇنداق قىلىش ھەنەفى مەزھىپىدە مۇستەھەپ دەپ قارىلىدۇ.

20. تەشرىق تەكبىرى ھەر پەرز نامازدىن كېيىن قانچە قېتىم ئوقۇلىدۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى پەرز نامازدىن سالام بەرگەندىن كېيىنلا بىر قېتىم ئوقۇلسا كۇپايە قىلىدۇ.

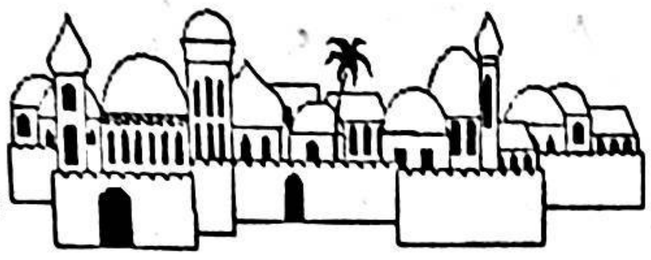
21. تەشرىق تەكبىرى ئۇنلۇك ئوقۇلامدۇ ياكى مەخپىيمۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرىنى ئىمام ۋە ئىقتىدا قىلغۇچىلار، يالغۇز نامازئوقۇغۇچى ئۇنلۇك ئوقۇيدۇ. لېكىن ئايال كىشى ئوقۇماقچى بولسا ئۇنلۇك ئوقۇمايدۇ(مەخپىي ئوقۇيدۇ).

22. ئىمام تەشرىق تەكبىرىنى ئۇنتۇپ قالسا ئىقتىدا قىلغۇچى تەكبىر ئېيتامدۇ؟

ج: شۇنداق، ئىمام ئۇنتۇپ قالغان تەقدىردىمۇ ئىقتىدا قىلغۇچى تەكبىر ئېيتىدۇ.

23. ئەگەر تەكبىرنى ئۇنتۇپ قېلىپ مەسچىتتىن چىقىپ كەتكەن بولسا ياكى سۆز قىلىۋەتكەن بولسا ۋە ياكى تاھارىتى سۇنۇپ كەتكەن بولسا قانداق قىلىدۇ؟

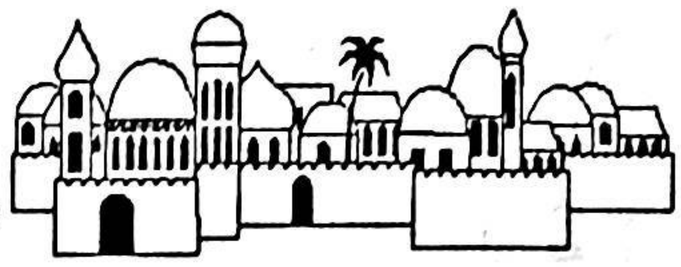

ج: بۇ خىل ئەھۋاللاردا تەكبىر ساقىت بولىدۇ («دۇررۇل مۇختار»دىن ئېلىندى).

24. ھېيت نامىزىنى ئوقۇش ئۈسۈلى قانداق؟

ج: ھېيت نامىزىنى ئوقۇشنىڭ كونكرېت ئۈسۈلى مۇنداق:

ئالدى بىلەن روزا ھېيت نامىزى بولسا روزا ھېيت نامىزى ئوقۇشنى، قۇربان ھېيت نامىزى بولسا قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇشنى نىيەت قىلىپ، بىر تەكبىر بىلەن نامازغا شۇرۇ قىلىپ ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدۇ، سانا ئوقۇيدۇ، يەنى: سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالع جدك ولا إله غيرك (سۈبھانە كەللاھۇممە ۋەبىھەمدىكە ۋە تەبارەكەسمۇكە ۋە تەئەلا جەددۇكە ۋەلا ئىلاھە غەيرۇكە) دەيدۇ. ئاندىن كېيىن ئىككى قولىنى ئۇچ قېتىم قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ، ھەر قېتىمدا "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ قوشۇمچە تەكبىر ئوقۇيدۇ. ئاندىن ئوڭ قولىنى سول قولىنىڭ ئۈستىگە قىلىپ، كىندىك ئاستىغا قويۇپ، ئىمام قىرائەت قىلغان سۈرە-ئايەتلەرنى تىڭشايدۇ. ئىمام بىلەن رۇكۇ قىلىدۇ، سەجدىگە باش قويىدۇ. ئىككىنچى رەكئەتتە قىرائەتتىن كېيىن رۇكۇدىن ئىلگىرى ئىمامنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىككى قولىنى يەنە ئۇچ قېتىم قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ ھەر قېتىمدا "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ تەكبىر ئوقۇيدۇ، تۆتىنچى تەكبىر بىلەن رۇكۇ قىلىدۇ، سەجدىگە باش قويىدۇ. ئاندىن تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇپ "ئەتتەھىياتۇ" نى ئوقۇيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ئېيتىدۇ(يەنى "ئاللاھۇممە سەللى ئەلا" بىلەن "ئاللاھۇممە باربك ئەلا"نى ئوقۇيدۇ). ئۆزىگە، ئاتا-ئانىسىغا ۋە بارلىق مۇئمىنلەرگە دۇئا قىلىپ ئاندىن سالام بېرىدۇ. نامازدىن كېيىن ئىمامنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن دۇئا-تىلاۋەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېيت نامىزى ئاخىرلىشىدۇ.

نەفلە نامازنىڭ پەزىلتى ۋە ئۇنىڭ خاسىيەتلىرى

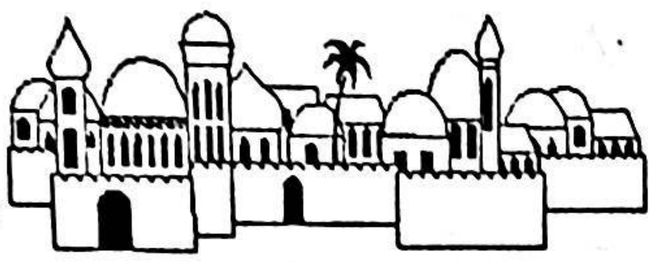
ئىسمائىل ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

نفل(نەفلە) دېگەن بۇ سۆز "ئارتۇق، زىيادە" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. نەفلە ئىبادەت ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلىپ بېكىتكەن ئەمەللەرنىڭ سىرتىدا بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا بولغان ئىتائەتمەنلىكىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىدە قوشۇمچە نەفلە ئىبادەتلەر بىلەنمۇ مەشغۇل بولغان ھەم بۇنى ساھابىلەرگە ئۆگەتكەن.

تەلھە ئىبنى ئۇبەيدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "نەجدە قەبىلىسىدىن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ، ئىسلام دىنىدىن سورىغان چاغدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'بىر كېچە-كۈندۈزدە بەش ۋاق نامازنى ئادا قىل' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا نامаз بارمۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە نامаз بار' دەپ 'رامىزان ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتقىن' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا روزا بارمۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە روزا بار' دەپ 'يەنە زاكاتنى بەرگىن' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا زاكات بارمۇ؟ دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە زاكات بار' دېدى. ئۇ ئادەم: 'ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭدىن ھېچنەرسىنى ئاشۇرۇۋەتمەيمەن ۋە كېمەيتىپمۇ قويمايمەن' دەپ ئارقىغا بۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئەگەر بۇ ئادەم راستچىل بولسا نىجات تاپتى' دېدى" («لۇئلۇلمەرجان»، 2-بەت). بۇ ھەدىستىن شۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇكى، ئىبادەت دېگەن بىكار بولغاندا كۆپ قىلىۋېتىپ، بىرەر ئىشقا مەشغۇل بولغاندا كېمەيتىپ قويىدىغان نەرسە بولماستىن، پەقەت ئۆلچەم بويىچە قىلىش دېمەكتۇر. ئېھتىياتچانلىق چېكىدىن ئېشىپ كەتسە قورقۇنچاقلىققا ئايلانغىنىدەك، ئىبادەتمۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتسە بىدئەتكە ئايلىنىدۇ.

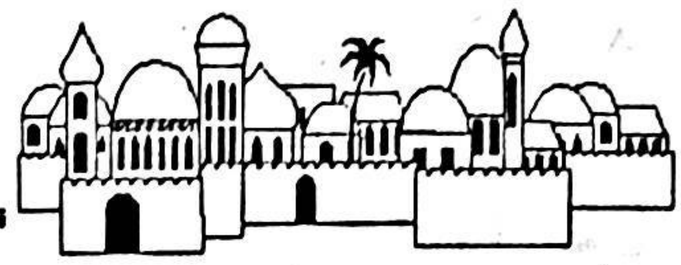
ھازىر جەمئىيىتىمىزدە بىر قىسىم كىشىلىرىمىز تەركىدۇنيالىشىپ، نەفلە ئىبادەتلەرنى چېكىدىن ئاشۇرۇپ، "بىر كۈندە مانچە يۈز رەكەت نامаз ئوقۇيمەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مانچە مىڭ قېتىم دۇرۇت ئېيتىمەن" دېگەندەك ئىشلارنى قىلىپ، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى كۆرسەتكەن ئاسان

ئىبادەتلەرنى قىينىلاشتۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىر قىسىم كىشىلەر ئىقتىسادىنى جانلاندۇرۇپ تەرەققىياتقا يۈزلىنىش، پەرزەنت تەربىيىلەش، ئىلىم ئىگىلەش جەھەتتە ئارقىدا قېلىۋاتىدۇ. بىز مۇسۇلمانلار پەرز ئەمەللەردە بولسۇن ياكى نەفلە ئەمەللەردە بولسۇن، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىنىڭ تەلىپىگە قارىتا(زىيادە ـ كەم قىلماستىن) ئىبادەت قىلىشىمىز لازىم. نەفلە ئىبادەت ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقلىرى بويىچە قىلىنسا، بۇنىڭ دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئىبادەتلەر بەندىنى ئاللاھ تائالاغا يېقىنلاشتۇرۇشقا ۋاستە بولىدۇ، ئۇنىڭ كەم قالغان پەرز ئەمەللىرىمىزنى تولۇقلاشقا كۆپ پايدىسى بار. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنى كىشىلەردىن ھېساب ئېلىنىدىغان نەرسىنىڭ ئەڭ ئەۋۋلى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىدىن نامىز بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلگەن تەقدىردىمۇ، مالائىكىلەرگە: 'بەندەم نامازنى تولۇق ئادا قىلدىمۇ؟ ياكى كەم ئادا قىلدىمۇ؟ قاراڭلار' دەيدۇ. ئەگەر نامىز تولۇق بولسا ساۋابى تولۇق يېزىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن بىرەر نەرسە كەم قالسا، ئاللاھ:' بەندەمنىڭ نەفلە ئەمەللىرى بارمۇ؟ قاراڭلار' دەيدۇ. نەفلە ئەمەللىرى بولسا، ئاللاھ: 'پەرز ئەمەللىرىگە نەفلە ئىبادەتلىرىنى تولۇقلاپ بېرىڭلار' دەيدۇ. باشقا ئەمەللىرىمۇ شۇنىڭ ئوخشىشىدا نەفلە ئەمەلى بىلەن تولۇقلىنىپ ھېساب ئېلىندۇ" («منهاجۇلمۇسلىم»، 244 ـ بەت). يۇقىرىدىكى ھەدىستىن نەفلە نامازنىڭ ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز. تۆۋەندە بۇ نامازلارنىڭ پەزىلەتلىك ۋە خاسىيەتلىكرەكى بولغان تەسبىھ نامىزى ۋە ھاجەت نامىزىنى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ چۈشىنىش ئېھتىياجىغا سۇنىمىز.

تەسبىھ نامىزى

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ ئوغلى ئابباس ئۇچۇن مۇنداق دېگەن: "ئى تاغام ئابباس، ھەر قاچان ئىجرا قىلساڭ سېنىڭ ئاۋۋالقى ۋە ئاخىرقى، كونا ۋە يېڭى، سەۋەن ۋە قەستەن، كىچىك ۋە چوڭ، مەخپىي ۋە ئاشكارا ئون خىل گۇناھىڭنى ئاللاھ مەغپىرەت قىلىدىغان بىر ئىشقا باشلاپ قويايمۇ؟ تۆت رەكئەت نامىز ئوقۇغايسەن، ھەر رەكئەتتە سۈرە«فاتىھە» ۋە يەنە بىر سۈرە ئوقۇپ ئاۋۋالقى رەكئەتتە قىرائەتتىن بىكار بولغان چاغدا سەن ئۆرە تۇرغان ھالەتتە 'سۇبھانەللاھى، ۋەلھەمدۇلىللاھى، ۋەلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر(ئاللاھنى پاك دەپ ھېسابلايمەن، ئاللاھنى مەدھىيىلەيمەن، ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ)' نى 15 قېتىم، ئاندىن

رۇكۇ قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، رۇكۇدىن بېشىڭنى كۆتۈرگەن ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدە قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ (ئىككى سەجدە ئارىلىقىدا) ئون قېتىم، يەنە سەجدە قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ (ئىككىنچى رەكئەتكە قوپۇشتىن ئىلگىرى ئولتۇرغان ھالەتتە) ئون قېتىم دەپ، ھەر رەكئەتتە 75 قېتىمدىن تۆت رەكئەتتە 300 قېتىم دېگىن، ئەگەر قادىر بولالمساڭ، ئۇ نامازنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئوقۇغىن، مۇنداق قىلىشقا قادىر بولالمساڭ ھەر جۈمە كۈنى بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ ھەر ئايدا بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ ھەر يىلدا بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ، ئۆمرۈڭدە بولسىمۇ بىر قېتىم ئوقۇغىن"(ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنڭ بىر رىۋايىتىدە،"ئەگەر سېنىڭ گۇناھىڭ زېمىندىكى كىشىلەرنىڭ سانىچە بولسىمۇ، ئۇ نامازنى مەغپىرەت قىلىندۇ" دېيىلگەن، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىسىدە: "ئەگەر سېنىڭ گۇناھىڭ بايقاۋاندىكى قۇمنىڭ سانىچە بولسىمۇ، ئۇ نامازنى بىلەن ئاللاھ مەغپىرەت قىلىدۇ" دېگەن) («ئەتتاجۇلجامىئۇل ئۇسۇل»، 1 ـ قىسىم، 334 ـ بەت).

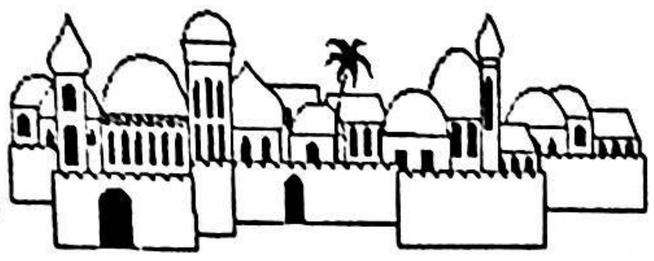
208

ھاجەت نامىزى ۋە ئۇنىڭ دۇئاسى

ئابدۇللا ئىبنى ئەبى ئەۋفا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئاللاھ ياكى بىرەر ئادەمگە ھاجىتى بار كىشى، ئەستايىدىل تاھارەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت نامىز ئوقۇپ، ئاندىن ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ئېيتىپ، ئاندىن بۇ دۇئانى ئوقۇسۇن":

لاَ الهَ إلاَّاللهُ اْلحَلِيْمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ ربِّ العَرْشِ العَظِيْمِ، اَلْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، اَسْأَلُكَ مُوجِبَات رَحْمَتِكَ، وَ عَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَ الْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ برٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لاَتَدَعْ لِيْ ذَنْبًا اَلاَّ غَفَرْتَهُ، وَلاَهَمًّا اَلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا الاَّ قَضَيْتَهَا يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ (لا ئىلاھە ئىللەللاھۇلھەلىمۇلكەريم، سۇبھانەللاھى رەببىل ئەرشىلئەزىم، ئەلھەمدۇ لىللاھى رەببىل ئالەمىن، ئەسئەلۇكە مۇجىباتى رەھمەتىكە، ۋەئەزائىمە مەغفىرەتىكە، ۋەلغەنىمەتە مىن كۇللى بىررىن، ۋەسسەلامەتە مىن كۇللى ئىسمىن، لا تەدەئلى زەنبەن ئىللا غەفەرتەھۇ، ۋەلا ھەممەن ئىللا فەررەجتەھۇ، ۋەلا ھاجەتەن ھىيە لەكە رىزەن ئىللا قەزەيتەھا يا ئەرھەمەررااھىمىن).

تەرجىمىسى: ئاللاھتىن باشقا ھېچ ھەلىم (گۇناھكارلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان) ۋە سېخى زات يوق، ئۇلۇغ ئەرشنىڭ

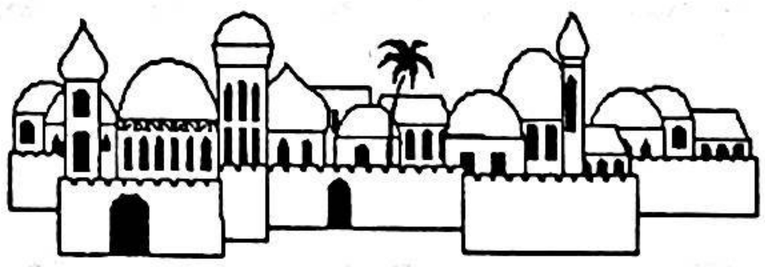
پەرۋەردىكارى بولغان ئاللاھنى پاك ددپ بىلمەن، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىكارى ئاللاھنى مەدھىيلەيمەن، سېنىڭ ردھمىتىڭنىڭ ماڭا مۇۋاپىق بولۇشىنى، سېنىڭ مەغپىرىتىڭنىڭ تېگىشلىك بولۇشىنى، ھەر بىر ياخشىلىقتىن پايدا ئېلىشىمنى، ھەر بىر گۇناھتىن ساقلىنىشىمنى تىلەيمەن؛ ئى، بەك ردھىم قىلغۇچى ئاللاھ! سەن مەغپىردت قىلساڭ، مەندە ھېچ گۇناھ قالمايدۇ، سەن غەمدىن خالاس قىلساڭ، مەندە ھېچ غەم-قايغۇ قالمايدۇ، سەن ھاجىتىمنى ئادا قىلساڭ، مەندە ھېچ ھاجەت قالمايدۇ)(«ئەتتاجۇلجامىئۇل ئۇسۇل»، 1-قىسىم، 336-بەت).

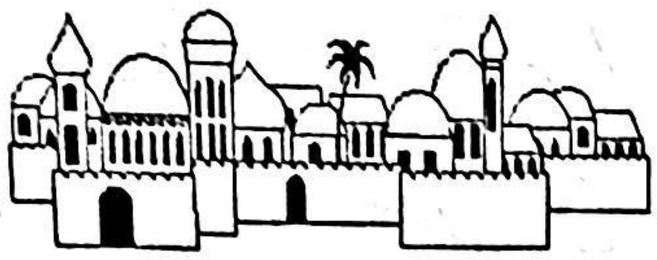
ئەبىد دەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايىتىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىپ، ئاندىن ئىككى ردكەت نامار ئوقۇپ تاماملىسا، ئۇنىڭ سورىغان نەرسىسىنى ئاللاھ شۇ زامات بېرىدۇ ياكى كېچىكتۈرۈپ بېرىدۇ" دېگەن(«فىقھۇسۇننەت»، 1-قىسىم، 180-بەت)؛ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يەنە بىر ھەدىسىدە: "كىمكى ئۇنىڭ ئاللاھقا ھاجىتى بولىدىكەن، ئۇ ئادەم ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا شۇ ھاجىتىنى ئېيتىپ دۇئا قىلسۇن" دېيىلگەن(«قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردىن تاللانما»، 355-بەت).

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنىدىن بىلىمسىزلىك دەۋرىدە قىلىنغان ھەر قانداق گۇناھلارنىڭ مەغپىرەت بولىدىغانلىقىنى، ھەم بىرەر ئىشقا موھتاج بولغان ئادەم(ھېچ قانداق كىشىنى ئاللاھقا ۋاستە قىلماستىن) پەقەت ئىبادەت ئارقىلىق ئاللاھتىن سورىسا ئۇنىڭ ھاجىتى ئادا قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا جىمى مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىپ، پۈتكۈل ھاجەتلىرىمىزنى ئادا قىلىپ، ھەممىمزگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت-سائادەت ئاتا قىلغاي___ ئامىن!

هەج تاۆاپ

هەج پائالییتنی قانداق ئادا قىلىش كېرەك؟

مۇھتەرەم هاجی

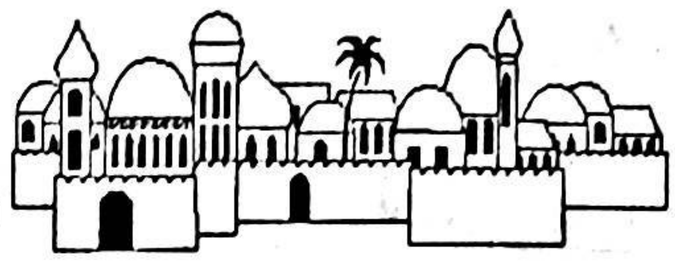
بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

هەج قىلىش ـــ ئىقتىسادىي مالنی ئاللاهنىڭ يولىدا سەرپ قىلىش بىلەن بىرگە، بىر قاتار پائالىيەت تەرتىپلىرىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت، ئورۇن تەلەپلىرى بويىچە ئۆز ئەمەلىيتى بىلەن ئورۇنداشنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا هەج قىلماقچى بولغان كىشى ئالدى بىلەن ئۆزى ئادا قىلماقچى بولغان هەجنىڭ قايسى تۈردىكى هەج ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئادا قىلىش تەرتىپلىرىنى، ئۇنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئەهكاملىرىنى تولۇق بىلۈۋىلىشى كېرەك.

هەجنىڭ تۈرلىرى

ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇللاهنى تاۋاپ قىلىش ئىبادىتى خاراكتېر جەهەتتىن ئۈمرە ۋە هەج دېگەن ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ ئىككى ئاتالغۇ لۇغەت جەهەتتىن "ئۇلۇغ جايغا ئىنتىلىپ شۇ جاينى زىيارەت قىلىشنى نىشانلاش" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا هەر ئىككىلا پائالىيەتتە مۇسۇلمانلار ئۇلۇغ ئاللاهنىڭ ئۆيى بەيتۇللاهنى مەلۇم پائالىيەت تەرتىپلىرى بىلەن زىيارەت قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. لېكىن هەج پائالىيىتى پەقەت بەلگىلىك ۋاقىتلار ئىچىدە بەزى ئورۇن ـ تەرتىپلەر مۇئەييەنلەشكەن هالدا ئورۇنلاش تەلەپ قىلىنغان پەرز ئىبادەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، بىر يىلنىڭ هەممە ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىلىشى رۇخسەت قىلىنغان سۈننەت هۆكمىدىكى ئۈمرە پائالىيىتىدىن ئالاهىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. هەج پەرزى هەج قىلماقچى بولغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئېهرامغا كىرگىچە قىلغان نىيىتى، هەج پائالىيىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلىش تەرتىپى هەم ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۈمرە پائالىيىتى بولسا بەزىدە هەج پائالىيىتىگە قوشۇلۇپ بىرگە يانداشتۇرۇلۇپ ئورۇندىلىدۇ، بەزىدە ئايرىم ئورۇندىلىدۇ، بەزىدە ئۈمرە پائالىيىتى چۈشۈپ قالىدۇ. شۇڭا بۇ ئالاهىدىلىكلەرگە ئاساسەن هەج قىلىش پائالىيىتى تۆۋەندىكى ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1) حج الافراد (هەججۇلئىفراد): بۇ "يەككە هەج" دېگەن مەنىدە بولۇپ، هەج ۋاقتى قىستاپ قالغان ۋاقىتدا، ئالدى بىلەن ئۈمرە هەج قىلىپ ئاندىن هەج قىلىشقا ئىمكانىيەت قالمىغان بولسا بۇ تۈردىكى هەج قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا سەئۈدى ئەرەبىستانىنىڭ سىرتىدىن كەلگەن هەج قىلغۇچىلار مىقاتتىن ئېهرام باغلاپ ئىفراد(يەككە) هەجى نىيىتى بىلەن مەككىگە كىرىپ بەيتۇللاهتا تاۋاپى قۇدۇم

قىلىپ(ئاللاھنىڭ ئۆيىگە سالام بېرىش تاۋاپى، بۇ سۈننەت)، سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىپ(بۇ سەئىيەنى ھەجدىن بۇرۇن قىلمۇسۇلما ھەجدىن كېيىن قىلمىسىمۇ بولىدۇ، ئەگەر ھەجدىن بۇرۇن قىلمىغان بولسا ھەجنىڭ تاۋاپى زىيارىتىنى قىلغاندىن كېيىن قىلىدۇ) بولۇپ، چاچنى ئالدۇرماي شۇ ئېھرام بىلەن زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى مىناغا چىقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قالغان پائالىيەتلەرنى ئورۇندايدۇ. بۇ خىل ھەج تۈرىدە قۇربانلىق كەلمەيدۇ. بۇ خىل ھەجنى يەرلىك كىشىلەر قىلغاندا ياكى شۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قالغان كىشىلەر قىلماقچى بولغاندا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تۇرغان ئۆيىدىن ئېھرام باغلاپ بۇاستە مىناغا چىقسىمۇ بولىدۇ، ئەمما ئۇلار تاۋاپى زىيارەتتىن كېيىن سەئىيە قىلىدۇ.

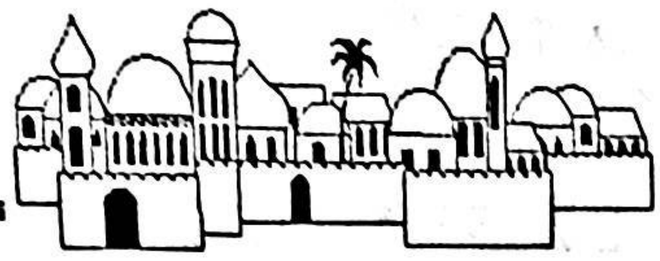
2)حج التمتع (ھەججۇتتەمەتتۇئ): بۇ "بەھرىمەن ھەجى" دېگەن مەنىدە. بۇ خىل ھەج تۈرىدە مىقاتتىن ئۆمرە بىلەن ھەجگە تەڭ نىيەت قىلىپ، ئۆمرە ھەجنى تاماملىغاندىن كېيىن ئېھرامدىن چىقىپ، زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى قايتا ئېھرام باغلىغىچە بولغان بوش ۋاقىتلىقتا، ھەجنىڭ سىرتىدىكى كىشىلەرگە ئوخشاش ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن نۇرغۇنلىغان ئىشلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ. بۇ ھەجنى قىلغۇچى زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى ئۆزى تۇرغان ئۆيىدىن ئېھرام باغلاپ مىناغا چىقىپ قالغان پائالىيەتلەرنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ خىل ھەج قىلىش تۈرىدە بەھرىمەن بولغان ئىشلارنىڭ شۈكرانىسىغا ھېيت كۈنى قۇربانلىق قىلىدۇ.

3) حج القران (ھەججۇلقىران): بۇ "قوشما ھەج"دېگەن مەنىدە. بۇ خىل ھەجنى ئورۇنلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ "ئۇلانما ھەج" دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدىمۇ مىقاتتىن ئېھرام باغلاپ، ئۆمرە بىلەن ھەجنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ ئادا قىلىشنى نىيەت قىلىپ، مەككىگە كىرگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئۆمرە پائالىيەتلىرىنى تاماملايدۇ. ئەمما چاچ، ساقاللارنى ئالمايدۇ ھەم ئېھرامدىن چىقمايدۇ. زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى شۇ ئېھرام بىلەن مىناغا چىقىپ قالغان پائالىيەتلەرنى تاماملايدۇ، بۇ ھەجدە ھەم قۇربانلىق قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقى ئۈچ تۈرنىڭ ئىچىدە قوشما ھەج ئەڭ ئەۋزەل ھەم ساۋابى كۆپ، رەسۇلۇللاھ بۇ خىل تۈردىكى ھەجنى قىلغان. ئەمما بەھرىمەن ھەجى قوشما ھەجگە قارىغاندا بىر دەرىجە تۆۋەن بولسىمۇ يەككە ھەجدىن ئەۋزەل، ساۋابى ھەم ئۇنىڭدىن كۆپ. بۇ خىل تۈردىكى ھەج سەئۇدى ئەرەبىستانى دۆلىتىنىڭ سىرتىدىن كېلىدىغان مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن ئادا قىلىش قۇلايلىق . شۇڭا جۇڭگودىن بارغان ھەج قىلغۇچىلار بۇ خىل تۈردىكى ھەجگە نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلايدۇ.

ھەجنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرى

ھەج قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ ھەجنىڭ ئەھكاملىرىنى، تەرتىپلىرىنى

تولۇق بىلىۋېلىشى، نېمىنىڭ پەرز، نېمىنىڭ ۋاجىپ، نېمىنىڭ سۈننەت ئىكەنلىكىنى ئايرىۋېلىشى ئىنتايىن مۇھىم. شۇنداق قىلغاندا بىر ئۆمۈر ئىشلەپ پۇل يىغىپ، ئۇزۇن سەپەرنى بېسىپ، نۇرغۇنلىغان ئازارزۇ ـ ئىستەكلەر ئىچىدە ئادا قىلغان پائالىيەتلىرى بىكارغا كېتىپ قالمايدۇ. چۈنكى ھەجنىڭ بىر پەرزى چۈشۈپ قالسا، ھەج بۇزۇلىدۇ، بىر ۋاجىبى چۈشۈپ قالسا بىر مالنى قۇربانلىق قىلىشى ۋاجىپ بولىدۇ. شۇڭا مۇكەممەل ھەج قىلمەن دېگەن كىشى ئالدى بىلەن تۆۋەندىكى ئەھكاملارنى چوقۇم بىلىۋېلىشى كېرەك:

ھەجنىڭ پەرزلىرى:

1) ئېھرامغا كىرىش؛ 2) زۇلھەججىنىڭ 9 ـ كۈنى ئەرەفات مەيدانىدا تۇرۇش؛ 3) زۇلھەججىنىڭ 10 ـ ،11 ـ ، 12 ـ كۈنلىرى ئىچىدە تاۋاپ زىيارەت قىلىش.

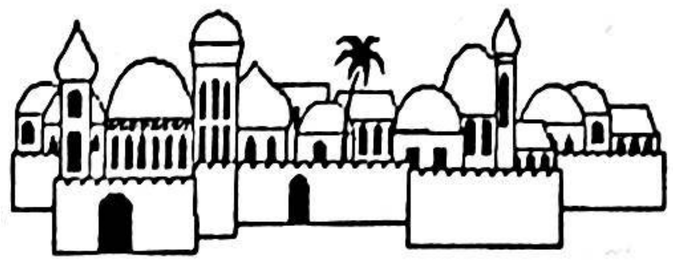
ھەجنىڭ ۋاجىپلىرى:

1) مىقاتتا ئېھرام باغلاش؛ 2) سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىش؛ 3) چاچ قىرقتىپ ياكى چۈشۈرۈپ ئېھرامدىن چىقىش؛ 4) مۇزدەلىفىدە تۇرۇش؛ 5) شەيتانغا تاش ئېتىش؛ 6) خوشلىشىش تاۋاپى قىلىش؛ 7) ھەيت كۈنى تاش ئېتىش، زەبىھ قىلىش، چاچ ئالدۇرۇشنى ئۆز تەرتىپى بىلەن ئورۇنلاش؛ 8) تاۋاپتا تاھارەت بىلەن بولۇش؛ 9) تاۋاپتا ئەۋرىتى يېپىق تۇرۇش؛ 10) تاۋاپنى يورغىلاپ قىلىش؛ 11) تاۋاپتىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇش؛ 12) سەئىينى سافا تېغىدىن باشلاش؛ 13) شەيتانغا ئاتىدىغان تاشنى شۇ كۈنى ئېتىش؛ 14) ئەرەفاتتا تۇرىدىغان ۋاقتىنى كۈن ئولتۇرغىچە داۋاملاشتۇرۇش؛ 15) تاۋاپ زىيارەتنى ھېيتنىڭ 3 ـ كۈنى كۈن ئولتۇرۇپ بولغىچە قىلىپ بولۇش؛ 16) چاچ ئالدۇرۇش ياكى قىسقارتىش ھەرەم دائىرىسى ئىچىدە بولۇش؛ 17) شام نامىزى بىلەن خۇپتەن نامىزىنى كېچىكتۈرۈپ مۇزدەلىفىدە خۇپتەنىنىڭ ۋاقتىدا ئوقۇش؛ 18) مۇزدەلىفىدە تۇرۇش ۋاقتىنى تاڭ يورىغىچە سۈرۈش.

ھەجنىڭ سۈننەتلىرى:

1) ئېھرامغا كىرىشتىن ئاۋۋال غۇسلى قىلىش؛ 2) تاۋاپتىن كېيىن سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىشنى كېچىكتۈرمەسلىك؛ 3) ئېھرامغا كىرىشتىن ئاۋۋال ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇش؛ 4) ئەر كىشىلەر ئاۋازلىق ھالدا تەلبىيە ئوقۇش؛ 5) تاۋاپ قىلغاندا ئوڭ مۇرىسىنى ئوچۇق قويۇش؛ 6) سافا ـ مەرۋىدە سەئىيى قىلغاندا ئىككى يېشىل چىراغ ئارىسىدا يۈگۈرۈش؛ 7) شەيتانغا تاش ئاتىدىغان كۈنلەردە مىنادا قونۇش.

ھەجنىڭ پەرزلىرىنى ھەنەفىلەر بىردەك ئۇچ دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئەمما ھەجنىڭ ۋاجىپلىرى، سۈننەتلىرى مەسلىسىدە بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان سانلار بايان قىلىنغان. يۇقىرىدا ھەجنىڭ ۋاجىپ، سۈننەتلىرى بىر قەدەر ئورتاقلىققا

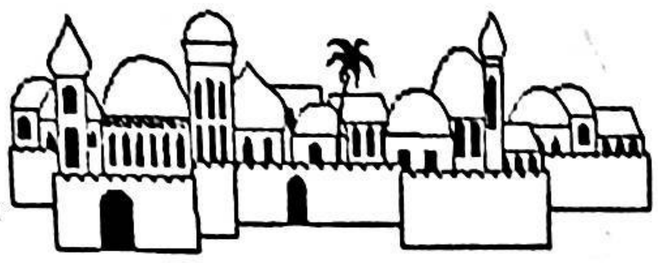
ئىگە بولغان قاراشلار ئاساس قىلىنىپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

ھەج پائالىيىتىنى ئورۇندىتىش تەرتىپلىرى

ھەج ئادا قىلماقچى بولغان كىشى يەككە ھەج قىلىش، بەھرىمەن ھەجى قىلىش ياكى قوشما ھەج قىلىش دېگەن ھەج تۈرلىرىدىن ئۆزىنىڭ ۋاقتى، شارائىتىغا مۇۋاپىق كەلگىنىنى تاللاپ شۇ ھەج تۈرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلايدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانى دۆلىتىنىڭ سىرتىدىن كېلىدىغان كۆپىنچە ھەج قىلغۇچىلار بەھرىمەن ھەجنى قىلىشنى ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق، ئورۇنداشقا قۇلايلىق ھەم ئاسان دەپ شۇ خىل ھەج تۈرىنى تاللايدۇ. جۇڭگودىن بارىدىغان ھەج قىلغۇچىلار بۇ خىل تۈردىكى ھەج پائالىيىتىنى تەشكىللىك ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا بۇ خىل تۈردىكى ھەج پائالىيىتىنى ئېلىپ بېرىشتا تۆۋەندىكى تەرتىپلەرگە رىئايە قىلىش كېرەك:

ئېھرام باغلاش

ھەج قىلماقچى بولغان كىشى مەيلى قۇرۇقلۇق بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەيلى دېڭىز يولى بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەيلى ھاۋا يولى بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەككە ئەتراپىدىكى ئېھرام باغلاش ئۈچۈن چېگرا قىلىپ بەلگىلەنگەن ئورۇنلارغا ياكى شۇ ئورۇنلار بىلەن پاراللېللاشقان رايونلارغا كەلگەندە ياكى شۇ رايونلارغا يېتىپ كېلىشتىن ئاۋۋال ئېھرام باغلىشى كېرەك. ئەگەر شۇ چېگرالاردىن ئېھرام باغلىماي ئۆتۈپ كەتسە قايتىپ بېرىپ شۇ بېكەتلىگەن رايونلاردىن باشلاپ ئېھرام باغلاپ كىرىشى كېرەك. ئۇنداق قىلالمىسا ئۇ كىشىنىڭ بىر مالنى قۇربانلىق قىلىپ كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرىشى ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ. ئېھرام باغلاش ئۈچۈن بېكەتلىگەن ئورۇنلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى ئارقىلىق ئوچۇق كۆرسىتىلگەن: مەدىنە تەرەپتىن يولغا چىققان ھەج قىلغۇچىلار مەدىنە شەھرىدىن 18 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئەبيارو ئەلى (زولھۇلەيفە) دېگەن جايدىن ئېھرام باغلايدۇ؛ قىزىل دېڭىز يولى بىلەن ياكى ئۇنىڭ ئۇستىدىكى ھاۋا يولى بىلەن مالايسىيا، جۇڭگو، ھىندىستان، ھىندۇنېزىيە قاتارلىق دۆلەتلەر تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار يەلەملەم دېگەن جايغا ياكى ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(بۇ جاي مەككە شەھرىدىن تەخمىنەن 120 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان)؛ نەجدە تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار قەرنى مەنازىل دېگەن جايغا ياكى ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(بۇ جاي ھازىر "سەيل" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جاي مەككىدىن 75 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان)؛ ئىراق تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار زاتۇ ئىرقى دېگەن جايغا ياكى شۇ جاينىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ؛ سۇرىيە، لىۋان، پەلەستىن ۋە ئىئوردانىيە قاتارلىق دۆلەتلەر تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار جۇھفە دېگەن جايغا كەلگەندە ياكى شۇ جاينىڭ

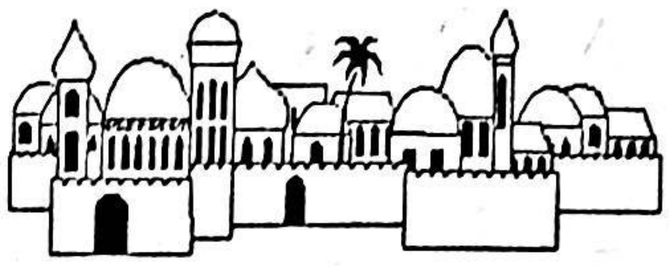
ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(ھازىر بۇ جاي ۋەيرانە بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئالدىغىراق جايغا ئورۇنلاشقان رابىغ دېگەن جايدىن ئېھرام باغلاۋاتىدۇ). بۇ رايونلاردىكى ئېھرام باغلاش بەلگىلەنگەن جايلار، رايونلار ئىسلام شەرىئىتىدە "مىقات" دەپ ئاتىلىدۇ. جۈملىدىن ھەج قىلغۇچىلار ھەج سەپىرىدە بۇ ئاستە ھالدا مەككىگە كىرىشنى پىلانلىسا، يول ئۈستىدە ئايروپىلاندا تۇرۇپلا ئېھرام باغلىسا بولىدۇ، ئەگەر ئېھرام باغلىمايلا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە ئايرودرومىغا چۈشۈپ قالسا مىقاتتىن ئۆتۈپ كەتكەن ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇدۇل مەدىنىگە بېرىپ، ئۇ يەردىكى زىيارەت پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ، مەدىنىلىكلەر ئېھرام باغلايدىغان جاي زولھۇلەيفەدىن ئېھرام باغلاپ مەككىگە كىرىشىگە توغرا كېلىدۇ.

جۈملىدىن ھەج ئۆمىكىدىكىلەر يېقىنقى يىللاردىكى ھەج پائالىيەتلىرىدە ئالدى بىلەن مەدىنىدىكى زىيارەت پائالىيەتلىرىنى ئورۇنداشنى پىلانلىغانلىقى ئۈچۈن يول ئۈستىدە ئېھرام باغلىمايلا جىددە ئايرودرومىغا چۈشۈپ مەدىنىگە بېرىپ ئۇ يەردىكى زىيارەت پائالىيەتلىرى تاماملانغاندىن كېيىن مەككىگە بېرىش يولى ئۈستىدىكى ئېھرام باغلاش چېگرىسىدا ئېھرام باغلاپ مېڭىۋاتىدۇ، 2005 ـ يىلدىن باشلاپ بۇ ئاستە مەدىنە ئايرودرومىغا چۈشۈشنى باشلىدى. بۇنداق قىلىش جۈملىدىن ئۆمىكىنىڭ ھەج پائالىيەتلىرىنى ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ھەم ھەج قىلغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا مۇۋاپىق كېلىۋاتىدۇ.

ئېھرام باغلاش ئۈچۈن ئالدى بىلەن غۇسلى تاھارەت ئېلىش ياكى پاكىز بولسا كىچىك تاھارەت ئېلىش كېرەك. ئېھرام ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامازنى ئوقۇيدۇ ھەمدە قەلبىدە بەھرىمەن ھەجنى قىلىش ئىرادىسىگە كېلىپ نىيەت قىلىدۇ. ئەگەر ياخشىسى ئېغىزىدا: اللهم انى أريد الحج والعمره فيسرهما لي وتقبلهما مني (ئاللاھۇممە ئىننى ئۇرىيدۇلھەججە ۋەلئۇمرە فەيەسسىرھۇمالى ۋە تەقەببەلھۇما مىننى. مەنىسى: ئەي ئاللاھ! مەن ھەج بىلەن ئۆمرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نىيەت قىلدىم، شۇڭا سەن ئۇ ئىككىسىنى ماڭا ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگىن ھەمدە مېنىڭدىن قوبۇل قىلغىن) دەپ ئىپادىلىشى كېرەك.

ئېھرامغا كىرىش

ئېھرامغا كىرىشتە تۆۋەندىكى شەرتلەرگە رىئايە قىلىش كېرەك: 1) ئېھرامغا كىرىشتە پەقەت ئەر كىشىلەرلا ئېھراملىق ئىچىگە كىرىدۇ، ئاياللار تاھارەت ئېلىپ، ئۆزىنىڭ پاكىز، رەڭدار بولمىغان كۆڭلەك ـ كىيىملىرى بىلەن ئىككى رەكئەت نامازنى ئوقۇپ، ئارقىدىن ئۆزى ئادا قىلماقچى بولغان ھەج تۈرىگە نىيەت قىلسىلا بولىدۇ، ئەرلەرنىڭ ئېھراملىقى قول ياكى ماشىنا بىلەن تىكىلمىگەن توقۇلما رەخت بولۇشى، ئەر كىشىنىڭ پۈتۈن بەدىنىنىڭ ئومۇمىي ئورۇلىشىغا يەتكۈدەك بولۇشى كېرەك.

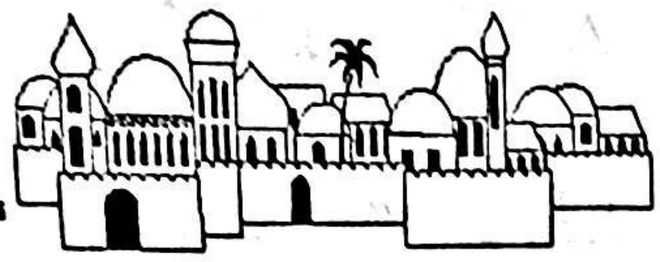
شۇڭا ئادەتتە ئەر كىشىلەرنىڭ ئېھرامىلىقىغا ئۆلچەم قىلىپ ئۇستى ئېھرامىلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.30 مېتىر، كەڭلىكى 1.25 مېتىر ئەتراپىدا بولۇشى، ئاستى ئېھرامىلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2 مېتىر، كەڭلىكى 1.20 مېتىر بولۇشى مۇۋاپىق دەپ قارىلىدۇ؛ 2) ئېھرام باغلىغاندا باشقا دوپپا كىيىشكە بولمايدۇ؛ 3) ئېھرامىلىقنىڭ ئىچىگە مايكا، قىسقا ئىشتان، كۆڭلەك دېگەندەك نەرسىلەرنى كىيىشكە بولمايدۇ؛ 4) تىكىلگەن ئاياغ كىيىشكە بولمايدۇ، ساپما ئاياغ كىيۈالسا بولىدۇ، ساپما ئاياغ بولمىغاندا ئوشۇق ئاستىدا تۇرىدىغان تىكىلىك ئاياغنى كىيىسىمۇ بولىدۇ. ئەمما ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ نورمال تىكىلىك كىيىملىرى بىلەن ئېھرامغا كىرسە بولىدۇ.

ئېھرامغا كىرگەن مەزگىلدە ھەج قىلغۇچىلار تۆۋەندىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىشى كېرەك: 1) غەيۋەت-شىكايەت قىلماسلىقى كېرەك؛ 2) چاچ ئالدۇرۇشقا، بەدىنىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇشقا، تىرناق ئېلىشقا بولمايدۇ؛ 3) ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشكە بولمايدۇ؛ 4) نىكاھلىنىشقا، نىكاھ ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشكە بولمايدۇ؛ 5) جانۋارلارنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ(بۇنىڭدا ئادەمگە زىيانكەشلىك قىلىدىغان، ئادەمنى زەھەرلەيدىغان چايان، چاشقان، غالجىر ئىت، سار، يىلان قاتارلىق بەش خىل ھايۋاننى ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان، شۇڭا ئادەملەرگە خەتىرى بار، ئۇلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان بۇنىڭدىن باشقا جانۋارلارنى ئۆلتۈرۈشىنىڭمۇ دۇرۇس ئىكەنلىكى توغرىسىدا بەزى ئۆلىمالار پەتۋا بەرگەن)؛ 6) جېدەل-ماجىرا قىلماسلىق كېرەك؛ 7) خۇش پۇراق سوپۇن ياكى ئەتىر دېگەندەك نەرسىلەرنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

مىقاتتا ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن تەلبىيە ئوقۇش باشلىنىدۇ. "تەلبىيە ئوقۇش" دېگەنلىك ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بارلىق ئىنسانلارغا قارىتا نىدا قىلىپ: "ھەج قىلىڭلار!" دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، ئاللاھنىڭ ئۆيى كەئبە تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن توۋلىغان شوئار-ئىبارىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ھەج قىلغۇچىلار ئېھرام باغلىغاندىن كېيىن نامازنىڭ كەينىدە، ئورۇن يۆتكەلگەندە، ئولتۇرغاندا، تۇرغاندا، ماڭغاندا، يول ئۈستىدە بىر يېڭىلىقنى كۆرگەندە، دۆڭگە چىققاندا، دۆڭدىن چۈشكەندە، بىر جايدىن ئايرىلغاندا تەلبىيە ئوقۇشنى تەكرارلايدۇ.

تەلبىيە ئىبارىسى

لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك (لەببەيك، ئاللاھۇممە لەببەيك، لەببەيكە لاشەرىكە لەكە لەببەيكە، ئىننەلھەمدە، ۋەننىئمەتەلەكە ۋەلمۇلك لاشەرىكە لەكە. مەنىسى: ئەي ئاللاھ!! ‹مەن سېنىڭ چاقىرىغىڭغا ئاۋاز قوشۇپ› ھازىر بولدۇم! سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق! مەن ‹سېنىڭ بۇيرۇقىڭنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن› ھازىر بولدۇم، بارلىق ھەمدۇسانا،

نېمەت، پادىشاھلىقلارنىڭ ھەممىسى ساقلا خاس! سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق!)

ھەج قىلغۇچىلار ھەجگە مېڭىشتىن ئاۋۋال ئۆگەنگەن ھەج ساۋاتلىرى بىلەن بىرگە بۇ تەلبىيە ئوقۇش ئىبارىسىنى يادلۇۋېلىشى، ئۇنى توغرا، جارانگلىق ئوقۇشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك.

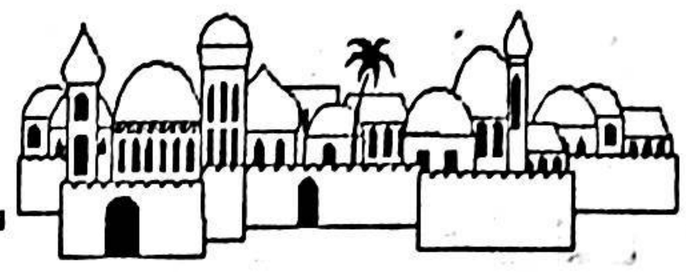
ھەج قىلغۇچىلار ئېھرام باغلاپ، تەلبىيە ئېيتىپ مەككە شەھرىگە كىرگەندىن كېيىن، يۇڭ ـ تاقلىرىنى ياتاقلىرىغا قويۇپ، ئازراق ئۇسسۇزلۇق ئىچىپ غىزالىنىۋالىدۇ ھەمدە تاھارەت ئېلىپ بىرگە كەلگەن سەپەرداش ھاجىلار بىلەن قوشۇلۇپ، تەلبىيە ئوقۇپ بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىشقا باردۇ. بەيتۇللاھنى كۆرۈش بىلەن تەلبىيە ئوقۇشنى توختىتىپ تەكبىر ئېيتىپ دۇئا قىلىدۇ، دۇئاسىدا: الله اكبر، الله اكبر، لا اله إلا الله والله اكبر، اللهم افتح لى أبواب رحمتك (ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلەھە ئىللاللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئەللاھۇممە ئىفتەھلى ئەبۋابە رەھمەتىكە. مەنىسى: ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بىر ئاللاھدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر! ئى ئاللاھ سەن ماڭا رەھمەت ئىشىكلىرىڭنى ئېچىپ بەرگىن) دەيدۇ ھەمدە بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىشنى باشلايدۇ.

تاۋاپ قىلىش

تاۋاپ قىلىش دېگەنلىك بەيتۇللاھنىڭ (ئاللاھنىڭ ئۆيىنىڭ) ئەتراپىنى ئايلىنىش دېگەنلىك بولۇپ، بۇنىڭدا ھەج قىلغۇچىلار بەيتۇللاھ ئەتراپىدا يەتتە قېتىم ئايلىنىپ ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ دۇئا قىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ. شۇڭا تاۋاپ قىلىش جەريانىدا بەلگىلەنگەن دۇئالارنى ئوقۇپ تىلىسىمۇ بولىدۇ ياكى ئۆزى خالىغان ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى ئوقۇپ دۇئا قىلسىمۇ بولىدۇ، ئەمما تاۋاپ قىلىش جەريانىدا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك:

1) تاۋاپ قىلغاندا ھەجەرۇل ئەسۋەدتىن باشلاپ ئايلىنىش، سول قول كەئبە تەرەپتە بولۇش، ئالدىنقى ئۇچ قېتىملىق تاۋاپتا ئوك قولىنىڭ مۇرىسىنى ئوچۇق قويۇپ، قولىنى ئېھرامدىن چىقىرىپ تېز سۇرئەتتە مېڭىش، قالغان تۆت تاۋاپتا ئاستا ـ ئاستا مېڭىش كېرەك.

2) تاۋاپ قىلىش جەريانىدا ھەر بىر قېتىملىق تاۋاپنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ھەجەرۇل ئەسۋەدتە ئاخىرلىشىدۇ ھەمدە شۇ يەرگە كەلگەندە بىر تاۋاپ تاماملانغان ھېسابلىنىدۇ. ھەربىر قېتىم شۇ يەرگە كەلگەندە ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈپ مېڭىش سۇننەت، لېكىن ھازىر ھەج قىلىدىغان كىشىلەر كۆپ بولغاچقا ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈش ئۈچۈن قىستاشقا ۋە باشقىلارغا ئازار يەتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئەھۋالدا ھەجەرۇل ئەسۋەدتىن ئۇدۇل سىزىلغان قارا سىزىقنىڭ ئورنىغا كەلگەندە قول ئىشارىتى قىلىپ ھەجەرۇل ئەسۋەدكە بولغان مۇھەببەتىمىزنى ئىزھار قىلىپ(يەنى

ئاللاھۇ ئەكبەر دەپ) ئۆتۈپ كەتسەك بولىدۇ.

3) تاۋاپ قىلىش يەتتە قېتىم توشقاندىن كېيىن، ماقامە ئىبراھىمدا ياكى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇۋاپىق بىر ئورۇندا ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇلىدۇ، نامازدىن كېيىن شۇ جايدا تۇرۇپ دۇئا قىلسىمۇ بولىدۇ، ئەگەر مۇمكىن بولسا مۇلتەزەمگە كېلىپ دۇئا قىلسا تېخىمۇ ياخشى.

سەئىيە قىلىش

ھەج قىلغۇچىلار تاۋاپلىرىنى، نامىزىنى، دۇئاسىنى تۈگىتىپ بولۇپ، زەمزەم سۇيىدىن ئازراق ئىچكەندىن كېيىن سافا ـ مەرۋىدە يەتتە قېتىم سەئىيە قىلىدۇ. "سەئىيە قىلىش" دېگەنلىك بىر نەرسىگە تەشنالىق بىلەن ئالدىراپ مېڭىش دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ پائالىيەت ئۆز ۋاقتىدا بۇۋى ھاجەر ئانىمىز ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمىگەن بىر ۋاقىتتا سۇغا بولغان ئېھتىياج تۇپەيلىدىن، ئوغلىنى ياتقۇزۇپ قويۇپ سۇ ئىزدەش تەشنالىقىدا بىردەم سافا تېغى تەرەپكە، بىر دەم مەرۋە تېغى تەرەپكە ئىنتىلىپ يۈگۈرگەن ۋەقەلىكنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېكىتىلگەن. شۇڭا ھاجىلار بۇ يەردە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە تەشنالىق بىلەن ئىنتىلىپ سەئىيە قىلىشى ھەمدە سەئىيە قىلىش جەريانىدا ئاللاھقا تەلپۈنۈپ دۇئا قىلىپ مېڭىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

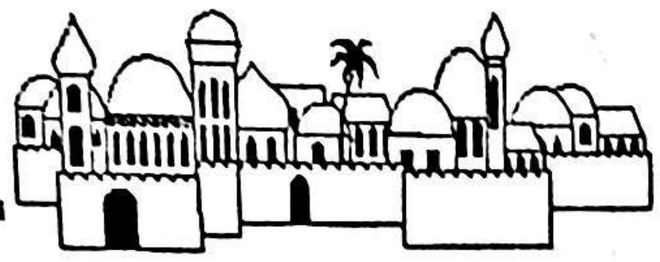
ھەج قىلغۇچىلار سەئىيە قىلىش جەريانىدا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1) سەئىيە قىلىش سافادىن باشلىنىپ مەرۋىدە ئاخىرلىشىدۇ، سافادىن مەرۋىگە بېرىش بىر قېتىم، مەرۋىدىن سافاغا بېرىش بىر قېتىم ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا سافادىن مەرۋىگە تۇڭۇت قېتىم بېرىش، مەرۋىدىن سافاغا ئۈچ قېتىم بېرىش بىلەن يەتتە قېتىملىق سەئىيە تامام بولىدۇ.

2) ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا سافا ـ مەرۋە ئارىلىقىدىكى ئىككى يېشىل چىراغ ئوتتۇرىسىدىكى قىسقا مۇساپىدە ئەرلەر يۈگۈرۈپ ماڭىدۇ، ئايال كىشىلەر نورمال سەئىيە تەرتىپىدە ماڭىدۇ.

3) ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا بەلگىلەنگەن دۇئالارنى ئوقۇسىمۇ بولىدۇ ياكى ئۆزى تىلىمەكچى بولغان دۇئالارنى ئۆز تىلى بويىچە ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا ئوقۇغان دۇئانىڭ ئاخىرىدا تۆۋەندىكى ئايەت ـ ئوقۇلىدۇ:

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيْمٌ (ئىنىنە سسەفا ۋەلمەرۋەتە مىن شەئائىرىللاھى فەمەن ھەججەلبەيتە ئەۋ ئىئتەمەرە فەلاجۇناھە ئەلەيھى ئەن يەتتەۋۋەفە بىھما فەمەن تەتەۋۋەئە خەيرەن فەئىنىنەللاھە شاكىرۇن ئەلىم).

مەنىسى:

سەفا بىلەن مەرۋە ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ(دىنىنىڭ) ئالامەتلىرىدۇر. ھەج قىلغان ياكى ئۆمرە قىلغان ئادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەئىيە قىلسا ھېچ باك يوق. كىمكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ياخشىلىق قىلىدىكەن(ئاللاھ ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ئەلۋەتتە شۇكۇرنىڭ مۇكاپاتىنى بەرگۈچىدۇر، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 158 ـ ئايەت

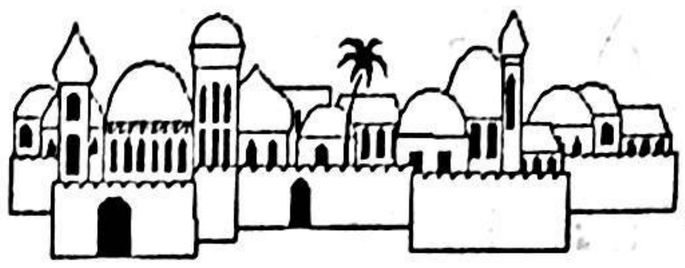
4) سەئىيە قىلىش جەريانىدا تاھارەت قىستاپ قالسا ياكى باشقا زۆرۈر ئەھۋال بولۇپ قالسا، مۇناسىۋەتلىك ئىشنى تۈگىتىپ، سەئىيە قىلىپ يېتىپ كەلگەن ئەسلىدىكى جايىدىن سەئىيى قىلىشنى داۋاملاشتۇرسا بولىدۇ. ئەمما سەۋەبسىز سەئىيەنى ئۈزۈپ قويۇش مەكروھ دەپ قارىلىدۇ.

5) ئەڭ ئاخىرقى سەئىيە قىلىش مەرۋىدە يەتتىنچى قېتىم بولۇپ ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ئاخىرلىشىش نۇرغۇنلىغان دۇنيا تىلەكلەر بىلەن تاماملىنىدۇ. ھاجىلار مەرۋىدە چاچلىرىنى قىرقىپ ئېھرامدىن چىقىدۇ. بۇ ۋاقىتدا بەھرىمەن ھەجى قىلغان كىشىنىڭ دەسلەپكى ئۆمرە قىسمىنىڭ پائالىيەتلىرى تاماملانغان بولىدۇ. ئۇ ياتقىغا قايتىپ ئېھرامدىن چىقىپ ئۆز كىيىملىرىنى كىيىپ نورمال تۇرمۇش يولىدا ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە زۇلھەججىنىڭ (ھىجرىيە 12 ـ ئاينىڭ) 8 ـ كۈنىگىچە رەسمىي ھەج تەييارلىقىنى قىلىدۇ.

ھەج قىلغۇچىلار زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن تاھارەت ئېلىپ ياكى غۇسلى قىلىپ ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامازئوقۇپ رەسمىي ھەجگە نىيەت قىلىپ مىناغا چىقىدۇ، ھەج قىلغۇچىلار تەرۋىيە كۈنى مىنادا تۆۋەندىكىچە پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ:

بۇ كۈنى پېشىن ۋاقتىغا ئۇلگۈرۈپ مىناغا بېرىۋالسا بولىدۇ. بۇ كۈن ئىسلام شەرىئىتىدە تەرۋىيە كۈنى دەپ ئاتىلىدۇ. ھاجىلار مىناغا بارغاندىن كېيىن شۇ كۈنىدىكى پېشىن، ئەسر، شام، خۇپتەن، ئەتىسىدىكى بامدات نامازلىرىنى شۇ يەردە قەسر قىلىپ ئوقۇيدۇ. 9 ـ كۈنى ئەتىگەن بامدات نامىزىدىن كېيىن ئەرەفات تېغىغا ماڭىدۇ. بۇ كۈن ئىسلام شەرىئىتىدە "ئەرەفات كۈنى" دەپ ئاتىلىدۇ. ھاجىلار ئەرەفات كۈنى پېشىن ۋاقتىغا ئۇلگۈرۈپ ئەرەفات تېغىغا بارىدۇ ھەمدە ئەرەفات تېغىدا تۆۋەندىكى بىر قاتار پائالىيەتلەرنى ئورۇندايدۇ:

1) ھەج قىلغۇچىلارنىڭ شۇ كۈنى ئەرەفات تېغىدا تۇرۇشى ھەجنىڭ ئاساسلىق رۇكنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ھەج قىلغۇچىلار پېشىن ۋاقتىدىن باشلاپ كۈن ئولتۇرغىچە ئەرەفات مەيدانى دائىرىسى ئىچىدىن چىقىپ كەتمەسلىكى كېرەك. كېچىكىپ قالغان كىشى ھېچ بولمىغاندا شۇ كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن ئاۋۋال ئەرەفات مەيدانىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە كىرىۋېلىشى كېرەك.

2) ئەرەفات مەيداندا پېشىن نامازبىلەن ئەسىر نامزى بىرلەشتۇرۇلۇپ بىر ئەزان ئىككى ئىقامەت بىلەن پېشىننىڭ ۋاقتىغا سۈرۈپ، ئىككى رەكئەتتىن قەسرە قىلىپ ئوقۇلىدۇ. بۇ ئىسلام شەرىئىتىدە "جەمئى تەقدىم" دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر ئەرەفات كۈنىگە جۈمە كۈنى ئۇدۇل كېلىپ قالسا جۈمە نامزى ئوقۇلماي پېشىن نامزى ئوقۇلىدۇ، ھەجنىڭ خۇتبىسى سۆزلىنىدۇ.

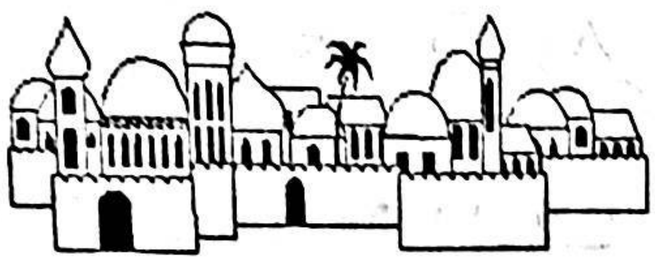
3) ئەرەفات كۈنى پېشىن نامزى بىلەن ئەسىر نامزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ھاجىلار تا كۈن ئولتۇرغىچە دۇئا قىلىدۇ، تىلەيدۇ، ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئاللاھ تائالا ئالدىغا قويۇپ يالۋۇرىدۇ، چۈنكى بۇ كۈن ئۇلۇغ كۈن، دۇئا ئىجابەت بولىدىغان كۈن، ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنى گۇۋاھچى قىلىپ، شۇ كۈنىدە ئەرەفات مەيدانىغا يىغىلغان ساپ ئىمانلىق، تەقۋادار مۇسۇلمان بەندىلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشقا ۋەدە بەرگەن خاسىيەتلىك كۈن.

ھەج قىلغۇچىلار ئەرەفات تېغىدىكى پائالىيەتلەرنى ئاياغلاشتۇرۇپ، شۇ كۈنى كۈن ئولتۇرۇشى بىلەن شام نامزىنى ئوقۇمايلا مۇزدەلىفىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. مۇزدەلىفە ئەرەفات بىلەن مىنا ئوتتۇرىسىدىكى تۈزلەڭلىك مەيدان بولۇپ، ھاجىلار شۇ مەيداندا بىر كېچە تۇنەيدۇ. ھاجىلار مۇزدەلىفىدە تۆۋەندىكى پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ:

1) ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىفىدە شام نامزى بىلەن خۇپتەن نامزىنى بىرلەشتۇرۇپ بىر ئەزان ئىككى ئىقامەت بىلەن خۇپتەننىڭ ۋاقتىغا كېچىكتۇرۇپ قەسرى قىلىپ ئوقۇيدۇ. بۇ ئىسلام شەرىئىتىدە "جەمئى تەخىر" دەپ ئاتىلىدۇ.

2) ھەج قىلغۇچىلار مىنادا شەيتانغا ئاتىدىغان 49 تال تاشنى مۇزدەلىفىدىن تېرىۋالىدۇ. ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى چوڭ شەيتانغا ئاتىدىغان يەتتە تال تاشنى مۇزدەلىفىدىن تېرىپ، قالغان 42 تال تاشنى مىنادىن تەرسىمۇ بولىدۇ. تىرىلگەن تاشلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى نۇقۇت دانچىسىدەك بولۇشى، خاسىڭ مېغىزىدىن چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى كېرەك. بولمىسا شەيتانغا ئاتتىم دەپ ئېتىلغان تاشلار باشقىلارنىڭ بېشىغا تېگىپ ئۇلارنى يارىلاندۇرۇپ قويىدۇ.

3) ھەج قىلغۇچىلار شۇ كېچىسى مۇزدەلىفىدە كېچىنى ئۆتكۈزىدۇ، مۇزدەلىفىدىكى بۇ كېچە بىر تەرەپتىن ھېيتنىڭ كېچىسى بولۇش، بىر تەرەپتىن ئەرەفات كۈنىنىڭ كېچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ۋاقىت خاسىيىتىگە ئىگە بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن مۇزدەلىفە «مەشئەرەل ھەرەم» بولۇش سۈپىتى بىلەن ئورۇن خاسىيىتىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ جايدا كۆپلەپ دۇئا قىلىش، ئاللاھنى زىكرى قىلىش، نامازئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزۈش ئىنتايىن زۆرۈر. شۇڭا ئۇلىمالار ۋاقىت، شارائىت يار بەرگەندە ئەتىسى بامدات نامازۋاقتىغىچە مۇزدەلىفىدە تۇرۇشنى ۋاجىپ دەپ قارايدۇ، ئەمما پەيغەمبىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا ئاجىزلارغا،

كېسەللەرگە، ياشانغانلارغا، ئاياللارغا، يول يۈرۈشتە بەك ئاستا ماڭمدىغان كىشىلەرگە تۇن يېرىمدىن كېيىن مىناغا يولغا چىقىشقا رۇخسەت قىلغان، بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس، ئائىشە، ئەسمائ قاتارلىق رەسۇلۇللاھنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسلەر بار. مۇشۇ نۇقتىدىن بىر قىسىم ئۇلىمالار ھازىرقىدەك ئىككى مىليوندىن ئارتۇق ھەج قىلغۇچى يىغىلىدىغان بۇنداق چوڭ پائالىيەتتە ئورۇن، ۋاقىت، قاتناش قىستاڭچىلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ تۇنۇنىڭ يېرىمىدىن كېيىن مۇزدەلىپىدىن ئايرىلسا بولىدۇ دەپ پەتۋا بەرگەن.

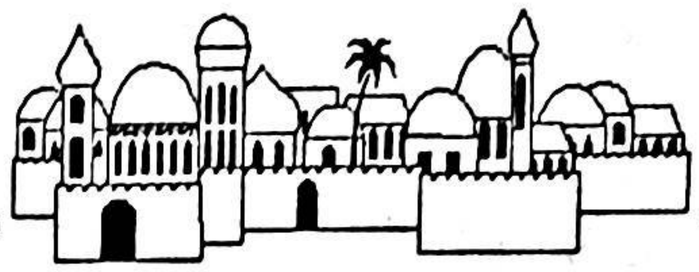
ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىپىدىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، مىناغا بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ چېدىرلىرىغا ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن مىنادىكى پائالىيەتلىرىنى باشلايدۇ.

ھېيت كۈنلىرى مىنادا ئېلىپ بېرىلىدىغان پائالىيەتلەر تۆۋەندىكىچە:

1) مىنادا شەيتانغا سىمۇۋل قىلىنغان چوڭ شەيتان، ئوتتۇرا شەيتان، كىچىك شەيتان دېگەن ئۈچ شەيتان بولۇپ، ھاجىلار مۇزدەلىپىدىن قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن باشلاپ شەيتانغا تاش ئاتىدۇ، بۇنىڭدا ھېيتنىڭ 1-كۈنى سۇبھى يورۇغاندىن باشلاپ پېشىن ۋاقتىغىچە چوڭ شەيتانغا تاش ئاتىدۇ، شەيتانغا تاش ئېتىش بىلەن تەلبىيە ئوقۇش توختىلىدۇ. 2-، 3-كۈنلىرى پېشىن ۋاقتىدىن كېيىن نامازشامغىچە كىچىك شەيتان، ئوتتۇرا شەيتان ۋە چوڭ شەيتانلارنىڭ ھەممىسگە مۇشۇ تەرتىپى بويىچە تاش ئاتىدۇ. شەيتانغا ھەر بىر قېتىم تاش ئاتقاندا "بىسمىللاھى ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر" دەيدۇ، شەيتانغا تاش ئاتقاندا قالايمىقان نەرسىلەرنى، چوڭ تاشلارنى ئاتماسلىق، باشقىلارنى قىستاپ ئۇلارغا ئازار بەرمەسلىك كېرەك. يۇقىرىقى بەلگىلەنگەن ۋاقىتلاردا شەيتانغا تاش ئېتىش سۇننەت بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقىدەك كۆپ ساندا ھەج قىلىدىغانلارغا نىسبەتەن يېرىم كۈنلۈك قىسقا ۋاقىتتا بىرلا ئورۇنغا يىغىلىش ھەمدە شۇ ۋاقىت ئىچىدىلا تاش ئېتىش قۇلايسىزچىلىقى، شۇنىڭدەك ھەج قىلغۇچىلارنىڭ ئامانلىقغا تەسىر يەتكۈزىدىغانلىقى تۇپەيلىدىن، بىر قىسىم ئۆلىمالار پۈتۈن بىر كۈنۈنىڭ ھەممە ۋاقتىدا شەيتانغا تاش ئېتىش جائىز دەپ پەتۋا بەرگەن.

ھېيتنىڭ 2-، 3-كۈنلىرى شەيتانغا تاش ئاتقاندا ئالدى بىلەن كىچىك شەيتانغا، ئاندىن ئوتتۇرا شەيتانغا، ئاخىرىدا چوڭ شەيتانغا ئۆز تەرتىپى بويىچە تاش ئېتىش كېرەك. ھەر بىر شەيتانغا تاش ئېتىپ بولۇپ، قىبلە تەرەپكە قاراپ توختاپ دۇئا قىلىدۇ، چوڭ شەيتانغا تاش ئېتىپ بولغاندىن كېيىن، توختىمايلا قايتىپ كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە دۇئا قىلىدۇ.

2) تاش ئېتىش پائالىيىتىنى ئۆزى بۇۋاستە بېجىرەلمەيدىغان ئاجىز كىشىلەر باشقىلارغا ھاۋالە قىلىپ ئۆزى ئۆچۈن بەدەل تېشى ئېتىپ قويۇشنى تەلەپ قىلسا

بولىدۇ. بەدەل تېشىنى ئېتىشتا ۋەكىل قىلىنغان كىشى ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ تېشىنى ئېتىشى، ئاندىن باشقىلارنىڭ تېشىنى ئېتىشى كېرەك. تاشنى ئاتقاندا بىر قانچە تال تاشنى بىراقلا توپ ئېتىۋېتىشكە بولمايدۇ ھەمدە ئۆزى بىۋاستە تاش ئاتالايدىغان كىشىلەرنىڭ باشقىلارغا ھاۋالە قىلىپ ئۆزى ئۈچۈن تاش ئېتىشنى تەلەپ قىلىشى دۇرۇس ئەمەس.

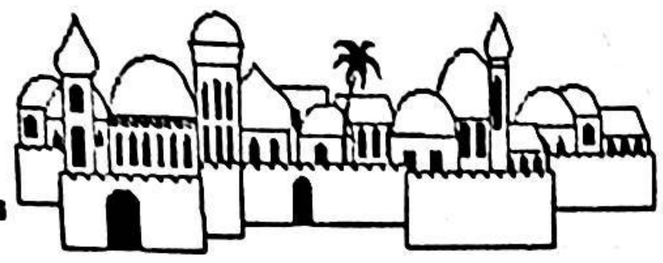
3) ھەج قىلغۇچىلار ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى چوڭ شەيتانغا تاش ئېتىپ بولۇپ قۇربانلىق قىلىدۇ، قۇربانلىق قىلىش بەھرىمەن ھەج ياكى قوشما ھەج قىلغان كىشىلەرگە ۋاجىپ دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا قۇربانلىق قىلىشقا ئىقتىسادى بولمىسا، ئۇ كىشى ھەجگە چىقىشتىن ئاۋۋال ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش، ھەج پائالىيەتلىرىنى تۈگىتىپ ۋەتىنىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، يەتتە كۈن روزا تۇتۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

قۇربانلىق مالنى ھاجىلار ئۆزى بىۋاستە زەبىھ قىلسىمۇ بولىدۇ، پائالىيەت تەرتىپلىرىنىڭ تولۇق ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، قۇربانلىق قىلماقچى بولغان مالغا ئاجرىتىلغان پۇلنى ھەج مىنىستىرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ھەج قىلغۇچىلارغا ۋاكالىتەن قۇربانلىق قىلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئىشەنچلىك بانكا ياكى شىركەتلەرگە تاپشۇرۇپ، ئۈلارنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىشنى ھاۋالە قىلسىمۇ بولىدۇ، بۇنىڭدا قۇربانلىق قىلىشنى ئۈستىگە ئالغان شىركەتلەر، بانكىلار پۇل تاپشۇرغۇچىلارغا قۇربانلىق تالونى چىقىرىپ بېرىدۇ، شۇڭا جۇڭگو ھەج ئۆمكى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇشۇ ئۇسۇلدا قۇربانلىق رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىپ كېلىۋاتىدۇ.

4) ھەج قىلغۇچىلار شەيتانغا تاش ئېتىش، قۇربانلىق قىلىش پائالىيەتلىرىنى تاماملىغاندىن كېيىن چاچ قىسقارتىش ياكى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئېھرامدىن چىقىپ ئۆزىنىڭ نورمال كىيىملىرىنى كىيىۋالسا بولىدۇ. بۇ ھەج قىلغۇچىلارغا قىلىنغان كىچىك دائىرىدىكى چەكلەنگەن ئىشلارغا يول قويۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. گەرچە بۇ ۋاقىتتىدا ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن نۇرغۇنلىغان ئىشلارغا يول قويۇلغان بولسىمۇ، ئەر-خوتۇنلار ئوتتۇرىسىدىكى جىنسىي مۇناسىۋەتكە يول قويۇلمايدۇ.

5) ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىفىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مىنادا ئىككى كېچە قونىدۇ، ئۈچ كۈن تۇرىدۇ، مىنادىكى ئاشۇ ئىككى كۈنلۈك قونۇش سۈنىتى ھېسابلىنىدۇ. ھاجىلار مىنادا تۇرغان كۈنلىرىدە نامازلارنى قەسرە قىلىپ ئوقۇيدۇ، قۇربان ئوقۇش، زىكرى ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

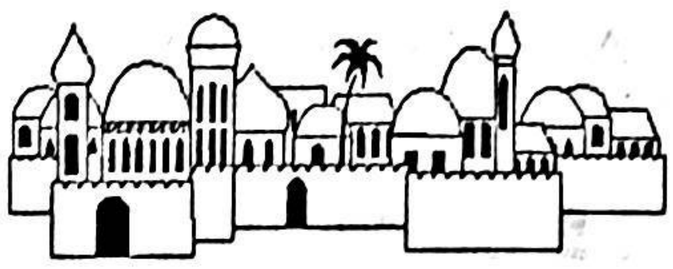
6) ھەج قىلغۇچىلار مىنادا تۇرغان ئاشۇ ئۈچ كۈن ئىچىدە مەككىگە كىرىپ بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىش تاۋاپنى قىلىپ بولۇشى كېرەك، ئەگەر ئۇچىنچى كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن بۇ زىيارەت تاۋاپنى قىلالمىسا، بىر ۋاجىپنى تەرك ئەتكەن بولىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئۇ كىشىگە بىر قوي قۇربانلىق قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ.

7) هەج قىلغۇچىلار مىنادا تۇرغان ئۈچ كۈننىڭ ئۈچىنچى كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن مەككىگە قايتىپ كىرىپ بولۇشى كېرەك، ئەگەر ئۇلار مىنادا چاغدا كۈن ئولتۇرۇپ كېتىپ قالسا ئۇلارنىڭ مىنادا يەنە بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى ئۈچ شەيتانغا ئۆز تەرتىپى بويىچە يەتتە تالدىن تاشنى ئېتىۋېتىپ ئاندىن مەككىگە كىرىپ كېتىشى ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ(مۇشۇ ئېھتىماللىق سەۋەبىدىن بەزىلەر شەيتانغا ئاتىدىغان تاشنى 49 تال ئەمەس، بەلكى 70 تال قىلىپ تېرىۋالىدۇ).

هەج قىلغۇچىلار مىنادىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ مەككىگە قايتقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بارلىق هەج پائالىيەتلىرى تاماملىنىپ، پەقەت مەككىدىن ئايرىلىش ئالدىدا قىلىنىدىغان خوشلىشىش(ۋىدالىشىش) تاۋاپىلا قالىدۇ. شۇڭا هاجىلار مەككىدە تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ بەش ۋاقىتلىق نامىزنى بەيتۇللاهتا ئوقۇشى، كەئبىنى كۆپلەپ تاۋاپ قىلىۋېلىشى، ئۇرۇق-تۇغقان، دوست-بۇرادەرلىرىگە ئاتاپ كۆپلەپ دۇئا قىلىشى، يۇرتىنىڭ، ۋەتىنىنىڭ، خەلقىنىڭ ئامانلىقىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى هەمدە ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىگە تەييارلىق قىلىشى كېرەك. ئەگەر هەجدىن بۇرۇن مەدىنىدىكى زىيارەتلىرىنى قىلمىغان، ئەمما زىيارەت قىلىش نىيىتىدە بولغان بولسا، مەدىنىگە بېرىش تەييارلىقىنى قىلسا بولىدۇ. هاجىلار مەيلى مەككىدىن ئۆز ۋەتىنىگە بىۋاسىتە قايتسۇن، مەيلى مەدىنە شەهىرىگە بېرىپ ئۇ يەردىكى زىيارەتلەرنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن ۋەتىنىگە قايتماقچى بولسۇن هەممىدىلا مەككە شەهىرىدىن ئايرىلىشتىن ئاۋۋال بەيتۇللاهقا بېرىپ خوشلىشىش(ۋىدالىشىش) تاۋاپى قىلىشى كېرەك، بۇ تاۋاپ مەككىدىن ئايرىلماقچى بولغان هاجىلارغا نىسبەتەن ۋاجىپ دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا هاجىلار مەككىدىن ئايرىلىش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مىنۇت، سېكۇنتلىرىدا، يولغا چىقىش ئالدىدىكى تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ، ئاندىن بۇ تاۋاپنى قىلىشى، تاۋاپتىن كېيىن مۇمكىن بولسا ئىككى رەكئەت نامىز ئوقۇشى، زەمزەم سۇيى ئىچىشى، هەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشى، كەئبىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا كۆز يېشى قىلىپ، قايغۇلۇق هالدا دۇئا قىلىشى هەمدە بەيتۇللاهتىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايۋاتقاندەك كەيپىياتتا مەسچىتتىن ئاستا-ئاستا چىقىپ كېتىشى كېرەك.

هاجىلار خوشلىشىش تاۋاپىنى قىلىپ بولۇپ، ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەيلا يولغا چىقىشى لازىم. شۇنداق قىلغاندا هەجنىڭ تولۇق مەزمۇنى ئىپادىلىنىپ، بەيتۇللاهنىڭ هاجىلار قەلبىدە ئورۇن ئالغان ئەڭ ئاخىرقى ئاشۇ ئۇنتۇلماس مىنۇت-سېكۇنتلاردىكى كۆرۈنۈشلىرى ساقلىنىپ قالىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەلبىدىكى ئاشۇ ئۇنتۇلماس ئۇلۇغ كۆرۈنۈشلەرنى هەربىر قېتىم ئەسلىگەندە ئاللاهنى ياد ئېتىدۇ، ئاللاهقا تەلپۈنىدۇ، ئاللاهقا دائىم ئۇمىدۋارلىق بىلەن ئىنتىلىپ دۇئا قىلىدۇ.

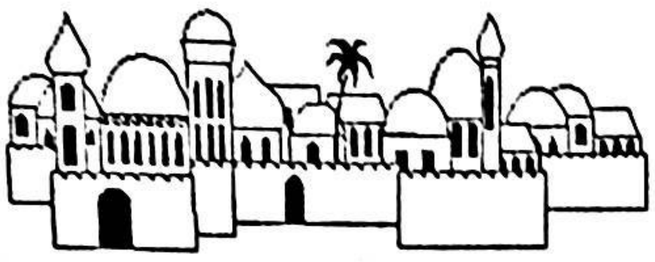

هاجىلار بىلەن كۆرۈشۈش هەققىدە مەسىلىھەت

كىتىبرھاجى دامۇللا

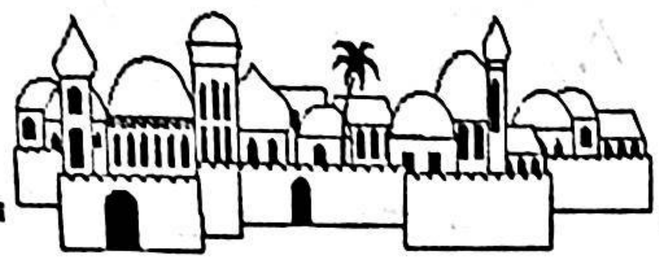
بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ھەممىزگە مەلۇم، ھەج قىلغۇچىلار سەپەرگە ئاتلانغاندا ئۇزىتىمىز، ھاجى بولۇپ قايتىپ كەلگەندە ئالدىغا چىقمىز. ئۇزىتىش ۋە ئالدىغا چىقىش رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىمىنى بەجا كەلتۈرگەنلىك بولۇپ، جانابى رەسۇلۇللاھ: ”ھاجىلار سەپەرگە ئاتلانسا ئۇزىتىپ قويۇڭلار ۋە ئۇلارغا دۇئا قىلىشنى ئۇزۇق قىلىڭلار، ئۇلار قايتىپ كەلگەندە، ئۇلار گۇناھقا گىرىپتار بولۇشتىن ئىلگىرى ئالدىغا چىقىڭلار، چۈنكى ئۇلارنىڭ قولىدا بەرىكەت بار“ دېگەنىدى(ئىمام ھەسەن رىۋايەت قىلغان، «ئىرشادىيە» 144 ـ بەت). فىقھە ئۆلىمالىرىمىز بۇ ھەدىستىكى بۇيرۇقنى مۇستەھەب بۇيرۇق دەپ قارايدۇ. بىزگە مەلۇمكى، مۇستەھەب دېگىنىمىز قىلسا ساۋاب بولىدىغان، قىلمىسا گۇناھ بولمايدىغان ئىشلاردۇر. بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار دىنىي مەسىلىرگە توغرا ئېتىقادتا بولۇشىمىز لازىم. ھالبۇكى، مەيلى ئۇزىتىشتا ياكى ئالدىغا چىقىشتا بولسۇن، ھازىرقى كۆرۈشۈش قائىدىمىزدە ھەم قۇچاقلىشىمىز ھەم يۈز يېقىشىمىز. گەرچە بۇ خىل كۆرۈشۈش ماھىيەتتە جايىز بولسىمۇ، لېكىن ئانچە ياخشى رەسىم ـ قائىدە ئەمەس، چۈنكى پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمە ئۆز دەۋرىدە ئىبنى ئۆمەرگە:”سەن ھاجىنىڭ ئالدىغا چىقساڭ قول تۇتۇشۇپ سالام قىل ۋە ئۆيىگە كىرىشتىن ئاۋۋال دۇئا ـ تەلەپ قىل، چۈنكى ھاجىلار گۇناھتىن پاكىزدۇر“ دېگەن(ئابدۇ ئىبنى ئۆمەر رىۋايەت قىلغان، «ئىرشادىيە» 166 ـ بەت). روشەنكى، بۇ ھەدىستە قول تۇتۇشۇپ سالام قىلماق بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ ھاجىلار ھەققىدىكى سۇئالنەت كۆرۈشۈشتۇر. شۇنداقلا يەنە جانابى رەسۇلۇللاھ دەۋرىدە بىر ساھابە رەسۇلۇللاھتىن: ”ئى رەسۇلۇللاھ! بىر ئادەم دوستى بىلەن كۆرۈشكەندە تەزىم قىلامدۇ؟“ دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ:”ياق“ دېگەن، ”قۇچاقلىشىپ ۋە سۆيۈپ كۆرۈشەمدۇ؟“ دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: ”ياق“ دېگەن، ”قول تۇتۇشۇپ كۆرۈشەمدۇ؟“ دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: ”ھەئە، شۇنداق كۆرۈشىدۇ“ دەپ جاۋاب بەرگەن(ھەزرىتى ئەنەس رىۋايەت قىلغان، «عمدةالقارى»(ئۇمدەتۇلقارى)11 ـ جىلد، 240 ـ بەت). مۇشۇ ھەدىسكە ئاساسەن ئىمام ئەزەم رەھمىتۇللاھ ئەلەيھى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنى مەكرۇھ دەپ ئېلان قىلغان. مۇشۇ ھەدىسنىڭ

زاهىرىمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنى چەكلەۋاتىدۇ. بىراق بىزنىڭ ھازىرقى رەسىم-قائىدىمىز يۇقىرىقى ھەدىس شەرىپىنىڭ مەزمۇنىدىن ۋە ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىپىدىن يىراق تۇرۇۋاتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنىڭ جايىزلىقى بار دېگەن تەقدىردىمۇ، بۇ ياخشى قائىدە ئەمەس. چۈنكى، شۇنچە كۆپ يۈك-تاق بىلەن نەچچە مىڭ كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ چارچاپ كەلگەن ھاجىلارنى كېلىشى ھامان يەنە نەچچە مىڭ ئادەم بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشكە مەجبۇر قىلساق ھاجىلارغا نىسبەتەن ئەلۋەتتە ئېغىر كېلىدۇ. فىقھە ئۆلىمالىرىمىز: ”ئىسلام دىنىمىزنىڭ قانۇن ۋە ھۆكۈملىرى سۈپەتتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆزگىرىدۇ“ دېگەن، شۇڭا ئادەم كۆپەيگەندە مەكرۇھقا ياتىدىغان قائىدىمىزنى ئۆزگەرتسەك ھېچقانداق زەرەرى يوق، ئىسلام دىنىمىز ھېچقاچان مۇشكۈل ئىشنى تەشەببۇس قىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇشكۈل قائىدىگە خاتىمە بېرىپ، ئاسان ئىشلىرىمىزنى جارى قىلدۇرساق، دېگەن مەسىلىھەتنى بەرمەكچىمەن.

زکری تەسبەح

زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى

ئابدۇراھمان مۇھەممەد

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

زىكرى تەسبىھ ئېيتىش پەزىلىتى ۋە مەنپەئەتى زور ئۇلۇغ ئىشتۇر. چۈنكى ئۇ ئاللاھنى ئۇلۇغلاش، ئۆز سۈپەتلىرى بىلەن سۈپەتلەش، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قۇدرىتىنى تونۇش، ئاللاھنى ماختاش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇڭا بىز ئېيتىمىزكى، ئىنسانىنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇسۇل زىكرى تەسبىھ ئېيتىشتۇر.

"زىكرى" كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ "يادىدا تۇتتى، ئېسىدە تۇتتى، ياد ئەتتى، ئەسلىدى، تىلغا ئالدى، مەدھىيىلىدى، سانا ئېيتتى..." دېگەندەك مەنىلىرى بار. بىز بۇ يەردە "ياد ئەتتى، ئەسلىدى، تىلغا ئالدى، سانا ئېيتتى، مەدھىيىلىدى" قاتارلىق مەنىلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز. "تەسبىھ ئېيتىش" دېگەن سۆزگە كەلسەك، ئۇنىڭ "پاك دەپ بىلدى، مۇقەددەس دەپ بىلدى، ئۇلۇغلىدى، دۇئا قىلدى، ئىلتىجا قىلدى" قاتارلىق مەنىلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز.

مەنسۇبىنلا چىقىپ تۇرۇپتىكى، زىكرى تەسبىھ ئېيتىش ھەم تىلغا ئاسان ھەم ساۋابى كۆپ ئىبادەتلەرنىڭ بىرى. شۇڭا ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»نىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا مۆمىنلەرنى ئۇنىڭغا بۇيرۇغان ۋە رىغبەتلەندۈرگەن. زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنى ماختاپ ئاللاھ قۇرئاندا مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 41 ـ ئايەت

سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھنى بولسا ئاتا ـ بوۋاڭلارنى (پەخرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار.

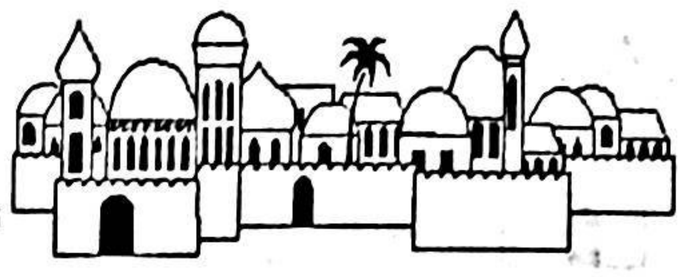
ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 200 ـ ئايەت

ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 191 ـ ئايەت

ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

ـــــسۈرە«ئەھزاب» (33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن زىكرىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى، زىكرى ئېيتماي غاپىل يۈرۈشنىڭ زور زىيان ئىكەنلىكىنى، ئىنساننىڭ زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇشنىڭ لازىملىقىنى، ئىنسانىنىڭمۇ ئۇنىڭغا موھتاج ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولالمايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا، زىكرى ئېيتقۇچى مۆمىنلەرگە ئاللاھنىڭ ئاخىرەتتە كاتتا ساۋاب، نېمەتلەرنى ئاتا قىلىدىغانلىقىنى ۋە تەييارلاپ قويىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

دېمەك، زىكرى تەسبىھ ئېيتىشتىن كېلىدىغان پايدا ۋە ساۋاب ناھايىتى كۆپ. بەزى كىتابلاردا ئېيتىلىشچە، زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ يۈزدىن ئارتۇق پايدىسى بار ئىكەن. ئىمام ئەللامە ئىبنى قەييۇم رەھىمەھۇللانىڭ كىتابى «الوابل الصيب من الكلام الطيب»دا زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ يەتمىش نەچچە تۈرلۈك خىسلىتى زىكرى قىلىنغان ئىكەن. ئىنسان ئۆز كۆڭلىنى زىكرى تەسبىھ ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولۇشقا ئۇندەيدىغان ئاشۇ نۇرغۇن خىسلەتلەردىن بىر نەچچىنى بايان قىلىمىز:

1. زىكرى شەيتاننى يىراقلاشتۇرۇپ، نۇرغۇنلىغان گۇناھلاردىن ساقلايدۇ. زىكرى تەسبىھ ئېيتىش شەيتاننى يىراقلاشتۇرىدۇ ۋە ئازدۇرۇشتىن توسىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

كىمكى مېھرىبان ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، بىز ئۇنىڭغا شەيتاننى مۇسەللەت قىلىمىز. (شەيتان ئۇنى ۋەسۋەسە قىلىدۇ)، شەيتان ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمراھ بولىدۇ.

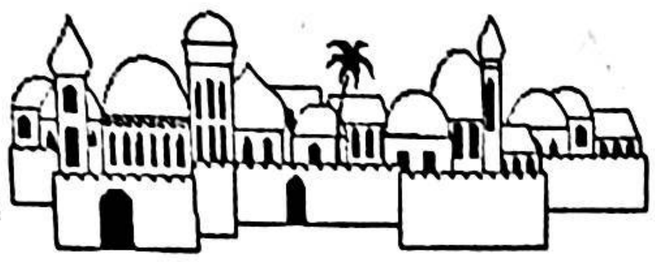
ـــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)،36 ـ ئايەت

تەقۋادار كىشىلەر شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە ئۇچرىسا ئاللاھنى ئەسلەيدۇ ـ دە، ھەقىقەتنى كۆرۈۋېلىپ، (شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن) خالاس تاپىدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 201 ـ ئايەت

ھاسىل ئەشەرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەھيا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۆز قوۋمىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى ئېيتقان: "مەن سىلەرنى ئاللاھنى زىكرى قىلىشقا بۇيرۇيمەن. ئاللاھنى زىكرى قىلىپ تۇرىدىغان كىشى ئارقىسىدىن دۈشمەن شىددەت بىلەن قوغلاپ كەلگەندە، پۈختا بىر قورغانغا كىرىپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ. شۇنىڭدەك بەندىمۇ ئۆزىنى شەيتاندىن پەقەت ئاللاھنى زىكرى قىلىش ئارقىلىقلا ساقلاپ تۇرالايدۇ".

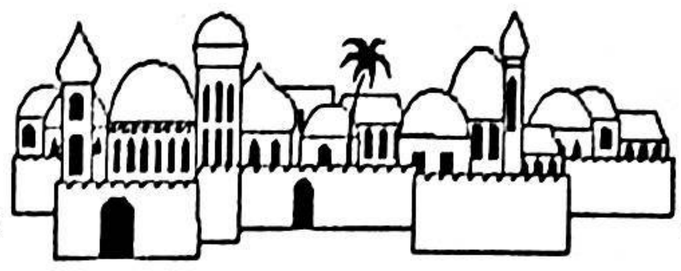
يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئىنسان ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، شەيتان دائىم ئۇنىڭغا ۋەسۋەسە قىلىدۇ ۋە يامان ئىشلارنى ياخشى كۆرسىتىدۇ.

خۇددى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى ياخشى كۆرسەتكەندەك ھازىرقى كىشىلەرگە جازانە، قىمار، ھاراق، زىنا قاتارلىقلارنى ياخشى كۆرسىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق شەيتان ئۆزىنىڭ"پەرۋەردىگارىم، سەن مېنى گۇمراھ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، يەر يۈزىدە ئادەم بالىلىرىغا ئەلۋەتتە(گۇناھلارنى) چىرايلىق كۆرسىتىمەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەلۋەتتە ئازدۇرىمەن. ئۇلاردىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا" دېگەن رەزىل مەقسىتىگە يەتمەكچى بولىدۇ. شەيتاننى يىراقلاشتۇرۇش، ئىنسانىنىڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشى زىكرى تەسبىھ ئېيتىشىنىڭ پەزىلىتىدۇر. يۇقىرىقى ھەدىس شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، زىكرى تەسبىھ ئېيتىش ئارقىلىق بەندە ئۆزىنى دۈشمەن(شەيتان)دىن ساقلايدىغان مۇستەھكەم قورغانغا ئېرىشەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر قانداق بىر مۆمىنده دائىم ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇش خىسلىتى بولۇشى كېرەك. شەيتان بەندىنىڭ ئىچىگە پەقەت ئۇنى غەپلەت باسقان چاغدا غەپلەت ئىشىكىدىنلا كىرەلەيدۇ. شەيتان بەندىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. قاچانكى، بەندە غەپلەتتە بولسا، شەيتان ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ ۋەسۋەسە قىلىشقا باشلايدۇ. ئەگەر ئاللاھنى ياد ئەتسە يوقايدۇ. شۇڭا ئۇ"وسواس الخناس" يەنى"قەلبىلەرگە ۋەسۋەسە سالغۇچى، ئەگەر ئاللاھ زىكرى قىلىنسا يوقالغۇچى" دەپ ئاتالغان. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن:"شەيتان ئادەم بالىلىرىنىڭ قەلبىگە چاپلىشىپلا تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنى ئۇنتۇپ، زىكرى قىلىشتىن غاپىل يۈرسە ۋەسۋەسە قىلىدۇ. ئەگەر ئاللاھنى زىكرى قىلسا يوقلىدۇ". دېمەك، بەندە ئۆزىنى پەقەت ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىش بىلەنلا شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشىدىن، ۋەسۋەسىسىدىن ساقلاپ قالالايدۇ. مانا بۇ زىكرىنىڭ بۈيۈك پەزىلىتىنىڭ بىرىدۇر.

2. زىكرى ئىنسانغا روھىي جەھەتتىن خاتىرجەملىك بېغىشلايدۇ. مۆمىن ئادەم ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقىدىن ئاللاھقا سۆيۈنۈپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماستىن ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىۋاتقانلىقىدىن خۇش بولۇپ قەلبى يايراپ كېتىدۇ. ئاللاھنى ياد ئېتىپ، تەسبىھ ئېيتقاچقا شەيتان يېقىن يولىيالمايدۇ، شۇڭا كۆڭلى خاتىرجەملىككە چۆمۈپ تېخىمۇ خۇشال بولىدۇ ھەمدە ئاللاھنىڭ زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارغا كاتتا ئىنئام بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە شۇ ئىنئاملارنىڭ ئىلھامى بىلەن دۇنيانىڭ جاپا ـ مۇشەققەت، غەم ـ قايغۇلىرىنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنى چەكسىز خۇشال ھېس قىلىدۇكى، خۇددى ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتەئالا «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلغاندەك:

(تەۋبە قىلغانلار) ئىمان ئېيتقانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى

ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ، بىلىگىلارکى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ.

——سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايەتتە"ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ" دېگەنلىكى شۈكى، ئىنسانلارنىڭ قەلبىدىكى بىئارامىلىق، پاراكەندىلىك ئاللاھنى ياد ئېتىش ئارقىلىق يوقىلىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا خۇشخۇيلۇق، خاتىرجەملىك، ئارامبەخشلىك ئورۇنلىشىدۇ.

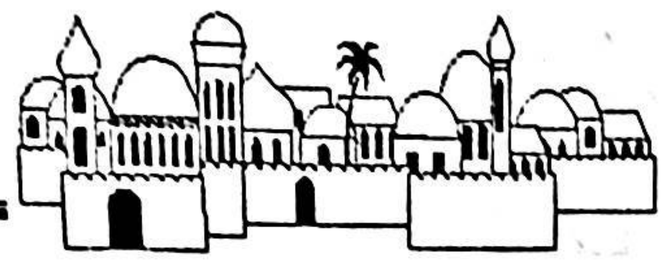
زىكرى تەسىبھ قەلبىنىڭ ھاياتى، شۇنداقلا قەلبىنىڭ ۋە روھنىڭ ئوزۇقى. ئەگەر بەندە ئاللاھقا زىكرى ئېيتىشنى تەرك ئەتسە، روھتىن ئايرىلغان جەسەتكە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. قەلب پەقەت ئاللاھنى زىكرى قىلىش بىلەنلا تىرىك تۇرىدۇ. شۇڭا شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىيە رەھمەھۇللا: "زىكرى تەسبىھكە نىسبەتەن قەلب خۇددى سۇغا تەشنا بېلىقتۇر. ئەگەر بېلىق سۇدىن ئايرىلسا ھالى قانداق بولىدۇ؟" دېگەن. دېمەك، ھەر بىر مۇسۇلمان كۆڭلۈم خاتىرجەم بولسۇن دېسە، چوقۇم ئۇنىڭ تىلى زىكرىدىن خالي بولمىسۇن!

3. زىكرى ئېيتقۇچى بەندىنى ئاللاھمۇ ياد ئېتىپ تۇرىدۇ. ئاللاھنىڭ ياد ئېتىشىگە مۇۋاپىق بولۇش ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ زور بەخت، ئەڭ زور مۇۋاپىقىيەتتۇر. ئاللاھنىڭ نەزىرىدىن ساقىت بولغان ئادەم ياكى مىللەت بۇ دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە خار، زەبۇن بولىدۇ. جەمئىيىتىمىزدىمۇ بىرەر ئادەم مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتسە خارلىشىپ، بىچارىلەرچە تەنھا ئۆتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، بارلىق كائىناتنىڭ پادىشاھى، بۇيۇك ئۇستۇنلۇك ئىگىسى بولغان ئاللاھنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن ئادەم نېمە بولماقچى؟ زىكرى تەسبىھ ئېيتىش يەنىلا ئاشۇ كاتتا نېمەتكە ئېرىشتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى ۋاستىلەرنىڭ بىرى. چۈنكى، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە زىكرى ئېيتقۇچىلارنى ياد ئېتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:

مېنى(تائەت ـ ئىبادەت بىلەن) ياد ئېتىڭلار، (مېنى ياد ئەتسەڭلار) مەنمۇ سىلەرنى(ساۋاب بېرىش بىلەن، مەغپىرەت قىلىش بىلەن) ياد ئېتىمەن.

——سۈرە «بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 152 ـ ئايەت

ئەبۇ ھۇرەيرىدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىس قۇددۇسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئېيتقان: "بەندەم ماڭا زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا مەخپىي زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭغا مەخپىي ساۋاب بېرىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا جامائە بار يەردە زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭغا ئۇ جامائەدىنمۇ ياخشى جامائە بار يەردە ساۋاب بېرىمەن".

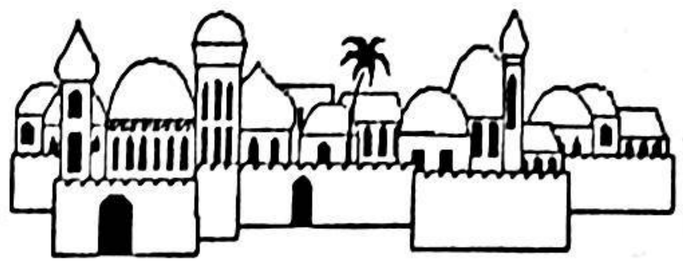

يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئەگەر مۆمىن ئادەم چىن ئەقىدە بىلەن ئاللاھقا زىكرى ئېيتسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى كاتتا نېمەتلەر بىلەن ياد ئېتىپ تۇرىدۇ.

4. زىكرى گۈناھلارنى ئۆچۈرىدۇ، ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. گۈناھلارنىڭ كۆتۈرۈلۈشى مۆمىن ئۇچۇن يەنە بىر چوڭ نىجاتلىقتۇر. گۈناھ بىلەن جەننەتكە كىرىش مۇمكىن بولمايدۇ. لېكىن مېھرىبان ئاللاھ ئۆزىگە زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنى ئۆز ھىمىتى قوينىغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ گۈناھلىرىنى كەچۈرۈپتىدۇ ـ دە، ئاندىن جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. مانا بۇ زىكرى ئېيتىشتىن كېلىدىغان نىجاتلىقنىڭ بىرىدۇر. مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى كۈنىگە سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى (ئاللاھنى پاك دەپ بىلىمەن ۋە مەدھىيىلەيمەن) نى يۈز قېتىم ئېيتسا، ئۇنىڭ گۈناھلىرى دېڭىزنىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ بولسىمۇ يوققا چىقىرىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

5. زىكرى ئاللاھنىڭ زور نېمەتلىرىگە نائىل قىلىدۇ. ئىنسان ئەزالىرىنىڭ ئەڭ پائالىيەتچان ئەزاسى تىلدۇر. ئىنساننىڭ ھەر قانداق ئەزاسى تىلدەك كۆپ ھەرىكەت قىلمايدۇ. تىلنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ئۇچۇن ھېچقانچە ئېنېرگىيە كەتمەيدۇ. لېكىن تىلدىن كېلىدىغان بالايى ئاپەتلەرنىمۇ، پايدا ـ مەنپەئەتلەرنىمۇ كىچىك ساناشقا بولمايدۇ. مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى ئېيتىلىدۇ: (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام): " 'ساڭا ئىشلارنىڭ كاتتىلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بىر ئىشتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ' دېدى. 'بولىدۇ، ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى' دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تىلنى كۆرسىتىپ، 'سەن تىلىڭنى (مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردىن) تۇت' دېدى. مەن: 'ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، بىز سۆزلىگەنلىرىمىز سەۋەبلىكمۇ جازالىنامدۇق؟' دېدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ھەي مۇئاز، كىشىلەرنىڭ دوزاخقا يۈزلىرىچە، بۇرۇنلىرىچە تاشلىنىشىغا ئۇلارنىڭ تىللىرى سەۋەبلىكتۇر' دېدى". مانا بۇ ھەدىستىن چىقىپ تۇرۇپتىكى، مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردىن تىلنى يىغىشىمىز كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، تىل دېگەن يۇمشاق نەرسە، قاياقتا قويۇۋەتسەك كېتىۋېرىدۇ. ئاخىرىدا ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ قېلىشىمىز مۇمكىن. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېگەندەك، تىلىمىزنى مۇناسىۋەتسىز ناچار گەپ ـ سۆزلەردىن يىغىساق، تۆۋەندىكى ئايەت ـ ھەدىسلەردە ئېيتىلغاندەك، ئاللاھنىڭ كاتتا ئىنئاملىرىغا نائىل بولىمىز.

ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى

قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

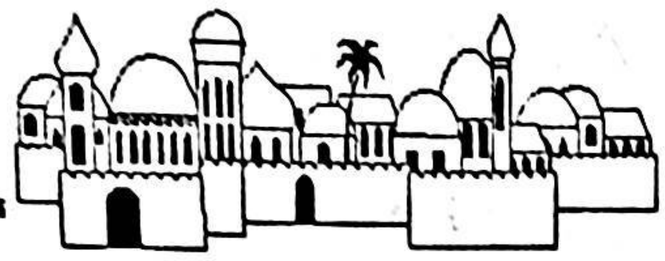
ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ''كىمكى 'بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، ئاللاھ يالغۇزدۇر، ئۇنىڭ شېرىكى يوق، ھەممە ئۇنىڭ مۈلكىدۇر، بارلىق ھەمدۇ ئۇنىڭغا خاستۇر، ھەممىگە قادىردۇر' دېگەننى بىر كۈندە يۈز قېتىم دېسە، ئادىل ئون كۆزەتچى پەرىشتە ئۇنىڭغا يۈز ياخشىلىقنى يازىدۇ ۋە كەچ كىرگۈچە شۇ كىشىنى شەيتاندىن ساقلايدۇ. زىكرىنى كۆپ ئېيتقان كىشى تاپقان پەزىلەتتىن ياخشىراق پەزىلەتنى ھېچكىم تاپالمايدۇ'' دېگەن. ئەبۇ ھۈرەيرىدىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ''سۇبھانەللاھى ۋەلھەمدۇلىللاھى ۋەلائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر' دەپ ئېيتىشىم مەن ئۈچۈن دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن سۆيۈملۈكرەكتۇر'' دېگەن(مۇسلىم توپلىغان). ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''ئېيتىشتا تىلغا يەڭگىل كېلىدىغان، مىزان (قىيامەت كۈنى كىشىلەرنىڭ نامە-ئەمەلىنى تارتىدىغان تارازا)دا ئېغىر كېلىدىغان، ئاللاھقا ياقىدىغان ئىككى سۆز بار، ئۇ بولسىمۇ 'سۇبھانەللاھىلئەزىم(ئۈلۈغ ئاللاھنى پاك دەپ تەرىپلەيمەن)'، 'سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى' دېگەن سۆزلەردىن ئىبارەت'' (بۇخارى توپلىغان).

دېمەك، بىز قول ـ پۇت ۋە باشقا ئەزالار ئارقىلىق نۇرغۇن كۈچ ۋە ئېنېرگىيە سەرپ قىلىپ ئېرىشەلمىگەن كاتتا نېمەتلەرگە تىلىمىز ئارقىلىق ئېرىشىمىز. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئاللاھنىڭ بىزگە ئىبادەت يوللىرىنى مۇشۇنداق ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىشىمۇ بىز ئۈچۈن زور نېمەت.

6. زىكرى تەسبىھنى كۆپ ئېيتىش ئىنساندا دائىم زىكرى تەسبىھ ئېيتىش خىسلىتىنى يېتىلدۈرىدۇ. زىكرى تەسبىھنى كۆپ ئېيتىش دائىم ئاللاھقا ۋە پەرىشتىلەرگە دۇرۇت ئېيتىشقا كۆندۈرىدۇ. كىمكى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەرىشتىلىرىگە دۇرۇت ئوقۇيدىكەن نىجات تاپىدۇ. ئاللاھمۇ ئۇ كىشىگە رەھمەت ئەۋەتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار، ئۇنىڭغا ئەتىگەن-ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار(چۈنكى بۇ ئىككى ۋاقىتتا پەرىشتىلەر چۈشۈپ تۇرغانلىقتىن، ئۇ ۋاقىتلارنىڭ ئەۋزىلى ھېسابلىنىدۇ). ئاللاھ سىلەرنى قارانغۇلۇقتىن نۇرغا(يەنى گۇمراھلىقتىن ھىدايەتكە) چىقىرىش ئۈچۈن، سىلەرگە رەھمەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ پەرىشتىلىرى سىلەرگە مەغپىرەت تىلەپ قىلىپ تۇرىدۇ، ئاللاھ مۆمىنلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر.

—سۇرە«ئەھزاب»(33 - سۇرە)، 41—43 - ئايەتلەر

دېمەك، بىز ئۆزىمىزدە دائىم زىكرى تەسىبىھ ئېيتىشنى يېتىلدۇرۇۋالالمساقلا، بىز يۇقىرىدا بايان قىلغان بارلىق پەزىلەتلەر بىزدە ئەمەلىيلىشىدۇ.

زىكرىنىڭ بۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن پەزىلەتلىرى بار. بىز ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى تۆۋەندىكى ھەدىستە كۆرىستىپ ئۆتىمىز:

1. زىكرى جەننەتنىڭ كۆچەتلىرى بولۇپ، ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''ئىسرا كېچىسى ئىبراھىم خەلىلۇللاھنى ئۇچراتتىم. ئۇ ماڭا:'ئەي مۇھەممەد، ئۈممىتىڭگە مەندىن سالام ئېيت. ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىنكى، جەننەتنىڭ تۇپراقلىرى پاك، سۇيى شېرىن، ئۇ بولسا قەيئان (دەرەخسىز) دۇر. ئۇنىڭ كۆچەتلىرى ‹ئاللاھنى پاك دەپ تونۇيمەن، ئۇنىڭغا ھەمدۇ ئېيتىمەن، بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، ئاللاھ ئۇلۇغ› دېيىشتۇر' دېدى''. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''كىمكى'سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى'(ئاللاھ پاكتۇر، ماختاشقا ئەڭ لايىقتۇر) دېسە شۇ كىشىگە جەننەتتە بىر خورما دەرىخى تىكىلىدۇ''(تىرمىزى توپلىغان). بۇ مەندىكى ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ.

2. زىكرى زىكرى ئېيتقۇچى ئۈچۈن نۇر بولىدۇ، يەنى زىكرى كىشى قەلبىنى يورۇق قىلىدۇ، ئۆلگەندە جايىنى نۇر قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

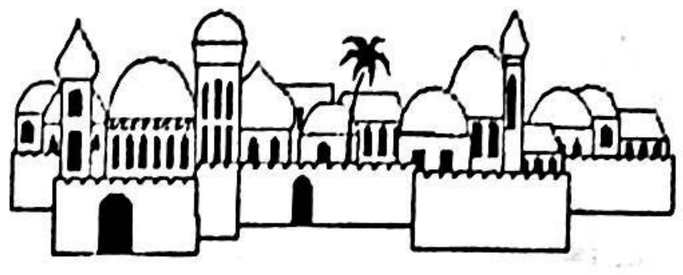
ئەسلىدە ئۆلۈك (يەنى كۇفرى) بولۇپ، بىز ئۇنى(يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمان بىلەن)تىرىلدۇرگەن، بىز ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا ھىدايەت تېپىشقا نۇر بەرگەن بىر ئادەم زۇلمەتتە(يەنى كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا) قالغان ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان بىر ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟

—سۇرە«ئەنئام»(6 - سۇرە)، 122 - ئايەت

بۇ ئايەتتىكى بىرىنچى كىشى بولسا ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، ئاللاھنى سۆيۈش، ئاللاھنى تونۇش ۋە ئاللاھقا زىكرى تەسىبىھ ئېيتىش ئارقىلىق قەلبى نۇرلانغان كىشىدۇر. ئىككىنچى كىشى بولسا، ئاللاھنى تونىمىغان، ئاللاھقا زىكرى ئېيتىش ۋە ئاللاھنى سۆيۈشتىن يۈز ئۆرىگەن كىشىدۇر. دېمەك، بارلىق شان-شەرەپ ۋە نىجاتلىق نۇر ئىچىدە بولىدۇ، ئۇ نۇر بولسا ئاللاھقا زىكرى ئېيتىشتىن كېلىدۇ.

بىز سۆزىمىزنى بىر نەچچە ئايەت ۋە ھەدىس بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمىز:

پەرۋەردىگارىڭنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكىن، ئەتىگەندە-ئاخشامدا ئۇنى پەس ئاۋازدا زىكرى قىلغىن، غاپىللاردىن

بولمىغىن.

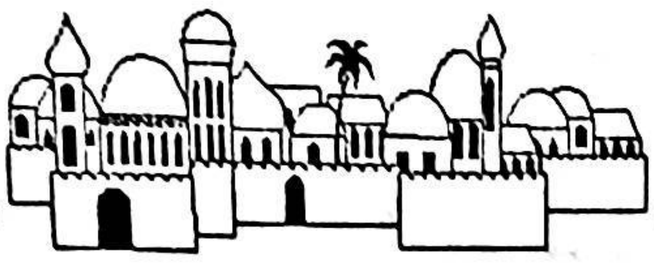
ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 205 ـ ئايەت

ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، مەنۇن بۇلۇشۇڭ ئۈچۈن، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى، كۈن پېتىشتىن بۇرۇن، كېچە ۋاقىتلىرىدا ۋە كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى ۋە ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا پەرۋەردىگارىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن(يەنى نامىز ئوقۇغىن) ۋە ھەمدە ئېيتقىن.

ـــــسۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 130 ـ ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى بۇسر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئادەم: "ئى رەسۇلۇللاھ، مەن ئورۇنداىدىغان ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئەھكاملىرى كۆپ ئىكەن، مەن مەھكەم تۇرىدىغان بىرەر ئىشنى ئېيتىپ بەرسىڭىز" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سېنىڭ تىلىڭ ھەمىشە ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن بولسۇن" دېدى(تىرمىزى توپلىغان). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىپ تۇراتتى".

ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە ئاخىرەتتە جەننەت ئاتا قىلغاي ـــ ئامىن!

پەرز ناماز‌دىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ مەرتىبىلىرى

ئىسمائىل ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمانالرحيم

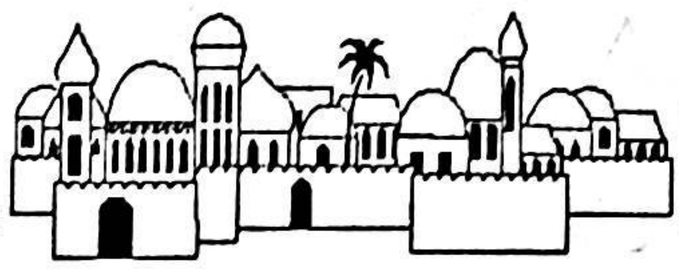
زىكرى تەسبىھ ئېيتىش دەرىجىسى يۇقىرى ئىبادەتلەر جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى پەرز نامازدىن كېيىن ئېيتىلىشتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كېچىدە ۋە سەھەردىن كېيىن(يەنى پەرز نامازلارنىڭ ئارقىسىدا) تەسبىھ ئېيتقىن.

ـــــسۈرە«قاف»(50 ـ سۈرە)، 40 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن كېچىلىرى(سەھەر ۋاقتىدا) ۋە ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن تەسبىھ ئېيتىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى.

ئۇلۇغ يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم»نىڭ يۇقىرىقى ھۆكمىگە ئاساسەن، پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ مەرتىۋىلىرىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرىلىقى بىلەن بىز مۇسۇلمانلارغا خۇش خەۋەر بەرگەن. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، كەمبەغەللەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ:"بايلار پۇل ـ مال سەرپ قىلىپ، جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىكلىرىگە ۋە مەڭگۈلۈك نازۇ ـ نېمەتلىرىگە ئېرىشىدۇ. ئۇلار بىزگە ئوخشاش نامان ئوقۇيدۇ، بىزگە ئوخشاش روزا تۇتىدۇ، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۇلارنىڭ بىزدىن ئارتۇقچىلىقى بار، ئۇلار پۇل خەجلەپ ھەج قىلىدۇ، ئۆمرە قىلىدۇ، جىھاد قىلىدۇ، سەدىقە قىلىدۇ" دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەرگە شۇنداق بىر ئىشنى ئېيتىپ بېرەيكى، ئەگەر ئۇنى ئورۇنلىساڭلار، پۇل خەجلەپ جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىكلىرىگە ئېرىشكەن بايلارنىڭ دەرىجىلىرىگە يېتىسىلەر، سىلەردىن كېيىنكى ئادەملەرنىڭ ھېچقايسىسى سىلەرنىڭ دەرىجەڭلارغا ئېرىشەلمەيدۇ، سىلەردىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا سىلەر ئەڭ ئەۋزەل ئادەم بولۇپ قالىسىلەر، بايلاردىن پەقەت موشۇ ئىشنى قىلغان كىشىلەرلا سىلەرنىڭ دەرىجەڭلارغا يېتەلەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئاللاھقا تەسبىھ، ھەمدى، تەكبىرلەرنىڭ ھەر بىرىنى ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ئېيتىشتىن

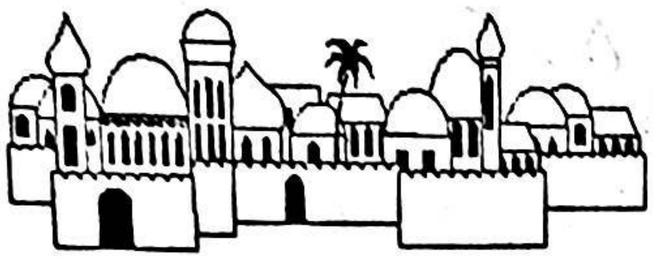

ئىبارەت. يەنى 'سۇبھانەللاھ' (ئاللاھ ھەممە نۇقساندىن پاكتۇر)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم، 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (جىمى مەدھىيە ئاللاھقا مەنسۇپ)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم، 'ئاللاھۇ ئەكبەر' (ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم دەيسەن" دېدى(بۇخارى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىس شەرىق 1400 يىلدىن بېرى جىسمانىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئاجىز مۇسۇلمانلىرىمىزغا ئالاھىدە مەنىۋى ئوزۇق بېرىپ كەلمەكتە. چۇنكى پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ دەرىجىسى ھەج قىلىش، ئۆمرە قىلىش، جىھاد قىلىش ۋە سەدىقە قىلىشتەك ئىبادەتلەرنىڭ مەرتىبىلىرىگە ئوخشاشلىقىنى ھېس قىلىپ ھەم ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان مۇسۇلمانلار ئىنتايىن كۆپ. يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن تېخىمۇ ئىچكىرىلىگەن ھالدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىش ئۇسۇللىرىغا قاراپ باقايلى:

1. پەرز نامازدىن كېيىنلا"ئاللاھۇ ئەكبەر"(ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ) دەپ تەكبىر ئېيتىش سۇننەت. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە كىشىلەر پەرز نامازدىن ئۇستۇن ئاۋازدا زىكرى قىلىش بىلەن (يەنى"ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن) قايتاتتى. يەنە ئۇ: "ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق تەكبىر ئېيتقانلىقىنى ئاڭلىسام، (پەرز نامازدىن)قايتقانلىقىنى بىلەتتىم" دېگەن. يەنە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ:"مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىزىنىڭ تەكبىر(يەنى ئاللاھۇ ئەكبەر) بىلەن ئاخىرلاشقانلىقىنى بىلەتتىم"دېگەن (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ پەرز نامازدىن كېيىن تەكبىر ئېيتقانلىقى ئايان بولىدۇ.

2. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن ھەمدۇسانا ۋە تەھلىل ئېيتىش سۇننەت. بۇ ھەقتە سەۋبان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامىزىدىن قايتقاندا ئۈچ قېتىم 'ئەستەغپىرۇللاھ' دەپ بولۇپلا 'ئاللاھۇممە ئەنتەسسالام ۋە مىنكەسسالام، تابارەكتە يا زەلجالالى ۋەلئىكرام(ئى ئاللاھ سەن سالامەت زات، سەن سالامەتلىك بېغىشلىغۇچى ۋە سەن بۇيۇكتۇرسەن ئى ئەزەمەتلىك ۋە كەرەملىك زات)' دەيتتى"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»).

مۇغىرە ئىبنى شۇئبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كاتىپى ۋەررات رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:مۇغىرە ئىبنى شۇئبە مۇئاۋىيىگە ئەۋەتكەن بىر خېتىدە ماڭا مۇنداق يازدۇرغان:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا:«لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكە لەھۇ، لەھۇلمۇلكۇ ۋەلەھۇلھەمدۇ ۋەھۇۋە

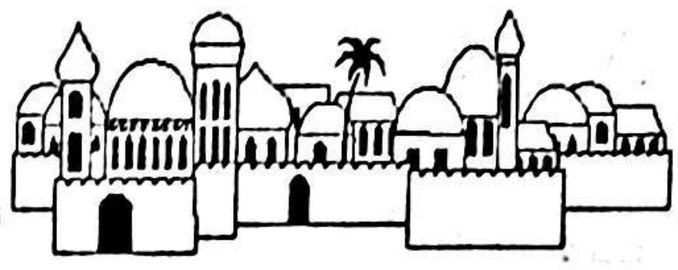

ئەلا كۆللى شەيئىن قەدىر؛ ئاللاھۇمە لامانئە لىما ئەئتەيتە ۋەلا مۇئتىيە لىما مەنەئتە ۋەلا يەنپەئۆ زەلجەددى مىنكەلجەددۇ (يالغۇز بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەئبۇد «بەرھەق» يوق، ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق، بارلىق سەلتەنەت ئاللاھقا مەنسۇپ، جىمى مەدھىيە ئاللاھقا مەنسۇپ، ئاللاھنىڭ ھەممە نەرسىگە قۇدرىتى يېتىدۇ. ئى ئاللاھ سەن بەرگەن نەرسىگە ھېچكىم توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ، سەن بەرمىگەن نەرسىنى ھېچكىم بېرەلمەيدۇ، سېنىڭ ئالدىڭدا بايلارنىڭ بايلىقى ئەسقاتمايدۇ) دەيتتى"(بۇخارى توپلىغان).

مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ:"ئى مۇئاز، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سېنى مەن چوقۇم ياخشى كۆرىمەن، ئاندىن ساڭا تەۋسىيە قىلىمەنكى، ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا: ئاللاھۇمە ئە ئىننى ئەلا زىكرىكە ۋە شۇكرىكە ۋە ھۇسنى ئىبادەتىكە (ئى ئاللاھ مېنىڭ سېنى زىكىر قىلىشىمغا ۋە ساڭا ئوبدان قۇلچىلىق قىلىشىمغا يار يۆلەكتە بولغايسەن) دېگەن دۇئانى ئوقۇشنى تەرك ئەتمىگىن"دېگەن(ئەبۇ داۋۇد، نەسەئى توپلىغان).

3. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن ئايەتۇلكۇرسى(سۈرە«بەقەرە»دىكى 255 ـ ئايەتنىڭ نامى)نى ئوقۇش ئىنتايىن ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇپ ئۆلسە، ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىدۇ"(نەسەئى، تەبرانى توپلىغان).بۇ ھەدىستىن ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇش بىلەن بىرگە، ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بۇيرۇغان ئىشنى قىلىپ، چەكلىگەن ئىشلاردىن يېنىپ ياشىيالىساق ئاندىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقىمىز ئېنىق. يەنە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇسا، يەنە بىر ناماز ئوقۇغۇچە ئاللاھنىڭ مۇھاپىزىتىدە بولىدۇ"(تەبرانى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن پەرز نامازدىن كېيىن ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇشنىڭ جەننەتكە كىرىشكە ۋە يەنە بىر نامازنىڭ ۋاقتى كەلگۈچە ئاللاھ تائالانىڭ ھمايىسىگە ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى بىلۇالالايمىز.

4. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن تەسبىھ، ھەمدى، تەكبىرلەرنىڭ ھەر بىرىنى ئوتتۇز ئۈچ قېتىمدىن ئېيتىش ئەڭ ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە كەئب ئىبنى ئۇجرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىغا ئەگەشتۇرۇپ ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەسبىھ (سۇبھانەللاھ)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ھەمدى

(ئەلھەمدۇلىللاھ)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەكبىر (ئاللاھۇ ئەكبەر) ئېيتقۇچىلار ياكى قىلغۇچىلار (ئېيتقۇچىلار ياكى قىلغۇچىلار دېگەن ئىككى سۆزنىڭ قايسىسىنىڭ دېيىلگەنلىكى رىۋايەت قىلغۇچىنىڭ ئېسىدە ئېنىق قالمىغان) زىيانكار بولمايدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيانكار بولمايدىغانلىقى ئاشكارا بولدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ھەر بىر نامازنىڭ كەينىدە ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەسبىھ ئېيتسا (يەنى سۇبھانەللاھ دېسە)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ھەمدى ئېيتسا (يەنى ئەلھەمدۇلىللاھ دېسە)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەكبىر ئېيتسا (يەنى ئاللاھۇ ئەكبەر دېسە)، يۈزىنچى قېتىمدا "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكەلەھۇ، لەھۇلمۇلكۇ ۋەلەھۇلھەمدۇ ۋەھۇۋە ئەلا كۇللى شەيئىن قەدىر" دېسە ئۇنىڭ كۈناھلىرى دەريانىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ بولسىمۇ مەغپىرەت قىلىنىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ پۈتۈن گۈناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭا ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىگە ئىتائەت قىلىپ، بۇيرۇغانلىرىنى دەل ۋاقتىدا ئىجرا قىلغانلارنىڭ مەرتىبىلىرى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلىنغان:

كىملەركى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار(ئاخىرەتتە) ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەر، سىددىقلار(يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار.

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 69 ـ ئايەت

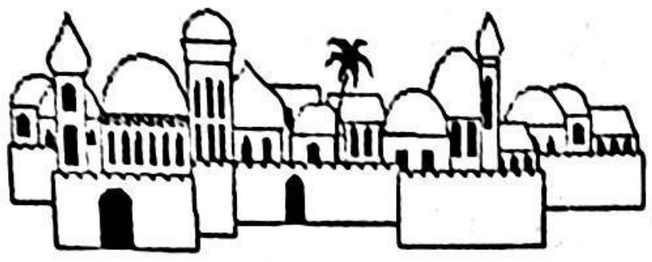
كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ).

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 80 ـ ئايەت

يەنە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ سۆزىگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقلىرىغا ئەگەشكەن مۆمىنلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:

كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلسا زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولىدۇ.

ـــ سۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 71 ـ ئايەت

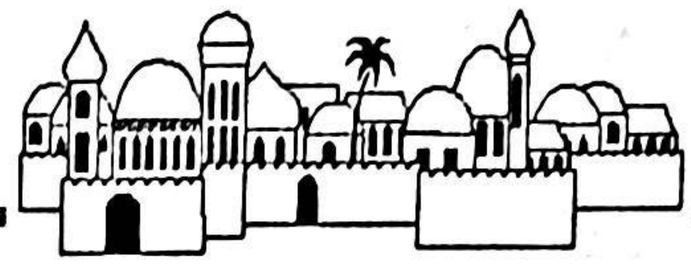

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرىمىزكى، ئاللاھنىڭ ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىگە ئىتائەت قىلىش بىلەن بىرگە، ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكىرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلار، ئىنشائاللاھ چوقۇم ئاللاھ يۇقىرىدا سۆيۈپەتلىگەن مۆمىنلەردىن بولالايدۇ، ئەلۋەتتە.

5. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا «ئىخلاس»سۈرىسى، «فەلەق»سۈرىسى ۋە «ناس»سۈرىسى (112—114-سۈرىلەرنىڭ نامى)نى ئوقۇش سۈننەت. بۇ ھەقتە ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا 'قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد'، 'قۇلئەئۇزۇ بىرەببىل فەلەق' ۋە 'قۇلئەئۇزۇ بىرەببىننىاس'نى ئوقۇشنى بۇيرۇدى" دېگەنىدى (بۇخارى، مۇسلىم، ئەھمەد ۋە ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

6. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا تۆۋەندىكى دۇئالارنى ئوقۇش سۈننەت. بۇ ھەقتە سەئد ئىبنى ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا مۇنۇ سۆزلەر بىلەن پاناھ تىلەيتتى: "ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە مىنەلجۇبنى ۋەلبۇخلى ۋە ئەئۇزۇبىكە مىنئەن ئۇرەددە ئىلا ئەرزەلىل ئۆمۇرى، ۋە ئەئۇزۇبىكە من فىتنەتىددۇنيا، ۋە ئەئۇزۇبىكە مىن فىتنەتىل قەبرى (ئى ئاللاھ ساڭا سېغىنىپ قورقۇنچاقلىقتىن ۋە بېخىللىقتىن پاناھ تىلەيمەن، بەك قېرىپ كېتىشتىن پاناھ تىلەيمەن، دۇنيانىڭ پىتنىسىدىن پاناھ تىلەيمەن ۋە گۆر ئازابىدىن پاناھ تىلەيمەن)" (بۇخارى توپلىغان). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا مۇنداق دەيتتى: "ئاللاھۇممە ئافىنى فى بەدەنى، ئاللاھۇممە ئافىنى فى سەمئى، ئاللاھۇممە ئافىنى فى بەسەرى، ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە مىنەلكۇفرى، ۋەلفەقرى، ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە من ئەزابىل قەبرى لا ئىلاھە ئىللا ئەنتە (ئى ئاللاھ مېنىڭ بەدىنىمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مېنىڭ قۇلىقىمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مېنىڭ كۆزۈمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مەن ساڭا سېغىنىپ كۇفۇرلۇقتىن ۋە يوقسۇللۇقتىن پاناھ تىلەيمەن، ئى ئاللاھ مەن ساڭا سېغىنىپ گۆر ئازابىدىن پاناھ تىلەيمەن، سەندىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق) (ئەبۇ داۋۇد، ھاكىم توپلىغان).

7. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ۋە سەھەر ۋاقتىدا ھەر قانداق دۇئا قىلغۇچىلار ئۆز ئالدىغا(يەككە-يېگانە) ئۇزاق دۇئا قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەقسىتىنى تەلەپ قىلىشى لازىم. چۈنكى ئۇ ۋاقىتلار دۇئا ئەڭ ئاسان ئىجابەت بولىدىغان ۋاقىتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبى ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئى رەسۇلۇللاھ، دۇئانىڭ قايسىسى بەك ئاڭلىنىدۇ؟ (يەنى ئاللاھ تائالا قايسى ۋاقىتتا دۇئانى تېز ئىجابەت قىلىدۇ؟)"

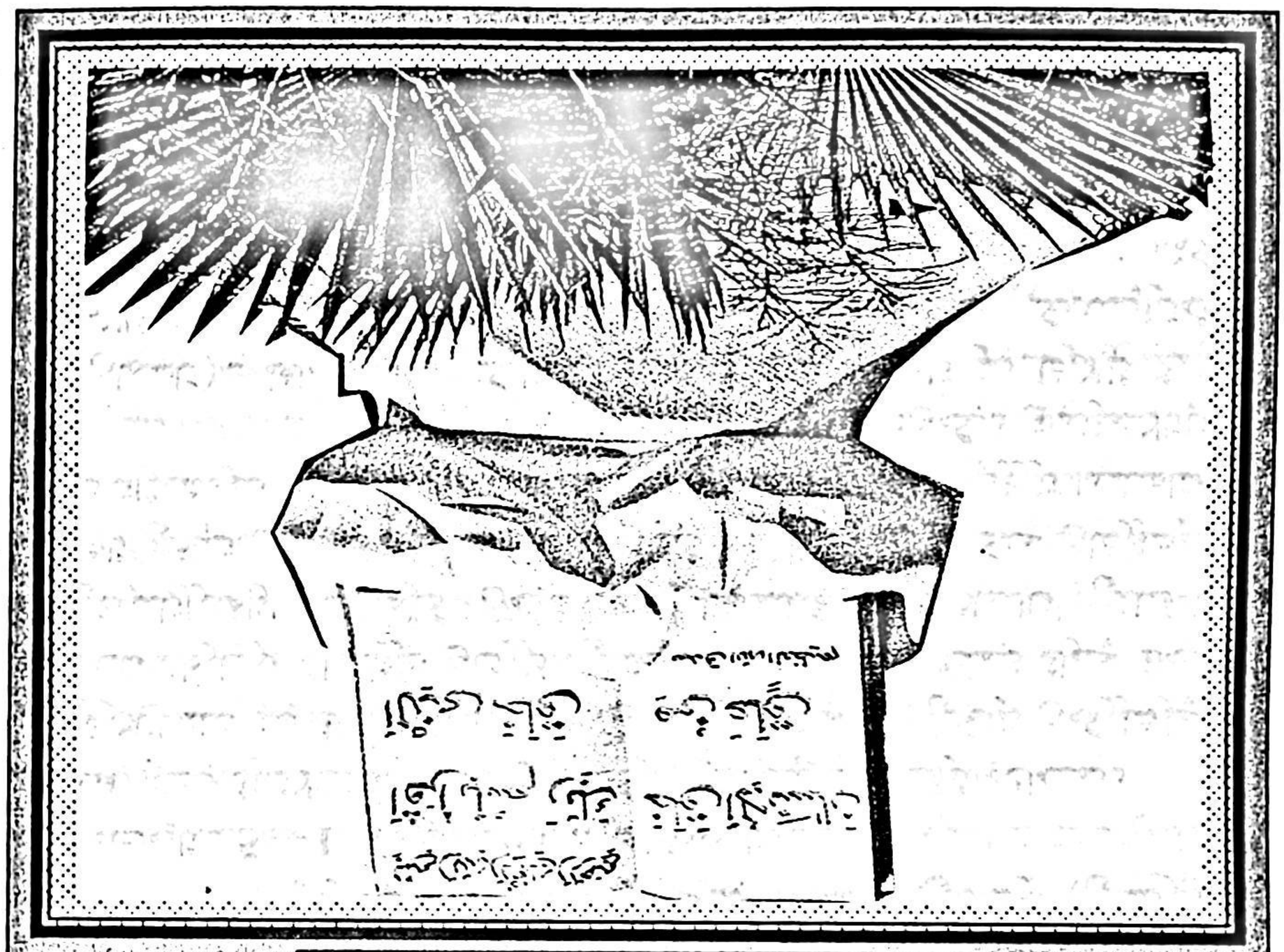
دېيىلگەنده، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "يېرىم كېچىنىڭ ئاخىرىدا (يەنى سەھەر ۋاقتىدا) ۋە پەرز نامازلارنىڭ ئارقىسىدا (قىلىنغان دۇئا)" دېگەندى (تىرمىزى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىس شەرىفتىن ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانىنىڭ غەپلەت ئۇيقۇسىدا يېتىۋەرمەي سەھەردە قوپۇپ، مېڭىسىنىڭ سەگەك ۋاقتىدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىپ ۋە ھەر قانداق تەلەپ - مەقسەتلىرىنى تىلەش ئارقىلىق تىرىشىپ سەۋەب قىلسا، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىجابەت قىلىدىغانلىقىنى ۋە بەش ۋاق نامازدىكى پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا دۇئا قىلسا ئاندىن ئۇنىڭ مەقسىتى ھەل بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

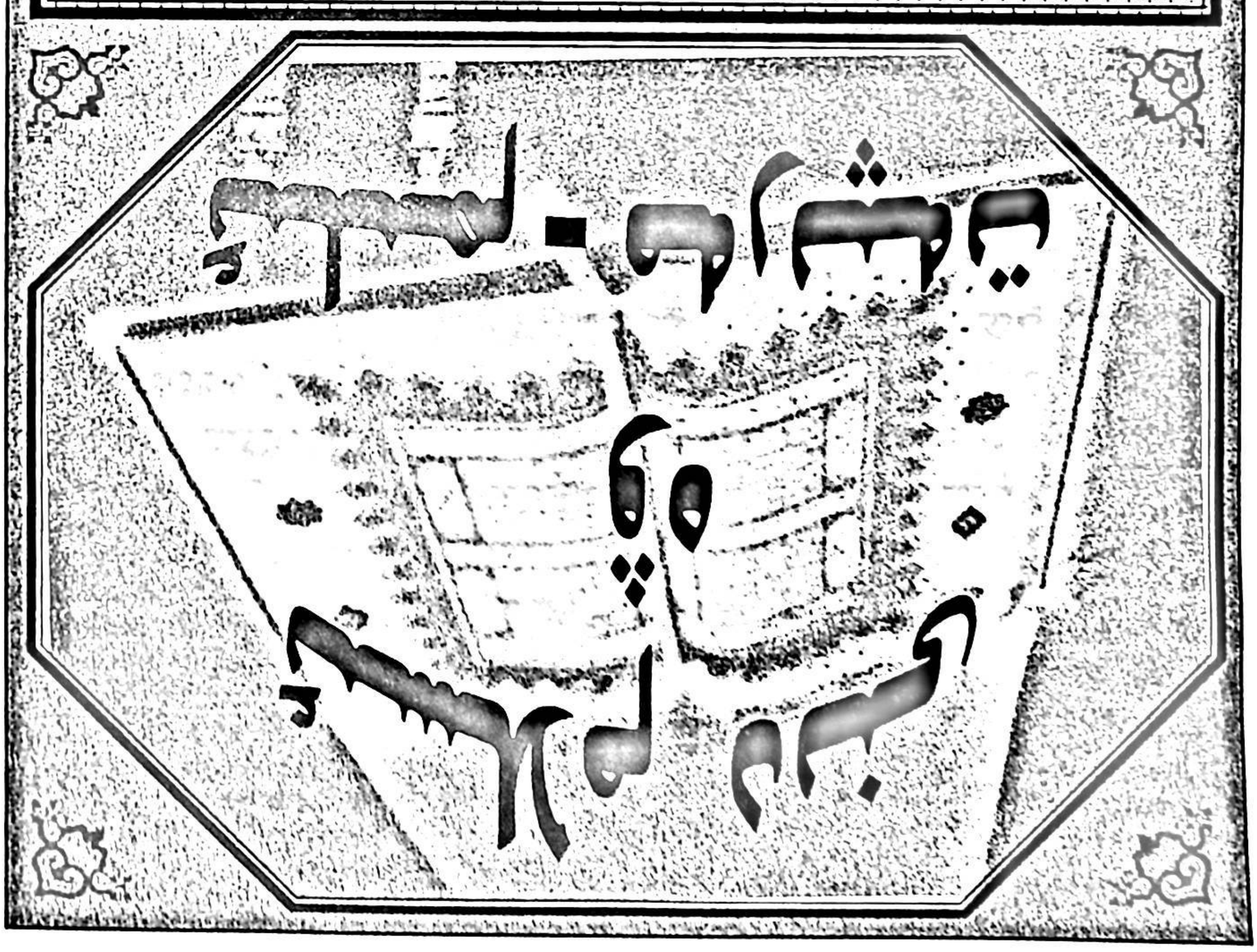
ھەر قانداق ھاجەتمەن كىشىلەر ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئاللاھ تائالادىن ھاجىتىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى كېرەك. بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۇنىڭ ئاللاھقا ھاجىتى بولىدىكەن، ئۇ ئادەم ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا شۇ ھاجىتىنى ئېيتىپ دۇئا قىلسۇن" (ئىبنى ئاساكىر توپلىغان).

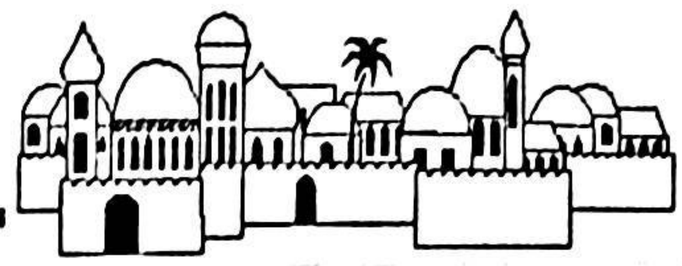
يۇقىرىقى بارلىق ئايەت - ھەدىسلەردىن زىكرى تەسىبھ ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىشنىڭ ئەۋزەل ۋاقتىنىڭ دەل ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىكى ۋاقىت ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە ئايدىڭلاشتى.

قەدىرلىك قېرىنداشلار! ھەممىمىز داۋاملىق ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش بىلەن بىرگە، يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى ئۆز جايىدا (كەم ياكى زىيادە قىلماستىن) تولۇق ئورۇندىشىمىز ۋە شۇ ئارقىلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت - سائادىتىمىز ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، دۇنيادا بىر كىشىلىك ئىنسانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىپ ياشىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا بارلىق ئەر - ئايال مۇسۇلمانلىرىمىزنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق روھى بويىچە ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خاتىرجەم قىلسۇن ـــ ئامىن!

ئىسلام دىنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان دىن

سادىق ياقۇپ، ياقۇپ ھەمدۇللا
بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى تەرەققىياتقا ماسلىشالايدىغان، ئىلىم-پەن ئۆگىنىشنى دەۋەت قىلىدىغان، تەرەققىيپەرۋەر دىن. ئىسلام دىنى بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ، بىلىمنى قەدىرلەيدۇ، ئىلىم ئەھلىنى ھۆرمەتلەيدۇ. سۇبھانە ۋە تائالانىڭ مۇبارەك لەۋزىنى يەتكۈزگۈچى پەرىشتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىدا ئېتىكاپتا ئولتۇرغان ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە يەتكۈزگەن تۇنجى ۋەھيى "**ئوقۇغىن**"نى قايتا-قايتا تەكرارلاپ، قەلەم بىلەن يېزىشنى، بىلمىگەننى ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

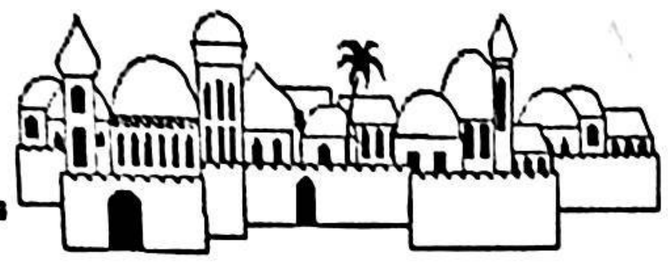
——سۈرە«ئەلەق»(96-سۈرە)، 1—5-ئايەت

دېمەك، ئوقۇش، يېزىش، ئۆگىنىش ئاللاھ تائالانىڭ بىز بەندىلەرگە چۈشۈرگەن تۇنجى تەشەببۇسى، ئەمرى، پەرزى، ئاللاھنىڭ بىز ئىنسانلارغا بەرگەن ئەڭ چوڭ نېمىتى، رەھمىتى، شەپقىتى. قۇرئان ئۆزىنىڭ مۇبارەك سەتىرلىرىدە ئەقىلنى، ئالىملارنى لال قىلىدىغان ئىلىم-پەن، گۆھەر-جاۋاھىراتلىرىنى تېگىگە يوشۇرغان چەكسىز ۋە چوڭقۇر دېڭىز. ھازىرقى زامان ئالىملىرى تېخى ئاشۇ دېڭىز ساھىلىدا تۇرۇپ بۇ سىرلىق مۆجىزاتلارنىڭ سىرىنى ئېچىشقا تىرىشۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئۇلارغا بىز تاكى قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە(ئاسمان-زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

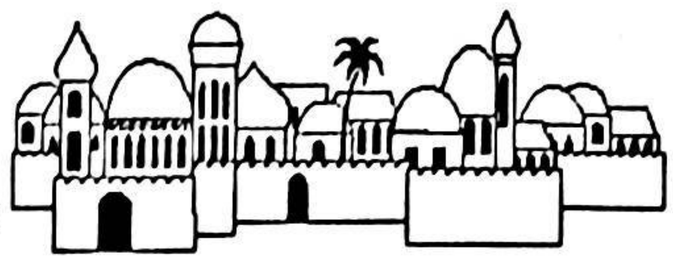
——سۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 53-ئايەت

بۇ بېشارەتتىن بىز ئەتراپىمىزنى ئوراپ تۇرغان تەبىئەت دۇنياسىنىڭ (ئاسمان-زېمىنىڭ) ھەقىقىي سىرلىرنى تېپىپ چىقىشاق ئاندىن ئاللاھنىڭ قۇدرەت-كامالىنى تونۇپ يېتىپ، ئىمانىمىز كامىل بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ھەقىقتىنى تېپىش، سىرلىرىنى ئېچىش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى بىلىش ئۈچۈن ئىلىم-پەن ئۇگىنىش، ھارماي ئىزدىنىش، تەجرىبە قىلىش، ئىلمىي خۇلاسىلەش، بىلىم جۇغلاش كېرەك. بۇگۈنكى دۇنيادا ئىلىم-پەن نەتىجىلىرى سىزنى ھەيران-ھەس قالدۇرىدىغان مۆجىزاتلار سىرىنى ئاشكارىلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ مۆجىزاتلار بۇندىن 1400 يىل مۇقەددەم قۇرئاندا ئاللاھ تەرىپىدىن بېشارەت بېرىلگەنلىكىنى بايقىيالايمىز. ھازىرقى كەشپىياتلار قۇرئاندىكى مۆجىزاتلارنى ئىنسانلارغا جاكارلاشتىن ئىبارەت، خالاس. مەسىلەن: ھازىرقى يۇقىرى ئىلىم-تېخنىكا ئالەم بوشلۇقىغا يۈزلىنىپ، كائىناتنىڭ سىرلىرىنى ئېچىپ، ئاسمانىنىڭ ئەسلىدە تۇمان ھالەتتە ئىكەنلىكىنى قىياسەن ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇ بىلىم ئەسلىدە قۇرئاندا: "ئاللاھ زېمىننى يارىتىپ بولۇپ، ئاندىن ئاسمانىنى (يارىتىشقا) يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ تۇمان ھالىتىدە ئىدى"{سۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 11-ئايەت}دېيىلگەن. زېمىننى قېدىرىپ تەكشۈرگۈچى گېئولوگلار تاغلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ تاغلارنىڭ يەر ئۈستى قىسمى قانچىلىك ھەيۋەت ئېگىز بولسا، زېمىن تېگىدىمۇ چوڭقۇرلاپ كىرىپ، زېمىننى تۇتۇپ تۇرىدۇ، يەر تەۋرەشىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا مۇئەييەن توساق بولالايدۇ دېگەن خۇلاسىنى چىقارغانىدى. قۇرئاندا: "(زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟" {سۈرە«نەبە»(78-سۈرە)، 7-ئايەت} دېگەن ئايەتتە يەر تەۋرەپ ئىنسانلارغا دەھشەتلىك بالايى-ئاپەت كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا تاغلارنىڭ زېمىنغا قېقىلغان قوزۇقتەك مۇستەھكەم باغلاپ تۇرىدىغانلىقى ئېيتىلغان.

«قۇرئان كەرىم»دە: "ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنى جۈپ ياراتتى، زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدىغان نەرسىلەرنىڭ، ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان نەرسىلەر(يەنى ئاجايىپ مەخلۇقاتلار)نىڭ ھەممىسىنىڭ جۈپتى بار"{سۈرە «ياسىن»(36-سۈرە)، 36-ئايەت} دېگەن ھۆكۈمنى بۇگۈنكى بىئولوگىيە ئالىملىرى ئۇزاق يىل تەتقىق قىلىپ، ئۆسۈملۈكلەرمۇ جۈپلىشىپ، چاڭلىنىپ مېۋە بېرىپ كۆپىيىدىغانلىقىنى، بارلىق جاندارلارنىڭ جۈپتى بارلىقىنى، ئۇلار جۈپلىشىپ نەسىل قالدۇرىدىغانلىقىنى، ھەتتا تەبىئەت دۇنياسىدىكى جانسىز جىسىملارنىڭمۇ جۈپ ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى. مەسىلەن: تۇك، ماگنىت زەرەتلىرى، سانلار مەنپىي، مۇسبەت جۈپ ھالەتتە مەۋجۇت. جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ھادىسىلەرمۇ كونا-يېڭى، مۇھەببەت-نەپرەت قاتارلىقلارنىڭ بىر جۈپ قارىمۇقارشى ھالەت ئىكەنلىكى ھەممگە ئايان. دېمەك، قۇرئان ئىلىم-پەن يېتەكچىسى، دىنىي ۋە دۇنياۋى بىلىملەرنىڭ تەڭداشسىز قامۇسى، ئاللاھ ئىرادىسىنىڭ نامايەندىسى، دۇنيا تارىخىدا ئالاھىدە قىممەتلىك، دەۋر بۆلگۈچى شاھانە ھۆججەت. قۇرئاندا ئىلىم توغرىسىدا 721 ئايەتتە تەكرار-تەكرار

تەكتلەپ بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلغان. ئىنسانلارنىڭ پىر بوۋىسى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ ئۆز پەرزلى ـ كەرەمى بىلەن تامام ئىلىمنى بىلدۈرۈپ، پەرىشتىلەرگە ئۇلگە قىلىپ: ”سىلەر يۇقىرىقى ۋە تۆۋەنكى ئالەمدىكى بارلىق مەۋجۇدات ۋە مەخلۇقاتلار توغرىسىدا بىلمەكچى بولسىڭلار ھەزرىتى ئادەمدىن سوراڭلار“ دېگەن. جانابى ئاللاھتىن خىتاب بولدىكى: ”مەن بىلگەننى سىلەر بىلمەيسىلەر، ئادەم سىلەردىن ئالىمراق. مېنىڭ ئابىددىن بىر ئالىم ئەلادۇر، ئەمدى ھەممىڭلار ئادەمنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ سەجدە قىلىڭلار“ (»قىسسەسۇل ئەنبىيا«، 22 ـ بەت) دەپ ئەمر قىلغانىدى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، ئىلىم ئۆگىنىش ئىنسانلارنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك مۇھىم ۋەزىپىسى، ئادىمىيلىك بەلگىسى، ئاللاھ تاپشۇرغان پەرز.

ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق قىلىنغان بولىدۇ.

ـــــسۇرە»بەقەرە«(2 ـ سۇرە)، 269 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

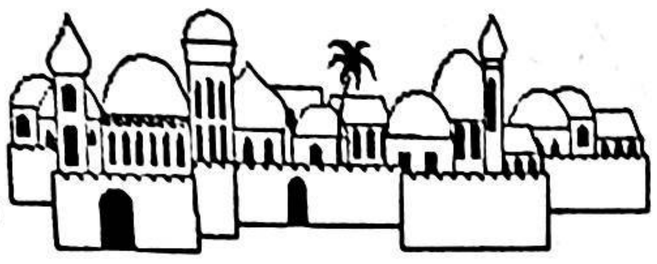
ـــــسۇرە»بەقەرە«(2 ـ سۇرە)، 282 ـ ئايەت

ئۇ (يەنى قۇرئان)ۋەز ـ نەسىھەتتۇر (ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەختىيار بولۇشىنى كۆزلەيدىغان بولسا قۇرئان ئۇلارنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشىغا يېتەرلىكتۇر).

ـــــ سۇرە« مۇددەسسىر»(74 ـ سۇرە)، 54 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتى كەرىملەردىن ئىنسانلار ئۇچۇن ئىككىلا ئالەمدە پايدىلىق بولغان ئىلىم ئاللاھنىڭ بىزگە رەھمەت قىلىپ ئاتا قىلغان ئەڭ چوڭ نېمىتى ئىكەنلىكى، ئىلىم ـ ھېكمەت ئىگىلىرى ئاللاھنىڭ ئەڭ يېقىن بەندىلىرى بولالايدىغانلىقى، ئاللاھنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرى(قۇرئان ئايەتلىرى) بىزنى بەختكە، ياخشى ئەمەلگە، جەننەتكە يېتەكلەيدىغان ئەڭ ئىشەنچلىك يېتەكچى ئىكەنلىكىنى چۇشىنىۋالالايمىز. يۇقىرىقى ئايەتلەردىكى ھەر بىر سۆز ھەۋزى كەۋسەردەك چاڭقاق دىللارنى ياشىنىتىدۇ، بەختلىك تۇرمۇش قۇرۇش ئۈچۇن كۇرەش قىلىشقا، بىلىم بىلەن قۇدرەت تېپىپ، ئىلىم بىلەن يول ئېچىپ ئىلگىرىلەشكە ئىلھام ۋە مەدەت بېرىدۇ. قۇرئاندىكى ۋەز ـ نەسىھەتنىڭ بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىمۇ تەرىبىۋى رولى ئىنتايىن چوڭقۇر.

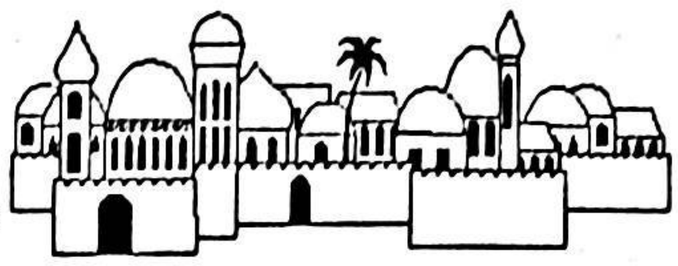
مۇھەممەد پەيغەمبەر ئىلىمنى ئىنتايىن قىزغىن سۆيەتتى. ئىلىم ئۆگىنىشكە ئەقىدە ـ ئىخلاسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. پەيغەمبىرىمىز ئىلىم توغرىسىدا، ئىلىم ئەھلى توغرىسىدا مۇنداق دېگەنىدى: ”كىمكى ئىلىمنى، ئالىمنى دوست

تۇتسا، ئۇنىڭ خاتالىقى يېزىلمايدۇ، ئۇ كىشى مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ". "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا بولسا، جەننەت ئۇ كىشىنىڭ تەلىپىدە بولىدۇ"، "كىمكى ئىلىم ئىشقىدا ئۆلسە ئۇ كىشى پەيغەمبەر دەرىجىسىدە بولىدۇ". "يەر يۈزىدىكى ئالىملار خۇددى يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ جاھانىنى يورۇتۇشى بىلەن قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىزدا يول تېپىپ ماڭغىلى بولىدۇ. يۇلتۇزلار بولمىسا يول يۈرگەنلەر ئېزىپ قېلىشقا تاس قالىدۇ". "گەرچە ئىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ ئىلمغا ئىنتىلىڭلار. چۈنكى ئىلىم ئېلىشقا ھەربىر كىشى ھەر بىر مۆمىنگە پەرزدۇر"، "ئىلىم ئىبادەتتىن ئەۋزەلدۇر. تەقۋالىق دىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى تۇۋرۇكتۇر. مېنىڭ قارىشىمچە ئىبادەتكە قارىغاندا ئىلمنىڭ پەزىلىتى ئارتۇقتۇر"(«سەھىھ ھەدىسلەر»، 104 ـ ، 110 ـ ، 112 ـ بەتلەر). يۇقىرىقى ھەدىس كەلىمىلەر ئىلمنىڭ بۇ دۇنيادا ئىنسانلار ئۈچۈن قانچىلىك قىممەتلىك بايلىق ئىكەنلىكى، قانچىلىك ساۋابلىق، ياخشى ئەمەلگە ياتىدىغانلىقى، ئىلمنىڭ رولى، ئەۋزەللىكىنى توغرا شەرھلەپ بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرغان.

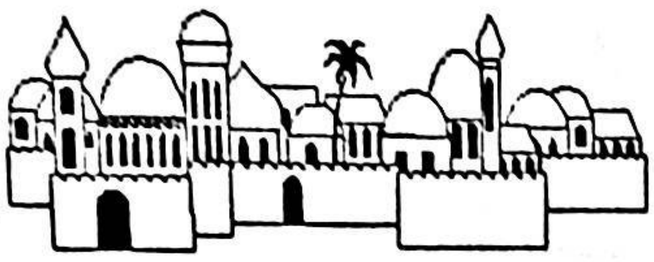
ئاللاھ پەرزلى ـ كەرەمى بىلەن تاللاپ، ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن ھەر قايسى قوۋملەرنىڭ پەيغەمبەرلىرىمۇ ۋەز ـ نەسىھەت قىلغۇچى، ئىبادەت قىلغۇچىلا ئەمەس، ئۆز زامانىسىنىڭ ئىلمىدا كامىل، ئەخلاقى پازىل، ھۈنەردە ماھىر ئادىمى ئىدى. ئىدرىس ئەلەيھىسسالام ئەڭ بۇرۇن خەت يېزىشنى ئىجاد قىلغان ھەم رەخت توقۇش، كىيىم تىكىشتە قالتىس ئۇستاز ئىدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام تۇنجى كېمە ياسىغان، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تۇنجى ئۆينى بىنا قىلغان، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئالتۇن تاۋلاشنى، داۋۇد ئەلەيھىسسالام تۆمۇر تاۋلاش، تۆمۇردىن ھەر خىل قوراللارنى ياساشنى كەشىپ قىلغان. ئاللاھ قۇرئاندا: "بىز ھەقمەتەن داۋۇدقا، سۇلەيمانغا(دۇنيا ۋە دىن ئىلملىرىدىن كەڭ) ئىلىم ئاتا قىلدۇق"{سۈرە «نەمل»(27 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت}دېگەنىدى. "لوقمانغا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام:'ئى لوقمان، خالىساڭ پەيغەمبەر بول، خالىساڭ ئىلىم ـ ھېكمەتتىن تەلىم بېرەي' دېدى. ھەزرىتى لوقمان:'پەيغەمبەرلىك بەك ئۇلۇغ يولدۇر، ئىلمىي ھېكمەت كۆپ كىشىلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ھېكمەتتىن تەلىم بەردى. بارلىق پادىشاھلار، ئالىملار، ئىنسانلار ئۇنىڭغا موھتاج بولدى" («قىسسەسۇل ئەنبىيا»دىن). مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئاللاھ چەكسىز رەھىم ـ شەپقەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ھېكمەت، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى مۇپەسسەل بىلدۈرۈپ يۈكسەك كامالەت ئىگىسى قىلدى. ئۇ مۇسۇلمانلارنى جاھالەت زۇلمىتىدىن مەرىپەت يورۇقلۇقىغا باشلىغان.

ئىسلام دىنى 7 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا رونىق تېپىپ، قۇرئاننى تۇتقا قىلىپ، ئىلمدىن نۇر ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئېلىپ، پۈتكۈل ئەرەب زېمىنىنى قۇدرەت

تاپقۇزۇپلا قالماستىن، ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا قىتئەلىرىدىكى خەلقە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى خەلىپىلەر ئىسلام دىنىنى تارقىتىپ قەيەرگە قەدىمى يەتسە شۇ يەردىكى خەلقنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى، پەن-تېخنىكىسىنى ماھىرلىق بىلەن قوبۇل قىلدى. ئۆز يېرىنىڭ مەدەنىيىتىنى مەركەز قىلىپ، چەتنىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى ئاكتىپ قوبۇل قىلىپ ئىنسانىي مەدەنىيەتنى ـــ ئىسلام مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلدى. شۇ دەۋرلەردە ئىسلام مەدەنىيىتى دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپە قوشتى. ئەرەب ئالىملىرى ئەرەبچە رەقەم ۋە ئونلۇق سىستېما ئۇسۇلىنى كەڭ قوللانغاندى. بۇ رەقەملەر ئىنسانىيەتكە كۆپلىگەن ئوڭايلىقلارنى تۇغدۇرۇپ بەرگەچكە پۈتكۈل دۇنيا هازىر مۇشۇ رەقەملەرنى قوللىنىۋاتىدۇ. ئەلجەبرا(ئالگېبرا)، گېئومېتريە، تريگنومېتريىنى تۇنجى بولۇپ مۇسۇلمان ئالىملار ئىجاد قىلىپ كېيىنچە ياۋروپاغا ۋە پۈتكۈل دۇنياغا تارقان. مۇھەممەد خارەزمى 9-ئەسىردە ماتېماتىكىلىق هېسابلاشتىن 800 مەسىلىنى يېشىپ بەرگەن. ئۇنىڭ كىتابلىرى كېيىن 16-ئەسىرلەرگە كەلگەندە ياۋروپالىقلارنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىدە دەرسلىك بولۇپ قالغان. ئۇلۇغبەگ رەسەتخانىسى دۇنيا بويىچە تۇنجى ۋە ئەڭ چوڭ رەسەتخانا بولۇپ، ئۇلۇغبەگ ئاسترونومىيە ئىلمىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرگەن. يەئقۇب كىندى يۇنان تىلىدىكى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئىلىم تارقىتىشتا زور تۆھپە قوشقان. فارابى مۇزىكا، پەلسەپە، ماتېماتىكىدا زامانىسىنىڭ يېتۈك ئەللامىسى ئىدى. ئىبنى سىنا خىمىيە، تېببابەتچىلىكتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى يارىتىپ دۇنيا مېدىتسىنا ئىلمىگە ئاساس سالغان، شۇڭا تېببابەتچىلىكنى غەربلىكلەر شۇ ئالىمنىڭ نامىدا "مېدىتسىنا" دەپ ئاتىغان. خىمىيىدە جابىر ئىبن هەييان، فىزىكىدا ئىبنى هەيسەم قاتارلىق ئالىملار يۇنانىستانىنىڭ ئارىستوتىلىغا تەڭداش ئالىملاردىن ئىدى.

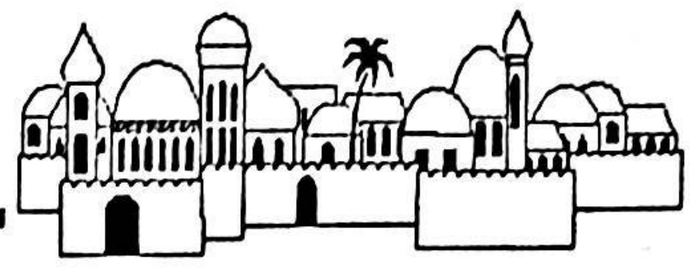
ئىسلام دىنى شىنجاڭ رايونىغا كىرگەندىن كېيىن قەشقەر قاتارلىق جايلار مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. ئىسلام دىنىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى شىنجاڭ مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن دەۋرى بولغانىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر ئالىملىرىدىن مەھمۇد كاشغەرى، يۈسۈپ خاس هاجىپ، ئەھمەد يۈكنەكى قاتارلىقلار شۇ دەۋر مەدەنىيەت باغچىلىرىدا پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەر ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى نەۋائى، لۇتفى، رابغۇزى، زەلىلى، سەككاكى، نىزارى قاتارلىق كلاسسىكلىرىمىز، يېقىنقى زامانىدىكى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئابدۇقادىر داموللا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، نىم شېھىت، زۇنۇن قادىر، تېيىپجان ئېلىيوپ قاتارلىق يازغۇچى-ئالىملىرىمىزمۇ ئىسلام مەدەنىيەت بۇلۇشۇكى بولغان مەدرىسلەردە ئىلىم ئاساسىنى تۇرغۇزغان، ئىلىم-هېكمەتتىن ئۆچمەس ئابىدىلەرنى تىكلىگەن

زاتلار ئىدى.

سان ـ ساناقسىز پاكىتلار ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىمنى ئۆلۈغلايدىغان، ئىلىمنى، ئالىمنى يۇكسەك قەدىرلەيدىغان، دەۋرگە ئەگىشىپ، تەرەققىياتقا ماسلىشىپ تەرەققي قىلىپ كۆللەنگەن تەرەققىيپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. دېمەك، ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىپ، ھۇنەر ـ سەنئەت ئىگىلەپ، ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىق يارىتىشىغا، ئىشلەپچىقىرىش، ھۇنەر ـ تېخنىكا ئىگىلەش پائالىيەتلىرىگە قاتنىششىغا ئەزەلدىن كۈچ ـ مەدەت بېرىپ كەلگەن. شۇڭا شۇ زامانلاردا مۇسۇلمانلاردىن ئاجايىپ تالانتلىق ئىلىم ـ پەن چولپانلىرى چىقىپ ئىلىم ـ پەن ئاسمىنىنى يورۇتۇپ، ياۋروپانىڭ ئويغىنىشىغمۇ تۈرتكە بولغانىدى. مۇسۇلمان ئالىملار تىكلىگەن ئالتۇن پرامىدالار ھازىرمۇ كۆز چاقنىتىپ تۇرماقتا. پاكىت مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدۇ. ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم ـ پەن بىر ـ بىرىگە ھەرگىز زىت ئەمەس. خۇددى ئېينىشتېين ئېيتقاندەك: "ئىلىم ـ پەنسىز دىن توكۇرغا، دىنسىز پەن قاربۇغا ئوخشايدۇ".

بىلىم ئەقىل ـ پاراسەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت، ماددىي بايلىق، روھىي بايلىق، شانۇ شاراپەت، ئىجاد ـ كەشپىياتنىڭ ئانىسى. بىلىمى يوق ئادەم، مائارىپى تەرەققي قىلمىغان مىللەت، مائارىپقا مەبلەغ سالمىغان دۆلەت نادان، قالاق، ئاجىز، خار بولۇپ قالىدۇ. بىلىم ئىنسان ئۈچۈن كۈن نۇرى، ھاۋا، سۇ، نانغا ئوخشاشلا مۇھىم. بىلىمسىزنىڭ دىلى زىمىستان، ئۆيى گۆرىستان، ئۆزى ۋەيران، ئۆمرى سەرسان بولىدۇ. جەمئىيەتتە بىلىم نۇرى ئۆلۈغ، بىلىم بەخت نۇرى. ئۇ ئىنسانلارغا ھاياتي كۈچ بەخش ئېتىدۇ. بىلىمسىزلىك تراگېدىيە. قايسى مىللەتتە، قايسى دۆلەتتە بىلىمسىز نادانلار كۆپ بولسا خەلقنى ئاپەت، دۆلەتنى پالاكەت باسىدۇ. مىللەتنى گۈللەندۈرۈپ، دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزۇشتا مائارىپقا، ئىلىم ـ پەنگە تايىنىمىز. 21 ـ ئەسىر يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا ئۆچقاندەك تەرەققي قىلىۋاتقان، ئۆچۈر دۇنياۋى تورلاشقان، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، سودا يەر شارىلىشىۋاتقان، رىقابەت، خىرىس كۈچىيىۋاتقان دەۋر. دەۋرگە ئەگىشىپ، جەمئىيەتكە ماسلىشىپ تەرەققىيات قەدىمنى تېزلەتمىسەك تاللىنالماي شاللىنىمىز. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ شانلىق ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئىلىم، ھۇنەر ـ تېخنىكا ئىگىلەپ، بالىلىرىمىزغمۇ ئېتىقاد بىلەن ئىلىمنىڭ ئايرىلماس ھېكمىتىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد دەۋر تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ مېڭىشىمىز كېرەك.

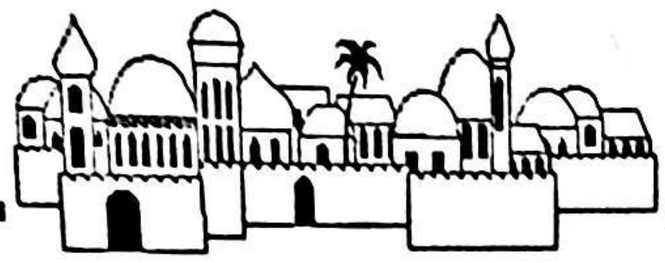

ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم-پەن

ئابدۇكېرەم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئۇلۇغ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىز ئەقىل پاراسەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولغاچقا، ئۇ ئىنسانلارنى ئىلىم ئىگىلەشكە، ئىلمىنى قەدىرلەشكە، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە چاقىرىق قىلىدۇ. ئىسلام دىنى چاقىرغان ئىلىم پەقەت دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن بەلكى بىلىمسىزلىكنى يوقىتىدىغان، ئەقىلنى ئۆستۈرىدىغان، ھەقىقەتنى چۈشەندۈرىدىغان، ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بارلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا بىزنى ئۆزىنى تونۇش ۋە ئۆزى ياراتقان دۇنيانى چۈشىنىش ئۈچۈن ياراتتى. مەزكۇر بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ، دۇنيانىڭ سىرىنى چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىم-پەننىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بايلىقى ئىكەنلىكىنى ۋە ئىلىم-پەن تەرەققىيات تارىخىنىڭ پۈتكۈل مەدەنىيەت تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى تونۇشىمىز ھەم ئېتىراپ قىلىشىمىز لازىم. شۇنى بىلىشىمىز لازىمكى، بەزى نادان ئادەملەرنىڭ "دىن بىلەن پەن بىر-بىرىگە قارشى" دېگەن بىرتەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىنى قوبۇل قىلماسلىقىمىز لازىم. چۈنكى «قۇرئان كەرىم»دە ئەڭ ئالدىدا چۈشكەن ئايەت:"ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۇردى"{سۈرە «ئەلەق» (96-سۈرە)، 1—5-ئايەتلەر}؛ ئىككىنچى بولۇپ چۈشكىنى" قەلەم ۋە ئۇلار يازغان نەرسىلەر بىلەن قەسەمكى..." دېگەن ئايەت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بارلىق مۇسۇلمانلارنى بىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىق قىلىش ئۈچۈن قەلەم بىلەن قەسەم قىلغان. بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلار شۇ ئايەتنىڭ روھى بويىچە قالاقلىقتىن ئۆزگىرىپ، دىنىي ئىلىمگە ۋە دۇنيا ئىلمىگە يۈرۈش قىلىپ، ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلىپ دىن بىلەن پەن بىر گەۋدىلەشكەن بىر خىل ساپ مەدەنىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇ چاغلاردا تېخى باشقا مىللەتلەر دىن بىلەن پەن ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزۈنغا سوزۇلغان توقۇنۇشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان، پەن-تېخنىكا ئالىملىرىنى ئەيىبلەپ ئۆلتۈرۈۋاتقان ئىدى. كىمكى بىرەر خىل يېڭى كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويسا ياكى بىرەر يېڭى نەرسىنى كەشىپ قىلسا ئۇنى قوبۇل قىلماقتا يوق، شۇنداق نەرسىنى كەشىپ قىلغىنى ئۈچۈن جازاغا تارتىلاتتى. لېكىن ئىسلام دىنىمىز بۇ خىل

يېڭى ئىجادىيەت، يېڭى كەشپىياتلارنى قوللايدۇ ۋە تەشەببۇس قىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىدا دىن دېمەك پەن دېمەكتۇر. ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئىلمى مەدەنىيەت ئىكەنلىكى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلىم-پەن ساھەسىدىكى كىتابلىرى، شۇنىڭغا ئوخشاش ئەينى ۋاقىتتا مۇسۇلمانلار تۈزگەن ئاسترونومىيە، ماتېماتىكا، ئالگېبرا قاتارلىق كىتابلار ھازىرغا قەدەر ئىلمىي قىممىتىنى يوقاتماي كېلىۋاتىدۇ. دېمەك ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئىلىم-پەن مانا مۇشۇنداق يۈكسەك ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم-پەن ئوتتۇرىسىدا زىتلىق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر زىتلىق بار دېيىلسە، ئۇ ئىلمىي نەزەرىيىدىكى خاتالىق ياكى بىزنىڭ قۇرئاننىڭ توغرا چۈشەنمەسلىكىمىزدە. مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن دەۋرى بولغان 8-، 9-، 10-، 11- ئەسىرلەردە ئىلىم-پەن ئۇستىدە ئىزدەنگەنلىكى ھەمدە ئىلىم-پەننى راۋاجلاندۇرغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى تېپىش قىيىن ئەمەس. مۇسۇلمانلار قۇرئان ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىگە ئەمەل قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ 750ئايىتىدە (قۇرئاننىڭ تەخمىنەن سەككىزدىن بىرىدە) مۇسۇلمانلارنىڭ تەبىئەتنى تەتقىق قىلىشى ۋە ئۇنى تونۇشى ھەمدە ئەقىل-پاراسەتتىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىلىم-پەن ساھەلىرىنى جەمئىيەت پائالىيىتىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى قىلىشى تەرغىپ قىلىنغان. شۇنى ئېنىق ئېيتىپ قويۇش لازىمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز سۆزىدە مۇنداق دېگەن: "ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر". بۇ شەرەپلىك نام دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەرگە تەڭ ئەھمىيەت بەرگەن ئالىملارغا مەنسۇپ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقىنى چۈشىنىدىغان ئالىيجاناب كىشىلەردۇر.

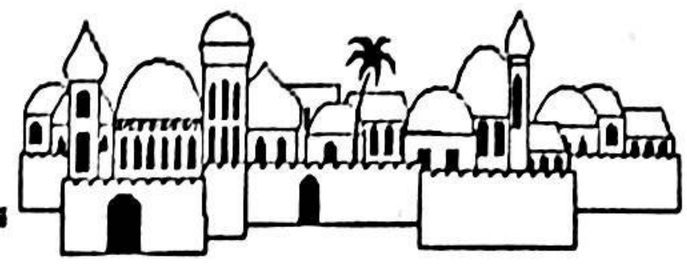
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىز مۇسۇلمانلارغا مەيلى ئۇ ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئىلىم ئۆگىنىش ھەر بىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلمىگە ئېرىشىش ئۈچۈن تاغ داۋانلاردىن ئېشىپ، يىراق جۇڭگوغا سەپەر قىلىشتىنمۇ يانماسلىقنى تەرغىپ قىلغان.

«قۇرئان كەرىم»دە دىنىي ئىلىم بىلەن پەننىي ئىلىملەرنى ئىگىلىگەن ئادەملەرنىڭ ئەۋزەللىكى تەكىتلەنگەن مۇنداق بىر ئايەت بار:

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام)ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۈرە «زۇمەر»(39-سۈرە)، 9-ئايەت

مانا بۇ پۈتكۈل مۇسۇلمانلار بىلىشكە تېگىشلىك ئىلمىي ئاڭدۇر. بۇ ئايەتتە بىلىملىك كىشىلەرنىڭ بىلىمسىز كىشىلەردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقى تەرغىپ

قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم»گە ئەمەل قىلىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىپادىسى ـــ ئىسلام دىنى بىلىملىرىنى پۇختا ئىگەللىگەندىن سىرت، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ياخشى ئىگىلەپ خەلق ئۈچۈن، جەمئىيەت ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

ئۆزبېكىستاندىكى تارىخىي تەجرىبىسى ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ تەجرىبىسىگە ئاساسلانغاندا شۇنى ئېيتىمىزدە چىڭ ساقلىشىمىز لازىمكى، ئىلىم ـ پەندە ئاسان يول يوق. ئىسلام دىنىمىزنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە "تەپەككۇر" تەكىتلەنگەنگە ئوخشاش، "تەسخىر"(تىزگىنلەش) سۆزىمۇ تەكىتلىنىدۇ. يەنى پەن بىلىملىرى ئارقىلىق تەبىئەتتىن پايدىلىنىش ھەم ئۇنى تىزگىنلەشنىڭ تەبىئەتنى تونۇشقا ئوخشاشلا مۇھىم ئىكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن دېڭىزدا كېمىلەرنىڭ يۈرۈشى ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىشىڭلار ئۈچۈن(يەنى تىجارەت قىلىشىڭلار، بېلىق تۇتۇشۇڭلار، ئۇنچە ـ مەرۋايىتلارنى سۇزۇۋېلىشىڭلار ئۈچۈن) ۋە (ئاللاھقا) شۈكرى قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە دېڭىزنى بويسۇندۇرۇپ بەردى. بۇنىڭدا ھەقىقەتەن(قۇدرىتى ئىلاھىينى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان)(روشەن) دەلىللەر بار.

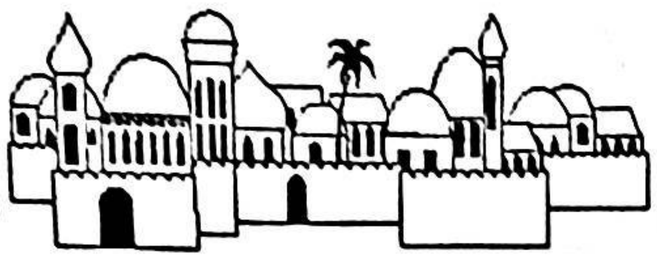
ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 12 ـــ 13 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە داۋۇت ئەلەيھىسسالام ۋە سۈلايمان ئەلەيھىسسالاملارنى بىزگە پەن ـ تېخنىكا جەھەتتىن ئۈلگە قىلىپ كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

تۆمۈرنى داۋۇتقا يۇمشاق قىلىپ بەردۇق، (بىز ئۇنىڭغا ئېيتتۇق)'مۇكەممەل ساۋۇتلارنى ياسىغىن' دېدۇق....سۈلايمانغا شامالنى(بويسۇندۇرۇپ بەردۇق)، شامال چۈشتىن ئىلگىرى بىر ئايلىق مۇساپىنى، چۈشتىن كېيىن بىر ئايلىق مۇساپىنى باساتتى، ئۇنىڭغا مىس(چىقىدىغان) بۇلاقنى ئاققۇزۇپ بەردۇق.

ـــسۈرە«سەبەئ»(34 ـ سۈرە)، 10 ـ ،12 ـ ئايەتلەر

مانا بۇ ئايەتلەردىن داۋۇت ئەلەيھىسسالام ۋە سۈلايمان ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئېغىر سانائەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ يەنە ئېغىر تېپىتكى ماشىنىلار ئارقىلىق شەھەر، كوچا، ئوردا ۋە سۇ ئامبار قۇرۇلۇشلىرىنى ياساشقا بولىدۇ دېگەنلىكتۇر. چۈنكى داۋۇت ئەلەيھىسسالام بىلەن سۈلايمان ئەلەيھىسسالام ئۆز زامانىنىڭ پەن ـ تېخنىكىسىنى پىششىق بىلەتتى. بىز ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ تۆمۈر پارچىسى ۋە ئېرىتىلگەن مىستىن مۇداپىئە ئىستېھكامى ياسىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق. ھەممە مۇسۈلمانلارغا ئايان بولغان

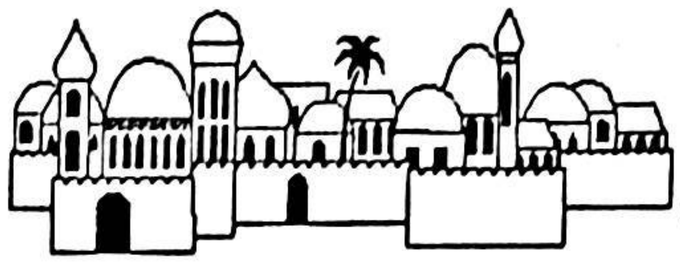
مۇقەددەس كىتابتىكى سۆزلەرنىڭ ھەممىسى كەلگۈسىدىكى ئىشلار ھەققىدىكى ۋەز-نەسىھەتلەر بولۇپ، ئۇ جەمئىيەتنىڭ ئەمەل قىلىشىغا تېگىشلىك ئۇلۇغلەردىن ئىبارەت. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

بىز بۇ مىساللارنى كىشىلەرگە ئۈلار (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) پىكىر قىلسۇن دەپ بايان قىلىمىز.

ـــسۈرە«ھەشر»(59 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

بۇگۈنكى كۈندە ئىلىم ـ پەننىڭ ئۇچقاندەك تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئىسلام تەرەققىياتىدىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ھەقىقەتلەرنىڭ سىرى ئېچىلىپ، فىزىكا، خىمىيە ۋە باشقا پەن تېخنىكا بىلىملىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ تەرەققىياتقا ئىنتىلىدىغان، پەن ـ تېخنىكىنى قوللايدىغان دىن ئىكەنلىكى، جۈملىدىن «قۇرئان كەرىم» تەرەققىياتنىڭ ھەقىقي يىلتىزى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ بەندىنىڭ سۆزى ئەمەس بەلكى ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ كالامى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىدە شەك يوق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. تەرەققي تاپقان ئەللەردىكى بىلىملىك كىشىلەر قۇرئانغا قىزىقىپ، ئۇنىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۆزىگە توغرا يول تېپىۋاتسا، ئەپسۇسكى، بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىپ، قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرگە كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىز باشقا مىللەتلەردىن پەن ـ مەدەنىيەت جەھەتتە ئارقىدا قالدۇق. ئۈلار ئۆزىنىڭ ھەم مىللەتىنىڭ ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىگە يامان تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاز دەپ، يەنە بەزى يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. ئۈلارنىڭ قاتمال ئېڭىغا ئۆرپ ـ ئادەت تۈسىنى ئالغان ئىبادەت دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن بىر خىل قالاق ئىدىيە ۋە خاتا كۆزقاراش سىڭىپ كەتكەن. ئۇ بولسىمۇ خۇراپاتلىق.

بۇگۈن بىز يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. ئىنسانلار بۇ خىل ئالي يېڭى تېخنىكا ئارقىلىق ئۆزۈن مۇساپىلەرنى قىسقارتماقتا. ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپلا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەردىن تولۇق خەۋەردار بولماقتا. ئۆزلىرىدىن نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرۇۋاتقان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن ئالاقە قىلماقتا. مانا مۇشۇلار ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ئىشلىتىپ، ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. يىغىپ ئېيتقاندا، پەن ـ تېخنىكا ئىسلام دىنىدىن، ئىسلام دىنى پەن ـ تېخنىكىدىن ھەرگىز ئايرىلالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مۇسۇلمانلار ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزنى ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىشىمىز، ئىلىم ـ پەن ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلىشىمىز، قەدىرلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا ئىلىم ئەھلىلىرىنى يۇقىرى

مەرتىۋىگە ئېرىشتۈرۈدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

ـــــسۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە) ، 11 ـ ئايەت

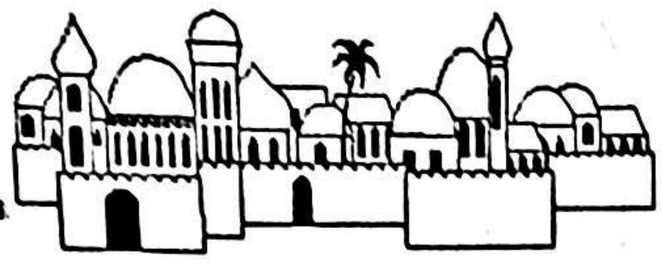
دېمەك، ئالىملار ئىلىم ـ مەرىپەت بىلەن پەرۋەردىگارنىڭ نازىرىدە ئالىي دەرىجىگە ۋە ئۇلۇغ ئورۇنغا ئېرىشكۈچىلەردۇر. ئالىملار ئىمان ئارقىلىق ئاللاھقا چىن دىلىدىن ئىمان كەلتۈرىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلمايدۇ. دېمەك، ئىلىم ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىمان ھەرقانچە ئېغىر سىناقلارغىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىملار ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن ئەڭ قاتتىق قورقىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە) ، 28 ـ ئايەت

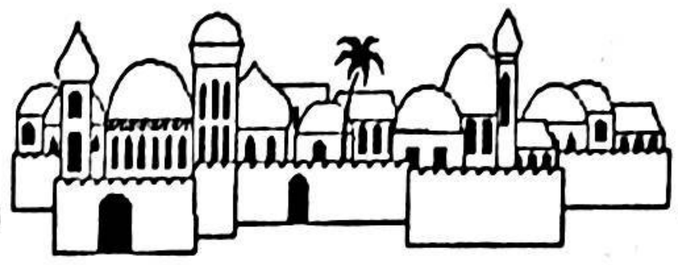
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشىنىڭ نەقەدەر شەرەپلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇغۇچىنىڭ ئىلىم ئۆگىنىش، مۇزاكىرە قىلىش، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش يولىدا چەككەن جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى، ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىپ ئۇنىڭ بىلەن كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن شەھەر ـ يېزا قىشلاقلاردا تارتقان خاپىلىقلىرىنى ئىلىم ـ پەن ئۆگەنگۈچىنىڭ جەننەتكە ماڭىدىغان يولىنىڭ ئەڭ ياخشىسى قىلىدى. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلمىنى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى قەدىرلەپ بەدر ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن خەت ساۋاتى بار ئەسىرلەرنىڭ ھەربىرىسىنىڭ 10 مۇسۇلمان پەرزەنتىگە ئوقۇش، يېزىشنى ئۆگىتىپ قويۇپ، تۆلەم تۆلىمەي قايتىپ كېتىشىنى بۇيرۇغان. شۇنداق قىلغانلارنى ھېچ نەرسە ئالماي قويۇپ بەرگەن. مۇشۇنىڭدىن بىلىمىزكى، ئىسلام دىنى ئىلىم ـ پەنگە كۆكۈل بۆلىدىغان، مۇسۇلمانلارنى ئىلىم ـ پەنگە چاقىرىدىغان پاك دىندۇر.

ئىسلام دىنى ۋە بىلىمسىزلىك: بىلىمسىزلىك ئىلىم ـ پەنگە زىت بولۇپ ئۇنىڭدىن نۇرغۇنلىغان خارلىق، رەزىللىك كېلىپ چىقىدۇ. بىلىمسىزلىك ئىختىيارىي كەمچىلىك بولۇپ، ھەرگىز يارىتىلىشتىكى كەمچىلىك ئەمەس. بىلىمسىزلىكتىن بىلىمنى ھۆرمەتلىمەسلىك كېلىپ چىقىدۇ. بىلىم ھۆرمەتلەنمىسە بىلىم ئەھلىلىرى ھۆرمەتلەنمەيدۇ. بىلىم ئەھلىلىرى ھۆرمەتلەنمىگەن مىللەتنىڭ زاۋاللىققا يۈزلەنمىكى مۇقەررەر. بىلىم دېگەن يالغۇز دىنىي بىلىم بولۇپ قالماستىن پەننىي بىلىملەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىنىي بىلىمنىلا بىلىپ پەننىي بىلىملەرنى بىلمەسلىك خۇددى تۈزسىز تائامغا ئوخشايدۇ. چۈنكى قانداق بىر مىللەت

ياكى دۆلەت بولمسۇن، ئۇنىڭدا پەن-تېخنىكا بولمايدىكەن، خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش مۇكەممەل بولمايدۇ. شۇنداقلا، پەن بىلىملىرىنى بىلمىگەنده ئىسلامىيەتمۇ تەرەققي قىلالمايدۇ.

بىلىم بەزى ئىنسانلارغا نىسبەتەن ناھايىتى زور شان-شەرەپ، نام-ئابروي، كۆچ قۇدرەت ئاتا قىلسا، بەزى ئىنسانلارنى ھايۋان ھەتتا ئالۋاستىدىنمۇ ۋەھشي بىر مەخلۇققا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. گەپ ئۇنىڭ بىلىمىنىڭ قانچىلىكىدە ئەمەس بەلكى بىلىمنى قايسى مەقسەت ئۈچۈن ئىشلەتكەنلىكىدە. بەزىلەر ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان بۇ بىلىمنى ئىنسانىيەت مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلەتمەي، ئەكسىچە ئىنسانىيەت ھاياتىغا تەھدىت سېلىش، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى خانۇۋەيران قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: دۇنيادىكى ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىياتى تۆۋەن ئاجىز دۆلەتلەرنى يۇتۇۋېلىشقا ئورۇنۇشى ۋە ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان بىر قىسىم تېررورچىلارنىڭ تىنچلىقپەرۋەر خەلققە ھۇجۇم قىلىپ، بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىشى ئاللاھ ئاتا قىلغان بىلىمنى توغرا يولغا ئىشلەتمىگەنلىك ھەم بىلىملىك تۇرۇپ، بىلىمنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىك بولۇپ، مانا بۇ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ بىلىمسىزلىك. چۈنكى ئاللاھ بىلىمنى ئىنسانىيەت مەنپەئەتى ۋە دۇنيانىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ياراتقان، ھەرگىز ئاجىز خەلققە تەھدىت سېلىش ئۈچۈن ياراتمىغان. بۇ يەردە شۇنىمۇ سەگەكلىك بىلەن تونۇشىمىز كېرەككى، مىللىتىمىز ئىچىدىكى بىر قىسىم بىلىمسىز كىشىلەردە قارغۇلارچە ئەگىشىش، بىدئەت، خۇراپاتلىقنى قانات ئاستىغا ئېلىش، بىدئەت ۋە خۇراپاتلىققا چوڭمۇپ، ئۆزىنى دىندار دەپ پەردازلاپ، خۇراپاتلىق مەيدانىدا تۇرۇپ، ئىسلام دىنىنى خۇنۇك كۆرسىتىپ، ئىلىم-پەنگە قارشى چىقىشتەك پاجىئەلىك ئىللەتلەر مەۋجۇت. مىللىتىمىزنىڭ ئۆتمۈشىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شاھىد ئۇستازىمىز ئابدۇقادىر دامۇللامەدەك ئالىم شۇ زامانداا يېڭىلىققا قارشى بىدئەتچىلەر تەرىپىدىن پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلدى. ئەگەر شۇ زامانداىكى كىشىلەردە ئازراق توغرا بىلىم بولغان بولسا، ئۇلار نېمىنىڭ ھەقىقي بىلىم، نېمىنىڭ بىدئەت، خۇراپاتلىق ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكەن بولاتتى. شۇنداقلا مىللىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، مىللىتىمىز ئىچىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ ئەتىدىن-كەچكىچە قاۋاقخانىلاردا غەرق مەست بولۇپ، قىمارخانىلاردا قونۇپ، ئاران تاپقان ئىقتىسادىنى بىھۇدە جايلارغا ئىسراپ قىلغانلىقىنى ئۆچىراتقىلى بولىدۇ. يۇقىرىقى سۇپەتلەر بىلەن سۇپەتلەنگەن كىشىلىرىمىزدە ئازراق بىلىم بولغان بولسا، ئۇلار ئاللاھ بەرگەن مۇشۇ قىممەتلىك ھاياتنى ئىقتىساد ئىسراپچىلىقى ۋە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى بىلەن ئۆتكۈزمەي ئىلىم-پەن ئۆگىنىپ، ئىنسانلار جەمئىيىتىگە ئازراقمۇ بولسا پايدىلىق ئىشلارنى

قىلىپ، قىممەتلىك ھاياتنى مەنىلىك ئۆتكۈزگەن ۋە ھاياتنىڭ قەدرىگە يەتكەن بولاتتى.

ئەپسۇسكى، بۇ سۇپەتتىكى كىشىلىرىمىز ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى يېيىش، ئىچىش ۋە ئويناش دەپلا قاراپ، بۇ خىل سۇپەتنىڭ ھايۋانغا خاس سۇپەت ئىكەنلىكىنى، ئادەمنىڭ يېيىشى، ئىچىشى بولسا ھاياتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ۋە ئۇنىڭ كۈچ قۇۋۋىتىدە ياراتقان ئاللاھقا قۇلچىلىق قىلىش ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتىگە پايدىلىق بولغان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن. ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارنىڭ بىلىم ئېلىشتىن كېلىدىغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمىگەن. ئۇلار جەمئىيەتكە پايدا يەتكۈزمەكتە يوق، ھەتتا ئۆزىگىمۇ پايدا مەنپەئەت يەتكۈزەلمىدى. ئۇلارنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقى؟ ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنى ئىنسانغا بويسۇندۇرۇپ بەردى. ئىنسانلار بولسا ئۇنىڭدىن مەنپەئەت ئېلىۋاتىدۇ. لېكىن بۇ سۇپەتتىكى كىشىلىرىمىزنىڭ ھايۋانچىلىكىمۇ قىممىتى يوق. شۇنداق ئىكەن، ئۇلار زېمىنغا ئارتۇقچە يۈكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. خۇددى ئاللاھ قۇرئاندا ئېيتقاندەك:

شۇبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى(ھەقنى ئاڭلىماي گاس بولۇۋالغان، (ھەقنى سۆزلىمەي)گاچا بولۇۋالغان، (ياخشى-ياماننى پەرق ئەتمەي)ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر.

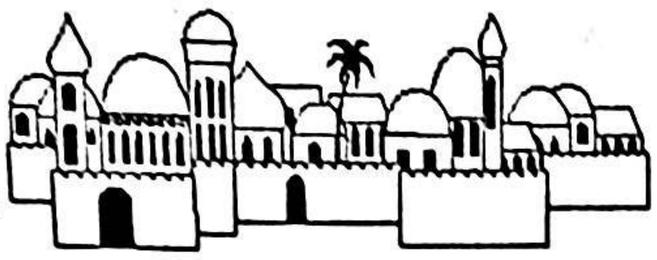
——سۇرە«ئەنفال»(8-سۇرە)، 22-ئايەت

ئۇلارنىڭ تولىسىنى (گېپىڭنى) ئاڭلايدىغان ياكى چۈشىنىدىغان ئادەملەر دەپ گۇمان قىلامسەن؟ ئۇلار (چۈشەنمەسلىكتە) پەقەت چاھارپايلارغىلا ئوخشاشتۇر. بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر.

——سۇرە«فۇرقان»(25-سۇرە)، 44-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام دىنى بىلىمسىزلىككە قەتئىي قارشى تۇرىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىمسىز قېلىشىغا ھەرگىز رازى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتىمىزدىكى ھەربىر مىنۇت ۋاقتىمىزنىمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەي، ھاياتىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىمۇ ئىلىم-بىلىم ئۈچۈن تىرىشىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزدىكى بىلىمسىزلىكنى يوقۇتۇپ، ئۆگەنگەن بىلىملىرىمىزنى ئاللاھ ئۈچۈن ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

جانابى ئاللاھ بارلىق مۇسۇلمانلارنى ئىلىم-پەننى سۆيىدىغان، ئىلىم ئەھلىلىرىنى قەدىرلەيدىغان پەزىلەتلىك مۇسۇلمانلاردىن قىلغاي—— ئامىن!

ئىلىم تەلەپ قىلىش مەڭگۈلۈك پەرز

ئەمەتجان ئابلىمىت

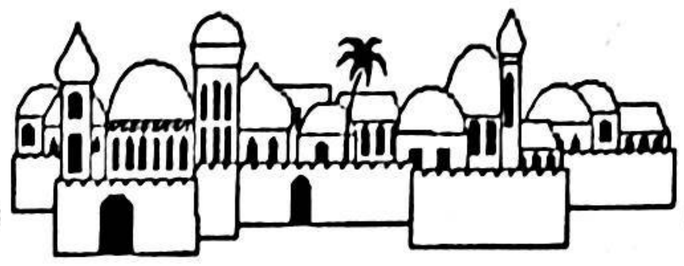
بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىلىم ئالەمنىڭ چىرىغى، ئىنسان قاراڭغۇلۇقتا چىراغقا موھتاج بولغاندەك، ئىنسان توغرا يولدا مېڭىش ئۈچۈن ئىلمگە موھتاج بولىدۇ. ئىلىم ئىنساننىڭ دىلىنى يورۇتۇپ، ئىنسانغا قارا بىلەن ئاقنى، ھارام بىلەن ھالالنى، توغرا بىلەن خاتانى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى تونۇتىدۇ. ئىنسانىنى غاپىللىق ۋە نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ئالەمنى، تەبىئەتنى چۈشىنىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. شۇنداق، بۇ ھەقىقەتنى چوڭقۇر چۈشىنىشىمىز كېرەككى، دۇنيادا ئىلىم-پەن ئىشلىرى تەرەققي قىلمىغان، مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن، بىلىم قۇرۇلمىسى ئاجىز مىللەت ھېچقاچان بەخت-سائادەت، پارلاق ئىستىقبال تېپىپ تۇرمۇش كەچۈرەلمەيدۇ، مەدەنىيىتى تېخىمۇ راۋاج تاپمايدۇ. ئىنسان ئىلىم نۇرى بىلەن ئۆز يولىنى يورۇتمىسا نادانلىق كوچىسىدا قالىدۇ. ئىنسان قەلبىنىڭ نۇرى ئىلىم بىلەن قۇۋۋەتلىنىدۇ. ئىنسانىنىڭ قەدرى ئىلىم بىلەن بولىدۇ. ھەر قانداق نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى بىلىش ئۈچۈن، جاھاندىكى ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ ياخشى-يامان تەرەپلىرىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن، ئادەملەرنىڭ قەدىر قىممىتىنى توغرا چۈشىنىش ئۈچۈن، قىسقىسى، ھەر تەرەپلىمە مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىش تولىمۇ زۆرۈر. ئىلىم پۈتمەس خەزىنە، كىمكى ئىلىم ئىگىلىسە تۈگىمەس بايلىققا ئېرىشكەن بولىدۇ ۋە قەدىر-قىممىتى يۇقىرى بولىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "بۆشۈكتىن لەھەتكىچە ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار"، "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىغا ماڭسا ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ". يۇقىرىقى ھەدىسلەر بىزگە ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆمۇر بويى ئىلىم تەلەپ قىلىشى لازىملىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىدە بىلىمنىڭ مۇھىملىقى چۈشەندۈرۈلگەن، ئالىملارغا ناھايىتى يۇقىرى مەرتىۋە ئاتا قىلىنغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بۇ دۇنيادا(دىلى) كور بولغان ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ گۇمراھ بولىدۇ.

——سۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 72 ـ ئايەت

بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت(ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۇرە«زۇمەر»(39 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

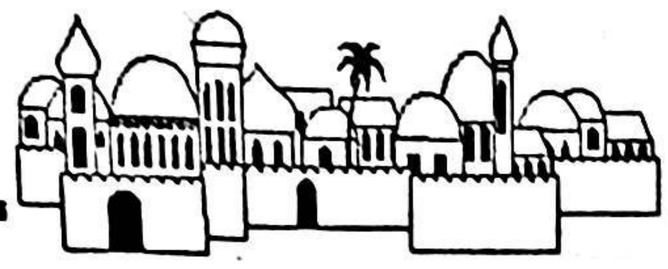
ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردار.

——سۇرە«مۇجادىلە»(58 ـ سۇرە) 11 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەتلەردە ئىلىم ئۆگەنگەنلەر بىلەن ئۆگەنمىگەنلەرنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

تارىختىن بېرى بىر مىللەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى شۇ مىللەتنىڭ بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىدىن بولۇپ كەلدى؛ بىر مىللەتنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى، شۇ مىللەتنىڭ رونىق تاپقان ياكى ئاجىزلاشقانلىقى، بىر رايوننىڭ راۋاج تاپقان ياكى ئارقىدا قالغانلىقى، بىر دۆلەتنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىزلىقى شۇ مىللەتنىڭ بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن ـ بەرمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىپ كەلدى. بىر مىللەتنىڭ پەن ـ مەدەنىيىتى راۋاج تاپسا، شۇ دۆلەت باي، قۇدرەتلىك بولالايدۇ، دۆلەت باي، قۇدرەتلىك بولغاندىلا خەلق كۆڭۈللۈك ياشاپ تىرىكچىلىك قىلالايدۇ. بىر مىللەت ئىلىمسىزلىكتىن داۋاملىق قالاق پېتى تۇرۇۋەرسە بۇگۈنكى دۇنياغا ماسلىشالماي، تارىخ سەھنىسىدىن سۈپۈرۈلۈپ، قۇمغا سىڭگەن سۈدەك تۇگەيدۇ. ئوقۇپ، ئۆگىنىپ، ئىشلىتىپ ماڭغاندىلا زامانغا ماسلىشىپ ماڭغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنىمىز ئەقىل ـ پاراسەتنى ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولغاچقا، مۇسۇلمانلارنى ئىلىم ئۆگىنىشكە، ئىلمىنى قەدىرلەشكە، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە چاقىرىدۇ. يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىچىكىدىنلا ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، تىرىكچىلىك تۇپەيلىدىن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان. ئۇ ئەرەبىستاندا قەبىلىلەرنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئۇرۇش ـ تالاش قىلىپ يۇرگەنلىكىنى، ھەممە يەرنى نادانلىق، قالاقلىق، ياۋايىلىق قاپلاپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، باش قاتۇرۇپ خەلقنى قۇتقۇزۇش ئامالىنى ئىزدىگەن. ئاخىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ تاللىشىغا ئېرىشىپ، ئاللاھ تائالادىن نازىل بولغان ۋەھىيلەر يەنى «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق خەلقنى زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەلقنى نادانلىقتىن ئۆزۈل ـ كېسىل قۇتقۇزۇش ئۈچۈن خەلقنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆستۈرۈش لازىملىقىنى تونۇپ يەتكەن. شۇڭا پەيغەمبىرىمىز تەلىم ـ تەربىيىنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىپ، كىشىلەرنى بىلىم ئېلىشقا ئىلھاملاندۇرغان.

ئىنسانلار هازىر يېڭى ئەسىرگە ئاتلىنىپ، تەرەققىي تاپقانلار يەنە داۋاملىق ئالغا ئاتلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. تەرەققىي تاپمىغانلار تەرەققىي تاپقانلارنىڭ يېڭى خىرىسلىرىغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. ھەممە رىقابەت تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا بىلىم رىقابىتى، ماھارىپ رىقابىتى. يېڭى ئەسىر قانداق كىشىلەرنىڭ بولىدۇ؟ مېنىڭچە يېڭى ئەسىر بىلىم-تالانت ئىگىلىرىنىڭ، رىقابەت ئىگىلىرىنىڭ، تەتقىقاتچى ۋە كەشپىياتچىلارنىڭ بولىدۇ. يېڭى ئەسىر قانداق كىشىلەرگە خىرىس قىلىدۇ؟ يېڭى ئەسىر ئالدى بىلەن نادان بىلىمسىزلەرگە، ھۆرۈنلارغا، ئىسراپخورلارغا، ئىشقىلىپ زامان بىلەن ماسلىشالمايدىغان بارلىق قالاقلىقلارغا خىرىس قىلىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئىلىم يىراق جۇڭگودا بولسىمۇ بېرىپ تەھسىل قىلىڭلار"، "ئىلىم تەھسىل قىلىڭلار، چۈنكى ئىلىم تەھسىل قىلىش ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىشتۇر، ئۆگىنىش ئەملىدۇر، مۇتالىئە قىلىش مەدھىيىدۇر، مۇنازىرە قىلىش كۆرەشمەكتۇر، كىشىلەرگە بىلمىگەننى ئۆگىتىپ قويۇش سەدىقىدۇر" دېگەن. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر بىلمىسەڭلار، ئەھلى ئىلمىدىن سوراڭلار.

——سۈرە«ئەنبىيا»(21-سۈرە)، 7-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سېنىڭ ئەتىگەن چىقىپ ئۆگەنگەن بىر بىلىمىڭ يۈز رەكئەت نامازۇ ئوقۇغىنىڭدىنمۇ ئارتۇق". "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر". مانا بۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن مەلۇمكى، ئىسلام دىنى ئەر-ئايال مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇزلۇكسىز تىرىشىپ، يېڭى بىلىملەرنى ئۆگىنىپ، ئېتىقادنى چىڭىتىپ، يېڭى شەيئىلەرنى كۆزىتىپ ئادىمىيلىك قەدىر-قىممىتىنى يوقاتماي، ئىككىلا ئالەمدە بەخت-سائادەتلىك بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى پاسسىپ ئەمەس. ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە ئېتىبار بېرىدۇ. ھەرگىز بۇ ئالەمنى تاشلىۋەتمەيدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

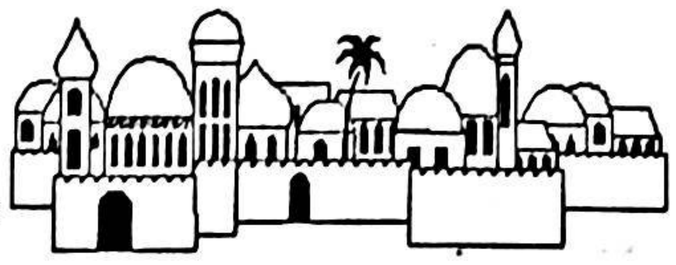
نامازۇ ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار.

——«جۇمۇئە»(62-سۈرە)، 10-ئايەت

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

——«قەسەس»(28-سۈرە)، 77-ئايەت

مانا بۇ ئايەتلەردىن مەلۇمكى، بىز ئاللاھ تائالا بىزگە ئاتا قىلغان ساغلام

بەدەن ۋە ئەقىل - پاراسەتنى ئىشلىتىپ كۆپ ئىلىم ئىگىلەپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا تاپشۇرغان مۇقەددەس ۋەزىپىنى ئادا قىلىشىمىز لازىم. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەر جەننەتنىك باغچىلىرىدىن ئۆتكەنده يايلاقلار"دېگەن، ساھابىلەر: "ئى رەسۇلۇللاھ جەننەتنىڭ باغچىلىرى نېمىلەر؟" دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ: "ئۇ ئىلىم سورۇنلىرىدۇر "دېگەن. جابىر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئالىم بىلەن ئابىدنى (ئىبادەت قىلغۇچىنى) تىرىلدۈرۈپ، ئابىدقا جەننەتكە كىرگىن دەيدۇ، ئالىمغا كىشىلەرنى ئەدەپ - ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلىگىنىڭدەك، كىشىلەرگە شاپائەت قىلغىن دەيدۇ".

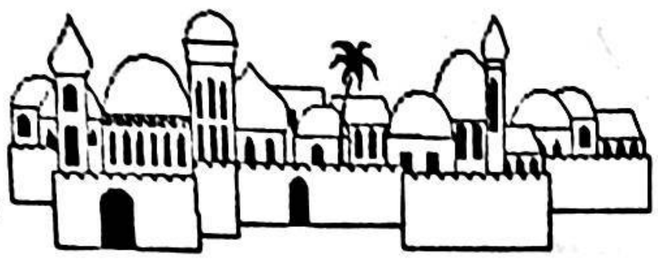
بىز ئەزەلدىن بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن، بىلىملىك كىشىلەرنى ھۆرمەتلىگەن. شۇنداق بولغانلىقتىن بىزدىن مەھمۇد كاشغەرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلىشىر نەۋائى قاتارلىق ئالىم - ئەدىبلىرىمىز چىققان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ قاتارلىق ئوت يۈرەك، بىلىملىك شائىرلىرىمىز، ئابدۇقادىر داموللام، ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر قاتارلىق ئالىم - ئۆلىمالىرىمىز بارلىققا كەلدى. مانا بۇلار خەلق مەنپەئەتىنى ئويلاپ، ھاردىم - تالدىم دېمەي، يېڭىلمەس ئىرادە بىلەن بىلىم ئۆگەنگەنلىكتىن، خەلقە ئۇنتۇلغۇسىز مەنىۋى بايلىق قالدۇرغانلىقتىن خەلقىمىز ئۇلارنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەي ئەسلەپ ياد ئېتىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەقىل دېمەك بىلىم دېمەك، ئوقۇش دېمەك بىلىم دېمەك، ئوقۇغاندىلا ئاللاھ تائالانى تونۇغىلى ھەم ئىنسانلار ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

——«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 282 - ئايەت

بىز ياشاۋاتقان بۇ يېڭى ئەسىر ئىلىم - پەن ئارقىلىق قۇدرەت تېپىش دەۋرى، شۇڭا ئىلىم ئىگىلەشكە سەل قارىماسلىقىمىز، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۈيۈشۈپ، ئېتىقادىمىزنى چىڭىتىپ، ئىمانىمىزنى كۈچلەندۈرۈپ، ئەقلىمىزنى ئىشقا سېلىپ، پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تىرىشىپ، زېرىكمەي ئۆگىنىپ، يېڭىلمەس ئىرادە، تەۋرەنمەس غايە، چىدامچان ھەرىكىتىمىز بىلەن ئۆزلۈكسىز ئىلگىرىلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە ئىككى ئالەم ملىك بەخت - سائادەت ئاتا قىلغاي—— ئامىن!

ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك زۆرۈر ئەدەپ

ئابدۇۋاھاپ مۇھەممەد

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىلمگە دەۋەت قىلىش، ئىلمنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈش، ئىلىم ئەھلىنى مەدھىيىلەش، ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ۋە ئۇنى ئۆگىتىشكە ئىلھاملاندۇرۇش، ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرىنى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى روشەن بايان قىلىش، ئىلمگە سۈس قاراپ، ئىلىم ئەھلىلىرىنى كەمسىتىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىسلام دىنى ئىلمگە يۇكسەك ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى نامايان قىلدى.

«قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇغىنىمىزدا"عِلم"(ئىلىم) كەلىمىسىنىڭ 80قېتىم، "علم" دىن تۇرلىنىپ چىققان " عَلِمَ يَعْلَمُ يَعْلَمُونَ عَلَّمَ يُعَلِّمُ عَلِيْمٌ عَلاَّمٌ " قاتارلىق كەلىمىلەرنىڭ نەچچە يۈز قېتىم زىكرى قىلىنغانلىقىنى كۆرىسىز . «قۇرئان كەرىم»دە "علم"(ئىلىم)گە مۇناسىۋەتلىك"عقل"(ئەقىل)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 49 قېتىم،" فكر"(پىكىر)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 18 قېتىم، "فقه"(فىقھى)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 21 قېتىم،"حكمة "(ھېكمەت) تىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 20 قېتىم تەكرارلانغان.

بۇيۇك «قۇرئان كەرىم»دە، رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىس شەرىفلىرىدە ئىلمنىڭ، ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ دۇنيا ـ ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ۋە كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى يۇكسەك مەرتىۋىسىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەر ئىنتايىن كۆپ.

ئاللاھ تائالا ئۆلىمالارنى قەدەم ئارقىلىق يەتكىلى بولمايدىغان، قانات بىلەن ئۇچۇپ بارغىلى بولمايدىغان ئالىي ماكانغا پەقەت ئىلمنىڭ ۋاستىسى بىلەنلا يەتكۈزىدۇ. بۇ ھەقتە ئۇلۇغ ئاللاھ بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

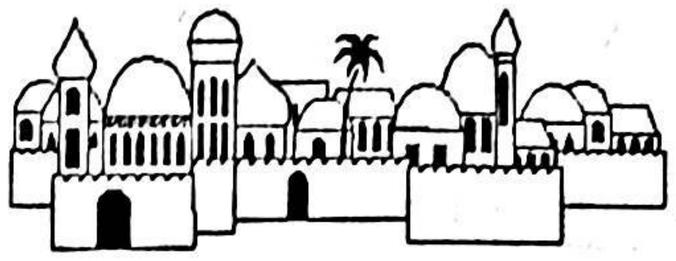
ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

—— سۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبىرىنى كۆپلەپ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇيدۇ:

ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن (دېگىن).

——سۈرە« تاھا »(20 ـ سۈرە)، 114 ـ ئايەت

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ ئىلىم ئەھلىنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەن پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا مەمنۇن بولۇپ ئۇلارغا قانىتلىرىنى سېلىپ بېرىدۇ. ھەقىقەتەن ئالىمغا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى جانلىقلار ھەتتا سۇدىكى بېلىقلارمۇ ئاللاھتىن كەچۈرۈم تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ، ئالىمنىڭ تەقۋادار ئىلمىسىزغا بولغان ئارتۇقچىلىقى ئاينىڭ باشقا يۇلتۇزلارغا بولغان ئارتۇقچىلىقىغا ئوخشاش. ئېنىقكى، ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەر بولسا تەڭگە-تىللالارنى مىراس قالدۇرمىغان، بەلكى ئۇلار ئىلمىنى مىراس قالدۇرغان. شۇڭا كىمكى ئىلمىنى مىراس ئالسا تولۇق ھەققىنى ئالغان بولىدۇ"(ئەھمەد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە، ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئىلىم بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ نەقىلە ئىبادەتتىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئى ئەبۇزەر! ئەتىگەندە چىقىپ ئاللاھنىڭ كىتابىدىن بىر ئايەت ئۆگىنىشىڭ يۈز رەكئەت نامازغا ئوقۇغىنىڭدىن ياخشى، ئەتىگەندە چىقىپ ئەمەل قىلىنىۋاتقان ياكى قىلىنمايۋاتقان ئىلىمدىن بىر باب ئۆگىنىشىڭ مىڭ رەكئەت نامازغا ئوقۇغىنىڭدىن ياخشى" (ئىبنى ماجە توپلىغان).

رەسۇلۇللاھ يەنە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: "ئالىم بولغىن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغىن، ياكى ئاڭلىغۇچى بولغىن، ياكى ئىلىم ئاشىقى بولغىن، بەشىنچىسى بولمىغىن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن"(تەبرانى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ كۆپلەپ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، بىلىمسىزلىكتىن ۋە بىلىمسىزلىك ئېلىپ كېلىدىغان دۇنيا-ئاخىرەتتىكى شۇملۇقتىن ھەزەر ئەيلىتىپ، ئىلمىنىڭ شانۇ شەۋكىتىنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەن ۋە ئۆلىمالارنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تەرىپلىگەن.

ھەسەن بەسرى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئۆلىمالار بولمىغان بولسا كىشىلەر ھايۋانغا ئوخشاش بولۇپ كېتەتتى، يەنى ئۆلىمالار ئىلىم ئارقىلىق ئىنسانلارنى ھايۋانىيلىق ھالىتىدىن ئىنسانىيلىق ھالىتىگە ئېلىپ چىقىدۇ". يەھيا ئىبنى مۇئاز رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "ئۆلىمالار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممىتىگە ئۇلارنىڭ دادىلىرى ۋە ئانىلىرىدىنمۇ مېھرىبانىدۇر". ئۇنىڭدىن: "قانداقچە مۇنداق بولىدۇ؟" دەپ سورالغاندا، ئۇ: "ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى ئۇلارنى دۇنيا ئوتىدىن مۇھاپىزەت قىلسا، ئۆلىمالار ئۇلارنى ئاخىرەتتىكى دوزاخ ئوتىدىن مۇھاپىزەت قىلىدۇ"

دېگەن.

ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى تەلەپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتقان شەرىئەت ئىلمى ئۇچ قىسىم بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، پەرز ئەين ئىلىم:ئۇ شەرىئەت ھۆكۈملىرىگە تەكلىپ قىلىنغان ھەر بىر شەرىئەت ئەھلىنىڭ ناماز، تاھارەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پەرزلەرنى ئادا قىلىشتىكى قائىدە ـ پرىنسىپلارنى ئۆگىنىشى، سودا ـ سېتىق قىلماقچى ۋە ياكى تۇي قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ سودا ۋە نىكاھ بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى، ھەسەتخورلۇق، ئۆزىدىن ئەجەبلىنىش، كىبىرلىك قىلىشقا ئوخشاش قەلب كېسەللىرىنى داۋالايدىغان قەلب ئىلمىنى ئۆگىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

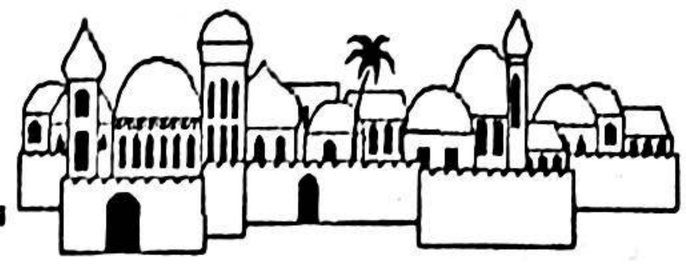
ئىككىنچى، پەرز كىفايە ئىلىم:قۇرئان يادلاش، ھەدىسلەرنى يادلاش، فىقھى پرىنسىپلىرى، گرامماتىكا، مورفولوگىيە، لۇغەت ئىلىملىرىنى پۇختا ئىگىلەش، ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلارنى بىلىش، ئۆلىمالار ئىجماۋ قىلغان ھۆكۈملەرنى بىلىش، شۇنىڭدەك سەھىيە، ماتېماتىكا، گېئۇمېتىرىيە، سانائەت، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، دېھقانچىلىققا ئوخشاش دۇنيا تىرىكچىلىكىدە كېرەكلىك ئىلىملەرنى ئۆگىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۈچىنچى، نەپلە ئىلىم:شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ دەلىل ـ ئىسپاتلىرىنى چوڭقۇر ئىگىلەش ۋە ئۇنىڭدىكى مۇھىم، ئىنچىكە نۇقتىلارنى تېپىپ چىقىپ، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ۋە ئىسلام شەرىئىتىگە دائىر كىتابلارنى تۈزۈشنى كۆرسىتىدۇ.

بىزنىڭ سەلەف ـ سالىھ ئۆلىمالىرىمىز ئىلىمنىڭ ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشتىكى رولى ھەققىدىكى:"ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ"{سۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىمنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش يۈزىسىدىن ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننىتى مۇشەررەپكە تايانغان ئاساستا تالىبۇل ئىلىملەرنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش جەريانىدىكى ئەدەپ ـ قائىدىلىرى بايان قىلىنغان نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قالدۇرغان، بۇ ماقالىدە ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە تەۋپىقىغا تايىنىپ، مۇشۇ ساھەدە مەشھۇر بولغان مۆتىۋەر كىتابلاردىن پايدىلىنىش ئاساسىدا 10 تۈرلۈك ئەدەپ ـ قائىدىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1. تاشقى ۋە ئىچكى پاكلىققا ئەھمىيەت بېرىش، نىيەتنى توغرىلاش

تاشقى پاكلىق ـــ دائىم تاھارەت بىلەن يۈرۈش، بەدىنىنى ۋە سىرتقى قىياپىتىنى ئىمكانقەدەر پاكىز تۇتۇشتۇر، ئىچكى پاكلىق ـــ ئىلىمنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ئۆگىنىش، ئۆزىنى رەزىل، نامۇۋاپىق سۈپەتلەردىن پاكلاشقا

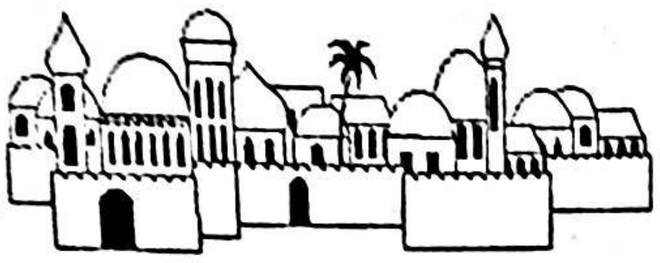

ئەھمىيەت بېرىشتۇر. چۈنكى ئىلىم قەلبنىڭ ئىبادىتى، ئاللاھ بىلەن بولغان مەخپىي سىردىشىش، ئاللاھقا خۇپىيانە يېقىنلىشىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىمنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى باشقا مەقسەتلەرگە يېتىش ئۈچۈن ئۆگەنگەن كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۆلىمالار بىلەن رىقابەتلىشىش ئۈچۈن ياكى نادان ئادەملەر بىلەن مۇنازىرىلىشىش ئۈچۈن ياكى كىشىلەرنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلسا ئاللاھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان).

نامازدىكى ۋە مەنىۋى نىجاسەتلەردىن پاكلانمىغۇچە دۇرۇس بولمىغىنىدەك، ئىلىمدىن ئىبارەت قەلب ئىبادىتىمۇ ئېچكى پاكلىقسىز دۇرۇس بولمايدۇ. ئىلىم ئىنسان قەلبىنى ئاۋاتلاشتۇرىدىغان ئامىل، دەپ ئېتىبارغا ئېلىنسا، ئۆزى پاكلىنىشتىن بۇرۇن قانداقمۇ بىر شەيئىنى گۈللەندۈرەلىسۇن؟! شۇڭا ئىلىمنىڭ پاكلىقى ناچار ئەخلاقلار، بولمىغۇر سۈپەتلەرنى يوقىتىشتۇر. پەرىشتىلەر(رەھمەت پەرىشتىلىرى) قانداقمۇ غەزەپ، شەھۋەتپەرەسلىك، ئۆچمەنلىك، ھەسەتخورلۇق، تەكەببۇرلۇقتا ئوخشاش ئىللەت ـ مەينەتلىككە لىق تولغان قەلبكە چۈشسۇن؟! بۇ ناچار ئىللەتلەر ئىنسان قەلبىدە قاۋاپ تۇرىدىغان ئىتلارغا ئوخشايدۇ. ئۇنداقتا بۇ قەلب قانداقمۇ رەھمەت پەرىشتىلىرى بىلەن ئۇچرىشالسۇن؟ گۇناھ بىلەن ئېغىرلىشىپ زۇلمەت ئىچىدە قالغان قەلب رەھمەت پەرىشتىلىرىنى قارشى ئېلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ئۇنداقتا قەلبتە ئاللاھ پەرىشتىلەرنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق تاشلاپ بېرىدىغان نۇردىن ئىبارەت ئىلىمگە ئورۇن بولمايدۇ.

دېمەك، ئىلىمدىن پايدىلانماقچى بولغان ئادەمگە قەلبىنى پاكلاش، ئىسلاھ قىلىش ناھايىتى مۇھىمدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بەدەندە بىر پارچە گۆش بار، ئۇ ساق بولسا پۈتكۈل بەدەن ساغلام بولىدۇ، ئۇ بۇزۇلسا پۈتكۈل بەدەن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئېسىڭلاردا بولسۇنكى ئۇ گۆش قەلبتۇر"دېگەن(بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان).

ئىلىمنىڭ ھەۋىسىگە پەقەت قەلبنى ھەر قانداق نىجاسەت ۋە رەزىللىكلەردىن پاكلىغان ئادەملا ئېرىشەلەيدۇ، ھەدىسلەرنى كۆپ رىۋايەت قىلغانلىق، كۆپ يادلىغانلىق ۋە بەك چۈشەنگەنلىكلا ئىلىم ھېسابلانمايدۇ. ئىلىمنىڭ قىممىتى ئاللاھقا بولغان مۇناسىۋەتنى چىڭىتىش، ئاللاھتىن قورقۇش ۋە كىشىلەرگە پايدا، ياخشىلىقلارنى تارقىتىش ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ. يۇقىرىقى تەلەپلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى شەرىئەت ئىلمىنى ئۆگەنگۈچى نىيىتىنى دۇرۇسلاش، ئىخلاسمەن بولۇش لازىم. بۇ ھەقتە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"شۇبھىسىزكى ئەمەللەر

نىيەتكە باغلىقتۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئىلىم تەلەپ قىلىشتا نىيەتنى دۇرۇسلىماي، رىياكارلىق قىلغان كىشىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ پاجىئەلىك بولىدىغانلىقى توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھۆكۈم چىقىرىدىغانلارنىڭ ئارىسىدا ئالدى بىلەن ئىلىم ئۆگەنگەن، ئىلىم ئۆگەتكەن ۋە قۇرئان ئوقۇغان ئادەم كەلتۈرۈلىدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيادىكى نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ ئادەم تونۇيدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا: 'شۇ نېمەتلەردە نېمىلەرنى قىلدىڭ؟' دەيدۇ، ئۇ ئادەم: 'ئىلىم ئۆگەندىم، ئىلىم ئۆگەتتىم، سېنى دەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: يالغان ئېيتتىڭ، ئىلىمنى سەن باشقىلار ئالىم دېسۇن دەپ ئۆگەندىڭ. قۇرئاننى باشقىلار قارى دېسۇن دەپ ئوقۇدۇڭ' دەيدۇ. ئاندىن ئۇنى يۈزىنى تۆۋەن قىلىپ سۆرۈلۈپ دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

2. قەلبىنى ئىلىمگە ئاتاش ۋە ئىلىمگە توسالغۇ بولىدىغان ئالاقىلەرنى ئۈزۈش

ئىلىم تەلەپ قىلغۇچى قەلبىنى ئىلىم ئۈچۈن ئاتاپ، ئۆگىنىشكە توسالغۇ بولىدىغان ھەر قانداق ئالاقىنى ئۈزگەندە ئۆز ئارزۇسىغا ئاندىن يېتەلەيدۇ. چۈنكى تۈرلۈك ئالاقە - مۇناسىۋەتلەر ئادەمگە توسالغۇ بولۇپ، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىدىن يۈز ئۆرۈگۈزىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھېچ ئادەمنىڭ ئىچىدە ئىككى يۈرەك ياراتقىنى يوق.

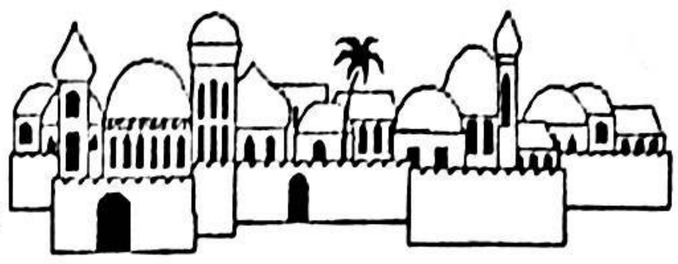
ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 - سۈرە)، 4 - ئايەت

بۇ ھەقتە ئۆلىمالىرىمىزنىڭ مۇنداق ھېكمەتلىك سۆزى بار: "سەن ئۆزۈڭنى ئىلمگە پۈتۈنلەي بەرسەڭ، ئۇ ساڭا مەلۇم بىر قىسمىنى تۈرلۈك مۇشەققەتلەر بەدىلىگە بېرىدۇ".

3. ئۇستازلىرىنى ھۆرمەتلەش

ئىلىم پەقەت كەمتەرلىك بىلەنلا ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا ئوقۇغۇچىنىڭ كەمتەر بولۇشى، بولۇپمۇ پېشقەدەم ئۇستازلىرى ئالدىدا تېخىمۇ ئەدەپلىك، ئېغىر - بېسىق بولۇشى، ئۇستازىنىڭ سورۇن ھۆرمىتىنى ساقلىشى، ئۇستازىغا ئالىي ئېھتىرام بىلەن قارىشى، كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئۇستازىنىڭ خىزمىتىدە بولۇشى لازىم. ئىلمگە پەقەت كەمتەرلىك ۋە بېرىلىپ ئاڭلاش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

بۇنىڭدا (ھەقىقەت ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان) قەلبكە ئىگە ئادەم ياكى (ۋەز - نەسىھەتكە) ھۇزۇرىي قەلب بىلەن قۇلاق سالىدىغان ئادەم ئۇچۇن

ئەلۋەتتە ۋەز-نەسىھەت بار.

——سۈرە«قاف»(50-سۈرە)، 37-ئايەت

ئوقۇغۇچى چۈشىنىۋالغان مەسىلىلەرنى تەكرارلاۋەرمەسلىك، جاۋابىنى بىلىپ تۇرۇپ سىناش غەرىزىدە كۆپ سوئال سورىماسلىق، لېكىن چۈشەنمىگەن ئورۇنلارنى تارتىنماي سوراش لازىم. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى قۇرەيش جامائەسى، بۇنى بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىلىرىدىن سوراڭلار.

——سۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 43-ئايەت

ئوقۇغۇچى دەرس ۋاقتىدا دەرستىن سىرتقى ئىشلاردىن ساقلىنىشى، دەرس ئىنتىزامىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىكى لازىم. بۇ ھەقتە ئىمام شافىئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى مۇنداق دەيدۇ: "مەن ئىمام مالىك رەھمەتۇللاھى ئەلەيھىنىڭ ئالدىدا كىتابىمنىڭ ۋاراقىنى ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ، ئۇنىڭ ئاڭلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن ناھايىتى يېنىك ئۆرۈيتتىم" («كتاب المجموع» (كىتابۇلمەجمۇئى) 1-جىلد، 36-بەت).

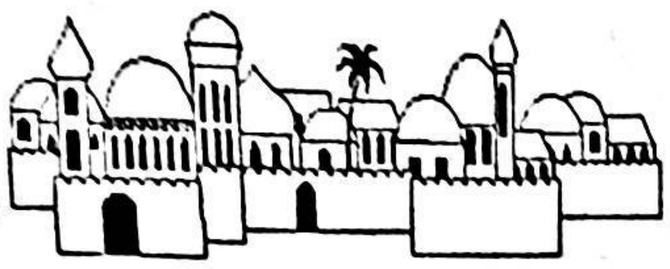
4. ئىلىم ۋە تەقۋالىقتا مۇكەممەل ئۇستاز تاللاش

ئوقۇغۇچى ئىلمىنى قابىلىيىتى يۇقىرى، دىيانەتلىك، توغرا كۆزقاراشقا ئىگە، زېھنى ئۆتكۈر ئۇستازدىن ئېلىشى لازىم. ئۇستازنىڭ ئىلمى كۆپ بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئوقۇتۇش مېتودى، دىنىي ئېتىقادى، گۈزەل ئەخلاق-پەزىلىتى ۋە شۇ ئىلىمدىن تولۇق مەلۇماتى بولۇشى لازىم. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئىبنى سىيرىن مۇنداق دەيدۇ: "شۇبھىسىزكى بۇ ئىلىم دىندۇر. شۇڭا دىنىڭلارنى كىمدىن ئېلىۋاتقىنىڭلارغا قاراڭلار" (مۇسلىم توپلىغان).

5. دەرسنى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە ئۇنىڭدىن ئۇنۇم ھاسىل قىلىش

1) دەرس ئاربىلىقلىرىدا ۋە مۇزاكىرە جەريانىدا بايقىغان پايدىلىق، مۇھىم مەزمۇنلارنى خاتىرىلىۋېلىش ئۈچۈن خاتىرە تۇتۇش لازىم.

ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "ئۇنتۇپ قالماسلىقىم ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغان بارلىق سۆزلەرنى يېزىۋالاتتىم. قۇرەيشلەر مېنى چەكلەپ: 'رەسۇلۇللاھ بىزگە ئوخشاش ئىنسان، غەزەپلىنىپمۇ، ئادەتتىمۇ گەپ قىلىدۇ، ئۇنىڭ ھەممە گېپىنى يېزىۋېرەمسەن؟'دېدى، شۇنىڭ بىلەن يېزىشنى توختاتتىم، رەسۇلۇللاھقا بۇ ئىشنى ئېيتتىم. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇبارەك بارمقى بىلەن ئاغزىغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ: 'يېزىۋەرگىن، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ بۇ ئاغزىمدىن پەقەت ھەقنىلا چىقىدۇ'دېدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئەبۇ ھۇرەيرە مۇنداق

دەيدۇ: ”ساھابىلار ئىچىدە مېنىڭدىن كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان كىشى يوق، ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا، چۈنكى ئۇ خەت يازالايتتى، مەن يازالمايتتىم“ (بۇخارى، تىرمىزى توپلىغان).

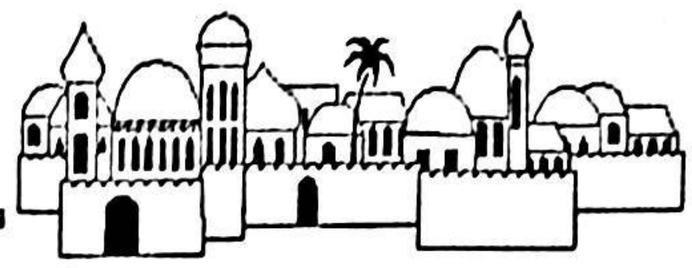
يۇقىرىقى ھەدىسلەر خاتىرە قالدۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئەگەر ئىلىمنىڭ زايە بولۇپ كېتىش خەۋپى بولسا چوقۇم خاتىرە قالدۇرۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ 70نەپەر قارى ئۇرۇشتا قازا قىلغان ۋاقىتتا «قۇرئان كەرىم»نى يېزىپ قالدۇرۇشقا بىرلىككە كەلگەن.

2) يادلاش ۋە مۇزاكىرە قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

ئوقۇغۇچى ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىشى، يادلايدىغان مۇھىم نۇقتىلارنى ئۇستازلىرىنىڭ ئالدىدا توغرىلۇۋېلىپ ئاندىن پۈختا يادلىشى، يادلاپ بولغاندىن كېيىن تاشلۇۋەتمەستىن ئېسىدىن چىقمىغۇدەك تەكرارلاپ تۇرۇشى كېرەك. ئىمام شافئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى شۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:”يادلاشتىكى ئەڭ مۇھىم ئۇسۇل: تولۇق چۈشىنىۋېلىش لازىم. كەلىمىلەرنى گىرامماتىكا ۋە مورفولوگىيە جەھەتتە توغرا تەلەپپۇز قىلغاندىن كېيىن يادلاش كېرەك“ (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع» نامىلىق كىتابىدىن).

ياشلىق ۋاقىت يادلاش ۋە ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پەيتىدۇر. بۇ ھەقتە ئىبنى سەھنۇن ئۆز ئىسنادى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق ھەدىس بايان قىلغان: ”كىمكى قۇرئاننى ياشلىقىدا ئۆگەنسە قۇرئان ئۇنىڭ گۆش ۋە قېنىغا ئارىلىشىپ كېتىدۇ، كىمكى قۇرئاننى چوڭ بولغاندا ئۆگەنسە قۇرئان ئۇنىڭدىن قاچىدۇ، ۋەھالەنكى ئۇ ئادەم قۇرئاننى تاشلىۋەتمەيدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ كىشىگە ئىككى ھەسسە ئەجىر بېرىلىدۇ“ («آداب المتعلمين»دىن ئېلىندى، 72 ـ بەت).

بۇ ھەقتە ھەسەن ئىبنى ئەلى مۇنداق دەيدۇ:”بىلىم ئۆگىنىگۈلار، بۇگۈن سىلەر كىچىك ئادەم بولساڭلار ئەتە چوڭ ئادەم بولۇپ قالسىلەر، كىمكى ئېسىدە ساقلىيالمىسا يېزىۋالسۇن!“ («إحياء علوم الدين» دىن ئېلىندى). يادلاش ۋە دەرس مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن مۇۋاپىق ۋاقىت ۋە ئورۇن تاللاش لازىم. باغداتلىق ئالىم خەتىپ بۇ ھەقتە مۇنداق تەلىم بېرىدۇ: ”يادلاشقا ئەڭ ياخشى ۋاقىت سەھەر ۋاقتى، ئاندىن قالسا كەچقۇرۇن. قورسىقى ئاچ ۋاقتىدا يادلاش توق قورساق ۋاقتىدىكىدىن ياخشى. يادلاشقا ئەڭ مۇناسىپ ئورۇن ياتاق ۋە ھەر خىل ئويۇنچۇق، زىبۇزىننەتلەردىن خالىي ئورۇن. چىملىق، گۈللۈك، دەرەخزارلىق، ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرى ۋە كوچا ـ كويلار، يوللار بەزىلەر ئويلىغاندەك يادلاشقا مۇناسىپ جايلار ئەمەس، چۈنكى ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كۆپىنچە كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ“ (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع»نامىلىق كىتابىدىن

ئېلىندى).

3) تىرىشچان، ئەخلاقلىق بالىلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش ۋە ئارىلىشىش لازىم.

بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ياخشى ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇش خۇددى يېنىدا ئىپار ئېلىپ يۈرگەن ئادەم بىلەن بىللە بولغانغا ئوخشاشتۇر. يامان ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇش كۆرەك باسقۇچى بىلەن بىللە بولغانغا ئوخشاشتۇر. يېنىدا ئىپار ئېلىپ يۈرگۈچىلەر بەلكىم ساڭا ئازراق ئىپار بېرىشى مۇمكىن ياكى سەن ئۇنىڭدىن ئىپار سېتىۋالالايسەن ياكى سەن ئۇنىڭدىن ئىپارنىڭ خۇشبۇيىنى پۈرىيالايسەن. ئەكسىچە كۆرەك باسقۇچى بىلەن بىرگە بولساڭ ئۇ سېنىڭ كىيىمىڭنى كۆيدۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭ تېنىدىكى سېسىق پۈرىقى بۇرنۇڭغا كىرىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەقتە ئەرەب شائىرى مۇنداق دەيدۇ:

واحذر مصاحبة اللئيم فإنه

يعدى كما يعدى الصحيح الأجرب

(پەسكەشكە ھەمراھ بولۇشتىن ھەزەر ئەيلە، چۈنكى ئۇنىڭ ئەيىبى قوتۇر تۆگىنىڭ جاراھىتىدەك ساڭا يۇقۇپ قالىدۇ)

4)دەرسلىكنى كۆپ كۆرۈش، تەكرارلاش ۋە ئۆزئارا مۇھاكىمە ـ مۇنازىرە قىلىشتا جانلىق بولۇش لازىم.

مەشھۇر ئالىم، ئىمام ئىلكىيا ھىراسى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى دەرسلىكنى 90 قېتىم قايتا ـ قايتا كۆرۈپ چىقاتتى(

ئوقۇغۇچىلارغا تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئەگەر ئۇستازىڭ بىر خىل قاراشنى تاللىيالمىسا، ئۇنىڭ ئادىتى ھەر خىل مەزھەپلەرنى ۋە ئۇ ھەقتىكى سۆزلەرنى نەقىل قىلىش بولسا، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلغىن، چۈنكى ئۇنداق ئۇستازنىڭ يېتەكلىشىدىن ئازدۇرۇشى كۆپ، ئەمانىڭ ئەمالارنى يېتەكلەپ قوماندانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس".

7. بىر خىل پەنگىلا چەكلىنىۋالماسلىق ۋە بىر خىل پەنگە پۈتۈنلەي چۆكۈپ كەتمەسلىك

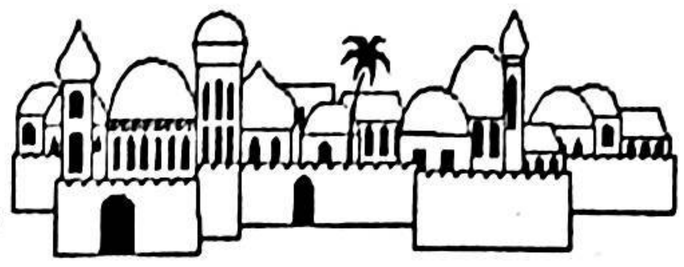
ئوقۇغۇچى ئىلىم تەھسىل قىلغاندا بىر خىل ئىلىمنى پۈختا ئىگىلىسىلا يېتەرلىك بولمايدۇ، بەلكى مەلۇمات دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن تىرىشىش، ئىلىمغا ئامراق، ئىلمى ئاۋۇغانسېرى تويمايدىغان بولۇشى كېرەك. بۇ ھەقتە ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىككى ھېرىسمەن كىشى قانائەت قىلمايدۇ، بىرى، ئىلىمگە ھېرىسمەن كىشى بولۇپ، ئىلىمگە تويمايدۇ، يەنە بىرى، دۇنياغا ھېرىسمەن كىشى بولۇپ، دۇنياغا تويمايدۇ" (بەيھەقى توپلىغان).

ئوقۇغۇچى چوقۇم تەرتىپ بويىچە، ئەڭ مۇھىمنى بۇرۇن ئۆگىنىشى كېرەك. شۇنى بىلىش كېرەككى، ئىلىملەرنىڭ ئاساسلىقى ۋە مۇھىمى — ئاللاھنى تونۇش، كىتابىنى تونۇش، ئۇنىڭ قانۇنى ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار نەرسىلەرنى تونۇش، ئاندىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ھاجىتىگە كېرەكلىك ئىلىملەرنى ئۆگىنىش كېرەك. لېكىن ھەر قايسى ئىلىملەرگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارىماسلىقى كېرەك. پەزىلەت نىسپىي ئىشتۇر، قانداق ئادەمنىڭ نىيىتىدە ئاللاھ بولسا، قانداق ئىلىم بولسۇن شەكسىز پايدىلىنالايدۇ ۋە دەرىجىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

8. دەرسخانىدا ئەدەپلىك بولۇش

ئوقۇغۇچى دەرسخانىغا تولۇق تەييارلىق بىلەن كىرىپ، ساۋاقداشلىرى ئاڭلىغۇدەك ھالەتتە سالام بېرىشى ۋە ئۇستازىغا ئالاھىدە ئېھتىرام بىلدۈرۈشى، ئۇ ئەدەپ بىلەن كەمتەر قىياپەتتە ئۇستازىنىڭ ئەمەس، ئوقۇغۇچىنىڭ ئولتۇرغىنىدەك ئولتۇرۇشى، زۆرۈر بولمىسا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن توۋلىماسلىقى، بەلكى ئۇستازغا ئالدىنى قىلغان ھالەتتە ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرۇشى، بىرەر مەسىلىنى ئىزاھلاشتا ياكى سوئالغا جاۋاب بېرىشتە ئاقساقاللىق قىلماسلىقى كېرەك.

دەرسنى "بىسىم اللە الرەمن الرەيىم" دەپ باشلىشى ۋە ئاللاھقا چەكسىز ھەمدۇسانا يوللىشى لازىم. بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ بىزگە كۆرسەتمە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەر قانداق ياخشى ئىش' بسم الله الرحمن الرحيم' بىلەن باشلانمىسا

ئۇنىڭ ئاخىرى خەيرلىك بولمايدۇ". يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق ياخشى ئىش ئاللاھقا ھەمدۇسانا يوللاش بىلەن باشلانمىسا ئۇنىڭدا بەرىكەت بولمايدۇ" («مىرقات»تىن ئېلىندى).

ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ـ سالام، ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىغا ۋە ساھابىلىرىگە، ئۇستازلىرىغا، ئاتا ـ ئانىلىرىغا ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارغا دۇئايىسالامىنى يوللىشى لازىم. بۇ ھەقتە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق دۇئا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىغا دۇرۇت ـ سالام يوللىمىغۇچە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلىمەيدۇ".

9. ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن بولۇش، ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىش، سەۋرچان بولۇش، ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىن بولۇش

ئوقۇغۇچى مەيلى يۇرتىدا بولسۇن مەيلى سەپەردە بولسۇن، كېچە ـ كۈندۈزدىكى بارلىق ۋاقىتلىرىدا ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشى لازىم. ئۆگىنىش قىلىش، تاماق يېيىش، دەم ئېلىش ۋە بەدەن چېنىقتۇرۇشتىن باشقا ۋاقىتلاردا بىھۇدە ئىشلار بىلەن شۇغۇللانماسلىقى لازىم. ھۇرۇنلۇق، بوشاڭلىق قىلماسلىقى، جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىشى، ئېغىر ـ بېسىق، سالماق بولۇشى، غايىلىك، ئىرادىلىك بولۇشى لازىم. رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرىمۇ ئىلىم ئېلىشقا ناھايىتى ھېرىسمەن ئىدى. ئەبۇ ھۇرەيرە بۇ جەھەتتە ئۈلارنىڭ تېپىك ۋەكىلى بولالايدۇ. ئىمام شافىئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى مۇنداق دەيدۇ: "ئىلىم يولىدىكى كىشىلەر بىر نەچچە خىل بولىدۇ. يېغىپ ئېيتقاندا ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار ئىلىمنى زىيادە قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى، ئۆزىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇش يولىدىكى ھەر قانداق مۇشكۈلاتلارغا بەرداشلىق بېرىشى، چوڭقۇر ئىلمىنى قولغا كەلتۈرۈشتە نىيىتىنى خالىس قىلىشى، ئاللاھنىڭ ئۆزىگە يارەم بېرىشىگە سېغىنىشى لازىم، چۈنكى ھەر قانداق ياخشىلىق ئاللاھنىڭ يارىمى بىلەنلا قولغا كېلىدۇ" («الرسالة للإمام الشافعي» 19 ـ بەت).

مەشھۇر ئالىم ئىمام نەۋەۋى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆگىنىشنىڭ بۇرۇن ـ چاپقۇنلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمىسە، پۈتكۈل ئۆمرىدە جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدا قالىدۇ، كىمكى ئۇنىڭغا چىدىسا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئىززەت ـ ئابرۇيغا ئېرىشىدۇ". ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن قالغان ئىككى كەلىمە سۆزمۇ شۇ مەنىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ: "خار بولۇپ ئۆگەنگەن ئىدىم، ئەزىز بولۇپ ئۆگەتتىم" (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع»نامىلىق كىتابىدىن).

10. ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ئۆز يۇرتىدىن چىقىش

بۇ ھەقتە ئۇلۇغ ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىم تەلەپ قىلىپ چىقىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ، ئۇلارنىڭ قوۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قوۋمىنىڭ ئاللاھتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا ئىلىم تەلەپ قىلىشقا چىقمىدى؟

——سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 122 ـ ئايەت

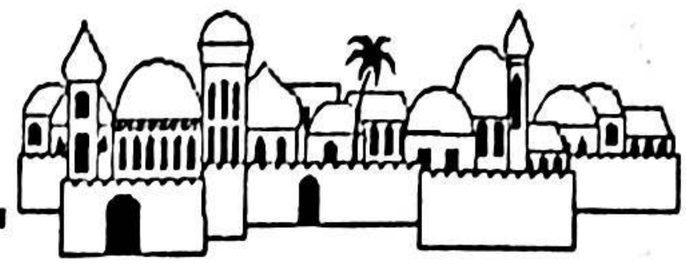
ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىغا چىقسا ئۆيىگە قايتىپ كەلگىچە ئاللاھ يولىدا بولىدۇ"(تىرمىزى، دارىمى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ۋە ئۇلاردىن كېيىنكى تابىئىنلەرمۇ ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتلارغا بارغان. ئىمام بۇخارى رەھىمەتۇللاھى ئەلەيھىنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، مەشھۇر ساھابە جابىر ئىبنى ئابدۇللا ئابدۇللا ئىبنى ئۇنەيسنىڭ قېشىغا بىر ھەدىسنى دەپ بىر ئايلىق سەپەرگە چىققان.

ئىمام شافىئى بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

تغرب عن الأوطان فى طلب العلى،
وسافر ففى الأسفار خمس فوائد.
تفرج هم و اكتساب معيشة،
و علم وآداب وصحبة ماجد.

(ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن يۇرتلاردىن ئايرىلغىن، يولغا چىق! ئۇنىڭدا: سەپەرلىرىدە غەمدىن خالاس بولۇش، تۇرمۇشنى ئۆگىنىش، ئىلىم ئىگىلەش، ئەخلاق ئۆگىنىش ۋە ئالىيجاناب كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتىن ئىبارەت بەش پايدا بار.)

مۇسۇلمانلارنىڭ فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىلىرى

تۈرسۈن توختى

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى، ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

——سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە) 1—5 - ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى نازىل بولغان ۋەھيى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى كەڭ مەزمۇنلارنى ۋە سىرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەبىئەتنى ئۇقۇشنى، چۈشىنىشنى بىلىش دەل ئاللاھنىڭ يۇقىرىقى ھۆكمىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسنى(كامالى) پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇنىڭدا ھەقىقەتەن(قۇدرىتى ئىلاھىيىنى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) (روشەن) دەلىللەر بار.

——سۈرە«جاسىيە»(45 - سۈرە)، 13 - ئايەت

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت پائالىيىتى ۋە تەپەككۇرى جەريانىدا شەكىللەنگەن فىزىكا ئىلمى دەل تەبىئەتنى ئۇقۇش ۋە چۈشىنىشنىڭ روشەن ئىپادىسى بولۇپ، ئىسلامىيەت تارىخىدا نۇرغۇن مۇسۇلمان ئالىملار بۇ ئىپادىگە تايىنىپ ئاللاھنىڭ ئىنسانىيەتكە سوۋغا قىلغان مۆجىزىسى ۋە مەرھەمىتى بولغان تەبىئەتنى ئۇقۇشقا ۋە چۈشىنىشكە ئۇرۇندى، شۇنداقلا ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

فىزىكا لۇغىتىدە فىزىكا ئىلمىغا: جىسىملارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن دەپ ئېنىقلىما بېرىلگەن. دېمەك، ئۇ تەبىئەتنى يارىتىلغان ماددا سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدۇ، تەبىئەتتە ئۆزئارا تەسىر قىلىشۇاتقان كۈچلەرنىڭ سىرىنى يەشمەكچى بولىدۇ. ئىسلام ئىلمى - پەن تارىخىدا ھازىرقى زامان مەنسىدىكى ھەقىقىي فىزىكا ئىلمى شەكىللەنمىگەن بولسىمۇ، بىراق ئىسلام پەيلاسوپلىرى ۋە ئالىملىرى تەبىئەتنى پەلسەپىسى ۋە باشقا ئارىلاشما پەنلەر سۈپىتىدە فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى كۆزىتىش ۋە تەتقىق قىلىشنىمۇ ئۆزىنىڭ بۇرچى سىرتىدا قويغان ئەمەس. تۆۋەندىكىلەر ئەنە شۇلارنىڭ مىساللىرىدۇر:

1. ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا (980—1037 ـ يىللار): ئۇ ئاريستوتىلنىڭ زامان، ماكان ۋە ھەرىكەت توغرىسىدىكى نەزەريىسىنى تەنقىدىي ئاساستا راۋاجلاندۇرغان. ئۇ يورۇقلۇقنى "يورۇقلۇق مەنبەسى چىقارغان، چەكلىك سۈرئەتتە تارقىلىدىغان زەررىچىدىن ئىبارەت" دەپ قارىغان. ئىبىن سىنا يەنە ئىسسىقلىق، كۈچ ۋە ھەرىكەت ئۇستىدىمۇ ئىزدەنگەن، ئۇ يەنە ئېتىلغان جىسىملارنىڭ ھەرىكىتىنى ئېغىش بۇلۇڭى ئۇقۇمى ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان. «ئەششىفا» ئۇنىڭ تەبىئەت ۋە ئىلاھىيەت توغرىسىدىكى ئاساسلىق ئەسىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككىنچى قىسمى تەبىئەت ئىلمىغا بېغىشلانغان، ئۇنىڭغا فىزىكىغا مۇناسىۋەتلىك «ئەسسەدا ئەتتەبئى»(تەبىئىي ئاۋازلار)، «ئەسسەما ۋەلئالەم»(ئاسمان ۋە ئالەم)، «ئەل كەۋن ۋەلفەساد»(بارلىق ۋە ھالاكەت)، «ئەلفەئال ۋەل ئىنفىئالات»(تەسىر ۋە تەسىرلىنىش) قاتارلىق مەزمۇنلار كىرگۈزۈلگەن.

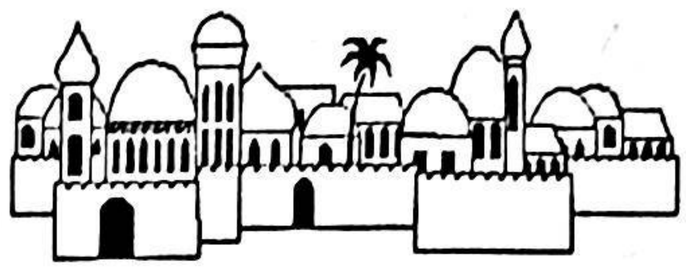
2. ئىبنى ھەيسەم (965—1039 ـ يىللار): ئىبنى سىنانىڭ زامانداشى بولۇپ، ئۇز زامانىسىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ فىزىكا ئالىملىرىنىڭ بىرى. ئۇ يورۇقلۇق(ئوپتىكا) ئىلمىنى تەجرىبە قىلىش جەھەتتە تۆھپە يارىتقان. ئۇ، فىرمات ئەڭ قىسقا ۋاقىت پرىنسىپىنى بايقاشتىن ئىلگىرىلا "نۇر مۇھىتتىن ئاسان ۋە تېز يېتىدىغان مۇساپە ئارقىلىق ئۆتىدۇ" دەپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئىنىرتسىيەنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلگەن، كېپلىن نىيوتۇن نەزەريىە جەھەتتىن ئىسپاتلاپ، ئۆزىنىڭ بىرىنچى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تىكلىگەن.

ئىبنى ھەيسەم يەنە مېخانىكا ئاتالغۇلىرى ئارقىلىق نۇرنىڭ سۇنۇش جەريانىنى بايان قىلغان. نۇر ئىككى مۇھىتنىڭ چېگرا يۈزلىرىدىن ئۆتكەندە نۇر زەررىچىلىرىنىڭ ھەرىكىتى كۈچلەرنىڭ تىك تۆت بۇلۇڭ قائىدىسىگە بويسۇنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. ئۇ يەنە نۇرنىڭ تۇز سىزىق بويىچە تارقىلىدىغانلىقىنىمۇ ئىسپاتلىغان.

ئىبنى ھەيسەم ھاياتىدا نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان بولۇپ، ئەڭ مۇھىمى «ئوپتىكا ھەققىدە» دېگەن كىتابتۇر. بۇ كىتاب كېپلېر بىلەن نيوتۇنىنىڭ ئوپتىكا تەتقىقاتىغا مۇئەييەن تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن.

3. ئەل خازىين: ئەل خازىين يەر شارى مەركىزىگە يۆنەلگەن ئالەملىك تارتىش كۈچى نەزەريىسىنى ئىجاد قىلغان، ئۇ ھاۋانىڭ ئېغىرلىقى بار دېگەن پەرەزنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ يەنە ئارخىمىد پرىنسىپىغا ئاساسەن ئالاھىدە جىسىم ئېغىرلىقىنى ئۆلچەشنىڭ فورمۇلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە تارازا ياسىغان، ئۇ يەنە تېمپېراتۇرىنىڭ جىسىم زىچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايقىغان.

4. مۇھەممەد ئىبنى زەكەرىيا رازى(865—926 ـ يىللار): ئۇ زامان ۋە ماكان نەزەريىسىگە ئائىت بولغان مۇستەقىل بىر خىل ئالەم ئىلمىنى راۋاجلاندۇرغان. ئۇ يەنە ئاتوم نەزەريىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

5. ئەبۇ رەيھان بىرونى(973—1050 ـ يىللار):ئەبۇ رەيھان بىرونى ئۆمرىدە 150 پارچە ئەسەر يازغان، ئۇنىڭ «ئەلقانۇن مەسئۇدى» ناملىق كىتابى 11 قىسىمدىن تەركىب تاپقان تەبىئەت پەنلىرى قامۇسى بولۇپ، ئۇنىڭغا فىزىكا ئىلمىغا مۇناسىۋەتلىك تۆۋەندىكىدەك بايانلار كىرگۈزۈلگەن: كىتابتا قۇياش مەركەزلىك نەزەريىسى ئىلگىرى سۈرۈلگەن، كىتابتا يەنە جىسىمنىڭ ئەركىن چۈشۈش قانۇنى تىلغا ئېلىنغان، بىرونى يەنە، يەر شارىنى شار جىسىم دەپ ئىسپاتلىغان ئىدى. ئۇ يەنە يەر شارىنىڭ رادىئۇسىنى 1081.66 فەرسەخ (بىر فەرسەخ 6.24 كىلومېتىرغا تەڭ) دەپ كۆرسەتكەن. ئەبۇ رەيھان بىرونىنىڭ يەر شارى قۇياشنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدۇ دېگەن قارىشى پولشا ئالىمى كوپېرنىكتىن بەش ئەسىر بۇرۇن ئىدى. ئۇ يەنە ئەركىن چۈشكەن جىسىملار ھەرىكىتى قانۇنىنى ئىتالىيە ئالىمى گالىلىيدىن 6 ئەسىر بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغان.

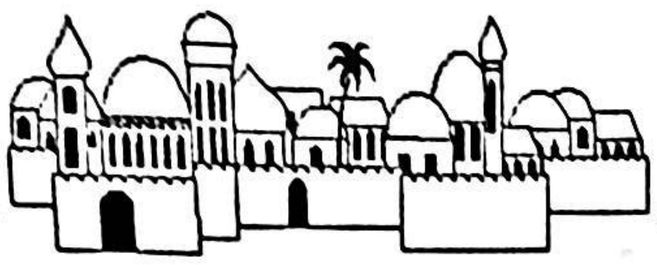
6. قۇتبىدىن شىرازى(1236—1311): ئۇ تۇنجى قېتىم يورۇقلۇقنىڭ سۇنۇشىدىن پايدىلىنىپ ھەسەن ـ ھۈسەننى چۈشەندۈرگەن ھەمدە يورۇقلۇق سۇرئىتى مۇھىتنىڭ ئوپتىك زىچلىقى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولىدىغانلىقىنى، ھېپىربۇلا سىرتلىق لىنزا ئارقىلىق شار سىرتى ئابىرراتسىيىسىدىن ساقلانغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

7. ئەبۇ ناسىر فارابى (874—950): ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ ئۇلۇغ پەيلاسوپى، ئۇ ئۆمرىدە 200 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەر يازغان، مەخسۇس فىزىكا ئىلمى ھەققىدە «سۇرئەت ۋە مىقدار ھەققىدە»، «ئاتوم كىتابى»، «ئاخىرقى كۈچ ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئەبۇ ناسىر فارابى يەنە كۈچ، رەكلەرنىڭ تۇرلەرگە بۆلۈنۈشى ۋە ھەرىكەت ئۇستىدە ئىزدەنگەن. ئۇ ھەرىكەتنى مەركەزدىن قاچقۇچى ھەرىكەت بىلەن مەركەزگە ئىنتىلگۈچى ھەرىكەتكە بۆلگەن. ئۇ يەنە ھەرىكەتنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشىنى ئۇستۇن ئورۇندا تۇرغان جىسىم بىلەن مۇساپىنىڭ يېراق ـ يېقىنلىقى بەلگىلەيدۇ دەپ قارىغان.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئىسلامىيەت تارىخىدا ئابدۇلقاھىر ئىبنى تاھىر باغدادى، مولا سەدرا(1571—1640 ـ يىللار) قاتارلىق تەبىئەتشۇناس ئالىملارمۇ بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇلار ئېتىلغان جىسىمنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئەركىن چۈشكەن جىسىملارنىڭ ھەرىكىتى تېزلىكىنى تەتقىق قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە باغدادى ئەسلىدە يەھۇدىي پەيلاسوپى بولۇپ، تەبىئەتنى چۈشىنىش تۇرتكىسىدە ئىسلام دىنىغا كىرگەن.

يۇقىرىقىلار ئىسلام كلاسسىكلىرى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاساسلىق فىزىكا ئىلمى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بولۇپ، موڭغۇل ئىستىلاسىدىن كېيىن ئىسلامىيەت ئىلىم دۇنياسى تەدرىجىي ھالدا چېكىنىش ۋە تۇرغۇنلۇق ھالىتىدە تۇرۇپ قالغان.

مۇسۇلمانلارنىڭ ھازىرقى زامان فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىسى سۇپىتىدە

پاكستانلىق مۇسۇلمان ئالىم، دوكتور مۇھەممەد ئابدۇسالام ۋە ئۇنىڭ فىزىكا مۇئەپپەقىيەتلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن. دوكتور ئابدۇسالام ئىزچىل تۇرده زەررىچىلەر فىزىكىسى، تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۆت خىل ئاساسىي كۈچ ــ كۈچلۈك يادرو كۈچى، ئېلېكتر ماگنىت كۈچى، ئاجىز يادرو كۈچى ۋە تارتىشىش كۈچى مەنبەسى ئۈستىده تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، 1978 ـ يىلى مۇئەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېلېكتر ماگنىت كۈچى بىلەن ئاجىز يادرو كۈچىنىڭ مەنبەسى ئورتاق بىر خىل ئەڭ ئاساسىي كۈچ ــ ئاجىز ئېلېكتر كۈچىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بايقىدى ھەمده مۇشۇ مۇئەپپەقىيىتى ئۈچۈن 1979 ـ يىلى نوبېل فىزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئابدۇسالامنىڭ مۇئەپپەقىيىتى ئىسلام دىنى ۋە «قۇرئان كەرىم» بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى دەل تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۆت خىل ئاساسىي كۈچنى بىرلەشتۈرۈپ ئۇچ خىلغا يىغىنچاقلاشنى ئىسپاتلىغانلىقىدا. ئەگەر تەبىئەت دۇنياسىدىكى بۇ ئۇچ خىل كۈچمۇ ئىنسانلار تەرىپىدىن ئۇنىڭ مەنبەسى بىر خىل كۈچ ئىكەنلىكى ئىسپاتلانسا، بۇ شەك ـ شۈبھىسىز ئاللاھنىڭ قانۇنى بىلەن تامامەن بىرده‌ك بولغان بولىدۇ.

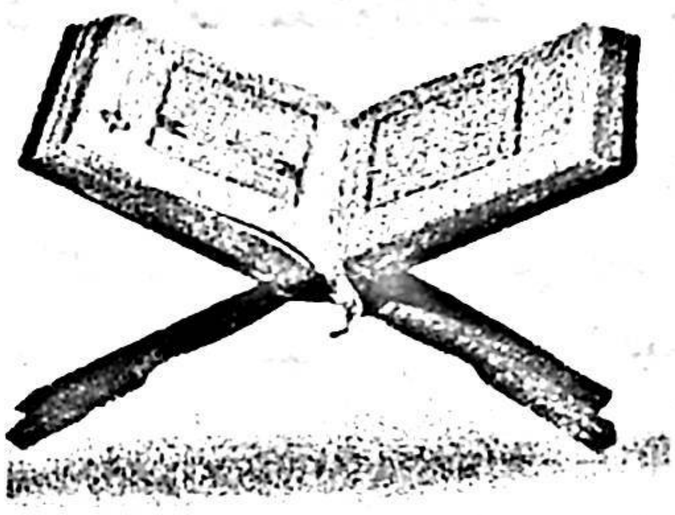
دوكتور ئابدۇسالام تەبىئىي پەن ساھەسىده مۇسۇلمانلاردىن چىققان تۇنجى ۋە بىردىنبىر نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچى ئالىم بولۇش سۈپىتى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ شەرىپى ھېسابلىنىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا ھازىرقى زامان يەر شارى فىزىكىسى تەتقىقاتىدا سەئۇدىي ئەرەبىستانى مەدىنە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى بىن بازنىڭ تۆھپىلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن، ئۇ «قۇياش ۋە ئاينىڭ ھەرىكىتى، يەر شارىنىڭ تىنچلىقى» ناملىق بىر كىتاب يازغان بولۇپ، كىتابدا يەر شارىنىڭ ئالەمنىڭ مەركىزى ئىكەنلىكى ۋە قۇياشنىڭ يەر شارىنى چۆرىدەپ ئايلىنىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

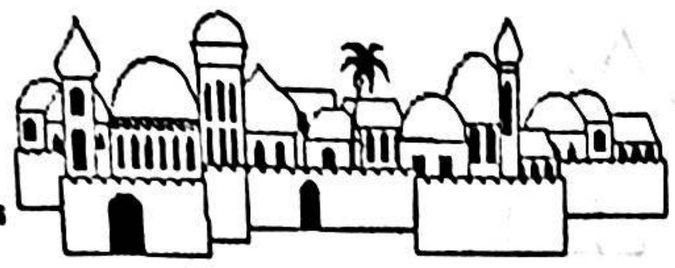
يۇقىرىقىلار مۇسۇلمان ئالىملىرىنىڭ فىزىكا(كەڭ مەنىده تەبىئەت پەلسەپىسى) ئىلمىگە قوشقان ئاساسلىق تۆھپىلىرى بولۇپ، بۇ مۇئەپپەقىيەتلەر بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىسلام ئىلىم ـ پەن تارىخى ۋە مۇسۇلماندارچىلىق پائالىيىتىمىزنى ئادا قىلىشىمىزدا ئۈلگە بولالايدۇ.

ئاخىرىدا ئىزدىنىشىمنى ئاللاھنىڭ ”ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن!“ {سۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 114 ـ ئايەت} دېگەن كەلىمىسى بىلەن ئاياغلاشتۇرىمەن.

ئالىم - ئۆلىمالار

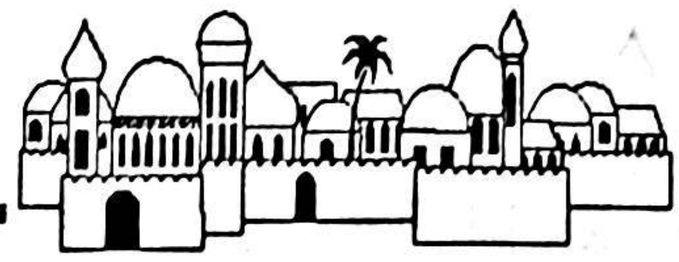
ئىسلام دىنى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ۋە قۇتادغۇبىلىك

مۇھەممەتجان ئىبراھىمجان

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىلاۋە: يۇسۇپ خاس ھاجىپ مىللىتىمىزنىڭ شان - شەرىپى، ئىپتىخارى ۋە ئالەمشۇمۇل ئالىمى. يۇسۇپ خاس ھاجىپ ھەققىدە خېلى يىللاردىن بېرى بارغانسېرى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەتقىقات مېۋىلىرى ئۇنىڭ ھەقىقەتەن كۆپ تەرەپلىمە يېتۈك ئالىمىمىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە بەزى تەتقىقاتچىلىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپنى ۋە ئۇنىڭ ئالەمشۇمۇل داستانى«قۇتادغۇبىلىك»نى كۆپرەك دەھرىيلىك نۇقتىسىدىن ئىزاھلىدى، ھەتتا ئايرىم تەتقىقاتچىلىرىمىز ئۇنى"ئاتىزىمچى ئىدى" دېدى. بۇ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھى بويىچە يەكۈنلەنمەكەن ھەم ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان بىر خىل بىر تەرەپلىمە قاراش. يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ پۈتۈن ھاياتى، «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنى ئۇنىڭ مىللىتىمىزدىن چىققان، ئىسلام دىنىنىڭ ھەممە ئەھكاملىرىنى پۈختا ئىگەللىگەن، چوڭقۇر ئېتىقادلىق مۇسۇلمان ئالىم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ. ئۇ ئۆز ئەسىرىدە «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ۋە فىقھە مەزمۇنلىرىدىن قىلچە چەتنەمىگەن، بۇ مەزمۇنلار پەقەت ئاپتورنىڭ تىلى بىلەن ئىپادىلەنگەن - خالاس. تەتقىقاتچى مۇھەممەتجان ئىبراھىمجانىنىڭ تۆۋەندىكى ماقالىسىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ جەھەتتە ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشىغا ياردەم بېرىدىغان، تەتقىقاتتىكى بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇرىدىغان مۇھىم ماقالە دەپ قاراپ ژۇرنىلىمىزغا بەرگەن ۋە بۇ نۆۋەت مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزدۇق.

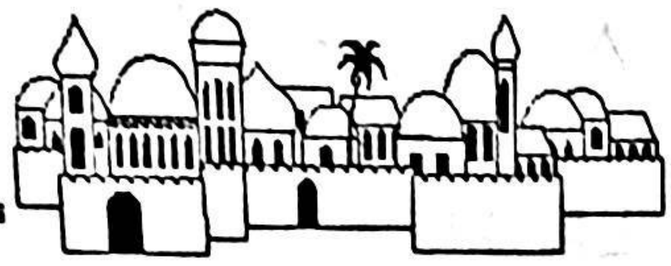
ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ئۆزىگە سىغدۇرغان ئىلاھىي ھېكمەت، تۇگىمەس - پۈتمەس ئىلىم - ئىرپان بىلەن بارلىق مۇسۇلمان ئالىملار، كىشىلىك مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئەقلىگە ئەقىل، كۈچىگە كۈچ، ئىرادىسىگا جاسارەت بەخش ئېتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي تەتقىقات، سەھىي ئىجتىھاتلىرىغا كىشىلىك يول، ئەخلاقى ئۇچۇن نۇرلۇق چىراغ بولۇپ، چەكسىز پەخىرلىنىش ۋە ئۇلۇغلىنىشقا مۇيەسسەر بولۇپ كەلدى. چەكسىز ئالەمنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلۈشى، ھاياتلىق ۋە ماماتلىق، ياخشىلىق ۋە يامانلىق، تەقدىر - ئىرادە، تەبىئەت، جەمئىيەت ھەققىدىكى يۈكسەك ئىزدىنىشلەرگە كۈچلۈك نۇرلۇق چىراغ ۋە چەكسىز ئىلھام مەنبەسى بولدى. ئاللاھنىڭ قۇدرەتلىرىنى تەپەككۇر قىلىدىغان، چۈشەنگەن ئالىملار ئۇچۇن بىلىم - ئىرپان مەنبەسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقلىرى ۋە ئىزدىنىشلىرىنى

مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىگە ئىككى ئالەملىك يۇكسەك شان ـ شەرەپلەرنى بەردى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېتۈك ئالىمى يۈسۈپ خاس هاجىپ رەهمەتۇللاهى ئەلەيهى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ پارلاق ئىلهامى ۋە ئۇلۇغ ئىزنىسى بىلەن، يۇكسەك ئىجتىهات بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ، ئۇيغۇر خەلقى، جۇملىدىن ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە زور تۆھپە قوشۇپ، ئۆزىنىڭ ئالىملىق بۇرچىنى ئادا قىلغان، ئىسلامىيەتنىڭ ئۇلۇغ ئەھكاملىرىنى چىن ھەقىقەت بىلەن تەبلىغ قىلغان پارلاق ئابىدىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يۈسۈپ خاس هاجىپ تەخمىنەن 1019 ـ يىلى قاراخانىيلارنىڭ پايتەختى ئوردۇ كەنتـــ قەشقەر يېنىدىكى قۇز ئوردۇـــ بالاساغۇندا دۇنياغا كېلىپ، 1085 ـ يىلى قەشقەردە ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ دۇنياغا مەشھۇر شاھ ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك» "بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ساپ ئۇيغۇر تىلى، قەشقەر تىلى بىلەن يېزىلغان. يۈسۈپ خاس هاجىپ كىتابنى قاراخانىيلارنىڭ خانى ئەبۇ ھەسەن سۇلايمان بۇغراخانغا تەقدىم قىلغان بولۇپ، خان ئۇنىڭغا خاس هاجىپ، يەنى مەخسۇس مەسلىھەتچى مەرتىۋىسىنى ئىنئام قىلغان. پۈتكۈل داستان 85 باپ، 6654 بەيت، 13مىڭ 300دىن ئارتۇق مىسرادىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، مەسنەۋى(ئىككىلىك شەكىل)، ئاروز ۋەزنىنىڭ مۇتەقارىپ بەھرىدە يېزىلغان. ئۇ ئەرەب ـ پارس تىللىرىنى پەقەت ناھايىتى چوڭ زۆرۈرىيەت ئاستىدىلا ئىشلەتكەن بولۇپ، پۈتۈنلەي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان. داستان هەجمىنىڭ چوڭلۇقى، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بايان قىلىش شەكلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن جاهان مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ساهەسىدە مىسلىسىز كاتتا ئەسەر هېسابلىنىدۇ.

يۈسۈپ خاس هاجىپ قاراخانىيلارنىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت راۋاج تاپقان، داڭلىق ئالىملارنى يېتىشتۇرگەن مەدرىس ـ مەكتەپلىرىدە ئاجايىپ دانا پىكىرلىك، قابىل ئالىم ـ ئۆلىمالاردىن ئۇستاز تۇتۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئىلمىي، ئەدەبىي ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللانغان. نۇرغۇن پەيلاسوپلارنىڭ ئەسەرلىرى، قەدىمكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنى پىششىق تەتقىق قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ نەزەرىيىۋى قابىلىيىتى، يېزىقچىلىق ئىقتىدارىنى ئۆستۇرگەن؛ شۇنداقلا ئۇ قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت دىنى بولغان ئىسلام دىنىنىڭ پارلاق مۇهىتىدا تەربىيە ئېلىپ «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفىنى مۇكەممەل ئۆگەنگەن؛ دىنىي ئېتىقاد جەهەتتىكى ئىقتىدارىنى تېرىشىپ يۇقىرى كۆتۈرگەن، كامىل قابىلىيەتلىك ۋە ئەخلاقي پەزىلەت جەهەتتە هۆرمەتكە سازاۋەر شەرەپلىك بىر شەخسكە ئايلانغان. ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، بىلىم ـ مەلۇمات، ئەقىل ـ تەپەككۇرلىرىنىڭ يۇكسەك نامايەندىسى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنى هەقىقەت كۆزى، تارىخ

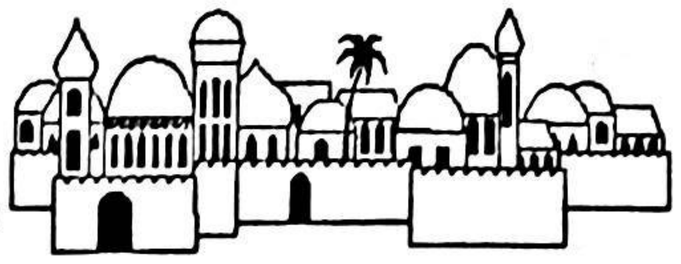

ئەينەنلىكى بىلەن كۆرگەن، ئۆگەنگەن، چۈشەنگەن، ئۇنىڭ ھەر بىر باب، ھەر بىر بېيىت، ھەر بىر مىسرادىن ئىبارەت باغۇ بوستان، گۈل-گۈلستانىغا قەدەم قويغان ھەر بىر كىشى ئۇنىڭدىكى ئىلىم-ھېكمەت، پەند-نەسىھەت ۋە ئىمانىنىڭ كۈچلۈك نۇرى، ھەقىقەتنىڭ جاراڭلىق ساداسىدىن ئالىمنىڭ ئۇلۇغ ۋە سائادەتمەن سېيماسىنى، يېتىشكەن پاك، مۆمىن مۇسۇلمانىنىڭ قىياپىتىنى كۆرگەندەك بولىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ يېگانە ئەسىرى«قۇتادغۇبىلىك»نى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىزناسى ۋە يۈكسەك ئىلھامى بىلەن ئۆز ۋۇجۇدىدىكى مۇستەھكەم ئىسلام ئېتىقادىنى چىقىش قىلىپ يېزىپ چىققان بولۇپ، داستاننىڭ مۇقەددىمىسىدىن تارتىپ تاكى خاتىمىسىغىچە بولغان ئۇزۇن مۇساپە جەريانىدا بارلىق مۇسۇلمان ئالىملار قوللىنىپ كەلگەن روھ ۋە ئەنئەنە ئادەتلەرنى قوللىنىپ، داستاننىڭ قۇرۇلما-ئۆلچەملىرىنى پۈتۈنلەي ئۇسۇلى ئىسلامغا ئۇيغۇنلاشتۇرغان.

«قۇتادغۇبىلىك»داستانى شېئىر-نەزمە بىلەن يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى، ھەدىس شەرىپتىكى سۆھبەتلەرنى ئەينەن كۆچۈرمە جۈملە شەكلى بىلەن ئېلىشقا مۇمكىن بولمىسىمۇ، ئەمما ئاجايىپ سۆز سەنئەتكارى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۇستۇن تىل ماھارىتى، بەدىئي تالانتى بىلەن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كالامى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۆھبەتلىرىنىڭ روھىنى ئۇستىلىق بىلەن ناھايىتى مۇۋاپىق، دەل جايىدا ناھايىتى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. مۇنداق يېزىقچىلىق ئىستىلى ئالىمنىڭ مۇۋاپىق مۇسۇلمانلىق، سادىق مۆمىنلىك ئىمان ئېتىقادى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ۋە ئۇنىڭ شەكىل قۇرۇلمىسىنى تېخىمۇ مۇكەممەل قىلغان.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:" **ھەر قانداق بىر ئىش بىسمىللاھ بىلەن، ھەمدى بىلەن باشلانمىسا ئۇ ئىش مۇكەممەل بولماي قالىدۇ**". يۈسۈپ خاس ھاجىپ مۇسۇلمان ئالىملارغا خاس پەزىلەت بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئۇسۇلى ئىسلامنىڭ ئەڭ ئاساسىي نۇقتىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى باشلانما ئايەت "بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم"، يەنى"ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن" دېگەن ئايەت بىلەن باشلىغان. پۈتكۈل باپ 33 بېيىت، 66 مىسرا بولۇپ، خۇددى ئاللاھنى ئۇلۇغلاپ "سۇبھان ئاللاھ"، "ئەلھەمدۇلىللاھ"، "ئاللاھۇ ئەكبەر"دىن ئىبارەت تەسبىھنى 33 قېتىمدىن ئېيتقان ئۆلچەم بويىچە ئاللاھقا چىن كۆڭۈل، سەممىي نىيەت بىلەن ھەمدۇسانا ئېيتقان. ئۇ ئاللاھنى ئەزىزلەپ ۋە ئۇلۇغلاپ ئاللاھنى پۈتكۈل ئالەمنىڭ پەرۋەردىگارى، ياراتقۇچىسى، پادىشاھى، پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە مەۋجۇدات ئاللاھنىڭ ئىلكىدە ۋە تەسەررۇپىدا دەپ قىلچە مۇجمەللەشمىگەن،

دۇدۇقلىمىغان ھالدا قايتا ـ قايتا مۇئەييەنلەشتۇرگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھ ئاسمانلار ۋە زېمىننى يوقتىن بار قىلغۇچىدۇر، بىر ئىشنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشنى ئىرادە قىلسا، ۋۇجۇتقا كەل، دەيدۇ ـ دە، ئۇ ۋۇجۇتقا كېلىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 117 ـ ئايەت

خۇدا ئاتى بىرلە سۆزۈم باشلىدىم،
تۆرەلتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم.
(1 ـ بېيت)

تولا مەدھى بىرلە تۇمەنمىك سەنا،
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.
(2 ـ بېيت)

قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن،
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.
(3 ـ بېيت)

ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دېدى "بول"، بار ئولدى پۈتۈن.
(4 ـ بېيت)

بۇ بارچە يارالغان موھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بېھاجەت، يوق ھەمراھ ساڭا.
(5 ـ بېيت)

ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بېھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بۆلەككە ياراشماس بۇ ئات.
(6 ـ بېيت)

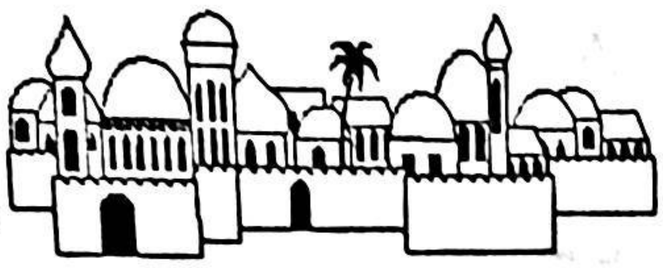
«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھنىڭ ئىپتىداسى يوقتۇر، ئىنتىھاسى يوقتۇر، (ئاللاھ)ئاشكارىدۇر(يەنى مەۋجۇتلۇقىنى كۆرسەتكۈچى دەلىللەر بىلەن ئەقىللەرگە ئاشكارىدۇر)، مەخپىيدۇر (يەنى ئۇنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ زاتىنىڭ ماھىيىتىنى تونۇشقا ئەقىللەر ئېرىشەلمەيدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر

ـــــسۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدىكى تەپەككۇرنى يۈسۈپ خاس ھاجىپ مۇنداق مىسرالار بىلەن ئىپادىلەيدۇ:

ئىچۇ تاش بىلۈچى، ئەي ھەققۇلىيەقىن،
كۆزۈمدىن يىراقسەن، كۆڭۈلگە يېقىن.

(11-بهيت)

ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر- قىياس.

(17-بهيت)

ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

(19-بهيت)

ئايا ھەققە پۇتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۇتسە شەكسىز، يۇرۇتمە ئەقىل.

(25-بهيت)

ئۇ قانداق دېمەكتىن كۆڭۈلنى كۇزەت،
پۇتۇپ بارلىقىغا ئاسايىشقا يەت.

(26-بهيت)

نېچۇك، قانچە دەپ يۇرمە، تۇتقىن ئۆزۇڭ،
نېچۇك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سۆزۈڭ.

(27-بهيت)

داستاننىڭ مۇقەددىمىسىلا ئەمەس، بەلكى باشقا بابلارنىڭ بېشى ۋە ئاخىرلىرىدا داۋاملىق ھالدا ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش، ئاللاھدىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش، قىلغان سۆز- ھەرىكەتلىرىدىكى سەھۋە- خاتالىقلارغا مەغپىرەت تىلەشتەك بىر مۇسۇلمانىنىڭ سەممىي، قىزغىن كۆڭلىنى ئىزھار قىلىدۇ.

داستاننىڭ ئىككىنچى بابى ئۇسۇلى ئىسلام بويىچە نەبۇۋەت، يەنى پەيغەمبەرلەرگە ھۆرمەت- ئېھتىرامنى مەزمۇن قىلغان ماۋزۇسى «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا» بولۇپ، 15 بېيت، 30 مىسرا ئارقىلىق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سالام ۋە دۇرۇت ئېيتىلغان:

ئەۋەتتى رەسۇلنى رەھىملىك ئىگەم،
كىشى ياخشىسى، تاللىنىلغىنى ھەم.

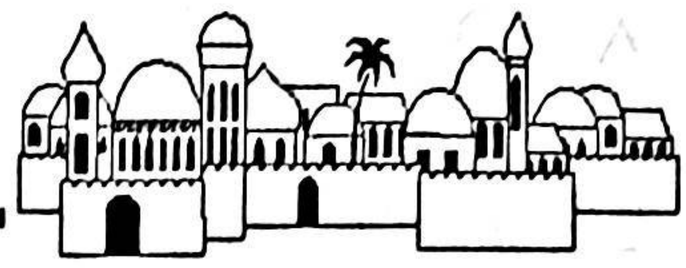
(34-بهيت)

چىراق ئىدى خەلقە قاراڭغۇ تۇنى،
يورۇقلۇقنى چاچتى، يورۇتتى سېنى.

(35-بهيت)

خۇدادىن دەۋەتچى ئىدى ئۇ ساڭا،
يىگىت، توغرا بىر يولنى تاپتىڭ، شۇڭا.

(36-بهيت)

ئۇنىڭ مەن يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سۆيۈپ ھەم سۆزىنى ئاڭلىدىم.

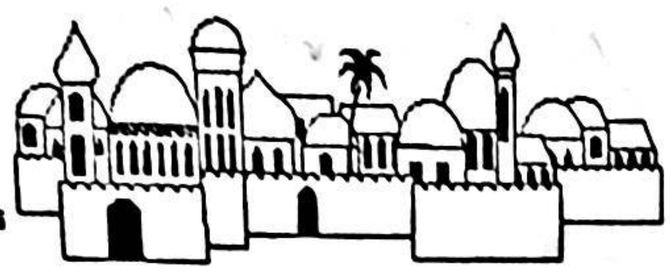
(46 - بەيت)

داستاننىڭ قالغان قىسمىلىرىنىڭ مۇۋاپىق جايلىرىدا يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى، سۆھبەتلىرى نەقىل كەلتۈرۈلۈپ، قىزغىن مۇھەببەت ئىزھار قىلىنغان.

ئۇچىنچى باب «تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ يېقىن ساھابىلىرىدىن بولغان چاھاريارلار ــــ ئەبۇ بەكرى سىددىق، ئۆمەر پارۇق، ئوسمان زىننۇرەيىن، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىقلارغا ئاتاپ 14 بەيت، 28 مىسرا ئارقىلىق قىزغىن سالام ۋە ھۆرمەت بىلدۈرۈلگەن.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ داستاننىڭ ئاۋۋالقى ئۇچ بابىدا 62 بەيت، 124 مىسرادا بىر مۇسۇلمان شائىرنىڭ بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك ئىپتىدا سۆزىگە ئورۇن بەرگەن. داستاننىڭ مۇندەرىجىسىدىن باشقا بابلىرىنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىشلىرىدا ئالدى بىلەن ئاللاھقا سېغىنىش، پەيغەمبەرلەرگە سالام - دۇرۇت، چاھاريارلارغا ھۆرمەت مۇھىم تەشكىلىي قىسىم قىلىنغان بولۇپ، مۇندەرىجىسىدىكى تەشكىلىي قۇرۇلما نوقۇل ھالدىكى ئەنئەنە، ئۇسلۇب، يېزىقچىلىق ئادىتى بولۇپ قالماي، بەلكى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تەۋھىد ئەقىدىسى مۇستەھكەم بولغان مۆمىن مۇسۇلمان ئالىم، مۇسۇلمان شائىر ئىكەنلىكىنى روشەن ھالدا ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

ھەر قانداق بىر تارىخىي دەۋردىكى ئالىم ۋە ئىجادىيەتچىلەرنىڭ دۇنيا قارىشى، ئىدىيە پەلسەپىلىرى ئۇلارنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرى، ئىلمىي ئەمگەكلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نامايەندىلىرى بولغان ئەسەرلىرىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. 11 - ئەسىردە ياشىغان ئۇيغۇر ئالىمى يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەشھۇر مۇسۇلمان ئالىم. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى، ئىلىم پەلسەپىسى ھەققىي مەنىسى بىلەن ئىسلامىي دۇنيا قاراش ۋە ئىسلامىي پەلسەپە. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە كەڭ ساھە، نۇرغۇن مەسىلىلەر، جۈملىدىن مۇھىم قانۇنىيەتلەر، مۇكەممەل پەلسەپىلىك مەسىلىلەر ھەققىدە كەڭ ۋە چوڭقۇر مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، چوڭقۇر تەپەككۇر قىلغان. يۈسۈپ خاس ھاجىپ داستاننىڭ بەيت - نەزمىلىرىدە ئۆزىنىڭ ئاساسىي كۆزقارىشى ۋە ئىمان - ئېتىقادىغا ماس كەلمەيدىغان، يەنى ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى، پۈتكۈل ئالەمنى ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقى، پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئاللاھنىڭ تەسەررۇپىدا ئىكەنلىكىگە زىت ياكى مۇجمەل بولغان ئىدىيە - پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇجمەللىك ۋە شۇبھىگە قەتئىي

ئورۇن قالدۇرمىغان. مۇنداق قىلچە مۇجمەللىك بولمىغان مۇستەھكەم دۇنيا قاراش ۋە ئاساسىي ئىدىيە پۈتكۈل داستاننىڭ ھەر بىر باب، ھەر بىر قىسىملىرىغا باشتىن ـ ئاخىر سىڭگەن بولۇپ، داستاندا چاقناپ تۇرغان پارلاق ئەقىل، پارلاق ئىمانىنىڭ ئالتۇن نۇرى ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەك مەرتىۋە، ئۇلۇغ شان ـ شەرەپ، قەلبلەرنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

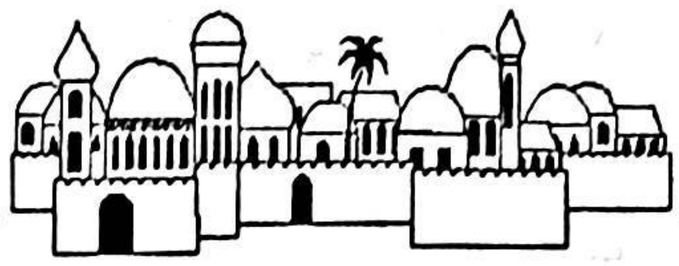
ئاللاھ سۈبھىنى(قارىغۇدىن) يېرىپ چىقارغۇچىدۇر(يەنى تاڭنى يورۇتقۇچىدۇر)، ئاللاھ كېچىنى(سىلەر ئۈچۈن) ئىستىراھەت قىلىپ ياراتتى، (سىلەرنىڭ)ۋاقىت ھېسابلىشىڭلار ئۈچۈن قۇياش بىلەن ئاينى ياراتتى. قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قارىغۇلۇقلىرىدا(يەنى كېچىلىك يول يۇرگىنىڭلاردا) يول تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە يۇلتۇزلارنى يارىتىپ بەردى. (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن، (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 96ـــ97 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ قۇياشنى نۇر چاچقۇچى ۋە ئاينى نۇرلۇق قىلىپ ياراتتى، يىللارنىڭ سانىنى ۋە (ۋاقىتلارنىڭ)ھېسابىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن ئايغا مەنزىللەرنى(يەنى بۇرجلارنى) تەيىن قىلدى. ئاللاھ ئۇلارنى بىكار ياراتقىنى يوق(بەلكى بۇيۇك ھېكمەت ۋە زور پايدىلىق ئۈچۈن ياراتتى)، ئاللاھ ئايەتلىرىنى (قۇدرىتى ئىلاھىيىنى) بىلىدىغان(ۋە ھېكمەتنى پىكىر قىلىدىغان) قەۋم ئۈچۈن تەپسىلىي بايان قىلدۇ. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھ ئاسماندا ۋە زېمىندا ياراتقان شەيئىلەردە (ئاللاھتىن)قورقىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھەقىقەتەن (ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار.

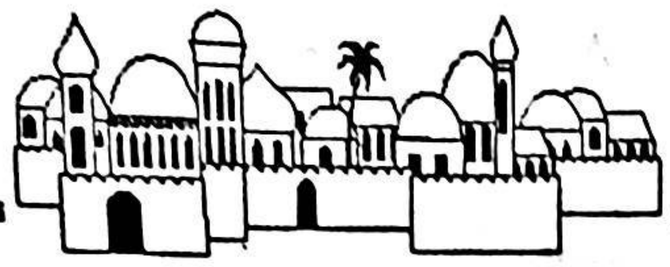
ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 5ـــ 6 ـ ئايەتلەر

يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستانىنىڭ بەشىنچى بابى «يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا» ئۇ ئىسلام ئېتىقادىنى چىقىش قىلغان ھالدا ئالىملارغا خاس پىكىر يۇرگۈزىدۇ. يەنى قۇياش بىلەن ئاينىڭ يارىتىلىشىدىكى ھېكمەت، ئاللاھنىڭ: ”بىز ھەقىقەتەن يېقىن ئاسماننى يۇلتۇزلار(نۇرى) بىلەن زىننەتلىدۇق“{سۈرە«سافىفات»(37 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت}دېگەن سۆزى ۋە ”ئاللاھ يەتتە ئاسماننى بىرىنى بىرىنىڭ ئۈستىدە قىلىپ ياراتتى، مېھرىبان ئاللاھنىڭ يارىتىشىدا ھېچ نۇقسانىنى كۆرمەيسەن، سەن(ئاسمانلارغا) قاراپ باققىنكى، بىرەر يوچۇق كۆرەمسەن“{سۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت} دېگەن سۆزى ھەققىدە پاك قەلبى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ، 24 بەيت، 48 مىسرا ئارقىلىق گۈزەل مەنزىرىلەرنى سىزىدۇ. بۇ رەسىمدە ئاسمان كۆكىدىكى يۇلتۇزلارنىڭ نامى،

ئۇلارنىڭ بىپايان كۆكتىكى ئورنى، پەسىل، ۋاقىت ئۆزگىرىشلىرى ئاجايىپ ئوخشىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا دانىشمەن مۇنەججىم ـ ئاستىرونوم زاتنىڭ قىياپىتى نامايان بولىدۇ. بۇ بابتا بىر قىسىم يۇلتۇزلارنىڭ دەۋرلىكى ھەققىدە خېلىلا ئېنىق مەلۇمات بېرىلىدۇ. ئاددىي قورالىلار، ئىنسان كۆزى بىلەن بىپايان كائىناتقا نەزەر سېلىپ ئېرىشىلگەن مۇنداق مەلۇمات ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى كۆزىتىدىغان زامانىۋى قورالىلار تۇغۇل، ھەتتا گالىلېينىڭ تۇنجى تېلېسكوپىدىن 6 ـ 7يۇز يىل مۇقەددەم نەچچە يۈز مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى سەييارىلەرنىڭ ئورنىنى دەل ھېسابلاپ چىقىش بولۇپ، ھازىرقى زامان ھېسابلاش ئىلمىدا ھېسابلانغىنى بىلەن خاتالىق پەرقى چوڭ ئەمەس. بۇ پەقەت ساپ ئەقلنىڭ قۇدرىتى، ھېسابلاش ئىلمىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن بولغان. تارىخىي مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، قاراخانىيلار خاندانلىقى دەۋرىدە ھېسابلاش ئىلمى ـــ ئالگېبرا، گېئومېتىرىيە(ھندەسە) ۋە ماتېماتىكا ئانالىز قاتارلىق ساھەلەر خېلىلا تەرەققىي قىلغان ۋە ئۇلار بىر ئىلىم بولۇپ شەكىللەنگەن ھەم چوڭ مەدرىسەردە ئوقۇلىدىغان دەرسلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. شۇنداقلا ئىلمىي نۇجۇم (ئاستىرونومىيە) خېلىلا تەرەققىي قىلغان. ئاستىرونومىيە ئالىملىرى ئالەمدىكى يۇلتۇزلارنى تۈركۈملەرگە ئايرىپ، ئۇلاردىن يىل ـ پەسىل قاتارلىقلارنى تولۇق ھېسابلاپ چىققان. يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستاندا يەتتە يۇلتۇزنىڭ تىزىلىشىنى قىزىقارلىق قىلىپ تەسۋىرلىگەن:

قۇياش سىستېمىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدا سەكەنتىر(ساتۇرىن) بولۇپ، بىر بۇرجىدا ئىككى يىل، سەككىز ئاي تۇرىدۇ. ئىككىنچى قاتاردا ئۆگەي(يوپىتېر) بولۇپ، بىر بۇرجىدا 12 ئاي تۇرىدۇ. ئۈچىنچىسى كۇرۇد(مارس) بولۇپ، ئۇ ئاپەت ـ ئوت يۇلتۇزى دەپ ئاتىلىدۇ. تۆتىنچىسى، ياشىق(قۇياش) بولۇپ، ئۇ خۇشاللىق يۇلتۇزى دەپ ئاتىلىدۇ. بەشىنچىسى سەئۇت(ۋېنېرا) يۇلتۇزى بولۇپ،ئۇ زۆھرە يۇلتۇزى ياكى چولپان يۇلتۇزى دېيىلىدۇ. ئالتىنچىسى، ئارزۇ (مېركورى) بولۇپ، ئۇ بەخت يۇلتۇزى دېيىلىدۇ. يەتتىنچىسى، يالچىق (ئاي) بولۇپ، ئۇ تولۇن، غەيرىي تولۇن ھالەتتە كۆرۈنىدۇ. داستاندا تەسۋىرلەنگەن 12 بۇرج(ئۈكەك) مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ئۇلار قوزى(ھەمەل)، ئۆي(سەۋر)، ئەرەندىز(جەۋزا)، قۇچى (سەرەتان)، ئارسلان(ئەسەد)، بۇغداي بېشى(سۇمبۇلە)، ئۇلگۇ(مىزان)، چايان(ئەقرەب)، يا(قەۋس)، ئوغلاق(جەدى)، سوغا(كونەك، دەلۋە)، بېلىق(ھۇت)تىن ئىبارەت. 12 بۇرج يۇلتۇزلار تۈركۈمى تۆت پەسىلدە ئۈچتىن كۆرۈنۈپ، پەسىل ئالامەتلىرىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ ھەمەل، سەۋر، جەۋزا يۇلتۇزلىرىنى باھارلىق؛ سەرەتان، ئەسەد، سۇمبۇلە يۇلتۇزلىرىنى يازلىق؛ مىزان، ئەقرەب، قەۋس يۇلتۇزلىرىنى كۈزگى؛

جەدى، دەلۇە، ھۇت يۇلتۇزلىرىنى قىشقى يۇلتۇزلار تۈركۈمى دەپ قارىغان ھەمدە بىپايان ئاسماندىكى بىر قىسىم يۇلتۇزلارنىڭ ناملىرىنمۇ ئاتىغان. ئۇنىڭ ئالەمدىكى يۇلتۇزلار ھەمدە ئۇلار ھەققىدىكى ھېسابلاشلىرى ھازىرقى زامان يۇلتۇز ئىلمى ــــ ئاستىرونومىيەدىكى ئىلمىي ئىسپاتلاش ۋە پەرەزلەرگە تامامەن ئۇيغۇن. ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، بۇ يۇلتۇزلارنىڭ ناملىرىنى پۈتتۈنلەي ئۇيغۇرچە نام بىلەن ئاتىغان. داستاندا مۇنداق يېزىلىدۇ:

ياراتتى پەلەك، كۆر، دائىم ئايلىنۇر،
ھايات ھەم ئۇ بىرلە تىنماي چۆرگىلۇر.

(126 ـ بېيت)

ھازىرقى زامان ئىلىملىرى ئىسپاتلاپ چىقتىكى، ھايات مېتابولىزىمى(ماددا ئالمىشىش) يەر شارىنىڭ ئايلىنىش ۋاقتى بىلەن توغرا تاناسىپ بولىدۇ، يەنى پەلەكنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ھاياتلىق ۋە ماددا ئالمىشىش ماس قەدەمدە بولىدۇ. يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھنىڭ ھاياتلىق ۋە دۇنيا ھەققىدىكى ئۇلۇغ كالامىلىرىدىن ئىلھاملىنىپ، 1000يىل مۇقەددەم ئالەم بىلەن ھاياتلىق ھەققىدىكى پەلسەپىۋي ۋە ئىلمىي قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھازىرقى زامان ئالەم ئىلمى ۋە ئالەم تەتقىقاتى بۇ قاراشنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ياراتتى يېشىل كۆكتە يۇلتۇزنى ئۇ،
ياراتتى قارا تۈن ۋە كۈندۈزنى ئۇ.

(127 ـ بېيت)

كۆكتىكى يۇلتۇزلار بەزىسى بېزەك،
يول باشلار بەزىسى، بەزىسى يەزەك.

(128 ـ ئايەت)

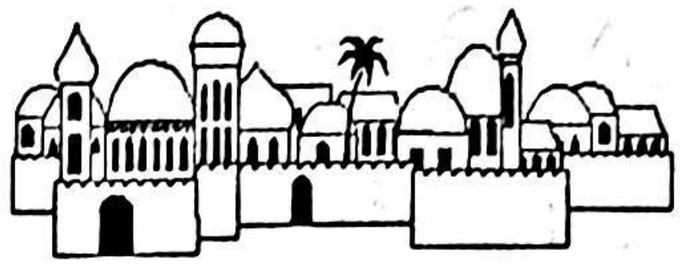
تۆتىنچى قۇياشتۇر يورۇتار جاھان،
يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

(134 ـ بېيت)

بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا، تولۇن بولار.

(137 ـ بېيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستاندا ناھايىتى روشەن ۋە ئوچۇق پىكىرلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەۋرەنمەس بىر مۇسۇلمان ئىكەنلىكىگە مۇناسىپ ھالدا ئەينى زامانداكى مۇسۇلمان ئالىملىرى، مېدىتسىنا ـ تېببابەت ھەكىملىرىنىڭ كىتابلىرىدا قەيت قىلىنغان ۋە راۋاجلاندۇرۇلۇپ، ئىلمىي ئېقىم بولۇپ شەكىللەنگەن "تۆت زات" (تۆت تادۇ)ئاناسىر ــ ئابى، ئاتەش،

بادی، خاك يەنى سۇ، ئوت، شامال ۋە تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت ماددا ھەمدە تېبابەتتىكى تۆت خىلىت، يەنى قان، سەپرا، سەۋدا، بەلغەم ۋە ئىنسان مىجەزىدىكى ھۆل، قۇرۇق، ئىسسىق، سوغوق قاتارلىق مىجەز، ئىنسان ھاياتىدىكى بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك(ياشلىق)، ئوتتۇرا ياشلىق، قېرىلىقتىن ئىبارەت تۆت مەزگىل ھەققىدە توختىلىپ، ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

(143-بەيت)

يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

(144-بەيت)

ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۇرەشمەس بۇ ياۋلار كۆتۇرگەچ ئۇچۇن.

(145-بەيت)

يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئۆز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۆز.

(146-بەيت)

تېگىدۇر قوگۇر يەر بىلەن يېشىل سۇ،
ئۇستى سۇپ-سۇزۇك يەل بىلەن ئوتتۇر ئۇ.

(3725-بەيت)

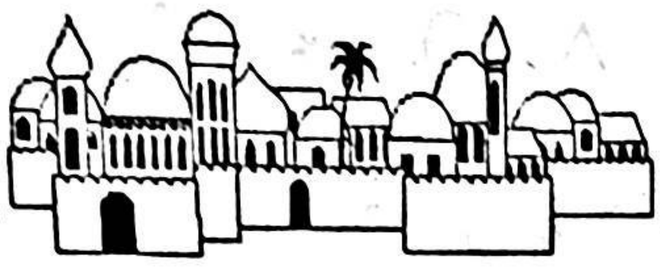
قۇرۇق، ھۆل بىلەن بۇ ئىسسىق، سوغوقنى،
ياراشتۇردى، بەردى خەلقە رىزىقنى.

(3726-بەيت)

مىجەزىگىنى ئېيتاي ئوچۇق ساڭا بىل،
سېرىق، ئاق، قارادۇر ۋە ياكى قىزىل.

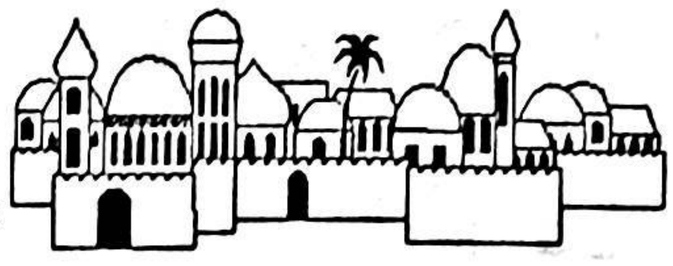
(4632-بەيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستاندا پۇتكۇل كائىناتنى، ئاسمان سەييارىلىرىنى، ھاياتلىقنى تەسۋىرلىگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مۇنداق سەھىپە ئاجرىتىشى ئۆز داستانى ئۇچۇن گۈزەل مەنزىرىلەرنى سىزىپ كۆرسىتىش ياكى تەسۋىرىي يول بىلەن سۆز ئويۇنى قىلىش بولماستىن، بەلكى بىر ئۇلۇغ ئىلاھىي ھېكمەت، ئاللاھنىڭ يەنە بىر ئۇلۇغ ئىجادىيىتى بولغان پۇتكۇل تەبىئەت، ئۇنىڭدىكى ئىنسان ھاياتى ئۇچۇن زور پايدىلىق بولغان تەرەپلەر، روشەن ئالامەت ۋە پاكىتلار ھەققىدە مۇلاھىزە يۇرگۈزۇش، ئۇنىڭغا چىن قەلبىدىن قايىل بولۇش، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىمۇ

ئاللاهنىڭ چەكسىز قۇدرىتىگە، ئىنسان ئۆچۈن بەرگەن رەھمەت ۋە نېمەتلىرىگە چوڭقۇر تەشەككۈر بىلدۈرۈشكە دەۋەت قىلىشتىن ئىبارەت.

يۇسۇپ خاس هاجىپ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ئەمگىكى بولغان «قۇتادغۇبىلىك»تىن ئىبارەت بۇ سەلتەنەتلىك ئىمارەتنى ھەيۋەتلىك تۆت تۈۋرۈك ئۈستىگە قۇرغان. بۇ غايەت زور تۈۋرۈك ئەدلى، ئىلىم، ئەقىل ۋە سەۋردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئەۋۋەلقى ئىككىسى بولغان ئەدلى بىلەن ئىلىم ئۆلۈغ ئاللاهنىڭ زات سۈپەتلىرى بولۇپ، ئەدلى ـ ئادالەت، ئىلىم ـ ھېكمەت ئاللاهقا مەنسۇپ. كېيىنكى ئىككىسى بولغان ئەقىل بىلەن سەۋر ئۆلۈغ ئاللاهنىڭ ئىنسانغا بەرگەن سۈپەتلىرى بولۇپ، ئەقىل ـ پاراسەت، سەۋر ـ قانائەت ئىنسانغا مەنسۇپ. پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى، ئالەمنىڭ پەيدا بولۇشى، ئىنساننىڭ خەلق ئېتىلىشى، پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئۆلچەملىك ۋە قانۇنلۇق بولۇشى، ئۇنىڭدىكى مۆجىزە ـ سىر ھېكمەتلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاهنىڭ ئادالىتى ۋە ئىلىم ـ ھېكمىتىدىن بولغان. ئىنسان ئاللاھ بەرگەن ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئاللاهنىڭ ئەدلى ـ ئادالىتى، ئىلىم ـ ھېكمەتلىرىنى، ئاللاھ بىلدۈرۈشكە ئىرادە قىلغان شەيئىلەر ۋە ئۆلارنىڭ ماھىيەتلىرىنى تونۇيدۇ، ئاللاهقا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن قۇلچىلىق ۋە ئىبادەت قىلىدۇ، يەنى ئاللاهنىڭ ئەدلىدىن قورقۇپ، پەزلىدىن ئۈمىدۋار بولۇپ، ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولىدۇ. ئۆلۈغ سۆز سەنئەتكارى يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئەدەبىياتنىڭ مەجازى ۋاستىلىرى، ئوبرازلىق تەپەككۇر شەكلى بىلەن بۇ تۆت سۈپەتنى تۆت زات ـــ تۆت پېرسوناژ قىياپىتى بىلەن ئوقۇرمەنلەر ئالدىدا نامايان قىلىپ، ھېكايە شەكلى بىلەن ئۆلۈغ ئىسلامىي ھەقىقەتنى مۇكەممەل شەرھلەپ بەرگەن. ئۇ ئەدلى ـ ئادالەتكە ئۆلۈغ پادىشاھنى تەمسىل قىلغان، ئۆنىڭ ئىسمى كۈنتۇغدى ئىلىك؛ ئىلىم ـ ھېكمەتكە ۋەزىر تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئايتولدى؛ ئەقىل ـ پاراسەتكە ۋەزىرنىڭ ئوغلى تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئۆگدۈلمىش؛ سەۋر ۋە قانائەتكە ۋەزىرنىڭ قېرىندىشى تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئودغۇرمىش دەپ ئاتالغان. يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستانىنىڭ ھەر بىر بۆلەك، ھەر قايسى بابلىرىدا ئۆزىنىڭ ھېسابسىز باي تەپەككۇرى بىلەن ئۆز قەلبىدىكى ئۆلۈغ ئىمان ـ ئېتىقاد، تەسەۋۋۇرلىرىنى زىچ ماسلاشتۇرۇپ، كىتاب مەزمۇنىنى يۇقىرىقى تۆت سۈپەت قىياپىتىدىكى تۆت زات ـــ تۆت پېرسوناژ ئەتراپىدا تەرتىپلىك ھالدا دەۋر قىلدۇرىدۇ. داستاندىكى ۋەقەلىك ـــ داستان سۈژىتى باشتىن ـ ئاخىر موشۇ تۆت شەخس ئوتتۇرىسىدىكى كۈچلۈك سوئال ـ جاۋاب، مۇنازىرە ئارقىلىق راۋاجلىنىپ بارىدۇ. موشۇ مۇنازىرە جەريانىدا يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ تەشۋىق قىلماقچى بولغان دۆلەت ۋە جەمئىيەتنى قانۇن، بىلىم، ئەخلاق ـ پەزىلەت

بىلەن ئىدارە قىلىش ۋە باشقۇرۇش ھەققىدىكى ئۇلۇغ ئىسلامىي ئەقىدىگە خاس غايە ۋە قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ. ئۇ بىلىم-ھېكمەت ۋە ئەخلاقنى پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئىدارە قىلىشنىڭ تۈپ ئۇسۇلى دەپ قارايدۇ. بىلىمگە ئىگە بولغاندا ئادالەتنى جارى قىلدۇرغىلى، قانۇنغا ئەمەل قىلىپ ئۇنى يۇرگۈزگىلى، قالايمىقانچىلىق، نەپسانىيەتچىلىك، جىنايەتنى چەكلىگىلى، خەلقنى، دۆلەتنى ھەقىقىي بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۇرگىلى بولىدۇ، بىلىمگە سەل قاراش قانۇن، ئادالەت، ئەخلاق-پەزىلەت، بەخت-سائادەتنىڭ ئاساسىنى ۋەيران قىلغانلىق بىلەن باراۋەر دەپ ھېسابلايدۇ.

مەشھۇر دۆلەت ئەربابى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ ئىمان-ئېتىقادىغا مۇناسىپ ھالدا ئۆزىنىڭ دۆلەت، قانۇن ۋە ئادالەت ھەققىدىكى دادىل تەسەۋۋۇر، ئىلمىي تەشەببۇسلىرىنى شېئىر-نەزمىسى بىلەن داستان شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇنىڭ غايىۋى دۆلەت تەسەۋۋۇرى دېموكراتىك خاراكتېرگە ئىگە دۆلەت فورمىسى بولۇپ، قانۇن بىلەن ئەلنى ئىدارە قىلىش، قانۇن ئالدىدا ھەممە كىشى باراۋەر بولۇش، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىكنى چىقىش قىلىش دەپ قارايدىغان ئىدىيە ئۆزىنىڭ تارىخىي ئورنى، تارىخىي شارائىتى بولغان 1000يىل مۇقەددەم ئۆتكەن خاقانىيە دەۋرى ئېتىبارى بىلەن يۈكسەك ئىلغارلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىككە ئىگە. بۇنداق شانلىق نامايەندە ھازىرقى زامانداىكى نۇرغۇن پەيلاسوپلارنى، قانۇنشۇناسلارنى ئاجايىپ ھەيرەتتە قالدۇردى. ئۇلار بىردەك:"بۇ ئاجايىپ يۈكسەك تارىخىي نامايەندە، ئۇلۇغ تۆھپە" دەپ ھېسابلىدى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن چۈشۈردۇق ۋە ئۇلار بىلەن ئىنسانلارنى ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ كىتابنى، قانۇننى چۈشۈردۇق.

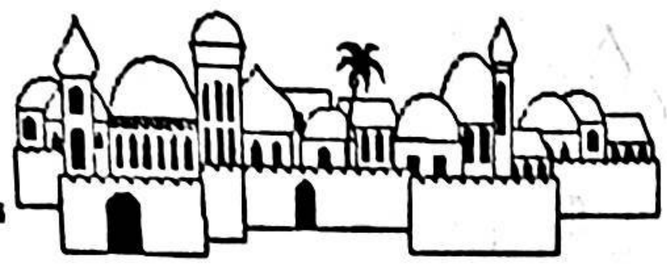
ـــــسۈرە«ھەدىد»(57-سۈرە)، 25-ئايەت

«قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ئادالەتنىڭ سۈپەتلىرى مۇنداق تەسۋىرلەنگەن:

ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان،
بۆرە، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.
(449-بەيت)

قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن.
(809-بەيت)

ئادالەت ئۈستىدە بۇ بەگلىك ئۆلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.
(821-بەيت)

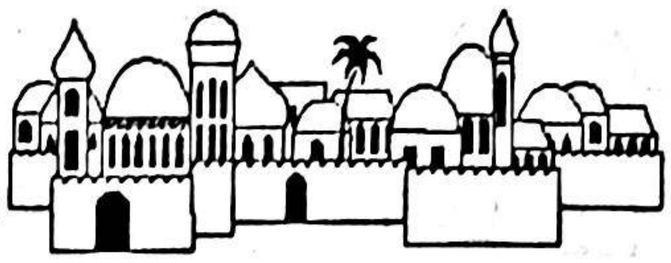

ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر ئەگەر،
بېيىپ ھەممە خەلقى جاھان تۆزىلەر.
(895 ـ بېيت)
ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچى ئۆزى،
ھوشيارلىق ۋە قانۇن ئەلنىڭ يىلتىزى.
(2015 ـ بېيت)
زۇلۇم ـــ ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كۆيدۈرەر،
قانۇن ـــ سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۈنەر.
(2032 ـ بېيت)
ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۆزىلۈر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىيىپ ئەل، بۇزۇلار جاھان.
(2034 ـ بېيت)
تۆزەپ بەگ كۆڭلىنى يۇرۇتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.
(2036بېيت)
قانۇن سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم ـــ ئوت،بالا،
ئېقىتتىك سۇزۇك سۇ، ئۆچتى ئوت مانا.
(3107 ـ بېيت)
ئادىل قانۇن كۆككە بىر تۇتۇرۇك ئېرۇر،
ئۇ قانۇن بۇزۇلسا، ئاسمان يىقىلۇر.
(3463 ـ بېيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ بىلىملىك، دانىشمەن پادىشاھلار، ئۇلارنىڭ لاياقەتلىك خادىملىرى دۆلەتنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقنى باي قىلىشنىڭ ئاساسىي قورالى، ئادالەتلىك قانۇن ئۇنى جارى قىلدۇرغۇچىلارنىڭ بىلىمى، ئەقلى ۋە ئىمان ـ ئېتىقادىنى ئىپادىلەيدۇ دەپ قاراپ، مۇنداق سۆز ئويۇنىنى كەلتۈرىدۇ:

بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك"لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.
(1953 ـ بېيت)

ئەمەلدارلارنىڭ قابىلىيىتى ۋە بىلىمى خەلقنىڭ تىنچ ـ ئامان، خاتىرجەم، ئاسايىشلىق زامان ئاستىدا ياشىشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. ئادالەتنى، ئىنسانىنىڭ ئاللاھ بەرگەن ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قانۇن قوغدىمىسا، خەلقنىڭ پاراۋان تۇرمۇشى، بەخت ـ سائادىتى ھەرگىز كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ دەپ قاراپ مۇنداق چاقىرىق قىلىدۇ:

بىرى، توغرا قانۇننى خەلقىگە بەر،
بىرىنى بىرى ئەزمەكنى ئەلدىن كۆتەر.

(5576 ـ بەيت)

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئەلنى قانۇن بىلەن ئىداره قىلىش، ئەخلاق بىلەن ئىداره قىلىش، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر بولۇش دەپ قارايدىغان جەمئىيەت تەلىپى 11 ـ ، 12 ـ ئەسىردەك فېئوداللىق جاھالەت ھۆكۈم سۈرگەن، "خانىنىڭ دېگىنى — قانۇن" دەپ قارايدىغان مۇستەبىت، زالىم سىياسەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىلغار، دېموكراتىك پىكىر ئېقىمى بولۇپ، ئۇنى ئالاھىده مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدۇ. داستاندا ئادالەتنى، ياخشىلىق، باراۋەرلىك، ئادىمگەرچىلىكنى ئاساس قىلغان خانلار قىزغىن مەدھىيىلەنگەن، ئاچكۆز، زالىم، مۇستەبىت، فىرئەۋن، زاھاكتەك شاھلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ روھى بويىچە قاتتىق قامچىلىنىپ، ئۇلارغا لەنەت ـ نەپرەت بىلدۈرۈلگەن. مۇنداق ئىككى خىل پوزىتسىيە ئەينى تارىخىي شارائىت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئاجايىپ جاسارەت ۋە قەھرىمانلىق روھىغا ئىگە. داستاندا سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ كىشى قەلبىنى زىل ـ زىلىگە سالىدىغان مۇنازىره ۋە كەسكىن پىكىرلەردە ئەكس ئەتكەن دۆلەت ۋە ھوقۇق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، ئادالەت ھەققىدىكى ئېنىق كۆزقاراش يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ پاك ئىمان ـ ئېتىقادى، مۇستەھكەم ئەقىدىسى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ. بۇ خىل تەلەپ ۋە تەشەببۇس ئالىمنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە ئىلمىي پەلسەپىسىنىڭ مۇقەررەر لوگىكىسى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

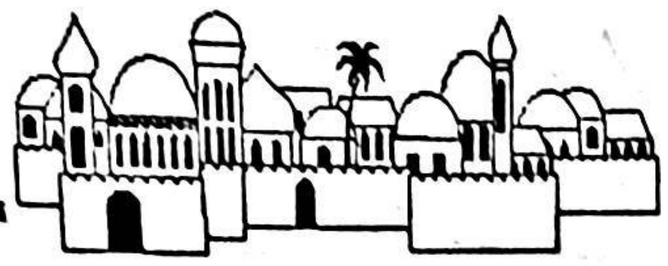
ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر.ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــــسۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1ـــ5 ـ ئايەتلەر

"مېھرىبان ئاللاھ قۇرئاننى تەلىم بەردى(ئۇنى ھېپىزى قىلىشنى ۋە چۈشىنىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى). ئىنساننى ياراتتى. ئۇنىڭغا (مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن) سۆزلەشنى ئۆگەتتى.

ـــــسۈرە«رەھمان»(55 ـ سۈرە)، 1ـــ4 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە"ئوقۇغىن" دەپ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسالامغا ۋەھىي قىلدى. ئوقۇش ۋە بىلىشنى بارلىق ئىنسان بالىسىنىڭ شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى ۋە مۇقەددەس ھوقۇقى قىلىپ بەلگىلىدى. دانىشمەن يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىلاھىي ھۆكۈمنى. رەھنەما تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئىلھامى ۋە ئىزنىسى بويىچە ئېلىپ بارغان

ئىزدىنىش ۋە چوڭقۇر تەپەككۇرنىڭ شەرەپلىك مېۋىسى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ناھايىتى كۆپ سەھنە ئاجرىتىپ ئوقۇشنى، بىلىم ئىگىلەپ بىلىملىك بولۇشنىڭ ئىنتايىن شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى كۆچلۈك تەشەببۇس قىلدى. ئەقىل-پاراسەت ۋە بىلىمنى ئىنسان بىلەن ھايۋاننىڭ تۈپكى پەرقى دەپ قاراپ، ئىلىمغا يۈكسەك باھا بەردى. بۇ خىل قاراش كىشىلىك جەمئىيەتتە قىممىتى مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان بىر ھەقىقەتنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇ، ئاللاھ ئىنسانىنى ياراتتى، ئۇنىڭغا ئۆز پەزلىدىن ئەقىل-ئىدراك بەردى، شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى بىلدۈردى، ئۇنى سۆزلەشكە لايىق قىلدى، بىلىملىك قىلدى ھەمدە ئۇنىڭغا بىلىمنىڭ ئەڭ گۈزەل گۈلتاجى بولغان ئىنسانىي خىسلەت، ياخشى ئەدەپ-ئەخلاق بەردى. موشۇ بىلىم ۋە ئەخلاق بىلەن ئىنسان بالىسى بۇ ئالەمدىمۇ، ئۇ ئالەمدىمۇ بەختلىك ۋە يۈزى يورۇق بولىدۇ، دەپ قارىدى.

ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

(154-بەيت)

ئەقىللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۈر.

(155-بەيت)

كىشىگە ئېرۈر كۆپ بىلىم پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

(160-بەيت)

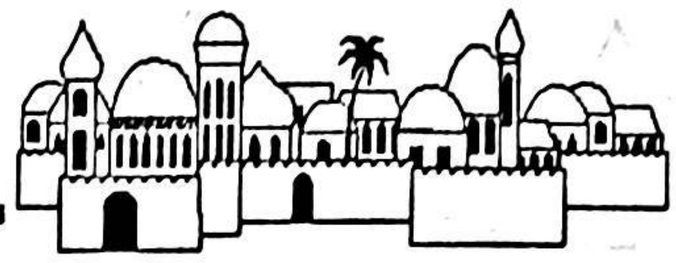
ئەقىللىق تىرىكتۈر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر، شۇ خىل تەك بۆلۈك.

(1839-بەيت)

كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

(1840-بەيت)

بىلىم ئىگەللەشنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۇ يالغۇز دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى كەڭ دائىرىنى يەنى تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ تۈرلۈك قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش ھەمدە ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىسىغا دائىر مەسىلىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسان موشۇ ساھەلەردىكى ئىزدىنىش ئارقىلىق ئېرىشكەن بىلىمى، ئەقلى ۋە تەپەككۇرى بىلەن ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ماھارەت ۋە قابىلىيىتىنى، تىزگىنلەش، پايدىلىنىش ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىپ، ئاللاھ ياراتقان، ئىنسان ئۇچۇن

پايدىلىق بولغان مۆجىزىلەردىن بەھرىمەن بولۇش، ئۇنى تىزگىنلەش ۋە تونۇش ئارقىلىق، ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىشىدىكى ئىلاھىي ھېكمەتنى چۈشىنىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپ نۇرغۇن ئىلمىي مەسىلىلەر، مۇرەككەپ پەنلەرنى مىسال كەلتۈرۈپ، ئىلىم-پەننى دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشنىڭ كۈچلۈك قورالى، تىرىكچىلىكنىڭ ۋاستىسى، دىننى ھمايە قىلىش، ئۆزىنىڭ ئىمان-ئېتىقادىنى قوغداش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك يولى دەپ خۇلاسە قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئالىم بولغىن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغىن، ئاڭلىغۇچى بولغىن ياكى بىلىم ئاشىقى بولغىن، بەشىنچىسى بولمىغىن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن"(تەبرانى توپلىغان).

«قۇتادغۇبىلىك»تە مۇنداق يېزىلغان:

بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر،
بىرى ئۆرگىتوچى، بىرى ئۆرگىنۇر.

(3217-بەيت)

ئىككىدىن بۆلەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

(3218-بەيت)

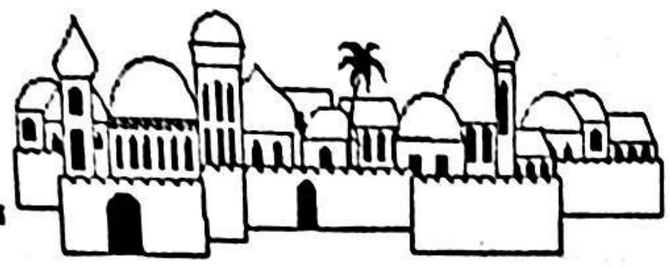
يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئومۇمىي خەلق مائارىپى ئىدىيىسى يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ روھىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىتىشنىڭ ئىنتايىن ياخشى پەزىلەت، بولۇپمۇ بىر مۆمىن مۇسۇلماندىكى مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەت ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن ھەم ئۆزىمۇ جاپا-مۇشەققەتلىك ئەمگەك ئارقىلىق ئۆز قەلبىدىكى ئىلىم ۋە قابىلىيەتنى جارى قىلىپ «قۇتادغۇبىلىك»داستاندا كەڭ ئاممىغا ئىسلامىيەتنىڭ بارلىق ئەھكاملىرىنى، ئاللاھ بۇيرۇغان ئەخلاق مىزانلىرىنى، توغرا ھىدايەت ۋە سۇننەتلەرنى تەشۋىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇرچىنى ئادا قىلدى ھەمدە ئىلىم-مەرىپەت ئۆگەتكۈچىلەرگە بېرىلىدىغان كاتتا ساۋاب، مەككۇلۇك ئىززەت-ھۆرمەتكە نائىل بولدى.

«قۇتادغۇبىلىك»داستاندا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە ئۇنىڭ ئىبادەت بىلەن بولغان چەمبەرچاس مۇناسىۋىتى ناھايىتى ئېنىق قىلىپ تەسۋىرلەنگەن:

ئىبادەتكە ئاۋۋال بىلىم كۆپ ئۆگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بى پايدا، چۈشەن.

(3216-بەيت)

تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغۇلايدۇ دوزاخ ئىشىگىن.

(3223 - بەيت)

بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۇمەن،
ساۋاب كۆتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

(3224 - بەيت)

بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كۆرە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئۈرە.

(3225 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

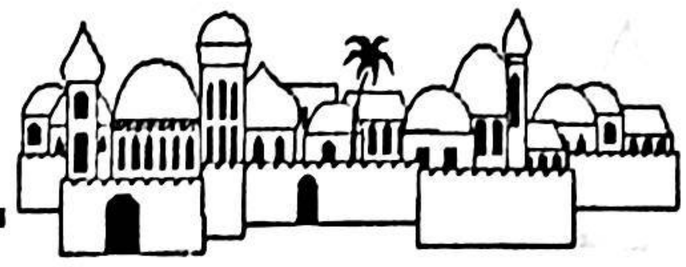
ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى (تەركىدۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلەرگە) ھارام قىلماڭلار.

ـــ سۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 87 - ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن دۇنيانى دەپ ئاخىرەتنى، ياكى ئاخىرەتنى دەپ دۇنيانى تەرك قىلغان (تاشلاپ قويغان) ئادەم ياخشى بولماستىن، ھەر ئىككىسىنى تەك تۇتقان ئادەم ياخشى ئادەمدۇر"(ئىبنى ئەساكىر توپلىغان). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "سىلەر مۇنداق دەيسىلەر، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، مەن سىلەرگە قارىغاندا ئاللاھدىن بەك قورقمەن، ئەك تەقۋادارمەن، روزىنمۇ بەزىدە تۇتمەن، بەزىدە تۇتمايمەن. كېچىسى ھەم نامراز ئوقۇيمەن ھەم ئۇخلايمەن. خوتۇنمۇ ئالىمەن. كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمنى تەرك ئېتىدىكەن، ئۇ مېنىڭ سۈننىتىمگە مەنسۇپ ئەمەس"(بۇخارى توپلىغان).

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا زاھىد ئۇدغۇرمىش بىلەن قىلغان سۆھبەت - مۇنازىرە جەريانىدا، ئاللاھنىڭ كالامى ۋە ھەدىستىكى مۇھىم نۇقتىلارنى روشەن گەۋدىلەندۈرگەن بولۇپ، ئىنسانىنىڭ بەندىلىك مەجبۇرىيىتى، ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيەت بىلەن مەسئۇلىيەتنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى، يەنى بۇ ئالەم بىلەن ئۇ ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى ئايرىلماس باغلىنىش ھەققىدە تەپسىلي توختىلىدۇ.

"ئۇدغۇرمىش" نامى بىلەن ئاتالغان زاھىد كىشى ناھايىتى بىلىملىك، قابىل كىشى بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ ئۇ ئالەملىك ئىشلىرىغا يەنى ئىبادەتكە دەخلى يېتىپ قالىدۇ دەپ قاراپ، جەمئىيەتكە، خەلققە، ئائىلە بالا - چاقىلىرىغا، دوست - بۇرادەرلىرىگە خىزمەت قىلىشنى، ئۆز ئەقلى قابىلىيىتىنى ئۇلارغا بەخشەندە قىلىشنى خالىمايدۇ، بەلكى كىشىلەردىن قېچىپ، تاغدا، غارلاردا ئولتۇرۇپ "خاس ئىبادەت" بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ھەقىقي تەقۋادارلىق، ئۇ ئالەملىك ئىشلىرىنى تولۇق ئادا قىلغانلىق دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ كۆزقارىشى

مۇنداق:

تونۇم ـــ قوي يۈگى، بەس، غىزا ـــ ئارپا ـ ئاش،
تولۇق بولدى دۇنيا ماڭا، ئەي قاياش.

(4765 ـ بەيت)

نە دەر بىر مېھرىبان كىشى، ئىشتىكىن سۆزى،
ماكانى ئېرۇر غار، تەقۋادار ئۆزى.

(4766 ـ بەيت)

نەسۋەم تېپىپمەن جاھاندىن بۇنى،
يېيىشكە كېپەكنى، تونغا قوي يۈگى.

(4767 ـ بەيت)

كېپەك كۆپ لەززەتلىك شېكەردىن ماڭا،
بۇ ئاق تون باسار ئۇ يىپەك ئورنىنى.

(4768 ـ بەيت)

قورساق تۇيغىچەدۇر بۇ ئىچكۈ ـــ يېمەك،
تېرىق ياكى ئارپا تويارلىق دېمەك.

(4769 ـ بەيت)

ئۇ دۇنيادا تاپماق ئۈچۈن ياخشى جاي،
جاھان ئارزۇسىنى تامام تاشلىغاي.

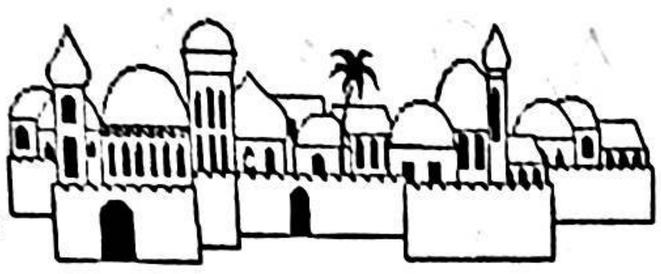
(4802 ـ بەيت)

زاھىد ئۇدغۇرمىش پەقەت جىمجىت ئىبادەتتىن باشقىسى بىكار گەپ، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇش، ئۆيلىنىپ پەرزەنتلىك بولۇش ئىنسان ئۈچۈن جەبىر ـ جاپا ھەمدە ئارتۇقچە بىر يۈك، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، دۇنيا ئىشلىرى ئىنسانىنى گۇناھقا پاتۇرىدۇ، دەپ قاراپ مۇنداق دەيدۇ:

بۇ دىن "دالى" دۇنيا "دالى" قارىشىدۇر،
يېقىنلاشماس، يولى كېسىشمەس ئېرۇر.

(5311 ـ بەيت)

شۇڭا ئۇ دۇنيادىن، ئىنسان تىرىكچىلىكىدىن قول ئۈزۈپ، يامغۇر سۈيىنى ئىچىپ، دەرەخلەرنىڭ يىلتىزىنى يەپ، ئېگىز تاغلارنىڭ غارلىرىدا ئىبادەت قىلىش ئىنسانىنىڭ ھەر خىل گۇناھلاردىن ساقلىنىشىنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى، ئەل ـ جەمئىيەت ئۈچۈن، ئائىلە ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ھۆددىسىدىن چىقىش بەك تەس بولغان ئېغىر يۈك، ئۆزىگە ئۆزى جەبىر ـ جاپا تېپىشتىن ئىبارەت، دەپ قاراپ، ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئۇنى ئەل خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىپ كەلگەن ئۈچ قېتىملىق دەۋىتىنى رەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇنداق ئىبادەت قىلىش ئۇسۇلى

ئىسلامىي ئىبادەت ئەمەس، بەلكى ئەينى زاماندا ساقلىنىپ قالغان، شەكلى ئۆزگەرگەن تەركىدۇنياۋى ئىبادەتنىڭ تىپىك كۆرۈنۈشىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىبادەت كۆزقارىشى ئىبادەتنىڭ كەڭ ۋە ئۇلۇغ ئەھمىيتى ۋە مەزمۇنىنى كىچىكلىتىپ، ئۇنى نوقۇل بىر خىل ئاددىي قائىدە، رەسىم-يوسۇنغا ئايلاندۇرىۋېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بىر ئىنسانىنىڭ جەمئىيەت، دۆلەت، ئائىلە ئالدىدا كۆپلىگەن ئەمەلىي خىزمەتلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ گۈللىنىشى، ئاۋاتلىقى، بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، كۈچ-قۇدرىتىنى سەرپ قىلىشتەك مەسئۇلىيىتى بار. مانا بۇ تۆھپە، ئۇلۇغ ئىبادەت بولۇپ، ئىنسان مۇشۇ تۆھپىسى بىلەن ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن نىجاتلىق يولى ھازىرلايدۇ، يەنى بۇ ئالەملىك تۆھپىسى بىلەن ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى ئالەمنىڭ خەلىپىلىكىگە بەلگىلىگەنلىكىدەك ئۇلۇغ ئوبرازىنى نامايان قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى بىر قىسىم ئايەتلەر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەدىسلىرىنىڭ روھى ئىسلامىيەتنىڭ تەركىدۇنياچىلىق، زاھىدلىققا قارىتا ناھايىتى ئېنىق ھۆكۈمى بولۇپ، بۇ خىل روشەن ئېنىق ئىدىيە «قۇتادغۇبىلىك»تە يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ زاھىد ئۇدغۇرمىشنىڭ نۇقتىئىنەزەرلىرىگە كەسكىن رەددىيە بېرىش، ئىسلامىيەتنىڭ ئىككى ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، بۇ ئالەم تىرىكچىلىكى، دۇنيالىق خىزمەت بىلەن ئۇ ئالەملىك خىزمەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، توغرا ئەقىدە، توغرا سۇننەتنى كۆچلۈك تەشەببۇس قىلغانلىقىدا روشەن ئەكس ئېتىدۇ. ئاللاھقا بولغان ئىبادەت، ئىنسانىنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى بەندىلىك مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ، ئۇ ئالەمدە ئاللاھ ۋەدە قىلغان"ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرغان، نازۇنېمەتلىك جەننەت"نى قولغا كەلتۈرۈش، ئۇ ئالەمدە ئاللاھنىڭ ئالدىدا يۈزىنى يورۇق قىلىش ھەر بىر مۆمىن مۇسۇلمانىنىڭ مۇقەددەس مەجبۇرىيىتى بولغاندەك، ئەل ۋەتەن، خەلق، مىللەت ئۈچۈن قىلىنغان ياخشى خىزمەت، ياخشى ئەمەل، ساۋابلىق ئىشلارمۇ، بۇ دۇنيادا قىلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتمۇ قۇشنىڭ يەنە بىر قانىتىغا ئوخشاش ئۇنى يۇكسەكلىككە ئېلىپ چىقىپ، چەكسىز سائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان مۇھىم يول ھەمدە ئىنسان ئۈچۈن شەرەپلىك قەرز ۋە پەرزدۇر. بۇ ئىككى يولنىڭ بىرىنى يەنە بىرىگە قارىمۇقارشى قىلىپ قويۇش، بىرىنى دەپ يەنە بىرىگە زىيان يەتكۈزۈش توغرا ئەمەس، ئىسلام روھىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. «قۇتادغۇبىلىك»تە مۇنداق يېزىلىدۇ:

جامائەت بىلەن قىل پەرز ۋە نامаз،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۇمە نامаз.

(3239 - بهيت)

هالالدىن تېپىپ مال پەقىرلەرگە بەر،
تۆتۆپ ئەل قولىن، بول ئۇلارنى يۆلەر.

(3240 - بهيت)

سانالغان بۇ ھەممە بىر تائەت ئېرۇر،
بۇ تائەت بىلە بارچە راھەت كۆرۈر.

(3241 - بهيت)

قىلىپ تەرك بۇلارنى، سەن ئەي خۇلقى ساز،
تۆتۆپ روزا، يالغۇز ئوقۇرسەن نامаз.

(3242 - بهيت)

بۇ روزا، نامازلار ئۆز پايداك ئېرۇر،
ئۆز نەپسىن دېگەنلەر بەك خۇدبىن بولۇر.

(3243 - بهيت)

خۇدا بەردى قۇلغا ئىككى كۆز قۇلاق،
بىرىن دۇنياغا، بىرىن ئاخىرەتكە، باق.

(3657 - بهيت)

ئىككى قول بېرىلدى، سۇنۇپ تۇتقىلى،
بىرى دۇنياغا، ئاخىرەتكە بىرى.

(3658 - بهيت)

ياراتتى خۇدايىم بۇ ئىككى جاھان،
بىرىن تاپساك ئىزلە ئۇ بىرىن ھامان.

(3662 - بهيت)

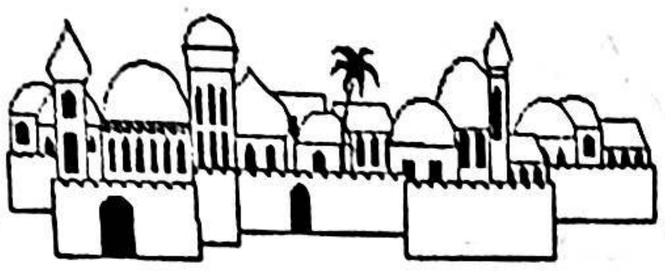
خۇدانىك سۆيۈنچىن تىلەسەك ئۆزۈك،
مۇسۇلمان سۆيۈنچىن تىلە، كەس سۆزۈك.

(3250 - بهيت)

ئەمەس تائىتكگە ھاجەتمەن خۇدا،
تىلەپ ياخشى نام، ئەيلە قۇللۇق ئادا.

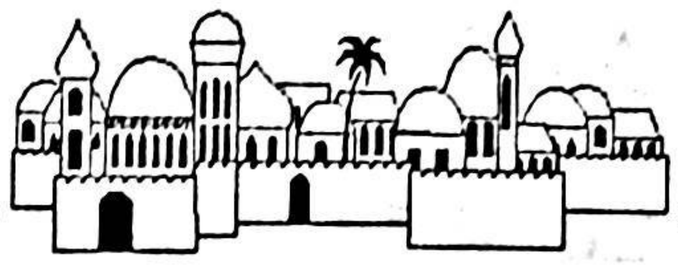
(3251 - بهيت)

ئۇيغۇرلار قەدىمىي تارىخ مۇساپىسىدە بۇددا دىنى قاتارلىق ھەر خىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلغان. پەقەت خاقانىيە دەۋرىگە كەلگەندە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان. لېكىن ئۇزاق تارىخىتىكى دىنىي ئېتىقادنىك ساقىتلىرى ھەر خىل شەكىللەر بىلەن ساقلىنىپ، ئۆزىنىك تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە ئۇرۇنۇپ، ئىدىيە، روھىي ھالەت، تۇرمۇش، ئۆرپ - ئادەت جەھەتلەردە جان - جەھلى بىلەن ئىسلام

ئەقىدىلىرى ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىغا قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا يۈسۈپ خاس هاجىپ بۇددا راهىبى زاهىت ئۇدغۇرمىش بىلەن مۇنازىرە قىلىش ئارقىلىق بۇددا ئەقىدىسىنىڭ ئىسلامغا قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى زاهىت ئۇدغۇرمىشنىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار قىلدۇرۇش يولى بىلەن ئىسلام دىنى ۋە شەرىئىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلغان. زاهىتلىققا قارشى توغرا ئەقىدە ۋە شەرىئەتنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىنسان تەرەققىياتى، هايات مەسىلىلىرىگە جاۋاب بېرىپ، ئىككى ئەقىدە، ئىككى خىل دۇنيا مۇنازىرىسىگە ئالاهىدە ئورۇن بېرىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ سائادەتمەن يولنى تاللاپ، ئۆزلىرىنىڭ هىدايەت تېپىشىغا ئىمكانىيەت بەرگەن. ئول زامانلاردىن بېرى باش كۆتۈرۈپ قالغان تەركىدۇنياچىلىق روهىي هالىتىنىڭ، زاهىتلىققا قارشى هارماي كۈرەش قىلغان يۈسۈپ خاس هاجىپنىڭ تەلىماتلىرىغا قارشى تۇرۇشى، بۇ تەلىماتلارنى چەتكە قېقىشى، ئالىمنىڭ شەرەپلىك نامىغا ئورۇن بەرمەسلىكلىرى هەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. تارىخقا قارايدىغان بولساق، هەر خىل"ئەۋلىيا"، مازار ـ ماشايىخلارنىڭ تەزكىرە ـ خاتىرىلىرىنىڭ كۆپلۈكى، لېكىن پەخىر ـ ئىپتىخارىمىز بولغان يۈسۈپ خاس هاجىپ هەققىدىكى خاتىرىلەرنىڭ يوقلۇقى يۈقىرىقى كۆزقاراشنى روشەن هالدا ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۈلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ئەخلاق مىزانلىرى كۆرسىتىلگەن. مۇهەممەد ئەلەيهىسسالام ئۆزىنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىنسان ئەخلاقىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نەمۇنىسىنى تىكلەپ، ئاللاهنىڭ: "(ئى مۇهەممەد!) سەن هەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت} دەپ مەدهىيىلىشىگە مۇشەررەپ بولدى. ئىجتىمائىي ئەخلاق مەسىلىسى ئىنسانىيەت دۇنياسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا مەڭگۈلۈك تېما. ئىسلام دىنىدا ئەخلاق مەسىلىسى هەر بىر مۇسۈلمانىنىڭ كامىل ئىمانى، چوڭقۇر بىلىمى، ساغلام روهىي دۇنياسى، ئىتائەتمەن هەربىكتى بىلەن مۇستەهكەم باغلىنىشلىق بىر مەسىلە سۈپىتىدە قارىلىدۇ. يۈسۈپ خاس هاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفتە قەيت قىلىنغان ئېسىل ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلەرنى قىزغىن مەدهىيىلەيدۇ ۋە كىشىلەردىن گۈزەل ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلەرنى يېتىشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇسۇلى ئىسلام بويىچە ئەمرىمەرۇپ ـ نەهىي مۇنكەر قىلىدۇ، يەنى ئىسلام هەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈپ، ياخشىلىققا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ. ئۇ هالال ئەمگەك قىلىش، سېخىيلىق، كىشىلەرگە خەير ـ ساخاۋەت قىلىش، كىشىنىڭ هەقىقىگە خىيانەت قىلماسلىق، ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ئوغرىلىق قىلماسلىق، هالالغا يېقىن تۇرۇپ، هارامدىن قېچىش، هەسەت، غەيۋەت ـ شىكايەتتىن ساقلىنىشنى كۈچلۈك تەشەببۇس قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىر-بىرىگىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلمىغىلار، سىلەرنىڭ بىرىگىلار ئۆلگەن كىشىنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ياقتۇرامسىلەر! ئۇنى ياقتۇرمايسىلەر.

——سۇرە«ھۇجۇرات»(49 - سۇرە)، 12 - ئايەت

ئېگىز-پەس سۆز ئېيتما، تۇرغىن ئەيمىنمەپ،
زەھەردۇر ئۇلارنىڭ گۆشى قال بىلمەپ.

(4349 - بەيت)

ھەسەد بىر كىشىلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،
ئۆزىنى ئۆزى يەپ، سېزەر ئۇ ئاداق.

(4253 - بەيت)

قوشۇلما پىتىنخورغا، بارما يېقىن،
ئۇنىڭكىم تىلىدىن چىقار ئوت - چېقىن.

(4212 - بەيت)

قېتىلما ئىككى خىل ئەرگە، يىراق تۇر،
قېتىلساڭ كۆر ئەمدى، چاتاق چىقارۇر.

(4271 - بەيت)

بىرىدۇر چېقىمچى، پىتىنە - پاساتچى،
بىرى، ئىككى يۈزلۈك، ئۆز مەنپەئەتچى.

(4272 - بەيت)

سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،
ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

(4412 - بەيت)

پاساتنىڭ يېنىغا يېقىن بارمىغىل،
پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇندا، بىل.

(4414 - بەيت)

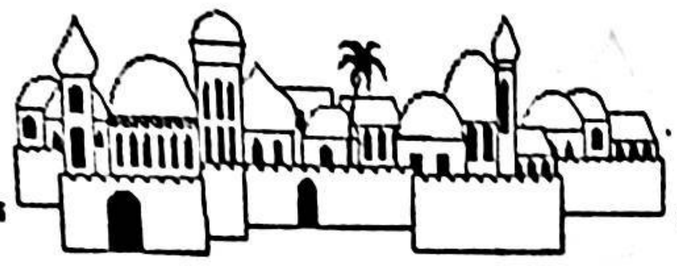
پاسات بىرلە دۆلەت تۇرالماس، قاچار،
تۇنەپ ئۆتسە مېھمان، سەن تاڭ قالمىغىل.

(4415 - بەيت)

ھارامغا قوشۇلما ۋە كۆرسەتمە كۇچ،
خۇسۇمەت قىلىپ تۆكمە قان، ئالما ئۆچ.

(1433 - بەيت)

كىشىنىڭ سەر خىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر، كىشىلەر بېشى.

(2201 - بەيت)

بىر گۆششىز سۆگەكتۇر ئۇياتسىز يۇزى،
ئېتىلمەس تۆشۈكتۇر، ئۇياتسىز كۆزى.

(2206 - بەيت)

ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر، يىراق،
ئۇياتسىز كۆزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

(2205بەيت)

ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كۆزى نۇرلىنۇر.

(2207 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:
زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر.
——سۈرە«ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر. بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئارىڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن، ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ. سىلەر ئەمدى(ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟

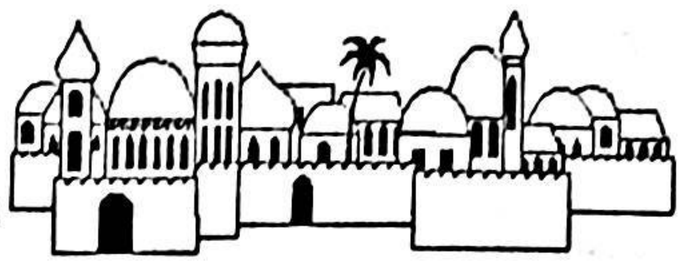
——«مائىدە»(5 - سۈرە)، 90——91 - ئايەتلەر

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:" ھاراق بارلىق گۇناھلارنىڭ ئانىسى" دەپ كۆرسەتكەن.

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە ئەنە شۇ ئۇلۇغ تەلىمنىڭ ئىزنىسى بويىچە زىناخورلۇق، مەيخورلۇق - ھاراقكەشلىكنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، مۇنداق ئەخلاقى چۈشكۈنلۈكلەرنى ئىنسان ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق، جەمئىيەت ئۈچۈن يېتەرلىك ئاپەت، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ھەر بىر ساغلام ئەقىل ئىگىسىنىڭ ۋەزىپىسى، زىناخورلۇق ۋە مەيخورلۇق تەننى زەئىپ، مىللەتنى خاراب قىلىدىغان، كىشىنىڭ ئىمان - ئېتىقادىنى يوقىتىپ، ئىقتىسادقا ئەجەللىك زەربە بېرىدىغان قارا كۈچ، بارلىق ئىجتىمائىي پاسكىنىلىق، بالاينىئاپەتنىڭ يىلتىزى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ:

مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

(1334 - بەيت)

مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
ئۇ ئەرگە پەقىرلىك يولىنى ئاچار.
(1335 ـ بەيت)

مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۇرەر.
(1337 ـ بەيت)

ھاراق مىڭ گۇناھقا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۈزۈڭ تۆكۈلەر.
(1338 ـ بەيت)

ھاراقتۇر بىلىم ۋە ئەقلىنىڭ دۈشمىنى،
جېدەل ـ غەۋغا ھاراقنىڭ ئېتىدۇرچىنى.
(2651 ـ بەيت)

نە ياڭلىغ ھايالىق، ئۇز خۇلق، سىلىق،
مەي ئىچسە قىلۇر ئۇ پەسكەشلىك قىلىق.
(2653 ـ بەيت)

كىشى ئاڭ ـ بىلىم، ھوش، ئۇياتىنى ئېرىغ ـــ
نىجىس بۇ ھاراقتا بېرۇر ۋادەرىغ!
(2654 ـ بەيت)

مەي ئىچمە، مەي ئىچسە كېتۇر دۆلىتى،
مەي ئىچسە بولۇر تەلۇە، ئەخمەق ئېتى.
(2655 ـ بەيت)

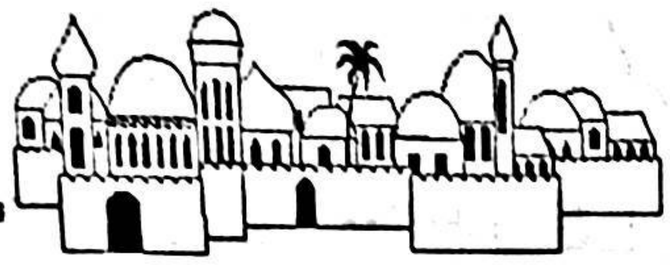
بىلىملىك مەي ئىچسە بولۇر بىر قارا،
نادان ئىچسە كىچىكلەپ، بولۇر بىر بالا.
(2659 ـ بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەكىدىن تارقاپ كېتەتتى؛ ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن؛ ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، پەيغەمبەر ـ نەبى،
كېڭەش ـــ ھەممە ئىشنىڭ داۋاسى ـ ئەمى.

(5651 - بەيت)

يېقىنلار بىلەن سەن ئەيلىگەن كېچەش،
يېشىلگەي كېچەش بىرلە ھەر تۈرلۈك ئىش.

(5652 - بەيت)

كېچەش بىرلە تۈزۈلۈر كىشىنىڭ ئىشى،
پۈشايمانلىق ئولغاي كېچەشمەس كىشى.

(5653 - بەيت)

كېچەششە كىشىدە بىلىم كېڭىيۈر،
كېچەشكە قوشۇلسا بىلىم، ئىش ئوڭۇر.

(5657 - بەيت)

نە ئىش قىلماق ئولساڭ كېچەش ئەر بىلە،
كېچەشمەس كىشىدىن يىراقلىق تىلە.

(5659 - بەيت)

نېچۈك ئىشنى قىلساڭ كېچەش بىرلە قىل،
كېچەش بىرلە كۈتكەن تىلەكلەر كېلەر.

(5660 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! سەۋر ئارقىلىق، نامراز ئارقىلىق ياردەم تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللەدۇر.

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 153 - ئايەت

«قۇرئان كەرىم» دە يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى، ئاللاھ ياد ئېتىلسە ئۇلارنىڭ دىللىرى قورقۇپ (تىترەيدۇ)، ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلىدۇ، نامراز ئۆتەيدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) بېرىدۇ.

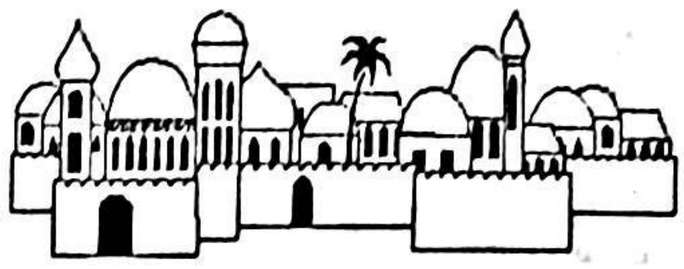
ـــ سۈرە«ھەج»(22 - سۈرە)، 35 - ئايەت

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە مۇسۇلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك شۇكۇر - قانائەت، ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە رىزا بولۇش مەسىلىسى ھەققىدە مۇنداق يازىدۇ:

خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

(1267 - بەيت)

خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېئىمەتۇ - ئارزۇغا يېتەر.

(1269 ـ بهيت)

ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نېئىمەتلىنۇر.

(1271 ـ بهيت)

رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساقا،
رىزا ۋە رىزالىق ـــ قۇللۇقۇڭ ئاقا.

(2159 ـ بهيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار (يەنى، بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار).

ـــ سۈرە «نىسا» (4 ـ سۈرە)، 86 ـ ئايەت

بىلۈرسەن، سالام پەزلى بەك چوڭدۇر ئول،
كىم ئاۋۋال سالام بەرسە ئاچتى بۇ يول.

(5052 ـ بهيت)

سالامدۇر كىشىگە ئېسىنلىك يولى،
سالامله قويۇلۇر ئېسىنلىك ئۈلى.

(5055 ـ بەت)

سالامدۇر كىشىگە ئەمىنلىك ـ ئامان،
قىلسا سالام، ساق بولۇر ئۇشبۇ جان.

(5056 ـ بهيت)

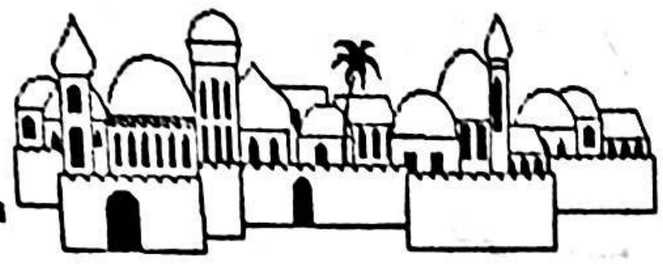
ئامان بەردى ئەلگە سالام بەرگۈچى،
سالامەت بولۇر ئۇ ئىلىك ئالغۇچى.

(5058 ـ بهيت)

سالام ساقلار ئامان كىشى شەررىدىن،
سالامەتلىك ئالدى جاۋاب قىلغۇچى.

(5059 ـ بهيت)

شەرقنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا شەرەپلىك نامغا مۇيەسسەر بولغان تۈركىي خەلقلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرى قاتاردا يېزىقنى خېلى ئاۋۋال قوللىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، سەۋر ـ قانائەتلىرى، شۈكۈر ـ مەدھىيىلىرىنى يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەپ، تاش پۈتۈكلەردىن تارتىپ يىپەك، قەغەز ۋە باشقا كاتتا سەھىپىلەرگە يېزىپ،

ئەۋلادلارنىڭ ئۇلۇغ قەدەملىرىگە غەلىبە - نۇسرەت ئاتا قىلغانىدەك، دانىشمەن ئۇستاز يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەريادەك ئىلمىنى ھارماس قەلىمى بىلەن يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەپ، ئۇنى ئەقىل - پاراسەت، ساغلام ئەقىدە، مۇسۇلمانچىلىقنىڭ نەمۇنىسى سۈپىتىدە كىتاب بېتىگە چۈشۈرگەن بولۇپ، مىڭ يىللىق تارىخنىڭ ئۇچقۇر قەدەملىرىدە يوقالماي، تارىخ ئەگرى - توقايلىرىدا دات باسماي، ئۆزىنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن چاقناپ بۈگۈنگىچە يېتىپ كەلدى. بۇ ئاللاھ بەرگەن ئىلىمنىڭ خاسىيىتى، ئەقىلنىڭ بۈيۈك كەشپىياتى. ئۇنىڭ ھەر بىر بېيىتى ۋە ھەر بىر مىسراسىدىكى ئاجايىپ پاساھەت، بالاغەت، ئۆزگىچە ئىلمىي ھېكمەت، شېئىرىي لەززەتنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئاساسى بىلەن چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن ياڭراپ تۇرغان سېھرىلىك ساداdىن ئىلھام ئېلىپ، قەلبىمىزنى تېخىمۇ روشەن قىلىش بۈگۈنكى تارىخ بەخش ئەتكەن بىز ئەۋلادلارنىڭ پەخرلىنەرلىك قىسمەتلىرىدۇر.

تېتىكلىك نىشانى ئېرۇر بۇ بېتىك،
يېزىقنى بىلگەن ئەر بولۇر بەك تېتىك.

(2224 - بېيىت)

يېزىق بىلمەس ئەرسە ئادەم ئوغلانى،
بىلەلەيتتى قانداق يىل، ئاي ، كۈن سانى؟

(2225 - بېيىت)

يېزىپ قويمىغان بولسا ئالىم بېتىك،
ھېسابقا بولۇر ئەردى چارە نېچۈك؟

(2226 - بېيىت)

ياراتماستىن ئاۋۋال خۇدا بۇ ئالەم،
ياراتتى، يورۇتتى بۇ لەۋھۇ - قەلەم.

(2227 - بېيىت)

پۈتۈپ قويمىغان بولسا ئالىم، ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

(2699 - بېيىت)

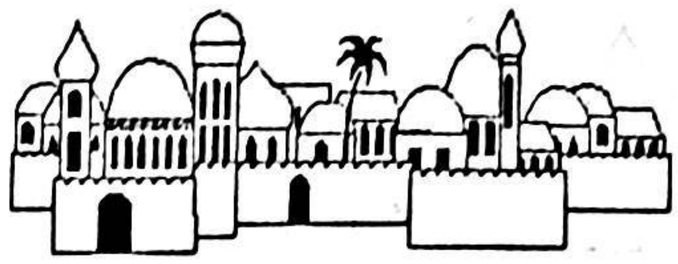
ئەگەرچە پۈتۈكچى پۈتمىسە بېتىك،
نېچۈك بىلگەي ئەردىك بۇ ھېكمەت بىلىك!

(2698 - بېيىت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ھەر بىر جاندار ئۆلۈمنىڭ تەمنى تېتىغۇچىدۇر، ئاندىن بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلىسىلەر.

—— سۈرە«ئەنكە بۈت»(2 - سۈرە)،57 - ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "نەسىھەت ئۈچۈن ئۆلۈم يېتەرلىكتۇر".

يۇسۇپ خاس ھاجىپ«قۇتادغۇبلىك»تە ھايات ـ ماماتلىق، يەنى ئۆلۈم مەسىلىسىدە خېلى كۆپ سەھىپە ئاجراتقان. بۇ بارلىق كىشىلەرنى ھاياتلىقنى قەدىرلەش، ھاياتتىن ئىبارەت ئاللاھ بەرگەن نېمەت ۋە سىناقنى توغرا چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن توغرا پايدىلىنىپ، ساۋابلىق ئىشلارنى كۆپرەك قىلىش، ئىنسانغا، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق ئىشلارغا ئالدىراش، ھاياتنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەسلىك، ئۇ ئالەمگە بارغاندا ئاللاھنىڭ ئالدىدا جاۋابكار ۋە گۇناھكار بولماسلىقا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشتەك ئومۇمىي مۇراجىئەتنى ئىپادىلەپ، تارىختىكى مەشھۇر شەخسلەردىن مىسال كەلتۈرگەن.

قېنى ئۇ بۇ دۇنيا تىلەپ تاپقۇچى،
ئۆزىگە تۆمۈر تۇر، شەھەر قۇرغۇچى؟
(شەددات، 4710 ـ بېيت)

قېنى ئۇ گۈستاخ ئىت، دۇنيا دەپ يۈرۈپ،
يېشىل كۆككە ئۆچقان قارا قۇش مىنىپ؟
(نەمرۇد، 4711 ـ بېيت)

قېنى ئۇ خۇدا مەن دېگۈچى جاھىل،
خۇدا قىلدى دەرياغا غەرق ئۇنى، بىل؟
(فىرئەۋن، 4712 ـ بېيت)

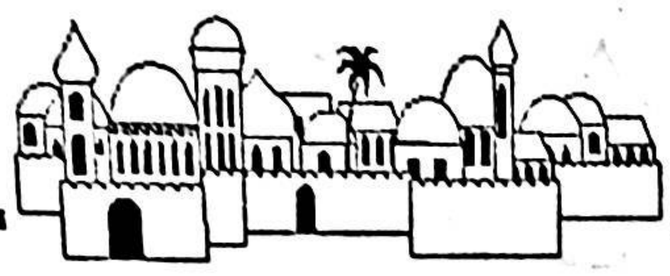
بۇ دۇنيا مېلىنى يىغقۇچى قېنى؟
مېلى بىرلە كەتتى، يۈتۈپ يەر ئۇنى؟
(قارۇن، 4713 ـ بېيت)

قېنى شەرقتىن غەربكە قەدەر بارغۇچى،
بۇ دۇنيانى كېزىپ جاھان تۇتقۇچى؟
(ئىسكەندەر، 4714 ـ بېيت)

قېنى ئۇ تاياغى ئىلان بولغۇچى،
دېگىز يېرىلىپ ئۇنگا يول بەرگۈچى؟
(مۇسا، 4715 ـ بېيت)

قېنى ئۇ پەرى، قۇش ۋە ئىنسان ئۈزە،
ئۈلۈغ بولغۇچى ئۇ خۇلقى پاكىزە؟
(سۇلەيمان، 4716 ـ بېيت)

قېنى ئۇ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگەن كىشى؟
ئۆلۈمگە تۇتۇق بولدى ئاخىر ئىشى.

(ئىيسا، 4717 ـ بېيت)

قېنى ئۇ، كىشىلەر ئارا خىل ئۇلۇغ؟

بوشاپ قالدى دۇنيا، كېمىسىپ تولۇقلۇق.

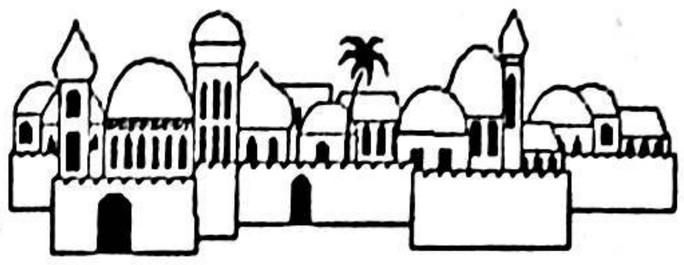
(مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، 4718 ـ بېيت)

«قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ۋە نۇرغۇن قەۋملەرنىڭ قىسسىلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار پۈتكۈل ئىنسانلار ئۈچۈن ناھايىتى روشەن ئىبرەت خاتىرىسىدۇر. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ئەنە شۇ قىسسىلەر ھەققىدە توختالغان بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزقارىشى پۈتۈنلەي «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇقتىئىنەزەرلەرگە ئوخشاش. ئۇ، پەيغەمبەرلەردىن ئادەم ئەلەيھىسسالام، نۇھ پەيغەمبەر، لۇت، ئەييۇب، مۇسا، سۇلەيمان، ئىيسا، ئىبراھىم قاتارلىق مەشھۇر پەيغەمبەرلەرنىڭ ناملىرى، ئۇلارنىڭ خسلەتلىرى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇلارغا ھۆرمەت ۋە سالاملارنى ئىزھار قىلغان. جۇملىدىن ئاد، سەمۇد ۋە باشقا قوۋملەرنىڭ ناملىرى ئۇلارنىڭ بەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش، جىسمانىي جەھەتتىن كۈچلۈك بولۇش، ئۇلار قۇرغان قۇدرەتلىك سەلتەنەت، تاج ـ تەختلەر، بىنا ـ ئىمارەتلەر، شەھەر ـ قەلئەلەر ھەمدە تەلۇلكتە چېكىدىن ئاشقان لۇت قوۋمى قاتارلىقلارنىڭ ئاللاھنىڭ غەزەپلىرى بىلەن بەزىلىرىنىڭ كەلكۈن سۇ، بەزىلىرىنىڭ قەھرىلىك بوران، دەھشەتلىك ئاۋاز، تاشبوران، دۇم كۆمتۇرۇش بىلەن ھالاك قىلىنغانلىق ئىبرەت خاتىرىسىنى ئەسلەش ئارقىلىق ھەددىدىن ئاشقان، يامان خۇيلۇق قىرئەۋىن، زاھاكتەك ۋە ئىران شاھلىرىدەك زالىم مۇستەبىتلەرنىڭ ھالاك بولۇش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ.

«قۇتادغۇبىلىك»تىن ئىبارەت بۇ جاھاننەمادا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئۆز قەلىمى ئارقىلىق سىزىلغان ھەيۋەتلىك ئوبرازى ۋە پاك قەلبىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇنىڭ مىلادى 11 ـ ئەسىردە ياشىغان يېتۈك شائىر، ھەر قايسى ئىلىم ـ پەنلەر بويىچە شۆھرەت قازانغان ئالىم، بەدىئىي ئىجادىيەتچى بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئالدى بىلەن كامىل مۇسۇلمان، يېتىشكەن مۇسۇلمان ئالىم، ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان بۈيۈك مۇجتەھىت ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ پەزىلىتى ۋە ئىجتىھاتى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شان ـ شەرىپى ۋە پەخر ـ ئىپتىخارى بولۇشقا مۇناسىپ.

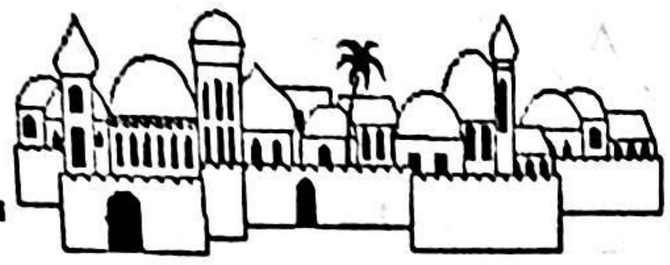
«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئىي قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 104-ئايەت

يۈسۈپ خاس هاجىپ ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ئەمگىكى بىلەن ئاللاھ بۇيرۇغانلىرىنى ئۇلۇغلاپ، توسقانلارنى مەنئىي قىلىپ، ئىنسانلىرىنى ئەقىل، ئەخلاق بىلەن پاك ياشاشقا ئۈندەپ، تەبلىغ-ئەھكام قىلىپ ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا سازاۋەر بولغۇچى مەشھۇر زاتلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە قىلىنماسى، ئىلىم-پەلسەپىسى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق؛ ئۇنىڭ داڭلىق داستانى «قۇتادغۇبىلىك»، ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىلھامى ۋە ئىزنىسى؛ مۇئەللىپنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، مۇستەھكەم دىنىي ئېتىقادى، ۋايىغا يەتكەن يېزىقچىلىق قابىلىيىتى، توپلىغان مول بىلىملىرىنىڭ مۇستەھكەم جۇغلانمىسى، ئەدەبىيات، يەنى شېئىر-نەزمىسى ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىكى ئۇلۇغ روھنى يۈكسەك ھاياجان، تايماس ئەقىدە بىلەن تەبلىغ قىلىشنىڭ يۈكسەك نەمۇنىسى. داستاندىكى پەيلاسوپلارچە قىلىنغان پەند-نەسىھەت، رىغبەت ۋە ئاگاھ، ئىلىم-مەرىپەت بىر يىلتىزدىن چىققان باراقسان شاخ، بىر قىزىل يىپ بىلەن مۇستەھكەم باغلىنىپ كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىغان ئۇنچە-مەرۋايىت. داستاندىكى مول بىلىم، يۈكسەك پەلسەپە، ئاپتورنىڭ دۇنيا قارىشى بىرلىشىپ ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىدىيىۋى قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلغان. ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنى، ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ دائىرىسى بىلەن مىڭ يىللار مابەينىدە كونىرىماي، ئىلھامى، بەدىئىي قىممىتىنى يوقاتماي، قايسى مەزمۇن، قايسى ساھە، ھەتتا ھەر بىر بېيىت، ھەر بىر مىسراسى ئارقىلىق بىلىم ئىلىشقا تەلپۈنگەن ئىلىم تەشنالىرى، ھېكمەت ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ئۈمىد ۋە ئىزدىنىشلىرىگە تولۇق جاۋاب بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي قىممىتى، تارىخىي ئەھمىيىتى ۋە بەدىئىي شان-شەرىپى، مەنە-ھېكمەتلىرىنى تولۇق ساقلاپ كەلمەكتە. بۇ باھا ۋە بۇ سۈپەت بۈگۈنكى باھا ۋە سۈپەت بولۇپ قالماستىن، بەلكى مىلادى 11-ئەسىردىكى تارىخىي شارائىت، ھەقىقىي ئىدىيە، ھەقىقىي مەقسەت بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شان-شەرىپى بولغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئۇنىڭ داڭلىق داستانى «قۇتادغۇبىلىك»كە نىسبەتەن ھەقىقىي باھا، ئەينى خىسلەت، ھەقىقىي پەزىلەت ۋە يۈكسەك ئوبراز ھېسابلىنىدۇ.

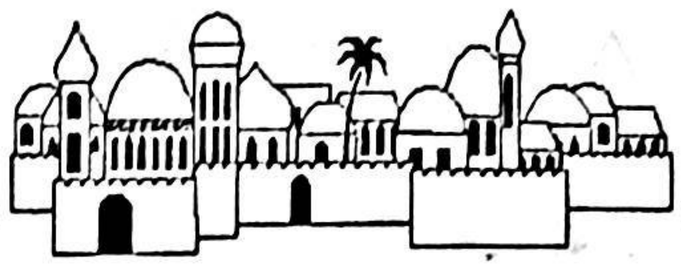

مەشھۇر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر داموللام ۋە ئۇنىڭ «نەسىھەتى ئاممە» رىسالىسى

ئابدۇلۋاھىد خۇدابەردى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئابدۇقادىر داموللام كۆپچىلىك ئالىم ـ ئۆلىمالار تەرىپىدىن بۈيۈك ئالىم دەپ بىرەك ئېتىراپ قىلىنىپ، نام ـ شەرىپى دائىم ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام ھىجرىيە 1279 ـ يىلى (مىلادى 1862 ـ يىلى) قەشقەر ئاتۇشنىڭ مەشھەد يېزىسىدىكى ئابدۇلۋارىس ئىسمىلىك مەرىپەتپەرۋەر كىشىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ بالىلىق، ياشلىق دەۋرلىرىدە ئۆز يۇرتىدا ئىگىلىگەن بىلىمگە قانائەت ھاسىل قىلماي، پەيغەمبىرىمىزنىڭ "ئىلىم يىراق چىندا (يەنى جۇڭگودا) بولسىمۇ بېرىپ تەھسىل قىلىڭلار" دېگەن ھەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، دىنىي ئىلىمدە كامالەتكە يېتىش ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىپ، ئەينى يىللاردا "سەمەرقەند سەيقەلى ئالەم، بۇخارا قۇۋۋىتى ئىسلام (سەمەرقەند ئالەم ئۇزۇكىنىڭ كۆزى، بۇخارا ئىسلامنىڭ قۇۋۋىتى)" دەپ شەرەپلىك نام ئالغان بۇخاراغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ يەردە ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن سەمەرقەند، ئۇفالاردا بىر مەزگىل مۇدەررىسلىك قىلغان. كېيىن تاشكەنت، خوجەند، قازان، ئىستانبۇل قاتارلىق جايلاردا ساياھەتتە بولۇپ، 1907 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن. ئابدۇقادىر داموللام ئۇزاق مەزگىل ئىلىم تەھسىل قىلىش ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىيىلەرنى ئايلىنىش، كۆزىتىش جەريانىدا تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق خېلىدىن بېرى ۋىجدانىنى ئازابلاپ كەلگەن بىر مۇنچە سوئاللارغا جاۋاب تاپقاندى. ئۇ ئىسلام ئەللىرىدە زىيارەتتە بولغان مەزگىللەردە ئۆزى بىلەن زامانداش مەشھۇر ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرىدىن جامالدىن ئافغانى (1839—1893)، مىسىرلىق شەيخ مۇھەممەد ئابدۇ (1849—1905) قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق تېخىمۇ قۇۋۋەت تاپقاندى. ئۇ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر مەزگىل ئىلمىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان، ئەپسۇسكى ئۇنىڭ ئىسلاھات ئىدىيىلىرى، ئىلغار ئىش ـ پائالىيەتلىرى ئەينى دەۋردىكى مۇتەئەسسىپلەرنىڭ بېسىمىغا ئۇچرىغانلىقتىن، ئاردىدىن 11 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1918 ـ يىلى ھەج پەرزىنى ئادا قىلغاچ ئىككىنچى قېتىم ھىجرەت قىلىپ تاشكەنت، شەمەي، ئۇفا، قازان، ئورال، تۈركىيە، ھىجاز، مىسىر قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئۇ يەردىكى ئالىم ـ ئۆلىمالار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغان. ئۇ مۇشۇ جەريانداا

مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قېلىش سەۋەبلىرىنى تولۇق چۈشەنگەنىدى. ئۇ 1920 - يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كەڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمان ئاممىسىغا كۆرسىتىپ بېرىش، مىللەتنى خار - زەبۇنلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەسكىن كۈرەشنى باشلىۋەتكەن. «نەسىھەتى ئاممە» ناملىق ئۆلمەس رىسالە مانا مۇشۇ دەۋردە مەيدانغا كەلگەنىدى.

مەن بۇ رىسالىنى مەزمۇن تەرتىپى بويىچە تۆۋەندىكىدەك بەش قىسمغا بۆلۈپ مۇھاكىمە قىلماقچىمەن:

رىسالىنىڭ 1 - قىسمى مۇنداق بايان قىلىنغان:

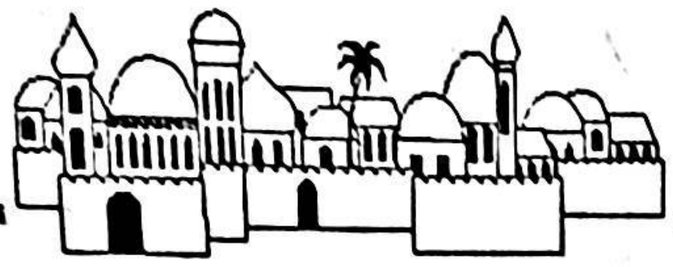
ئىسلامىيەت ئالىمىنىڭ دانىشمەنلىرى، دىيانەت دۇنياسىنىڭ ئىخلاسمەنلىرىگە روشەن ۋە ئوچۇق بولسۇنكى، ھازىر ھەم كەلگۈسىنىڭ بەخت - سائادىتى، شاراپىتى(شان - شەرىپى) ئىمان(نىيەت) ۋە ياخشى ئەمەل(ياخشى ئىش)لارنى قىلىش بىلەن مەيدانغا چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس قانۇنى بولغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىر قانچە يېرىدە ئىمان(نىيەت)نى ياخشى ئەمەل(ياخشى ئىش) بىلەن بىرلەشتۈرۈش ھەققىدە، يەنى نەزەرىيىنى پايدىلىق ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈش توغرىسىدا ئالاھىدە ئايەتلەر كەلتۈرۈلگەن.

ھەر قانداق بىر ئەمەل(ئىش) ياخشى نىيەت بىلەن بولمىسا، ئۇ قىلچە پايدا بەرمەيلا قالماستىن، بەلكى يامان ئاقىۋەتكە گىرىپتار قىلىدۇ. ئىمان(نىيەت) قانچە ياخشى بولغىنى بىلەن، ئۇ پايدىلىق ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلمىسە كامالەتكە يېتەلمەيدۇ.

بۇ سىرلاردىن مۆتىۋەر پېشقەدەملىرىمىز ۋە بۈرۈنقى ئالىملىرىمىزمۇ خەۋەردار بولۇپ، پۈتۈن غەيرەت - شىجائىتىنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا، ئۇنى باشقىلارغا بىلدۈرۈپ، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى ئۇستۇن ئورۇنغا قويۇشقا، ئىسلام ھەقىقىتىنى تەشۋىق قىلىشقا ۋە ئىسلامىيەتنىڭ چاقىرىقلىرىنى تونۇشتۇرۇشقا سەرپ قىلىشتى.

ئەنە شۇنداق ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ كۆرسەتكەن غەيرەت - شىجائەتلىرى نەتىجىسىدە مۇقەددەس ئىسلام دىنى پۈتكۈل ئالەمگە نۇر چېچىپ، ھەقنى ناھەقتىن ۋە ناھەقنى ھەقتىن ئايرىپ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى تامامى ئالەمگە ئاشكارا قىلدى.

ئىتتىپاقلىق، ئىلىم - مەرىپەت، ئىنساپ ۋە ئادالەت ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ، جەبىر - زۇلۇم، ئىختىلاپ، ئىككىي يۈزلىمىلىك ۋە ئىلمىسىزلىك(جاھالەتلەر) زاۋاللىققا يۈز تۇتتى. ئىسلامنىڭ ئابرۇيى ۋە ھەيۋىتىدىن ئۇنىڭغا خىلاپلىق ئىش قىلغۇچىلارمۇ ھەيرانلىق ھەم غەم - ئەندىشە ئىچىدە قالدى. بۇ بولسىمۇ «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەن،

پەيغەمبىرىمىز ئەينەن يەتكۈزگەن ياخشى ئەمەللەرنىڭ نەتىجىسى ھەم خاسىيىتىدىندۇر. بىز ئۆزىمىزدە بۇ ياخشى ئەمەللەرنىڭ يوللىرىنى بايان قىلىشنى توغرا تاپتۇق. دىنى ئىسلامنىڭ يولباشچىسى «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسەتىلگەن ياخشى ئەمەللەر مۇنۇلار: ئىخلاس(ھەر ئىشنى جان-دىلى بىلەن ئورۇندىش)، تازىلىققا رىئايە قىلىش، ئىبادەت(ھەققە بويسۇنۇش)، ئىتتىپاقلىق، ئۈيۈشقاقلىق، نەسىھەت(ئەلگە مەرىپەت قىلماق)، دوستلۇق، ئىنساپ ۋە ئادالەت، كېڭىشىش، دىلىنى خىيانەت ۋە ئاداۋەتتىن پاك قىلىش، سېخىيلىق، ئىسلاھ قىلىش(يېڭىلىققا يۈزلىنىش) روھى بولۇش، چىداملىق ۋە ئېغىر-بېسىق بولۇش، كۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئىگە بولۇش، ئۆزئارا كۆيۈنۈش ۋە ياردەم بېرىش، ياخشى ئىشلارغا ئىنتىلىش، ئېھتىياتچان ۋە ئىشەنچلىك بولۇش، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە باشقىلارغا ئۆگىتىش، ئىنسانىي مۇناسىۋەتنى بىلدۈرۈش، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، كۆيۈمچانلىق، ساداقەت، كەڭ قوللۇق، ساخاۋەت، ياخشىلىق، تەدبىرچانلىق، راستچىللىق، ھەر ئىشنى توغرا يولىيورۇقلا بىنائەن قىلىش، ياخشى يولغا مېڭىش، يامان يولدىن قايتىش قاتارلىقلار ئىسلامىيەتتە بۇيرۇلغان ياخشى ئەمەللەردۇر. ئۆتكەندە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ياخشى ئەمەللەر بارلىق ئەھلى ئىسلامغا ئۆزلىشىپ، ھەممە كىشى ئۆنى ئۆزىنىڭ ئۆلچىمى قىلغان. ئىشلار بولسا «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىق ۋە مۇنەۋۋەر پېشقەدەملەرنىڭ كۆرسەتمىسى ۋە يولىيورۇقى بويىچە بولغاندى. غەلىبە ۋە يېتەكچىلىكمۇ ئەھلى ئىسلامنىڭ مەخسۇس نېسىۋىسى بولۇپ، "ئىززەت-ھۆرمەت ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە مۆمىنلەرگە خاستۇر" دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكمىگە مۇۋاپىق ئىش بولغاندى.

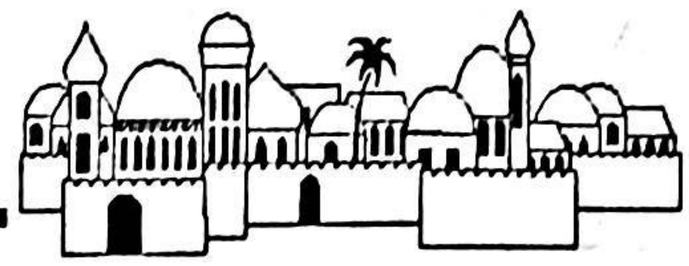
ئابدۇقادىر داموللام رىسالىسىنىڭ يۇقىرىقى بايانلىرىدا «قۇرئان كەرىم»دە تەكرار-تەكرار قەيت قىلىنغان، بارلىق مۇسۇلمانلار بىلىشكە ۋە شەرتسىز ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ياخشى ئەمەللەرنى ناھايىتى ئەتراپلىق ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن شەرھلەپ بەرگەن. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغانلارغا كەلسەك، پەرۋەردىگارى ئۇلارنى ئۆزىنىڭ رەھمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ، بۇ روشەن مۇرادقا يېتىشتۇر.

ـــــسۈرە«جاسىيە»(45-سۈرە)، 30-ئايەت

.مۇشۇ مەزمۇندىكى ئايەتلەر «قۇرئان كەرىم»دە ناھايىتى كۆپ تەكرارلانغان. ئەمەلىيەتتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە بارلىق مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ تۇتقان يولى مۇشۇ ئايەتلەرنىڭ ھۆكمى بويىچە بولغاندى. شۇڭلاشقا ئىسلام دىنى ئەينى چاغدا غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئىگە بولغاندى.

ئابدۇقادىر داموللام توشقان ئىسلام ئالىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن

ریسالىسىنىڭ 1 ـ قىسمىدا يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام نۇرىنى پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىپ ئىنسانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلىغاندىن تارتىپ تاكى ئابدۇقادىر داموللام ياشىغان، دۇنيادىكى ھەممە ئىسلام ئەللىرىدە ئىسلام دىنى خارلىقىغا يۈزلىنىۋاتقان دەۋرگىچە بولغان ناھايىتى ئۇزاق بىر تارىخىي جەريانىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىياتلارغا ئېرىشىشتىكى تۈپ سەۋەبلىرى ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدۇ.

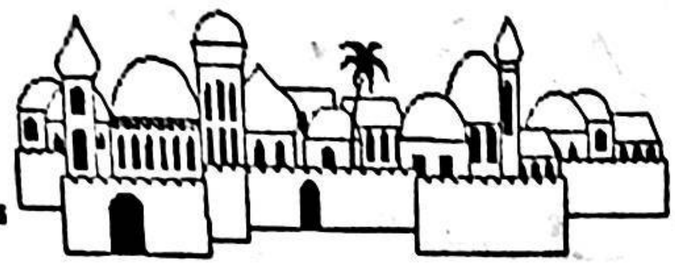
ریسالىنىڭ 2 ـ قىسمىدا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

قاچانكى ئەھلى ئىسلامنىڭ ئەخلاقى بۇزۇلۇپ، ياخشى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشقا نۇقسان يەتتى، (شۇندىن كېيىن) ئىتتىپاقلىق يوقالدى، ھورۇنلۇق ۋە بىكارچىلىق، زۇلۇم ۋە خىيانەتچىلىكلەر مەيدانغا چىقتى. ئىلىم ـ مەرىپەت كېمەيدى. پۈتكۈل ئەھلى ئىسلامنىڭ شۆھرىتى يوقىلىپ، خار ـ زارلىققا يۈزلەندى.

پېشىۋالىرىمىزنىڭ ئەخلاقى ۋە ئەسەرلىرى ئۇنتۇلۇپ، خۇراپاتلىق (ئىلمىگە خىلاپ بۇزۇق ئىشلار) باش كۆتۈردى. ئىززەت ـ ئابرۇيلار قولدىن كەتتى. ئەجنەبىيلەر ۋەتىنىمىزگە قول ئۇزاتتى. "ھەر قانداق ئەل ئۆز ئابرۇيىنى ئۆزى يوقاتمىغىچە ئاللاھ ئۇنى يوقاتمايدۇ" *دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلاندى. ئىنساپ بىلەن ياخشى مۇلاھىزە قىلساق، بۇنداق ياماق ئاقىۋەتكە ئۆز قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىمىز ۋە ئىسلامىيەتنىڭ يولىورۇقلىرىغا ئەمەل قىلالمىغانلىقىمىز سەۋەبچىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن بىز پەرىشانلىق ۋە خار ـ زارلىققا، ئازاب ـ كۈلپەت، غەم ـ ئەندىشىگە گىرىپتار بولۇپ، پۈشايمان ۋە ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەكتىمىز. (ھازىر) زىرائەت (دېھقانچىلىق)، سودا ـ سانائەت جەھەتلەردە باشقا مىللەتلەردىن تۆۋەن تۇرماقتىمىز.*

ئابدۇقادىر داموللام ریسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا بىر نەچچە يۈز يىل مابەينىدە پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ چۈشكۈنلىشىش، مەھكۇملۇققا يۈزلىنىش سەۋەبلىرىنى تەھلىل قىلىدۇ ھەم ۋەتەنداشلىرىنىمۇ مۇشۇ ھەقتە چوڭقۇر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە دالالەت قىلىدۇ.

مەيلى قاچان ۋە قايسى ئەلدە بولمىسۇن، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا شۇنداق بىر ئورتاق تارىخىي قىسمەت بارکى، ئۇلارنىڭ خارلىقىغا يۈزلەنگەن دەۋرى دەل ئۇلارنىڭ ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىدىن، يەنى ئاللاھ ھەق كىتاب «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىپ بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمەل قىلغان ۋە بۇيرۇغان ھەق يولدىن چەتنىگەن دەۋرىدۇر، ئەقىدە ـ ئېتىقادى سۇسلىشىپ، مال ـ دۇنياغا، ھاۋايى ھەۋەسكە ئۆزىنى ئۇرۇشقا باشلىغان دەۋرىدۇر. ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىلا بىر قېتىم شۇنداق بولغانىدى. يەنى پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىكى ئۇھۇد غازىتىدا غەلىبىگە ئېرىشىپ بولغان مۇسۇلمانلار ئولجىلارنى يىغىۋېلىش، كۆپرەك مال ـ دۇنياغا ئېرىشىش ئارزۇسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قوغداشنى، دۇشمەنلەرگە قوغلاپ زەربە بېرىپ ئۇلارنى ئۆزۈل ـ كېسىل مەغلۇپ قىلىشنى ئىسىدىن چىقىرىپ قويغانلىقتىن ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان. ئەگەر شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن ئاللاھنىڭ ياردىمى بولمىغان بولسا، بەلكىم ئىسلام دىنى تۇنجۇقۇپ قالغان بولاتتى. ئاللاھ شۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنى مۇسۇلمانلارغا چوڭ ئىبرەت قىلغان. شۇندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا ۋە توغرا يولدا ماڭغان خەلىپىلەر— ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ دەۋرىدە ئىسلام دىنى ناھايىتى تېز قۇدرەت تېپىپ پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلىغا ئومۇملىشىپ، ئۇنىڭدىنمۇ ھالقىپ ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىگىچە كېڭىيىلگەن. ئەپسۇسكى، شۇندىن بىر نەچچە يۈز يىللار كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە ـ ئېتىقادى سۇسلىشىپ باردى. مۇسۇلمانلار روھىي جەھەتتىن نامرات، بىلىمسىز، چۈشكۈن بولۇپ، خار ۋە پاسسىپ ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئىسلامنىڭ تارىختىكى شان ـ شۆھرىتى ئاجىزلىششقا قاراپ يۈزلەندى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

ئابدۇقادىر دامۇللام رىسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا بۇنىڭ سەۋەبىنى ناھايىتى ياخشى كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ يەردە ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ يەنە بىر مەشھۇر ئەسىرى «ئاقائىد زۆرۈرىيە»دىكى مۇنۇ بايانلارنى نەقىل كەلتۈرۈش مۇۋاپىق بولسا كېرەك:

سوئال: مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولىشىغا بائىس(سەۋەب) نېمىدۇر؟

جاۋاب: ئىككى نەرسىدۇر: بىرى، جاھالەت(بىلىمسىزلىك) ۋە نادانلىقتۇر؛ ئىككىنچىسى، تەپرىقىچىلىك(ئىتتىپاقسىزلىق) ۋە ئىختىلاپتۇر. ھەر قانداق قەۋم ۋە ھەر مىللەتنىڭ زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نادانلىق ۋە ئىتتىپاقسىزلىقتۇر.

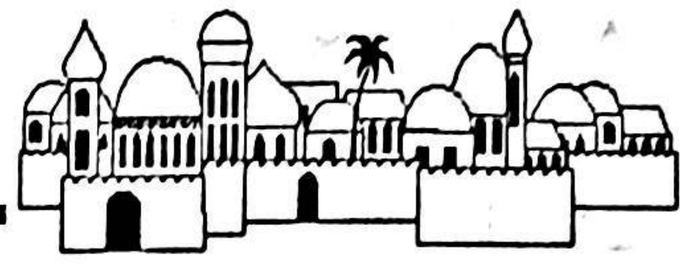
سوئال: ئىززەت ـ ئابرۇي ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟

جاۋاب: ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن جانابى ھەق بىزلەرنى ئىتتىپاقلىققا ئەمر قىلغاندۇر:

ھەممىگلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلمىغلار. ـــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

رىسالىنىڭ 3 ـ قىسمى مۇنداق بايان قىلىنغان:

كېلىڭ ئەي قېرىنداشلار! ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيالىق بۇرادەرلەر! ئىسلامنىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىياتىنىڭ سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىلايلى، ھازىرقى تۆۋەنلىكىمىزنىڭ ئۆزىمىزدىكى ئۇمىدسىزلىك، ھورۇنلۇق ۋە جۇرئەتسىزلىكتىن كېلىپ چىققانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، ناچار ئەخلاقتىن يېنىپ، دىنى ئىسلامنىڭ يولىيورۇقى بويىچە

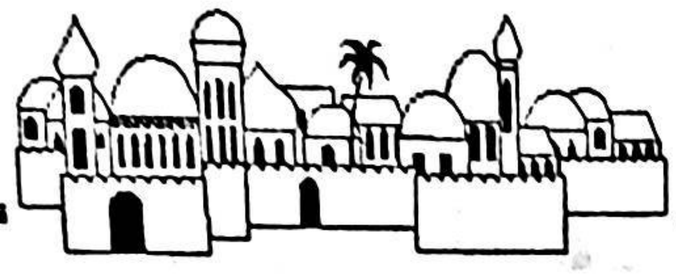
ئىش قىلايلى. «قۇرئان كەرىم» ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۆرسەتمىسىنى خالايىقىقا ئەينەن يەتكۈزىدىغان ئالىملىرىمىزنىڭ پېشكەللىرى، ئۇلارغا ئۇمىد باغلايلى. ئالىملىرىمىزمۇ زېممىسىدىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى تونۇپ يەتسۇن. ئۇلۇغ پېشۋالىرىمىزنىڭ تەلىماتلىرىنى ھەر مەجلىس ۋە سورۇنلاردا بايان قىلسۇن. خەلق ئاممىسىغا ياخشى-يامانىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەخلاقىي، ئەقلىي تەربىيە بەرگەندىن تاشقىرى، زامانىۋى يېڭى يوللارنى كۆرسەتسۇن. چۈنكى ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىز باسارلىرىدۇر. شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىز يېتىم-يېسىر، غېرىپ-غۇرۇالارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن ئۆشرە-زاكات، سەدىقە-ئېھسان ۋە ماددىي يارەملەرنى ئاجرىتىپ، قولىدىكى ئېقتىسادىنىڭ سەرپىياتىنى توغرا باشقۇرسۇن. خەلق ۋە مىللەتكە شۇنداقلا ئەلگە خىزمەت قىلسۇن.

ئالىم رىسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا ناھايىتى مۇھىم ئىككى مەزمۇننى ئوتتۇرىغا قويغان. بىرى، ئىسلام ئالىملىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھۆكۈم چىقىرىدىغانلارنىڭ ئاۋۋىلدا ئالدى بىلەن ئىلىم ئۆگەنگەن، ئىلىم ئۆگەتكەن ۋە قۇرئان ئوقۇغان ئادەم بولۇپ كەلتۈرۈلىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ ئادەم: 'ئىلىم ئۆگەندىم، ئىلىم ئۆگەتتىم، سېنى دەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: 'يالغان ئېيتتىڭ، ئىلىمنى سەن باشقىلار ئالىم دېسۇن دەپ ئۆگەندىڭ. قۇرئاننى سەن باشقىلار قارى دېسۇن دەپ ئوقۇدۇڭ' دەيدۇ. ئاندىن ئۇنى يۈزىنى تۆۋەن قىلىپ سۆرۈلۈپ دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

ئابدۇللا ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەر پادىچىغا ئوخشايسىلەر. ئۆزۈڭلارنىڭ پادىلىرىڭلارغا مەسئۇل بولۇڭلار. ئەمىر پۇقرالارنىڭ پادىچىسى، ئۇ پۇقرالارغا مەسئۇل بولۇشى كېرەك. ئەرلەر ئائىلە ئەزالىرىنىڭ پادىچىسى، ئۇمۇ ئائىلە ئەزالىرىغا مەسئۇل بولۇشى كېرەك. خىزمەتچىلەر خوجايىنىنىڭ مال-مۇلۇكلىرىنىڭ پادىچىسىدۇر، ئۇمۇ مال-مۇلۇكلەرگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك. بىلىڭلاركى، سىلەر ھەممىڭلار پادىچى، ئۆزۈڭلارنىڭ پادىلىرىغا مەسئۇل بولۇڭلار" (بۇخارى توپلىغان).

ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتكەن بىر-ئىككى ئەسىرلىك تارىخىدىن ئاز-تولا خەۋىرى بار كىشىلەرگە ئايانكى، ئەينى چاغدا قەشقەردە ياكى باشقا ئىسلام ئەللىرىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئۆزۈن مۇددەت ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل

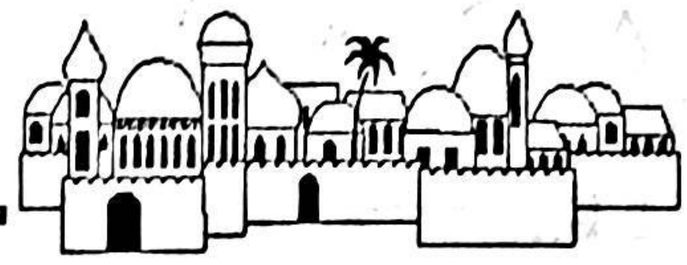
قىلىپ، ئىلىمنىڭ چوڭقۇرلۇقى جەھەتتىن ئابدۇقادىر داموللامدەك خېلى مول بىلىمگە ئىگە بولغان ئالىم ـ ئۇلىمالىرىمىز مەيلى ئاتۇش، قەشقەردە ياكى دىيارىمىزنىڭ باشقا جايلىرىدا بولسۇن خېلى كۆپ بولغان. ئەمما ئۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمى مەۋلۇي، مەخسۇم، داموللا، قارى، خەلپەت، قازى، مۇپتى، ئىمام، شەيخ، مولا، ئەئلەم، پىر ـ ئىشان، خاتىپ، مۇدەررىس دېگەندەك دىنىي ئۇنۋان ـ ئىمتىيازلارغا ياكى باشقا ئەمەل ـ مەنسەپلەرگە ئېرىشىپ ياكى شۇلارغا ئېرىشىشنى ياشاشتىكى بىردىنبىر مەقسىتى قىلىپ، ئۇنىڭغا ئېرىشكەندىن كېيىن بولسا ئازغىنە ئىلمىدىن مەست بولۇپ خۇدىنى يوقىتىپ، بارغانسېرى تەكەببۇرلىشىپ، نەپسىگە قۇل بولۇپ، پۈتۈن ئۆمرىدە ئىسلامىيەت ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن تىلغا ئالغۇدەك بىرەر ئەھمىيەتلىك ئىش قىلىپ بېرەلمەي، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بەرگەن نېمەتلەرنى ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن زايا قىلىۋەتكەن.

ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام زامانىسىدىن تا ھازىرغا قەدەر ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۆز قوۋمىنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلىپ، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدىغان ئابدۇقادىر داموللامدەك ئىسلام ئالىملىرى ھەر ماكان، ھەر زاماندا ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆز زېممىسىدىكى ئاللاھ تائالا يۈكلىگەن مەجبۇرىيىتىنى تولۇق تونۇپ ۋە ئادا قىلىپ تۇرمىغان بولسا، ئىسلام دىنىنىڭ بۈگۈنكىدەك ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا ۋە باشقا قىتئەلەردىكى شۇنچە كۆپ دۆلەت، شۇنچە كۆپ مىللەتلەر ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىن، مۇسۇلمانلار دۇنيا نوپۇسىنىڭ بەشتىن بىرىنى ئىگىلىگەن ھازىرقىدەك ۋەزىيەتنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى.

رىسالىنىڭ بۇ قىسمىدىكى ئىككىنچى بىر مەزمۇن: مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا بەرگەن ئىقتىسادىي بايلىقلىرىنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش مەسىلىسى.

ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىسلام دىنى بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان: ئۇ بولسىمۇ: بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى دەپ كەلمە شاھادەت ئېيتىشتىن، پەرز نامازلارنى ئادا قىلىشتىن، زاكات بېرىشتىن، ھەج قىلىشتىن ۋە رامىزان روزىسى تۇتۇشتىن ئىبارەت" (بۇخارى توپلىغان).

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "باي كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈنى ساۋابى ئاز بولىدۇ. پەقەت ئاللاھ كۆپ مال بەرگەن، ئۇ مالنى ئوڭ تەرىپىدىنمۇ، سول تەرىپىدىنمۇ، ئالدىدىنمۇ، كەينىدىنمۇ سەدىقە قىلغان، ئۇ كۆپ مال ئارقىلىق نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشى بۇنىڭ سىرتىدا" (بۇخارى

توپلىغان).

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ روھىدىن مەلۇمكى، ئىمان ئېيتقان ھەر بىر مۇسۇلمانغا ئىسلام دىنىنىڭ بەش ئاساسىنىڭ ئىككىسى، يەنى زاكات بىلەن ھەج مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئىقتىسادىنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش توغرىسىدىكى پەرز ئەمەللەردۇر. بولۇپمۇ زاكات ئىبادىتى مۇسۇلمانلار ئۆزئارا قېرىنداشلىق مېھىر-شەپقىتى يەتكۈزۈش، بېيىغاندا نامراتلارنى ئۇنتۇپ قالماسلىق، ئۇلارغا مېھىر-شەپقەت يەتكۈزۈش، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئوشۇق ئىقتىسادىنى قىينىچىلىقتا قالغان مۇسۇلمانلارغا يارەدەم قىلىپ تۇرۇش، قىسقىسى، قولىدىكى جەمئى مال-دۇنياسىنى ئۆمۈر بويى ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن سەرپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن نۇرغۇن ساھابىلەر ئۆز ھاياتىدا مال-دۇنيانى ھەرگىز دوست تۇتمىغان، بەلكى ئىلكىدىكى مال-دۇنيالىرىنى ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىدىكى ئامانىتى دەپ بىلىپ، ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن سەرپ قىلىشقان. شۇڭا ئىسلام دىنى ئەينى چاغدا شۇنچە تېز قۇدرەت تاپقانىدى. ئەمما كېيىنكى دەۋرلەردە مۇسۇلمانلار مال-دۇنياغا ھېرىس بولۇپ كەتتى. ئاخىرەت يۇرتىنى ئاز ئويلىدى. ئاللاھ تائالانىڭ مال-دۇنياغا بېرىلمەسلىك توغرىسىدىكى بۇيرۇقلىرىغا ئەمەل قىلمىدى. ئىمران ئىبنى ھۇسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ھېسابلىنىدىغانلار مېنىڭ دەۋرىمدىكى كىشىلەردۇر. ئاندىن قالسا ئۇلاردىن كېيىنكى دەۋرلەردە كېلىدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلاردىن قالسا ئۇلارنىڭ كەينىدىن كېلىدىغان كىشىلەردۇر" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن كېيىن شۇنداق بىر ئادەملەر مەيدانغا كېلىدۇكى، ئۇلار خىيانەتكار، ئىشەنچسىز، گۇۋاھلىقتا تارتىلمايدىغان، ۋەدىگە ۋاپا قىلمايدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلاردا سېمىزلىك ئاشكارا بولىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىن يىراقلاشقانسېرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە-ئېتىقادى شۇنچە سۇسلىشىپ باردى. ئىسلامنىڭ تارىختىكى شان-شۆھرىتى ئاجىزلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. مۇسۇلمانلار روھىي جەھەتتىن نامرات، بىلىمسىز، خار ۋە پاسسىپ ھالغا چۈشۈپ قالدى. بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى مال-دۇنياغا ئوشۇقچە بېرىلگەنلىك، دۇنيا راھىتىنى ئاخىرەت يۇرتىدىن ئۈستۈن كۆرگەنلىكىدىندۇر.

ئابدۇقادىر دامۇللام ياشىغان زامانىدا نۇرغۇن بايلار ئىلكىدىكى مال-دۇنياسىنى ھەشەمەتلىك ئۆي-ئىمارەت، يەر-زېمىن سېتىۋېلىشقا، تېخىمۇ كۆپلەپ مال-دۇنيا يىغىشقا، تۇرلۇك يوللار بىلەن ئۆز بايلىقىنى كۆز-كۆز قىلىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان زاكات ۋە ھەجدىن ئىبارەت ئىككى

پەرز نەمەلنى ئۇنتۇپ قېلىشقان. ئۆز خەلقىنىڭ ئىستىقبالى يولىدىكى ئومۇمىي ئىشلار، مەسىلەن، مەسچىت، مەكتەپلەرنى سېلىش، يول ـ كۆۋرۈك ياساش، ياشلارنىڭ يۇقىرى مەكتەپ ـ مەدرىسلەردە ئىلىم ئىگىلىشى ئۈچۈن خالىسانە پۇل ـ مال يارىدەم قىلىش، غېرىب ـ مىسكىن، يوقسۇللارغا يارىدەم قولىنى سۇنۇش قاتارلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ساۋاب تاپىدىغان پايدىلىق ئىشلار ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىشنى خالىمىغان. بۇ خىل ئەھۋال ھېلىمۇ كۆپچىلىك بايلىرىمىزدا ئىزچىل ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئابدۇقادىر داموللام ئۆز قۇرۇمىنى مۇشۇ ھەقتە قاتتىق ئاگاھلاندۇرىدۇ.

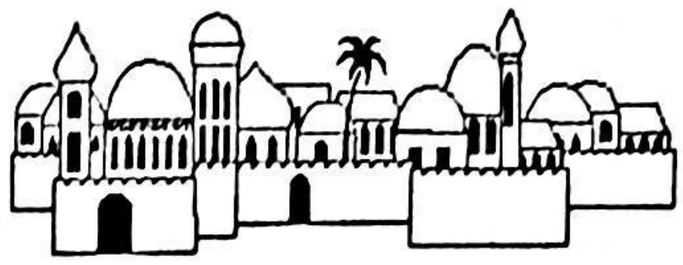
رىسالىنىڭ 4 ـ قىسمى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

ئەر ۋە ئاياللارغا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەرزلىكىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭغا دىققەت ـ ئېتىبار بەرمىزنى قوزغىشىمىز، خوتۇن ـ قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس مەكتەپلەرنى ئېچىشىمىز لازىم. چۈنكى، كىچىك بالىلار نادان ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدىكى چاغدا يامان ئىللەت ۋە بىلىمسىزلىككە گىرىپتار بولسا، كىچىكلىكىدە ئادەتلەنگەن ئۇ ئىشتىن قۇتۇلۇش ناھايىتى جاپالىقتۇر. ئەگەر ئانىسى بىلىملىك ۋە قابىلىيەتلىك بولسا، پەرزەنتىنى ياخشى ئەخلاق بىلەن تەربىيە قىلىۋر. بۇنداق بالىلارنىڭ چوڭ بولغاندا كامالەتكە يەتمىكىمۇ ئاسان بولىدۇ. ھەدىستىمۇ "ھەر بىر پەرزەنت تۇغۇلۇشتا ئەيىبسىز، لېكىن ئۇنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەربىيىسىگە باغلىق" دېگەن مەزمۇن بار. ھەممىز ئۆزىمىزنى تونۇيلى، كەلگۈسى ئىستىقبالىمىزنى ئويلايلى، بارلىق چارە ـ تەدبىرلەرنى قوللىنىپ خەلقىمىزنى ۋە مىللىتىمىزنى زاۋاللىقتىن قۇتۇلدۇرۇۋالايلى.

كۆپلىگەن يوقسۇل ۋە ئىگە ـ چاقسىز بالىلار ئاش ـ نان ۋە تۇرمۇشنى دەپ ئىلاجسىزلىقتىن، دىنىي ئەقىدىسىنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن خەۋىرى يوق، ئەجنەبىيلەرنىڭ مەكتىپىدە (ئەينى يىللاردا قەشقەردە چەت ئەللىك خرىستىئان دىنى تارقاتقۇچىلىرىنىڭ سىياسىي مەقسىتىدە ئاچقان مەكتەپلىرىنى دېمەكچى ـ ـ ـ ت) ئوقۇپ، يامان ئاقىۋەتكە يولۇقماقتا. بىز ئىنسانلىق ۋە مۇسۇلمانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىش ئۈچۈن غەيرەتكە كېلىپ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش چارىسىنى ئىزدەيلى!

ئابدۇقادىر داموللام رىسالىسىنىڭ يۇقىرىقى بايانلىرىدا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە جىددىي توختالغان. ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادى ئىلىمسىز كامالەتكە يەتمەيدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم پەرز ئەمەللىرىنىڭ بىرى ئىلىم ئۆگىنىشتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە بىر قانچە ئايەتتە مۇشۇ ھەقتىكى مەزمۇن بار. ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلارغا ئوخشاشلا پەرزدۇر.

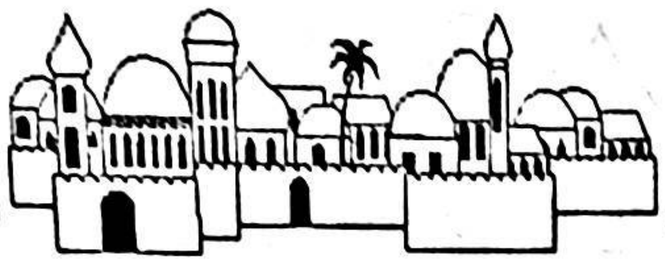
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە ئاياللارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشىگە ناھايىتى

كۆڭۈل بۆلۈنگەن. ئىسلام دىنى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى بولۇپ ئايالارنىڭ ئازادلىقىنى تەرغىپ قىلغان ۋە بارلىققا كەلتۈرگەن دىن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىسلام دىنى بارلىققا كەلگەن دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىسلامىيەت دۇنياسىدا بىلىملىك ئايالار ناھايىتى كۆپ بولغان. جۈملىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى، مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى بولۇش شەرىپىگە ئېرىشكەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ كاتتا ئالىمە ئىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ 2210 ھەدىس يەتكۈزۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئەڭ كۆپ ھەدىس يەتكۈزگۈچىلەر قاتاردا تۇرۇشى، يەنە كېلىپ كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئىشلار، ئائىلىۋى تۇرمۇشتىكى ئەڭ نازۇك مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ھەدىسلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا تەرىپىدىن يەتكۈزۈلۈپ زامانىمىزغىچە يېتىپ كېلەلىگىنىمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك چوڭقۇر بىلىملىك ئالىمە ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ تۇرۇپتۇ.

رىسالىدىكى "*خوتۇن-قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس مەكتەپلەرنى ئېچىشىمىز لازىم*" دېگەن پىكىر ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن پۈتۈنلەي يېڭى ۋە ئاجايىپ قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان دانا كۆزقاراش ئىدى. ھەر قانداق بىر مىۋىنىڭ يا كى زىرائەتنىڭ سورتى ياخشى بولسا ئۇنىڭ ھوسۇلىمۇ ياخشى بولغىنىدەك، پەرزەنتلىرىنى تۇغقۇچى ۋە تەربىيىلىگۈچى ئانىلار قانچىلىك بىلىملىك ۋە ئەخلاقلىق بولسا پەرزەنتلىرىمۇ شۇنچە ياخشى ئادەم بولۇپ چىقىدۇ. دۇنيادا ئىنسانلار ئۈچۈن، بولۇپمۇ مۇسۇلمان قوۋمى ئۈچۈن ئىلىمسىزلىكتىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىش يوق. ئىلىمسىز ئادەم نادان، ئەخمەق كېلىدۇ. نادان ئادەم ئۆز قەدر-قىممىتىنى بىلمەيدىغان، قورقۇنچاق، يۈرەكسىز بولىدۇ. قورقۇنچاق ئادەم ھېچقاچان ۋە ھېچقەيەردە بىر ئىشتا نەتىجە قازىنالمايدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئەينى چاغدا خەلقنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش، بىلىملىك قىلىش، ھالاكەتلىك تەقدىرگە دۇچ كېلىۋاتقان مىڭلىغان-ئون مىڭلىغان ياش بالىلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ چىققان پىداكار ئەزىمەت ئىدى. ئۇ زور جاسارەت بىلەن شۇنچە قارشىلىقلارنى يېڭىپ ئۆزى مۇدەررىس بولۇپ، بىر يۇرۇش دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ يېڭى بىر ئەۋلاد شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ چىققان. بايلارغا تەربىيۇى خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ يارىدىمى ۋە ھىممىتى بىلەن 52 نەپەر ياشنى چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا چىقارغان. قەشقەر شەھىرىدە «مەتلەئىل ھىدايەت» نامىلىق مەكتەپ تەسىس قىلىپ ۋە ئۆزى باشقۇرۇپ، يېتىم-يېسىرلارنى تەربىيىلەپ توغرا يولغا باشلىغان. شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئەگەر ئابدۇقادىر داموللامدەك بىر مەنۇى يولباشچى، يۈكسەك پەزىلەت ئىگىسى، توشقان ئالىم، ئۆتكۈر پىكىرلىك ناتىقنىڭ ئەلنى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشى بولمىغىنىدا، نادانلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان

خەلقىمىزنىڭ ھەق يولدىن ئېزىپ كېتىشى، بىر تۈركۈم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ مۇرتەد بولۇپ مەڭگۈ لەنەتكە گىرىپتار بولۇشى تامامەن مۇمكىن ئىدى.

رىسالىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا يەنى 5 ـ قىسمىدا تۆۋەندىكى مەزمۇنلار بولۇپ، بۇ قىسمىنى پۈتۈن رىسالىنىڭ جەۋھىرى دېيىشكىمۇ بولىدۇ:

بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەزگۈرلۈك زامانىدۇر! جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ـ مەرىپەت دەۋرىدۇر. سۇسلۇق ۋە بىكارلىق ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرىپەت ساھەسىدە ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا. سىز ئاستىدا بولسا خورىدى قورۇقلۇقتا يۇرگەندەك ئەركىن ئۆزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئويقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئويقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقلىقى ۋە ئۆلۈم يولىدۇر. ھېلىھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار. جانابى ئاللاھنىڭ رەھمەت ۋە ئىنايەت خەزىنىسىنىڭ ئىشىكى دائىم ئوچۇقتۇر. دۇنيادا ئومىدسىزلىك بىلەن ياشاش توغرا ئەمەس. ئىنسان كىچىكلىكىدىن تارتىپ ئىلىم ئۆگىنىشى ۋە كەسىپ(ھۈنەر ـ سانائەت) بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەككى، ھەر قانداق ئىشنى ئۆزلۈكىدىن مەيدانغا چىقىرىشنى ئاللاھ ئادەت قىلمىغاندۇر. بەلكى ھەر بىر ئىش تىرىشچانلىق ۋە ئىجتىھاد بىلەن بەرپا بولىدۇ. ھەممە ئىشقا تىرىشچانلىق ۋە پىداكارلىق كۆرسىتىش ئاللاھنىڭ يولىيورۇقىدۇر. "ئىنسانىنىڭ تىرىشچانلىقىغا لايىق نەتىجە باردۇر" دېگەن ئايەت بۇنىڭغا كۈۋاھ ـ ئىسپاتتۇر.

سالام، ياخشى يولغا ماڭغان كىشىلەرگە!

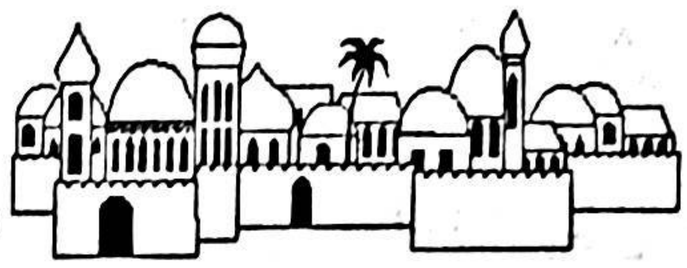
رىسالىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى يەنە ئىزاھلاش ھاجەت ئەمەس. ئاللاھ سۈبھانە ۋە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

(ئى مۇھەممەد، مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، (گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن(خالىغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــسۈرە«زۈمەر»(39 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت.

يۇقىرىقى ئايەت مەزمۇنىغا ئۇيغۇن ھالدا يېزىلغان ئاشۇ بايانلار، مۇمكىن بولسا ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ لەۋھە قىلىپ ئېسىپ قويۇشقىمۇ ئەرزىيدىغان ھېكمەتلىك، ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك ئاشۇ پەندى ـ نەسىھەتلەر چوڭ بىر، ھەتتا بىر نەچچە كىتابنىڭ مەزمۇنىغا باراۋەر كېلىدۇ.

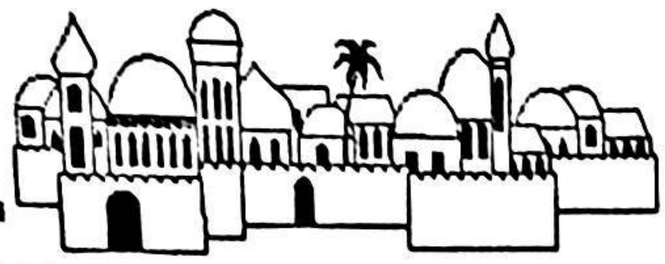
ھەقىقەتەنمۇ «نەسىھەتى ئاممە» ناملىق بۇ رىسالە يالغۇز ئۇيغۇرلار

تاريخدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى تارىخدا تەڭدىشى ئاز تېپىلمىدىغان كاتتا ئەسەر. ئۇنىڭ كاتتىلىقى شۇ يەردىكى، بۇ رىسالە پۈتۈنلەي «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف روھى بويىچە يېزىلغان، ماكان ۋە زامان چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كەتكەن. بۇ رىسالىنى ئەينى چاغدا قەشقەردىلا ئەمەس، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قايسىبىر ئەلدە، ھەتتا پۈتۈن ئىسلام دۇنياسىدىكى قايسىبىر مىللەتتىنىڭ ئالدىدا ئوقۇسىمۇ ئوخشاشلا قىممەتكە ئىگە بولۇپ، رىسالىنى ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ قەلبىنى لەرزىگە سېلىشى مۇمكىن ئىدى، ھازىرمۇ ھەم شۇنداق. شۇنىڭدەك، بۇ رىسالە ئاز كەم بىر ئەسىرلىك دەۋر سىنىقىغا بەرداشلىق بېرىپ، ھېچبىر سۆزى كونىراپ قالماي، خۇددى مۇشۇ ئاي ئىچىدە يېزىلىپ، قايسىبىر گېزىت ـ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغاندەك ياكى ھېلىلا قايسىبىر مەسچىتتە ياكى نۇرغۇن جامائەت يىغىلغان سورۇندا ئوقۇپ ئۆتۈلگەندەك يېڭى ۋە ئاجايىپ تۇيغۇ بېرىدۇ. كىشى بۇ رىسالىنى ئوقۇغانسېرى ئوقۇغۇسى كېلىدۇ، ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ. يەنە كېلىپ كاللىسى سەگەك ھەر بىر ئۇيغۇر بۇ رىسالىنى ھەر قېتىم ئوقۇغاندا ياكى ئاڭلىغاندا ئىختىيارسىز ئويغا چۆكمەي، مىللىتىمىزنىڭ تەقدىرى ھەققىدە باش قاتۇرماي تۇرالمايدۇ. شۇنداقلا بۇ ئەسەرنىڭ تىلى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ساپ ئۇيغۇر تىلى بولۇپ، شۇ قەدەر ئاددىي، چۈشىنىشلىك، جانلىق، يېقىملىق ۋە گۈزەل. ئالىمدىن تارتىپ دېھقان ـ مالچىلارغىچە ھەممىلا ئادەم چۈشىنىپ ئۆزىگە چۈشلۈق زوق ئالالايدۇ. رىسالە شۇ قەدەر ئىخچام، ئەمما ئۇنىڭ ۋەزنى شۇ قەدەر ئېغىر، پىكرى شۇ قەدەر ئۆتكۈر.

ئابدۇقادىر داموللام يېتىشكەن مۇتەپەككۇر ۋە مۇسلىھ (ئىسلاھاتچى)، مۇجاھىد(كۆرەشچان) ئالىم ئىدى. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ بىۋاستە تەسىرى ۋە تەربىيىسى بىلەن ئەينى چاغدا زور بىر تۈركۈم مۇسۇلمان ئالىم ـ ئۆلىمالار قوشۇنى يېتىشىپ چىققان: شەمسىدىن داموللام، سابىر ئاخۇن داموللام (ئابدۇلباقى)، ھاشىم ئاخۇن خەلپىتىم، ئابدۇلئەزىز داموللام، سالىھ داموللام، ئىنايەتخان مەخسۇم، جامال ئاخۇن خەلپىتىم، يەكەندىن سالىھ ئەئلەم ئاخۇنۇم، ھەلىمدىن ئاخۇنۇم، مۇھەممەد ئابدۇللاخان، ئابدۇللا قازىھاجىم، پوسكامدىن ئىسراپىل داموللام، قاغىلىقتىن ئەلى ئاخۇن خەلپىتىم، گۇمىدىن ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىم، كۆچادىن سېيىت ئاخۇن خەلپىتىم، تۇرپاندىن ئابدۇللا داموللام ئاشۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى. ئۇلار تارىخىمىزدا ئىلىم ـ مەرىپەت جەھەتتە پارلاق سەھىپە ئاچقان، شۇڭا ئۇلارنىڭ ياخشى نامى تىللاردا داستان بولۇپ كەلدى.

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ھاياتى ئاللاھ مەنسۇن بولىدىغان تەقۋادار

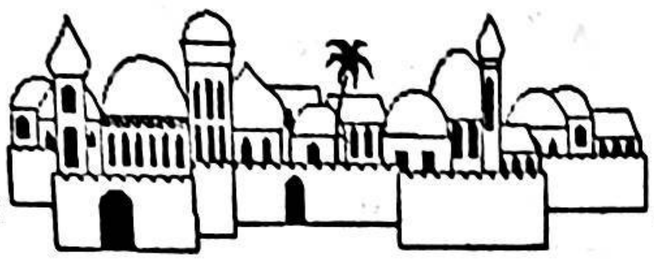
مۇسۇلمانلىنىڭ ئۆلگىسى بولسا، ئۇنىڭ ۋاپاتىمۇ شېھىتلىك مەقامىغا يەتكەن بىر مۇئمىننىڭ ئۆلگىسى بولدى. ئوت يۈرەك جەدىتىزىمچى ئابدۇقادىر دامولام 1924 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى تاڭ سەھەردە ئۆزىنىڭ شەخسىي كۈتۈپخانىسىدا قاتىل ئەھمەد مەزىن تەرىپىدىن خەنجەر بىلەن ئۆلتۈرۈلۈپ شېھىت بولدى. گەرچە قاتىل ئەھمەد مەزىن بولسىمۇ، پەردە ئارقىسىدا چەت ئەللىكلەرنىڭ قارا قولى بار ئىدى.

مۇشۇنداق كاتتا ئالىملىرىمىزنى ھەر ۋاقىت دۇئادا ياد ئېتىش، ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەسەرلىرىنى كەڭ ئاممىغا بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش ۋە چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىش بىز ئەۋلادلارنىڭ بۇرچى - ئەلۋەتتە!

ئاللاھ تائالا ئابدۇقادىر دامۇللامغا رەھمەت قىلسۇن، ئاللاھ تائالا ھەممىزنى ھىدايەت قىلسۇن___ ئامىن!

קרבן - פרשת

פרה

ئىسلام دىنىدىكى بىرقانچە ئەدەپ ـ ئەخلاق

ئابدۇخالىق ئالىم

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلارنى تەڭ ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇيدىغان مۇقەددەس، ھەققانىي دىن بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارنى مۇشۇ ھاياتىي دۇنيادا ئاتا ـ ئانا ۋە قېرىنداشلىرىنى قەدىرلەشكە، يېتىم ـ يېسىر ۋە مۇساپىرلارغا ياخشىلىق قىلىشقا، قولۇم ـ قوشنىلارغا ھەمدەمدە بولۇشقا، ئاياللارغا ئوبدان مۇئامىلە قىلىشقا، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىشكە، كەمتەر، كەڭ قورساق، راستچىل بولۇشقا دالالەت قىلىدۇ، شۇنداقلا، ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيالىقىغا ۋە ئاخىرەتلىكىگە پايدىلىق بولغان باشقا بارلىق ياخشى ئىشلارنى كېچىكتۈرمەي قىلىشقا بۇيرۇيدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە بولغان يامان ئىشلار ۋە گۇناھلىق قىلمىشلارغا قەتئىي يول قويمايدۇ.

ئىسلام دىنى ئىنسانىيەتنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق بولغان ياخشى ئىشلىرىنى ۋە گۈزەل ئەخلاقنى ناھايىتى ئۇلۇغلايدۇ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە بۇ نۇقتا ئېنىق گەۋدىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

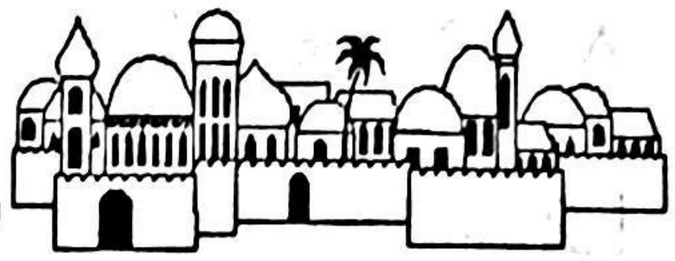
(ئى مۇھەممەد!)سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنىڭ نەقەدەر يۈكسەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز ھەم ئەخلاقنىڭ ناھايىتى بۈيۈك ۋە مۇھىم نەرسە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەدەپ ـ ئەخلاق ھەققىدە تەكتىلەپ مۇنداق دېگەن:"ئىچىڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر". "ھايا قىلىش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئىمان جەننەتكە مەنسۇپتۇر؛ ئەدەپسىزلىك قوپاللىقتۇر، قوپاللىق دوزاخقا مەنسۇپتۇر".

بىز بۇ ئىككى ھەدىستىن ۋە مۇشۇ مەزمۇندىكى خېلى كۆپ ھەدىسلەردىن ئەدەپ ـ ئەخلاقنىڭ ئىنسانلار ئۈچۈن نەقەدەر ئۇلۇغ سۈپەت ۋە مۇقەددەس پەزىلەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. ئۇنداقتا، قانداق قىلغاندا ئەدەپ ـ ئەخلاقنى يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئەخلاق ئادىتىنى ئۆزىمىزنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىدىن باشلاپ يېتىلدۈرۈشىمىز، ئىشنى ئاۋۋال ئاددىي،

ئەقەللىي باسقۇچتىن باشلىشىمىز لازىم.

1. سالاملىشىش

"سالام" دېگەن بۇ سۆز ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرچىغا ئۆزلىشىپ كەتكەن سۆز بولۇپ، ئۇ "سالام بەرمەك، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشماق"دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە، ئىككى مۇسۇلمانىنىڭ ئۆزئارا ئۇچراشقاندا "ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دېيىشى ناھايىتى مۇھىم بىر ئادەت. ئۆزئارا سالاملىشىشنىڭ مۇھىملىقىنى جانابىي ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

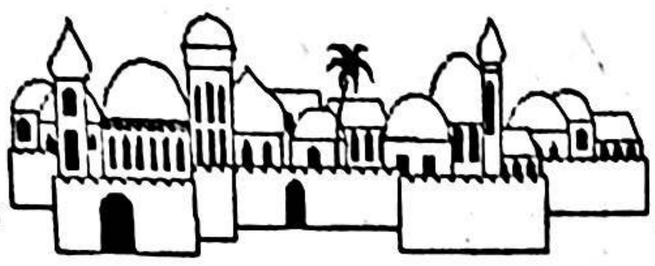
سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار(يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار(يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار). ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 86 ـ ئايەت

سالام قىلىش ھەققىدە ساھابىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سالام قىلىشتىكى ئەخلاقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سالامغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرەتتى، باشقىلارغا سالام قىلىشتا چوڭ ـ كىچىك دەپ ئايرىماستىن سالام قىلاتتى. ھېچ قايسىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك سالام قىلىپ ئۇلگۈرمەيتتۇق، ئۇ داۋاملىق بىزدىن بۇرۇن سالام قىلىۋالاتتى". يۇقىرىدا دېيىلگەن ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن ئۆزئارا سالاملىشىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم"، "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دېگەن بۇ جۈملىنىڭ مەنىسى: "سىلەر(سىز)گە ئامانلىق تىلەيمەن، سىلەر(سىز)گىمۇ ئامانلىق تىلەيمەن" دېگەنلىك بولۇپ، مۇشۇ ئىككى جۈملە سۆز ئارقىلىق سالاملاشقۇچى ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش بىلەن بىرۋاقىتتا، يەنە ئاللاھ تائالانىڭمۇ رەھمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ. شۇڭا، ھەربىر مۇسۇلمان ئۆزئارا ئۇچراشقاندا بىر ـ بىرىگە سالام ـ سەھەت قىلىشى، بىمەنە، سەت چاقچاقلارنى قىلماسلىقى، قارشى تەرەپكە تەشەببۇسكارلىق بىلەن سالام قىلىشى، ئۇ ياقتىنكى باشتا سالام قىلىشنى ھەرگىزمۇ تەمە قىلماسلىقى كېرەك.

2. سۆھبەتلىشىش

ھاياتلا بولىدىكەنمىز، باشقىلار بىلەن سۆھبەتلىشىشكە، ئۆزئارا ئۇچۇر بېرىشكە، ئىدىيە، ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشقا موھتاج بولىمىز. بولۇپمۇ بىز

مۇسۇلمانلار كۈندىلىك ئىبادەت، ھېيت ـ ئايەم، نەزىر ـ چىراغ سورۇنلىرىدا دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىمىز ۋە پىكىر ئالماشتۇرىمىز. بىز مۇشۇ جەريانىدا تىل پەزىلىتىمىزنى چوقۇم ياخشى ساقلىشىمىز كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشتىكى ئەخلاقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى؛ ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

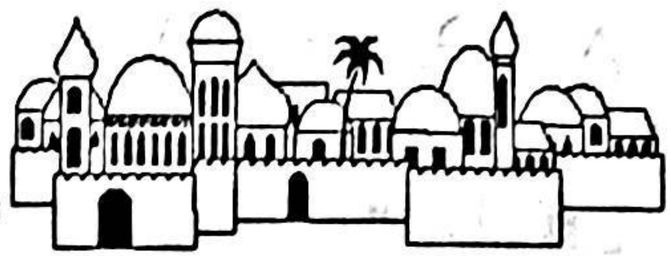
ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 159 ـ ئايەت

ساھابىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇش ئالاھىدىلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"رەسۇلۇللاھ بىرەر جامائەت سورۇنىدا ئولتۇرسا ناھايىتى خۇش تەبەسسۇم بىلەن ئولتۇراتتى، سۆز قىلسا ناھايىتى ئوچۇق، چۈشىنىشلىك سۆزلەيتتى، باشقىلارغا ناھايىتى يېقىملىق، چىرايلىق چاقچاقلارنى قىلاتتى، ھەركىزمۇ باشقىلارنىڭ زىتىغا تېكىدىغان، ئابرۇيىنى تۆكىدىغان بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قىلمايتتى".

يۇقىرىدا نەقىل ئېلىنغان ئايەت بىلەن ھەدىس ئۆزئارا سۆھبەتلەشكەندە ئەدەپلىك بولۇشنىڭ قىبلىنامىسىدۇر. ئېيتىش كېرەككى، بىزنىڭ بەزى سۆھبەت سورۇنلىرىمىز بىمەنە پاراڭلار، غەيۋەت ـ شىكايەتلەر، قاملاشمىغان چاقچاقلار، تېتىقسىز كۈلكىلەرنىڭ ئۇۋىسى بولۇپ قالدى، شۇنداق يەرلەردە ئۇۋۇلاپ كۆنۈپ قالغانلارنىڭ مۇسۇلمانلىق خىسلىتىدىن سۆز ئېچىش قىيىن. بۇنداق ناچار ئىجتىمائىي ئادەتنى تۈگىتىش بىز مۇسۇلمانلار ئۈچۈنمۇ، جەمئىيەت ئۈچۈنمۇ مۇھىم بىر پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ.

3. مېھماندارچىلىق

مېھماندارچىلىق سورۇنلىرىدا ئەدەپ ـ ئەخلاققا دىققەت قىلىدىغان بىرقانچە ئىشلار بار. مەسىلەن، تاماق يېگەندە ئەدەپ بىلەن چىرايلىق ئولتۇرۇش، قالايمىقان مېگىپ يۇرمەسلىك، تاماق يېيىشتىن بۇرۇن "بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم"دېيىش، تاماقنى(سولىخايدىن باشقىلار) ئوڭ قولىدا يېيىش، تاماقنى ئالدىدىنلا ئېلىپ يېيىش، باشقىلارنىڭ ئالدىدىكى قاچىلارغا قالايمىقان قول ئۇزاتماسلىق كېرەك. بۇ ھەقتە ئۆمەر ئىبنى ئەبى سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "بىر كۈنى مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تاماقتا ئولتۇرۇپ قالدىم، ئۇ چاغدا يېيىشىم كېچىك ئىدى. تاماق ۋاقتىدا مېنىڭ قولۇم

باشقىلارنىڭ قاچسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى، رەسۇلۇللاھ ماڭا قاراپ: 'ئى بالا، سەن تاماق يېيىشتىن بۇرۇن ‹بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم› دېگىن، تاماقنى ئوڭ قولۇڭدا يېيىش بىلەن بىرگە ئالدىڭدىن يە' دېدى".

بىز يۇقىرىقى ھەدىستىن مەيلى مېھماندارچىلىق سورۇنلىرىدا بولسۇن ياكى ئايرىم سورۇندا بولسۇن، تائام يېيىشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق قائىدىلىرىگە چوقۇم ئەمەل قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى ۋە بۇنىڭ ئەۋزەللىرىمىزغىچە ئۆگىتىشىمىز لازىملىقىنى بىلەلەيمىز.

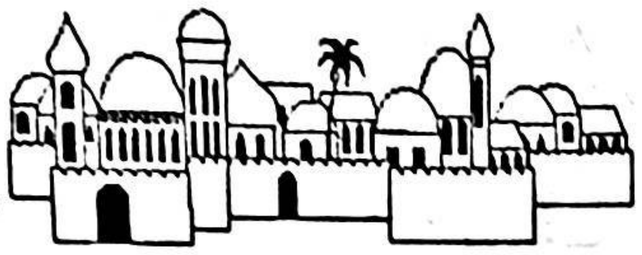
4. يول يۈرۈش

يول مېڭىشتا ئەدەپلىك بولۇشمۇ ناھايىتى مۇھىم، بىر ياقتا كېتىۋاتقاندا باشقىلارنىڭ يول يۈرۈشىگە دەخلى قىلىدىغان، قالايمىقان ۋارقىرايدىغان، نامەھرەملەرگە زىناكارلارچە قارايدىغان ۋە ئىسلام دىنىمىزغا يات بولغان بارلىق سەت قىلىقلاردىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىدىل خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھدىن ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلەرگە: 'ئى ساھابىلەر، سىلەر يوللاردا ئولتۇرۇۋالماڭلار!' دېگەن. ساھابىلەر: 'ئى رەسۇلۇللاھ! يول بولسا بىزنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇش ئورنىمىز' دېگەن. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇنداق بولسا سىلەر يولنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشىڭلار لازىم' دېگەندە، ساھابىلەر: 'ئى رەسۇلۇللاھ، يولنىڭ ھەققى نېمە؟' دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ ئۇلارغا: 'نامەھرەملەردىن كۆزنى يىغىش، باشقىلارغا ئازار بەرمەسلىك، سالامغا جاۋاب بېرىش، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇش، يامان ئىشلاردىن توسۇش' دەپ جاۋاب بەرگەن".

دېمەك، بىز يۇقىرىقى ھەدىستىن يول يۈرۈشتىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بارلىقىنى بىلەلەيمىز. ئەمما ئارىمىزدا بۇ ھەدىسنىڭ روھىغا ئەمەل قىلمايۋاتقانلار خېلى كۆپ. ئۇلار يول ئۈستىدە بولۇۋاتقان ناچار ئىللەتلەرگە رەددىيە بېرەلمەيدۇ، يۈز بېرىۋاتقان قەبىھ قىلمىشلارنى مەردانىلىك بىلەن توسالمايدۇ، ئالدىغا ئۆچرىغان ئاجىز، مېيىپ، كەمبەغەل كىشىلەرگە ھېسداشلىق قىلالمايدۇ ۋە يارەدەم بېرەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۆزىنىڭ ئادەمىي ئەخلاقى ۋە ۋىجدانىغا يات ناچار ئىشلارنى قەستەن قىلىپ، شۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىدۇ. بۇنداقلار جەمئىيەت ئەخلاقىنى چىرىتىدىغان باكتېرىيە بولۇپ، ئۇلار جەمئىيەتتىن كۆرە ئاقىۋەتتە ئۆزىگە بەكرەك زۇلۇم سالىدۇ.

5. كىيىم ـ كېچەك

پاكىز، رەتلىك، لايىقىدا كىيىنىش ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقىنىڭ، جەمئىيەت ئەخلاقىنىڭ مۇھىم تەلىپى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

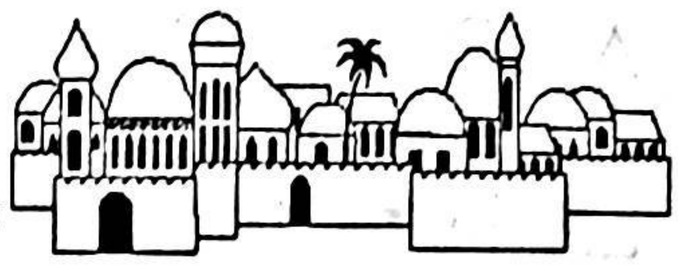

ئى ئادەم بالىلىرى! سىلەرگە بىز ھەقىقەتەن ئەۋرىتىگىلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۇق، تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر، ئەنە شۇلار(يەنى ئىنسان بالىلىرىغا سەتىرى ئەۋرەت ئۈچۈن لىباس ياراتماق)ئۇلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ(بەندىلىرىگە پەزلى-مەرھەمىتىنى كۆرسىتىدىغان)ئالامەتلىرىدىندۇر.

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئەۋرەتنى يېپىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىدىن باشقا،يەنە كىيىم-كېچەكنىڭ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئالاھىدە زىننەت ئىكەنلىكى كۆرسىتىلىدۇ. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى بويىچە ئىش قىلىمىز دەيدىكەنمىز، ئاۋۋال ناھايىتى پاكىز، رەتلىك، لايىقىدا كىيىنىشىمىز كېرەك. ھالبۇكى، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدە بىر قىسىم كىشىلەر غەرب ئەللىرىنىڭ ئەركىن كىيىنىش خاھىشى بويىچە شەكلەن زامانىۋىلىقنى قوغلىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ-ئادىتىمىزگە، بولۇپمۇ ئىسلام ئەخلاقىمىزغا يات بىر ھالەتتە كىيىنىپ يۈرۈۋاتىدۇ. ھازىر بۇ مەسىلە ھەرىبىر ئۇيغۇر مۇسۇلمانىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم بىر ئەدەپ-ئەخلاق مەسىلىسى بولۇپ قالدى.

يىغىپ ئېيتقاندا، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئادەمنىڭ بۇيۇك زىننىتى. ئەخلاقلىق كىشىدىن ھەممە ئادەم سۆيۈنىدۇ، ئەخلاقسىزلاردىن ھەممە ئادەم يىرگىنىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاق ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ نەرسە بولغاچقا، رەسۇلۇللاھ ئەدەپ-ئەخلاقلىق ئادەملەرگە باھا بېرىپ مۇنداق دېگەن:"گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاققا ئىگە مۆمىن كىشىدە كېچىدە تۇرۇپ روزا تۇتقۇچىنىڭ دەرىجىسى بولىدۇ". بۇ ھەدىستىن بىز ئەخلاقلىق كىشىنىڭ دەرىجىسىنىڭ نەقەدەر يۇكسەك ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز. شۇنداق ئىكەن، بىز مۇسۇلمانلار ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ پەزىلەتنى ئۆزىمىزگە مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك.

تەكەببۇرلۇق ھارامدۇر

ئابدۇللا ھوشۇر

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"تەكەببۇر" دېگەن بۇ ئەرەبچە سۆز "ئۆزىنى باشقىلاردىن چوڭ تۇتۇش" دېگەنلىك بولۇپ، كىشىلەر بۇ دۇنيادىكى قىسقىغىنە ھاياتىدا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىلىپ - بىلمەي بۇ تەكەببۇرلۇق تونىنى كىيۋالىدۇ. بەزىلەر ئازغىنە بايلىقى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلسا، بەزىلەر كىچىككىنە ئىش ئورنى ۋە ئەمەل - مەنسەپلىرى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىشىدۇ، بەزىلەر ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەر، قۇلۇم - قوشنىلارغىمۇ تەكەببۇرلۇق قىلىشىدۇ. بۇيۇك ئىسلام دىنىمىز تەكەببۇرلۇق دېگەن بۇ ناچار قىلمىشنى ئەزەلدىن ئەڭ ناچار ئىش دەپ قاراپ، مۇسۇلمان ئاممىسىنى بۇ ناچار "ۋابا" كېسىلىدىن نېرى تۇرۇپ، بۇ كېسەلنىڭ مۇسۇلمان ئاممىسى ئىچىدە يامراپ كېتىشىنى توسۇپ كېلىۋاتىدۇ. تەكەببۇرلۇقنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى بۇيۇك ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىپ:

سەن زېمىندا مەغرۇرانە يۈرمىگىن، (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن)يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەر قانچە گىدەيگىنىڭ بىلەن)ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن. يۇقىرىقى(ئىش)لارنىڭ ھەممىسى قەبىھ بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ياماندۇر.

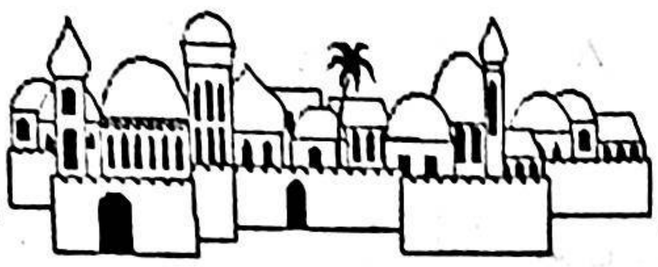
ـــسۇرە«ئىسرا»(17 - سۇرە)، 37 — 38 - ئايەتلەر

كىشىلەردىن مەنسىتمەسلىك بىلەن يۈز ئۆرۈمىگىن، زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن، ئاللاھ ھەقمەتەن ھاكاۋۇر، ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ. ئوتتۇرا ھال ماڭغىن، ئاۋازىڭنى پەسەيتكىن، ئاۋازلارنىڭ ئەڭ زېرىكەرلىكى ھەممەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر.

ـــسۇرە«لوقمان»(31 - سۇرە)، 18 — 19 - ئايەتلەر

دەپ ھاكاۋۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق قىلماسلىقنى، كىشىلەرگە يۇزتۇرانە سىلىق، ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلىدە بولۇشنى، سۆزلەشكەندە قوپال، تەكەببۇرانە سۆزلەرنى قىلماي، سىلىق، ياخشى سۆزلەرنى قىلىشنى، مېڭىش - تۇرۇشتا كىدىيىۋالماسلىقنى بۇيرۇغان.

تەكەببۇرلۇق ھەممەتەن ئىنسان ئۈچۈن ناھايىتى ياماڭ قىلمىشتۇر. ئۆزىمىزنى مۇسۇلمان دەيدىكەنمىز، تەكەببۇرلۇق ۋە ھاكاۋۇرلۇق كېسىلىدىن

يىراق بولۇپ، بىر-بىرىمىزگە مېھىر-شەپقەتلىك بولايلى. ئەينى ۋاقىتتا شەيتان تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئاللاھنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ، يۇقىرى مەرتىۋە-ئابرۇيىدىن بىراقلا ئايرىلىپ، جەننەتتىن ھەيدىلىپ، ئىنسانغا دۈشمەن مەخلۇققا ئايلانغان، ئۆزىنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىدىن مەڭگۈ لەنەتكە قالغان. تەكەببۇرلۇقنى ئاللاھ بىزگە ھارام قىلغان ئىكەن، چوقۇم بۇ "ۋابا"دىن يىراق بولايلى. ئۇنداق بولمىغاندا، بىز ئادىمىيلىككە يات، شەيتان سۈپەت، قوپال مەخلۇققا ئايلىنىپ، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچرايمىز. تەكەببۇرلۇقنىڭ زىيانلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە مۇنۇ ھەدىسلەر ئارقىلىق چۈشەندۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنىڭ تەكەببۇرلۇق قىلماسلىقىنى تەكىتلىگەن. ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى ئۆزىنى قەلبىدە زەررە چاغلىق كىبىر بولىدىكەن، ئۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ" دېگەن. بىر ئادەم: "ئى رەسۇلۇللاھ! كىشى چىرايلىق كىيىم كىيىشنى، چىرايلىق كەش كىيىشنى ياقتۇرىدۇ" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: "ئاللاھ ھەقىقەتەن گۈزەلدۇر، گۈزەللىكنى ياقتۇرىدۇ. لېكىن كىبىر دېگەن ھەقنى كۆزىگە ئىلماسلىق، كىشىلەرنى كەمسىتىشتۇر" دېگەن (مۇسلىم توپلىغان). يەنە ئىياز ئىبنى ھىمار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ ماڭا كەمتەر بولۇشۇڭلارنى ۋەھىي قىلدۇكى، تاكى بىر ئادەم ئىككىنچى ئادەمنى كەمسىتمىگەي، بىر ئادەم ئىككىنچى ئادەمگە پەخرلەنمىگەي" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ غادىيىپ ماڭىدىكەنم، ئاللاھ ئۇنىڭغا دەرغەزەپ بولغان ھالدا مۇلاقات بولىدۇ" (ھاكىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن ئايانكى، تەكەببۇرلۇق چەكلەنگەن ياماندىن ئىللەت بولۇپ، ھەممىز بىر-بىرىمىزگە چوڭچىلىق قىلماي، باراۋەرلىك ئاساسىدا ئىناق-ئىتتىپاق ئۆتۈشىمىز، تەكەببۇرلۇق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان قەرىنداشلىرىنى ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ چىقىشقا رىغبەتلەندۈرۈشىمىز زۆرۈر. ئۇيغۇرلاردىن چىققان يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلشىر نەۋائى، تېيىپجان ئېلىيوف قاتارلىق ئالىم، ئەدىب-شائىرلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىدە تەكەببۇرلارغا ۋەز-نەسىھەت تەرىقىسىدە مۇھىم سۆزلەرنى قالدۇرۇپ، كىشىلەرنى كەمتەر، خۇشپېئىل بولۇشقا ئۇندىگەن. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ھاكاۋۇرلۇقنى سۆكۈپ مۇنداق يازغان:

كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما، تەكەببۇر بولما،
قوشۇن-خىزمەتچىلەر كۆپ دەپ كۆكسۈڭنى كەرمە.

قانچىلىغان باتۇر، تەكەببۇر، گىدەيگەن كىشىلەرنى،
ئۆلۈم يەرگە كۆمدى، تۇپراق ئۇستىنى ياپتى.
خەزىنەم كۆپ دەپ مال ـ دۇنيالىرىنى مەغرۇرلانما،
ھەشەمىتىم، قوشۇنۇم كۆپ دەپ كۆكسۈڭنى كەرمە!
كۈچكە مەغرۇرلىنىپ كۆكرەك كەرگۈچى،
(ئاخىر) بىر پاشىغا ئامال قىلالمىدى.

ئەلىشىر نەۋائى ئىخچام ئىبارىلەر بىلەن تەكەببۇرلۇقنى سۆكۈپ، كەمتەر بولۇشقا ئۈندىگەن:

كەمتەرلىك ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ مەنزىرىلىك بېغىدۇر،
كەمتەرلىك ئادەمنى كىشىلەرنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە سازاۋەر قىلىدۇ.

شائىرىمىز تېيىپجان ئېلىيوف مۇنداق يازغان:

ئېگىلىدىكەن ئالما شاخلىرى،
مېۋىسى قانچە ئوخشىغانسېرى.
كەمتەرلىك بىلەن ئادەم چىرايلىق،
سەتلىشىدىكەن غادايغانسېرى.

مانا بۇ بىزنىڭ ئالىم ـ ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھاكاۋۇرلۇققا بەرگەن باھاسى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ كەمتەر، ئەخلاقلىق بولۇشىغا رىغبەتتۇر. بۈيۈك ئاللاھ تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغان مۇسۇلمان قېرىنداشلارنى قانداق مۇكاپاتلايدىغانلىقىنى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلغان:

ئەنە شۇ ئاخىرەت يۇرتىنى يەر يۈزىدە چوڭچىلىق قىلىشنى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى كۆزلىمەيدىغانلارغا خاس قىلدۇق، (ياخشى)ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر.

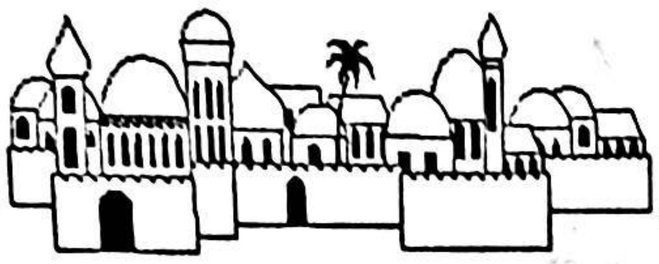
ـــــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 83 ـ ئايەت

تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە يەنە مۇنداق دېگەن:

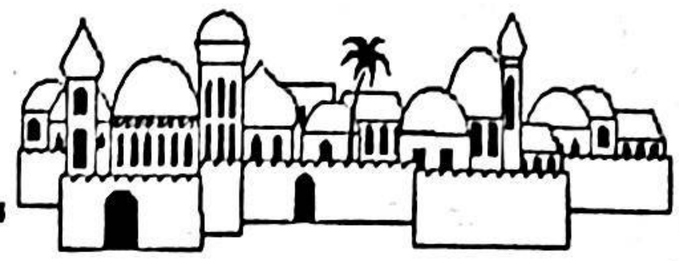
مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ(ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا(ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار:'سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز' دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ).

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 63 ـ ئايەت

كەمتەر مۇسۇلمانلار توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:
"سىلەرگە ئەھلى جەننەتتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ كەمتەر، نامسىز ئادەمنىڭ

هەر قاندىقى ئەھلى جەننەت بولىدۇ، بۇنداق ئادەم دۇئا قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭ دۇئاسىنى چوقۇم ئىجابەت قىلىدۇ. سىلەرگە دوزاخ ئەھلىدىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۆزى قوپال، ئاسىي ۋە تەكەببۇر ئادەمنىڭ ھەرقاندىقى ئەھلى دوزاخ بولىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن شۇنى بىلۇبلىشىمىز زۆرۈركى، بىز ئاللاھنىڭ ئىتائەتمەن ياخشى بەندىلىرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرتىۋىلىك ئۈممەتلىرى بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز، چوقۇم ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، كەمتەر بولۇپ، ئۆلۈغ ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىززەت ـ ئابرويىنى قوغداپ، دىنىمىزنىڭ ئاللاھ كۆرسەتكەن ھەق دىن ئىكەنلىكىنى باشقا كىشىلەرگە بىلدۈرۈپ، دىنىمىز ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن كۈچىمىزنىڭ باربىچە تۆھپە قوشۇپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا مۇكاپاتلىرىغا ئۈمىدۋار ھالدا ئىنتىلەيلى ـــ ئامىن!

هەسەتخورلۇقنىڭ يامانلىقى هەققىدە

سەلەي بەكرى

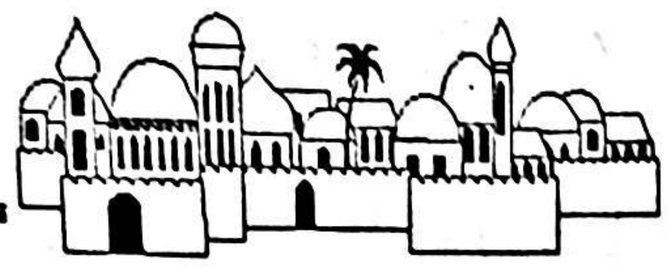
بسمللاهىر رەهمانر رەهىم

مۇسۇلمانلار ئارىسىدا هەسەت دېگەن نام بىلەن تونۇلغان ئىجتىمائىي كېسەل ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئۇ ئۆزئارا چىقىشىش، ياخشى كۆرۈش، قېرىنداشلىق تۇتقىلرىنى يوقىتىشقا، مۇسۇلمانلارنىڭ سەپلىرىنى ۋە ئىتتىپاقلىقىنى بۇزۇۋېتىشكە سەۋەبچى بولىدىغان ئەڭ خەتەرلىك كېسەل. ئۇ بارلىق ئىنسانلارنى گۇناھ ئىشلارغا ئېلىپ بارىدىغان قورال، جىنايەتنىڭ ئاچقۇچى. هەممىگە مەلۇمكى، ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ئۆتكۈزگەن تۇنجى گۇناھ هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. زېمىندا ئورۇنسىز هەدىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن تۆكۈلگەن تۇنجى قان هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. ئىبلىسنىڭ ئادەم ئەلەيهىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدىكى مەرتىۋىسىگە قىلغان هەسەتخورلۇقى ئۇنى ئاسىيلىققا ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە ئىبلىس ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا خىلاپلىق قىلىپ ئادەم ئەلەيهىسسالامغا سەجدە قىلىشنى تەرك ئەتكەن. هەسەتخورلۇق قابىلنى ئۆز قېرىندىشى هابىلنى ئورۇنسىز هەدىدىن ئېشىپ ئۆلتۈرۈشكە ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە قابىل زېمىندا ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتىنى يولغا قويغان تۇنجى كىشى بولۇپ قالغان. بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. ئىسلام دىنى بۇ كېسەلنى يوقىتىش ئۈچۈن كۆپلىگەن كۇرەشلەرنى قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىنسانلارنىڭ بۇ كېسەلنى تۇپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇپ تاشلىشى لازىملىقى توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق دېگەن:"**هەسەتخورلۇقتىن ساقلىنىڭلار، هەممىگە مەلۇمكى، هەسەتخورلۇق دېگەن بىر ئوت، ئوت ئوتۇننى يەپ تۇگىتىۋەتكەندەك هەسەت ياخشىلىقنى تۇگىتىۋېتىدۇ، هېچقانداق بىر ئىنساندا مېھىر-شەپقەت بىلەن هەسەتخورلۇق بىرلىشەلمەيدۇ، ئىنسانلار بىر-بىرىگە هەسەت قىلىشماندىلا ئاندىن ياخشىلىق ئۇستىدە توختالغىلى بولىدۇ. سۇخەنچى، پالچى، شەخسىيەتچى ئىسلام ئەھلىدىن ئەمەس**". ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەت كەلىمىسىنى ئوقۇغان:

مۆمىنلەر ۋە مۆمىنەلەرگە قىلمىغان ئىشلارنى(چاپلاپ)، ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار (شۇ)بۆھتاننى ۋە روشەن گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ.

ـــسۇرە«ئەھزاب»(33 ـ سۇرە)، 58 ـ ئايەت

هەسەت دېگەن ئاللاھ تائالانىڭ باشقىلارغا بەرگەن نېمەتلىرىنى

كۆرەلمەي، ئۇ نېمەتلەرنىڭ يوق بولۇشىنى ئارزۇ قىلىش بولۇپ، ئىنسانىيەتتىكى سۈپەتلەرنىڭ ئەڭ خەتەرلىكى، پەسكەشلىكلەرنىڭ ئەڭ ناچىرى، ھالاكەت كىردابىغا ئېلىپ بارىدىغان ئىچكى ئۆچمەنلىكلەرنىڭ ئەڭ يامىنى، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ گۇناھى ئاللاھ تائالانىڭ ھۆزۈرىدا ئەڭ ئېغىر، ئىمان ۋە ئەملگە كەلتۈرىدىغان زىينى ئەڭ خەتەرلىك. ھەكىملەرنىڭ بىرى مۇنداق دېگەن: "مەن ھەر قانداق ئىنسانىنى رازى قىلالايمەن، پەقەتلا نېمەتكە ھەسەت قىلىدىغان ھەسەتخورنى رازى قىلالمايمەن، چۈنكى ئۇنى شۇ نېمەتنىڭ يوق بولۇپ كېتىشىلا رازى قىلالايدۇ".

ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز پەزلىدىن باشقىلارغا بەرگەن نېمەتلىرىگە ھەسەت قىلغاندا كۆرۈنۈشتە باشقىلارغا ھەسەت قىلغاندەك تۇرغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىگە، نېسىۋىلىرىنى بۆلۈپ بېرىشىگە، رىزقى ۋە مەنىشەتلىرىنى تارقىتىپ بېرىشى قاتارلىق ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالغان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق دېگەن:"ھەسەتخور نېمىتىمنىڭ دۈشمنى، ھۆكمىمنى ياقتۇرمىغۇچى، بەندىلىرىم ئارىسىدا قىلغان تەقسىماتىمغا نارازى بولغۇچى". بىر شائىر بۇ مەنىنى مەقسەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئى ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا بەرگەن نېمىتىگە ھەسەت قىلغان ھەسەتخور! كىمگە ئەدەپسىزلىك قىلغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ سەن ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا بەرگەن نېمىتىگە رازى بولماي، ئاللاھ تائالانىڭ قىلغان ئىشىغا يامان كۆماندا بولدۇڭ، نەتىجىدە ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا بەرگەن جازاسى ماڭا تېخىمۇ كۆپ بېرىش ۋە سەندىن تەلەپ ئىشكىلىرىنى توسۇپ قويۇش بولدى".

بۇ سەۋەبتىن «قۇرئان كەرىم» مۆمىنلەرنى ھەسەتخورلۇقتىن ھەزەر ئەيلەشكە چاقىرىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەردىكى بىر-بىرىڭلاردىن ئارتۇق قىلغان نەرسىلەرنى (ھەسەت قىلىش يۇزىسىدىن)ئارزۇ قىلماڭلار، ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاللاھتىن ئۇنىڭ پەزلىنى تىلەڭلار(ئاللاھ بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

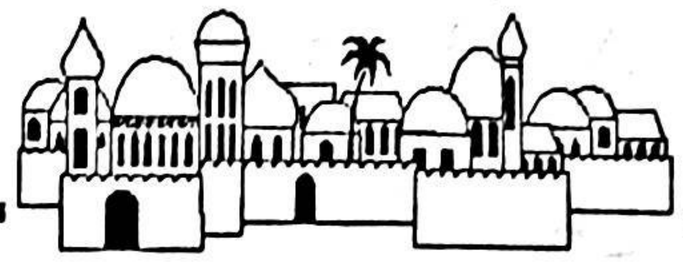
ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم» ھەسەتخورلارنى سۆكۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ياكى ئۇلار ئاللاھ ئۆز پەزلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە ھەسەت قىلىشامدۇ؟

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 54 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم» ھەسەتخورلارنىڭ دىللىرىنىڭ پەسلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ

مۆمنلەرگە قارىتا يامان نىيەتتە بولدىغانلىقىنى ئېچىپ تاشلاپ، مۆمنلەرگە خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر سىلەرگە(كەڭچىلىك، مولچىلىق، نۇسرەت، غەنىيمەت قاتارلىق) بىرەر ياخشىلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ؛ ئەگەر سىلەرگە(ئېغىرچىلىق، قەھەتچىلىك ۋە مەغلۇبىيەت قاتارلىق) بىرەر يامانلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن خۇشال بولىدۇ. ئەگەر سىلەر(ئۇلارنىڭ ئەزىيىتىگە) سەۋر قىلساڭلار ۋە سۆزۈڭلاردا، ھەرىكىتىڭلاردا(ئاللاھتىن) قورقساڭلار، ئۇلارنىڭ ھېيلىسى سىلەرگە قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشىنى ھەقىقەتەن تولۇق بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران» (3 ـ سۈرە)، 120 ـ ئايەت

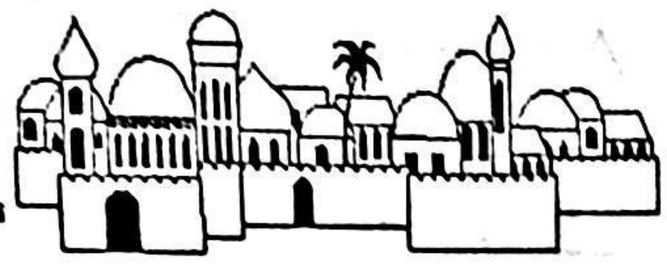
ئى مۇسۇلمانلار! دىلىمىزنى رىيا، ھەسەت، ئىككى يۈزلىمىلىك ۋە شېرىك قاتارلىق ماددىي ۋە مەنۋى پاسكىنىلىقتىن تازىلايلى. مۇسۇلمانىنىڭ كۆڭلى رىيا، ئىككى يۈزلىمىلىك، شېرىك ۋە ماختانچاقلىق قاتارلىق ئىشلاردىن پاكىزلىنىپ روھى يۈكسىلىپ، ئىسلامىي ئېسىل ئەخلاقلار بىلەن بېزەلمىگىچە ھەرگىزمۇ مۇكەممەل مۇسۇلمان بولالمايدۇ. بۇ توغرىدا ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك سۆزىنى رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر-بىرىڭلارنى يامان كۆرمەڭلار! بىر-بىرىڭلارغا ھەسەتخورلۇق قىلماڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ ئىتتىپاقسىزلىق تۇغدۇرۇپ نەتىجىدە بىر-بىرىڭلاردىن يۈز ئۆرۈشۈپ يات بولۇشۇپ كەتمەڭلار، ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى، ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار، سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن (قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى، بۇ كۈندە سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر، ئاندىن ھەر كىشى قىلغان ياخشى-يامان ئەملىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ياخشى ئەملى كېمەيتىلىپ، يامان ئەملى كۆپەيتىلمەيدۇ)".

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە مۇنداق دەپ تەلىم بېرىدۇ:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ ياخشىلىق قىلغىن.

ـــــسۈرە«قەسەس» (28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

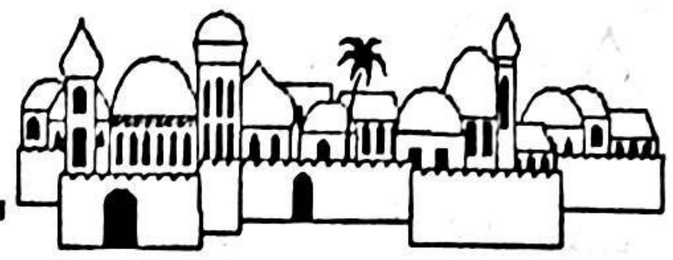
ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىزلەرنى بىر-بىرىمىزگە كۆيۈنۈشكە، بىر-بىرىمىزگە ياردەم بېرىشكە قىزىقتۇرسا، بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە رىزىق قىلىپ بەرگەن نېمەتنى ھەسەت يۈزىسىدىن يوق قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ نېمىدېگەن پەسكەشلىك ۋە رەزىللىك؟! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

"ئاللاھ تائالا بەندىلىرىدىن بىر كىشى ئاچ قالغان ۋە ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتە قىينچىلىققا يولۇققان چاغدا بىر ئادەمنى قۇتقۇزسا دۇنيادىكى جەمى ئادەمنى قۇتقۇزغان بىلەن باراۋەر" دەۋاتسا، بىر ئاللاھنىڭ بەندىلىرى بىر-بىرىمىزگە ھەسەتخورلۇق قىلىپ، ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ھالال ئىشلەپ، ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى كەرىمى بىلەن باي بولغان كىشىلەرگە ھەسەتخورلۇق قىلساق، ئاللاھ تائالانىڭ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلغان مۇسۇلمان بولالايمىزمۇ؟

ئى مۆمىن قېرىنداشلار! ئويلاپ قويۇڭلاركى، بىز ھەممىز بىر ئاتا، بىر ئانا يەنى ئادەم ئاتا، ھەۋۋا ئانىنىڭ پەرزەنتلىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىمىز دەيدىكەنمىز، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۆلۈپ بەرگەن رىزىقتا ھەسەتخورلۇق قىلماسلىقىمىز لازىم.

ئاللاھ تائالا كۆڭلىمىزدىن ھەسەت، رىيا ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك قاتارلىق ناچار ئىللەتلەرنى چىقىرىۋېتىپ، ئىخلاس، ئىتتىپاق، مېھىر ـ شەپقەت ۋە قېرىنداشلىق رىشتىسىنى ئاتا قىلىپ، بۈيرۇغان ئىشلىرىنى ئورۇنلاپ ۋە توسقان ئىشلىرىدىن يېنىپ، ئاللاھ بىلدۈرگەن بىلىملىرىمىز ئارقىلىق كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلىشىمىزگە ئاسانلىق ئاتا قىلسۇن ـــ ئامىن!

بوهتان چاپلاشتىن هەزەر ئەيلەك

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

چەيلەپ دوستلۇق گۈللىرىنى ئۆلتۈرىدۇ شۇ بوهتان،
قەستلەپ ئۆملۈك كۆۋرۈكنى كۆمتۈرىدۇ شۇ بوهتان.
ئۆرتەپ دىللار بىرلىكنى كۆيدۈرىدۇ شۇ بوهتان،
"رەپىق" ننمۇ رەقىپتەك كۆرستىدۇ شۇ بوهتان.

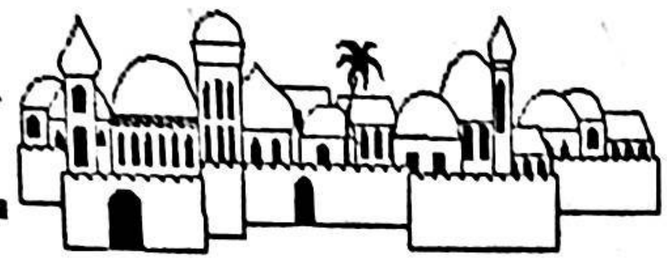
بوهتان چاپلاشمۇ بىر خىل يالغانچىلىق بولۇپ، بۇنى ئىسلام دىنىمىز هارام قىلدى. بوهتان قىلغۇچىنىڭ مەقسىتى بىر كىمنىڭ ئابرويىنى تۆكۈش ياكى بىرەر ئىشنى يوققا چىقىرىش بولۇپ، نۇرغۇن زىيان ـ زەخمەت، بالايىئاپەت ۋە مۇسىبەتكە سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا ئاللاه تائالا ئىنسانلارنى بوهتان توقۇشتىن هەزەر قىلدۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشىنىڭ هەقىقتىنى) بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، (ئۇ خەۋەرنى) ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار.

ـــسۇرە«هۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاه تائالا بۇ ئايەتتە، مۆمىنلەرنى ئاڭلىغان خەۋەرلەرنىڭ راست ـ يالغان ئىكەنلىكىنى ۋە خەۋەر قىلغۇچىنىڭ قانداق ئادەملىكىنى تەكشۈرمەيلا ئۇنىڭغا ئىشىنىپ، كىشىلەردىن گۇمانلىنىپ، بولمىغۇر ئىشنى ياكى گەپنى قىلىپ قويۇپ، كېيىن پۇشايمان ـ نادامەتتە قالماسلىقا ئاگاهلاندۇرىدۇ.

بۇ هەقتە ئوبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: "ساهابىلەردىن بىر كۇنى چۆرەمدە ئولتۇرۇشۇپ ماڭا ئاللاهقا شېرىك كەلتۈرمەسلىك، ئوغرىلىق قىلماسلىق، زىنا قىلماسلىقا، ناهەق ئادەم ئۆلتۈرمەسلىككە، كىشىلەرگە بوهتان چاپلىماسلىقا بەيئەت قىلدى. هەر قانداق ئادەم مۇشۇنداق ئىشلاردىن ساقلانسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاه بېرىدۇ. هەر قانداق ئادەم مۇشۇ ئىشلارنىڭ بىرەرسىنى قىلسا، ئۇنىڭ ئازابىنى مۇشۇ دۇنيادا كۆرسە، ئۇنىڭ گۇناهى تۈگەيدۇ. ئەگەر بۇ گۇناهلارنى يوشۇرسا ئاللاه ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە ئازاب قىلىدۇ". مانا بۇ هەدىستىن كىشىلەرگە بوهتان چاپلاشنىڭ ئېغىر گۇناه ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قېرىنداشلار! بىز كىشىلەرگە بوهتان چاپلاپ، ئۇلارنىڭ جەدەل ـ ماجراغا سېلىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزىدىغان ئىشلارنى قىلمايلى ـــ ئامىن.

مەنسۇى قاتتىللىقنىڭ رەھىمسىز پاجىئەسى

ھاجە ئاتىكە مىرئەھمەد

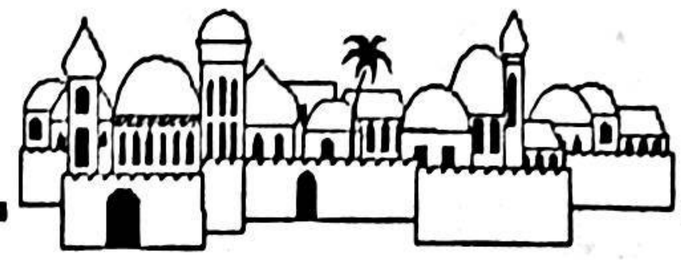
بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

تۇرمۇش تولىمۇ مۇرەككەپ، خىلمۇخىل مىجەز، رەڭمۇرەڭ خاراكتېرلىكى ئادەملەر مۇجەسسەملەنگەن بۇ دۇنيادا، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى چۈشەنمەك تولىمۇ تەس. ئەمما ئەنە شۇ مۇرەككەپ، زىددىيەتلىك روھىي دۇنيانى پەقەت ۋە پەقەت بىزنى يوقتىن بار قىلغان، مېھرىبان، قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالالا چۈشىنىشكە ھەممىدىن قادىر:

ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر(يەنى ئاللاھنىڭ مۇلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدىدۇر). ئەگەر سەن ئاشكارا سۆزلىسەڭ(ياكى يوشۇرۇن سۆزلىسەڭ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئوخشاشتۇر)، چۈنكى ئۇ سىرنى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ مەخپىيرەك ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۇرە«تاھا»(20 ـ سۇرە)، 6ـــ7 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا(ئىنسانلارغا) ھىدايەتنىڭ نۇرلۇق يولىنى مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»ئارقىلىق، تەپسىلىي، كونكرېت ۋە ئىنچىكە بايان قىلىپ، نېمىنىڭ بەخت يولى، نېمىنىڭ ھەسرەت ـ نادامەتلىك ئازاب يولى ئىكەنلىكىنى روشەن دەلىللەر بىلەن مۇكەممەل، چوڭقۇر كۆرسىتىپ بەردى. مەلۇمكى، بەختكە(جەننەتكە) ئېرىشمەك بىر ئۆمۇر ئاللاھغا ئىمان ئېيتىپ، تەقۋادارلىق بىلەن ياخشى ئەمەللەرنى كۆپلەپ قىلىش ئاساسىدا قولغا كەلسە، ئازابنىڭ(دوزاخنىڭ) يولى ـــ بىرەملىك يامانلىقنىڭ شەيتان تەرىپىدىن ۋەسۋەسە قىلىنىشى بىلەن باشلىنىدۇ. قىسقىسى، مۇشۇ دۇنيانىڭ ئادەملىك ئىمتىھانىدىن ھەقىقىي ئۆتۈشكە تىرىشىدىغانلار، ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن يۇقىرى بەدەل تۆلەشكە رازى بولغانلار شەرەپلىك مۇسۇلمانلار جامائەسىدۇر، بۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتقانلار شۇ قىلىقى تۈپەيلىدىن ئىككىلا ئالەمدە خار ۋە زەبۇن بولغۇچىلاردۇر. مۇسۇلمانلارنى كامىل مۆمىنلەر قاتارىدىن مەھرۇم قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان چوڭ ـ كىچىك گۇناھلار ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ تۇرمۇشىمىزدا، ھازىر بىر قىسىم كىشىلەردە گەۋدىلىك بولۇۋاتقىنى: پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش ۋە كىشىلەرگە ناھەق بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەت. كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى: كىشىلەر ئارىسىدا ئەمدىلا كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان، ئابرويى بىرقەدەر يۇقىرى، ھۆرمەتكە

سازاۋەر كىشىلەرنىمزنى قىلچە خىجىل بولماستىن يەڭگىلىتەكلىك بىلەن "ئۇ مۇنداقكەن"، "پالانچى مۇنداق بوپتۇ" دېيىشتىن باشقا، ئۇنىڭدا مەۋجۇت بولمىغان ھەتتاكى ئۇنىڭ خىيالىدىمۇ يوق نەرسىنى خۇددى باردەك، يالغاننى راست قىلىپ بوھتان چاپلاشقىچە يەتكەن قەبىھ ئىللەتلەر ئۇلارنىڭ بۇگۈنكى مۇسۇلمانلىق پەزىلىتىنىڭ، ئىنسانىي سۈپىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىۋاتامدۇ؟!...

پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش

بىرمۇنچە كىشىلەر تارقىتىۋاتقان پىتنە ـ ئىغۋا — غەيۋەت ـ شىكايەتتىن باشلىنىدۇ، بۇ غەيۋەتلەر راست بولسۇن، يالغان بولسۇن، بەزى گەپ خالتىلىرى (سۇخەنچىلەر) تەرىپىدىن تېخىمۇ زىننەتلىنىپ ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈش جەريانىدا قورقۇنچلۇق بىر ئىغۋا توقۇلۇپ چىقىدۇ.

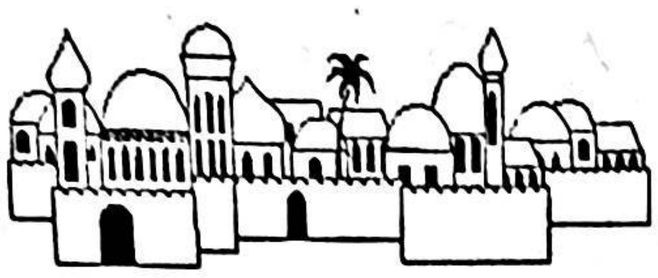
ھەممىز بىلىمىزكى، قاتىللىق ئىنتايىن ئېغىر گۇناھ، مۇشۇ ئېغىر گۇناھدىنمۇ يامان قاتىللىق پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىشتىن ئىبارەت بولسا، غەرەزلىك ياكى غەرەزسىز، بىلىپ ـ بىلمەي تارقىتىۋاتقان ئىغۋالىرىمىزنىڭ قەبىھ ئاقىۋىتىگە قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئالدىدا، مۇشۇ دۇنيادا ۋىجدانىمىز ئالدىدا قانداق جاۋاب قىلارمىز؟

شۇبھىسىزكى، پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش ـــ مۇسۇلمانلار ۋە كىشىلەر ئارىسىغا ئىتتىپاقسىزلىق ۋە بۆلگۈنچىلىكنىڭ چاكنا ئۇرۇقىنى چېچىپ، ئىنسانلار روھىيىتىدە پاراكەندىچىلىك، گۇمان ۋە خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئىناق، شاد ـ خۇرام تۇرمۇشنىڭ نەۋقىران يىلتىزىغا پالتا چاپىدۇ، مېھرىبانلىق ۋە شەپقەتنىڭ ئىللىق ھاۋاسىغا، ئىجتىمائىي ئالاقە ۋە مۇناسىۋەتلەرنىڭ قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزئارا خەير ـ ئېھسانىنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئىسلام دىنىغا پۈتۈنلەي كىرىڭلار(يەنى ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرىغا بويسۇنۇڭلار)، شەيتاننىڭ يوللىرىغا(ۋە ئىغۋاسىغا)ئەگەشمەڭلار. شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارا دۈشمەندۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 208 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئاللاھ تائالا، پىتنە ـ ئىغۋانىڭ شەيتان تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنى مۇنداق يارىماس ئىللەتتىن يىراق تۇرۇشقا ئۈندەيدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شۇبھىسىزكى، ئاللاھ سۆز ـ چۆچەك پەيدا قىلىپ، گەپ تارقىتىشىڭلارنى،

كۆپ سورىشكىلارنى (يەنى كىشىلەردىن پۇل - مال سوراش ۋە باشقىلارنىڭ ئىچكى سىرىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن كەپ كوچىلاش) ۋە پۇل - مېلىكلارنى ئىسراپ قىلىشىكلارنى يامان كۆرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە: "ئاربىغا بۆلگۈنچىلىك سالغان ئادەم، بېخىل ئادەم، قۇلغا (قول ئاستىدىكىلەرگە) ياخشى مۇئامىلە قىلمايدىغان ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان).

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، پىتنە ئاخىرقى ھېسابتا ئادەمنى روھىي جەھەتتىن نابۇت قىلىشقا ئېلىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن قاتتىق ئەيىبلىنىپ، پىتنە - ئىغۋا توقۇغۇچىلارنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

مۆمىنلەر ئۇستىدە يامان سۆزلەرنىڭ تارىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شۇبھىسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالىدۇ، ئاللاھ (سىرلارنى ۋە نىيەتلەرنى) بىلىپ تۇرىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر.

——سۇرە «نۇر» (24 - سۇرە)، 19 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، كىمكى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىدىكەن، شەيتان ئۇنى قەبىھ (سۆز - ھەرىكەتلەر) گە، يامان ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ.

——سۇرە «نۇر» (24 - سۇرە)، 21 - ئايەت

ئاللاھ يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا ئېيتقىنكى) سىلەرگە مەن شەيتانلارنىڭ كىمگە چۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟

ئۇلار ھەربىر ئىغۋا توقۇغۇچى، گۇناھكارغا چۈشىدۇ.

——سۇرە «شۇئەرا» (26 - سۇرە)، 221 — 222 - ئايەتلەر

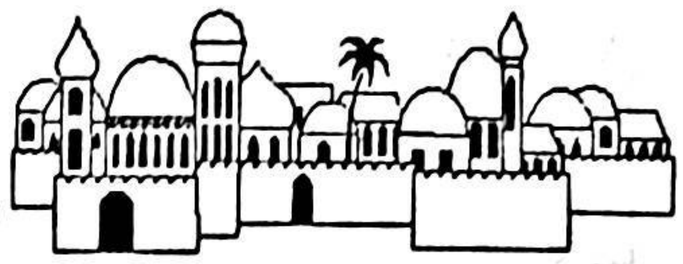
ۋەسۋەسە قىلغۇچى شەيتاننىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن بولۇش نېمە دېگەن يامان - ھە! ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن بۇيۇك ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىنى كۆپايە:

يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، پىتنە - پاسات تېرىمايدىلار.

——سۇرە «شۇئەرا» (26 - سۇرە)، 183 - ئايەت

بوھتان چاپلاش

گۇناھسىز كىشىلەرنى قارىلاش ئۇلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئۆلتۈرۈش بىلەن باراۋەر بولۇپ، بۇ قارىلانغۇچىلارغا ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولغان روھىي ئازابنى، چىدىغۇسىز ھەسرەت - نادامەتنى ئېلىپ كېلىدۇ، كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز روھىي بېسىم ئۇنى ھاياتتىن بىزار بولۇشقا، كىشىلەردىن قېچىشقا

مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خۇددى گۇناھكاردەك باشقىلارغا تىكىلىپ قاراشقىمۇ جۇرئىتى قالمايدۇ. بۇ ھال بوھتان قىلغۇچىنىڭ راست - يالغان گەپ قىلغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، قارىلانغۇچىلارغا غايەت زور قايغۇ - ئەلەم ئېلىپ كېلىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنىڭ توزۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. چۇنكى، بوھتان كۆپىنچە ھەسەت قىلىش-ۆە كۆرەلمەسلىكنىڭ ئۇنۇملۇك زېمىندا بىخ سۈرۈشى بىلەن بولغاچقا، ئۇنىڭ ھاقارەتلەنگۈچىگە بەرگەن زەربىسى ئىنتايىن رەھىمسىز ۆە قەبىھ بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ قىلمىشنى قاتتىق ئەيىبلەپ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، (بۇنىڭ راستلىقىغا ئادىل)تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇڭلار(يەنى بىراۋغا زىنا بىلەن تۆھمەت چاپلىغان ھەربىر ئادەمنى قامچا ۆە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن 80 نى ئۇرۇڭلار،چۇنكى ئۇلار ئەڭ ئاياللارغا يالغاندىن تۆھمەت چاپلىغان ۆە كىشىلەرنىڭ ئابرويىنى تۆككەن ئادەملەردۇر)، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى(ئۇلار يالغانچىلىق ۆە تۆھمەت چاپلاش مەيدانىدا چىڭ تۇرىدىغانلا بولسا) ھەرگىز قوبۇل قىلماڭلار، ئۇلار پاسقلاردۇر(يەنى ئۇلار بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى ئىشلىگەنلىكلىرى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر).

ـــسۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)، 4 - ئايەت

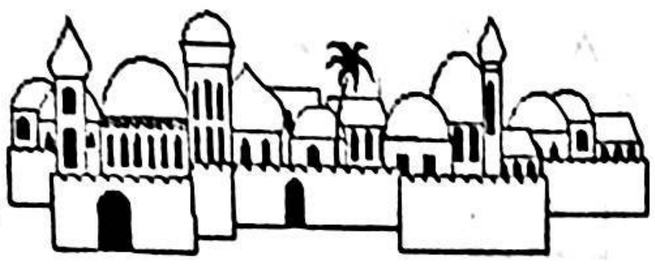
ئاللاھ يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

مۆمىنلەر ۆە مۆمىنەلەرگە قىلمىغان ئىشلارنى(چاپلاپ)ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار (شۇ)بوھتاننى ۆە روشەن گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ.

ـــسۈرە«ئەھزاب»(33 - سۈرە)، 58 - ئايەت

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئىنتايىن پەسكەشلىك ۆە شەخسىيەتچىلىك بىلەن مەسئۇلىيەتسىزلەرچە بىر ئادەمنى قەستەن بوھتان بىلەن قارىلاش، ئاللاھ تائالا مەنئى قىلغان ئېغىر گۇناھ بولۇپ، بۇنى مۇسۇلمانلار ئەخلاقىغا، مۆمىنلەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە، ئابرويىغا ۆە ئىنسانىي غۇرۇرىغا قىلىنغان مەنىۋى تاجاۋۇزچىلىق دېيىشكە بولىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا:"'يەتتە خىل ھالاكەتلىك گۇناھتىن ساقلىنىڭلار'، دېگەندە ساھابىلار:'ئى رەسۇلۇللاھ، ئۇلار قايسى گۇناھلار؟'دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ:'ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەك، سېھرىگەرلىك قىلماق، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەك، جازانىخورلۇق قىلماق، غازاتتىن قاچماق، ئىپپەتلىك، پاك مۇسۇلمان ئاياللارغا بوھتان چاپلىماق"' دەپ جاۋاب بەرگەن(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە:"ناھەق

رەۋىشتە بىر مۇسۇلماننىڭ ئابرويىنى تۆكۈش— ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر"دېگەن(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

بوھتان چاپلىنىپ ئەيىبلىگۈچىلەر كۆپىنچە ئايالالاردۇر. ئايالالارنىڭ ھېسسىيات جەھەتتىكى تۇراقسىزلىقى، جىسمانىي جەھەتتىكى ئاجىزلىقى، روھىي چىدامسىزلىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەر بۇنداق بوھتانلارنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارغا قىلمىغان ئىشنى "قىلدى"، بولمىغان ئىشنى "بولدى" دەپ قارىغۇلارچە تۆھمەت قىلىش ئۇلارنىڭ مېڭىسىر مۇشەققەتتە تىكلىگەن ئىززەت-ھۆرمىتىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىش-ھە؟! بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمانغا قارا چاپلىشى ئۇنىڭ نىيىتىدىكى يامان غەرەزنى ئاشكارىلاپلا قالماستىن، بەلكى مۇسۇلمانى كامىللىق پەزىلىتىگە بولغان گۇمانىمىزنى قوزغاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. بۇ ھال بوھتان قىلغۇچىنىڭ كىشىگە دېگىلى بولمايدىغان مۇددىئاسىنىڭ تولىمۇ رەزىللىكىنى ئىسپاتلايدۇ، خالاس. ئاللاھ تائالا بوھتان قىلغۇچىلارنىڭ بولمىغۇر قىلمىقىنى چەكلەش ۋە ئۇنى خەلق ئارىسىدا نەپرەتكە قالدۇرۇش يۈزىسىدىن «قۇرئان كەرىم»دە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۆز ۋاقتىدا بوھتاننى تىلىگىلار بىلەن تارقاتقىلار، بىلمەيدىغان نەرسىگىلارنى ئېغىزىغىلارغا ئالدىغىلار، ئۇنى سەل چاغلىدىغىلار، ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئۇ چوڭ گۇناھتۇر. ئۇنى ئاڭلىغان چېغىدىلا، نېمىشقا مۇنداق سۆزلەرنى قىلىش بىزگە مۇناسىپ ئەمەس، (ئى ئاللاھ)سەن پاكتۇرسەنكى، بۇ چوڭ بوھتاندۇر دېمەمدىغىلار؟! ئاللاھ سىلەرگە نەسىھەت قىلىدۇكى، ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ھەرگىز قايتا مۇنداق سۆزلەرنى قىلماڭلار. ئاللاھ سىلەرگە(شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاقلارنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلەرنى بايان قىلىدۇ، ئاللاھ(بەندىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر، (تەدبىر قوللىنىشتا ۋە شەرئىيتنى بەرپا قىلىشتا) ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

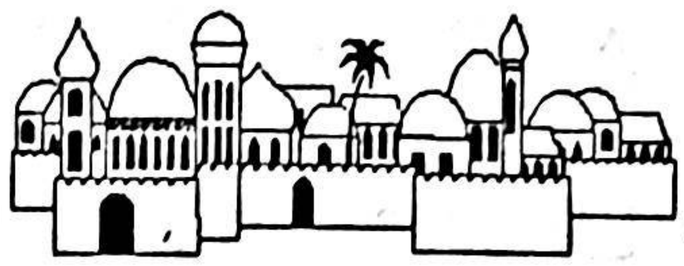
——سۈرە«نۇر»(24-سۈرە)، 15——18-ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردە بىر تەرەپتىن بوھتان چاپلاشنىڭ ئېغىر گۇناھقا ياتىدىغانلىقى ئېنىق بايان قىلىنسا، يەنە بىر تەرەپتىن بوھتان قىلغۇچىنىڭ يالغانچىلىقىنى ئېچىپ تاشلاشنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە ئۇنى رەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەنگەن.

ئومۇمەن: پىتنە-ئىغۋا ۋە بوھتان نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا ئېغىر گۇناھلارغا ياتىدۇ؟ بۇنىڭ ھەربىر ئادەم ۋە مۇسۇلمان مۇلاھىزە قىلغاندا تۆۋەندىكىدەك جاۋابقا ئېرىشىدۇ:

1)پىتنە-ئىغۋا ۋە بوھتان—— غەيۋەت-شىكايەتنىن باشلىنىدۇ؛

2) بىگۇناھ بىر ئادەمنىڭ ۋە مۇسۇلمانىنىڭ ئابرويىنى تۆكىدۇ؛

3)كىشىلەرنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇشىغا خاتىرجەمسىزلىك ئېلىپ كېلىپ، ئىناق، ئىشەنچلىك ئائىلىلەرنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ؛

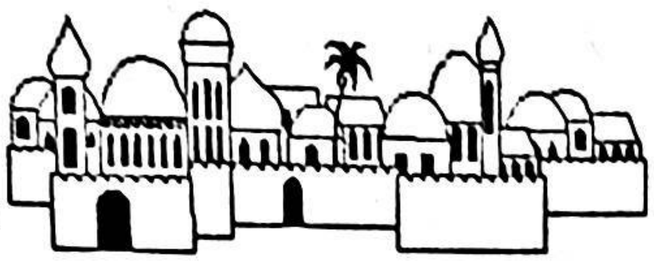
4) كىشىلىك ئالاقە ۋە مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ، دوستلۇق ۋە ئىتتىپاقلىقتا دەخلى يەتكۈزىدۇ؛

5)قارىلانغۇچىنى روھىي جەھەتتىن ھالاك قىلىدۇ...

تەھلىلىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرساق، بەلكى ئۇنىڭ ئۆگىنىش ۋە خىزمەتكە بولغان سەلبىي تەسىرىنى تېخىمۇ چۈشىنىۋېلىش تەس ئەمەس.

زامانىمىزنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسى يېڭىلىنىۋاتقان، چۈشەنچىلىرى چوڭقۇرلىشىۋاتقان پەيتتە، توغرا كەيپىياتنىڭ ئەكسىچە بولغان بۇ خىل ئەخلاقسىزلىق ئاللاھنىڭ غەزىپىگە، ئەلنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىماقتا. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى: ھايات مەنزىلى گەرچە ئۇزۇن بولسىمۇ، ئۆمۈر بەك قىسقا، بۇ دۇنيا خۇددى "بىر دەملىك چېقىن"، قونۇپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ئۆتەڭگە ئوخشايدۇ. مۇشۇنداق قىسقا ئۆمرىمىزدە مۇسۇلمانلىق شەرىپىمىزدىن ئىپتىخارلىنىپ، تەئدىل ئەركان بىلەن ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىپ، ئىنسانىي پەزىلىتىمىز ۋە گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاقىمىز بىلەن ئەۋلادلىرىمىزغا ئۈلگە تىكلىمەي ۋە بۇ جەھەتتە ئىجتىھات قىلماي، غەيۋەت ـ شىكايەت ۋە بوھتان چاپلاشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە پايپاسلاپ، پاك ۋە ساغلام بولغان روھىيىتىمىزنى بۇلغاۋېرىپ، نېمىمۇ تاپارمىز...!؟

ئاللاھ تائالا ھەممىزنى پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىشتىن، بوھتان چاپلاشتىن ياندۇرۇپ، ئىناق ۋە ئۆم بولغان شاد ـ خۇراملىق باغچىسىدا ياشناشقا ئىمكان بەرگەي ـــ ئامىن!

ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەيلى

ياقۇپ ھەمدۇللا، سادىق ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئەخلاق ـــ ئادەمنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى، گەپ ـ سۆزى، ئىدىيىسى، مىجەز ـ خۇلقى، مۇئامىلە، مۇناسىۋىتى، ئۆرپ ـ ئادەتنىى ئۆلچەملەشتۈرۈپ قېلىپقا سالىدىغان مىزان. ئەخلاق كۈندىلىك تۇرمۇشتا چېتىلىدىغان دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئومۇمىيلىقى، رولى، تەسىرى، تەربىيىسى جەھەتتىن مەنىۋى كۈچلەرنىڭ سەر خىلى ھېسابلىنىدۇ. نۆۋەتتە تەكتلىنىۋاتقان دۆلەتنى قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇش، خەلقنى ئەخلاق ئارقىلىق تەربىيىلەش، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى ئەخلاقىي جەھەتتىن تەربىيىلەش تەشەببۇسىدىن ئەخلاقىي تەربىيىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

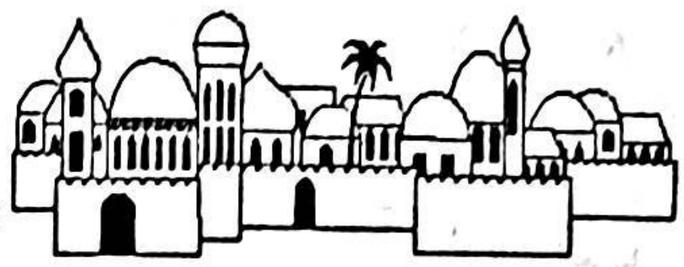
ئادەم ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىق ھەقىقىي ئادەم بولۇپ يېتىلىدۇ. ئەۋلادلارغا ئېلىپ بېرىلغان ئەخلاق تەربىيىسى قەيەردە ياخشى ئېلىپ بېرىلسا، شۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئىدىيىۋى ساپاسى، مەدەنىيەت ساپاسى، ئەخلاق ساپاسى، تەن ساپاسى ياخشى بولىدۇ. ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىق ئەۋلادلارغا قانداق ئادەم بولۇش، قانداق غايە تۇرغۇزۇش، دەۋرگە ماس قەدەمدە قانداق ئىلگىرىلەش، قانداق قىممەت يارىتىش، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىق، نېمىلەرنى سۆيۈش، نېمىلەردىن نەپرەتلىنىش توغرىسىدا تەلىم بېرىلىدۇ. ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلەش ھەر بىر ئاتا ـ ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى، ئەڭ قاتتىق ۋەزىپىسى.

ئىسلام دىنى ئەۋلادلارنىڭ ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىگە ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان دىن. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھۇ سۇبھانە ۋەتائالا مۇنداق دېگەن:

قۇرئان پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز ـ نەسىھەتتۇر.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 90 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "دىن نەسىھەتتىن ئىبارەت" دەپ پۈتكۈل دىنىنىڭ خۇلاسە يېشىمىنى ئېيتقانىدى. دىن نەسىھەت دېمەكتۇر. يەنى ياخشى ئادەم بولۇشقا دەۋەت، يامان يولدىن يېنىشقا نەسىھەت قىلىش ئىسلام پەرزلىرىدە ئەمرىمەرۇپ ـ نەھيى مۇنكەر دەپ بېكىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم» ئىنسانىيەتنىڭ مۇپەسسەل ھايات ئەندىزىسىنى ياراتقان ئىلاھىي ۋەز ـ نەسىھەتتىن ئىبارەت. قۇرئان پۈتكۈل ئىنسانلار جەمئىيىتىدە بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاقلارنى

ئومۇملاشتۇرۇشقا ۋەز-نەسىھەت قىلىدۇ، ھالاكەتلىك گۇناھى كەبىر، گۇناھى سەغىرلەرنىڭ ھەر قاندىقىنى مەنئى قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن كۇزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەنىدى(مالىك توپلىغان). پەيغەمبىرىمىز ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرىنى تەشۋىق قىلىش، قۇرئاندىكى گۇزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىغىچە ۋۇجۇدىدا بارىنى خۇداغا خالىس بېغىشلىغانىدى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەخلاقى كامالەت نۇرانىسى بىلەن بىزگە ئەڭ ياخشى ئۈلگە، يولىمىزنى يورۇتۇپ تۇرغان نۇر ئىدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىزنى مەدھىيلەپ مۇنداق دېگەن:

ئي مۇھەممەد! سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن.

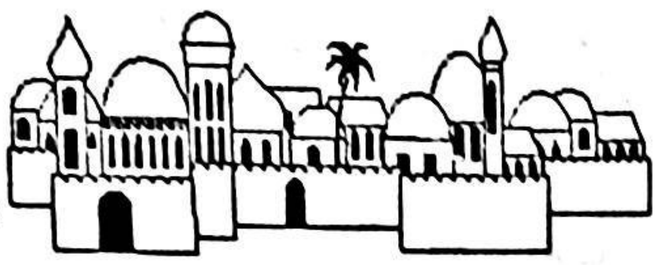
ـــسۇرە«قەلەم»(68 - سۇرە)، 4 - ئايەت

ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇ: "ئۇنىڭ ئەخلاقى قۇرئاننىڭ ئەخلاقى" دەپ رەسۇلۇللاھنىڭ دىلىنى «قۇرئان كەرىم» يورۇتقانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇرگەن. ئاللاھ مۇسۇلمانلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت قىلىپ نازىل قىلغان بىلىم قامۇسى، ئەخلاق دەستۇرى «قۇرئان كەرىم» قولىمىزدا تۇرسا، ئەڭ بۇيۇك ئەخلاق ئىگىسى، پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ يېتۈك ئۈلگىسى رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتى يولىمىزغا يېشىل چىراغ يېقىپ بېرىۋاتسا، خۇدا خالىسا بىزنىڭ توغرا يولدا تەۋرەنمەي مېڭىپ بۇ دۇنيادا بەختكە، ئۇ دۇنيادا جەننەتكە يېتىشىمىز مۇمكىندۇر.

باللار ئاتا-ئانىلارنىڭ يۈرەك پارىسى، كۆز قارىسى، نەسەب ئۇرۇقى، مىللەتنىڭ ئۈمىد يۇلتۇزلىرى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىگىسى. ئەۋلادلارنى ياخشى تەربىيىلەش بالىنىڭ تەقدىرى، ئائىلىنىڭ تەقدىرى، مىللەتنىڭ تەقدىرى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش. باللار ئاللاھنىڭ بىزگە تاپشۇرغان ئەڭ چوڭ ئامانىتى. باللارنى ئوبدان تەربىيىلىمىسەك ئاللاھنىڭ ئالدىدا گۇناھكار، دۆلەت ئالدىدا جاۋابكار بولۇپ قالىمىز. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق بالا ئىسلام ئۈستىگە تۇغۇلىدۇ. ئۇنى ئاتا-ئانىسى يەھۇدىي قىلىدۇ ياكى ناسارا قىلىدۇ ياكى مەجۇسىي قىلىدۇ" (ئەبۇ ھۇرەيرە رىۋايىتى). دېمەك، باللارنىڭ قانداق ئادەم بولۇپ يېتىلىشى ئاتا-ئانىلارنىڭ ئائىلىدىكى تەربىيىسىگە باغلىق.

ئائىلىدە باللارغا ئەخلاقىي تەربىيىنى قانداق ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا تۆۋەندە ئۆزۈمنىڭ يۇزەكىي پىكىرلىرىمنى ئاتا-ئانىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنماقچىمەن:

1. ۋەتەننى، خەلقنى سۆيۈش تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بۇ ئەخلاقىي تەربىيىنىڭ مۇقەددىمىسى ھەم يادروسى. پەيغەمبىرىمىز: "ۋەتەننى سۆيۈش ئىمان جۈملىسىدىندۇر" دېگەنىدى. ئىمان مۇسۇلمانلىقنىڭ تۈپ بەلگىسى.

شۇ ۋەجدىن ۋەتەننى سۆيۈش تەربىيىنىڭ ئۆزىكى، ۋەتەننى، خەلقنى سۆيۈش ئۆزىنىڭ بىلىم ماھارىتى، ئەقىل-پاراسىتى، ئەخلاق پەزىلىتى بىلەن خەلققە ياخشىلىق ئېلىپ كېلىپ، ۋەتەنگە تۆھپە قوشۇپ، قىممەت يارىتىش ئارقىلىق كونكرېت ئىپادىلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىكى تەربىينى ئەۋلادلارنىڭ قەلبىگە مۆھۈردەك بېسىش لازىم.

كىمكى مۆمىن بولۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەمەلىنىڭ (ساۋابى) زايا كەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئەمەلنى(يەنى نامە-ئەمالنى) چوقۇم خاتىرىلەپ قويىمىز.

——سۈرە«ئەنبىيا»(21-سۈرە)، 94-ئايەت

ئەل-ۋەتەن ئۈچۈن قىلغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابىنى ئاللاھ، شان-شەرىپىنى خەلق بېرىدۇ.

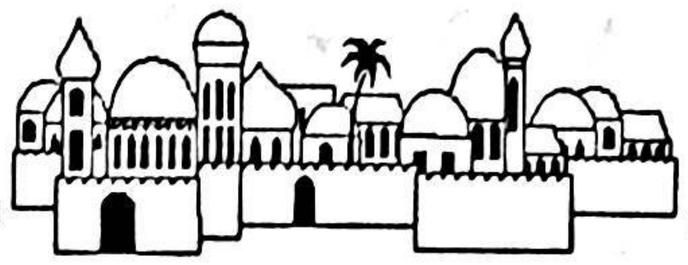
2. ئىلىم سۆيۈش تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بۇ تەربىيىنىڭ تۈتقۇسى ھەم مۇھىم نۇقتىسى. بىلىم ھەقىقىي بايلىق، ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ بۈيۈك شاراپەت، ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ-قۇۋۋەت. بالىلارنىڭ بەخت-سائادىتى بىلىم يولىدىن تېپىلىدۇ. بىلىم بالىلارنىڭ دىلىنى، يولىنى يورۇتىدىغان نۇر، يولدىن ئازغانلارنىڭ نىجادلىق يۈلتۇزى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ(ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي): "ئەقىللىق ئۇقالايدۇ، بىلىملىك بىلەلەيدۇ. ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىلەر تىلىكىگە يېتەلەيدۇ" دېگەنىدى. ئەخلاق بىلەن بىلىم گۆش بىلەن سۆڭەكتەك ماسلىشىدۇ. ھەم بىلىملىك ھەم ئەخلاقلىق ئادەم ھۆرمەت كەۋسىرىدىن، سائادەت گۈلىستانىدىن ھۇزۇرلىنالايدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "ئەخلاق دەرەخ، بىلىم مېۋە، دەرەخ بولمىسا مېۋە بولمايدۇ" دېگەنىدى.

«قۇرئان كەرىم» بىلىم خەزىنىسى، قۇرئاندا 72 ئايەتتە بىلىم ئۇلۇغلانغان، پەيغەمبىرىمىزگە: "'ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن' دېگىن" دەپ ئەمر قىلغان. پەيغەمبىرىمىزمۇ:"ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئىلمىمنى زىيادە قىلمىغان كۈنۈمگە ئاللاھ بەرىكەت بەرمەيدۇ" دېگەن. ئاللاھ تائالا يەنە ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرگە ئىلھام، مەدەت بېرىپ مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

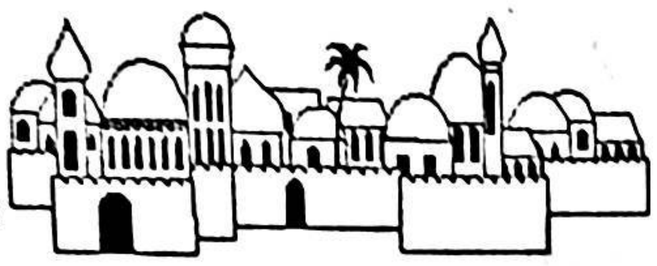
پەيغەمبىرىمىز: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز"(ئىبنى ماجە توپلىغان) دەپ بىزگە مەڭگۈلۈك ۋەزىپىنى مۇقىملىغان. بۇ يەردە تەكىتلىنىۋاتقان بىلىم دۇنياۋى ھەم دىنىي بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇگۈنكى دەۋرده يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا بىلىمىدىن قوراللىنىپ، ھېكمەت نۇرى بىلەن يول تېپىپ ئىلگىرىلىمىسەك رىقابەتتە شاللىنىسەن. بىلىمى يوقىنىك ئىشى يوق، ئىشى يوقىنىك ئېشى يوق. شۇڭا، ئەۋلاد قەلبىگە ئىلىم سۆيۈش، ھارماي ئىزدىنىپ ئۆگىنىش، ئىزچىل تىرىشىپ ئىلگىرىلەش توغرىسىدا ئەستايىدىل، زېرىكمەي تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

3. ئەۋلادلارنى ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، ئېسىل پەزىلەتلىك قىلىپ تەربىيىلەشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. ئەدەپ ـ ئەخلاق ئىنسانىنىڭ بەلگىسى، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئىنسانىنىڭ گۈزەللىك تاجىسى. ئەدەپ كىچىكلەر ئۈچۈن بەخت ـ سائادەتكە سەۋەبچىدۇر، ئۇلۇغ كىشىلەر ئۈچۈن مەرتىۋىلىك بولۇشقا سەۋەبچىدۇر (ئىمىر ھۇسەيىن سەبۇرى). مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام(ئاللاھ رەھمەت قىلغاي): "ئاللاھ ئىنسانغا ئاتا قىلغان نېمەتلەر ئىچىدە ئەقىل بىلەن ئەخلاق ئەڭ ياخشى نېمەتتۇر. ئۇ ئىككىسى ياشلارنىڭ گۈزەللىكىدۇر" دېگەنىدى. ياشلارنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتى ئۇلارنىڭ ھەقىقي زىننىتى، روھي بايلىقى. پەيغەمبىرىمىز: "مال ـ دۇنيا ھەقىقي بايلىق ئەمەس، روھي بايلىق ھەقىقي بايلىقتۇر" دېگەنىدى.

ئەۋلادلارنىڭ ئەخلاقي تەربىيىلىنىشىگە سەل قاراش بالايىئاپەتنىڭ مەنبەسى بولۇپ قالىدۇ. بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار خىزمەت ئالدىراش دەپلا بالىلىرىنى تەربىيىلەشكە پەرۋا قىلمايدۇ. بەزىلىرى باشقۇرۇشتا بەك قاتمال. تەربىيىسى بەك قوپال. تاماقنى بېرىپ، مەكتەپكە ماڭ دەيدۇ. مەكتەپتىن كەلسىلا، تاپشۇرۇقۇڭنى ئىشلە دەپ ھۇجرىسىغا سولايدۇ. بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىغا، دەردى ھالىغا يەتمەيدۇ. بالىسى نېمە ئوقۇۋاتىدۇ، قانداق ئوقۇۋاتىدۇ، نېمىگە ھەۋەس قىلىدۇ، بۇلار بىلەن كارى بولمايدۇ. بۇ خىل پوزىتسىيە بالىلارنى بىزار قىلىدۇ، شۇڭا بەزىلىرى ئائىلىسىدىن بىزار بولۇپ پاسسىپ تاقابىل تۇرۇشقا كىرىشىدۇ. بەزى ھال ـ كۇنى ياخشى ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىغا ياخشى يېگۈزۈش، ياخشى كىيگۈزۈشنىڭ كويىدىلا يۇرىدۇ. تۇغمەس قاتار چايلىرىغا بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇۋالىدۇ. بالىلار نازۇنېمەتكە ھەمتاۋاق بولغاندىن سىرت ئىچىش، چېكىش، بىھايا چاقچاق، بىشەم ھەركەتلەرگىمۇ ھەمشېرىك بولۇپ ئۆگىنىدۇ. بالا كۆرگىنىنى قىلىدۇ، ئاڭلىغىنىنى سۆزلەيدۇ، قۇرامىغا يەتمەيلا پىشىپ يېتىلىدۇ. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پۇل تېپىشنىڭ كويىدىلا يۇرىدۇ. بالىلىرىنى مەكتەپتىن توختىتىپ تىجارەتكە سالىدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق قىلىپ، ئىپپىتىنى سېتىپ پۇل تاپسىمۇ كۆرمەس، بىلمەس بولۇۋېلىپ، پۇل سانىسىلا خۇش بولۇپ كېتىدۇ. دىيارىمىزدىكى چوڭراق شەھەرلەرگە بارسىڭىز، قاينام بازارلاردا قۇرامىغا يەتمىگەن بالىلارنىڭ تىجارەت قىلىۋاتقىنىنى،

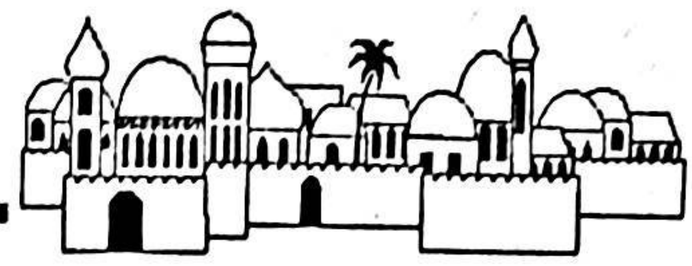
ئوغـــرىلىق، يـــانچۇقچىلىق، هـــەتتا كۆپـــكۈندۈزدە بۆلەكچىلـــىق قىلمۇاتقىنىـــنى ئۇچرىتىســـىز. ئىچكـــرى ئۆلكىلـــەردە بولســـا سەرگـــەردان، ئوغـــرى، ئـــاقچى، يانچۇقچىلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ يەنىلا ئۇيغۇر بالىلار ئىكەنلىكىنى كۆرىسىز. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە ماسلىشىپ بىر ـ ئىككى بالىلىق بولىـدۇ، لېكىن بۇ ئاتا ـ ئانىلار خـانىزادىلىرىنىڭ دېگىنىنى قىلمـاپ بېرىدۇ، ئۇلارغا پۈلنى ئايماي خەجلەيدۇ. ئۇلار بولسا تورخـانىدىن، دېسكوخانىدىن چىقماي كېچە ـ كۈنـدۈز ئويىنـايدۇ، پـۈل تۈگىسـە ئەگـرى يولغـا دەسسـەيدۇ. بـەزىلىرى يامـان ئادەملەرگـە سـايىدەك ئەگىشـىپ، ئـاقچى، چېكەرمەنلـەردىن بولـۇپ قـالىدۇ. قىسمەن ياشلار باشقا مىللەتنىڭ، غەرب ئەللىرىنىڭ پەن ـ مەدەنىيىتى، بىلىم ـ تېخنىكىسى، ئىگىلىك يـارىتىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش بىلىملىرىنى ئۆگـەنمەي، ئەكسىچە شەھۋانىي قىلىقلىرىنى، تولغىما ئۇسسۇل، گىلدىڭ تانسىلىرىنى مودا بىلىپ زور هەۋەس بىلەن ئۆگىنىۋالىدۇ. قىز ـ ئاياللارنىڭ بەزىلىرى ئەرلەردەك، بەزىلىرى ئەجنەبىيلەردەك هەرىكەت ـ سەررەكۆ ياسىنىپ بېھايا، بىشەملىك بىلەن هەر خىل ئادەملەرگە ئارىلىشىپ، بىللە ئىچىپ، بىللە چېكىپ، بىللە يېتىپ، غەپلەتكە پېتىپ يۇرىدۇ. ئوغۇل ـ ئەرلىرىمىز قىزلاردەك ئۇزۇن چاچ قويۇپ، قىزىل ئىشتان، گۈللۈك كۆينەك كىيىپ، لەۋسۇرۇخ، ئەگىلمە سۇرۇپ، مەيخانىلاردا كەچلەپ، تانسىخانىدا ئويناپ، ئىشرەتخانىدا تۈنەپ هارامخورلارغا ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. هەتتا غۇۋا چىراغ نۇرىدا هاراق ئىچىپ تانسا ئويناپ، دورا يەپ بېشىنى گىلدىگىلتىپ دېسكو ئويناىدىغانلارنىڭ بىرمۇنچە خېرىدارلىرى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى هەم ستۇدېنتلار بولۇپ قالدى. تاماكا چېكىش، هاراق ئىچىش باشلانغۇچ مەكتەپلەرگىچە ئۆلاشتى.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام: "كىمكى بىر مىللەتنى چىن دىلىدىن سۆيسە، قىيامەتتە ئاللاھ ئۇنى ئاشۇ مىللەت سېپىدە تىرىلدۈرىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن). "قايسى بىر خەلقنىڭ ئىچىدە جىنايەت، گۇناھ ئىش قىلغۇچىلاردىن كۆرە گۇناھ قىلمايدىغانلار كۆپ ۋە كۈچلۈك تۇرۇپمۇ ئۆلارنى توسمىسا ئاللاھنىڭ ئاپىتى ھەممەيلەنگە باراۋەر بولىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى. ئاللاھ تائالا:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ۋە باالـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار!

ـــــسۈرە«تەھرىم»(66 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دەپ بىزنى ئاللىبۇرۇن قاتتىق ئاگاھلاندۇرغانىدى. ئەتىدىكى هالاكەتنى كۆتۈپ غەپلەتتە ياتماي، ئۆزىمىزنى هەم بالىلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ قېلىش

ئۇچۇن سەبى بالىلارنىڭ سۈتتەك ئاق كۆڭۈل قەلبىگە ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۇرۇقلىرىنى چاچايلى. پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك: "ھېچ قانداق ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىگە ياخشى خۇلۇق، گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن بۈيۈكرەك مىراس قالدۇرالمايدۇ" («سەھىھ ھەدىسلەر»دىن). ئاللاھ مەقبۇل قىلىدىغىنى ياخشى خۇلۇق، گۈزەل ئەخلاق. پەيغەمبىرىمىز ياخشى كۆرىدىغىنى، مەھبۇب بىلىدىغىنى گۈزەل ئەخلاق. شۇڭا پاك ئېتىقاد، چىن ئىخلاس، پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەشكە كۈچ سەرپ قىلايلى.

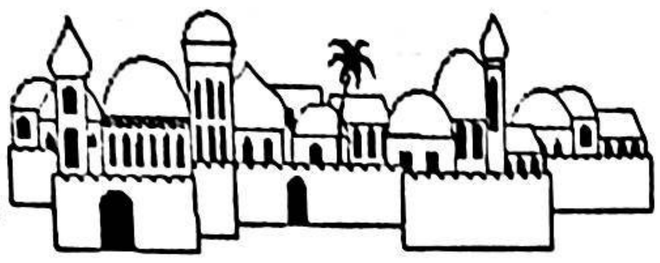
بالىلىرىمىز پاك ئىمان، ساغلام ئەقىدە، سۈزۈك ئېتىقادلىق مۇسۇلمان بولسۇن. شەرمى ھايالىق، ئىپپەت نومۇسلۇق، ئىپتىخار ـ غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق بولسۇن. ئاتا ـ ئانا، خىش ـ ئەقرىبا، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە ۋاپادار، كۆيۈمچان، سەممىي سادىق بولسۇن. باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى، ياخشى ئىش قىلىشنى شەرەپ بىلسۇن. ئاجىزلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا خەير ـ ئېھسان قىلىدىغان كۆيۈمچان بولسۇن. ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان قەيسەر، باتۇر بولسۇن. ئادىل، مۇلايىم، ئەپۇچان، كەڭ قورساق بولسۇن. تىرىشچان، ئىقتىسادچىل، غەيرەتلىك، چىدامىلىق بولسۇن. سەۋرلىك، مەرد، سېخىي، راستچىل، كەمتەر بولسۇن. ئاتا ـ ئانىلىرىنى، چوڭلارنى، ئۇستازلىرىنى ھۆرمەتلەيدىغان، كىچىكلەرنى ئىززەتلەيدىغان بولسۇن. باشقىلار بىلەن ئېچىل ـ ئىناق، چىقىشىپ دوستانە ئۆتىدىغان بولسۇن. ياخشى ئىش، ياخشى كىشىلەردىن، قەھرىمانلاردىن ئۆگىنىدىغان، يامان ئىش، يامان كىشىلەردىن يىرگىنىدىغان بولسۇن. ئۆز مىللىتىنى، مىللىتىنىڭ تىل ـ يېزىقىنى سۆيىدىغان، ياخشى ئۆرپ ـ ئادەت، ياخشى خىسلەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسۇن.

شەرق ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ نۇرلۇق چولپانى ئەلشىر نەۋائى: "بارلىق ئىشتا ئەدەپلىك ۋە ھايالىق بولماق ياخشىدۇر" دېگەندەك، بالىلارغا ئېسىل ئەنئەنىۋى ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەت تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بالىلارغا سالام بېرىش، سىلىق ـ سىپايە سۆزلەش، سورۇندا ئولتۇرۇش، مېھمان بولۇش ئەدەپ قائىدىلىرى، ئوزۇقلىنىش، يەپ ـ ئىچىش ئەدەپلىرى، تازىلىق قىلىش، كىيىم كىيىش، زىننەتلىنىش ئەدەپ ـ قائىدىلىرى، يېتىپ ـ قوپۇش، ئۇخلاش، دەم ئېلىش ئەدەپ ـ قائىدىلىرى، يول يۈرۈش، سەپەر قىلىش ئادەتلىرى توغرىسىدا زېھنىكمەي ئۆگىتىپ، بۇلارنى ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئادىتىگە ئايلاندۇرۇش لازىم.

ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 66 ـ ئايەت

بالىلارنىڭ تەكەببۇرلۇق، ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك، ھىيلىگەرلىك،

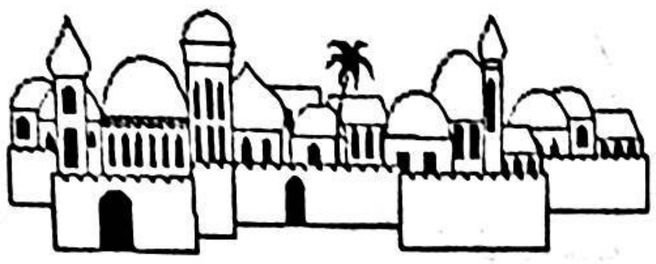

يالغانچىلىق، يالغان گۇۋاھ بېرىش، يالغان قەسەم قىلىش، باشقىلارنى كەمسىتىش، قوپاللىق، ئاچچىقى يامان بولۇش، غەيۋەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ھۇرۇنلۇق، چېقىمچىلىق، پىتنىخورلۇق، ئىككى يۈزلىمىلىك، بوھتانچىلىق، ئىسراپخورلۇق، زىناخورلۇق، قىمارۋازلىق، ئوغرىلىق، كەيپ-ساپا قىلىش... دېگەندەك گۇناھ- مەئسىيەت، يامان ئىللەت، ناچار ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشىدىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك، ئۇلارغا يۇقىرىقىدەك ئىللەت، گۇناھ- زالالەتتىن يىراق بولۇش توغرىسىدا ئەستايىدىل تەربىيە قىلىش كېرەك. پەيغەمبىرىمىز: "فەھىش (بۇزۇق) ئىشلار فەھىش سۆزلەر ئىسلامدا يوق ئادەتلەردۇر. مۆمىن كىشىلەرنىڭ ياخشىسى ياخشى خۇلقلۇق بولىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى.

ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق، يۇقىرى ساپالىق، غايىلىك، ئىرادىلىك، يارامليق ئىزباسارلاردىن قىلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ ئاتا-ئانىلىق بۇرچىمىز، مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "پەرزەنتىڭلارنى ئىززەتلەش بىلەن بىللە ئەدەپ-ئەخلاقنىمۇ ياخشىلاڭلار"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ بۇيرۇغان ئىدى. ھەمدە: "كىمدە كىم ئەخلاقىنى گۈزەللەشتۈرسە ئۇ ئادەم ئۈچۈن جەننەتنىڭ تۆرىگە بىر ساراي سېلىپ قويۇلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ ئەخلاقى گۈزەللەرنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ مۇئەييەنلەشتۈرگەن. شۇڭا ھەر بىر ئاتا-ئانا ئەۋلادلارنىڭ تەلەپچان ئۇستازلىرى، چىۋەر تەربىيە يېتەكچىلىرى، ھەر بىر سۆز-ھەرىكەتتە نەمۇنە ئۈلگىلىرى، مېھىر-مۇھەببەت، ئىللىقلىق يەتكۈزۈشتە كۆيۈمچان، غەمگۇزارلىرى، سىرداش يېقىن دوستلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل قۇلۇپىنى مۇلايىم، سىلىق سۆز بىلەن ئېچىپ، گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاق ئۇرۇقىنى سېپىپ، ئىمان-ئېتىقادى كۈچلۈك، دىلى يورۇق، چېھرى نۇرلۇق، يولى ئوچۇق بەختيار ئەۋلادلاردىن بولۇشىغا ھەقىقي ياردەم بېرەيلى!

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى

نەقىئە

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

قەدىمدىن بۇيان، كىشىلەر كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنسانلار ھاياتىدىكى مەڭگۈلۈك تېمىنىڭ بىرى دەپ ئىزدىنىپ كەلدى. ئۇنداق بولسا، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مەقسىتى زادى نېمە؟ قانداق تۇرمۇش ئەھمىيەتلىك تۇرمۇش ھېسابلىنىدۇ؟ بۇ ھەقتە كۆپچىلىك كۆپ قېتىم ـ يۇ، ئەمما پىكىرده بىر يەرگە كېلەلمىدى.

ھالبۇكى، ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى توغرىسىدىكى چۈشەنچىسى «قۇرئان كەرىم»دە تولۇق ئەكس ئېتىدۇ، بۇنىڭدا، "كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتى ئىمان ئېيتماق ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلماقتا، دۇنيادىكى بەخت بىلەن ئاخىرەتتىكى بەختنى بىر قاتاردا قويماقتىدۇر" دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بېشارەت قىلىنغان:

كىمكى دۇنيا ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا دۇنيانىڭ ساۋابىنى بېرىمىز(ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكتىن نېسىۋىسى بولمايدۇ)؛ كىمكى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى بېرىمىز.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 145 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىچە، دۇنيا—كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇساپىسى، ئاخىرەت— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى؛ دۇنيا بىلەن ئاخىرەت بىر ـ بىرىگە سەۋەب ـ نەتىجە بولىدۇ، كىشى دۇنيادىكى قىلغان ـ ئەتكەنلىرى ئۈچۈن ئاخىرەتتە تېگىشلىك جاۋابقا ئىگە بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار، شۈبھىسىزكى، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە سازاۋەر بولىدۇ. بۇ چوڭ بەختتۇر.

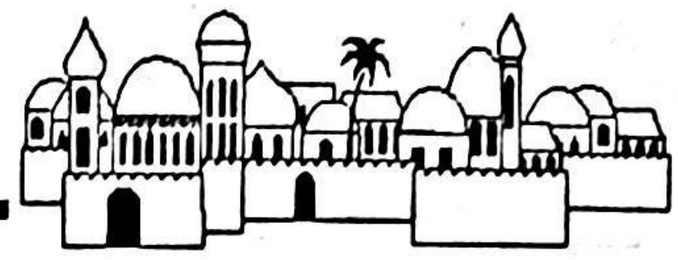
ـــسۈرە«بۇرۇج»(85 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

كۇففار بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغان كىشىلەر ئەھلى دوزاختۇر.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

قىيامەتنىڭ بولۇشى چوقۇمدۇر.

ـــسۈرە«ھىجر»(15 ـ سۈرە)، 85 ـ ئايەت

بۇ كۆنده كىشىلەر قىلغان ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈش(يەنى نەتىجىسىگە ئېرىشىش) ئۈچۈن توپ-توپ بولۇپ تارىلىپ كېتىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ؛ كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

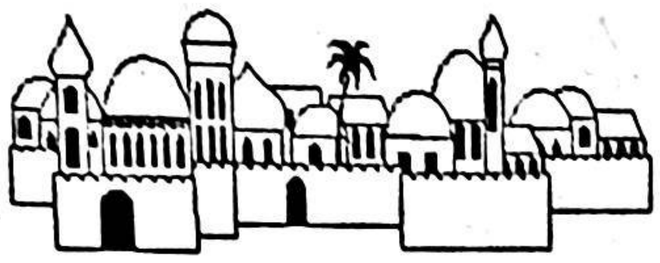
——سۈرە«زەلزەلە»(99-سۈرە)، 6—8-ئايەتلەر

ھازىرقى تۇرمۇش بىلەن ئۆلگەندىن كېيىنكى قارارگاھ توغرىسىدىكى بۇ بىر قاتار نەزەرىيىلەر ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشىغا قاراشتىكى تۈپ نۇقتىئىنەزىرى بولۇپ، دۇنيا بىلەن ئاخىرەتتىكى بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىش ئۇنىڭ مېغىزىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنتايىن مۇپەسسەل ئىزاھ بەرگەن:"**بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىنى گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىنى گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك**".

مەملىكىتىمىز مۇسۇلمانلىرى بولسا بۇنى ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەت ئىزدەش دەپ ئاتايدۇ. ئىككىلا ئالەملىك بەخت-سائادەت ئىزدەش نۇقتىئىنەزىرى كىشىلەرنىڭ ھايات چېغىدىكى ئىش-ھەرىكىتىنىڭ ياخشى-يامان بولۇشىنى مىزان قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئىمانىنى ھايات چېغىدىكى دىنىي ئەمەل ھەمدە ئىجتىمائىي ئەتمىشلىرىنىڭ ياخشى-يامانلىقى بىلەن باغلاپ، ئۇنى جەننەتكە كىرىشى ياكى دوزاخقا كىرىشىنىڭ دەلىلى ھېسابلايدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق-پەزىلىتىنىڭ تۈپ مىزانى ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ئەنە شۇنىڭدىن شەكىللىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىسىگە ۋە تۇرمۇشىغا چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ.

بۇ دۇنيالىق ئۈچۈن تىرىشىش —— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇساپىسى

ئىسلام دىنى كىشىلىك تۇرمۇشنى بۇ دۇنيالىق تۇرمۇش ۋە ئاخىرەتلىك تۇرمۇش دېگەن ئىككى باسقۇچقا ئايرىيدۇ، كىشىلىك تۇرمۇش توغرىسىدىكى بارلىق قانۇن ۋە تۇرمۇش مىزانى ئاللاھتىن نازىل بولغان «قۇرئان كەرىم»دىن چىقىدۇ، بۇنىڭدىن مەقسەت ئىنسانلارغا ئۆزىنىڭ تۇرغان شارائىتىنى تولۇق بىلدۈرۈش، ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى چوڭقۇر ئېنىقلىتىش، ئۆزىنىڭ قارارگاھىنى بىلدۈرۈش، كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈپ، توغرا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ۋە قىممەت قارىشىنى تىكلىتىشتىن ئىبارەت. پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ئۇلۇغلاپ ئەمەل قىلىدىغان ئۇلۇغ ئەسەر «قۇرئان كەرىم»دىكى تەلىم ۋە بېشارەتلەر كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ زور ئەھمىيىتىنى تولۇق ئېچىپ بەرگەن. ئۇنىڭ تۈپ ئېتىقاد پرىنسىپى مۇسۇلمانلارنىڭ رېئال تۇرمۇشتىكى ئىدىيىسى ۋە ئىش-ھەرىكىتىنىڭ ئاساسلىق مەنبۇى ئاساسى بولۇپ، مۇشۇ ئاساستا كىشىلىك تۇرمۇش مۇساپىسىنىڭ بارلىق قائىدىلىرى ۋە مول ئالاھىدىلىككە ئىگە قىممەت قارىشى بەلگىلەنگەن.

1. ئىمانىنىڭ مېغىزى — كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ نېگىزى

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تۈپ ئېتىقادنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئاساستا تىكلىنىدۇ، يەنى ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ پەرقى كامىل ئىمان بىلەن ئازغۇنلۇقنى ئايرىش ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. ئىنسانلار ئاللاھ تائالا ھىدايەت قىلغان توغرا دىنغا ئىمان ئېيتقاندىلا، توغرا يولغا ماڭالايدۇ، يەنى«قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەندەك، ئاللاھنىڭ ''غەزىپىگە يولۇققانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولىغا ئەمەس، سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولىغا''{سۈرە«فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت} ماڭالايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھنىڭ دىنىغا(ئەگەشكىنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ.

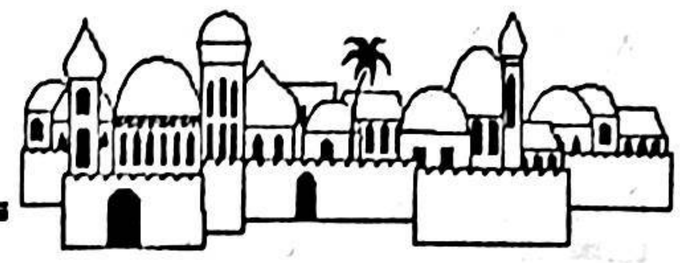
ـــــ سۈرە«رۇم»(30 ـ سۈرە)، 30 ـ ئايەت

ھالبۇكى، ئىمانىنىڭ مېغىزى بىردىنبىر ئاللاھنى بەرھەق بىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ھەقىقىي ئىشىنىشتۇر. ئاللاھ تائالا ئالەمدىكى پۈتكۈل كائىناتنى ياراتقۇچى، ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ھەممە يەردە مەۋجۇت، ئۇ ئادەمنىڭ تەپەككۇرى ۋە پەرىزى بىلەن تۇرمايدۇ، بەلكى ئالەمدىكى پۈتۈن كائىناتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى تۈرلۈك ھادىسىلەردە كونكرېت گەۋدىلىنىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىنسانلار مەيلى ئۇزاق ـ ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بۇرۇنقى قالاق ئىپتىدائىي جەمئىيەت مەزگىلىدە ياشىغاندا بولسۇن، مەيلى پەن ـ تېخنىكا تەرەققىي قىلغان ھازىرقى زاماندا ياشاۋاتقاندا بولسۇن، مەيلى ئاۋات مەركىزىي شەھەرلەردە ياشىغاندا بولسۇن، ياكى خىلۋەت يېزا ـ قىشلاقلاردا ياشىغاندا بولسۇن، پەقەت بىرىلىپ پىكىر يۈرگۈزىدىغان، ئىجتىھاد بىلەن ئىزدىنىدىغانلا بولسا، بۇ ھەقىقەتنى سېزەلەيدۇ ۋە مۇئەييەنلەشتۈرەلەيدۇ؛ ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە قادىرلىقىغا ھەقىقىي ئىشەنگەندىلا، ھەق ـ ناھەقنى پەرق ئېتەلەيدۇ، ياخشى ـ يامانغا ھۆكۈم قىلالايدۇ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ئەھمىيىتىنى ئوبدان چۈشىنەلەيدۇ؛ ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھەقىقىي تونۇغاندىلا، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مەقسىتى ۋە قارارگاھىنى بىلۋالالايدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇنلىغان دەلىللەر بار:

ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە ياراتتى.

ـــــ سۈرە«سەجدە»(32 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

غەيبنىڭ خەزىنىلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ

بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن)تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسى(ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىقلىقتۇر.

——سۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 59 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاھ ئۈنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا(يەنى قۇرئانغا)ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا(يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلسىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.

——سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 136 - ئايەت

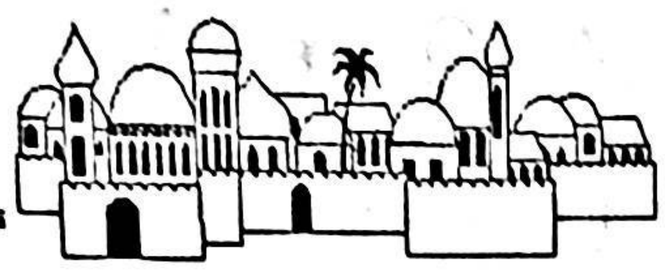
سىلەرنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىڭلارنى كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇلارنى(يەنى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنى)(ھالاك قىلغان)دىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا سىلەرنى ئورۇنباسار قىلدۇق.

——سۈرە«يۇنۇس»(10 - سۈرە)، 14 - ئايەت

ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار پەرۋەردىگارىنىڭ قېشىدا ئۆز ئەجرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا(ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم-قايغۇ يوقتۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 62 - ئايەت

يۇقىرىدىكى ئايەتلەردىن مۇنداق خۇلاسە چىقىرىشقا بولىدۇ:ئىسلام دىنىغا بولغان ئېتىقاد يەنى ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ نېگىزىدۇر. بۇ دۇنيادا ياشاشتىن مەقسەت ئۇ دۇنيادىكى بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىشتۇر. قىيامەت كۈنى ياخشىلار جەننەتكە كىرىپ مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتكە ئېرىشىدۇ، يامانلار دوزاخقا تاشلىنىپ ھەسسىلەپ ئازاب چېكىدۇ. مانا بۇلار ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ نەدىن كېلىپ، نەگە بارىدىغانلىقى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىلگەن، ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانىيەتنى دۇنيانى ئىداره قىلدۇرۇش مەقسىتىده ياراتقانلىقى تولۇق كۆرسىتىپ بېرىلگەن، ئىنسانلارنىڭ رېئال تۇرمۇشتا ئۇزلۇكسىز ئىلگىرىلىشى، تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىدىكى مۇقەررەرلىك ۋە سۈبيېكتىپ پائالىيەتچانلىق رولى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. دېمەك، بۇ دۇنيادا جاپاغا چىداپ ئەجىر سىڭدۈرمىگەنده، ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك جەننەتكە كىرگىلى بولمايدۇ، بۇ نۇقتىنىنەزەرلەر ئارقىلىق، تەقدىرچىلىك تەرەپدارلىرىنىڭ ئۆمىدسىزلىك قارىشى ۋە پاسسىپ ئىدىيىسى تۈپتىن تەۋرىتىلگەن، ئىنسانلار دۇنيادا تۆھپە كۆرسىتىدىغان توغرا يولغا

كىرىشكە رىغبەتلەندۇرۈلگەن.

2. ئەخلاقتا تەربىيىلىنىش ــــ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قېلىپى

ئىسلام دىنىنىڭ ئەدەپ ئىدىيىسى ۋە ئەخلاق قىممىتى يۇزلىنىشىنىمۇ، ئوخشاشلا، ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد پرىنسىپى بەلگىلەيدۇ، ئۇ ئىنسانلار رېئال تۇرمۇشتا جەزمەن بويسۇنىدىغان ۋە ئەمەل قىلىدىغان ئىش-ھەرىكەت مىزانى، شۇنداقلا ئىسلامىيەت كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ۋە ئالاھىدىلىكىدىن بىرى. ئىش-ھەرىكىتى ئىسلام ئەھكاملىرى ۋە شەرىئىتنىڭ تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن كەلگەنلەر ھەقىقىي مۆمىنلەر ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەرىئەتكە بويسۇنۇش دەرىجىسى ئاللاھ تائالانىڭ شەپقىتىگە ئېرىشىش دەرىجىسىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنداقلا مۇكاپاتلىنىش-جازالىنىش دەرىجىسىنىمۇ بەلگىلەيدۇ. مۇسۇلمان ئۆلىمالىرى بۇنى:"ھەرقانداق ساداقەتلىك ئاللاھقا بولغان ساداقەتلىكتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ھەرقانداق ۋاپادارلىق ئاتا-ئانىغا بولغان ۋاپادارلىقتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ھەرقانداق بىلىش ئاللاھنى بىلىشتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ئىلمى تەۋھىد ھەممە ئىلىمنىڭ ئانىسى، دىنىنىڭ نېگىزى" دەپ يەكۈنلىگەن. «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ۋە باشقا كىتابلاردىن مەلۇمكى، ئىسلام دىنىنىڭ بۇ جەھەتلەردىكى تەلەپلىرى نۇرغۇن، قەتئىي، ئۇنىڭ ئۇستىگە شەرھلىرى ئېنىق ۋە تەپسىلىي. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ كۆرسىتىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار.

ــــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 59-ئايەت

سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئاتا-ئانىغا، خىش-ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىڭلار، نامازنى ئۆتەڭلار، زاكات بېرىڭلار.

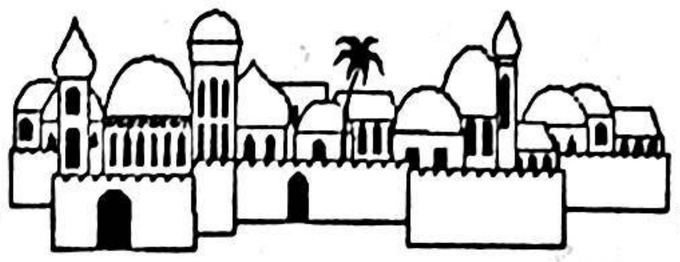
ــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 83-ئايەت

مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر-بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار(كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، نامازنى(تولۇق) ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ.

ــــسۈرە«بەقەرە»(9-سۈرە)، 71-ئايەت

ئى مۆمىنلەر! سەۋر ئارقىلىق ۋە نامازئارقىلىق يارداەم تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر.

ــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 153-ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھ يولىدا ياكى ئىلىمنى كۆللەندۈرۈپ ئادەم تەربىيىلەشتە بىر يارماق ئىشلەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتتە بىر ساراي ئاتا قىلىدۇ". بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئەخلاق قائىدىلىرى ئىنسانىيەتنىڭ رېئال تۇرمۇشىدىكى ھەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇلارنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن:

1) ئاللاھقا ۋەۋ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىش، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەلىمىگە ئىتائەت قىلىش.

2) سەۋر قىلىش ۋە ئەيمىنىش. يەنى ئېتىقادتا چىڭ تۇرۇش، ئاللاھتىن ئەيمىنىش.

3) ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇش، تۇل خوتۇن، يېتىم ـ يېسىرلەرگە ياخشىلىق قىلىش، غېرىب ـ غۇرۇاللارنىڭ بېشىنى سىلاش.

4) ئىش ۋە ئادەمگە خالىسىلىق، تۇز كۆڭۈللۈك، ئادىللىق، كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش.

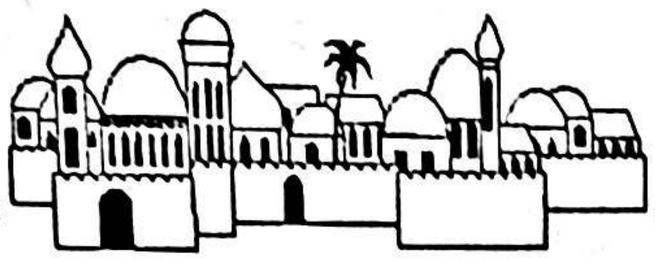
5) ئىتتىپاق بولۇش، ئۆزئارا يار ـ يۆلەك بولۇش، ئېلىم ـ سېتىمدا ئادىل بولۇش، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىش.

6) كىشىنى ياخشى ئىشقا دەۋەت قىلىش، يامان ئىشتىن توسۇش.

ئەخلاقي تەربىيىلىنىشكە دائىر مانا بۇ بەلگىلىمە ۋە كۆزقاراشلار ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق، خاتىرجەملىك ۋە مۇقىملىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىجتىمائي ئىدىيىسىنى ھەم مېھرىبانلىق ـ شەپقەتلىك ئەدەپ قارىشىنى گەۋدىلەندۈرۈپدۇ. بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادىنى مۇستەھكەملىشى، دىلىنى پاكلاشتۇرۇشى، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇشى، ئىتتىپاقلىقنى ئالغا سۈرۈشى ئۈچۈن ياخشى رول ئوينايدۇ.

3.ھازىرقى دۇنيا تۇرمۇشى كىشىلىك تۇرمۇش ئۇچۇن سىناقتۇر

ئىسلام دىنى ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولۇپ، دىنىي ئەمەللەرنى قاتتىق ئادا قىلىش ئاساسىدا، ھەم ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادەتنى ئارزۇ قىلىشنى، ھەم دۇنيادىكى بەخت ـ سائادەتكە ئىنتىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. "بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېتىزى، گۈل تېرىساڭ گۈل ئالسەن، تىكەن تېرىساڭ تىكەن ئالسەن". بۇ دۇنيادىكى تۇرمۇش كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇساپە، ئاخىرەتكە باردىغان كۆۋرۈك. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئادەمنىڭ تەبىئي ئىقتىدارى قانداق بولسۇن، ياشاش شارائىتى قانداق پەرقلىق بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇستەسناسىز ھەر خىل سىناقتىن ئۆتىدۇ ھەمدە ھەربىر ئادەم ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان ئىقتىدار ۋە شارائىت بويىچە ۋەزىپە ئۆتەيدۇ. شۇڭا، بۇ دۇنيا تۇرمۇشىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىشىمۇ، ياكى

ئاخىرەتلىككىلا ئەھمىيەت بېرىپ، بۇ دۇنيالىقتا ئىنتىلىشكە سەل قاراش ئىدىيىسى ۋە ھەرىكىتىمۇ خاتا. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

ـــسۇرە«قەسەس»(28 ـ سۇرە)، 77 ـ ئايەت

نامازئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن)زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 10 ـ ئايەت

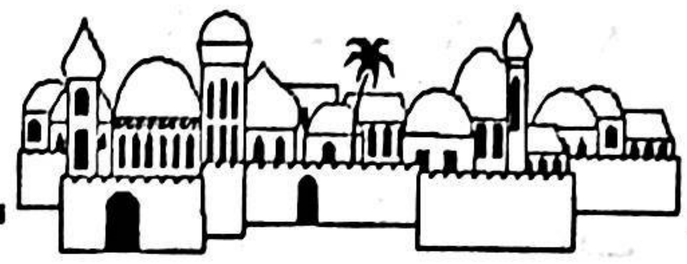
ئىسلام دىنى مانا مۇشۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى بۇ دۇنيادىكى مەنپەئەتپەرەسلىكتىن ئىنتىلىشكە، زاھىدلىق ۋە تەرىكدۇنيالىقتىن خالاس بولۇشقا ئۈندەيدۇ. تەقدىرچىلىك ئازغۇنلىقىغا كىرىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ھەم مادداي پاراغەت تەمەخورلۇقى پاتقىقىغا چۆكۈپ قېلىشتىن ساقلىنىش، ھەم پاسسىپ تەرىكدۇنيا ئۇمىدسىزلىكىدىن ساقلىنىش لازىم. ئىنسانلار بۇ دۇنيالىق تۇرمۇشقا ئاكتىپ پوزىتسىيە قوللىنىشى لازىملىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى شۈكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى دۇنيانى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلسۇن دەپ ياراتقان، ئاللاھ تائالا ھەربىر ئادەمنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە قاراپ ياخشىلىق قايتۇرىدۇ. دېمەك، ئىنسانلار بۇگۈنكى تۇرلۇك سىناقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ھاياتلىقتىكى مەنپەئەتلىرىش كۆچىنى توپلاپ ۋە يېتىشتۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باشتىن ـ ئاياغ تەۋرەنمەي بويسۇنۇپ، پەيغەمبەرنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلغان، ساۋابلىق ـ ساخاۋەتلىك ئىش قىلغان، ئۆمىدۋارلىق بىلەن ئالغا باسقاندىلا، كىشىلىك تۇرمۇشنى كامالغا يەتكۈزۈپ، مەڭگۈلۈك قارارگاھقا ماڭىدۇ ـ دە، "ئىككى ئالەم ملىك بەخت ـ سائادەتكە يېتىش"تىن ئىبارەت يۈكسەك نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەرگە مۇنداق دەپ ئېنىق ئۇقتۇرغان:

سىلەرنى بىز يامانلىققا مۇپتىلا قىلىش، ياخشىلىق بېرىش ئارقىلىق سىنايمىز. سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىسىلەر(ئەمەلىڭلارغا يارىشا جازالايمىز).

ـــسۇرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۇرە)، 35 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ـــ ئەنە شۇلار مەخلۇقاتلارنىڭ ياخشىسىدۇر. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا بېرىلىدىغان مۇكاپات(ئۇلارنىڭ تۇرار جايى بولغان، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇركى، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ. بۇنىڭغا پەرۋەردىگارىدىن قورققان ئادەم ئېرىشىدۇ.

ـــسۇرە«بەيىنە»(98 ـ سۇرە)، 7 ـ 8 ـ ئايەتلەر

ئاخىرەت ــــ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى

ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدىغانلىققا، قىيامەت سورىقىغا قەتئىي ئىشىنىش ھەم ئاخىرەتنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى دەپ قاراش ئىسلامىيەت كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى، شۇنداقلا ئىسلام دىنىنىڭ ئەزەلىيلىك، بۇ دۇنيالىق، ئاخىرەتلىك كۆزقارىشىنىڭ گەۋدىلىنىشىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، بۇ دۇنيا بىلەن ئاخىرەت بىر-بىرىگە سەۋەب-نەتىجە بولىدۇ، بىر-بىرى بىلەن باغلىنىدۇ، كىمكى بۇ دۇنيادا سەۋرلىك پوزىتسىيە بىلەن ئاللاھ يولىدا كۈرەش قىلىدىكەن، شۇ ئاخىرەتتە جەننەت بەخت-سائادىتىدىن مەڭگۈ بەھرىمەن بولىدۇ. ئەكسىچە قىلغانلار، ھەسسىلەپ ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ نەسىھەت بېرىلىدۇ:

كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن ۋە مۆمىن بولۇپ ئاخىرەتكە لايىق ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، مۇنداق ئادەملەرنىڭ قىلغان ئەمەلى(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا)قوبۇل بولىدۇ.

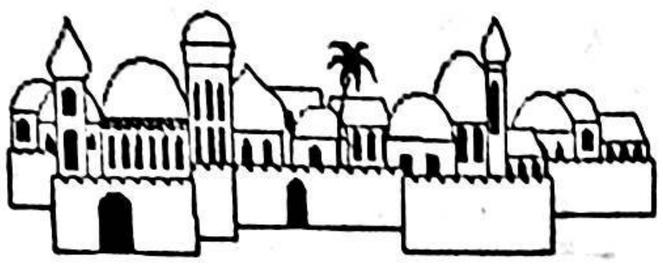
ــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 19-ئايەت

ياخشى ئىش قىلغۇچىلار بۇ دۇنيادا مۇكاپاتلىنىدۇ، ئاخىرەت يۇرتى(ئۇلار ئۇچۇن تېخىمۇ)ياخشىدۇر. تەقۋادارلارنىڭ يۇرتى راستلا نېمىدېگەن گۈزەل!

ــــسۈرە«ئەنئام»(16-سۈرە)، 30-ئايەت

بۇ دۇنيادا ئەجىر سىگىدۇرۇپ، ئاخىرەتنى كۆزلەش، كىشىلەرنى ئوگۈشلۇق چاغلاردا بېپەرۋالىق قىلماسلىق، كۆرەڭلىمەسلىك؛ تەتۇر شارائىتقا دۇچ كەلگەندە، روھسىزلانماسلىق، ئاغرىنماسلىققا رىغبەتلەندۇرىدۇ؛ كىشىلەرنى بۇگۈنكى تۇرمۇش يولىدىكى كۈرەشكە چىدامليق غەيرەت، يۇقىرى كۈرەش ئىرادىسى بىلەن ئاتلىنىپ، ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇنلاش، ئاندىن پۈتۈن جەمئىيەتكە، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە بەخت-سائادەت يارىتىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاخىرەت ھەقىقىي قارارگاھ بولغاچقا، ئاخىرەتتىكى تىنچ ماكانغا تەلپۈنۈشكە ۋە ئىنتىلىشكە مەدەتلەندۇرۇلىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى توغرىسىدىكى بايانلىرىنىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ. ئۇنىڭ ئاساسىي قارىشى ۋە ئىچكى مەزمۇنى مۇل ۋە چوڭقۇر، ئۇ روشەن ئالاھىدىلىك ۋە چوڭقۇر تەسىرچانلىققا ئىگە، ئۇ ئىنسانلارنىڭ "ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە يېتىش"تىكى كۈرەش نىشانى بولۇپ، زور رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

شەرەپ ـ نومۇسنى بىلدىغان مۇسۇلمانلاردىن بولايلى

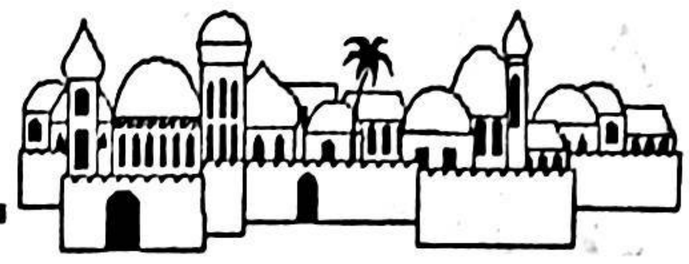
هاجى ئابدۇۋاھاب

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىمان يەتمىش نەچچە شاخچىدىن تەركىب تاپقان، ئەڭ يۇقىرىسى 'ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق' دەپ ئىمان ئېيتىش، ئەڭ تۆۋىنى يولدىكى كىشىگە ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان نەرسىنى ئېلىۋېتىش. ھايامۇ ئىماننىڭ بىر شاخچىسى". بۇ ھەدىس ھايانىڭ ئىمانىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. ھايا دېگەن نېمە؟ ھايا مۇسۇلمانلاردىن نېمىنىڭ شەرەپ، نېمىنىڭ نومۇس ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان بولۇشنى، مۇسۇلمانلاردا ھەق ـ ناھەق قارىشىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىشتۇر. شۇڭا، شەرەپ ـ نومۇسنى بىلىش مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەقەللىي ئۆلچىمىدۇر. ئىسلام دىنىنىڭ شەرەپ ـ نومۇس قارىشىغا مۇسۇلمانلار چوقۇم چىن دىلىدىن ئەمەل قىلىشى كېرەك، ئۇنداقتا ھازىر جەمئىيىتىمىزدە تەشەببۇس قىلىنۇاتقان شەرەپ ـ نومۇس قارىشى نېمە؟ مۇسۇلمانلار ئۇنى قانداق تونۇشى كېرەك؟

2006 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى رەئىس خۇ جىنتاۋ "ئىككى يىغىن" ۋاقتىدا سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى يوقلىغاندا، مۇھىم سۆز قىلىپ، بارلىق پۇقرالارنى "ۋەتەننى سۆيۈش شەرەپ، ۋەتەنگە خەۋپ يەتكۈزۈش نومۇس؛ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش شەرەپ، خەلقتىن ئايرىلىپ قېلىش نومۇس؛ ئىلمىنى قەدىرلەش شەرەپ، نادانلىق نومۇس؛ تىرىشچانلىق شەرەپ، تەييارتاپلىق نومۇس؛ ئىتتىپاقلىشىش ـ ھەمكارلىشىش شەرەپ، باشقىلارغا زىيان سېلىش نومۇس؛ سەممىيلىك شەرەپ، ئىنساپسىزلىق نومۇس؛ قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش شەرەپ، قانۇن ـ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش نومۇس؛ جاپالىق ئىشلەش شەرەپ، راھەتپەرەسلىك نومۇس" دەپ بىلىشتە چىڭ تۇرۇشقا چاقىردى. بۇنىڭ بىلەن دۆلىتىمىزدىكى ھەر بىر پۇقرا ئۆگىنىشكە ھەم غايە قىلىشقا تېگىشلىك شەرەپ ـ نومۇس قارىشى شەكىللەندى. جۇڭگو پۇقراسى بولغان ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىمۇ ئۆزلىرىدىكى ئېتىقاد تەلەپلىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئىدىيىسىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈشى كېرەك.

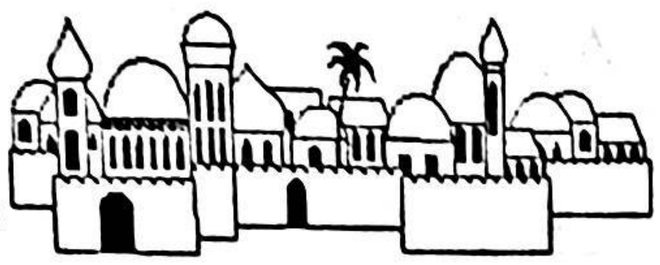
شەرەپ ـ نومۇس قارىشى ياخشى ـ يامانلىق، ھەق ـ ناھەق، گۈزەللىك ـ سەتلىك دېگەندەك قىممەت قاراشلىرىنىڭ دەۋرىمىزدىكى گەۋدىلىنىشى

بولۇپ، ھەر بىر پۇقرانىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ۋە ئۆزىنى باشقۇرۇش ئۆلچىمىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغان "سەككىز شەرەپ، سەككىز نومۇس" دەۋرىمىزدە بولۇشقا تېگىشلىك ھەق-ناھەق قارىشىنى، ياخشى-يامانلىقنىڭ چەك-چېگرىسىنى ۋە گۈزەللىك-سەتلىكنىڭ دائىرىسىنى يۇكسەك دەرىجىدە يېغىنچاقلاپ بەرگەن بولۇپ، ئومۇمىيلىق ۋە ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە. ئەمەلىيەتتە "سەككىز شەرەپ، سەككىز نومۇس"تىن ئىبارەت شەرەپ-نومۇس قارىشىنىڭ مەزمۇنى ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ئىدىيىسى ھەم ئۇ تەشەببۇس قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاق بىلەن بىردەك بولۇپ، ئۇ تامامەن بۈگۈنكى دەۋرىمىزدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي گۈزەل ئەخلاقى بولالايدۇ.

1. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ۋەتەننى سۆيۈش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىن" دېگەن قاراش بىز مۇسۇلمانلارنى "ۋەتەننى سۆيۈش شەرەپ، ۋەتەنگە خەۋپ يەتكۈزۈش نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ. ۋەتەننى سۆيۈش، دىننى سۆيۈش جۈملىگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسى؛ پەقەت ۋەتەننىلا سۆيۈپ، دىننى سۆيمەسلىك، ياكى پەقەت دىننىلا سۆيۈپ، ۋەتەننى سۆيمەسلىكنىڭ ھەر ئىككىسىنلا لاياقەتلىك مۇسۇلمانىنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ۋەتەننى سۆيۈش بىلەن دىننى سۆيۈشنى، ئۆزىمىزنى سۆيۈش بىلەن باشقىلارنى سۆيۈشنى زىچ بىرلەشتۈرۈشىمىز، ئىسلام دىنىنىڭ يۇكسەك ئەخلاق پرىنسىپىغا قەتئىي ئەمەل قىلىشىمىز، ھەققانىيەتنى قوغداپ رەزىللىككە قارشى تۇرۇشىمىز، ئۆز ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ياخشى ئوبراز يارىتىپ، ئۇلۇغۋار نەمۇنە تىكلىشىمىز لازىم. ھەر دائىم ئىسلام ئېتىقادى ۋە مەسئۇلىيەتچانلىقى، جۈمھۇرىيەتنىڭ خوجايىنلىق روھى بىلەن ۋەتەننى سۆيۈشتەك شەرەپ تۇيغۇمىزنى، ئۆزىمىزدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى، ئۆزىمىزنى بېغىشلاش ئېگىنى ئۇرغۇتۇشىمىز لازىم. شەرەپ-نومۇس قارىشىنىڭ نېگىزى ۋەتەنپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزملىقتۇر. ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەخلاق ئەنئەنىسىدىمۇ مىللىي مەنپەئەت، دۆلەت مەنپەئىتى ھەر ۋاقىت مۇھىم ئورۇندا بولۇپ، شەخسنىڭ جەمئىيەتكە تۆھپە قوشۇشى ئىزچىل تەكىتلىنىدۇ. ۋەتەننى سۆيۈش مۇسۇلمان پۇقرالارنىڭ ئەقەللىي مىزانى، ئۆزىنىڭ دۆلىتىنىمۇ سۆيمىگەن ئادەم مۇقەررەر ھالدا باشقىلارنىڭ لەنىتىگە قالىدۇ، بۇ بىر نومۇس.

2. ئىسلام دىنىنىڭ "قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش"، "ياخشىلىق قىلىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىش"، "مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئىناق ئۆتۈش"نى تەلەپ قىلىشى مۇسۇلمانلارنى "خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش شەرەپ، خەلقتىن ئايرىلىپ قېلىش نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاهقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشقى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار.

—— سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

"قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش" مۇسۇلمان قوشنىلارنىمۇ، مۇسۇلمان ئەمەس قوشنىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئېتىقادىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر باشقىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش ئاللاھ تائالا بىزگە تاپشۇرغان ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغان "يېقىن قوشنا" ۋە "يىراق قوشنا"، جەمئىيەتتىكى بارلىق ئادەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شۇڭا "ياخشى مۇئامىلە قىلىش" ئارقىلىق باشقىلارغا كۆڭۈل بۆلۈش، جەمئىيەتكە مۇلازىمەت قىلىش كېرەك، بولمىسا ئىسلام دىنىنىڭ پرىنسىپى ۋە تەلىپىگە خىلاپلىق قىلغان بولىمىز، ئۇنداق قىلىش ئەلۋەتتە نومۇس.

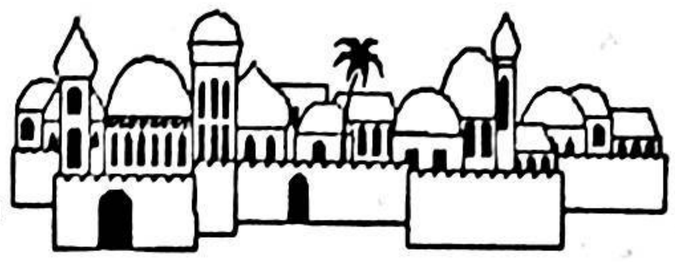
3. "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز"، "ئىلىم ئۆگىنىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر" دېگەن ھەدىسلەر بىز مۇسۇلمانلارنى " ئىلىمنى قەدىرلەش شەرەپ، نادانلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئاللاھ تۇنجى چۈشۈرگەن ئايەت بىز مۇسۇلمانلارغا ئىلىم ئۆگىنىش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ:

ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

—— سۈرە«ئەلەق»(96-سۈرە)، 4—5-ئايەتلەر

ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن ئېتىقادتا چىڭ تۇرۇشنى ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ. ئىسلام دىنى ئەقلىيلىكنى ئۇلۇغلايدىغان دىن بولۇپ، ئېتىقاد بىلەن ئىلىم-پەننى تەڭ ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئىسلام ئالىملىرى ئاساسىي دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش بىلەن ئىجتىمائىي پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى پەرز دەپ، ئاساسىي دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشنى پەرز ئەين، ئىلىم-پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشنى پەرز كۇپايە دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. پەن-تېخنىكا كۇنسېرى يېڭىلىنىۋاتقان بۇگۈنكى كۇندە ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەسلىكىنى جەمئىيەت تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەيدۇ-دە، جەمئىيەت تەرىپىدىن شاللىنىدۇ.

4. ئىسلام دىنىنىڭ "ئىككى ئالەم بەخت-سائادەت ئىزدەش" ھاياتلىق ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارنى "تىرىشچانلىق شەرەپ، تەييارتاپلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاه ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

—— سۈرە «قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەت ئىزدەش" قارىشى مۇسۇلمانلارنى ئاللاھنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىشقا، ئاخىرەتكە بولغان ئىشەنچنى مۇستەھكەملەپ، بۇ دۇنيالىق ئۇچۇن تىرىشىپ ئەمگەك قىلىشقا، دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا، ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئەقىل ـ پاراسەت ۋە قابىلىيەتكە تايىنىپ ئىككى ئالەملىك بەختكە ئېرىشىش ئۇچۇن جاپالىق ئەمگەك قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ.

5. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارغا مۇنداق نەسىھەت قىلىدۇ:

ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

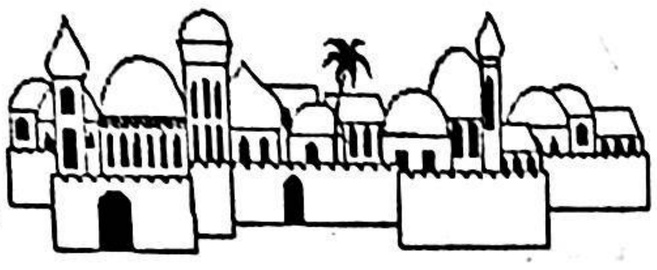
مانا بۇ ئايەت بىزدىن "ئىتتىپاقلىشىش، ھەمكارلىشىش شەرەپ، باشقىلارغا زىيان سېلىش نومۇس"دەپ بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى ئىنسانلار، سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت)بىر ئاتا، بىر ئاندىن ياراتتۇق، ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۇن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق.

——سۈرە «ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

ئىنسانلار بىر مەنبەدىن كېلىپ چىققان ئىكەن، كىم بولۇشىدىن قەتئىنەزەر ئۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ئوبيېكتىمىز بولۇشى كېرەك، مەلۇم خۇسۇسىي مەنپەئەت ۋە بىر تەرەپلىمە قاراش بىلەن ئاللاھنىڭ تەلىمىنى نەزەرگە ئالمىساق قەتئىي بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ گۈزەل زېمىننى بىز جۇڭخۇا مىللەتلىرى بولغان 56 قېرىنداشقا ئاتا قىلغان، ئەجدادلار مۇشۇ زېمىندا ئەۋلادمۇئەۋلاد ھايات كەچۈرگەن، گۈللەپ ياشنىغان ھەمدە ھايات ـ ماماتلىقتا تەقدىرداش، قىيىنچىلىقنى تەڭ تارتىدىغان، قان بىلەن گۆشتەك زىچ مۇناسىۋەت شەكىللەندۈرگەن. تىنچلىقتا بىللە ياشاش، ئىتتىپاقلىشىپ ياردەملىشىش، گۈزەل ئەتىنى ئورتاق يارىتىش تارىخ بىزگە يۈكلىگەن بۈرچ ـ مەسئۇلىيەت بولۇپ قالدى. شۇڭا، ئىتتىپاقلىق ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنى بۇزغۇچىلار جەمئىيەتنىڭ دۈشمىنى، بۇمۇ بىر نومۇس.

6. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان "ئىسلام دىنى ياخشى ئەخلاقلىق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ"، "ياخشى خۇلۇق دىنىڭ يېرىمى" دېگەن

هەدىسلەر بىز مۇسۇلمانلارنى "سەممىيلىك شەرەپ، ئىنساپسىزلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. سەممىي، ئىشەنچلىك بولۇش ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر گۈزەل ئەخلاق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلىدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قېتىملىق خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: "ئامانەتكە خىيانەت قىلغۇچىنىڭ ئەخلاقى يوق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغۇچىنىڭ دىنى يوق"، يەنى، مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەتتە كېلىشىمگە ئەمەل قىلىشى، ئىناۋەتنى قوغدىشى سەممىيلىكنىڭ ئىپادىسى ھەم ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى. ئەكسىچە، جەمئىيەتتە پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ، پايدىنى كۆرگەندە ئىنساپسىزلىق قىلىدىغان ئادەملەر ئىجتىمائىي ئەخلاق بىلەن سىغىشالمايدۇ، بۇمۇ بىر نومۇستۇر.

7. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش" ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارغا "قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش شەرەپ، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش نومۇس" دەپ بىلىشنى ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئەھدىگە ۋاپا قىلغان ۋە گۇناھتىن ساقلانغانلار(ئاللاھ دوست تۇتقان كىشىلەردۇر)، چۈنكى ئاللاھ تەقۋادارلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3 - سۈرە)، 76 - ئايەت

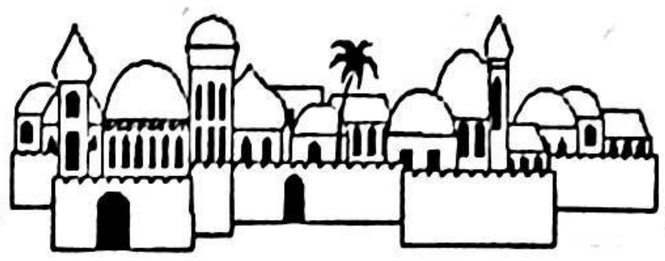
يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەر ئەھدە تۈزۈشكەنلىرىڭلاردا ئاللاھنىڭ ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار.

——سۈرە«نەھل»(16 - سۈرە)، 91 - ئايەت

ھەر ئادەم جەمئىيەت پۇقراسى بولغانىكەن، شەخس بىلەن شەخس، شەخس بىلەن ھۆكۈمەت ئارىسىدا بىر خىل كېلىشىم مۇناسىۋىتى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مۇسۇلمانلار ھەر خىل شەرتلەر ئىچىدە بولىدۇ" دېگەن. بۇ يەردىكى "شەرت" ھەر خىل ئىجتىمائىي ئۆلچەملەردۇر. بۇ ھەدىس بىز مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەتتە ھەر تۈرلۈك ئۆلچەم - مىزانلارنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ھەر خىل قائىدە - تۈزۈملەرگە رىئايە قىلىپ ياشىشىمىز كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى داۋاملىق جارى قىلدۇرۇپ، قانۇنغا رىئايە قىلىش ئېڭىنى ئۆستۈرۈشى لازىم. شۇڭا، قانۇن - نىزامنى كۆزگە ئىلماسلىق، بىر ئىشقا دۇچ كەلسە قېنى قىزىپ قارامىلىق قىلىش، ھەتتا ئىجتىمائىي تەرتىپنى بۇزۇش نومۇستۇر.

8. ئىسلام دىنىنىڭ "ئىقتىسادچىللىق، تېجەشلىك بولۇش" ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارنى "جاپاغا چىداپ ئىشلەش شەرەپ، راھەتپەرەسلىك نومۇس"

دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:
يەنىلا، ئىچىگىلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

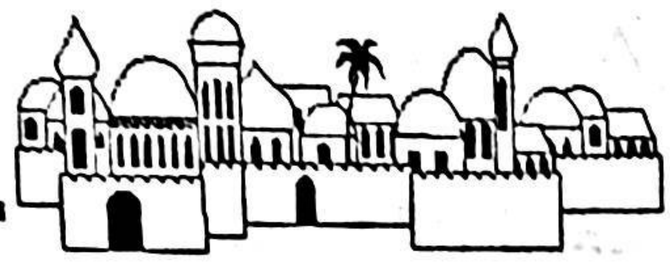
ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:
سىلەر (دۇنيادا) قىلغان ياخشى ئەمەلىگىلار بىلەن ۋارىس بولىدىغان جەننەت ئەنە شۇدۇر.

ـــــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 72 ـ ئايەت

بۇ يەردە دېيىلۋاتقان "ياخشى ئەمەل" تىرىشىپ ئەمگەك قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا خىيالپەرەس مۇسۇلمانلارنى ئەمەس، ئەمەلىي ئىشلەيدىغان مۇسۇلمانلارنى ياخشى كۆرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، سىلەردىن بىرىڭلار ئارغامچىسىنى ئېلىپ بېرىپ، ئوتۇن تېرىپ يۈدۈپ كېلىپ جان باقسا، مەيلى بەرسۇن، مەيلى بەرمىسۇن، بۇ كىشىدىن تىلەپ جان باققاندىن ياخشى" دېگەن. مۇسۇلمانلار شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىشى كېرەككى، كىمكى بۇ دۇنيادا مۇڭۇپپەقىيەت قازىنىمەن، ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشىمەن دەيدىكەن چوقۇم مېھنەتكە تايىنىشى كېرەك؛ ئاخىرەتتىكى مۇكاپات ھەرگىز بىكار تەلەپ، ھارامتاماقتا ئەمەس، ئەمگەكچان، ئىش ـ ئەمەلنى ياخشىلاپ بارالايدىغان، يېڭىلىق يارىتالايدىغان كىشىگە بېرىلىدۇ.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان مۇسۇلمانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر قىسىم كىشىلەر ئىجتىمائىي ئىقتىساد دولقۇنى ۋە چەت ئەلدىكى مالىمانچىلىقنىڭ زەربىسى ھەم تەسىرى ئاستىدا بىزنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان بىر قىسىم ئەخلاق ئەقىدىلىرىمىزنى تەسىرگە ئۇچرىتىپ، ھەتتا بوشاشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى، ئەخلاقىدا، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدە مۇجمەللىك پەيدا قىلدى، بىر قىسىملار ھەتتا ئىسلام دىنى ئەزەلدىن تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتقان ئەخلاق ئىدىيىسى ۋە ئادىمىيلىكنى ئاساس قىلىش ئىدىيىسىنى بۇرمىلاپ، ھەق ـ ناھەق ئارىلىشىپ كەتكەن، ياخشىلىق ـ يامانلىقنى ئايرىغىلى بولمايدىغان ئەھۋالنى پەيدا قىلدى. بۇ قىلمىشلار ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىدىكى ئېتىقاد تەلىپىگە ئېغىر خىلاپ بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن ئەمەس. بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئىسلام ئېتىقادىنى ھەقىقىي چۈشىنىش ئاساسىدا بايرىقىمىز روشەن ھالدا توغرا قىممەت قارىشى تىكلىشىمىز، نېمىدە چىڭ تۇرۇش، نېمىگە قارشى تۇرۇش، نېمىنى تەشەببۇس قىلىش، نېمىنى چەكلەش مەسىلىسىدە ھەرگىز تېڭىرقاپ يۈرمەسلىكىمىز كېرەك.

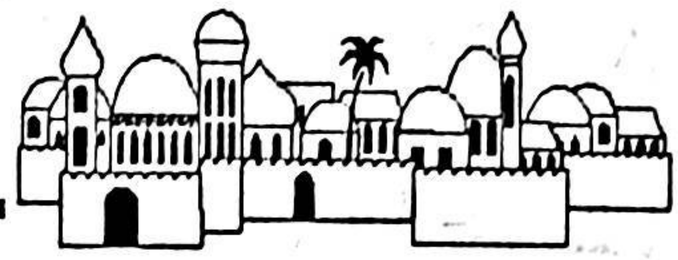
مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆگىنىشى ۋە تەتقىق قىلىشى كېرەك بولغان

"شەرەپ ـ نومۇس قارىشى"دا دۆلەتنىڭ شان ـ شەرىپىگە، خەلق مەنپەئىتىگە چېتىلىدىغان چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىسىمۇ، شەخسنىڭ تەربىيىلىنىشىگە، ئەخلاق ساپاسىغا ئالاقىدار كونكرېت مەسىلىمۇ بار. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنى بەخش ئەتكەن ئەخلاق ئەقىدىسىگە ئىگە بولۇپ، تېخىمۇ ھەقلىق يوسۇندا توغرا شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى تۇرغۇزۇپ، يېڭى دەۋردىكى پۇقرالارنىڭ ئەخلاق قۇرۇلۇشىدا ئۆلگە بولۇشى يەنى ۋەتەننى سۆيۈشى، بۇرچىنى ئۇنتۇماسلىقى؛ ئومۇميلىققا مۇلازىمەت قىلىپ، شەخسىي مەنپەئەتتىن كېچەلىشى؛ ئىلىم ـ پەنگە ھۆرمەت قىلىپ، نادانلىقنى تاشلىشى؛ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇشى؛ سەممىيلىك بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، دۆلەتكە، خەلققە مەنپەئەت يەتكۈزۈشى؛ ۋەدىنى ئالتۇندىنمۇ قىممەت دەپ بىلىپ، سەممىيلىكنى ھەممىنىڭ ئاساسى قىلىشى؛ ئۆزى نەمۇنە بولۇپ قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشى؛ تېجەشلىكنى ئەلا بىلىپ، ئېتىقادىنى گەۋدىلەندۈرۈشى لازىم.

ھايا ئىسلام دىنى ئېتىقادىدىكى مۇھىم مىزان، شۇنداقلا بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق ئۆلچىمى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي روھىغا بىرلەشتۈرۈپ شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى ئۆگىنىشىمىز بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش ئىدىيىسىگە بولغان چۈشەنچە ۋە ئەمەلىيىتىمىزنى، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى بېغىشلاش ئىرادىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، بىزنى ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىش، ئىلىم ـ پەنگە ھۆرمەت قىلىش، سەممىي ـ ساداقەتلىك بولۇش، توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەش يولىدا تېخىمۇ مەزمۇت مېڭىشقا ئۈندەيدۇ.

شەرەپ ـ نومۇسنى بىلمىگەنلەرنىڭ ئېتىقادىنى مۇكەممەل دېگىلى بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەر بىر دىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى (تەلىپى) بولىدۇ، ئىسلام دىنىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى (تەلىپى) ھايا" دېگەن. بىز ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىدە بار بولغان ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن نۆۋەتتە جەمئىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىۋاتقان شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مۇسۇلمانلىق ئەخلاقىنى تىكلەپ، ئىجتىمائىي ئەخلاق نەمۇنىسى بولۇشقا تىرىشىپ، سوتسىيالىستىك مەنۋى مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشى ۋە ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش ئۈچۈن مۇسۇلمانلىق ھەسسىمىزنى قوشايلى.

ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى ۋە مەنىۋى مەدەنىيلىك

هاجى ئابدۇۋاهاب

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

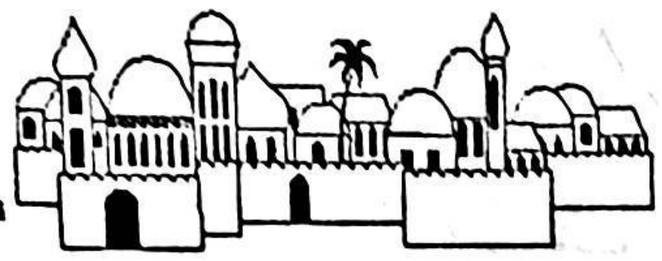
ئىسلام دىنى يۇكسەك ئەدەپ ئىدىيىسى ۋە ئەخلاق قائىدىسىگە ئىگە دىن، ئۇنىڭ ئىدىيە ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش نۆۋەتتە مەنىۋى مەدەنىيلىكنى ئومۇملاشتۇرۇشتا چوڭقۇر رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ ماقالىدە ئىسلامنىڭ ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە ئالتە تەرەپتىن دەسلەپكى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلىدۇ.

1. نىشان بىلەن دىئالېكتىكىنىڭ بىرلىكى

ئەخلاق ئىدىيىسى قۇرۇلۇشى ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيلىك دەرىجىسىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم، شەخس بىلەن جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئەڭ تۈپ ئىچكى ئامىلى، يۇكسەك مەدەنىي جەمئىيەت تەرتىپى ئورنىتىشنىڭ تۈۋرۈكىدۇر. ھەرقانداق بىر خىل ياشاش ئۇسۇلى ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈم كىشىلەرنىڭ ئېسىل ئەخلاقى ۋە يۇكسەك ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن مۇكەممەللىشىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاق قۇرۇلۇشى ۋە ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىدىغان ھاياتلىق نىشانىنى نېگىز قىلغان بىر پۈتۈنلۈكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاقىي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكىدۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش كۆزقارىشى ئۇنىڭ بارلىق دىئالېكتىكىلىق ئىدىيىسىنىڭ باش ئالدىنقى شەرتى، ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق سىستېمىسىنىڭ ئىدىيىۋى ئاساسى؛ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككى ئالەملىك ھاياتلىق نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا، ئالدى بىلەن، تىنچ، مۇقىم، ماسلاشقان ھاياتلىق شارائىتىنى يارىتىشقا توغرا كېلىدۇ، يەنى ساغلام ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان ئىجتىمائىي ھالەتتە ياشىغاندىلا، ئاندىن ئېتىقادلىق، ئەخلاقلىق، ئالغا ئىنتىلىشچان مۇسۇلمان بولغىلى ھەمدە ئومۇمىي مەدەنىيلىك بەرپا قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغىلى بولىدۇ؛ مۇبادا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئەخلاقى قۇرۇلۇشى بولمىسا، ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ ئىدىيىسى ئۆزىنىڭ مەنىۋى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، ئەقلىي ياردىمى ۋە ئېتىقاد كاپالىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش دېگەن كىشىلىك

قارىشى تولۇق دىنالىكتىكىغا ئىگە بولۇپ، ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيىلىك ۋە ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئەر-ئايال مۆمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ)ئوبدان ياشىتىمىز، ئۇلارغا، ئەلۋەتتە، قىلغان ئەمەللىرىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

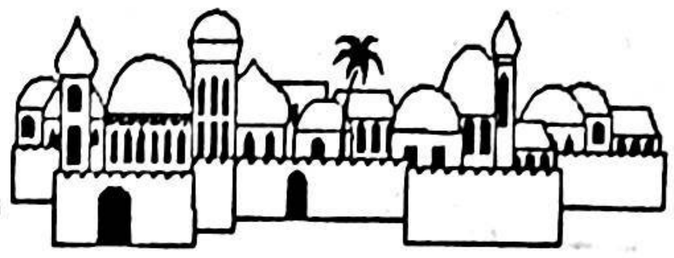
——سۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 97-ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۇچۇن تىرىشقىن گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكنىڭ ئۇچۇن تىرىشقىن گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك". مانا بۇ، ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن ئىجتىمائىي ئىش-ھەرىكەتنىڭ بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان ھايا تلىق، دىنىالىكتىكلىق مۇناسىۋىتىدۇر، يەنى مۇسۇلمانلارنى بۇ دۇنيالىق ئىشلار ئۈستىدە ئاخىرەتلىك روھ بىلەن شۇغۇللىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

ئىسلام دىنى شۇنى تەشەببۇس قىلىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئۈمىد بىلەن قورقۇش ئوتتۇرىسىدا ياشىشى كېرەك، يەنى مۇسۇلمانلاردىن ھەممە ۋاقىت ئاللاھ تائالانىڭ مەنۇى ياردىمىگە ئېرىشىپ تۇرۇش، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلتىپاتىدىن مەھرۇم قالماسلىق ئۈمىدىدە بولۇش، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىگە تولۇپ تاشقان ئىشەنچىتە بولۇش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىمانىم بارغۇ دەپلا ئۆزىنى بوش قويۇۋەتمەي، ئۆزىنىڭ سۆز-ھەرىكىتىدىكى سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ نەپرىتىگە، مەھرۇمىغا ئۇچراپ، يېتىم، يارەمسىز ئىدىيە ھالىتىدە بولۇپ قېلىشتىن ھەر دائىم سەزگۈر بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ، ھەربىر مۇسۇلمان ئازاب-ئوقۇبەت ئېڭىدا بولۇپ، ئۆزىنى ھەممە ۋاقىت ئېتىقاد بىلەن ئەخلاق قائىدىسى ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشى، ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى ۋە ئاللاھ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ھەر دائىم تەرتىپكە سېلىپ تۇرۇشى لازىم، دېگەنلىكتۇر. ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش ئىدىيىسىنى دىنىي ئەھكامدىكى ئاساسىي بىلىم دەپ ھېسابلاش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، شۇنىڭدەك ئۇنى ئەدەپ-ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ نەزەرىيىۋى ئالدىنقى شەرتى قىلىدىغانلىقىنى تولۇق نامايان قىلغان.

2.ئىمان بىلەن ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ بىرلىكى

ئىسلامنىڭ ئەخلاق قۇرۇلۇشى بىلەن مەنۇى مەدەنىيىلىكى مۇسۇلمانلارنىڭ چىن ئىمانى ئۈستىگە قۇرۇلغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ، مۇھەممەدكە نازىل قىلىنغان قۇرئانغا — قۇرئان ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر — ئىمان ئېيتقانلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئاللاھ ئۆچۈرۈپ تاشلايدۇ، ئۇلارنىڭ ھالىنى ياخشىلايدۇ(شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۇناھ قىلمايدۇ).

—سۈرە« مۇھەممەد»(47 - سۈرە)، 2 - ئايەت

ئىسلام ئەخلاقى ئىمانىنىڭ نەتىجىسى ۋە گەۋدىلىنىشىدۇر، ئەخلاق ئېگىلىكى كەملەر، ۋەدىگە ۋاپا قىلمىغانلار، ھەققانىي نىيەتتە بولمىغانلاردا ئىمانمۇ بولمايدۇ، شۇڭلاشقا ئىسلام ئىمانى ناھايىتى پاك بولغان بىر خىل ئەخلاق قارىشى بولۇپ، ئۇ يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقى بىلەن مەنۇى مەدەنىيلىكنىڭ ئىدىيۇى ئاساسىغا ئايلىنىدۇ.

ھەربىر ھەقىقىي مۇسۇلمان ئىماندا چىڭ تۇرۇشى، يەنە كېلىپ ئىسلام ئەخلاق تەبىئىتىگە ئىگە بولۇشى ھەمدە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت(ساۋاب بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئازابتىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق، ئىمان ئېيتقان ۋە (ئەمەللىرىنى)تۈزىگەن كىشىلەرگە (كەلگۈسىدىن)غەم قىلىش، (كەتكەنگە)قايغۇرۇش يوقتۇر.

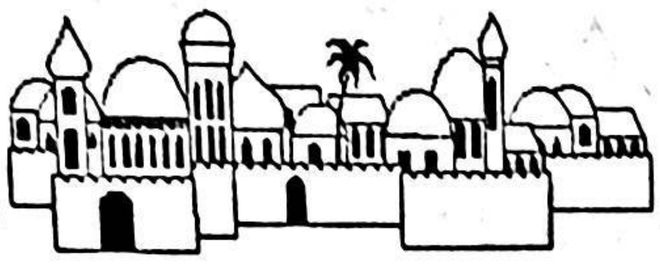
—سۈرە« ئەنئام»(6 - سۈرە)، 48 - ئايەت

ئىسلام ئىدىيىسىنىڭ قارىشىچە، مۆمىنلەر يامانلىقتىن يىراق بولۇشى، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ئىش - ھەرىكىتى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكى ۋە نام - شۆھرىتىگە كاپالەت بېرىدىغان بولۇشى لازىم؛ مۇسۇلمانلار ئۆزىنىڭ سۆزى، كۆچ - قۇۋۋىتى ئارقىلىق كىشىلەرنى ئامان تۇرمۇشقا ئىگە قىلىدىغانلاردىن بولۇشى لازىم. مانا بۇ مۇسۇلمانلاردىن مۇرەككەپ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ئۆزلۈكسىز تىرىشىپ، ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشىنى، چىن ئىمانىنى ئالدىنقى شەرت قىلىش ئاساسىدا ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

كىمكى ئىماندىن پېنھۋالىدىكەن(ياكى شەرئەت ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن)، ئۇنىڭ ئەمەلى(نىڭ ساۋابى)يوققا چىقىرىلىدۇ؛ ئاخىرەتتە ئۇ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ.

—سۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 5 - ئايەت

بۇ، مۇسۇلمانلار ئىسلامنىڭ ئىمان نىزاملىرى سىستېمىسىنى ئوبيېكتىپ ئەخلاق ئىش - ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇپ، نىزامدىن چىقمايي، نىيىتى بويىچە ئىش قىلالايدىغان دەرىجىگە يېتىشى كېرەك، دېگەنلىكتۇر.

تۇپ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئىسلام دىنى قەلبتكى ئىمان ئارقىلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى تەرىشىپ تەڭشەيدىغان بىر دىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمانى ئىجتىمائىيلىق قىممىتىگە ئىگە، يەنى جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئېڭىغا، نىشانىغا ۋە ئالدىنقى شەرتىگە ئىگە، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ جەمئىيەتكە ئۆزلۈكىدىن چۆكىدۇ، جەمئىيەتكە تۆھپە قوشىدۇ، جەمئىيەتنىڭ خوجايىنى بولىدۇ. ئەگەر ئىمانلا بولۇپ، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت بولمىسا، ئۇ ئىمان قۇرۇق ئىمان بولۇپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ تۈپ قىممىتىنى يوقىتىدۇ؛ ئەگەر ئەمەلىيەتلا بولۇپ، ئېنىق ئىمان بولمىسا، ئۇ قارىغۇلارچە ئەمەلىيەت بولۇپ، جەمئىيەت ئۈچۈن ھەقىقىي تۈردە خىزمەت قىلالمايدۇ. مۇسۇلمانلار ئىمان بىلەن ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەن جەمئىيەت قۇرغۇچىلاردىن بولۇشى، ئىمانى چىڭ، ئىقتىدارلىق، ئىستىلى توغرا مەدەنىيلىك ئۇلگىلىرىدىن بولۇشى كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر-بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر-بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر.

ـــسۈرە«ئەسر»(103-سۈرە)، 2ـــ3-ئايەتلەر

يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئازابتىن ئەمىن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6-سۈرە)، 82-ئايەت

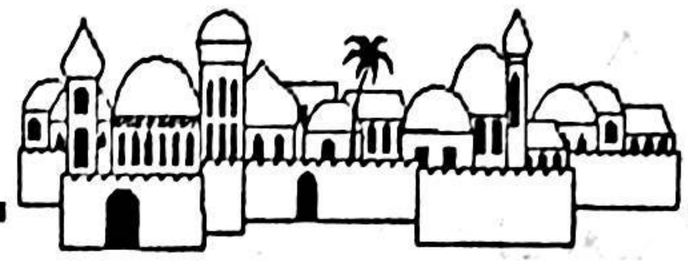
3.ئەنئەنگە ۋاربسلىق قىلىش بىلەن ئۇلگىلىك رولنىڭ بىرلىكى

ئىسلام دىنى جەمئىيەتنى ياخشىلاش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋاربسلىق قىلىشى ۋە ئۇلارنى جارى قىلدۇرۇشىغا بەكمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى!)سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 110-ئايەت

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن كەمبەغەللەرنى يۆلەپ، خېيىم-خەتەرگە ئۇچرىغانلارنى قۇتقۇزۇشنى، ئاجىزلارنى يۆلەشنى، كەڭ قورساق، مەردانە بولۇش، كىشىلەرگە خۇشاللىق كەلتۈرۈش، ھېسداشلىق روھىغا باي بولۇشتەك

ئەنئەنۋى گۈزەل ئەخلاقلارغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇشنى، ئۆزىنى قۇربان قىلىدىغان پىداكار روھقا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقمايدىغان پەزىلەتكە ۋە ئىتتىپاقلىشىپ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان ئىدىيىگە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

سىلەر ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە جەمئىيەت تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىپ مۇنداق دېيىلدۇ:

ئاندىن سېنى بىز(ئى مۇھەممەد!)دىن ئىشىدا(روشەن)بىر يولدا قىلدۇق، شۇ يولغا ئەگەشكىن، بىلمەيدىغانلار(يەنى مۇشرىكلار)نىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنۇى ئەخلاق ئامىللىرى ئۇزاق مۇددەتلىك ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتە تاۋلىنىپ، يۇكسىلىپ تارقالغان، ۋارىسلىق قىلىنغان ۋە قانات يايدۇرۇلغان. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى شەرىئەت قانۇن ـ نىزاملىرىدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھەمدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىنى قېلىپقا چۈشۈرىدىغان ئۆلچەم ۋە مەنۇى مەدەنىيلىك ئاساسى بولۇپ قالغان.

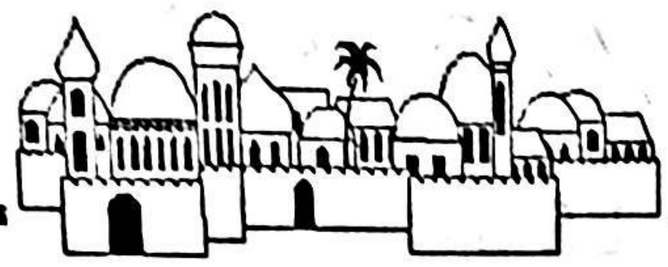
ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن ئاسان قوبۇل قىلىنىش، تېز تارقىلىش جەريانىنى كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇ بۇنىڭدا بىر تەرەپتىن، تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن تەشۋىق قىلىشقا تايانغان، يەنە بىر تەرەپتىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزى گەۋدىلەندۈرگەن ئۈلگىلىك رولغا تايانغان. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىنىڭ ئەخلاق پروگراممىسى «قۇرئان كەرىم»دۇر، ئىش ـ ھەرىكىتىنىڭ ئەخلاق ئۈلگىسى بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، يەنى پەيغەمبەر سۈننىتىگە ئەمەل قىلىشتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئالىي ئىنسان خىسلىتىنىڭ ۋە ئەخلاقنىڭ نەمۇنىسىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مەن گۈزەل ئەخلاقنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئەۋەتىلگەنمەن"، «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

(ئى مۇھەممەد!)سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلدۇ:

سىلەرگە ـــ ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە ـــ رەسۇلۇللاھ ئەلۇەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر.

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، ئەخلاق تەربىيىلىنىشى جەھەتتە مۇسۇلمان چوڭلار كېيىنكى ئەۋلادلارغا تەربىيە بېرىش ۋە ئۈلگە بولۇش مەسئۇلىيىتىگە ئىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەر پادىچى ھېسابلىنىسلەر، سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ پادىسىغا جاۋابكار بولىسىلەر"، يەنى ھەربىر مۇسۇلمان مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغۇچى بولۇپ بىر-بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

... ياخشى سۆز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ، ياخشى ئەمەل ئۇنى كۆتۈرىدۇ.

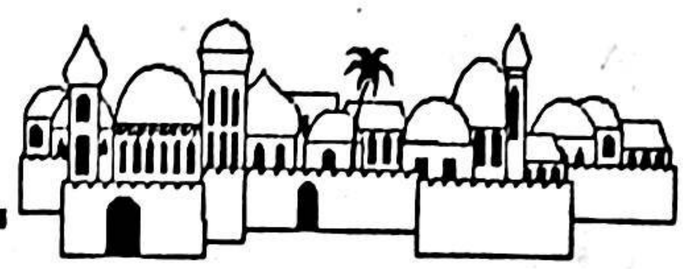
ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ۋارىسلىق قىلىنىدىغان ئەنئەنىلەر ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئۇلگىلىك رول ئارقىلىق تىنچ شارائىتتا ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى شەرھلەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئېسىل ئەخلاق قۇرۇلۇشى ئارقىلىق جەمئىيەتكە، دەۋرگە ماسلىشىشى لازىملىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن بۇ دۇنيالىققا ئاكتىپ قاتنىشىش پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ، يۇكسەك ئەخلاق تەبىئىتى ۋە سەممىي كەسپىچانلىق روھى بىلەن، بۇ دۇنيادا پۇتكۈل ياخشى ئىشلار ۋە نەرسىلەرنى يارىتىش بىلەن مەشغۇل بولۇشنى، ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ئىناق، دوستانە، ئازادە، كۆڭۈللۈك بولغان، بىر-بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئىنسان مۇناسىۋىتى ۋە تەبىئىي، رەتلىك تۇرمۇش تەرتىپى ئورنىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلام دىنى ئەقىدىسىدە كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش جەھەتتە سەممىي-سادىق بولۇش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئاسراش، ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق قىلىش، سودىدا تەڭ-باراۋەر بولۇش، پاك-دىيانەتلىك بولۇش قاتارلىق بىر قاتار پرىنسىپلار قاتتىق تەشەببۇس قىلىنىدۇ. بۇ ھال ئىسلام دىنى ئىدىيىسىنى قوغداش ۋە جارى قىلدۇرۇشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنداقلا دۆلەتنىڭ ئىدىيە ۋە ئەخلاقىي پەزىلەت تەربىيىسىنىڭ ئۆلچىمى بىلەن پۈتۈنلەي ماسلىشىدۇ، ئىجتىمائىي ئومۇمىي ئەخلاق ۋە مەنۇى مەدەنىيلىك بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ.

4. مەۋجۇت نۇقسانلارنى بىلىش بىلەن ئەمەلىيەتچىلىكنىڭ بىرلىكى

ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق قۇرۇلۇشى ئىدىيىسىنى جەمئىيەتنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجىغا زىچ بىرلەشتۈرگەندە، ئۇ ھەرقانداق جەمئىيەت، جامائەت ۋە دەۋرنىڭ ئورتاق نۇقسانلىرىغا قاراتما بولالايدۇ.

تارىخ ئىسپاتلىدىكى، ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە ئەڭ

ئاچقۇچلۇق نۇقسان ئەخلاق ـ ئېتىقاد بوھراندۇر، ئىسلام دىنى شەخس ئاساسىي بىرلىك قىلىنغان ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى تۇتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىجتىمائىي مەدەنىيلىككە ماسلىشىش جەھەتتە كۇچلۇك ئۇيغۇنلىشىش ئىقتىدارىنىڭ بولۇشى مۇقەررەر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام دىنى مەنۇى ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى شەخسنى ئاساس قىلىپ قانات يايدۇرۇپ، شەخسنىڭ ئېچكى تەربىيلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

(تەۋبە قىلغانلار) ئىمان ئېيتقانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ، بىلىڭلاركى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار خۇشاللىقتا، گۈزەل قارارگاھقا(يەنى جەننەتكە)ئېرىشىدۇ.

ـــسۇرە«رەئدە»(13 ـ سۇرە)، 28 — 29 ـ ئايەتلەر

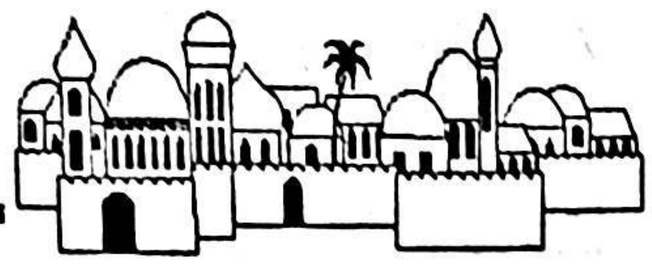
ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە ئەھمىيەت بېرىش ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكى، ئىسلام دىنى بولسا نىسپىي مۇستەقىللىقتا، نىسبەتەن چىنلىقتا ئىگە ئىدىيە سىستېمىسى، شۇنداقلا بىر خىل تۇرمۇش ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ ئېتىقادچىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئۆملۈكىنىڭ ئىدىيىسى، ئېتىقادى، يۈزلىنىشى، ئارزۇسى ۋە تەلەپ ـ ئىزدىنىشىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ ۋە گەۋدىلەندۇرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي رولى شۇكى، ئۇ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋر، رايون شارائىتى ۋە ئىجتىمائىي فورماتسىيە، ئادەمنىڭ ئىدىيە ـ ھەرىكىتى ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى ۋە ئەدەپ تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان قېلىپلاشقان تەربىيە يۈرگۈزىدۇ ۋە چەكلىمە قويىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ بىر خىل ئەخلاقىي پەزىلەتنى يارىتىپ ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇپ قىممەت نۇقتىسىنەزىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان مەنۇى مەدەنىيەتنى تەكلىشىگە، بىر خىل نورمال ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت پائالىيىتىنىڭ ماكانىنى يارىتىشقا يارىدەم بېرىدۇ ۋە يېتەكلەيدۇ، شۇنىڭدەك شۇ ئارقىلىق ئىناق ئورتاقلىقتا باشلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 153 ـ ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگەن، ئاللاھنىڭ دىنىغا(ئەگەشكەنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ.

ـــــسۇرە«رۇم»(30 ـ سۇرە)، 3 ـ ئايەت

5. روھي تەربىيىلىنىش بىلەن جەمئىيەتنىڭ بىرلىكى

جەمئىيەت تەرەققىياتى جەريانىدا، ماددىي مەدەنىيلىكنىڭ ئۇلغىيىشى بىلەن بىرگە كىشىلەر مەنئۇى تۇرمۇشتىمۇ خوجايىنلىق تاللاش، خىلمۇخىللىق ۋە رىقابەت ئېگىنى مۇناسىپ ئاشۇرىدۇ، بۇ ئوبيېكتىپ جەھەتتە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مەنئۇى تۇرمۇشى مۇل، كۆپ خىل بولغان ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، كىشىلەر ماددىي ۋە مەنئۇى جەھەتلەردە تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ قويىدۇ، ئىسلام دىنى ئۇنىڭدىكى ھالقىلىق مەسىلە روھي تەربىيىلىنىشتە دەپ قارايدۇ.

ئىسلام دىنى روھنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە پاكلاشتۇرۇشنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگە چېتىلىدىغان بەش پەرز ئارقىلىق ھەل قىلىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا ئۇيغۇنلىشىدىغان ھالەتنى ئۆستۈرۈپ، ياخشى ئەخلاق مۇھىتىنى بەرپا قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مۆمىننىڭ (قىيامەت كۈنى نامە ئەمەللەر تارتىلىدىغان) تارازىسىدا چىرايلىق خۇلقتىن ئېغىر كېلىدىغان نەرسە يوق". يۈكسەك ئەخلاقنى شەكىللەندۈرۈشتە، روھنى چاكىنا ماددىي سەۋەبلەردىن ساقلىش، تىل، ئىش ـ ھەرىكەت، خۇلق جەھەتلەردىن تەربىيىلىنىشنى كۈچەيتىش كېرەك، ئاندىن ئاللاھنى رازى قىلغىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى ئارام تاپقۇچى جان! سەن پەرۋەردىگارىڭدىن مەمنۇن، پەرۋەردىگارىڭ سەندىن رازى بولغان ھالدا، ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتقىن. سەن مېنىڭ(ياخشى) بەندىلىرىم قاتارىغا قوشۇلغىن. مېنىڭ جەننىتىمگە كىرگىن.

ـــــسۇرە«ھىجر»(89 ـ سۇرە)، 27 — 30 ـ ئايەتلەر

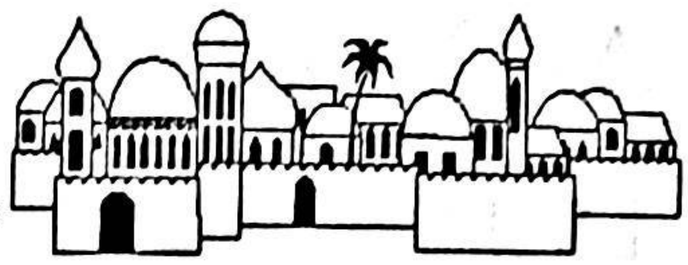
ئىسلام دىنى، ئەگەر ئىنسانىنىڭ روھى ئۆز ۋاقتىدا يېتەكچىلىككە ئېرىشەلمىسە، مۆلچەرلەپ بولغۇسىز ئىجتىمائىي ئۇنۇم ھاسىل قىلىپ، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ، دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

روھنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــــسۇرە«شەمس»(91 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

روھ پاك ھەم توغرا بولىدىكەن، تەبئىي ھالدا، جەمئىيەت تىنچ ـ ئامانلىققا ئىگە قىلىنىپ، ئىجتىمائىي ئىش ـ ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى ياخشىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى گۇناھتىن ساقلاڭلار، سىلەر قاچانكى توغرا

يولدا بولسائلار، باشقىلارنىڭ ئاداشقىنى سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.

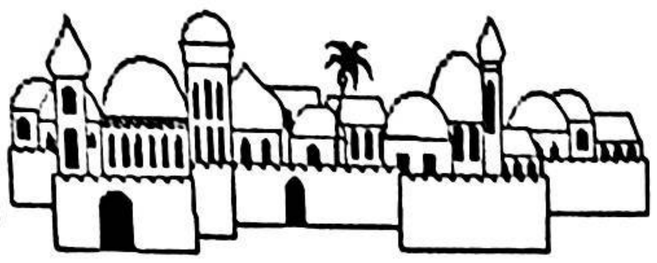
——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 105 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، شەخسىلەرنىڭ روھىي تەربىيىلىنىشى ئىجتىمائىي ئەخلاققا ماس كېلىدىغان شەخسىي مەنپەئەتىلىك بولۇپ، مۇسۇلمانلار ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا، ئۆزى ئۆزىنىڭ ئىچكى ئىش ـ ھەرىكىتىنى جەھەتتە ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلسە، ئۇ، ھەقىقىي مۆمىن بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئەھكاملار تەلىپىنى ئىنكار قىلسا، ئاسىي بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، ئەھكاملارغا رىئايە قىلىش دەرىجىسى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، ئاخىرەتتە مۇكاپاتلىنىش ياكى جازالىنىش دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ ئالىي گەۋدىلىنىشىدۇر.

6.ئىسلام ئەھكاملىرى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشىنىڭ بىرلىكى

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق قىممىتى ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ياكى ئىنكار قىلىشىغا ھەم بۇنداق قىلىش دەرىجىسىنىڭ قانداق بولۇشىغا قاراپ يۇزلىنىدۇ ياكى بەلگىلىنىدۇ، يەنى ئۇنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلسە، ئۇ، ھەقىقىي مۆمىن بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئەھكاملار تەلىپىنى ئىنكار قىلسا، ئاسىي بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، ئەھكاملارغا رىئايە قىلىش دەرىجىسى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، ئاخىرەتتە مۇكاپاتلىنىش ياكى جازالىنىش دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ ئالىي گەۋدىلىنىشىدۇر.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق جەھەتتە ئۆزىنى تۇتۇشى بىلەن ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ مۇناسىۋىتى مۇنداق:مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام فىقھەسى بىلەن ئىسلام نىزاملىرى، ئەھكاملىرىدىن كېلىدۇ، شۇنىڭدەك جەمئىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىپ تۇرىدۇ؛ ئۆزىنى تۇتۇش ئىسلام دىنىنىڭ قىممەت كۆزقارىشى(يەنى"ئىككىلا دۇنياغا تەڭ ئېتىبار بېرىش" ئىدىيىسى)نىڭ يېتەكچىلىكىگە ۋە شەخسنىڭ قەيسەر ئىرادە كۈچىگە موھتاج؛ ئۆزىنى تۇتۇش يەكلەش بىلەن ماسلىشىشنىڭ بىرلىكى بولۇشى كېرەك. ئەگەر يەكلەش بولماي، ئەكسىچە، تاشقى ئىجتىمائىي كەيپىياتقا پۈتۈنلەي ماسلىشىش بولىدىكەن، ئۇ ھالدا، ئىسلام دىنىغا خاس بولغان قىممەت قارىشىنى نامايان قىلغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئەگەر ئۆزىنى تۇتۇش پەقەت مۇتلەق يەكلەشلا بولۇپ، ئۆزىنىڭ ياشىشىغا ئىمكانىيەت بېرىۋاتقان تاشقى ئىجتىمائىي شارائىتقا ماسلاشمىسا، ھەتتا ئۇنى رەت قىلسا، ئۇ ھالدا، رېئاللىققا ماسلىشالمىغان ھالدا ئۆزىنى چەكلەپ قويىدۇ؛ ئۆزىنى تۇتۇش ئۆزىنى بەزى ھەۋەسلەردىن

چەكلەش بولۇپمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئىجتىمائىي ئادەم بولغان مۇسۇلمانلار ئىسلام ئەھكاملىرىغا تۇپتىن قارىمۇقارشى بولغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايي ياكى ئىنكار قىلىپ، ئىسلام دىنى بىلەن رېئال جەمئىيەت قارشىلاشمايدىغان ئەخلاق قارىشىنى ئاكتىپ قولغا كەلتۈرۈشى لازىم.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئىسلام دىنىنىڭ ئىمانىنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئەخلاق روھىنىڭ نۆۋەتتىكى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدا ھەمراھ بولالىشىنىڭ سەۋەبى بۇنداق ئەخلاق روھىدا زامانىۋى مەنىۋى مەدەنىيىلىككە ئورتاق بولغان ماسلىق ئېڭى بولغانلىقىدىندۇر. ھەرقانداق بىر خىل مەدەنىيىلىكتە بىز مۇشۇنداق روھىي ماھىيەتلىك ماسلىق ئېڭىنى تاپالىساقلا، بىزنىڭ ئەدەپ-ئەخلاقىمىز بىلەن مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىمىز ھەقىقىي مەنىدىكى ئىجتىمائىي مەدەنىيىلىككە ئايلىنىدۇ. شەك-شۈبھىسىزكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۈتۈشى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى كونكرېت ئىپادە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام دىنى بىر خىل ئەقىدە، بىر خىل خۇلق، بىر خىل ئېتىقاد، بىر خىل تۇرمۇش ئۇسۇلى، بىر خىل ئەخلاق تۈزۈمىدۇر. پەقەت بۇ جەھەتلەردە بۆلۈنۈش بولمىغاندىلا، ئاندىن ئۇنى مۇكەممەل ئىسلام دىنى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ، ئاندىن ئىسلام دىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغان مەقسەتلەرگە يەتكىلى بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم.

——سۈرە« مائىدە»(5-سۈرە)، 3-ئايەت

ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي ئىدىيە مەدەنىيىتىگە، مەنىۋى مەدەنىيىلىككە ھەم ئەخلاق قۇرۇلۇشىغا پائال تەسىر كۆرسىتەلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىسلام دىنى بۇ قۇرۇلۇشنى ئورنىلاشنى باشتىن-ئاخىر ئۆزىنىڭ ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي مەجبۇرىيىتى قىلىپ كەلدى، ئىسلام ئەقىدىلىرى ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىيلىقىغا، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت قىممىتىگە ئېگە ئىكەنلىكىنى تۇپ جەھەتتىن بېكىتكەن. ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاق مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەنلىكى ئىسلام دىنىنىڭ ھالەتچانلىقىنى ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكىنىمۇ نامايان قىلىپ بەردى.